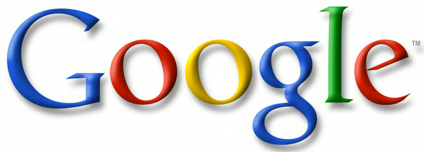

3854

FÖRSÖK

TILL EN

STATSEKONOMISK STATISTIK

ÖFVER

SVERIGE.

AF

C. A. AGARDH.

FÖRSTA DELEN.

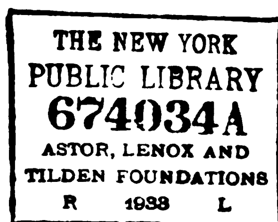
Första häftet.

Öfversigt af Svenska Folkets öden.

CARLSTAD.
TRYCKT HOS CARL KJELLIN. 1852.

M iv

G —

Gud fader hafver Sverige skapat sva
med berg, skoga, mossa ok sjöa,
at ville Svenske hvarannan troa vara,
the torfte för utländskom aldrig fara;
ok om them thervid nögde,
som Gud them tilfögde,
ok beviste hvarandrom tro ok ära,
ak! huru sälle måtte the vara.

Rimkrönikan.

ÖFVERSIGT

AF

SVENSKA FOLKETS ÖDEN

AF

C. A. AGARDH.

CARLSTAD.
TRYCKT HOS CARL KJELLIN. 1852.

Sprid sällhet Du, o Fader,
kring Sveriges täcka floder,
och dessa floders stränder,
och dessa stränders lundar,
och dessa lundars hyddor.

Efter *Bergklint*.

TILL

HANS MAJESTÄT

KONUNGEN.

Stormäktigste allernådigste Konung!

I likhet med de tvenne författare, som förut utgifvit skrifter innefattande *Sveriges Statistik*, vågar äfven jag vid foten af Eders Majestäts thron nedlägga detta försök i sam-

ma ämne, under förhoppning att i deras föredöme finna en ursäkt för det jag vågat tillegna Eders Majestät ett arbete, hvars enda värde måhända är det ämne det behandlar, och den känsla, som dervid lifvat författaren.

Jag har vid behandlingen deraf utgått ifrån den förutsättning, att vårt lands naturliga krafter, långt ifrån att genom de förluster det lidit vara uttömde, i stället endast äro besparade för lugnare tider; och att, om än andra folk, som tillgripit sina bästa tillgångar, skulle synas åldras, och se sig stå nära vid målet, har Sverige ännu endast genomgått sitt ynglingalif, och står nu först vid ingången till manna-åldren, då man börjar med allvar ordna om sitt hus, — på denna vägarnes skiljepunkt, der ynglingen, efter förvillelser och äfventyr, måste träda in på en bestämd verksamhets-bana för lifvet.

Sveriges tillgångar äro stora, emedan Svenskarne hafva mera slösat med sitt blod, än anlitat de rikedomar, som ligga förvarade i deras berg, — äro utbredda i deras fruktbara dalar, ännu väntande på odlarens plog, — eller tillvexa i deras skogar, ännu ej indelte till stående och oföränderligt räntegifvande kapitaler. Den från äfventyren återkomne ynglingen ser nu först — och med hänförelse — hvilket rikt fält naturen anvisat honom till verksamhet. Han känner, att njutningens tid är förbi, att arbetets är kommen, — arbetets, ledd af vetenskapen, som är bestämd att förädla och förandliga det.

Det är under Eders Majestäts regering, som Svenskarne synas vakna till stora företag. Från alla landets kanter hö-

ras röster, som fordra dem. Detta nya behof af verksamhet är förberedt genom den anda af humanitet och fredlig utveckling, som genomgår hela Eders Majestäts regering, och som framkallat känslan af yttre och inre lugn, — den fredliga verksamhetens vilkor. Det är under Eder Majestäts regering, som *i det yttre* de tre Nordens riken räckt hvarandra handen öfver fjällen, öfver bälten, till ett innerligare förbund än förut för befästandet af Nordens gemensamma sjelfständighet. Det är under denna regering, som *i det inre* lagarne blifvit förmildrade; dödsstraffen, då de ej kunnat borttagas, blifvit förminskade, och kroppsstraffen menskligare; näringsfriheten — efter så långvarigt motstånd — blifvit grundlagd; den enda lifegenskap, som i Sverige någonsin funnits — lifegenskapen till sin socken — blifvit uphäfd; folkundervisningen allmänt införd; de medborgerliga kunskaperne blifvit uptagne i den allmänna skol-undervisningen; den Svenska qvinnans jemlikhet i rätt med mannen blifvit erkänd genom lag; de späda fabriksbarnens helsa och krafter blifvit tagne i vård, och friheten återgifven åt sjelfva den svarta slafven; — detta allt under det Svenska handeln med allt mer och mer lösta fjättrar börjar utbreda sig öfver alla haf och göra Svenska namnet aktadt och äradt på alla kuster.

Sedan konung Carl Johan, efter ett i Europa för alltid försvinnande tidehvarf, de krigiska bedrifternes, spridt en så lysande aftonrodnad äfven öfver vårt land, beteckna ofvannämnde Regerings-handlingar morgonrodnaden till ett annat och nytt för detsamma — i fredens och menskorättens anda; ett

tidehvarf, hvarunder Svenskarne skola visa samma mod och kraft i fredens yrken, som de förut visat under bragdernes och krigets.

Med djupaste undersåtlig vördnad framhärdar

Stormägtigste allernådigste Konung
Eders Kongl. Majestäts

underdånigste och tropligtigste
tjenare och undersåte

C. A. AGARDH.

Företal.

Uti hvarje lands Statistik utgör en öfversigt af folkets upkomst, öden och karakter en nödvändig inledning dertill. Det är denna inledning Förf. af **Försök till en Statsekonomisk Statistik öfver Sverige** *här sökt att gifva.*

Förf. har icke skolat teckna historien af ett förgånget folk; utan en erinran till ett ännu lefvande om hvad det varit, hvad det är, hvad det skall blifva.

Deraf tonen i denna inledning, deraf innehållet, deraf synpunkterne.

Förf. vill förlikna denna korta teckning af Svenska folkets öden med en hastig resa genom ett land, der den resande tecknar blott de intryck i stort, som de förbiilande föremålen lemnat på hans omdöme, minne och känsla. Det är sina egna iakttagelser Förf. meddelat, icke andras, som han nästan aldrig uptagit, utan då de bekräftat hans egna.

Han har skrifvit den efter intrycket för tillfället — med sympathetiskt bläck, hvars skrift endast blir läsbar vid eld. Den, som ej läser den vid elden af kärleken till fäderneslandet, må lemna den oläst.

Härmed må Förf. äfven hafva uttalat den dom han tror sig hafva att vänta öfver denna skrift. Man fordrar i våra dagar, att man i literatur och politik nödvändigt skall tillhöra en af de två menings-fraktioner, som i alla sociala och literära frågor kämpa om öfverväldet, men som förena sig, så snart man vågar yttra en tredje mening. Det synes Förf. som man snarare borde framkalla och upmuntra nya och egna meningar, än förtrycka dem.

I närvarande öfversigt har Förf. hufvudsakligen fästat sig vid kulturförhållandena under de särskilta tidehvarfven. Af de två riktningar, hvaruti kulturen delar sig, tankens och känslans, forskningens och konst-njutningens, sanningens och skönhetens, handlingens och emottagningens, det aktiva och det passiva, — hvilka böra ej förtränga hvarandra i kulturen, — har Förf. alltid lagt vigt på den förra såsom vilkor för den senare, liksom stammen är det för

blomman. Han har sökt visa faran af att lägga menniskoförädlingen endast i känslobildningen, som, om den är uteslutande, slutligen skapar ett vekligt folk. Han har lagt vigt på denna fara, emedan han anser den för den största, som för närvarande hotar Europa, och dess kultur.

En tanke har stått klar för honom i hela denna skrift, den, att hvarje folk har en viss bestämmelse i verldsutvecklingen, liksom hvarje menniska i samhället. Han är öfvertygad, att den Skandinaviska folkstammen är bestämd för något särskilt och vigtigt ändamål i en, om än aflägsen, framtid. Det synes honom som tron derpå borde finnas hos hvarje man i vår Nord, och ligga till grund för hvarje offentlig handling i Nordens trenne riken. Ty om den funnes der, skulle hvarje regeringshandling vara en handling, som syftade till ett stort och ädelt mål, och hvarje enskilt handling vara helgad åt det gemensamma Nordiska fäderneslandet.

Det visar sig att en aning härom i senare tider upstått inom de tre Nordiska folken sjelfva, — genom deras närmare anslutning till hvarandra. De hafva kastat bort deras fordna misstroenden. De tyckas hafva förklarat, att de vilja hädanefter dela med hvarandra faran, striden och målet.

Förf. har ej skrifvit — och skall ej fortsätta denna skrift — under förhoppning, att hans åsigter skola vinna något allmännare bifall. Han har skrifvit för ett enda ändamål, det att hålla en och annan afgjord fråga öppen för en revision, öppen för dess åter-uptagande under någon kommande tid.

I sådane fall måste man betrakta hans yttrade tanka blott såsom en reservation, hvilken det ej kan särdeles löna mödan att bestrida, då den är redan öfverröstad, redan besegrad.

Derföre blifver han ingalunda missnöjd med anmärkningar. De bevisa att man anser en sak ännu behöfva försvar. Genom detta arbetes beskaffenhet att utgå i häften, så fort som möjligt följande på hvarandra, har han alltid tillfälle, att förklara sig och besvara dem. Och han skall alltid göra det emot anmärkare, som, genom sättet att framställa dem, förtjena någon aktning.

Augusti 1852.

Författaren.

FÖRSTA KAPITLET.

Skandinavien såsom Stat. De naturliga vilkoren för dess sjelfständighet.

1. Skandinavien såsom Stat.

Den Skandinaviska staten — Sverige och Norrige — sammanfaller helt och hållet med den skandinaviska halfön, och med det skandinaviska folket. Gränsorne äro desamma för *folket*, *landet* och staten. Få stater i Europa hafva en sådan enhet. De flesta sträfva och kämpa för att vinna den.

Denna Stat är den mest nordliga i Europa — i verlden. Dess nordligaste spets, *Nordkap*, ligger under en bredd af 70° 11′ 40″ (enligt *Hell, Bayley, Hellström)*. Dess sydligaste upgifves af geograferne (t. ex. *Acrell*, *Forssell, Geijer* i Sv. H., *Sköldberg)* ligga under 55° 20′ *). Skandinavien ligger till följe deraf nordligare än Kurland, Moskau, Kasan, Tungusernes land, södra delen af Kamtschatka, England, och Labrador; men det har det mildaste klimatet af alla de länder, som ligga under samma bredd. I ingen af de senare vexa bokskogar, eller mogna vinrankans och svarta mullbärsträdets frukter. Äfven den nordligaste delen af Skandinavien öfver-

*) De sydligaste uddarne i Skåne äro vid Falsterbo, vid Smye-läge, och vid Sandhammarn. Författarne utsätta icke hvilket af dessa ställen menas. Enligt den mest noggranna kartan öfver Sverige, *Hellströms* öfver vattendragen, är udden vid *Smöje* eller *Smye-läge* den sydligatse, och ligger också der under 20′ bredd.

träffar i klimatets mildhet vida de öfrige länder, som ligga under samma bredd **).

Samma förhållande är med det meridianbälte, hvaruti Skandinavien är beläget. Spetsbergen, som ligger rätt i Norr derifrån, är den nordligaste trakt, der ständiga polarisen icke finnes; hvilken på båda sidor sänker sig, i vester åt Grönland, i öster åt Nova Semla. Hafvet emellan Spetsbergen och Nordkap är således varmare än annorstädes i Ishafvet; hvilket tillskrifves Golfströmmen. I söder går medelmeridianen öfver Rygen, Brandenburg, Böhmen, Österrike, Södra Italien, Sicilien, Malta och Tripoli. Den passerar således Alperne just der de äro lågast, och der söderns heta vindar hindras föga i sin fart mot norden.

Skandinavien omgifves af Ishafvet och Nordsjön, Östersjön och Kattegat.

Såsom halfö är Skandinavien förenadt med Ryska fastlandet. Midt emellan der *Kola*-elfven utfaller i Ishafvet, och der *Kemi*-elf går till östersjön, mötas deras källor, knappast mer än 1 ½ mil åtskilde, bildande der det smala ed, hvarmed Skandinavien fasthänger med Ryssland. Geologerne antaga för

**) Vid 70° 4′ ligger vid Warangerfjorden *Wadsö*, en Norsk stad, med 5 à 8 handlande, stora tvåvåningshus, der resande emottagas med inbjudning till soirèer, bevistade af många af Ostfinnmarkens ståndspersoner. Vid 70° 22′ ligger fästningen *Wardöhus*, med 24 kanoner af grof kaliber, kaserner för besättningen, tyghus och kruttorn. — Ja amtmannen i Finnmarken har i tanke, att föreslå att gräfva en kanal emellan *Nordkap* och det näs, som sammanbinder det med fastlandet. Enda frågan är, om man heldre bör tänka på en rälväg!! (*Malms* resa, Götheb. 1851.) *Hammerfest*, 70° 38′, ligger ännu nordligare. Den är den nordligaste stad i verlden, och drifver en betydande handel på aflägsne länder. Under samma bredd af norra hemisferen finnes deremot ingen hyfsad menniskoboning i något annat land, hvarken i Europa, Asien eller Amerika. Trakten ikring Muddussjön, som ligger bredvid, men högre än, *Enara* träsk, liknar mera Sveriges sydligare landskap än Lappmarken. (*Malm*. l. c. p. 30.)

sannolikt, att i äldsta tider hvita hafvet sammanhängt med *Onega* och *Ladoga*, samt gått ut i Nordsjön öfver Holstein och södra Jutland. Då var Skandinavien en ö.

Den politiska gränsen mot Ryssland är en annan. På svenska sträckningen följer den *Torneå* och *Muonio* elfvar, ända till den senares källa, sjön *Kilpis-Jauer*. Denna sjö ligger helt nära en annan sjö på Norrska sidan, som utflyter i Ishafvet. På Norrska sträckningen åter går gränsen ned från källorne af *Tana*elfven till Ishafvet. Derigenom bildas en smal och, på dess midt vid Enontekis, knapt 3 mil bred sträcka, tillhörande Ryssland, som sticker såsom en kil in emellan Sverige och Norrige ända ifrån *Pilkisjauer* till *Muonjoniska*, omkring 20 svenska mil. Sålunda måste den, som vill i norr resa från Sverige till Norrige, t. ex. öfver *Enontekis*, nödvändigt passera denna smala Ryska sträcka *).

Söker man att följa den bergsrygg, som ifrån norrska fjellen går öster emot Ryssland, finner man att källorne till de floder, som gå åt Ishafvet och källorne till de, hvilka gå till Östersjön, öfverallt, icke äro åtskilda mer än ett par mil, hvilket således är bredden af den bergås, hvarmed Skandinavien sammanhänger med Ryssland. Denna bergås är i allmänhet ganska låg, sällan mer än 2000 fot. Vore den någorstädes så låg, att man kunde genomskära den med en kanal, så förenades Ishafvet med Östersjön.

Skandinavien utgör en konfedererad stat, bestående af Sveriges och Norriges riken, och af tvenne beslägtade folk, lika i språk, seder, och lynne. Utomlands, när deras invånare träffas, anse de sig som landsmän, och skulle göra det

*) Se *Hagelstams* karta. Hvad meningen å Ryska sidan varit, att påyrka en sådan Rysk kil, som går fram nästan ända till Norrska fjordarne, och afskiljer på en så lång sträcka Sverige och Norrige från hvarandra, är icke bekant. Hade Sverige fått behålla denna besynnerliga och mystiska kil, så hade det icke heller blifvit beröfvadt *Enontekis*, som i vetenskapligt afseende blifvit så bekant.

äfven om de ej tillhörde samma stat. De hafva olika lagar, emedan de haft en olika historia. Men detta kan ej betydligt försvaga deras förbindelse. De hafva samma konung, och derigenom samma yttre politik, hvilket är nog för deras sjelfständighet. Ty det är konungen, som i begge länderne beslutar krig och fred. Önskligt vore, att äfven tullförfattningen vore densamma i båda.

Skandinavien uptager en yta af 6,669 Sv. qv. mil, eller 13,804 (13,617 Ljungb.) geografiska. Den utgör således näst Ryssland den vidsträcktaste stat i Europa. Österrike, med sina besittningar, har en vidd af 12,158 geogr. mil; Frankrike 9,748; Turkiet 9,000; Spanien 8,500; Storbritanniska väldet i Europa 5,712; Preussen 5,104 geogr. qv. mil.

Men ordningen omvändes, då man jemförer Skandinavien med de öfrige staterne efter folkmängden. Då blir Skandinavien den 9:de. Österrike med 38 millioner, Frankrike med 36, Storbritanniska väldet i Europa med 29, Preussen med 16, Spanien med 13, Turkiet med 12, äro folkrikare än Skandinavien, som på sin stora yta har blott 5 millioner, ungefär lika med Sardinien och Belgien; men det har större folkmängd än Portugal med sina 3½ millioner, Nederländerna med 3,300,000, och Danmark med 2,400,000 invånare. Jemför man Skandinaviens folkmängd med hela Europas, utgör den ej mer än $\frac{1}{50}$.

Skandinaviska staten utgöres således af ett stort land, och ett litet folk. De öfriga Europeiske staterne visa sig i omvändt förhållande, folkrika men mindre länder.

Politiska författare kalla Skandinavien en stat af andra ordningen. Efter vidden skulle den höra till den första, efter folkmängden endast till den fjerde eller femte. Orsaken, hvarför Skandinavien likväl blifvit räknad till den andra ordningen, är väl värd att besinna. Må hända i fall man fullföljer undersökningen derom, skulle man slutligen finna, att den Skandinaviska staten hörer till den första ordningen.

Frågan är nemligen till en hufvudsaklig del den, om denna ordning skall bestämmas efter förmågan att anfalla eller förmågan att försvara sig. Det skulle kunna hända, att

Sverige och Spanien, nu så lågt satta på den politiska listan, skulle kunna anses i senare afseendet stå bland de högsta.

För vår del anse vi, att den ordning emellan staterne, som upgöres efter förmågan att anfalla, är barbariets ordning, ordningen emellan kossackiske horder. Den ordning åter, som uppgöres efter förmågan att försvara sig, är civilisationens och den allmänna rättens, — försynens ordning.

För att erhålla någon ledning för omdömet rörande Skandinaviens förmåga att försvara sig, så tagom en hastig öfverblick af Europas fastland, och de naturliga medel, som dervarande stater vid öfverlägsna fienders anfall hafva till försvar af sin sjelfständighet.

2. Jemförelse med Europas fastland.

När man lägger framför sig kartan öfver Europa, så finner man denna verldsdel utgöras af en ofantlig slätt, omgifven på tre sidor af haf, och endast på den fjerde eller östra sidan genom en bergsrygg sammanhänga med den mörka, kalla och bergiga delen af Asien.

Längs det ena af de omgifvande hafven, medelhafvet, går en hög kust, en kedja af bergsryggar, som sträcka sig i öster och vester, nästan oafbrutet från Svarta hafvet till det Atlantiska, fastän denna bergsrygg derunder tager olika namn. *Balkan* och *Hæmus* gå från Svarta till Adriatiska hafvet, Alperne derifrån till Marselljer-viken, och Pyreneerne sedan till Atlantiska hafvet. Söder om sig utskjuter denna bergsrygg endast trenne bergiga halföar, Grekland, Italien och den Spanska. Men norr om densamma nedsluttar den långsamt mot det norra hafvet och utgör ett nästan oafbrutet slättland *). Väl uppstiga på denna slätt några mindre bergs-

*) Detta slättland betäckes nästan endast af flötsbildningar, och skiljer sig redan derigenom äfven i andra afseenden, såsom nedanför skall visas, ifrån Skandinavien, som har en aldeles egen jordbildning, och obetydliga fläckar af flötsbildning.

ryggar, men de afbryta icke egentligen slätten, i det att mellan dem och den stora bergskedjan rörelsen åt öster och vester göres fri genom de dalar, som stora floder bilda der. En sådan är *Donau*-dalen, som sträcker sig ända ifrån Tysklands vestra gräns, 365 geogr. mil, fram till Svarta hafvet; och som i sin nedre del, vid foten af Karpatherne, utbreder sig uti den Ungerska slätten, hvilken ej ligger mer än 2 eller 300 fot öfver hafvet. Det var genom den nedre delen deraf, som en betydlig del af folkvandringen tog sin väg från öster till vester. Det var genom den öfre delen deraf, som de fransyska härförarne tågade så ofta från Frankrike, understundom ända fram till Ungerns gräns. En sådan dal är äfven *Rhone*dalen, emellan *Jura* och Alperne på den ena sidan, och *Cevennerne* på den andra. Slutligen kommer *Garonne*-dalen, som genom den Languedocska kanalen sammanbinder Medelhafvet med Oceanen. De floder, som bilda dessa stora dalar, äro till sin betydligaste del segelbara, liksom nästan alla fastlandets floder, Weichseln, Elbe, Weser, Rhen, Seine och Loire, äro det. Endast Rhone, som kommer ifrån Schweitz, kan ej helt och hållet bortlägga sin egenskap af bergsflod, och är, ehuru segelbar, der och hvar något orolig och strid i loppet. Denna flodernas segelbarhet på så stora sträckor, och nästan utan all konstens åtgärd, är i hög grad märkvärdig, och ådagalägger den ofantliga flackheten af Europas fastland. Så sammanbinder *Ludvigs*-kanalen Rhen med Donau, så att segelfart är öppnad tvert igenom hela verldsdelen från Svarta hafvet till Nordsjön. *Ladoga*-kanalen sammanbinder Kaspiska hafvet med Östersjön. I Frankrike äro nästan alla stora floder sammanbundne medelst kanaler, till ett antal af femtio, hvaraf *Canal du centre* sammanbinder Medelhafvet med *la Manche*, eller Engelska kanalen. I allmänhet kan man säga, att denna utomordentliga lätthet för kommunikationer är den hufvudsakligaste orsaken till denna verldsdels civilisation och rikedom.

Men denna egenskap, eller lättheten att fritt, och obehindradt af berg och haf, der röra sig i alla rigtningar, äfven

med stora folkmassor, har haft ett annat inflytande på denna verldsdels öden, som varit lika så förderfligt för densamma, som den derigenom utvecklade industrien varit välgörande.

Emellan Astrakan och Brest ligga 52½ latitudgrader, således en längd af omkring 550 geografiska mil. Bredden är i öster nästan 400 geogr. mil, men den mindskas emot vester, der den slutligen ej utgör mer än 100 eller 70 geogr. mil. Hela den Europeiska storslätten uptager således en vidd af omkring 100,000 geogr. qv. mil.

Denna ofantliga slätt är tillika ett af naturen välsignadt land, har ett sundt, stärkande, själskrafterne lifvande, klimat, äger den yppersta jordmån, bildad af flöts- och ännu nyare jordlager, samt lummiga hvalfbildande skogar.

Vi skola genom några anmärkningar antyda de verkningar, som den af haf oafbrutna jordytans flackhet och berglöshet haft på de der bildade staternes sjelfständighet.

Då de stora väldena i forntiden började utveckla sig i södra Asien, nödgades de svagare folken, som älskade sin frihet, att flytta undan. I stället för att ställa sin flyttning åt det kalla ogästvänliga Thibet, nedstego de öfver Taurus och Caucasus på Scythiens eller det nuvarande Rysslands stora slättland, der de funno för sig omätliga både skogar och betesmarker. Derigenom blef denna östra del af Europa tidigt befolkad af en mängd mindre folkstammar, som skilde i allt annat, hade en sak gemensam, den att utomordentligt älska sin frihet, hvarigenom de oaktadt sin olikhet i härkomst och seder, erhöllo en slags gemensam karakter i de Asiatiska folkens ögon, och ett gemensamt namn af Scyther. Dessa folk, idkande boskapsskötsel, voro allmännast nomader, såsom äfven både *Herodotus* och *Justinus* beskrifva dem. Sannolikt började jordbruket hos dem först i norra delarne, der barrskogen vexer, genom svedjande; det lättaste åkerbrukssätt af alla, emedan man dervid gör elden till plog, och behöfver endast så uti askan för att erhålla den rikaste skörd. Detta är en i hög grad vigtig omständighet, som icke bör förloras ur sigte, då man vill bestämma de vandrande folkens väg. Man måste nem-

ligen icke antaga en enda sådan, utan tvenne; den ena, som gick genom löfskogarne, och den andra, som gick genom barr-skogarne, såsom vi nedanföre få se, då vi komma att omtala inflyttningarne till vårt eget land.

Redan 500 år f. *Chr.* f. var således Scythien befolkadt af otaliga olika folkslag. Omkring tiden vid *Chr.* födelse känner man att de började derifrån utvandra. Huruvida det varit Romarnes närmande till deras land, som dertill då föranledde dem, är icke säkert bekant. Snarare synes det oss hafva varit *Mithridates* som lärt dem vägen, emedan han just vid denna tid anföll de folk, som bodde på östra och norra sidan af Svarta hafvet, och stiftade det Bosforiska riket, dit han slutligen, sedan *Pompejus* drifvit honom ur sina Asiatiska besittningar, måste flygta. Det var härifrån, som *Mithridates* i spetsen för Scythiska folkslag, ämnade öfver Gallien öfverfalla Romerska väldet, då han omkring år 62 f. *Chr.* uti förtviflan tog lifvet af sig sjelf.

Det var, redan ifrån *Darii* tåg till Scythien, allmänt bekant, att när de folkslag, som der bodde, blefvo anfallne, de heldre med hela sin stam tågade undan fienden, än stridde med densamma. Då de tillika förde sina husgeråd och sina qvinnor på vagnar, måste man tillskrifva dels detta krigsbruk, dels lättheten af en sådan flyttning, att de ofta fingo en anledning att vandra in i Europa, der de funno fruktbara länder. Så uppstod den stora Scythiska folkvandringen uti Europa under flera århundraden, i det att det ena nya folkslaget efter det andra — Vest- och Östgother, Hunner, Vandaler, Slaver, Alaner, Heruler, Avarer, Longobarder, Franker m. m., — framträngde, isynnerhet genom Donau-dalen och flyttade allt längre och längre mot vester. Och då de slutligen stängdes af verldshafvet, störtade de öfver Alperne och Pyreneerne i de rika länder, der alla det rofgiriga Roms skatter voro samlade, Italien och Spanien *).

*) Se här namnen på de folkstammar, som uppträda på Europas slattland under denna tid. F. *Chr.* f. år 444 om-

Från sina första källor bland Asiens berg hvälfde sig denna ström af hundrade folk längs norra sidan af Medelhafvet, vid samma tid som en annan folkström bröt fram från Asiens brännande hedar, längs södra kusten af Medelhafvet; så att båda tågen slutligen sammanträffade under Herkulis stoder. Der började Westgothernes strid till sitt lands försvar mot Araberne, hvilken fortsattes ibland Castiliens och Asturiens berg nästan i 700 år, och slutades först genom Granadas eröfring samma år som Amerika upptäcktes. Denna ett folks strid för sin sjelfständighet varade således bland bergen nästan lika länge, som tjogtals stater hade upkommit och fallit på Europas slättland.

Det var Christendomen, som tvingade de ströfvande folkstammarne att bosätta sig i bestämda landskaper, på den fläck der de tillfälligtvis voro då de blefvo döpte, der de byggde sina kyrkor, och genom kyrkans välsignelse invigde sina grafvar. Och i fall vandringslusten åter grep deras håg, kallade kyrkans klockor dem tillbaka.

---

talas Geter i Dacien; år 102—72 Teutonerne i Gallien; e. *Chr.* f. år 6 Markomanner i Böhmen; år 9 Cherusker vid Weser; år 16 Longobarder emellan Oder och Elbe; år 47 Friser, Bataver, och Katter; år 93 Hunnerne; år 96 Gotherne; år 150 Sachsarne på andra sidan Elbe; år 180 Gother i östra Dacien; år 213 Alemanner vid Mayn och Neckar, samt Franker mellan nedra Rhen och Elbe; år 250 Gotherne på andra sidan Donau; år 268 Heruler; år 325 Vandaler i Pannonien; år 375 Hunnerne på andra sidan Donau; år 406 Vandaler, Alaner och Suever vid Rhen; år 415 Westgotherne i Spanien och Gallien; år 485 Frankerne på andra sidan Rhen; år 444 Hunnerne under *Attila* uti Gallien; år 465 Ostgotherne i Pannonien; år 476 Herulerne under *Odoacer* i Rom; år 495 Slaver i Böhmen; år 542 Longobarder i Pannonien och Wender vid Saale; år 565 Avarer vid Donau; år 712 Westgother och Araber i Spanien. År 800 kufvar Carl den store Slaverne i Böhmen och Longobarderne; gör slut på folkvandringen. (*Baker,* Kronol. handbok. Christianstad 1818.)

2

Det kan icke undfalla någon, att denna märkvärdiga och aldeles fria och obehindrade rörelse af så många serskilte folk öfver hela Europa, hvilka det ena årtiondet befunno sig i *ett* hörn deraf och det andra i ett annat, måste hufvudsakligen tillskrifvas Europas beskaffenhet af slättland, hvarigenom folken ingenstädes funno sådane gränsor, som kunde ett ögonblick hålla dem tillbaka. Vi se detta bekräftadt genom långvarigheten af den sistnämda striden i Spanien, som är ett bergland, och hvarifrån intet annat folk sedan förmått fördrifva Westgotherne. Icke ens den mest öfvade här i verlden i senare tider kunde med de största ansträngningar skaffa sig fast fot i ett större område af detta land, än så långt härförarens röst hördes, och hans blickar nådde.

Oaktadt nu folken hade stannat kring sina nya helgedomar, kunde de icke bortlägga sin lust till ströftåg; men de gjorde dem kortare, och sträckte dem ej längre än till sina grannars gränsländer. Det synes som de under sina ströfverier ej hade förvärfvat sig något begrepp om ägande rätt till jord. De synas hafva betraktat jorden, liksom luften och vattnet, såsom allas egendom, eller rättare för dens egendom, som hade magt att taga den. Och då inga naturliga gränsor funnos, kunde ingen stat bevara sig för sin grannes öfverfall. Deraf upkommo de ouphörliga gränstvisterne och gränskrigen i Europa. Folken nödgades derföre förskansa sig i borgar, och slutligen anlägga fästningar å gränsorne — vallar och grafvar, som skulle passera för berg och haf.

Under folkvandringens strider hade de öfvervundne folken blifvit gjorde till trälar. Sedan folken stannat och endast anföllo gränsprovinser, gjordes de öfvervundne till lifegne, för att odla den röfvade jorden för segrarnes räkning. Och då det sällan fanns någon provins, som ej någon gång blef eröfrad, blef lifegenskapen slutligen allmän öfver hela Europas fastland. Så slutade Scytherne, det friaste folk, det som mindst var fjettradt vid jorden, med att blifva lifegne under några få herrar; och ifrån att ströfva hundradetals mil öfver Europa, smiddes hvar och en vid en jordtorfva (*glebæ adscrip-*

tus), hvars rymd han, liksom en vid sin koja bunden hund, ej fick öfverstiga.

Hvilken märkvärdig motsats, folkvandring och lifegenskap! Och allt detta blott för det att Europa var ett slättland.

I detta tillstånd funno Protestantismen och de vaknade vetenskaperne Europa. Den första tanke, som af dem väcktes, var att gifva staterne lugn, hejda plundringslusten, och erinra Dem, som styrde folkens öden, att Guds lag gälde lika mycket för folken, som för de särskilta menniskorne. De enskiltas rättigheter skyddas af öfverheten, men hvem skulle skydda folkens? Frågan var således, att genom yttre band gifva kraft åt en folkrätt ibland staterne, såsom högsta magten gifver kraft åt lagen inom de enskilta folken. I de flera försöken att lösa detta problem ligger Europas hela följande politiska historia. Man införde först förbundssystemet, då staterne lofvade hvarandra gemensamt försvar; derefter garantisystemet, då de garanterade åt hvarandra ömsesidigt deras stater; sedan det politiska jemvigtssystemet, eller ett tyst förbund emellan alla folk, att ingen stat fick blifva så stor, att den kunde blifva farlig för de öfrigas sjelfständighet; hvarjemte, under alla dessa vexlande politiska systemer, ännu *ett* alltid bibehölls, det allmänna bevaknings-systemet, emedan hvarje stat höll vid ett främmande hof ständiga sändebud, för att bevaka detta hof, upspana alla dess hemliga planer och anslag; en inrättning, grundad på faran af en öfverrumpling genom ett hastigt hopp öfver gränsen, och på ett allmänt misstroende, som understundom urartade till ränkfullhet och falskhet, slutligen nästan liktydige med politik.

Endast Sverige följde och sökte införa ett annat system, utgående från den grundsatsen att hvarje stat, som förmådde det, var kallad att vara Guds hämnare, att tillbakahålla hvarje försök af den ena staten till förtryckande af den andra, ett slags ridderlighets-system emellan folken. *Gustaf Adolf*, som förde *Grotii* skrift *de jure belli et pacis* jemte Biblen med sig öfverallt, var den, som förkunnade sitt uppträdande i denna egenskap, och såsom försvarare af folkrätten. *Carl XII*, hvars

strid för rättvisa och icke landvinning, hela Europa kallade för dårskap, hade ingen annan grundsats för sitt 18-åriga krig; och *Carl Johan*, som var så beslägtad med sitt nya folk genom riddcrligheten af sina tänkesätt, förklarade samma grundsats för sitt deltagande i Europas befrielsekrig. Ja, man må bedöma huru som heldst Sveriges upträdande i Holsteinska striden, så låg i sjelfva verket i detta steg icke något annat än äfvenledes samma grundsats. Det svenska folket förenade sig, under ett ögonblick af hänförelse, med sin konung, i en strid der intet land var att vinna, — endast rätt att skydda; fastän de som ligga djupt i politiken, påstodo att Sverige hade bordt betinga sig något för det Det bistod sin broder *).

Det sista försöket, att genom yttre tvång förekomma krigen, sökte man i congresserne. Det är de stora staternes system, protocollernes system. Enligt detta är det de stora fastlandsstaterne, fyra till antalet, som ensamme skola styra uti Europa, och hvarvid de små staterne ingenting betyda. För närvarande finnes det nästan ingen stat på Europas fastland utom dessa fyra, som kan bevara sin sjelfständighet, eller som ens genom ett försvarskrig det tillåtes försöka att bevara den. De små staterne synas visserligen derpå hafva vunnit en stor fördel, den att de icke såsom förr kunna godtyckligt börja krig med hvarandra, och att all myomachi har upphört; men de hafva deremot måst underkasta sig en an-

*) Det är märkvärdigt, att en af våra förnämste nyare häfdetecknare, *Fryxell*, klandrar Carl X för det han icke afvek från en politik, som den tiden var hela Europas, och kanske är det ännu. En utländsk häfdetecknare skulle icke hafva gjort det, icke klandrat Carl X derför; men för en svensk häfdetecknare, som nyss lemnat beskrifningen om Gustaf Adolfs regering, var detta helt naturligt. Det har äfven blifvit anmärkt, att vid frederne har det icke varit de svenske underhandlarne, som beredt sitt land de största fördelarne. Aldrig besegrade i kriget, blefvo de det oftast i fredsunderhandlingarne.

nan börda, den att såsom vasaller kriga i ledet af de stora staternes härar.

De stora staterne i Europa, grundade genom delningen af arfvet efter Carl V, begränsade sedan genom Westfaliska freden, befästade sig genom Carl XII:s fall, då Sverige plundrades på alla sidor; derefter genom Polens delning och slutligen efter Napoleons fall, då arfvet blef mycket större än efter Carl XII:s. Vid alla dessa fyra stora arfskiften vunno hufvudsakligen trenne magter; och det är blott af gammal vana, som man låter Frankrike förblifva en stat af första rangen, liksom man låtit Sverige förblifva åtminstone en af andra.

Fransyska revolutionen, som föranledde så många andra förändringar, gaf äfven en helt annan skala åt kriget. Och Napoleon var icke den, som mindskade djmensionerne i någon ting. Han införde åter vasaller, ehuru förnämare än de fordna, emedan de voro konungar; och i stället för provinsernes regementen uptog han konungarikenas härar i sin slagtningslinea. Uti slaget vid Leipzig år 1631, den tidens största fältslag, kämpade 40,000 Tyskar på den ena sidan, och 26,000 Svenskar på den andra. I slaget vid Leipzig år 1814 kämpade alla Europas folkslag, nemligen 310,000 förbundne på tyska, 176,000 på fransyska sidan, tillsammans 500,000 krigare af alla Europas nationer, hvartill äfven kommo alla de truppmassor, som lågo bakom båda härarne, och sannolikt utgjorde ett lika antal, så att en million synes hafva varit i rörelse. Tyskarne kalla också denna slagtning för: *die Völkerschlacht.*

Sådane massor skulle icke hafva kunnat röra sig i ett bergland. Men Napoleon förstod sig på att upmäta slagfältet. Flera af de fordna fältslagen skulle hafva kunnat rymts på Marsfältet vid Paris, eller paradplatsen i Petersburg. Napoleon insåg skillnaden, och tog helt simpelt Europeiska slätten till sitt slagfält.

Marschen af 100 mil, derefter slagtningen, och så besättandet af den närmaste hufvudstaden utgjorde hos honom blott tre tempo af en enda manöver. Ett krig och en enda strid — var för honom ett och detsamma. Att vinna en batalj och

intaga en hufvudstad, — det hörde ihop. På detta sätt blefvo alla fastlandets hufvudstäder i Europa intagne, hvardera efter en marsch och en batalj. Det ena året besökte Fransmännen Ryssarnes hufvudstad, och det andra såg man Ryssarne, som hade lärt sig konsten, betala besöket och infinna sig i Paris; och de öfrige nationerne, som tjente i deras leder eller deras eftertrupp, lemnade åtminstone sina kort i Paris.

Napoleon hade lärt detta sätt att kriga af Svenskarne, som följde det redan i 17.de seklet. Gustaf Adolfs armée marscherade öfver hela Tyskland, såsom gjorde den, liksom Napoleons, evolutionerne på en paradplats. Carl X marscherade på samma sätt öfver hela Polen, ifrån Polen till Bälterne, öfver Bälterne till Seeland. Carl XII gick till Ukräin, liksom Napoleon till Moskau, och måste flykta derifrån till Demotika, såsom Napoleon till Elba. Båda kommo igen efter deras landsflygt, och föllo för andra gången — och för alltid *).

De nyare krigens kolossala utvidgning erfordrar kolossala penningesummor. Och detta har haft ett stort inflytande i en annan rigtning. Så stora summor äga icke staterne, ty de nödgas förtära sina öfverskotter på stående härar. De måste således låna. Endast en association af några få personer förmår anskaffa så oerhörda kapitaler; och den gör det endast emot pant af undersåtarnes utskylder. Denna associa-

*) I allmänhet hafva Frankrikes öden åtskilliga paralellismer med Sveriges. Det var efter ett blodbad, anstäldt för att utrota Adeln, som Sverige pånyttföddes. Så ock Frankrike. Derefter framkommo på verldstheatern från Sverige den ena härföraren efter den andra, liksom från Frankrike. Och det fanns en tid, då Sverige dikterade lagarne för Europa, liksom Frankrike. Gustaf Adolfs krigskonst blef Napoleons, och orsaken till Carl XII:s fall var äfven orsaken till Napoleons. Sverige jagades slutligen bakom Östersjön, Frankrike bakom Rhen, och båda förlorade alla sina eröfringar. Men det finnes tillika stora skillnader i dessa händelser. Genom de Svenska företeelserne går allt jemt en fläkt från det fordna Valhalla.

tien är således herre öfver krig och fred, och tager till en del folkens utskylder i sina fickor. Denna association tillhör hufvudsakligen judarnes stam, som anser dermed profetian och löftet hafva gått i fullbordan, att denna stam skulle besitta jorden.

Såsom resultat af allt hvad vi här anmärkt och betraktat, synes framgå såsom ovedersägligt, att ingen stat på Europas fastland, om icke Spanien, som är omgifvet af hafvet och Pyreneerne, har en fullkomligt försäkrad sjelfständighet; och att om ett stort fastlands-krig uppstår, så finnas inga garantier för att icke det slutas med den statens undergång, emot hvilken de tre öfrige storstaterne förenat sig. Om de öfrige småstaternes på fastlandet sjelfständighet är icke värdt att tala.

8. Skandinaviens naturliga sjelfständighets-vilkor.

Norr om detta Europas fastland, i så många århundraden härjadt af de stormar, som öfver den omätliga slätten haft sitt fria spel, ligga uti verldshafvet (*in Oceano*, säger Tacitus om Sverige) tvenne stora ö-stater, den Skandinaviska och den Britanniska, nu mera båda skilda, om de vilja, från detta fastland och dess stormar *).

Dessa stater hafva båda beherrskat hafven; Skandinavien i fordna tider, Storbritannien i de nyare. Med intet land är Skandinavien så beslägtadt som med Storbritannien, och de stolta Britterne synas ingalunda vara förödmjukade af att utgöra en gren eller ett utplanteradt rotskott af den Skandinaviska stammen. De som innehafva den betydligaste delen af Englands jord, — Englands Adel, — äro Normanner.

*) England hade länge, liksom Sverige, eröfrade fastlandsbesittningar, och under hela denna tid lefde dess folk i oupphörliga krig. Nu krigar England icke oftare än det vill. I samma ställning är äfven Sverige nu.

Sedan en gång Scytherne bosatt sig i Norden, om hvilken händelse vi sedan skola tala, tågade ingen fiendtlig folkstam mer öfver Skandinavernes land. De Germanniska folken, som annars ströfvade åt alla kanter, och sökte rum för sina otaliga afkomlingar, trängde sig på sin höjd något upp i Jutland; men *Eideren* förblef deras gräns. Att de någonsin bosatt sig, efter *Taciti* tid, i Skandinavien, derför finnes intet bevis. Till England trängde dock Sachsare och Angler.

Skandinaverne voro Scyther, och de måste således ströfva. Men framför dem fanns intet land; de måste alltså ströfva på hafvet. De skyndade att göra sig herrar deröfver; icke blott öfver sin insjö, Östersjön, utan öfver Nordsjön, öfver Atlantiska hafvet, ända till Amerika. Der, hvarest fastlandsfolken slutade tågen, der började Skandinaverne sina. De blefvo *Vikingar*.

Det var icke egentligen roflystnad, som dref dem ut; det var rörelse-lust, såsom hos de andra Scytherne; det var dock annat och mer än detta, mer än hos de andra Scytherne; det var lust till äfventyr, lust att kämpa med farorne och döden. Hvad kunde de finna för dyrbart på det obebodda Island, på det af Eskimåer bebodda Grönland, af Skrälingar bebodda *Vinland?* Äfven Britterne voro då en fattig nation, och *Fingals* söner, med hvilka Skandinaverne stridde om mollnen, hade ingen annan rikdom än sine svärd. Det var först senare, som söderns rikdomar lockade Skandinaverne till plundring.

Normannernes förnämsta eröfring var Britannien, som efterträdde Skandinavien uti herredömet öfver hafvet, liksom Britanniens koloni i Amerika skall efterträda dettas, eller dela det med Britannien.

Bland de svenska stamhållena för vikingarne, var *Viken*, hvaraf namnet, eller Bohus län, det förnämsta. Andra funnos uti Skåne, Bleking, Gottland, Södermanland, der *Vikingåker*, nu *Vingåker*, förvarar deras minne i sitt namn.

Efter christendomens införande afstannade vikingatågen. Men Skandinaverne förblefvo alltid förtroliga med hafvet. De-

ras land har en kust af 300—400 mil, öfverallt väl bebodd, så att måhända en tredjedel af dess manliga invånare äro sjövane. Denna kust är omgifven af skär, liksom en krans af skansar. Ingen kan nalkas kusten utan lots. Äfven om krigsskepp komma in uti en vik innanför skären, kunna de lätt blifva instängde deruti. På en sådan instängning har vår senare sjökrigs-historia flera exempel, som dock mest träffat svenska flottan, icke den fiendtliga, t. ex. vid Sveaborg i tre månader år 1788, och vid Wiborg 1790. Vida ofördelaktigare måste det alltid vara för fienden, att sjelf blifva instängd i svenska hamnar. Det följer alltså, att hvarje fiendtlig flotta måste åtnöja sig med att göra strandhugg, plundra i hast, och sedan flygta tillbaka om bord. Sådan var härjningen på svenska kusten efter 1718, sådan år 1788 vid Rå, sådan den tillämnade härjningen af Båstad *), sådane ämnades åren 1808 och 1809. Det är endast i Skåne, som en landstigning

---

*) Förf. tillåter sig, att gifva en kort berättelse om det Ryska anfallet på Båstad år 1788, emedan sådane små enskilta drag karakterisera nationen. Författaren sjelf har ännu ett dunkelt minne af denna händelse, och såsom upfödd i denna köping, (eller som den i sina privilegier kallas *stadsfläck)* hört derom berättas hundradetals gånger. Det må förlåtas honom, om han vill förvara detta vackra minne af sin födelsebygd.

Sedan fiskläget *Rå* vid Helsingborg år 1788 var brändt, lade sig 2 Ryska krigsskepp efter någon tids kryssande utan för *Torekow*, 1 ½ mil från Båstad. De i grannskapet varande handelsfartygen flygtade då till Båstadsvik, och det befarades, att de två krigsskeppen skulle komma efter. Redan förut hade invånarne i *Båstad*, som kallar sig sjelf för stad, vid underrättelsen om de Ryska krigsskeppens annalkande, sammanträdt för att öfverlägga om sitt försvar, och medel att ej undergå *Rå* fiskläges öde. Mod felades dem icke. En stor del af de sjöfarande voro i anseende till kriget hemma. De voro behjertade män; alla de öfrige förklarade sig vilja strida till sista man för sin lilla jordfläck; men försvarsmedel felades. De voro helt och hållet öfverlemnade åt sig sjelfve. En liten trupp af 20 till 30 man

kan göras, emedan der ej finnas några skär, och hären genast kan utbreda sig på slätten. Men det är en farlig sak att landstiga i fiendens eget land. Ty det andra alternatifvet är icke der att retirera — derpå måste hvarje armé vara beredd, — men att blifva kastad i hafvet. I nyare krigen i Europa har landstigning nästan aldrig blifvit vågad, och när

---

af ett indelt regemente, låg likväl i trakten deromkring. Skeppskanoner, naturligtvis af liten kaliber, funnos till icke obetydligt antal i staden. En del af sjökaptenerne förstodo konsten, att ladda och rigta dem. Den förnämste dervarande köpmannen, *A.*, som satte sig i spetsen för företaget, lemnade hela sitt förråd af krut, hvilket var betydligt, äfven jern för att deraf smida kulor. Ty sådane funnos icke; de måste smidas. De blefvo icke rätt runda, men det fick passera. Öfrige förnödenheter reqvirerades från Laholm och Engelholm, och betaltes af invånarne sjelfve. Folk felades icke. Bjära härad drifver en stark sjöfart, och kringboende sjömän erbjödo sin tjenst. Och den behöfdes. En vacker morgon kom express från Torekow, att ett af krigsskeppen jagade några fartyg, som togo sin tillflygt till Båstads hamn. Kort derefter visade sig de flyende fartygen, och efter dem tvenne jagande krigsskepp, hvaraf det ena qvarblef utanför redden, men det andra, en skonert, seglade in i viken. Allt var beredt i den lilla staden; man blott lastade qvinnor och barn i hast på höstvagnar för att föras inåt landet. Den, som skrifver detta, affärdades sålunda, — just då skeppet seglade in, — jemte hans syskon, under en gammal farmors vård, alla inbäddade i sängkläder, till *Laholm;* men hans moder qvarblef vid faran, för att med de andra hustrurna bidraga till vården om de sårade, för hvilken charpie redan var beredt. De flygtande hunno icke längre än till den så kallade Malen utanför staden, förrän kulorna från skeppet började spela, och förf. har ett oredigt minne om att de äfven afskötos på de flygtande och flögo kring deras vagn. En starkt bemannad stor båt afskickades från skeppet, under kanonaden, emot landet. Båstadsboerne försummade sig icke heller. De fyrade dugtigt af sina kanoner; men kulorne räckte icke fram till skeppet, utan plaskade endast ikring det-

a blifvit det, alltid misslyckats. Så misslyckades Franslännens på östersjö-kusten af Polen, uti Skottland, på Irnd; Engelsmännens på kusterne af Pommern och Nederlänrne. Napoleon, som ej bäfvade tillbaka för något, hvarken aniens bakhåll eller Rysslands stepper, låg i fem år vid ulogne för att passa på ett tillfälle att landstiga i England, h fann aldrig ett sådant tillfälle. Han kunde marschera till

---

samma, till stor förargelse för de kämpande vikingarne. Så snart båten sattes ut ifrån skeppet, blef det annat af. Kanonerne rigtades nu endast på den; och slutligen träffades 2 man i båten, hvaraf den ene var guldgalonerad. Efter detta gjorde båten en lång vändning tillbaka till skeppet, hvilket efter båtens uptagande genast lyftade ankar, och afseglade. Emedlertid hade skeppets kulor haglat öfver staden, men de flesta gingo öfver, och föllo på andra sidan, flera föllo på gatorna, på de fria platsarne och i trädgårdarne vid de glesa husen; en piga, som derigenom blef mycket märkvärdig, förföljdes af en kula ända in i en förstuga. Efter striden upsamlades kulorne med noggrannhet och fördeltes såsom troféer emellan invånarne. De användes sedermera till stekvändare, senapsmalare, och dylikt. Söndagen derpå sjöngs *Te Deum* i kyrkan, utan att Consistorium hade derom gifvit befallning, och det under kanonernes dunder. Genast efter den vundna segren, afgick rapport till Landshöfdingen, derefter till Stockholm; och det dröjde icke länge förrän ett vackert tacksägelsebref kom från Gustaf III till hans trogne borgare i Båstad. Befallning ankom äfven, att 20 man Ryttare skulle förläggas till den lilla stadens försvar.

När någon främmande sedermera besökte den aflägsna småstaden, och skulle naturligtvis bese märkvärdigheterne, så förevisades honom utom den sköna naturen kring staden, *Pehrs hög* m. m., alltid strandbatterierna, som ännu för 20 eller 30 år sedan stodo qvar; stället utpekades noga, der båten vände om, och af värden, hos hvilken den främmande var gäst, emedan ingen resande tilläts den tiden att bo på gästgifvaregården, framburos kulorne, för att noga beses. Var den främmande förnäm, så framdrogs äfven det höga tacksägelsebrefvet ifrån den af borgarne älskade konungen.

Moskau, men icke komma öfver ett litet sund af ett par mils bredd. En fransysk armé låg under hela hösten och vintren 1808 på Seeland för att landstiga i Skåne, och verkställa kejsarens hjertlösa befallning att dela Sverige emellan Danmark och Ryssland. Danmark lemnade åt denna armé fartyg, och slutligen byggde vintern åt den en brygga öfver sundet, ty hafvet låg den vintern, och landet var utan försvar. Men den erfarne fältherren — det var Bernadotte — gjorde icke någon landstigning. Om det var aning om kommande tider, om det var aktning för ett misshandladt folk, eller om det var klokhet, det veta vi icke. Men märkvärdigt är, att Carl Johan alltid så behandlade Svenskarne, som om han visste att han skulle blifva deras konung, och kände att han var värdig att vara det.

När år 1709 Danskarne vågade en landstigning på Skåne, jagades de ut, hastigare än de kommit, af en trupp skånska och småländska bonddrängar, anförde af en äkta svensk härförare, som förstod sitt land och visste att till slut offra sig derför.

Man behöfver således icke vara militär, för att inse, att om Sverige har en flotta *), som har till hufvudföremål att hindra en landstigning, och om folket på land ej förlorat sin gamla sinnesspänstighet, är det omöjligt äfven för den mägtigaste fiende att våga eller lyckas uti en sådan inom våra skär.

---

*) Vi vilja icke inblanda oss i den vigtiga striden om den stora och lilla flottan. Det vill synas, som om den numera endast anginge proportionen dem emellan. Om Sverige vill vara en sjöstat, och det måste det väl vilja vara, kan det ej undvara en örlogsflotta, — och hvad skärgårdsflottan angår, så har den genom så märkvärdiga bedrifter häfdat sin rätt till Sveriges förtroende, att dess nödvändighet ej kan sättas i tvifvel. Kostnaderne äro stora, men vi böra erinra oss, att vårt land icke behöfver bekosta fästningar, emedan vår flotta är just i stället för dessa, och som fienden först måste hafva tillintetgjort för att våga att landstiga.

Man erinre sig dervid hvilka svårigheter, såsom af senare krigens historia är bekant, möta vid öfvergången, blott af en flod, till fiendens land; hvilka anstalter dervid måste föregå, hvilken hastighet och öfverraskning dervid måste användas, hvilken öfveransträngning af tapperhet, skicklighet och mod dervid fordras; hvad fordras icke då vid landstigningen öfver ett haf?

Vi vilja nu förutsätta, att Skandinaviens flottor äro förstörde, att dess kuster på alla punkter ligga öppne för en fiendtlig landstigning, så att fienden kan intränga inom dess gränsor med samma lätthet, som på fastlandet en fiendtlig armé marscherar in på grannlandets område. Beror väl i sådant fall Sveriges öde, såsom i nyssnämnde länder, på en enda batalj? och dennas utgång, beror den väl på antalet af soldater, hvaruti Sverige är underlägset? Går det då så hastigt att underkufva vårt land, som det skulle gå, ifall Preussen skulle vilja angripa Hannover, eller Frankrike angripa Belgien?

I sådan ställning, — nästan utan flotta, utan armé, utan bundsförvandter, angripet på alla sidor af rofgiriga fiender, — har Sverige mer än en gång varit. Sådan var dess ställning i nästan tre år efter Carl XII:s död *), sådan äfven vid Gustaf IV:s afsättning; ej heller i mycket bättre ställning var den efter svenska arméens, eller rättare svenska befälets, kapitulation år 1742. Hvad förorsakade väl då att de öfverlägsna fienderne icke vågade sig in i det nästan försvarslösa landet, utan i ett, två, tre år stadnade vid gränsorne, härjade och brände kusterne, men i hast flydde undan, när några bönder visade sig?

---

*) Carl XII dog den 30 Nov. 1718, och freden med Ryssland slöts icke förr än den 30 Aug. 1721; en politik väl värd den nesliga flygten från Norrige efter hjeltens fall. Ryssland härjade kusterne, men försökte icke att marschera inåt landet.

Sverige har, näst den aktning och det stora namn för mannamod och frihetskänsla, som dess folk förvärfvat sig och heligt bevarat i alla tider, sitt lands bergighet och rikedom på sjöar att tacka för fiendens fruktan att beträda dess jord. Forssell upgifver, att af Sveriges areal, 3,868 sv. qv. mil, utgöras 3,123 af utmark, skog och berg, och 498 af insjöar och kärr. Då man undantager hälften af Skåne, och den smala Halländska kuststräckan och några få andra slätter, är det inre landet endast en vexling af dalar och berg. Detta gör af hvarje slagfält i Sverige ett Marathon. Der kan ingen stor armé röra sig. Fienden måste således agera med små corpser, och fördela dem på många linier; derigenom framkallar fienden sjelf ett guerilla-krig, och uti ett sådant segrar alltid det anfallna folket. Striden liknar der en strid på gatorne, der fienden blir beskjuten från alla sidor, uppifrån och nedifrån. Med ett så genomskuret och bergigt land behöfs för Skandinaviens försvar, — ty Norriges beskaffenhet är densamma, — icke annat, än att dess folk *villja* försvara sig och att de troget bistå hvarandra.

Hvad vi här anfört om Sveriges ointaglighet, är icke annat än produkten af sundt förstånd; ty det ligger öppet i dagen. Men vi hafva anfört det, emedan man någon gång hörer den fega tanken yttras, att Sverige ej kan försvara sig. Vi tro, — och hvarje svensk bör tro det, — att det icke finnes något land i Europa, som dess folk kan med så mycken säkerhet försvara, som Sverige. Måtte folket aldrig förlora denna öfvertygelse!

Denna åsigt är icke blott den i krigskonsten okunnige medborgarens. Den är äfven den erfarne och pröfvade härförarens.

På denna åsigt af vårt lands försvar hvilar nemligen icke blott anläggningen af Carlsborgs fästning, utan äfven planen för det inre försvaret, sådant Carl Johan grundlagt det. Den 15 Sept. 1819 besåg denne konung platsen till Carlsborgs märkvärdiga fästning, med hvilken icke någon kan jemföras i andra länder; icke ens de utomordentliga befäst-

ningarne af Paris. Den förutsätter en försvarsplan, som icke kan passa för något annat land, hvarken England, eller länderne på fastlandet; icke ens för Spanien, emedan detta sistnämnda land icke har en så utomordentlig centralpunkt för försvaret, som *Carlsborgs* fästning måste blifva. Denna är belägen vid stranden af den högst liggande och djupaste af Sveriges tre stora sjöar, mellan två fruktbara provinser, och emellan de två andra stora insjöarne. Den kommunicerar med både Öster- och Vestersjön. Om den redan beslutade Svea kanal kommer en gång till stånd, har denna fästning två utgångar till Östersjön, nemligen både genom Söderköpingsviken och Mälaren. Är den ena af dessa tre utgångar stängd, kommer man ut och in genom de två andra. Om äfven en jernväg, såsom är föreslaget, anlägges från Jönköping till en af Skånes hamnar, så står centralfästningen i nära och hastig förbindelse äfven med södra Sverige, och således med alla Svea och Götha rikes provinser. Lika lätt som Sverige genom dessa fyra vägar har utgångar öppne till hafvet, lika omöjligt är det för fienden att på dessa fyra vägar framtränga till centralfästningen, emedan han måste då framtränga genom pass af 20 mils längd, hvaruti han skulle nödvändigt instängas. Uti den stora sjö, hvarvid fästningen är belägen, kan hela skärgårdsflottan rymmas. *Carlsborg* är således en fästning, som har Sveriges kuster till sina utanverk, hafvet till sina grafvar, Smålands, Östergöthlands, Nerikes, Wermlands och Westergöthlands berg till sina vallar, landets fruktbaraste provinser till sina förrådshus och hela södra Sveriges invånare till sin garnison, utom de 20,000 man linietrupper, som kunna rymmas inom innanverken.

På en sådan fästning skjuter man ej ner vallarne, som högre magter hafva uprest; man tömmer icke der grafvarne, såsom *Thor* försökte; man intager icke den — med en omtryckt Posttidning; och man har ej guld nog i Urals och Australiens berg att köpa ett folks sjelfständighet, som i två årtusenden kämpat derför, och som der bevakar den.

Byggnaden af denna märkvärdiga fästning har ifrån ofvannämnde dag oafbrutet blifvit fortsatt. Den har hittills kostat den, jemförelsevis med ändamålet, obetydliga summan: 1,500,000 Rdr. År 1848 beslöto Riksens ständer att göra den till en depositionsplats för bankens redbarheter, hvaruppå äfven redan börjat byggas. Det vore nyttigt, att göra denna fästning till vexlings-ort för hela Bankens metalliska cassa, hvilket skulle till en betydlig grad inskränka exporten af vårt mynt, vid hvarje obetydlig kursförändring; — en fråga, hvarom vi framdeles skola handla.

En annan gren af svenska landets försvar, som härmed står i det närmaste sammanhang, är beväringen; en välgerning, som vi äfven hafva Carl Johan att tacka för. Ty ingen utom han, som kom till Sverige, såsom fordom Oden, ryktbar genom bragder, och derigenom beslägtad med det folk han förpligtade sig att nyföda och försvara, skulle kunna aflocka svenska folket obetingadt en lag, som så nyss af envåldet blifvit missbrukad, och i äldre tider varit orsaken till Sveriges krig och Sveriges olyckor, ehuru den äfven varit orsaken till svenska härens odödliga ära, i hvars leder icke legda trupper, utan frie soldater strida för moder, hustru, barn och land. Inrättningen af beväringen var nemligen ett så mycket större bevis på förtroendet till Carl Johan, som den olycklige *Gustaf Adolf* hade låtit landtvärnet, eller den till kriget utskrifna ungdomen, dö af vanvård och genom förvända anstalter. Beväringen, som är skyldig att öfverallt tjena inom landet, och utgöres af landets ynglingar, förtjenar, såsom Sveriges vigtigaste institution, folkets och Regeringens utmärktaste omsorg. Det är på den, som Sveriges inre försvar kommer att hvila. Hvad som dervid är mest nödvändigt, är att göra denna inrättning älskad och omhuldad af folket, och inträdet deruti eftersträfvadt af hvarje landets äkta son. Folket bör icke förgäta, att en väl ordnad beväring är det säkraste medlet att undvika krig och anfall af fienden.

Allmänna beväringen består af alla tjenstföre ynglingar emellan 20 och 25 år, indelade efter åren i fem klasser, hvar-

af en endast årligen sammandrages inom hvarje län, och fördelas på indelte infanteri-regementerne, för att under 2 à 3 veckors tid i vapen öfvas. Endast Stockholms, Hallands och Gottlands beväring hafva eget befäl. Befälet för den öfriga beväringen är gemensamt med det regemente, som hör till provinsen.

Antalet af alla fem klasserne upgår till omkring 100,000 man landtrupper. Sjöbeväringen utgör omkring 8,200 man.

Hela omkostnaden för beväringen utgjorde efter 1844 års stat den obetydliga summan af 139,635 R:dr, allt för ringa för en så vigtig inrättning.

Den öfriga beväpnade styrkan består af dels indelta, dels värfvade och roterade trupper, hvilkas belopp vi i korthet vilja upgifva, utan att för öfrigt ingå i några detaljer.

Den *indelta* Arméen utgöres af:

Infanteri-manskap	23,499.	
Cavalleri	3,705.	27,204.
Värfvade:		
Infanteri . . . . : . .	2,300.	
Cavalleri	1,000.	
Artilleri	2,700.	6,000.
	Summa manskap	33,204.

Dessutom utgår under krig så kallad Rotering, nemligen:

Extra Rotering	2,226 N:r.
Nya ord. Roteringen	299 „
tillsammans	2,525 N:r.

Till allt detta anses slutligen under krig kunna komma det *beväpnade Borgerskapet* och Landstormen.

Hela Sveriges krigsmakt till lands utgjorde år 1845 140,143 man.

Flottans personal utgör i krigstid 28,031 man *).

*) Alla dessa upgifter äro hämtade från *Hahrs* militär-karta. Upgiften rörande Borgerskapets beväpning och Landt-

Den indelta arméens organisation tillhör *Carl XI*; organisationen af det inre försvaret eller beväringen *Carl Johan*, som genast upfattade Sveriges efter år 1809 förändrade krigsställning och sökte grundlägga det inre försvaret på en allmän national-exercering. Det är en af Carl Johans vackraste tankar, värdig en stor konung, och en om sin sjelfständighet ömtålig nation.

Om den ädle konungens åsigter af vårt lands inre försvar icke kunnat under hans egen tid fullföljas och utveckla sig som sig bort, så måste det tillskrifvas att nationen dels icke fattat hela vidden och fruktbarheten af denna tanke, dels vårt lands irrationella beskattningsväsen, som gjort svenska statsverket fattigt, utan att derföre skona de skattdragande, eller mildra deras bördor *).

Huru obetydligt likväl ett fulländadt genomförande af nationalbeväringen skulle kosta landet visar sig af kostnaden

---

stormen under krig har förf. icke funnit annorstädes än der, och på Hagelstams karta.

*) Vid alla förbättringar i ett land, liksom vid en egendom, kan ingen ting uträttas utan penningar. Staten kan icke erhålla penningar genom annat än beskattning. Derföre är en rationell beskattning, som anskaffar medel, utan att det trycker folket, utan att det mindskar arbetet, utan att det hindrar produktionen, det första problemet i en stats ekonomi. Men nu har Sverige behållit samma beskattningssätt, som det haft allt sedan 1720, och hvars princip är helt och hållet socialistisk, då det består i att pålägga skatten der den är lättast att taga. Under det vi ouphörligt tala om reformer, tala vi dock aldrig om en reform i beskattningen. Ty skatteförenklingen kan ej kallas någon särdeles reform, emedan den består egentligen i ingen ting annat, än att skrifva litet mindre siffror. Vår beskattnings principer äro icke lika beskattningen i andra länder. Den trycker hårdast och ger mindst.

Denna likgiltighet för beskattnings-sättet och tillbakastötandet af den princip att göra skatten frivillig, samt låta den falla på öfverskotter och icke på förlager, är en af de förunderligaste ting i Sverige. Derom komma

för beväringen på Gottland, der den är fullständigast genomförd. Mankönet af Gottlands folkmängd år 1847 utgjorde 20,027. Beväringen utgjordes af alla manspersoner emellan 17 och 50 år *). Den är indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare. Hela styrkan, befälet inbegripet, utgjorde år 1847 8,500 personer. Den exercerar årligen en kortare tid. Nyligen har K. M. för denna beväring fastställt en ny stat, hvilken slutar sig med ett belopp af blott 35,391 Rdr 37 sk. 4 rst. Banko.

Emedlertid är ett väl ordnadt national-försvar den vigtigaste af alla statens inrättningar, emedan det frikallar oss från all fruktan för anfall af yttre fiender. Hvem vågar sticka handen i en fredlig bikupa? Vilja vi derföre undvika kriget, lefva i fred och sköta vår inre utveckling med full säkerhet att ej störas deruti; så måste vi sätta vårt lands försvar i sådant skick, att ingen fiende vågar beträda våra kuster. Beredandet och underhållet af en sådan inrättning inom landet kostar mindre än ett enda krig.

Då vi i det föregående offrat så många sidor åt bevisningen att vårt land icke behöfver frukta någon fiende, så är

---

vi i denna skrift framdeles att tala. Emedlertid stå vi, med en sådan beskattning, bundne till händer och fötter, och kunna icke förbättra vår ställning. Det svåraste är, att detta beskattningssätt, och vårt statsverks derigenom åstadkomna fattigdom, nedtrycker nationens anda mera än något annat, och vänjer vårt folk, fastän omgifvet af naturens rikedomar, och utrustadt med högre krafter än de flesta öfriga folk, vid den tanken att vi icke hafva råd att göra något annat än småsaker. Dessa ord skola klandras; men vi citera dervid Ciceros ord: *Habet quævis respublica suos nævos, quos bonus civis non dissimulabit, sed tempestive pro virili curabit. Insidiosi sunt qui omnia bona prædicant.*

*) Märkvärdigt är att, åtminstone före år 1833, tillhörde allt manskap emellan 15—50 år Gottlands beväring. Se Landsh. 5-årsber 1833 p. 21.

dermed icke menadt, att äfven med det bäst ordnade inre försvar, Sverige icke vore omöjligt att eröfra. Länder kunna bekrigas genom annat än vapen; och stater kunna falla, utan att besegras. Sveaborg var den starkaste fästning, och hade en förträfflig garnison. Det föll likväl. Italien är en halfö, såsom Sverige, ett bergland såsom Sverige; dock har dess land blifvit eröfradt af hvilken fiende, som behagat anfalla det; och det icke i brist hvarken af arméer, eller fästningar. Oäkta söner af alla nationer som beträdt deras land, styrde af hycklande prester, slafvar i 18 sekler, är friheten för Italienarne ett bortglömdt namn. — Spanien, Italiens tvillingland, också en halfö, också ett bergland, utgör motstycket härtill. Westgöthernes rike, genom inre tvister sönderbrutet och på detta sätt genom inbördes krig styckadt, föll dock aldrig fullkomligt. Bragt till det lilla omfånget af det Asturiska riket, kunde Westgötherne der aldrig underkufvas. De bibehöllo sin sjelfständighet under skygd af sina göthiska lagar, tills det lyckades dem, att åter stifta *Leons* konungarike, och på detta sätt åter upprätta Spaniens sjelfständighet. Skillnaden emellan Italienares och Spaniorers försvar af sitt land ligger således icke i landets beskaffenhet, utan i folkets traditioner, i dess anor och i dess fordna öden.

Den vigtigaste frågan är alltså här, hvad Svenskarne egentligen äro för ett folk, hvilka detta folks anor äro, hvilka dess öden varit, för hvilka ändamål det stridt, hvarföre det verkat, hvilka pröfningar det undergått, huru det burit motgången och lyckan. Bär det lagerkransen på sin panna, eller slafveriets dolda brännmärke på sin skuldra? Är det ett upblandadt folk, eller rinner ännu i dess ådror fullblodet af den ädlaste race? Se der frågor, som många af jordens nationer skola heldre tysta ned än besvara, men hvaröfver ingen Svensk skall blygas eller frukta att ingå i svaromål.

4. Skandinaviska folkets anor.

a) Skandinaviens ur-invånare.

Innan den folkstam, eller rättare de båda folkstammar, hvilkas afkomlingar nu bebo Skandinavien, dit inflyttade, funnos redan der förut bosatte en annan eller rättare två stammar, som af de förre blifvit fördrifne. Dessa kunde vara för oss af mindre vigt att känna, om icke i senare tider de underrättelser vi erhållit öfver deras tillstånd och lefnadssätt, kastade ett betydligt ljus öfver anledningarne till de nuvarande stammarnes inflyttning.

Man har betecknat Urboernes tid i Norden med stenåldern, emedan de hade, såsom man tror, icke andra redskaper än af sten, inga af metall.

Nilsson har visat, att under denna tid Syd-Norden var ett land rikt på näringsmedel för ett folk som lefde af jagt och fiske. Han har uptäckt att under Syd-Nordens urtid funnos der icke mindre än fyra vilda arter af oxslägtet, fyra arter af hjortslägtet, och bland dessa äfven renen. Der funnos vidare vildsvinet, bäfren och en sköldpaddsart. Det var således ett land väl värdt att bebo, och att lefva uti. *A. Retzius* har af de cranier, som funnits i deras grafvar, bestämt, att urboarne voro af den Mongoliska racen, eller samma race, som Lapparne tillhöra. Men man får ej derföre antaga, att de tillhörde Lapparnes stam, ty de voro storvexte män.

Under de sista åren hafva trenne Danska vetenskapsmän, *Forchhammer*, *Stenstrup* och *Worsaae* i förening, genom nya forskningar gifvit oss ett ganska klart begrepp om denna folkstams lefnadssätt. De hafva nemligen, efter updrag af K. D. Vetenskapssällskapet, företagit sig att undersöka några ostronhögar, som finnas på flere ställen på kusten af *Seeland* och *Jutland*, och som man dittills förmenat vara, liksom snäckbankarne på landet i Sverige, qvarlemningar efter den tid, då dessa ställen utgjorde hafsbotten.

Det befanns vid denna undersökning, att nämde ostronhögar, som innehöllo tusentals lass upbrutne ostronskal, och

på hvilkas hög man till och med byggt väderqvarnar, icke voro bildade under hafvets yta, utan hopkastade på landet af menniskohänder, oafbrutet under en tidsrymd af flere århundraden. Utom ostron fanns i dessa högar andra musslor och snäckor, hvilka ännu anses vara ätbara, samt ben af fiskar, isynnerhet af en flundre-art, och skal af en sköldpadd-art. Urboerne hafva således varit fiskare. Dervid förekom det märkvärdiga, dels att ostron nu ej finnas i det närgränsande hafvet, utan först i nordliga Kattegatt, dels att musselskalen och snäckskalen voro större, än de nu äro i hafvet, af samma arter. Detta kan häntyda antingen på en långt tillbaka förfluten tid, eller härledas deraf, att de voro upfiskade på mera aflägsna stränder eller ock parkerade i fjordarne.

Utom dessa hafsdjur funnos inbäddade i ostronhögarne äfven ben af landdjur. Der fanns nemligen i stor mängd ben af jette-oxen *(Bos urus)*, af hjorten, rådjuret och vildsvinet, hvilka tjent urboerne till föda, samt af hunden, mården, katten, piggsvinet, hvilka tjent dem till pelsverk eller andra behof. De voro således tillika jägare, och idkade i sanning en hög och ädel jagt, som nu endast furstar kunna äga. *Nilsson* har också funnit i en torfgraf ett ryggradsben af en jette-oxe, hvaruti en flintpilspets hade stadnat. — De Danske lärde anmärkte, att alla de ben, hvilka innehålla märg, voro sönderslagne på ett konstmessigt sätt för att åtkomma denna läckerhet; hvilket utmärker urboernes slägtskap med Mon-

[redacted]

sådan som dem Eskimåerne bruka, hvilket ännu mera bekräftar och bringar till full visshet den förut förmodade urboernes slägtskap med Mongoliska folk.

Allt detta kan för vårt ämne synas mindre vigtigt, utom i en sak, nemligen bestämmandet när dessa ostronhögar uphört att ökas, emedan detta utmärker äfven den tid, då våra stamfäder fördrefvo dem, och sjelfve inflyttade i Norden.

Det har i berättelsen om dessa undersökningar blifvit af de Danske lärde anmärkt, att ostronhögarne voro betäckte af ett lager af svart mull af ända till ½ alns tjocklek, och att deruti nu vexa väldiga (*"svære"*) ekar, kvilkas rötter följa mullen, men icke fördjupa sig i ostronlagret. Då man känner att mull på en aldeles kal botten endast bildas mycket långsamt, och att den uti våra skogar sällan hinner till en sådan mägtighet, som den omtalta, så måste vi hänskjuta ostronhögarnes öfvergifvande, och urboernes fördrifning till en mycket lång tid, och säkert mer än två årtusenden, tillbaka. För en så hög ålder talar mycket annat, t. e. att ostronbankarne i det närliggande hafvet sedan dess försvunnit, och att musslorne hade den tiden större vext än de nuvarande af samma arter; förändringar, som legat långt bakom Nordens historiska tid.

Af mera vetenskaplig än historisk vigt äro en del andra frågor, som härvid framställa sig. En sådan är frågan om desse ostronhögars bestämmelse, eller hvarför de blifvit hopkastade. Det synes som de Danske Naturforskarne ansett dem icke vara något annat än afskrädes-samlingar från köket (*"kiökkenmöddinger"*) utan någon särskilt betydelse. Det torde likväl kunna ifrågasättas om de icke haft något bestämdt ändamål, t. e. om de icke varit offerhögar. Derföre finnas åtskilliga skäl. Man har funnit urnor under dem, hvilket visserligen gifver högarne en högre betydelse. Uti urboernes grafvar finner man, liksom i dessa högar, stenredskap, tänder och ben af

---

*) Äfven *Nilsson* hade redan förut sökt visa stenålderns uphörande hafva skett 3000 år eller deröfver före den närvarande tiden. Naturf. möte i Christ. p. 96.

vildsvin, kattor, piggsvin m. m., således icke såsom afskräden. Hvad som slutligen synes bringa en sådan tydning af högarnes ändamål till full visshet är att Lapparne i deras hedendom sammanförde aldeles sådana offerhögar af ben och horn af renen och andra djur.

Genom undersökningen af de Danska ostronhögarne hafva vi således erhållit ett klart begrepp om den folkstams lif, som blef i forntiden fördrifven af det skandinaviska folkets stamfäder. Men den kastar ljus äfven på en märkvärdig företeelse inom geologiens område, som hittills varit svår att förklara, och som vi för sammanhanget skull i korthet vilja nämna.

Uti en mängd af grottor och klyftor i Frankrike, England, Tyskland och Italien finnas stora massor af djur-ben sammanhopade. Uti den bäst och senast undersökte af dessa, *Garten-Reuter*-hålan i Franken, finner man sammanhopade ben af björnar, tigrar, vargar, hundar, får, hjortar, rådjur, oxar, hästar m. fl. I en del grottor har man äfven funnit lerkärlsstycken, snäckor, fogelben, menniskoben, och grafurnor. Europas ypperste geologer och naturforskare, ss. *Hunter*, *Blumenbach*, *Cuvier*, *Buckland*, förena sig visserligen i den åsigt, att dessa hålor varit bebodde af björnar eller hyænor, hvilka sammansläpat den massa af djur, som dessa ben tillhört, förtärt dem, och låtit benen sedan ligga der. Men om man kan antaga såsom grundadt, att ostron- och benhögarne i Danmark äro offerhögar, så måste man ovilkorligen falla på den tanken, att äfven dessa sammanhopningar af ben kunnat hafva varit offerhögar för Europas äldsta jagande folk. Det är visserligen sannt, att man i de senare funnit ben icke allenast af tigrar och hyænor, utan äfven af elefanter, *Rhinoceros* och *Hippopotamer*, sammanblandade med djur, som ännu lefva i grannskapet. Sådant är en svårighet, men icke mer. Om man finner björnar, hästar, vargar, oxar der, hvarför skulle ej menniskan kunna hafva lefvat den tiden då de sammanhopades; och om björnar kunnat ditsläpa benen, hvarför skulle

ej menniskan hafva snarare gjort det, till tacksamhet för en lycklig jagt. Det är icke nödvändigt, att hopsamlingen skett, när ännu Elefanterne betade i Europa, utan äfven långt sedan, när deras ben lågo som qvarlefvor på jordytan. Fablen berättar att, efter floden, *Deukalion* fick befallning, att samla jordens ben (benen på jorden?) och kasta dem bakom sig (på afskilda ställen?). Detta kan häntydas på bruket, att de efter floden qvarlefvande menniskorne samlade de ben från urverlden, som de funno qvarliggande; således äfven af elefanter och hippopotamer. Fablen omtalar äfven en annan *Deukalion*. Han var jägare, liksom det folk måste hafva varit, som sammanhopat benen.

De Danska lärde — eller den s. k. Lejrekomitén — hafva anmärkt, att ostron, som blifvit till en så ofantlig ("uhyre") massa förtärde af ur-invånarne, icke nu finnas i det närliggande hafvet *). Den gissning vi omtalt om någon geologisk förändring såsom orsak till ostronens försvinnande är väl den första som erbjuder sig till dess förklaring, men också den sista som bör antagas. Det finnes en annan möjlighet att förklara detta förhållande. Hos de gamle var konsten att upföda ostron uti stora så kallade parker, der dessa föröka sig till otrolig mängd, allmänt känd och allmänt använd. Den brukas ännu vid Engelska och Franska kusterne; och att så skett från uråldriga tider är sannolikt, emedan ostron på dessa kuster utgöra ett allmänt födoämne, och operationen är ganska enkel. Ostronen älska i synnerhet ett stilla vatten uti

*) Just, under det detta tryckes, ser förf. uti tidningarne, att ostron börjat visa sig och till och med börjat fiskas i Limfjorden. Men att sådant ej kan hafva varit bekant ännu år 1851; ses af *Undersögelse i geologisk-antiquarisk retning af Forchhammer, Stenstrup og Worsaae*; *Kjöbenh. 1851*, der det heter, pag. 12: *Ostrea edulis synes, uagtet deres daværende uhyre mængde, ikke længer at forekomme i Issefjorden, og vel neppe i det sydlige Kattegat.*

hafsvikar; och de Danska fjordarne äro särdeles tjenliga för sådane anläggningar. Det ligger således ingenting vågadt uti att antaga, att ostrona hämtats från der med konst anlagda parker.

Om detta skulle verkligen kunna antagas, så häntyder detsamma på de Nordiska ur-invånarnes slägtskap med invånarne i Britannien; hvarigenom också bekräftas den länge yttrade gissningen att de tillhörde de folkstammar, som bebodde det nordvestra Europa, och hvilka man innefattar under namnet *Celter* *), samt att de hade med dem lika bildning.

Hos äldre utländske författare kallades det folk, som lefde i Sydnorden, *Cimbrer*, och Jutland den Cimbriska halfön. *Plinius* talar om denna halfö; och *Tacitus* beskrifver Cimbrerne på Jutland såsom qvarlefvor af en stor och mägtig nation, som gått under, *(parva nunc civitas, sed gloria ingens)*. *Herodotus* (4: 11.) berättar, att långt före *Darius Hystaspis*, således kanske 1000 år f. *Chr.*, blef det stora Cimbriska folket, som då bodde vid svarta hafvet, sprängdt och förströdt. Det flygtade till skilda håll, icke blott till Asien, utan äfven till flera trakter af Europa; och man finner det sedermera i Gallien, Italien, på Jutland, och i Britannien, hvars äldsta inbyggare sjelfve kallade sig *Kymrer*. Redan Homerus talar om Kimmerier i det vestra Europa. Ingenting är således naturligare, än att Nordens äldsta inbyggare tillhörde denna stam, hvilken utmärkte sig i synnerhet genom sin kropps-storlek och styrka, och voro ryktbare deruti framför andra folk.

Uti Nordens egna häfder kallades ur-invånarne *Jotnar*. De bodde uti Jotunheim eller Jotland (Jutland). Deras gudars hem var *Glåsisvall* eller bernstenslandet, Preussen. Bernsten var deras förnämsta prydnad, och man finner det alltid i deras grafvar. På Jutlands kust fanns äfven den tiden mycket bernsten; och sannolikt hade de, kommande från Preussen,

*) Vi fortfara att skrifva *Celter*, ej *Kelter*, af samma skäl som vi skrifva *Cicero*, och ej *Kikero*, *Paris*, och ej *Pari*, *London*, och ej *Lonnen*, *Plato* och ej *Platon*.

derföre bosatt sig der. *Tacitus* omtalar också ett folk, som bodde i Preussen, hvilket talade ett språk likt det Britanniska (Germ. 45), äfvensom ett annat folk som, boende vid Weichseln, talade galliska och hette *Gothini* *). *Jotnarne*, eller, som de ock betecknades, *Jättarne*, voro i Norden ryktbara för deras kroppsstorlek; och *Nilsson* berättar, att tre skeletter, som i senare tider blifvit funne i södra Norden, och uti grafvar der bronzredskaper äfven funnits nedlagde, hade alla den ovanliga kroppsstorleken af sju fot.

Jotnarnes qvinnor voro i Norden likaså ryktbara, som männerne, för vildsinthet, tapperhet och grymhet. Jotnarne kallades derföre äfven *Quener*, och deras land också *Quenland*, men detta egentligen i senare tider, då de blifvit fördrifne längre i norr. I Britannien var det ock qvinnorne, som regerade folket. *Boadicea*, en af dess drottningar, sade i ett af sina tal, "att det var vanligt, att Britterne stridde under deras qvinnors befäl". (Tac. ann. 14: 35.)

En af Nordens senare författare kallar också Quenerna *gens feminarum*. Sannolikt hörde *Herthas* gudstjenst på en Dansk ö till Jotnarne. Äfven det folk, som bodde i bernstenslandet, dyrkade, enl. Tacitus, en qvinna. (Germ. 45.) Af Quener gjordes slutligen namnet *Finnar*.

På detta sätt sammanstämma en mängd vittnesbörd deruti, att Cimbrerne hos utländske författare, voro de sam-

---

*) Tacitus kallar det förra Estyer, som kan härledas ur *austurveg*, Preussens namn. Estyerne slogos med stakar (*fustes*), hvilket vittnar om kroppsstyrka; de fiskade bernsten, och de talade Britanniska. Det andra folket *Tacitus* omtalar, kallas *Gothini*. De talade galliska och bodde bakom Markomannerne och Quaderne, således öster om Mähren, emellan Quaderne och Sarmaterne, alltså vid Weichseln. Om medlersta bokstafven *i* uti *Gothini* läses kort, blir deraf Jotnar. Man finner således folk som talade galliska, och alltså voro Celter, längs Weichseln, sedan vid Weichselns utlopp, derefter i Jutland, sist i Britannien, under namn af Cimbrer. Gothini. Jotnar och Celter.

me, som Jotnarne och Quenerne hos Nordens egne; och flere vigtiga skäl visa, att de senare voro beslägtade med en folkstam i Britannien, *Kymrerne.*

Att Jotnarne, Jättarne, blefvo fördrifne från Sydnorden af ett annat invandrande folk, nemligen Göterne, lider ingen tvifvel. De drogo sig tillbaka till de djupa skogarne, till öarne i Kattegat, och till Norrige; men de blefvo ingalunda utrotade. Ofta framträdde de ur sina gömslor, och förnyade striden. Från Norrige jagades de till Westerbotten, der de under namn af Quener bosatte sig, samt öfvergingo äfven till Finland. De hafva i Norden lemnat otaliga spår efter sig uti sagan, uti ställenas namn, och ännu existerande kolonier, med häntydning dels på Finnar, dels på Jättar. Den som byggde Lunds Domkyrka, var *Jätte* och hette *Finn.*

En annan folkstam fanns då äfven i Norden, Dvergarnes, som är lika så ryktbar som Jättarnes, den förre genom sin kroppsstyrka, den senare genom sin illistighet. Båda voro i sagan troll. Den ene slungade klipporne ned på sina fiender, den andra bedrog dem genom sin slughet. Äfven dvergarne fördrefvos ifrån deras stamhem inåt skogarne; och slutligen finner man ett dvergfolk vid foten af fjellen, ryktbart för sin trolldomskonst, och omtalande i sina sagor, att det fordom bodde tillsammans med Svearne (sannolikt med Jotnarne) såsom bröder *). Man bör således ingalunda förblanda Jotnarne eller Sydnordens ur-invånare med Lapparne, eller tro att de varit Lappar. De voro sannolikt båda Slaviska stammar, kommo ifrån stepperne — Cimbrernes äldsta stamhåll, — följde båda Weichseln, kommo på hvar sin sida om Östersjön till Skandinavien och blefvo af två andra stammar, som kommo samma väg, fördrifne up till Nordens fjellrygg, och blefvo der grannar å nyo.

*) Lapparne kalla sig sjelfve *Samer. Tacitus* beskrifver ett folk *Fenni*, boende der nu landet *Samland* i Preussen ligger, som fullkomligt passar in på Lapparnes lefnadssätt. (Germ. 46.) Norrmännen kalla ännu Lapparne för Finnar.

5. Svenska folkets stamfäder.

Var helsad höga tid af våra fäder,
Som arm i arm med faran vexte opp,
En grånad kämpe lik du till oss träder,
Med dina äfventyr och segrars hopp.
Låt dina barnbarn dina sagor höra.

v. Beskow. Sveriges Anor.

a) Den antiskandinaviska skolan.

Uti Tyskland har upstått en antiskandinavisk skola, som antager, att Skandinavien icke har någon historia förrän ifrån de tider, då Norden blef bekant för Europa genom de christne lärare som ditsändes.

Se här denna skolas åsigt af Nordens äldsta historia, dess urkunder, och dess Gudalära.

'Skrifkonsten blef icke känd på Island förrän långt efter christendomen. De plumpa runorne nyttjades endast af okunniga menniskor, icke af bättre folk. Sagorne innehålla icke annat än berättelser om enskilte personer, tjufverier och slagsmål. Och då de omtala bedrifter af större vigt, "nedsmutsas" de — sådan är termen — af troll- och spökhistorier. De förtjena således icke någon trovärdighet, då de tala om forntida händelser'.

'De nordiska sångerne hafva ingen historisk grund. Skalderne voro ej annat än rolighetsmakare från Norden vid Tyska hof, som updiktade hvad de funno för godt, för att roa sina åhörare'.

'Men icke blott "sagorne och de historiska visorne" voro utan egentligt värde; äfven Nordens berömda Gudalära har icke något annat ursprung än de "Isländska spinnstugorne". Om något ädelt deri är, så är det blott "en efterhärmning af christendomen". Ty det Nordiska folket var före christendomens antagande "det mest ohyfsade och grymma i hela Europa, och stod lika långt i odling under Tyskarne, som desse under Romrarne". Huru skulle ett sådant folk

kunna hafva uptänkt en så mild och ädel religion, som stundom framlyser i Nordens Gudalära? Det goda i Nordens mythologi är således hämtadt af ehristendomen, liksom det sköna, om det finns något, är hämtadt ur Grekernes mythologi'.

'En stor del af den äldsta Nordiska literaturen och fornhäfderne är skrifvet "för ro skull och på skämt", eller för att fördrifva tiden under Islands långa qvällar'.

Sådan är *Adelungs* framställning af Nordens forntid; och de ord vi tecknat med citationstecken äro ordagranna *).

En annan Tysk författare, *Rühs* **)har derefter bestridt Asa-lärans äkthet, de Isländska sagornes trovärdighet, den högre åldern af Nordisk historia längre tillbaka än till medlet af 9:de seklet, sjelfständigheten af det Nordiska språket, som blott skall vara en gren af det Germaniska; ja han förnekar all existens af Isländsk folkpoesi, enär Isländsk skaldekonst icke skall vara annat än en konstlad efterbildning af Anglosachsarnes, aldeles obegriplig och okänd för nordiska folket. De Isländska historiska sagorne äro, enligt Rühs, icke annat än berättelser om händelser i Tyskland, som författarne hört omtalas af Tyska köpmän. Hela den gamla Norrska historien, före Harald Hårfagers tid, är icke annat än en upspunnen och fullkomligt grundlös dikt ***).

Derefter kom *Dahlmann* †), som fullföljde den bana, som *Rühs* brutit, förnekande både Saxo och Isländarne all trovärdighet.

[redacted]

Det är naturligt, att tre så ryktbara häfdeforskare, (hvaraf två voro Pomerinkare, och den tredje Holsteinare) skola hafva dragit efter sig en stor mängd andra, för att beta på det fält, hvilkets stängsel de trott vara nedrifvet.

I Danmark har *P. E. Müller* försvarat asalärans äkthet; och Sveriges senare häfdetecknare, *Geijer*, *Strinnholm* och *Reuterdal*, hafva ingalunda af dessa anfall låtit förleda sig att förskjuta de Isländska källorne, eller Nordens öfriga urkunder, hvilka våra äldre häfdetecknare *Dalin*, *Lagerbring* och *Suhm* förut hade i sist förflutna århundradet följt vid constructionen af Nordens historia.

Man kan säga att Europa var i de första seklen e. *Chr.* deladt i tre paralella särskilta bälten, det Romerska, det Germaniska och det Skandinaviska, emellan hvilka var föga gemenskap, och der folken inom hvar sitt bälte rörde sig endast i öster och vester. Så kunde Romarne endast genom kriget få kunskap om Germanien, men ingon om Skandinavien. Vi måste då tacka försynen för, att vi ej hafva haft Germaniens och Galliens historieskrifvare, hvilka tecknade deras häfder med svärdet.

Det är sannt, att Romrarne började skrifva det medlersta Europas historia redan ifrån första seklet e. *Chr.* Men hvad säger denna historia? Att i hela Germanien då icke fanns en enda stat, d. v. s. något enda folk som tillhörde ett visst land. Uti nästan 400 år fanns det öfver hela bältet, endast ströfvande folk, inga städer, inga lagar, ingen kultur, inga tempel, och med undantag af Hermans stora seger, inga bedrifter.

Detta är icke en historia att mycket högmodas öfver.

Litet hafva de Romerska häfdatecknarne att säga om Skandinavien för den tiden. Men hvad de säga derom, det är dock annat. *Plinius* berättar, att i Norden bodde Hyperborer-

---

Hannoverska. Han begärde af Danska Regeringen en profession, som honom nekades, kom så till Göttingen och skref sin *Geschichte von Dännemark.*

nes lyckliga folk; *Tacitus*, att i Norden voro den tiden mägtiga *stater (civitates)*, rika på männer och flottor. *Jornandes* och *Paulus Warnefridi*, att ifrån Norden öfver hafvet kommo de folkslag, som störtade Rom, och att dessa räknade sig till ära att de kommit från Skandinavien.

Om Skandinaverne ej förr blefvo bekante, än då de grundade välden och konungariken — i Normandie, England, Calabrien, Sicilien, Novgorod, — eller förrän de bragte hela Europa att darra för deras blotta namn, hade de väl då på en gång upstigit utur jorden? Hade de ej behöft århundradens beredelse, för att upträda med så ofantlig mågt?

Och när Carl den store slutligen med sin treudd bragte Germaniens vågor af folkslag att stanna, hvilket folk var det då, som han med sitt *quos ego* sist kunde kufva? Det var Sachsarne och Longobarderne, Asalärans bekännare, om hvilkens äkthet *Rühs* vill tvifla.

Den anti-Skandinaviska skolan förnekar de hittills antagna inhemska källorne för forn-nordens historia af det skäl, att de innehålla osannolikheter, och tydliga oriktigheter. Hvilken historisk källa, äfven i de nya tiderne, har ej mer eller mindre sådane? Äro väl sjelfva krigsbulletinerne fria från öfverdrifter? Kan man derföre neka, att de äro historiska källor? Böra de derföre förkastas? Ingen sann häfdetecknare vågar påstå sådant. Gifves det ej en historisk kritik, och har icke den just till föremål, att utur den orenaste malm afskilja slagget och utdraga den rena historiska metallen?

På förnekandet af all historisk kritik, d. v. s. af historiska vetenskapen sjelf, hvilar således hela den anti-skandinaviska förvillelsen. Denna skola tror ej på sången, på sagan, på fortplantelsen af minnena såsom själens barn. Den känner eller erkänner ej den drift hos menniskan att äfven på jorden qvarlefva efter döden; denna mägtiga kraft, som skapar hjeltar, och följer eller omvecklar det godas tråd i menskligheten, förvandlar det goda till det märkliga, det ädla till det stora, blott för det att det ej må glömmas.

Liksom det goda och stora i handlingen företages för förtjena ett minne, så förvandlar sig det sanna till det rckade uti en sång, utan att det derföre deruti uphör vara sannt.

Har den anti-skandinaviska skolan då icke sett någon ı på en graf, eller någonsin eftersinnat, hvarföre en så- ı står der?

Hvarföre vältade Tyskarne det största klippstycket de ao på Breitenfelds slätt till den fläck, der Gustaf Adolf föll? stän ingen dödlig på denna sten ristat någon skrift, läser urje bonde i grannskapet likväl följande inskrift derpå: "Här Gustaf Adolf — Svensken — för Tysklands tro och frihet". ı det icke funnes en enda rad skrifven härom i historien, ille denna sten med dess osynliga inskrift vara ett histokt vittne derom för alla tider *).

Hvilken den Norrman var, som satte korset på det ställe der rl XII dog, det vet ingen; men hvar och en vet att detta rs betydde, att den bragdrike svenske konungen föll på ma plats. Hvarföre hugger hvarje svensk en bit af den n, som sattes i stället för korset, om han ej läste på densten en skrift, som otron på menniskans odödlighetsbegär :e ser. Detta begär hos menniskan att så ikring sig oförogliga minnesmärken, ligger djupt i hennes natur. Af desminnesmärken upstår i en framtid en historia, liksom af stenar Deucalion sådde ikring sig, upstodo menniskor, som

---

*) Såsom ett litet bevis huru länge traditionen följer ett sådant minnesmärke, tjenar följande drag. Nära *Båstad* vid foten af Hallandsås vid en förbiflytande bäck, stå tvenne ofantliga bautastenar, utan inskrift. Men man fråge hvem som helst i orten, hvad dessa stenar betyda, och hvar enda en skall svara att de heta *Galters* stenar, och att konung Galter ligger vid dem begrafven. Historien har längesedan glömt kung Galter, men folket har bevarat minnet af honom med en trohet, som vore han den märkvärdigaste man. Huru mycket mer om han varit det?

talade. Ja, man kan dömma om ett folks ädelhet, af antalet af dess minnesmärken.

Detta begär fortfar ännu i sjelfva historiens tid, ännu då hvarje dags historia skrifves. Sätter man icke ännu monumenter, statuer och obelisker? Tror man icke dem vara en oförgängligare historia än den skrifna. Har icke *Berch* skrifvit en historia om svenska konungar, endast grundad på skådepenningar? Finnas icke också historiska källor i den nya sagan? Är uti *den gamla knekten* Valkiala strid en dikt? Har ej *Sinclairs* visa en historisk kärna? finnes det ej en sådan i Leopolds sånger öfver Gustaf III:s om än smickrade bragder?

Då man således förnekar våra forntida monumenter, våra bautastenar, våra stenhällsgrafvar, våra forntida sånger, och våra sagor egenskap af historiska urkunder, så förnekar man ju icke något annat än möjligheten af all historia.

Det är icke en ringa sak, att borttaga ifrån ett folk tio århundraden af dess lefnad, att beröfva det dess ungdoms minnen, eller förklara dessa för ingenting annat än en tusenårig dröm.

Dessa minnen äro en nations dyrbaraste egendom, ty det äro de, som göra att en nation är till, hvilket icke består deruti, att menniskorna utgöra ett helt *bredvid* hvarandra, utan ett helt *efter* hvarandra, århundraden eller årtusenden tillbaka. Årtusenderne kunna kallas de riken den eröfrat, och århundradena provinserne deruti.

Sedan Sverige förlorat hvad det eröfrat uti landområde, må det åtminstone få behålla hvad det eröfrat af tiden, hvad det minnes, och hvad det besjungit.

Tillhöra dessa minnen äfven statsekonomien? Ja, ty vi hafva redan visat, att uti dem ligger mera magt än uti både vapen, och fästningar, och välstånd och rikedom.

b) Inflyttnings-vägen.

Vi hafva redan sett, att Skandinavien har en historia före den historiska tiden. Vi vilja nu inträda på den positiva

toriens grund, då de skrifne urkunderne börja blanda sig d både naturens antydningar, och af menniskor upresta nesmärken.

Taciti förklaring i första århundradet, att Sverige redan utgjorde ett mägtigt folk, rikt på flottor och männer (Germ. 44.), och att detta folk bildade stater, ej blott vilda drande folkstammar, förutsätter att dess inflyttning till den skett flere århundraden förut. Ty ett invandradt folk fver icke en mägtig stat, rik på flottor, på ett eller annat andrade. Isländarnes blotta förmodan, att det varit Pomi tåg i Asien, som föranledt Svearne att vandra ut, kan edes icke äga någon grund. Man måste söka anledningen till hos någon annan vida äldre herrskares tåg än Pomi, som oroat de Scytiska folken. Han måste icke blott om Pompejus hafva nalkats dem på andra sidan Svarta vet, utan intågat i deras eget land, rört up deras samhällen, fördrifvit dem genom fruktan eller våld från deras sko- eller betesmarker.

Men innan vi upsöka denna herrskare, måste vi först söka att bestämma den väg, som de till Norden inflyttande ten tagit; ty denna väg är, såsom hvar och en kan inse, ingad af naturförhållanden, och kan genom dem uptäckas bestämmas. Hvar och en, och i synnerhet ett folk, flytde med hustrur och barn, måste gå den väg det kan kom-, den väg som är för detsamma beqvämligast, och som st rubbar dess lefnadsförhållanden.

Europas skogar äro af två slag, barrskogar och löfgar, hvilkas olikhet nödvändigt medförer en stor olikhet de folks lefnadssätt och lefnadsbehof, som dväljas uti dem. t är obeqvämligt för ett löfskogsfolk, då det ännu står på en kulturgrad, att flytta in uti barrskogs-regionen, och tvertom.

På den gamla verlds-continenten — uti Europa och An — utgöra dessa olika slags skogar två olika bälten, som paralellt med hvarandra, ifrån nordvest till sydost, från t Atlantiska ända till det Stilla hafvet, likväl åtskildo af ett dje bälte, Stepper-bältet, som, i början smalt vid Polska

gränsen, sedan vidgar sig, och fortsätter sig genom hela Asien, ofvan öknen *Kobi* till östra Oceanen, samt befolkas hufvudsakligen af den Mongoliska stammen. Således gå genom denna stora kontinent tre stora stråkvägar, som naturen sjelf har utstakat för folkvandringarne. De som bo på stepperne, äro af natur och nödvändighet nomader, och voro således sannolikt de som först vandrade in i Europa. Också finna vi, att Skandinaviens ur-invånare voro af Mongoliska stammen; och i fall den gissning vi framställt rörande de benhögar, som finnas i medlersta Europas grottor besannas, så utbredde den Mongoliska stammen sig sannolikt öfver hela Europas löfskogar, frossande — efter ondslitandet på de magra stepperne, — på de näringsmedel och beqvämligheter, som dessa erbjödo dem. Också vittnar Herodotus, såsom vi förut nämnt, att uti längesedan förflutna tider hade Cimbrernes stora folk intagit de vidsträckta stepperne norr om Svarta hafvet, samt derifrån af invandrande Scyther blifvit fördrifne, och sprängde, hvarefter man finner deras spår i alla Europas trakter.

Löfskogs-regionen i Europa utgöres hufvudsakligen af bok och ek; men bokens skogar äro icke blott lummigare och bilda mera täta hvalf, hvilket vi minnas redan från Virgilii *patulæ sub tegmine fagi*, utan gifva äfven ätbara frukter, i forntiden af Plinius högligen berömde, (*glans dulcissima fagi*), tjenande både till menniskors föda och till vildsvinens, (*glans suem hilarem facit, carnem coquibilem* Plin.), djur, hvilka gåfvo de fordna folken en läcker föda, och en angenämt äfventyrlig jagt. Boken var således otvifvelaktigt det ädlaste, nyttigaste och mest eftersökta trädet i Europa norr om Alperne.

Boken går högst åt norr i Skandinavien. Den betäcker alla Danska öarne, ingår i Götha rike söder om Götha elf, och sjunker derifrån ned till Kalmar sund. På andra sidan Östersjön sjunker dess norra gräns ännu mera åt söder. I Wolhynien öfverstiger den icke den 50:de breddsgraden, så att den slutligen nedgår till vestra kusten af Svarta hafvet. Förgäfves söker man några bokskogar norr om detta haf,

stam på en liten bergplatå på den sydligaste delen af halfön Krim.

Lefnadssättet hos bokskogsfolken utgjordes hufvudsakligen af högdjursjagt, och boskapsskötsel; men dermot i äldre tider af föga åkerbruk *), och sannolikt endast af kornsäde. De saknade beqväma hus, de bodde i jordhus (Germ. c. 15.). De hade hvarken tempel eller gudabilder. De stängde icke in, säger Tacitus, sina gudar inom väggar, och de trodde, att det himmelska ej kunde framställas under menniskoshapnad. De dyrkade det osynliga och heliga endast uti lundar. (Germ. c. 15.)

Huru kan man tro, att ett folk med sådant lefnadssätt skulle hafva bosatt sig på Mälarens endast af barrskog betäckta stränder, samt der byggt trähus, och städer och ett ofantligt afgudatempel; och huru kan man ännu derutöfver tro, att detta folk var ett germaniskt, eller ens kommit till Sverige öfver Germanien?

Barrträds-regionen uptager deremot i Skandinavien he-

---

*) Tacitus talar väl om åkerbruk inom Germanien uti 26 kap. af hans Germania; men på ett så dunkelt sätt, att det mera vittnar om obekantskap med, än kännedom om något germaniskt åkerbruk. Han säger: *Sola terræ seges imperatur, unde autumni et nomen et bona ignorantur*, d. v. s. att Germanerne fordra af jorden sjelfvillig frukt, och hafva ingen bergningstid, och intet namn för hösten. Huru också åkerbruk kunde drifvas af folk, som voro ouphörligen på flyttning, är icke rätt klart. Sannolikt sådde de *korn*, som kanske icke göddes, hade kort mognadstid före hösten, och behöfdes till öl. (Se Germ. 23.) Då Germanerne hade fred, säger Tacitus, sysselsatte de sig endast med att jaga, men ännu mer med att sofva och äta. *Quotiens bella non ineunt*, *multum venatibus plus per otium transigunt, dediti somno ciboque*, säger *Tacitus* (c. 15.); hvilket ej häntyder på något särdeles stort åkerbruk. Det är bekant, att Romrarne öfverallt, dit de sträckte sitt välde, införde ett ordnadt åkerbruk uti tredingssäde, då deremot det äldsta sädet i Norden, och som ännu varar i Svea rike, var tvesädet.

la Norrige, hela norra Sverige norr om Wenern och Kolmården, går sedan öfver till Finnland och fortsätter sig i Ryssland norr om stepperne ända bort till Östra oceanen, och Stilla hafvet. I östra Ryssland finnes ett barrträd, *Cembra*-tallen, som har en ätbar och välsmakande frukt, men som försvinner närmare den vestra delen; ehuru den sannolikt förr sträckt sig längre i vester.

Uti denna region hafva folken ett helt annat lefnadssätt. För att få föda måste de svedja sina skogar. De voro således *svedjare* (hvaraf namnet Svear). Detta gaf dem nemligen, på ett lätt sätt, säd och boskaps-bete. De idkade jagt, hufvudsakligen på vilda djur, som gaf dem pelsverk. De hade bergverk. De hade måhända, åtminstone i Skandinavien, myrmalm, lätt att smälta. De hade förträffligt byggnadstimmer. De byggde med lätthet hus och skepp. De kunde icke dyrka sina gudar i snön, och under de kala furarne. De dyrkade dem således i tempel. De hade en angenäm vinter. Denna årstid var deras flyttningstid; då lågo banor öfver alla fält, och bryggor öfver alla floder och sjöar. De hade slädar, ej som löfskogs-folken, vagnar. De redo om sommaren emellan de täta stammarne, de åkte om vintern öfver sjöarne. Korteligen, hela deras lif var omvändt och motsatt emot löfskogsboernes; och dock hade de ett herrligt lif, som framkallade hälsa, styrka och mod.

Det är således klart, att det folk, som bosatte sig vid Lögarns stränder, kom öfver Bottniska viken, öfver Finnland, ifrån Scythiens barrträdsregion; ingalunda ned ifrån Svarta hafvet. Sagan, att det kommit från Tanais eller Don, kan likväl vara sann, ty Donflodens öfre grenar flöto genom barrskogsregionen. Barrskogsfolken skulle på deras vandring till Skandinavien hafva förgått på hvarje annan väg, äfven som löfskogsfolken skulle hafva gjort det, om de begifvit sig öfver Liffland och Finnland för att upsöka det för dem ogästvänliga barrskogslandskapet kring Mälaren.

Här hafva vi således nödvändigt tvenne vägar utstakade, på hvilka flyttningen kunde ske, men af tvenne bestämdt

olika folk. Ett folk kom öfver de herrliga Danska, af den skönaste bokskog betäckta öarne, Nordens *insulæ fortunatæ*, in uti Skandinaviens södra del. Ett annat folk, kommande från det medlersta Scythien, bosatte sig i Svea rike.

Men nu upstår frågan, huru dessa på så olika vägar inflyttade folk, sedan de med förundran slutligen sammanträffat på Östergöthlands och Westergöthlands gränsor, kunde sammansmälta till ett; eller, emedan det är oförnekligt, att Odins lära likasåväl herrskade inom den södra Götha stammen, som inom Svearnes norra, huru detta låter sig förenas med dessa två folks invandring från så olika trakter af Scythien, som Svarta hafvets vestra kust, och det medlersta Scythien, båda åtskilda genom ett vidsträckt stepper-land?

Vi få se, om ej historien — till och med den skrifna — på ett tillfredsställande sätt besvarar denna fråga.

För att finna detta svar, måste vi hafva en noggrann kännedom om Scythernes särskilta folk, och deras tillstånd några hundrade år förr än Tacitus beskref *Svearne* såsom ett mägtigt folk i Norden.

Och en sådan noggrann kännedom finna vi hos Herodotus.

Herodotus har med stor noggrannhet tecknat alla Scythernes folk med deras olika seder, sådane de voro kort före hans tid.

Darius Hystaspis hade år 513 f. *Chr.* t. företagit sig att underkufva Scytherne. Han gick öfver Bosforen, slog derefter den brygga öfver Donau, hvarom vi läsa hos *Cornelius Nepos*, och till hvars bevakande vår barndomsvän *Miltiades* förordnades.

Såsom Scytherne hade för sed att, då de anföllos af en öfverlägsen fiende, aldrig med honom inlåta sig i någon strid, drog sig det ena Scythiska folket efter det andra tillbaka, allt som Darii antågande här nalkades dess gränsor. Derigenom nödgades Darius att marschera genom hela Scythiens

bebodda land, ända up till dess yttersta ödemarker i norr, hvarefter han måste vända om, och, seende afsigten af sitt tåg tillintetgjord, skyndade han tillbaka, för att komma öfver Donau-bron, som *Miltiades* emedlertid velat förstöra; hvilket, såsom vi minnas, högligen berömmes af Cornelius. Det enda således som Darius uträttade genom sitt vidsträckta tåg var, att få göra en fullständig och vidlyftig kurs i Scythiens geografi, hvaruti 700,000 soldater deltogo såsom hans lärjungar. Scythien blef härigenom det mest och noggrannast kända bland alla de länder, som den tiden kallades barbariska.

Femtio år efter Darii tåg skref Herodotus sitt stora historiskt-geografiska verk, för hvilkets författande han beredde sig genom vidsträckta resor. På dessa resor besökte han både Persien, och det Svarta hafvets kustländer, således de länder, der den nyss förvärfvade kännedomen om Scytherne och dess många folk var i friskt minne efter Darii geografiska kurs. Hvad Herodotus dervid inhämtat, finnes nu med den största noggrannhet upptecknadt i hans 4:de bok, som består af 144 kapitel.

Bland de många Scythiska nationer Herodotus deruti beskrifver, finnes det i synnerhet tvenne, som måste ådraga sig uti förevarande fråga vår största upmärksamhet. Den ena är *Geternes* folk inom bokskogsregionen, den andra är *Budinernes* inom barrskogsregionen.

Det är nu om dessa båda folk vi skola höra Herodots märkvärdiga skildring.

c) Geterne.

Sedan Darius, "den bäste och förträffligaste af alla menniskor", såsom han kallade sig sjelf, i full afsigt att underkufva Scythiens folk, gått öfver Bosforen, träffade han i trakten af Donau och nära Svarta hafvet först folkslaget *Geterne*. Dessa bodde således icke vid Don, utan vid Donau, hvilka floder båda flyta ut i Svarta hafvet, men på två motsatta sidor, den ena på vestra, den andra på östra kusten.

Dessa kuster äro mycket olika. Ikring Dons nedra lopp utgöres landet af stepper, ett magert och skoglöst land, som endast nöden kan tvinga att bebo, eller rättare att der söka en tillflygt. Donau deremot, som af Grekerne kallades *Ister*, flöt genom den rika löfskogsregionen ut i Svarta hafvet. Det var der Geterne bodde, i grannskapet af Grekland, på norra sidan om Hæmus eller Balkan. Medelst detta grannskap hade de åtminstone genom ryktet begrepp om grekisk kultur. Sjöfart kunde för dem icke vara obekant. Och de blefvo sedermera, liksom Götherne i Nordens haf, de förskräckligaste vikingarne i Medelhafvet. Plinius, som skref 500 år senare än Herodot, säger att Geterne ännu då bodde på norra sluttningen af Hæmus. — De qvarblefvo således i ett och samma land 600 år. De voro ej blott ett folk, utan äfven en stát.

Geternes ursprung är visserligen obekant. Men det är sannolikt, att de voro flygtade Trojaner, och således Grekernes fiender genom arf. Detta minne, om än fördunkladt, lefver ännu uti den Nordiska sagan. (Strinnh. I. p. 115.)

Geterne omtalas såsom ett ädelt folk, det rättrådigaste, säger Herodotus, af alla folk i Thracien, med en Gudalära, som han noga beskrifver, och hvaruti vi till vår förvåning finna nästan alla dragen återkomma i våra Nordiska stamfäders. Vi skola återgifva denna Herodots beskrifning med hans egna ord:

"Geterne tro sig vara odödlige. När de lemna detta lif, komma de till anden *Zalmoxis*, hvilken några anse vara *Gebeleitzis* *). Hvart femte år draga de lott om hvem de skola sända till Zalmoxis, på det sätt, att de upställa sig i rad,

*) Den följande skildringen visar, att Geternes Zalmoxis är den samme som Nordens Odin. Hvem Gebeleitzis är, och hvad detta ord betyder, är aldeles obekant. Men man ser att meningen är, att en del ansett Zalmoxis för en personlighet, hvilken lefvat förut, spelat samma roll, och som betecknas med detta namn. Sådant är äfven förhållandet i Nordiska sagan. Före den andre Odin fanns en föregående Odin, som var *Beytslas*

och hålla hvardera tre spjut, och de andra svänga och kasta den de skola sända till Zalmoxis, upp i luften, för att låta honom falla ned på spjuten" *).

"Denne Zalmoxis skall hafva tjenat hos Pythagoras. När han sedan blef fri, förvärfvade han sig stora ägodelar, och återvände med dem till sitt land **). Den tiden lefde Thracierne eländigt, och voro nästan halfvilda. Men Zalmoxis, som lärt känna grekiska seder, och inhämtat vishet af Pythagoras, som i sanning icke var den klenaste vishetsläraren, inredde en sal, der han med ständiga gästabud undfägnade sina förnämste landsmän, hvarunder han lärde dem, att hvarken han sjelf eller hans dryckesgäster skulle dö, utan komma till

---

son; hvilket namn innehåller samma radikaler som Gebeleitzis. Denne äldre Odin anses hafva lärt sitt folk, att dyrka solen, en dyrkan, som herrskade i Persien.

*) Det var äfven i Norden ett bruk att sända personer till Odin, med att låta dem falla från luften på upställda spjut. Se sagan om Erik Ragnarsson.

**) Emellan Pythagoras och Sagans *Mimer* äro många jemförelsepunkter. Mimer blef dödad hos Vanerne. Vanerne voro i Nordiska sagan sannolikt Grekerne, hvilka åtskildes från Götherne genom *Vanaqvisl*, som var Donau. Vaner och Asar lågo städse i strid med hvarandra, likosm rådde emellan dem ett ärfdt hat, såsom det kunde vara emellan Trojaners afkomlingar och Greker. — Odin var hos Mimer när han dödades, ty han hemförde hans hufvud. Pythagoras blef dödad på ett obekant sätt uti Krotona. Andre säga att han flygtat. Om Zalmoxis varit hans slaf vid uploppet, kunde han hafva räddat hans hufvud och ägodelar, samt flytt dermed, så att Pythagoras kropp icke återfanns. Scytherne förstodo att balsamera. — Historien omtalar ,att Pythagoras botade ögonsjukdomar, men huru hans operationer lyckades, säges icke. Odin kom hem enögd, ty han hade satt sitt öga i pant hos Mimer. — Pythagoras fordrade tystnad af sina lärjungar, och uti *Lodfafners* sång säges, att Odin länge sutit vid Urdars (Mimers) brunn i höga salen och *tegat*, och lyssnat till de visa männens ord.

ett rum, der de skulle lefvande åtnjuta allt godt *). Sedan han detta gjort och lärt, byggde han en underjordisk sal, hvarefter han försvann för Thracernes ögon. De saknade honom och sörjde honom såsom död, men på fjerde året visade han sig åter för Thracerne, och derigenom trodde de hvad han sagt. Vare sig nu, att Zalmoxis varit en menniska, eller han varit någon Geternes ande eller folkgud, så har jag ej mer att tala om honom" **).

Så långt Herodotus om Geternes Gudalära. (Bok. 4. k. 94, 95).

Man ser, att i denna teckning gör Odins namn hufvudskillnaden ifrån hvad Nordiska sagan berättar. *Zalmoxis* och *Gebeleïzis* äro tydligt Persiska namn, emedan Herodotus erhållit underrättelsen uti Persien. Namnet *Odin* är sannolikt Grekiskt, corrumperadt af ὁ Δις, eller Zeus, Gudarnes fader, Alfader, som Odin kallades i Asgård.

Det kan således knappast betviflas, att Geternes vid Donau Gudalära var densamma, som den hvilken Götherne förde med sig till Sydnorden, och finnes, ehuru med utsmyckningar af alla slag, ännu qvar uti Nordiska sagan.

Låtom oss nu tillse, hvilka de anledningar voro, som, enligt Herodots berättelse, förmådde Geterne att öfvergifva sitt land.

Då Darius påträffade Geterne, säger Herodotus, voro de så oförnuftige, att de ej såsom de öfriga Scytherne tågade undan, utan emedan "de voro de tappraste och rättrådigaste ibland alla Thracer, satte de sig till motvärn, blefvo öfvervundne, gjorde till trälar, och måste följa med Persernes här".

---

*) Så berättar äfven Nordiska sagan om Odin, att han försvann och var länge borta, samt ansågs för död, men kom tillbaka, och återtog sitt välde.

**) Under alla dessa tre former visar sig Odin äfven i Nordiska sagan, såsom menniska och lagstiftare, såsom folkgud, och såsom ande, hvilken ofta uppenbarade sig för sina dyrkare.

Ingen kan tro, att den del af Geterne, som sålunda tvingades att medfölja Persiska hären, skulle låta åtnöja sig med denna befallning, som i ett sådant land som Scythien var lätt att undandraga sig. De behöfde icke mer än att, då Darii här genast afvek åt öster, draga sig in uti de större skogarne på karpathernes berg, kalla sina hustrur och barn till sig och på vanligt scythiskt sätt gifva sig ut på tåg. Deras väg gick i sådant fall icke åt öster, eller genom Donaudalen, af lätt begripliga skäl. Icke heller framträngde Götherne på denna väg och inåt Tyskland förrän flere århundraden efteråt. Uti Karpatherne upspringer en annan af Europas stora floder, Weichseln, för dem väl bekant, emedan den leder till bernstenslandet, ett i forntiden mycket besökt land, som gaf Nordens ryktbaraste produkt, och till hvilket en köpmansväg gick från uråldriga tider. De kunde dervid alltid hålla sig inom bokskogsregionen och således icke behöfva förändra sitt lefnadssätt. De funno der uroxar, hjortar och renar, eller samma djur, som betade ikring dem ända fram till Jutlands, Danska öarnes och Skånes slätter. De visste, att de på denna väg och längs denna flod skulle komma till det undransvärda haf, som födde i sitt sköte Nordens diamanter, bernstenen.

Under denna vandring stötte de på Cimbrer, eller Jotnar (Gothini och Estyer se sid. 35), som redan voro i besittning af bernstenslandet (Tacit. Germ. c. 45), hvarefter de nödgades taga af åt vester, följa Östersjöns kust, till dess de på Cimbriska halfön träffade ett nytt, om än mindre rikt bernstensland, äfven beherrskadt af Jotnar, hvilka de, för att ej fördjupa sig i Hercyniska urskogarne, måste bekriga och drifva framför sig, samt tränga ut ur deras land.

Att Weichseldalen varit den väg Götherne kommit till Norden, kan slutas af en mängd anledningar, som vore alltför långt att här framdraga; hvaremot det icke finnes ringaste spår dertill att de kommit till Norden genom Germanien; hvadan de Nordiska Götherne hvarken voro ett germaniskt folk eller stodo med de germaniska folken i någon slägtskapsförbindel-

se, förrän deras bröder, Öst- och Westgöther, flere århundraden senare, inträngde i Germanien *).

d) Budinerne.

Budinerne, ett annat Scytiskt folk, bodde långt afskildt från Geterne, nemligen i barrskogsregionen. Det var dock det enda folk i Scythien, som jemte Geterne innehade någon grad af Grekisk kultur. Deras namn häntyder på *Odin*, som, uttaladt med aspiration, blir Wodin, eller Budin, så att Budiner kunde betyda Odins dyrkare.

Liksom Geterne erhållit en färg af Grekisk kultur genom Zalmoxis, så hade Budinerne erhållit en sådan genom en till dem flygtad Grekisk prestkoloni, hvilken bland dem uppbyggt en tempelstad, som kallades *Gelonos*. Detta namn kan härledas af ett grekiskt ord *gelao* (Γελαω), som betyder *vara glad*. Det skulle således betyda ungefär: den glada boningen eller *Gladhem*, hvilket vi veta var ett af Asgårds namn i Nordiska sagan. De inflyttade Grekerne, som blefvo folkets lärare, domare och prester, synas hafva utgjort en talrik skara, kallades Geloner, eller *de glade*, en egenskap, som äfven tillades *Asarne* i Nordiska sången **).

Asarne bodde enligt Nordiska sagan vid Don; men ingalunda vid Svarta hafvet, utan vid öfra Don, d. v. s. i medlersta Scythien — *i midium heimi* säger Eddan — och det är just der vi, enligt Herodotus, finna Budinerne. Men låtom oss höra den gamle Ethnografen sjelf.

*) Germaner är icke namnet på en folkstam, utan innefattar en mängd olika stammar, som bodde inom det land, som Romarne kallade *Germanien.* Att kalla Svear och Göther för Germaniska stammar, eller germaniska folk, är således utan mening, emedan det ej skulle betyda annat än att de bodde inom Germanien, och de hafva aldrig bodt der, icke ens någonsin genomvandrat detta land.

**) "Asarne lekte med gyllene taflor, de voro *glade*". Voluspa. Jfr Geijer häfd. p. 325.

"Sauromaterne *) — säger Herodotus — besitta ett landskap i Scythien, som sträcker sig från Asofska sjön femton dagsresor (75 geogr. mil) åt norr, och hvilket är helt och hållet blottadt på skog".

"Norr om Sauromaterne bo Budinerne, som äga ett land aldeles betäckt af skog **). Norr om Budinerne är en ödemark, sju dagsresor (35 geogr. mil) lång. På andra sidan om denna, men mera mot öster, bo Thyssageterne, hvilka lefva af jagt" ***).

"På motsatta sidan om Thyssageterne vid foten af en bergskedja bo menniskor, hvilka äro flintskallige, plattnäsige, och hafva en lång haka" †).

---

*) Förf. har här något skilt sig ifrån *Strinnholm*, i afseende på sjelfva folkens läge, hvilket härleder sig ifrån förf:s första utgångspunkt, skillnaden emellan barrskogsbältet, och de två öfriga bältena.

**) Herodots Sauromater bodde således på de stepper, som ligga norr om Asofska sjön. Norr om dessa bodde derefter Budinerne. Det är deraf tydligt, att Budinerne bodde vid den öfre delen af Donfloden. Der börjar en låg bergsslätt, *Waldaibergen*, de gamlas *Mons Alaunus*, eller Alanernes berg, som sträcka sig från n. v. *Kursk*, öfver n. v. *Tula* och *Kaluga* up emot *Ladoga*-sjön. Ptolomeus fann en Göthisk stam vid öfra Don. Procopius finner Gother *in regionibus Mæoticæ paludi vicinis et inde magis ad septrentionem sitis*; således tydligen vid öfre Don, och icke vid Svarta hafvet. *Alanerne* bodde ursprungligen vid Kaukasus, men sträckte sig ända upp till Don. De voro förträffliga ryttare och bågskyttar. De förenade sig i senare tider ofta med Göther. De kallade sig sjelfve Asar. Att af dem Osseterne vid Kaukasus härstamma är icke bevisadt, men sannolikt.

***) Då det så bestämdt anmärkes, att Budinernes nästgränsande folk lefde af jagt, följer, att Budinerne sjelfve måste hafva lefvat af åkerbruk.

†) Då här väl säges att detta folk bodde på andra sidan om Thyssageterne, är icke nödvändigt, att det bodde öster om dessa. Den muntliga berättelse, som Herodotus följt, kan hafva velat uttrycka, att på den ena sidan om öde-

"Om landet ofvanför de flintskallige vet ingen att berätta något för sannt, emedan höga obanade berg bilda en skiljemur dem emellan. Men de flintskallige berätta, att på andra sidan om dem bo andra menniskor, som sofva under hela sex månader. Men detta kan jag för min del alldeles icke antaga". (Herod. B. 4. kap. 25—25.)

'Man berättar vidare, "att det icke är möjligt, att genomvandra detta land eller skönja något der för idel kringflygande fjäder, som fyller både luft och mark, och förtager all utsigt. Men hvad detta beträffar, så har jag derom min egen tanke. I dessa trakter snögar det nemligen beständigt, men mindre om sommaren än om vintern, såsom helt naturligt. Den som på nära håll sett snö falla i mängd, han vet hvad jag menar. Ty snön liknar fjäder. Alltså tror jag, att Scyterne kalla snön liknelsevis för fjäder. Detta är hvad man berättar om det längst bort belägna landet" *). Herod. B. 4. k. 7 och 13.)

---

marken bodde Thyssageterne, på den andra de flintskallige. I sådant fall träffar beskrifningen in på Lapparne, som bodde under en bergskedja, hade platt näsa och lång haka. Hvad flintskalligheten angår, har Herodotus tydligen missförstått den muntliga berättelsen. Lapparne tilläggas ett drag, såsom särskilt utmärkande, nemligen, att de vid sina offer, och sina heliga handlingar aflade hufvudbetäckningen, och förblefvo barhufvade. Kanske voro de alltid barhufvade, hvilket visserligen vore något i forntiden eget. Man bör då läsa hos Herodotus: de *barhufvade* i stället för: de *flintskallige*. Herodot kallar dem *Argipeer*, hvilket betyder de *snällfotade*, ett namn, som kan hafva afseende på deras skidlöpning. Det öfriga Herodot om dem berättar, är tydligen fabulöst och förvexladt.

*) Vi hafva anfört detta ställe, icke blott för dess intagande naivetet, utan äfven såsom ett bevis på huru man bör begagna forntidens folk- och land-beskrifningar, såsom af Herodotus, Plinius, Tacitus m. fl. Man måste nemligen sätta sig i författarens ställe, och liksom sjelf emottaga de muntliga berättelserne; men derefter uttyda

"Budinerne utgöra ett stort och talrikt folk, samt hafva samt och synnerligen ljusblå ögon, och ljusa hår. De hafva i sitt land en trästad, hvars namn är Gelonus, och hvaraf hvarje sida är trettio stadier (½ Sv. mil) lång, och muren hög samt helt och hållet af trä; och deras hus äro af trä, och helgedomarne likaså. Der finnes nemligen Helleniska Gudars helgedomar, smyckade på Helleniskt vis med bilder, altaren och tempel af trä. Gelonerne äro ursprungligen Hellener, som blifvit fördrifne från stapelplatserne, och som bosatt sig i Budinernes land" *).

"Budinerne, som äro de egentliga invånarne i landet, vandra omkring med sina hjordar, och äro de enda, som i detta land äta frukter af barrträd. Men Gelonerne bruka jorden, och äta bröd och hafva trädgårdar. Hela Budinernes land är betäckt med tjocka skogar; och i den tjockaste skogen är en stor och vattenrik sjö, och ett träsk, och vass deromkring. I denna sjö fångas fisk-uttrar och bäfrar, samt ett annat slags djur med fyrkantiga ansigten, och hvil-

---

dem, och hänföra dem till deras behöriga ställen, hvilket är lättare nu, än det var för den forntida författaren.

*) Vi hafva här en teckning af Asarne och det ursprungliga Asgård så noggrann, som om den vore hämtad från den Nordiska sagan. Den vigt Herodotus lägger derpå, att alla byggnader hos Budinerne voro af trä, bekräftar att de bodde i barrskogsregionen, såsom något för Herodotus ovanligt. Herodotus berättar på ett annat ställe en tradition om orsaken till Gelonernes fördrifning. (B. 4. k. 8—10.) Herkules, säger han, hade med *Echidna*, halft qvinna, halft orm, tre söner, hvaraf en var Gelonus. När han öfvergaf henne, frågade hon, hvilken af sönerne skulle ärfva riket, då han svarade: den, som kan spänna min båge. När sönerne blefvo män, satte hon för dem detta prof. Gelonus förmådde ej bestå deruti, och derför dref Echidna honom ur sitt land. Om Gelonus är Oden, så var Oden Herkules eller Thors son, såsom han enligt en version af Nordiska sagan också var.

kas skinn de bruka som bräm ikring deras pelsar" *). Herod. B. 4. k. 108.

Sådan är den ordagranna beskrifning Herodotus gifver på Budinernes folk, uti hvilket ingen skall misskänna urfäderne till de till Mälaren invandrade *Svearne;* ett namn, som tydligen betyder *svedjare*, då i namnet af deras land, *Svidjod*, ingår bokstafven *d*, och betecknar skillnaden från Nordens andra folk *Götherne*, som icke svedjade.

Sedan vi sålunda bestämt hvarifrån Svearne kommo, skola vi nu låta Herodotus berätta oss hvad som förde Budinerne till Skandinaviens gränsor.

När Darius på sitt tåg började närma sig de nordligare folken i Scythien, och bland dem Budinerne, beslöto de, såsom var sed och vana, att vika undan. De delade sig då i tvenne tåg, ett åt öster, det andra åt vester. Uti det senare voro Budinerne med sina Geloner. De öfvergåfvo sin tempelstad. De förhärjade efter sig sitt land. De igenfyllde källor och brunnar — så noga beskrifver Herodotus allt. — De skickade framför sig sina hjordar, och på vagnar sitt hus-

*) Att Budinerne här sägas vandra omkring, behöfver ej betyda att de voro nomader, emedan ett svedjande åkerbruk fordrar flyttning från den ena skogstrakten till den andra. Att de åto frukter af barrträd, förhindrar i ingen mån den öfriga öfverensstämmelsen. Ty *Cembra*-tallen, som har en förträfflig ätbar frukt, vexer öfverallt i Sibirien, och kunde då, när Waldai-bergen ännu hade tjock skog, rätt väl hafva vuxit der. Att öfversättarne hittills tolkat det grekiska ordet *fteir* (φθειρ) med löss i stället för med tallfrukter, är ett misstag; ty *fteir* betyder både löss och barrträdsfrukt.

De två här omtalte sjöarne äro tydligen Waldaisjön och Ladoga. Ladoga kallas här af Herodotus för träsk, emedan denna sjö är upfylld af Düner, hvarpå vexer vass, som också Herodotus omtalar, och hvilket äfven är ett bevis att sjön Ladoga här menas.

Djuren med de fyrkantiga hufvudena, hvilkas namn Herodotus icke känner, är sannolikt skälhundar, hvilka ännu finnas i Ladogasjön.

geråd, sina qvinnor och sina barn, befallande att hela tåget skulle draga sig åt norr, och således alltid hålla sig qvar inom barrträdsregionen. När Darius hann till Budinernes land, fann han allt förhärjadt, utom deras stora nu öfvergifna och tomma tempelstad. Denne blef det enda möjliga offret för Darii förbittring. Han upbrände den och jemnade den med jorden. (Herod. B. 4. k. 120—124.)

Så fanns för Budinerne ej mer något fäderneslan d. Det var i stället förvandladt till en obeboelig öcken. De tvingades att söka ett annat. — Skandinavien låg nära.

Just der Herodotus slutar, vidtager den Nordiska sagan, utan att den senare vetat af den förre. I forntiden, berättar hon, kom till Norden och Mälarens strand ett från öster tågande folk, svedjare, Svear, som hade med sig en mindre folkstam, Asarne, af högre anseende, hvilken besörjde dess Gudstjenst och afdömde dess tvister. Detta folk omtalade, att det kom ifrån ett land i Scythien; att det der hade en ofantlig tempelstad, Asgård, hvilken de efterlemnat, och hvaraf det nu ville upbygga en efterbildning; hvilket också skedde. I Upsala, som liksom Asgård icke var något annat än en stad för Asarne och folkets gudar och gudstjenst, anlades ett ofantligt och herrligt tempel, aldeles sådant som det nya folket lemnat efter sig i det östra landet.

Att denna Svearnes invandring till Svealand, barrskogens land, likasom Geternes till Sydnorden, skett kort efter, och såsom följd af Darii Hystaspis tåg, torde, på grund af ofvananförde vittnesbörd af Herodotus, icke kunna bestridas. Således måste inflyttningen hafva skett något efter 500 år f. *Chr.*

Det återstår att nämna några ord om Nordens tre åldrar, sten-, brons- och jern-åldern, emedan man satt dessa i sammanhang med inflyttningarne.

En del hafva antagit, att dessa trenne åldrar motsvara trenne olika folk. Historien af alla tider vittnar deremot, att det är ingenting, som folken förändra till det bättre så gerna, som vapen. Sjelfve vildarne i söderhafvet, som nyttjade

stenvapen, eftersökte ingenting så mycket hos Europeerne, som deras jern och deras gevär. Alla de vilda folk, som Europeerne i senare tider besökt, hafva motsatt sig all annan kulturförändring, men genast antagit förbättringen i vapen. Det är således otvifvelaktigt, att i den mån Nordens invånare, hvilken stam de än tillhörde, blefvo bekante med vapen af bättre materia, tillegnade de sig dem genast*). Att de Nordiska Cimbrerne, åtminstone vid slutet af deras period, hade kopparvapen liksom Celterne, torde ej kunna betviflas. Det är äfven sannolikt, att de invandrande Götherne brukade brons- eller kopparvapen. Man har också i grafvarne funnit bronsarbeten förfärdigade, uti tveggehanda styl, således tillhörande två folkslag. Huruvida bronsvapen blefvo införde, eller i landet förfärdigade, är numera afgjordt, genom en uptäckt, som H. M. Konungen i Dannemark Fredrik VII nyligen meddelat det K. D. Oldskrift-Selskabet. H. M. framlade nemligen för detta Sällskap fornsaker till ett antal af 160 stycken från bronsåldern, funne i Danmark och utgörande redskap till en fullständig smedja.

Man antager i allmänhet, att bruket af jernvapen blifvit sent antaget i Norden. Ja, man upgifver att jernet ej utträngt kopparn bland Svearne förrän i 5:te århundradet och i Sydnorden ej förrän i 7:de. De skäl man anfört för en sådan mening, äro ingalunda öfvertygande. Vi hafva redan nämnt, att ingen förbättring sprider sig så hastigt som den uti vapen. Jern omtalas uti Mose böcker och i de senare G. T. böcker på många ställen. *Hesiodus*, som lefde kort efter Homerus, omtalar kopparn såsom bruklig i en forntid, neml. i fjerde verldsåldern.

Vapen och sköldar och hus, allt allt var då utaf koppar,
allt af koppar var gjordt. Det svarta jernet
var ännu okändt. (Arb. och dag. v. 150—152.)

*) Det är af vigt att bemärka, att stenåldern tillhörde hufvudsakligen Sydnorden, föga Skandinaviens norra och östliga del. Se *Worsaae: Die nationale Alterthums-kunde in Deutschland.*

Likväl bibehölls kopparn länge som vapen. Gref *Caylus* säger, att de äldsta vapen af Romrarne man funnit, bestodo af fem delar koppar och en del jern. Man förstod då konsten att härda jernet med koppar. -- Enligt Tacitus brukade Germanerne korta jernspjut *). Om Gothini säger Tacitus, att de upgräfde (effodiunt) jern. Om *Fenni*, det mest ohyfsade folkslag Tacitus omtalar, säger han, att de, af brist på jern, hvässa sina pilar med ben. Alla de öfriga Germaniska folken hade således jern tillräckligt. Huru kan man då antaga, att jernet ej var bekant i Norden förrän 4 till 600 år derefter, då det der finnes i bergen, i jorden, i träsken, i sjöarne, i källorne och — såsom *Arndt* en gång yttrade sig — i sjelfva luften **). Att kopparen nyttjades bredvid för sin prydlighet, sin smidighet, sin lättsmälthet, är ej något bevis emot jernets bruk i Nordens äldsta tider.

Sådane äro det Skandinaviska folkets anor.

Af de tvenne stammar, som omkring 5—400 år f. *Chr.* t. inflyttade till Norden, var den ena en gren af Thraciens "rättrådigaste och tappraste folk", sannolikt en qvarlefva från det besjungna Troja. Den andra utgjordes af ett folk i medlersta Scythien, sannolikt af Alaniskt ursprung, och utflyttadt från norra sluttningen af Kaukasus, den Europeiska menniskoracens vagga. Den förra förde med sig till Norden endast de båda dygder, som Herodotus antecknat, och en ovansklig tro på odödligheten. Den andra hade redan före utflyttningen blifvit bekant med en utgrening af Grekisk kultur, och förde derigenom med sig en afslutad Gudalära, lagar, runeskrift, skaldekonst, och åkerbruk. Ty att Svearne, sedermera och i Skandinavien, under ett från kultiverade nationer aldeles afstängdt läge, bland skogar och berg, och i ett

*) *Hastas gerunt angusto et brevi ferro, ita acri ut &c.* (Germ. 6.)

**) I ett sällskap i Bonn, der författaren var, och der Arndt talade med hänförelse om Norden. Det var 1820, då han ännu var enthusiast för Sverige.

hårdt utan kultur sammankrympande luftstreck, skulle inom och utur sig sjelf, samt med egna krafter grundlägga och utbilda dessa uttryck af en högre odling till den grad, som vid Christendomens införande, enligt hvad Saxo vittnar, redan befanns hos detta folk, det vore i sanning ett större underverk, än att denna bildning skulle hafva dit inkommit från Scythien.

6. En blick på Svenska folkets öden.

C'est de la presqu'île de la Scandinavie, que sortirent les Goths, qui prirent Rome. *Leur patrie est la seule contrée, qui n'ait subi le joug des étrangers.* L'antiquité de son histoire remonte à une époque beaucoup plus reculée que la fondation de Rome.

Atlas historique, généalogique &c. par le Comte *de las Cases*, (sous le nom de *A. L. L. Le Sage.*)

Om man icke kan kullkasta den grund, som vi antagit för beräkningen af det Skandinaviska folkets inflyttning i Norden omkring 500 år f. *Chr.* f., så har den Skandinaviska staten fortvarat i 2,350 år, den längsta tid någon stat på jorden bibehållit sin sjelfständighet, och utan att eröfras af främmande folkstammar. Det har visserligen tidtals delat sig i trenne särskilta stater, men icke derföre uti trenne folk. Det band, som sammanhåller ett folk, mer än något annat, är språket; och samma språk talas ännu i Skandinavien från Nordkap till Eidern. Det, som dernäst förenar ett folk, är dess tro och dess Gudadyrkan. Äfven uti denna hafva de tre bröderne följt hvarandra genom alla skiften. Från dyrkare af hedniska gudar blefvo de nästan på samma tid omvände till Christendomen, och öfvergingo derefter äfven på en gång till den högre och renare läran, till och med nästan hela den yttre omklädnaden deraf. Ofta hafva de likväl skiljt sig åt, ofta tvistat om arfvet, ofta djupt sårat hvarandra;

men huru djupt — genom inflytandet af det Europeiska politiska systemet — broderskänslan än blifvit tillbakaträngd i deras hjertan, har den dock aldrig slocknat ut; det visa företeelserne under de sista åren, då det ena folkets fara har synts vara gemensam för de två öfrige. Ja, de trenne brödrafolken synas allt mer och mer komma till medvetande deraf, att de icke utgöra mer trenne stater med åtskilda intressen, utan en confedererad stat, den Nordiska staten, hvars trenne folk böra stå eller falla gemensamt och dela lika öden.

Ofta har särskilt Sverige varit skakadt i det djupaste af sina grundvalar, så att detta gamla rikes sjelfbestånd synts ej mer med menskliga krafter kunnat bevaras. Liknande ett lejon, jagadt till döds, blödande och med uttömda krafter, omringadt af fiendtliga spjut, har det synts endast vänta på döds-stynget, ännu hållande likväl foten på det klot, som det synes hafva åtagit sig att försvara. Men dervid hafva alltid till slut spjuten lyftats liksom af sig sjelfva, eller snarare genom ingifvelse ifrån högre makter, som velat bevara det för den bestämmelse, som det ännu icke synes hafva hunnit att upfylla.

Låtom oss taga en hastig öfverblick af Svenska folkets öden, uti de särskilta skiften det genomgått.

7. Svenska folket under hednatiden.

Det låg ungefär 500 år emellan de båda stam-folkens inflyttning till Skandinavien, och den tid då Tacitus omtalade tillvaron af mägtiga stater i Norden. Under denna tid hade således Nordens folk inom sig sjelf utvecklat sig till denna magt och till en högre kultur, utan inflytande från det öfriga Europa.

Under denna långa tid har Skandinavien likväl ingalunda förblifvit aldeles obekant för de södre bildade folken. Tidtals framträdde vittnen, som omtalade, att i Norden fanns ett stort och fruktbart land, hvars folk lefde i endrägt, i fredli-

ga yrken, samt inneslutne inom sig sjelfva såsom uti en egen verld.

Intet enda af dessa vittnen vet något att omtala om detta folks krig eller krigslystnad. Men då man likväl i allmänhet föreställer sig det äldsta folklifvet i Norden såsom ett oupphörligt kämpalif *), måste vi något närmare betragta och undersöka orsaken till en sådan motsägelse emellan dessa utländska vittnesbörd, och den nu rådande allmänna föreställgen om det äldsta Nordens folklif.

Den förste af forntidens författare, som talar om Skandinavien, är *Pytheas* från Marseille, hvilken uti 3:dje århundradet f. *Chr.* t. besökte kusterne af Britannien och Jutland. Han hörde der omtalas Skandinavien under namn af *Thule*. Bland de upgifter han erhöll, förekommer en af stor vigt, nemligen den, att i Thule såddes säd **), hvilken tröskades uti hus, samt att der äfven idkades biskötsel. Pytheas vet således icke om ett krigiskt, utan blott om ett åkerbrukande folk i Skandinavien.

År 40 e. *Chr.* f. skref *Pomponius Mela* ett geografiskt verk, hvaruti han omtalar Skandinavien under namn af *Codanonia*, (hvaraf sedan gjorts namnet *Dania)*. Han säger derom, att denna ö var icke blott den största, utan äfven den fruktbaraste af alla de öar, som lågo i det Codaniska hafvet eller Östersjön. *(Ut magnitudine aliis, ita fecunditate antistat)*. Det är klart, att fruktbarheten ej här kan tillämpas på jordmånen uti ett obrukadt land, utan har afseende på det åkerbruk, som der idkades.

---

*) "Svenska folkets hela väsen var hjeltemod, svärdet dess gunstling, dess boningsplats ett beständigt läger, dess dagsarbete vapenöfningar, och kämpalekar, hela samfälta nationen en mägtig, obetvinglig här". (*J. Wallenius*, Tal om Svea konungars arfsrätt.)

**) Den säd han omtalar, benämnes *Cenchrus*, hvilket väl vanligen tolkas med *Hirs*, men måste här betyda sädes-slaget *Korn*.

Derefter komma vi till *Plinius*, som dog 79 år e. *Chr.* f. Han var samlare af alla de underrättelser om länder och folk, som han kunde erhålla dels af resande, dels utur böcker. Dessa underrättelser ordnade han sjelf sedermera i ett stort verk, såsom han tyckte de bäst passade ihop. Det är klart, att han i en sådan anordning, liksom *Tacitus*, ofta misstagit sig; och att man således sjelf, sedan förhållanderne blifvit säkrare bekanta, måste ordna de särskilta upgifterne. Derigenom blifva Plinii berättelser ofta ganska träffande.

Vi finna tvenne ställen hos Plinius, der han talar något fullständigare om Skandinavien.

Det första stället förekommer i 4:de Boken och 13 kap. af hans stora verk. Sedan han der talat om Scythien och dess haf, om Ishafvet, om öar der man lefver af fogelägg, samt om åtskilliga fabulösa förhållanden, som han med mycken oreda framställer, hvilken oreda han sjelf tyckes inse, utbrister han: "Först då börjar något ljus att klarna öfver de Nordliga länderne, när man träffar Ingevonernes (Inges, Ynges ättlingars, Ynglingarnes) folk *), som är det första på andra sidan Germanien **). Der upreser sig det omätliga Seveberget, som sträcker sig fram emot den Cimbriska halfön, och bildar den Codaniska viken (Östersjön) upfylld af öar, hvaraf den mest berömda *(clarissima)* är Skandinavien, ett

*) Tacitus förklarar Ingevonerne för en af de urstammar, som upkallades efter *Mans* trenne söner, nemligen den stammen, som bodde närmast Oceanen, eller Ishafvet. (Germ. 2.)

**) *Prima gens inde Germaniæ* borde väl öfversättas med: *derefter det första folket i Germanien.* Men Plinius har sin egen Latin. Man ser både af det föregående och af det följande, att scenen är utom Germanien. Liksom *inde loci*, betyder: *från det stället*, kan *prima inde Germaniæ* hos honom betyda det första ifrån Germanien. Ty *inde* refererar sig ej här till något förut omtaladt ställe. En af antiskandinaverne, *Hüllman*, hvilken Rühs högligen berömmer, förklarar *Ingevoner* hos Plinius vara blott en latinisering af ordet: *invånare!!*

land, hvars storlek man icke känner. Men den del deraf, som är bekant, bebos af ett folk*), *som är indeladt i 500 härader* (pagi), *och som anser sitt land för en verld för sig*".

Uti denna beskrifning finna vi åter, att Skandinavien var kändt för sin folkrikhet, och sin afskildhet från den öfriga verlden. Men något om dess krigiska väsen finnes här icke omtaladt.

Det andra stället, hvarest *Plinius* talar om Skandinavien och dess folk, förekommer i 12:te kap. af samma bok. Det innehåller berättelser, som han synes hafva erhållit öfver Grekland, och angår ett land långt upp i Norden, hvars läge han sjelf ej tilltror sig att bestämma, men som tydligen icke är något annat än Skandinavien, upfattadt ända ifrån dess sydligaste del upp till polkretsen. Det lyder sålunda:

"I trakten af Don äro de Ripheiska bergen**). Sedan finnes ett land, som man kunde kalla fjäderlandet (se sid. 55), emedan snön faller der i form af fjäder; ett land dömdt af naturen till mörker och nordanvindar. Norr om dessa berg (de Ripheiska) bor, huru otroligt det än synes, ett lyckligt folk, som kallas *Hyperboreer*. Det är urgammalt, och beryktadt för de undransvärda saker, som omtalas derifrån. Der hänger verlden på sina hängslen. Der göra stjernorne sina kortaste omlopp. Der är sex månaders dag och natt. Vid vårdagjemningen går solen upp, och mot vintren går hon ned. Ett friskt och öppet land, med ett förträffligt klimat, fredadt för skadliga och förstörande vindar, och så mildt att man kan bo och dyrka gudarne i lundar. Dess folk är fritt från sjukdom, liksom det är fritt från tvedrägt. Mättheten af lifvet kommer der på samma gång som döden. När den gamle känner att han bör dö, gör han ett stort gästabud, går upp på

*) Detta folk kallas hos Plinius *Hellevioner*, som naturligtvis är ett i manuscripterne corrumperadt namn.

**) Vi anse de Ripheiska bergen vara de samma som *Waldai*-bergen, som den tiden betäcktes af en tät skog. Vi anse dem äfven vara det berget *Rephil*, som Gylfe omtalar på sin resa till Asgård, och der han farit vilse.

bergets topp, och störtar sig i djupet, sökande på detta sätt sin sällaste graf. Om detta land ligger i Asien eller Europa, eller om det finnes två sådane land, nemligen ett, som kallas Asarnes (?) land *(attacorum nomine)*, derom äro berättelserne olika *). Men att ett sådant folk verkligen finnes, derpå kan ingen tvifla".

Denna beskrifning liknar en tafla utan perspectif, der föremålen, oaktadt bakom hvarandra, äro ställda bredvid hvarandra. Att det afser Skandinavien kan icke bestridas.

I denna skildring talas nemligen om invånare, som härdas i ett friskt klimat, som blifva mycket gamla, och som, när de hunnit denna höga ålder, störta sig utför klipporne, för att finna döden. Oaktadt all anledning att här tala om tapperhet och krigslystnad, finnes deruti icke ett enda ord, som häntyder derpå.

Tjugu år efter Plinius kom *Tacitus*, som betecknade Skandinavien såsom ett land, liggande i Oceanen, rikt på män, vapen och flottor, med ett folk, som redan utgjorde bildade stater och icke, såsom Germanerne, ströfvande stammar. Kunskapen om Skandinaviens flottor, som ingen före Tacitus förut omtalt, kunde han hafva erhållit af sin vän, *Julius Agricola*, som var härförare i Britannien, och lät kringsegla denna ö. Tacitus kände nordens skepp så noga, att han beskrifver deras form, och sättet att handtera dem, hvilka han förklarar vara olika formen och sättet hos alla andra folk **). Denna beskrifning är sådan, att dessa skepp omöjligen kunde hafva varit krigsskepp. De voro således handelsskepp, som Agricola sannolikt sett i Britanniens hamnar. Han talar sedan om Svearnes

---

*) Plinius har på ett annat ställe (B. 6. k. 13.) sagt, att de fleste antaga, att Hyperboreerne bo i Europa. Att *Attaci* är ett corrumperadt namn, är tydligt deraf, att ingen annan författare omtalar det. Ty det folk i Scythien, som kallades *Attasii*, bodde ner vid Oxus, och kan ej här vara menadt.

*) Den beskrifning han derpå gifver, synes oss öfverensstämma med de Venetianska gondolerne.

rikedom, sägande, att de rike i deras land äro högt aktade. Han säger att, emedan de genom hafvet äro fredade för utländska anfall, blifva deras härar lätt sjelfsvåldiga och vana vid ledighet. *(Quia subitos hostium incursus prohibet oceanus, otiosæ porro armatorum manus facile lasciviunt.)* Han talar om, att i deras land finnes adel *(nobiles)*, friborne *(ingenui)*, frigjorde *(libertini)* och trälar *(servi)*, och att folket sjelfvilligt regerades af en enda.

Denna teckning, som vittnar om speciela upgifter, skildrar ett folk af icke ringa kultur; med fyra stånd, och deribland en adel, (som sannolikt tillika var presterskap), en stor flotta, utan att dervid nämnes att den användes till krig; der ära visades åt rikedomen, utan att det nämnes att denna rikdom är i krig förvärfvad; att folket styres af en konung, utan att det omtalas något om folkets krigsbragder under denna konung. Ja han säger motsatsen. — Krig var likväl hela forntidens lösen. Krig var den tiden magt, rikedom och ära; det enda som bildade ett rykte från ett land till ett annat. Och dock hos alla de författare vi anfört, och som gifvit icke obetydliga speciela upgifter om Nordens invånares lif, af allt hvad ryktet ända ifrån tredje årh. f. *Chr.* t. fört till deras kunskap, häntyder icke ett enda drag på krigisk anda och ett kämpalif. Snarare framställes Nordens invånare såsom en motsats till alla folk på jorden, genom sin lycka, genom sin hälsa, genom sin höga ålderdom, genom sin magt, genom sina flottor, genom sin ordnade samhälls-författning *).

---

*) Det finnes ett enda ställe hos de gamle, neml. hos *Lucanus*, samtidig med Plinius, som kunde häntyda på ett krigiskt lynne hos Nordboerne, då han säger, att de af sin tro på odödlighet kastade sig gerna på svärdet eller spjutet:

Visst är det folk, som polens stjerna lyser,
sällt i sin villa att ej frukta döden;
den sváraste af all slags fruktan. Gladt sig
de störta emot jernets skarpa uddar,
och tro, att lifvet återgifs i döden.

Hos derefter följande utländske författare är det i synnerhet Skandinaviens folkrikhet, som blir ryktbar, i det den föranledde oupphörliga utvandringar derifrån. En del af Skandinaviens Göther vandrade tillbaka till sitt fordna stamhem vid Donau, och följde sedan med Östgöthernes tåg öfver Europa. Longobarderne, Frankerne och Sachsarne berömma sig ock af att hafva utvandrat ifrån Skandinavien. Alla försök att bestrida dessa utvandringar stranda emot dessa folks egna förklaringar härom. *Jornandes*, sjelf Göth, säger det om Götherne; *Paulus Warnefrid*, sjelf Longobard, säger det om Longobarderne. *Fredegar* säger det om Frankerne. *Beovulf*, Anglosachs, säger det om Sachsarne *). Redan Tacitus anför, att de folk i Germanien, som icke voro urinvånare i Germanien, hade dit invandrat på skepp (Germ. c. 2.), således ifrån Skandinavien.

Men alla dessa utvandringar skedde icke uti krigisk afsigt, utan emedan folkmängden var för stor i jemförelse med jordens förmåga den tiden att föda den tilltagande folkmängden **). De utgingo hufvudsakligen från Götherne och Sydnorden, der rödjningen af jord till utvidgadt åkerbruk icke

---

Certe populi, quos despicit arctos,
felices errore suo, quos ille timorum
maximus haud urget lethi metus; inde ruendi
in ferrum mens prona viris, animæque capaces
mortis; et ignavum, rediture parcere vitæ.
Phars. l. 1. v. 452.

Men detta har icke afseende egentligen på strid, utan på lusten att komma till Odin. Det häntyder tydligen på Nordboernes fruktan att dö af ålderdom, på bruket att rista sig med Gejrs odd, och att kasta sig ut för ättestuporne, hvilket hörde till den hos Götherne (ej Svearne) herrskande *Zalmoxis* läran.

*) Men ett så skändligt folk som Herulerne hafva aldrig utgått ifrån Skandinavien. De hafva der en gång begärt en fristad, och en annan gång en konung derifrån.

**) Jemför om dessa utvandringar ifrån Norden D:r Müllendorffs afh. om Tyska folken vid Nord- och Östersjön, öfversatt och införd i *Wahlstr. Bibl* IV. synnerligen sid. 71.

går så lätt, som inom barrskogsregionen, så att i samma mån, som jagten blef mindre, blef den odlade jorden för trång.

Geijer säger, att det är genom dessa utvandringar, som flera Nordiska qväden, och sagor (sås. de om Sigurd och Brynhilda, Wolsunga och Niflunga sagan m. fl.) kommit till de Tyska folken. (Se Häfd. I. 144 och 303.)

Det, som slutligen ådagalägger att Svearne voro ett åkerbrukande, fredligt, och till och med handlande folk, är *Adami Bremensis* följande beskrifning: "Svearnes rike, säger han, är det mest fruktbara land, upfyldt af säd och honung, samt öfverträffar dessutom alla andra länder i boskapsskötsel. Det har äfven stora fördelar genom sina floder och sina skogar, hvarföre hela landet är upfyldt med främmande köpmans-varor" *).

Adamus Bremensis lefde omkring 1067, och skref sitt verk *de situ Daniæ* innan Upsala tempel var förstördt, då således hedendomen herrskade i full kraft i Svea rike. Vi undra om hvilket land i Europa något sådant den tiden kunde sägas.

Hvad vi hittills anfört, är icke annat än utländska vittnesbörd om rigtningen af den forn-Nordiska kulturen. Låtom oss nu vända oss till våra inhemska källor, för att se huruvida dessa motsäga sådane vittnesbörd.

Betrakta vi först hela Ynglinga-sagan, eller kedjan af Svea Rikes äldsta Regenter, så finna vi genast, att dessa blefvo af folket aktade och älskade efter deras fredliga, men icke efter deras krigiska förtjenster.

Niord skyddade skeppsfart, jagt och fiske. I hela hans tid var fred och god årsvext. — Så kom *Frey*, vänsäll och årsäll. — *Fjolner* var rik, årsäll och fridsäll. — *Svegder* förde

*) *Svionia est regio fertilissima, ager frugibus et melle opimus, extra quod pecorum foetu omnibus antefertur. Opportunitas fluminum sylvarumque magna, ubique peregrinis mercibus regio plena.*

inga krig. — *Wanland* dog sotdöd. — *Domalder*, som var en krigisk konung, och stridt emot Jutarne, hvarföre han kallades *Jutadolgi*, offrades för det landet led af missvext; hvilket visar att åkerbruket mera var folkets hufvudsak, än kriget. — *Domar* var en fredens konung och dog sotdöd. — *Dygve* äfvenså. — *Dag* var berömd för sin vishet, icke för krig. — *Alf Alreks* son förde icke krig. — *Hugleik* satt hemma i sina länder, var rik och snål, hade hos sig harpolekare och trollkarlar. — *Eigil* satt äfven hemma i sina länder, och var stor jägare, men ej berömd krigare. — *Braut-Anund* rödjade landet, och kallades den vänsällaste af alla konungar. — *Olof Trätelja* sökte sig ett rike icke med svärdet, utan med yxan. — *Ingiald Illråda* underlade sig fylkisländerne ej med svärd, utan med mordbrand, och då han anföll, hade han ej mod att försvara sig.

Allt detta visar inga kämpeseder rådande i den delen af Norden, der Asaläran herrskade.

De konungar åter af Ynglingaätten, som förde krig och belastade sig med blodiga gerningar, förföljdes af ödet, och offrades åt hämnande Gudamagter.

När Asarne inkommo i landet, krigade de icke med Jotnarne, såsom Götherne gjorde vid sin inflyttning, utan befryndade sig med dem; gifte sig med deras döttrar, och togo upp deras Gud Thor bland sine Gudar, liksom de sedan uptogo Odin ifrån Götherne.

Freys frid, ”då god tid var i all land, då ingen skadade den andre, då guldring låg orörd på Jalangers hed”, var prisad i hela Norden.

Asarne antogo äfven odödligheten såsom en hufvudlära, men på ett annat sätt än Göthernes Oden. *Att dö var*, efter deras lära, *att fara till det andra ljuset.*

Äfven Asarne aktade tapperheten högt, men blott då den öfvades för nödvärn. Så talar *Havamal*, Asa-lärans höga visa:

17. Osnialer madr	17. En ovis tänker
hyggz munno ej lifa	här evigt lefva få

ef hann vi*d* vig varaz:	om strid han undflyr;
en elli gefr hânom	men åldren gifver
engi fri*d*,	dock ingen fred,
*d*ott hânom geirar gefi.	men väl spjuten gifva.

65. Riki sitt	65. Sin magt hvar vis
Scyli ra*d*snotra hverr	och rådig man
ma*d*r i hófi hafa:	med hof skall bruka;
*d*a hann *d*at finnr	och lätt han finner,
er me*d* fræcnom kômr	att ibland tappra
at eingi er einna hvatatzter.	ingen är för alla mägtig.

Hela samhället inom Asalärans område var ordnadt till fredliga yrken. Regeringen var patriarkalisk, i början helt och hållet theokratisk, och derigenom presterlig. Konungen skulle hafva vård om offren, och försvara sitt land. Presterne voro folkets domare, lärare och skalder. Ting höllos hvarje år vid offren. Då rådgjorde konung och folk. Men i striden förde konungen befälet.

Lagar funnos alltid i landet. Det är sannolikt, att Asarne förde dem med sig från Asgård. De voro i början lands-seder, samlades, såsom fornsägnen vittnar, i Upland af Lagmannen *Wiger Spa,* och "i hedna tima" i Westergöthland af Lagmannen *Lumber.* De voro fredliga lagar, icke krigiske. De stadgade visserligen envig för personliga förolämpningar och oqvädinsord, men detta skulle verkställas under lagliga former. Det skulle hållas, der tre vägar sammanstötte. Kommer ej den förolämpade dit, säger lagen, då månde han vara sådan han blifvit kallad. Kommer åter icke den som förolämpat, må han offentligen utropas för niding, och ett tecken dertill upsättas på stället. Här visar sig ett högt begrepp om ära, men tillika ett bemödande att afböja sjelfhämden.

Folkets lif var ett modigt, sedligt, rättrådigt, men åkerbrukande folks, ingalunda en krigar-stams. Så heter det i Havamal:

37. Bú er betra	37. Ett bo är godt
*d*ótt litit se,	fast det är litet;

halr er heima hverr:
*d*ott tvær geitr eigi
oc tangreptan sal,
*d*at er *do* betra en bón.

hvar man är herre hemma;
Fast tvenne getter endast
och halmtäckt sal man eger,
det bättre är än tigga.

I hemmet var husfadren ensam "herre". Männen hade bestämda göromål. De arbetade, fiskade, jagade och — äfven de förnämare — odlade jorden. De timrade, smidde, rödjade, gjorde kardor, byggde hus och skepp. De smälte jernet ur myrmalmen och kokade salt ur hafsvattnet. Qvinnans sysselsättning var deremot det inre hushållet. Hon spann, hon väfde, beredde tyger af ull, och sydde kläder deraf. Hon beredde ost och smör, och bryggde ölet och mjödet. Hon var äfven understundom husets läkare.

Gästfriheten var ej en sed, utan en dygd, en lag. Det behöfdes icke någon *tessera,* såsom i Grekland och Rom, för främlingen, för att mottagas och undfägnas. Ja han behandlades äfven med grannlagenhet och artighet.

2. Gestr er inn kominn,
hvar scal sitia siá?

2. In kom en gäst
hvar skall han sitta?
— — — — — —

3. Eldz er *d*aurf
*d*eimz inn er kominn
oc á kne kalinn:
matar oc vá*d*a

3. Eld han behöfver,
som in är kommen
om knän så frusen;
af mat och kläder

[redacted]

minnen, man gjorde löften och — framför allt — man höll dem. Ruset var icke en hjeltebragd. Det var tvärtom stridande med den försigtighet och måttlighet, som hvar och en iakttog. Det är inget fel, som Havamal så ifrar emot, som dryckenskap.

20. Haldi ma*d*r á keri	20. Fatta bägarn,
drecki *d*ó at hófi mjö*d*	men drick till måtta;
mæli *d*arft e*d*r *d*egi:	tala hvad höfs, eller tig;
ókynnis *d*ess	För osed ingen
ver *d*ik engi ma*d*r	dig viter, om tidigt
at *d*ú gàngir snemma at sofa.	du går att sofva.
Så ock str. 21. 22.	

Trofasthet i vänskap svigtade aldrig. Att gå i döden för en fost-broder (stallbroder) och att dö med honom, förstods af sig sjelf*).

Med detta ordnade skick af det enskilta och offentliga lifvet stod en högre och egendomlig kultur i nära förbindelse. Man har försökt att bestrida dess ålder, men utan öfvertygande skäl.

Att Asarne förde med sig runorne, har man betviflat, men såsom oss synes på svaga grunder. Om Asarne, — eller Golonerne, — voro ursprungligen Greker, såsom Herodot intygar, så kände de naturligtvis skrifkonsten **). I brist på pergament och papyrus måste de rista i trä eller bark ***). Deraf

*) Bevisen för de enskilta dragen i denna korta skildring af folklifvet i Norden, finnas i *Strinnholms* Sv. historia, och *Reuterdals* kyrkohistoria ss. 45—77.

**) Pelasgernes bokstäfver voro 16, liksom runorne. (*Jhre* de Gothis Græc. aborigin., och conven. ling. Gr. c. Sviogoth.) Och Pelasgerne nedsatte sig icke blott i Grekland, utan äfven i Thracien, Göthernes hemland.

***) Ännu i 14:de och 15:de årh. var brist på papper. Man skref ännu då på björkspånor och bark. Sägner bland allmogen omtala än gamla domar, som skola vara skrifne på näfver. (Geijer, Sv. hist. I. s. 332.)

runornes egendomliga form. I Helsinge-runorne felas staf-rarne eller bokstäfvernes vertikala streck, hvarigenom de bil-das blott genom instickningar af knifspetsen i trädet i olika rigtningar, så att dragen likna olika ställda kilar. En sådan kilskrift, hvilken är den enklaste af all skrift, är den första hos flere af de äldste forntidens folk i Orienten. Sådan är formen på den skrift, som läses icke blott på Persepolis ruiner och i Ninive, utan äfven på ruinerne vid sjön *Wan* i Armenien, söder om Svarta hafvet, eller i de trakter, der Alanerne (hvilkas namn äfven var Asar) i urtiden bodde.

Att runskriften i början var en konst, ensam tillhörande presterne, är sannolikt. Derigenom måste den äfven hafva fått utseende af att vara en hemlig konst, och att innebära magiska krafter. Men den blef småningom bekant öfver hela Norden, gick med folkvandringen ut i de öfriga Europas länder *), ehuru den der tidigare möttes af Romerska skriften, än i Norden, och ansågs derefter för barbarisk. Redan i 5:te århundradet voro runor bekante hos Anglosachserne, som erkände sig hafva fått dem från Norden. Således måste de i Norden stiga till en ännu högre ålder. Geijer anförer, att runorne begagnades långt tillbaka i hedendomen, till bref, sånger, lagar, böcker, skrifne på kaflar och balkar. (Häfd. ss. 147, 149, 150, 180, 181). Och ännu finnes ett manuskript qvar af Skånelagen, skrifven med runor, som fastän af yngre ålder, nödvändigt måste intyga att de, då ett sådant skrefs, ännu var en allmännare skrift än den Romerska, och icke, såsom man äfven velat säga, härstammat ifrån denna.

Man har deraf, att de flesta runstenarne skola icke vara äldre än ifrån den tid, då hedendomen kämpade med christendomen, velat sluta, att runeskrifkonsten ej heller varit äldre. Men detta är uppenbarligen ett misstag. Det stora antal runstenar, som blifvit funne i Norden, upgående till öf-

*) *Grimm* erkänner, att de 16 forn-Nordiska runorne äro grunden för både de Tyska och Anglosachsiska runorne. (*Über d. Runen* s. 131.)

ver 1,500, äro till största delen upreste under endast de två århundraden, som föregingo christendomens allmänna seger öfver hela riket, och bevisa att run-skriften då allmänt både förstods och begagnades.

Att denna skrift härleder sig ifrån Asarne och icke ifrån Tyskland, ej eller varit hemförd med resande Nordboer, synes följa deraf att runstenarne blifva allmännare ju närmare man kommer Upland och Westmanland, der 780 st. funnits, hvilket utgör mer än hälften af det i hela riket funna antalet, 1,500. Derefter äro funne i Södermanland 200, i Östergöthland 100, i Småland 80, i Westergöthland 70, i Skåne 30, i Norge och Danmark några få, i Finnland och Norrland norr om Medelpad inga.

Runstenar äro icke grafstenar, icke heller upreste i religiöst ändamål. De äro minnesmärken efter märklige män, slägten och härtåg, upreste, icke vid grafven, utan vid allmänna vägen för att bevara ett minne "så länge stenen lefver".

För att kunna bedöma huruvida runstenar äro af någon vigt, väl icke såsom vittnesbörd för de stora händelserne, men för upfattningen af folkets lif och begrepp, skola vi anföra exempel af ett par runstenars inskrifter.

I 17:de årh. fann man i trakten af Hudiksvall en runsten med Helsing-runor, på hvilken man läst följande inskrift:

"*Frumund fästade denna sten efter Fisiulf Brises son; men Brise var son af Lin, och Lin var Unes son; men Une var Faks son, och Fak Sadurs son; hvilken var Barlafs son, som var Drums son, som var Lanasers son, som var Fidrasifs son, som var Une son i Rimbo. — Moder till Fisiulf var Arva. — Fisiulf var Visir* (höfvidsman) *öfver detta landskap. — Fisiulfs son, Frumund, skref dessa Runor; och vi satte denna sten emot norr på Bals klippa.* (Act. Ups vol. 1.)

Denna sten uptager, såsom vi se, en genealogi af 10 slägtleder. Detta är visserligen icke märkvärdigt för någon händelse i historien. Men den ådagalägger ett drag i Nordiska karakteren, som icke är utan betydenhet.

En annan runsten är funnen i Stora Malms socken i Södermanland, hvars inskrift lyder sålunda: *Inge reste denna sten efter Olof sin stallbroder, som lade österut, och ändade sitt lif i Longobardalandet.* (Se Gottl. Lag. tr. 1687. föret.)

Inges stallbroder är visserligen en för historien likgiltig person, men det är icke likgiltigt att man i den tiden for från Södermanland till Longobardernes land.

Sannolikt hafva vi runskriften att tacka för bevarandet af Nordens äldsta sånger. Ett af skälen man anfört emot dessa sångers ålder har varit, att man ej skulle kunna minnas dem utantill. Detta förfaller naturligtvis om runskriften är gammal.

Sjelfva sångernas poetiska värde har man äfven velat förringa. Man har velat sätta dem på samma linie, som Kamtschadalernes och Grönländarnes *).

Emot detta omdöme skola vi sätta ett annat, som väl upgår emot det af Rühs gifna, Geijers, som ingalunda var partisk för den Nordiska mythologiens värde **), men som otvifvelaktigt förstod att bedöma skalde-konst.

Se här Geijers karakteristik af forn-Nordiska sången:

"Hjeltekraft och lidelser, dygder och brott finnas i Nordens äldsta sånger tecknade i vilda, nästan öfvermenskliga drag, hvilka inga århundraden kunna utplåna. Ännu tränger *Sigurds* död och *Gudunas* sorg och klagan till djupet af hvarje hjerta, och förblifver poesi, så länge natur och menniskor förblifva de samma; ännu inger den halft demoniska *Brynhil-*

---

*) "Man bör icke tvifla på", säger Rühs, "att ju icke de äldre Skandinaviska stammarne, så väl som *Kamtschadaler* och *Grönländare*, hade sin diktkonst". (*Rühs* die Edda.)

**) Det är bekant, att Geijer i en sådan fråga råkade i strid med Ling, hvilken hade yrkat den nordiska mythologiens företräde i bildande konst framför den grekiska, och, med anledning af Geijers skrift emot en sådan tanke, gick utur det Göthiska förbundet.

das kärlek och hat ett oemotståndligt deltagande; ännu ryser man för brottets sjelf-vedergällning och hämdens omåttligt förstörande verk i dessa gamla digter, som förutsäga om sig sjelfva, *att de skola efterlefva i alla land, och att vid jemförelsen med de öden, hvilka de besjungit, alla männers bröst skola lättas, alla qvinnors sorg blifva mindre"*. (Häfd. s. 305.)

I den gamla Eddans samling äro sångerna af olika ålder. En del af dem ss. *Volu-spa, Havamal, Hafthrudnismal, Grimnismal, Hrafna galder* och *Vegtams quida*, förråda den högsta ålder, och några, såsom Voluspa och Havamal, hafva måhända sitt ursprung från sjelfva Österländska Asgård.

Andra åter, ehuru nyare, gå, enligt Geijer, likväl öfver den stora folkvandringen och spriddes genom den öfver hela Europa. Hit höra sångerne i andra delen af Eddan, de om Vōlsungar och Niflungar &c., hvilka voro allmänt bekante bland Germaniens folk. (Häfd. s. 303 f.)

Således se vi huru skaldekonsten, liksom runorne, utgår ifrån Asarne och utbreder sig åt söder och vester.

Huruvida Asa-kulturen äfven innehöll någon vetenskap, är icke bekant. De hemliga kunskaper den tilläggas, och den konst att med runor åstadkomma öfvernaturliga verkningar, tala visserligen derför. Att Nordboen sedermera under sin vidsträckta sjöfart icke, såsom den vanliga i forntiden, höll sig till kusterne, utan äfven gick tvert öfver hafvet, till Island, till Grönland, till Nordamerika, kan knappast tillskrifvas endast sorglös djerfhet, och lust för äfventyr, utan snarare en säkerhet, som endast vetenskap kan gifva *).

Af hvad i det föregående är framlagdt, synes den slutföljd kunna dragas, att i det äldsta Norden och synnerligen uti den delen deraf, der Asaläran herrskade, hade icke allenast samhället blifvit ordnadt för fredliga yrken, utan äfven en högre sedlig och andlig kultur utvecklat sig; men att deremot

---

*) Nyligen eller d. 25 Febr. d. å. har *Rafn* förevisat i Danska *Oldskr.*-Selskabet fyra isländska planisferer från 12:te och 13:de århundradet.

endast få spår finnas dertill, att begär till krig och kämpadater skulle företrädesvis hafva der herrskat.

Dröja vi några århundraden efter inflyttningen för att ifrån Mälaren vända våra blickar till en annan trakt af Norden, nemligen till dess sydliga och vestliga länder, till Danmark, Skåne, Halland, Wiken och slutligen Norrige, så visar sig för oss ett helt annat skådespel än den fredliga tafla, hvarvid vi med så mycket deltagande i det föregående fästat oss. Der företer sig nemligen detta Nordliga kämpalif, hvarom man talar. Der uppträda *Helge*, *Rolf Krake*, *Ivar Widfadme*, *Harald Hildetand*, *Sigurd Ring* och *Ragnar Lodbrok*, på hvilka sedermera följer hela denna vikinga-här, som kringsvärmade alla Europas kuster.

Vi träffa icke här runskriften, utan inskriftslösa bautastenar, och hällristningar. Vi träffa icke här Freys dyrkan, som var den hufvudsakliga och högsta i det äldsta Svea-rike, utan i stället Odins och Thors, vi träffa icke der tempeltjenst, utan afgudalundar *); icke mythiska Guda-sånger och tempelskalder, utan hjelteqväden, och hofskalder. Vi finne en mängd namn, som erinra om Odin; vi finna äfven Odins namn öfvergå till norra Tyskland, vi finna *Lejres* lundar ämnade åt en helt annan afgudadyrkan än templet i Upsala, vi finne *Lund*, som äfven var ett offerställe, upfylldt af otaliga byten, ditförde af kringströfvande vikingar.

Samma förhållande är äfven i Norige, der *Thor* dyrkades såsom dess förnämsta Gud, då deremot Frey, fredens och

---

*) Man har visserligen sagt och trott att uti *Leire* funnits ett afgudatempel. Men det synes icke vara bevisadt, då uppgiften derom endast kännes från utländska författare. Om uti *Lejre* offrats till Hertha, såsom det äfven säges, så vittnar Tacitus att hennes dyrkan skedde i en lund. (Germ. 40.) Hertha är sannolikt Nordens Göia. (γεα), ett Grekiskt ord mot ett Göthiskt, som båda betyda *jorden*.

årsvextens Gud, hufvudsakligast dyrkades i Upsala, och af Svearne.

Denna kontrast emellan Svea-rikes folklif, och det hvilket herrskade uti Norige och Sydnorden, är på ett åskådligt sätt uttryckt uti den sköna sagan om den ädle Upsala-hjelten Hjalmar och hans strider med den Norrske vilde *Orvar Odd*, och de Syd-Nordiska berserkarne, *Andgrims* söner.

Vi måste till slut nämna några få ord rörande det forn-Nordiska språket.

Rühs yttrar år 1812 ungefär i följande ordalag sin tanka om det forn-Nordiska språkets härstamning.

"Det (gamla) Norska språket", säger *Rühs*, "är liksom de öfriga skandinaviska mundarterne en gren af den Neder-germaniska språkstammen". — "Det gör mig ondt", tillägger han, "att en ung lärd, *Rask*, anstucken af en lika föråldrad, som löjlig patriotism, låtit hänföra sig till, att öfver en sådan tanke på ett ovärdigt sätt polemisera med den förevigade *Adelung*." — "Det är bedröfligt, när en man af förtjenst ställer sig vid sidan af Danska pöbelskribenter, hvilkas röst, när de vilja klandra utmärkte Tyska lärdes åsigter, knappast förnimmes utom Köpenhamns murar", — — "då likväl Tyskarne utgöra det mest utbredda, mägtiga och bildade folket, hvilket alla andra, *synnerligen de Nordiska*, hafva att tacka för sin hela kultur" *).

Så yttrade sig Rühs år 1812. Den unge lärde, som här omtalas, upsteg derefter till ett namn inom språkforskningen, som vunnit ett fullständigt erkännande öfver hela Europa, och satte honom på högsta rangen af sin tids språkforskare, under det *Rühs* icke ens fått en plats i *Brockhaus's* conversations-lexicon.

Hvad således *Rask* har vederlagt, kan ej förtjena mer någon särdeles uppmärksamhet.

---

*) Se stället hos *Wahlstr*. Bibl. 2 t. tryckt år 1847, s 26.

Sedan den tid *Rühs* skref, har språkforskningen tagit en annan rigtning och en större omfattning, hufvudsakligen genom *Bopps* vidsträckta arbeten, hvarigenom denne anses hafva stiftat en ny vetenskap, den comparatifva språkforskningen. Ett af de resultat, hvartill man dervid kommit är, att nästan alla Europeiska språk, både de Romerska och Göthiska, Celtiska, och Slaviska språken utgöra en enda språkstam, som har sin rot i sanskritspråket, hvilken stam man kallat den *Indo-Europeiska*, ehuru några Tyska lärda, hvilka anse Germanien och Europa för ett och detsamma, kalla den för den *Indo-Germaniska* stammen.

Vi lemna derhän en så spekulativ slägtskaps-lära för de Europeiska språken, och anmärka blott att *Bopp* i sitt stora verk, eller i sin *Vergleichende Grammatik*, upförer såsom två särskilta språk, det Tyska och det Göthiska, och afviker således ifrån Rühs, som vill göra det skandinaviska språket till en gren af det nedersachsiska, och kallar dem för pöbel, som icke tro derpå.

Genom Ulfilas Bibelöfversättning finner man, att både det Tyska och det forn-Nordiska språket härstamma från, eller om man så vill, äro nära beslägtade med det Göthiska språket, hvilket talades af Mesogötherne, som bodde i samma land, der Geterne boddo i Darii Hystapis tid. Det är då lätt att inse huru det Göthiska språket kommit till Norden; huru det åter kommit att blifva det allmänna i Tyskland, då Götherne icke egentligen bosatt sig der, utan endast genomtågade Germanien, för att slå sig ned dels i Italien, dels i Gallien och Spanien, är mera svårt att på ett tillfredsställande sätt förklara. Om det är grundadt, att Frankerne, Longobarderne och Sachsarne utvandrat ifrån Skandinavien, hvilket icke ännu är vederlagdt, så talade naturligtvis åtminstone dessa folk på grund af en sådan utvandring det Göthiska språket *).

*) Det är sannolikt att flere af de Scythiska folken talade dialekter af samma språk, så att på detta sätt ett gemen-

Emellan den Tyska och den Nordiska dialekten upstodo under utbildningen ifrån Mesogöthiskan tvenne olikheter, som genast falla i ögonen.

Uti Mesogöthiskan finnes liksom uti Isländskan och de deraf härstammande tre språken icke någon prepositiv artikel, då deremot den finnes uti Tyskan. Detta synes häntyda på en mer indirekt härledning af Tyskan från Göthiskan. Så finnes en sådan prepositiv artikel uti alla de yngre språk, som härstamma från det latinska, hvilket icke har någon sådan.

I Mesogöthiskan står verbum liksom i det Nordiska språket framför sitt objekt, och icke efter det såsom uti flera konstruktioner i Tyskan. Det är märkligt, att i detta afseende liknar Engelskan det Nordiska språket, och icke Tyskan. Denna skillnad uti Tyskan, hvari den skiljer sig från alla öfriga lefvande Europeiska språk, häntyder på en stark kontakt med det latinska språket, hvars nästan hela grammatikaliska bildning Tyskan antagit.

Det forn-Nordiska språket var i hög grad utbildadt; mycket mer än de ny-Nordiska dialekterne. "Isländskan", säger Rask, "utmärker sig icke allenast genom grammatikalisk fullkomlighet och välljud, utan äfven genom en rikedom, som i synnerhet i det poetiska uttrycket är ojemförlig med andra språk, samt en böjlighet och skicklighet att bilda nya ord, hvarigenom det i renhet och originalitet vida öfverträffar alla nyare språk i Europa".

En annan utmärkt Dansk språkforskare yttrar sig härom sålunda: "Hvilket annat fornspråk i Europa kommer de klassiska så nära i linguistiskt hänseende? hvilket är så rikt

---

samt språk, för de äldsta Germaniska folken låter förklara sig. Detta bestyrkes deraf, att Tacitus anmärker om en af de stammar han beskrifver i sin Germania, att den talade Britanniska, och om en annan att den talade Galliska, hvaraf kan slutas, att de öfrige folken, om hvilkas språk intet i detta afseende anmärkes, måste hafva haft ett gemensamt, endast i dialekter förgrenadt språk.

på former, så mångfaldigt, originelt, och sinnrikt i sin ordbildning, så eget i sina konstruktioner, så uttrycksfullt i sina vändningar, så rikt på synonymer, och så väl försedt med gedigen språk-malm, att, om så skulle vara, deraf ännu tusende nya variationer kunde danas? Den som ville neka denna det forn-Nordiska språkets förträfflighet, skulle dervid vraka något, som han icke känner". (*Petersen* om språkk. i Norden. Öfvers. af *Lignell*. s. 39.)

Det är tydligt, att Isländska språket erhöll denna stora fullkomlighet genom sin literatur och sin bundna diktkonst, enär talande och umgänge blott gör språken oregelbundna, då deremot skriften twingar författarne, att icke blott utbilda sitt språk, utan äfven att derföre följa bestämda utbildningsreglor.

Såframt det kan antagas, såsom vi i det föregående antagit och sökt gifva skäl för, att två olika folkstammar inflyttat, den ena till Mälaren, den andra till Sydnorden, så måste deraf följa, att de talat tvenne olika språkdialekter. Oberoende af denna anledning, har man äfven på en annan väg kommit till samma resultat. Norriges häfdeforskare hafva nemligen sökt bevisa, att uti Norden talades i de äldsta tider tvenne dialekter, den ena betecknad i de äldsta skrifterne med *Norræna tunga*, som egentligen skulle vara Isländskan, den andra med *Dönsk tunga*, grunden till Danska språket. Man inser också i sjelfva verket icke, hvarföre man skulle betecknat med ordet *Dönsk tunga* hela Nordens språk, då Danskarne, ehuru genom sina vikingatåg ett mägtigt folk, likväl icke utan för en kort tid innehade väldet öfver hela Norden. Ett ställe hos *Saxo* synes bestämdt antyda en skillnad emellan de båda Nordiska dialekterne; det ställe nemligen der det berättas att den Norrske Erik den Vältalige sände till de Danske två män af sitt folk, som med lätthet talade Danska. (*Duos Danicæ facundos linguæ.*)

Det upstår dervid lätt den tanken, att *Dönsk tunga* skulle vara närmast den Sachsiska dialekten, och således nära beslägtad med det Tyskt-Göthiska språket, då deremot *Nor-*

ræna tunga skulle vara Asalärans språk, befästad i Norrige genom Ynglingarnes upstigande på dess thron.

Emedlertid är denna fråga icke utredd, och en af Danmarks ypperste språkforskare har sökt att vederlägga det antagandet, att två olika språk skulle åsyftas genom de två särskilta namnen *Dönsk*, och *Norræna* tunga *). Vi öfverlemna den åt de utmärkta mäns afgörande, hvilka för närvarande äro sysselsatte med att kasta ljus öfver Nordens forntid **), och äfven öfver denna fråga.

---

*) *Petersen* Svenska språkets Historia. Öfv. s. 1.

**) Vid Christianias universitet hållas offentliga föreläsningar öfver det forn-Nordiska språket, och i Danmark har *Petersen* föreslagit införandet af undervisning i detta språk uti skolorne. I det vacklande skick, hvaruti hela skolväsendet för närvarande sig i Sverige befinner, der undervisningen nedtynges af läroämnen och examina, vore det visserligen ett förderf om ännu ett *allmänt* läroämne och derjemte ännu en examen skulle åläggas de arma ynglingarne. Men då det forn-Nordiska språket har en så stor utbildning och så bestämda former, samt dessutom en literatur af så högt värde och så talande till ynglingasinnet, kan man ej afhålla sig från den anmärkningen, att studium af vår forn-Nordiska literatur vid läroverken vore af mera vigt, mera bildande, mera väckande den fosterländska känslan, än mycket af det som nu läses vid dem, och som aldrig sedan gagnar lärjungarne i lifvet. Men den tiden är ännu icke kommen i Sverige, då man tänker på att vårt land må vara och förblifva Sverige, då man allt jemt hos oss plåstrar med att der införa utländska stiftelser, och äflas att utbilda våra nationella inrättningar uti Fransk eller Tysk eller Engelsk rigtning, hvarigenom de ej blifva annat än karrikaturer.

8. Svenska folket under medeltiden.

Man kan säga, att medeltiden var som natten, hvilken är skön för det hon har stjernor. Den var skön genom sina undantag, — genom det, hvaruti den icke var medeltid.

Medeltiden utgjorde i alla fall en natt, ett tidskifte då mensklighetens yttre rörelse hade upphört, och då lifvet var en dröm. Men under hvilan och sömnen, hvars djup de starka pulsslagen tillkännagåfvo, stärktes menskligheternas krafter för den kommande dagen.

Medeltiden var i Norden mörkare än i det öfriga Europa; mörkare i Sverige, som låg mest afskildt, än i de två öfriga Nordens riken.

I det öfriga Europa glänste riddarväsendet, läns- och börds-adeln, korstågen, de stora och rika andliga ordnarne, universiteterne, de upblomstrande städerne, — af hvilket allt endast skuggor funnos i Sverige, — och framför allt Rom med sina strålar eller blixtrar, som sällan nådde till Norden.

Christendomen upträdde i Sverige, liksom annorstädes, i början försonande, förmildrande, församlande. Den verkade der stora och välgörande förändringar; vikingalifvets uphörande, vapnens afläggande i fredstid, de fyra fredernes införande, qvinnans arfsrätt, och träldomens afskaffande. Men dervid stannade den. Den katholska läran öfvergick till Romersk. Dess röst utgick ej mer ifrån Christus, utan ifrån Christi ståthållare. De utmärkte och fromme män, som grundlade Christendomen i Sverige, och hvaraf en del offrade sitt lif för sitt heliga kall, efterträddes snart af män, som grundlade Påfvens välde i stället för Christi rike, och i egenskap af Roms tjenare sysselsatte sig mera med förökande af kyrkans magt och rikedom, än med folkets förädling, mera med egna njutningar, än med utbredandet af fromma seder.

Redan Biskop *Henrik* i Lund under Stenkils tid dog af dryckenskap. Tvenne andra biskopar vid ungefär samma tid vistades i Tyskland i vällefnad i stället för att sköta deras stift

i Westergöthland. I det slag vid *Fotevig*, der den nedrige Magnus Nilsson blef slagen, föllo 5 biskopar och mer än 50 prester i härens leder. Ärkebiskop *Arendt Clementson* idkade sjöröfveri. Ärkebiskop *Jerechini* var beryktad för sina brott, och då han genom sitt embete var fredad för straff, fästade bönderne en qvarnsten om hans hals, och kastade honom i hafvet. Biskop *Knut Boson* var, säger Botin, en sammansättning af laster och missgerningar. Det var honom, som Engelbrecht vid mötet i Wadstena fattade i kragen, för att kasta ut honom genom fönstret bland den utanför sorlande allmogen. Vid oroligheterne under Carl VIII satte sig biskop *Kettil Carlson* i spetsen för de uproriske, belägrade Stockholm, uphäfde sig till riksföreståndare, och tillhörde det parti, som ansågs hafva för afsigt att stycka fäderneslandet uti fyra särskilta riken. Ärkebiskop *Jöns Bengtsson* gick upp uti Upsala domkyrka, iklädde sig der hjelm, harnesk och värja för att rusta sig till upror emot sin laglige konung. Flere af biskoparne voro medbrottslige uti Christian II:s blodiga regering, af hvilka den förnämste, ärkebiskop *Gustaf Trolle*, sedan han stämplat som förrädare mot sitt fädernesland, slutligen upträdde såsom dess bödel.

När de förnämste inom den Romerska kyrkan kunde så förhålla sig, kunna vi sluta till tillståndet i de lägre regionerne. Den lära, som i sitt ursprung är så helig och så ren, förvildades småningom till en annan, som gjorde lagen magtlös, missledde begreppen om rätt och orätt, införde vidskepelse i stället för Gudsdyrkan, nedsmittade sederne, och försonade alla brott genom gåfvor till kyrkan. (Botin hist. VI. k. 9.) Denna nya gudlösa lära trängde icke så djupt ned att den förvildade folket, ty hos detta låg mycket annat, som höll begreppet rent, nemligen de enkla sederne, det oafbrutna arbetet, det lugna, från stora lidelser fredade sinnet, och den tilltagande fattigdomen, som skyddade detsamma för presternes rofgirighet, och således äfven för de läror, som de gjorde till medel för att tillfredsställa den. Men på den högre klassen, de förnäma, gjorde en sådan lära, ett så mycket

djupare intryck, som den gynnade deras lidelser, och gaf dem medel att försona de våldsamma utbrotten deraf. "Man beredde sig", säger Botin, "än genom böner och fasta till beslutne brott, än åter genom sjelfvilliga brott till aflat och helighet. Då man som mest gjorde våld på förnuft, lag och billighet, anropade man den Helige Ande om uplysning, tog Gud till vittne, och missbrukade Evangelium. Medan man satte förtjenst i gudaktighetsöfningar, tillslöt man sitt hjerta för menskligheten. Ju flitigare man iakttog sina fastedagar, desto försumligare kunde man vara i sitt kall och embete. Ju gifmildare mot kyrkor, desto obarmhertigare mot fattiga. Ingen höll sitt löfte för hederns skuld, utan för sin nytta. Det man lofvade vid sin ära den ena dagen, bröt man utan skam den andra". (Botin Sv. Hist. VI. 9. s. 640.)

De andlige visste väl att betjena sig af denna lära. Emedan gåfvor till kyrkan försonade brotten, och förkortade, i mån af gåfvans storlek, själens vistande i skärselden, var man villig, i synnerhet på sotsängen, att gifva till kyrkor och kloster allt hvad man fordrade. Och de andlige försummade icke att fordra. Deraf upstod en så stor klagan bland de efterlefvande arfvingarne, att påfven Alexander III nödgades inskränka dessa gåfvor inom vissa gränsor. Till denna rikdomskälla för kyrkan kommo de andligas i lag stadgade inkomster i tionde och en mängd afgifter, hvilka icke blott voro större, utan äfven säkrare än kronans. Genom celibatet gingo öfverskotten af dessa inkomster slutligen alla till kyrkan, för att förvandlas der till fasta gods och egendomar; och då ingen ting fick från kyrkan afsöndras af hvad hon en gång erhållit, bildade hon en sparbössa, hvars skatt ouphörligen ökades, men som aldrig öpnades *). En följd häraf var, att sedan kyrkan på sådant sätt samlat i 400 år, befanns vid me-

*) En skildring af hela den sköfling, som Sverige under medeltiden på detta sätt af de andliga undergick, kan läsas hos *Strinnholm* uti dess Sv. Hist. under *Wasa Ätt.* 2. s. 349. f.

deltidens slut, då Gustaf I. krossade denna sparbössa, kyrkan äga två tredjedelar af landet.

Lika litet som den Romerska läran befordrade dygd och sinnesförädling, lika litet verkade dess målsmän i Sverige för befordrandet af folkets bildning och uplysning genom vetenskaper. I det öfriga Europa upklarnade småningom folkens begrepp; den stigande handeln och de långväga resorne gjorde kunskaper nödvändiga, så att i senare hälften af medeltiden började öfverallt en gryning visa sig. Det bildade sig högre läro-anstalter utur kloster- och domskolorne; universiteter i Italien, Frankrike och Tyskland, blomstrade upp redan i det 13:de århundradet. Men ingenting sådant skedde i Sverige. Kloster- och domskolorne der hade ej annat syfte än att bilda prester för kyrkotjensten. För att blifva prelat fordrades, enligt Honorii IV:s bulla, kunskaper i latin, metafysik, den kanoniska lagen, och kyrkans ritualer. (Bot. V. 8 kap.) Och för att vinna blott dessa kunskaper nödgades man resa till utländska universiteter. Ensamt i Tyskland funnos 14 universiteter, innan man (år 1476) under Sten Sture den äldres regering inrättade universitetet i Upsala. Huru högt i kunskaper, vid denna tid de lärde i Norden stodo, kan dömmas deraf, att då Gregorius XII år 1406 kallade Nordens prelater till mötet i Ravenna, ursägtade sig domkapitlet i Linköping, med begäran att derifrån frikallas, på grund af deras okunnighet, kallande sig i sin förklaring för "*Pusiones et Idiotæ*", små abc-gossar, okunnige, och ovärdige att sätta sig bland lärde, af hvilka den mindste i kunskaper upvägde alla Nordens prelater (Botin VI. kap. 9.). Hvad de lägre presterne angick, intygar *Johannes Magnus,* att de voro så okunnige, att de knappast kunde läsa latin innantill. (Pet. Sv. Spr. hist. s. 57.)

De verldsliga förnäma upföddes i mycken okunnighet, så att det, enligt Botin, räknades för en stor sällsynthet, om en verldslig man af det högre ståndet kunde läsa i bok och skrifva sitt namn. (Botin VI. kap. 9.)

Att undantag likväl i dessa förhållanden måste hafva funnits, kan deraf slutas, att personer som kunde skrifva och upsätta handlingar, voro aldeles nödvändige inom det offentliga lifvet, ty allting allvarligt skulle skrifvas på latin; från författningar, ända ned till qvittenser. Dertill upsöktes sådane bland de andlige, som, sedan de studerat utomlands, återkommit till fäderneslandet, och ingått i det andliga ståndet. Genom denna latinkunskap blefvo de, som icke kunde annat, vigtiga personer, och fingo blanda sig i allt. Derföre funno de sin räkning vid, att försaka det kraftiga fosterländska språket, och att författa allt på ett språk, som ingen annan än de förstod. Dårskapen att ouphörligen skyldra med latin, var längesedan insedd i det öfriga Europa; och på riksdagen i Nürnberg år 1252 förbjöds detta bruk i Tyskland, vid samma tid som det nu först fick rigtig fart i det okunniga Sverige.

Under slika förhållanden måste all literatur försvinna. Vid den Svenska medeltidens *början* kunde ett så ypperligt verk skrifvas, som Sturlesons *Heims Kringla;* och runstenar, spridde öfver hela Sverige, bevittnade att skrifkonsten då var allmän, brukad och förstådd öfverallt. Norden hade då en literatur, en ädel och värdig literatur. Vid medeltidens *slut* hade Sverige ingen literatur. Den sjönk, — den försvann. Under det en klarnande gryning visade sig i hela det öfriga Europa, spridde sig skymning allt mer och mer öfver Sverige. Den siste skalden var *Sturle Thordason*, som vistades uti den siste Svenske hjeltens eller eröfrarens hof, Birger Jarls *). Det är ifrån dennes tid eller ifrån år 1250, som i synnerhet det literära barbariet utbreder sig i Sverige, och som odlingen aftager hos de stora. Under den följande tiden af 250 år omtalas icke mer än tvenne skrifter, vittnande om en högre anda, den *H. Brigittas uppenbarelser* och *Höfdinga Styrelsen*, den ena my-

*) Visserligen voro Engelbrecht och Sturarne hjeltar, men de förde icke Sveriges segerrika vapen utom landets gränsor, hvilka de endast försvarade. De eröfrade icke länder, såsom Birger Jarl. Med Torkil Knutson utslocknade den Svenska eröfrare-ätten aldeles.

stisk genom sitt innehåll, den andra mystisk genom sitt uphof *), den ena dunkel och vändande sig till det inre, den andra vändande sig till det yttre lifvet, såsom innehållande en filosofi öfver verlden och samhället.

I stället för Nordens fordna sagor och kämpadater, kommo bearbetningar af söderländska äfventyr, berättelser om helgonens underverk; och i stället för Nordens lefnadsfriska skaldedikter, kommo visorne med sina klagande toner, vittnande blott om saknad eller längtan. I stället för de genom sin manliga gång utmärkta forn-Nordiska versmåtten, kom rimmet såsom poetisk form. I stället för poesi, fick man rimmad prosa. Allt Svenskt skrefs på rimm, framför allt historien; och denna smak för rimmet, som saknades i hela forntiden, och hos alla dess bildade folk, är en egenhet i den nyare tiden, som är lika så märkvärdig derigenom att rimmet förr ej fanns, som att poesien nu ej kan undvara det.

Om man med *adel* förstår ärftlig värdighet, fanns uti det öfriga Europa en trefaldig adel, *läns-adel*, *majorats-adel*, och *bref-adel* eller börds-adel, som förlänades genom adelsbref. Det är svårt, att gifva en bestämd karakter på adelskapets väsen, eller att bestämma hvad en man egentligen fick genom ett adelsbref. Sannolikt bestod det i rättigheten att omgifva konungens person. Ty under den tiden kringhvärfdes konungarne ofta af trolöshet och förräderi, och en vasall var icke alltid en trogen undersåte, enär hans intressen stridde med konungarnes. Uti adelskapet låg således ett förtroende till den utnämndes ära, till hans pålitlighet, till hans trohet i döden, kortligen till ädla och högsinta tänkesätt.

---

*) Ännu känner man icke denna skrifts författare. Man har gissat på Thorkil Knutson. Manuskriptet fanns först i *Johan Skyttes* bibliothek, och var förut obekant. En del hafva trott att *Skytten* sjelf skrifvit den.

Uti Sverige fanns hvarken majorats- eller läns-adel; och bref-adel lärer ej hafva der upkommit förr än mot slutet af detta tidehvarf. Anledningen dertill synes hafva varit att, då riksföreståndare icke kunde utdela ridderskap, och då under senare tiden af unionen regenterne nästan endast voro riksföreståndare, måste man vara betänkt på att införa adels-värdigheten, som då var allmän i Tyskland och Frankrike.

Till och med ordet adel var ända dittills i Sverige ett okändt namn för ett visst stånd. Uti landslagen och landskapslagarne af år 1440 finnes icke ordet adel, utom i sammansättningar, der det betyder *ägta* (t. e. adhulkona, adaldöttrar).

Med *adel* uti Tyskland och Frankrike förbundos flere yttre karakterer, som hos Sveriges förnäma voro okända. *Adeln* i dessa länder hade noggranna stamträd, och dess värdighet förökades i mån af anorne, eller stamträdets leder. Den utmärktes alltid med ett tillnamn, föregånget af partikeln *von* eller *de*. I Sverige begagnades visserligen en sådan partikel, neml. *till*, men icke för att utgöra ett adeligt namn, utan för att beteckna den egendom, som en mägtig man då bebodde *). Något slägt-tillnamn brukades icke.

I Sverige var aristokratien grundad på helt andra förhållanden, nemligen på riddarvärdigheten och frälset. Ridderskapet var sjelf icke ärftligt, men en riddares vapen var det. Sönerne af en riddare kallades derföre, intill dess de sjelfva blefvo riddare, *väpnare*, *män af vapen*, eller ock *svenner af vapen*, eller slutligen blott *svenner*.

---

*) Sålunda begagnades visserligen sådana benämningar som till *Eka*, till *Rydboholm* o. s. v.; men detta betecknade icke att dessa gods voro slägtgods, eller förbundne med ätten och adelskap. Sålunda öfvergick *Rydboholm* inom kort till tre särskilda familjer, den äldre Sture-slägten, enär *Sten Sture* den äldres fader kallade sig till Rydboholm (Botin. s. 478,), sedan Erik Johanson och Gustaf Erikson Wasa, hvarefter genom Margaretha Wasas gifte godset öfvergick till Brahe-slägten.

Denna skillnad emellan det fordna ridderskapet i Sverige och den nyare adeln uttryckes ännu på Svenska riddarhuset, der Sveriges adelstånd aldrig betecknas med detta namn ensamt, utan med orden: *Ridderskap och Adel.*

Det är af någon vigt, att göra denna skillnad emellan medeltidens förnäma slägter i Sverige, och de adliga i det öfriga Europa, och i det nyare Sverige. *Adel* hade nemligen ett mera ideelt begrepp, i det att det sammansmälte med ordet ädel *). De egenskaper, som tillhörde riddaren *personligen*, tillhörde adeln *såsom ätt*, neml. ädla och höga tänkesätt. Detta bildade hos den Europeiska adeln en egen ståndsanda, med dertill hörande särskilda grundsatser.

Man antog att ädelheten var ett arf, att den låg i blodet; och adeligt blod var den tiden ett vanligt uttryck, hvaröfver då ingen förundrade sig. Man trodde att blodet blef ädlare, tänkesätten högre, ju äldre ätten var. Något sådant synes icke hafva varit förutsatt hos den förnäma klassen i Sverige under medeltiden. Den egenskap den tillade sig sjelf var magt, rättigheter och företräden, utan att man finner att den sammanbundit detta med högre egenskaper, pligter, eller upoffringar för konung och fäderneslаnd, då deremot, sedan under ett följande tidehvarf adelskap blifvit infördt i Sverige, man aldrig hörer Axel Oxenstjerna eller hans likar tala om adlens rättigheter, utan att tillika tala om dess pligter, om dess förtjenster, och dess upoffringar för fäderneslandet. Kortligen det var denna *adeliga anda*, som vi sakna hos medeltidens mägtige i Sverige.

De förnämas magt härledde sig i Sverige ursprungligen från en för Sverige egen stiftelse, *frälset*, eller jordens skattfrihet, emot det att jordägaren åtog sig pligten att rusta till häst, hvilket i det öfriga Europa tillhörde riddaren och hans väpnare. Men icke derföre var frälset hvarken ridderskap, väpnareskap eller adelskap.

*) Denna dubbla betydelse af ordet *adel* finnes i alla Europeiska språk. Så betyder *noble* i fransyskan både *adelig*, och *ädel.*

Sedan redan *Sverker Carlsson* år 1200 infört det *andliga frälset*, eller skattfrihet för all kyrkans jord, införde Magnus Ladulås, genom *Alsnö* stadga af år 1285, skattfrihet för hvar och ens jord, som rustade sig i krig till häst, och vid de årliga vapensynerne inställde sig sålunda rustad. En frälseman, eller såsom han äfven kallades, *knape* (Bygg. B. kap. 21.), var således till en början ungefär detsamma som nu för tiden en rusthållare. I nämnde stadga begicks det felet, att skattfriheten meddelades för all en frälsemans jord; så att den som hade stor egendom ej rustade mer än den, som hade ringa. Så snart en frälseman köpte jord af en skattebonde, blef denna jord med detsamma skattfri. Huru kronans inkomster härigenom skulle förminskas, är tydligt. En skattebonde kunde ock lätt upgöra falskt köp med frälseman, och så undandraga sig skatten, men behålla gården; hvilket äfven lagen förutsatt och förbjudit vid det straff, att frälseman, som härpå ingick, vore *konungens tjuf*. (Kon. B. k. 30.)

Men denna brist i frälseinrättningen, huru stor den än var, var dock den minsta delen af frälsets förderflighet.

Till följe deraf, att en riddare nödvändigt stridde till häst, hvaraf äfven hans namn härledes i alla språk, var han redan derigenom tillika *frälseman*, och hans jord skattfri; en förmån, som hans son väpnaren behöll, så länge han derföre rustade till häst (B. B. 21. 22.), hvilket han naturligtvis alltid gjorde.

Men riddarne hade trenne förmåner. Deras gods voro skattfrie; de hade rätt att kallas till riksens råd, och de buro titeln *herrar*. De två förste af dessa förmåner tillhörde äfven väpnarne, eller hela deras ätt; men den sista icke. *Carl Knutson*, som ej var riddare, när han blef riksföreståndare, kallades ej för herre, utan endast välboren man.

Riddare och väpnare eller svenner utgjorde således tillsammans särskilta slägter i landet, riddareslägterna, som kallades landets *stora* och *förnäme* (*Regni Magnates et Principes*). De motsvarade adeln i andra länder. De utgjorde visserligen en aristokrati, men icke en adel.

Riddareslägterne nöjde sig icke med blott frälse-rätten, eller skattfriheten för sina gods. De erhöllo småningom alla konungsliga rättigheter deröfver, så att alla de inkomster konungen ägde rätt att taga utaf kronans gods, uptogo riddareslägterne af sina; hvilket oförtäckt uttrycktes sålunda: att de voro konungar öfver sina gods. (Calmar Recess.) Konungarne berodde af dessa slägter dels genom konungavalet, dels genom sin afgifne konungaförsäkran, dels genom Rådet, utom hvilket inga beslut borde af konungen fattas. Oaktadt lagen tillade hvarje konung rättighet att återtaga de af en föregående konung bortlemnade kronans inkomster och rättigheter, vågade likväl få konungar försöka en sådan magtutöfning; och de som försökte det, förlorade derpå sin krona. Så *Albrecht*, så *Carl Knutson*, så *Christian I*.

För att förekomma sådane försök, låg det i riddareslägternes intresse att icke sätta kraftiga män på thronen. Detta lyckades ock så väl, att under hela medeltiden, eller omkring 400 år, ingen enda stor konung regerade i Sverige, om man ej såsom sådan vill räkna *Magnus Ladulås*, oaktadt ingen konung beredt Sverige större olyckor än han, genom frälsets eller skattfrihetssystemets införande. Utan tvekan uplyfte man på thronen än barn, än utländska konungar. I stället för hjelten *Birger Jarl* satte man på thronen hans son, en svag och veklig yngling. Slutligen uphörde man aldeles att tillsätta konungar, endast riksföreståndare; så att det oerhörda inträffade, att ända ifrån år 1470 till 1520, eller under ett halft århundrade, fanns ingen konung i Sverige, med undantag af fyra år, då konung *Hans* som hastigast regerade.

För att ytterligare försäkra och försvara sitt välde mot konungarne, ingingo riddareslägterne ordentliga föreningar, t. e. i Skara 1322, i Söderköping år 1436, i Telge 1438, i Stockholm 1492 och 1512.

Vid det sistnämnda mötet förklarade de förenade herrarne oförtäckt, "att enär de efter Sveriges lag och gammal sedvänja ifrån hedenhös ägde den rättigheten att skipa om

regementet och rikets styrelse, så som de funno för riket nyttigast, de för en sådan rättighet ville stå såsom en man, derföre våga lif och blod, samt *anse alla dem, som torde sätta sig deremot, för riksens fiender, de der afvog sköld förde emot sine och riksens herrar*". (Botin VI. s. 570). I dessa ord ligger hela teckningen af Svenska medeltidens aristokrati.

Af allt detta kan nogsamt bedömas huru tillståndet måste vara i landet. *Fryxell* tecknar det under unionstiden sålunda:

"Det som mest försvårade rikets styrelse för *Sten Sture* d. ä. var herrarnes stora magt. Dessa sutto på sina befästade borgar, och hade alltid hos sig en stor skara väpnade svenner till sitt försvar. Öfver underhafvande och bönder utöfvade de, enligt då gällande författningar, uteslutande domsrätt, så att de voro hvar och en liksom en liten sjelfständig konung. Häraf följde beständiga oordningar. Vane att alltid befalla, ville de ogerna lyda, om det också vore konungen. Sinsemellan förde de blodiga fejder. Deras landbönder blefvo allt mer förtryckte och utsugne; och som desse herrar genom sin stora rikedom voro i stånd att beständigt köpa under sig nya hemman, så aftog på det sättet så småningom de fria böndernas antal; och mot detta fanns ingen hjelp, så länge adeln och presterskapet på herredagarne ensamme bestämde hvad som skulle göras eller ej. — — Man kan göra sig föreställning om herrarnes magt på denna tid, deraf, att en Svensk herreman, *Nils Claesson* af *Wik* förklarade öppet krig mot konungen af England, emedan denne borttagit för herr *Nils* ett fartyg o. s. v." (Fryx. Ber. 2. s. 306.)

Hela detta de mägtiga slägternes förhållande var lagligt. År 1486 stadgades att den herreman, som ville angripa den andre till lif och gods, skulle gifva honom det tillkänna genom ett öppet bref ett dygn före fejdens begynnelse (Botin VI. s. 602). *Ivar Axelson Tott* utsträckte, liksom *Nils Claesson*, denna sin rätt äfven till krig med stater. Han icke blott förde, utan tillika förklarade ett krig med Dannemark, och sedan ett annat med Sverige. (Bot. VI. ss. 714. 715.)

Under sådane förhållanden hos de höga slägterne slocknade alla högre, ädlare och fosterländska tänkesätt.

Sjöröfveri var ett lofligt handtverk; hvaruti både de verldslige herrarne t. e. *Ivar Axelson Tott*, och biskoparne deltogo. Och när man hos k. Christoffer yrkade, att Eriks af Pommern sjöröfveri ifrån Gottland borde qväfvas, svarade han blott: K. Erik skall äfven lefva.

Under det att de förnäme på allt sätt sökte förstärka sin egen magt, och använde derföre alla medel, kom sällan i fråga att göra fäderneslandet mägtigt. I hjeltarnes och bedrifternes land försvunno under denna tid hjeltarne och bedrifterne. Endast genom korstågen mot öster under Birger Jarl och Thorkel Knutson utvidgades Sveriges gränsor. Men ingen enda provins förvärfvades från de grannriken, med hvilka Sverige låg i ouphörlig härnad; flere deremot förlorades. Det var genom köp, icke genom eröfring, som Sverige förvärfvade sig, under Magnus Smek, Skåne, Halland och Bleking; och när dessa provinser efter kort tid åter förlorades, lyftades icke en hand för att återtaga dem. Så förlorades äfven Gottland; så Jemtland.

Huru mörk denna tafla i afseende på de två mägtiga stånden i Sverige än är, sänker sig mörkret måhända ännu djupare kring raden af dess konungar.

Under denna tid räknades i Sverige omkring trettiofyra regenter med konunganamn. I lugna tider regera vanligen fyra eller fem under århundradet; men under Sveriges medeltid nio. Af dessa 34 regenter sotdogo icke mer än 14 såsom innehafvare af spiran; ellofva blefvo afsatte, fem mördade, fyra slagne i borgerligt krig.

Fruktansvärda brott begingos eller anställdes inom konungaborgen. Den af Westgötharne valde konung Magnus Nilsson mördade försåtligt sitt syskonebarn, den tappre *Knut Lavard*. — *Sverker* I, en svag gubbe, mördades på landsvägen, på sjelfva juldagen, genom anstiftan af kronpreten-

denten *Magnus Henriksson*. — Samme *Magnus Henriksson* halshögg sin fånge, den fromme konung *Erik den Helige*. — Konung Sverkers son *Johan* bortröfvade ur deras eget hus och våldförde två ädla och förnäma fruar; och då lagens arm icke nådde upp till den mägtige våldsverkaren, straffades han af bönderne, som slogo honom ihjel på öppet ting. (*Strinnh.* Hist. 3. s. 82.) — *Knut Erikson* mördade konung *Carl Sverkerson* på Wisingsö. — *Sverker Carlson* mördade derefter k. *Knuts* små barn på *Eljarås*. — Äfven sådane män, som *Birger Jarl* och *Magnus Ladulås*, fläckade sin ära med försåtliga mord. — *Birger Jarl* lockade flere förnäma, att med sig sammanträda, och då de på god tro infunno sig, slog han dem värnlöse. — *Magnus Ladulås* skref kärliga och vänliga bref till några folkunga-höfdingsmän, som hade hans drottning och svärfader i sitt våld, och sedan han på sådane bref fått dessa fria, bjöd han höfvidsmännen till sig för att undfägna dem; och då de kommo, fängslades de, och två af dem halshöggos. — Derefter kommer den ädle *Thorkel Knutsons* halshuggning, såsom lön för hans förtjenster emot fäderneslandet och trohet emot konungahuset; sedan *Birgers* och hans bröders försåtliga "lekar". Under broderlighetens och försoningens larf inbjudne, emot den fordna gästfrihetens lagar, fängslades först *Birger* af sine bröder, och sedan han under löften och eder blifvit befriad, fängslades dessa tillbaka af honom med den förbättringen, att nycklarne till deras fängelse kastades i strömmen, för att låta dem dö den långa hungersdöden. — Slutligen uppträder drottning *Blanka*, som förgifver under julens fröjd sin egen son, den tappre konung *Erik*, och hans sköna gemål med ett barn under sitt hjerta; hvarefter hon sjelf blifver förgifven på sin andra sons bröllop.

Under unionstiden, d. v. s. söndersplittringens tid, blefvo sveket och bedrägeriet tidens lefnadsregel. De mägtiga svuro konungen, och konungarne folket, sina eder, endast för att bryta dem; förtrycket och blodsugningen blefvo de utländska konungarnes regeringskonst, och slutligen samlade Christian Tyrann, såsom en ny Ingiald Illråda, sina motståndare till

Stockholm, för att i ett enda blodbad offra dem — alla och på en gång — åt hämden och frugtan; sökande att likna den Romerska kejsaren, som önskade att hans fiender hade en enda hals.

Så slutade medeltiden i Sverige med det värsta i allt; med kyrkans djupaste förderf, åskådliggjordt i Gustaf Trolle; med Svenska statens fall, då ingen riddare fanns, som vågade uptaga Sten Stures fallna baner, och böndernes härar förgäfves sökte en anförare till rikets räddning; och slutligen med konungamagtens fullständiga förvandling till tyranni i Christian den andres blodtörstiga regering.

Medeltiden slutades således icke i Sverige på samma sätt som i det öfriga Europa, der allt ifrån 13:de århundradet mörkret allt mer och mer förskingrade sig, och en dagning började, som öfvergick nästan oförmärkt uti ljuset af en fullkomlig dag, — den nya tiden.

Denna dag härledde sig hufvudsakligast ifrån de reella vetenskapernes födelse under sistnämnde århundrade. Menniskoslägtet och samhället kunna nemligen tillegna sig en tvåfaldig, till riktning helt och hållet olika bildning; den ena en formell, hvilken var forntidens, och ännu qvarstod, men förfallen, under medeltiden; den andra en vetenskaplig, som är den nyare tidens *).

---

*) Hvar och en vet, att de vetenskaper, som gifvit den nyare tiden ett så förändradt skick, hade för forntiden nästan intet intresse, åtminstone icke något allmänt, och att de icke ingingo uti dess allmänna högre bildning, som i stället utgjordes af grammatik, dialektik, rhetorik, och politik, och de lägre delarne af geometri; den sistnämnda, såsom en själens gymnastik, eller för att utbilda själens krafter, och således endast i formellt hänseende nyttig. (Se Quint. 1. 9.) Deremot studerades icke mathematik såsom vetenskap, icke fysik, icke kemi, icke astronomi, icke naturhistoria, hvilka i forntiden äfven för den bildade allmänheten voro nästan aldeles okända vetenskaper.

Omkring 1200:talet, eller just efter påfven Innocentii III:s styrelse, då mörkrets magt herrskade starkast och upnått sin höjd, började först vetenskapernes frön att gro i Europa. Då hemförde nemligen *Leonhard af Pisa* (1202) från orienten den algebraiska konsten, hvilken utgjorde ett aldeles nytt redskap för den mathematiska vetenskapens lyftning. Då (omkring 1250) införde konung *Alfons* af Castilien och kejsar *Fredrik* II *Hohenstaufen* astronomiens studium i Europa. Då (omkring 1230) grundlade *Albertus Magnus* kännedomen af kemi och mathematik, och *Roger Baco* (omkring 1240) af fysik och optik.

Dessa vetenskaper vexte oförmärkt, men oafbrutet, dels i de stilla klostren, och dels vid de fria universiteterne, utan att påfvedömet anade, att det var af dessa andliga makter, och icke genom konungarnes motstånd, eller folkens förtviflan, som dess öfvervälde slutligen skulle besegras.

Dessa vetenskaper förvånade genom undransvärda uptäckter och lofvade ännu mer förvånande, dels genom astrologien, som skulle förutsäga menniskornas öden, och dels genom alkemien, som skulle lära dem att göra guld. De väckte på en gång nyfikenheten och begäret till vinst; men under de forskningar, som deraf blefvo en följd, skingrades villorne, förjagades fördomarne, och menniskorna fingo mod att fråga, tvifla, och slutligen sträfva efter sanningen. Efter tvåhundrade års obemärkt utveckling af dessa vetenskaper, och tjugu år sedan *Columbus*, ledd af deras ljus, hade uptäckt en ny verldsdel, stod *Luther* färdig att träda i strid med påfvedömet, för att befria menniskoslägtet från det herrskande mörkrets välde.

Denna förändring, som genomgick hela då varande vestra Europa, sträckte sig icke till Sverige. Der bestod ännu bildningen endast uti kunskap i latin och den tidens theologi, och man anade icke der, att det ens fanns en annan bildning än denna *). Det var genom en sådan okunnighet — hvil-

---

*) De lärda efter 1250, som Botin upräknar, såsom bekante för annat än den kyrkliga lärdomen och hvad som der-

ken kunde verka så mycket säkrare, som icke något universitet fanns i Norden, — om sjelfva tillvaron af en sådan bildning och af sådane forskningar, som studierne i Sverige icke stodo högre, eller sträckte sig vidare vid medeltidens slut än på 1300-talet; och Sverige fick icke någon del af den dager, som öfver allt spridde sig i det öfriga Europa.

Samma verkan måste försummandet af vetenskaperne hafva i alla tider; och den medeltid, hvars återkomst man någon gång förespår äfven i våra dagar, kan ej äga rum, om ej det lyckas, att utestänga de reella vetenskaperne från den allmänna upfostran, och att låta denna bestå liksom forntidens uti ensamt en formell bildning.

Orsaken härtill är, att den formella bildningen (skön literatur och konst), dels sjelf kan falla mycket djupt, såsom både den Grekiska och Romerska bildningen visa, dels, såsom endast beroende af inbildningskraften, är i sin rigtning obestämd, och således kan urarta på alla möjliga sätt (säs. t. e. den orientaliska literaturen), dels slutligen, och hvad som är i våra dagar det vigtigaste, genom sitt praktiska ändamål (njutningen af det sköna) leder menniskan endast till hvila och njutning. Vetenskapen åter kan icke falla och icke gå tillbaka. Man kan blott utestänga den ifrån den allmänna bildningen, och derigenom göra dess bildande verkan till intet. Dervid ligger dock mindre vigt på bildningens vetenskapliga höjd, än på det vetenskapliga intresset. Ty det är icke ensamt vetandet sjelf, som höjer menniskosjälen, utan snarare och mera sträf-

till fordras, äro ungefär dessa: 1. *Petrus de Dacia,* omkr. 1271, lärare vid klostret i Skeninge, omtalad för kunskap i Astronomi; 2. *Nicolaus Ragvaldi*, ärkebiskop, höll på mötet i Basel 1434 en oration om Göthernes ålder och uttåg ur Skandinavien; 3. *Björn Larsson,* biskop i Skara, hade någon tid varit kejsar Fredrik III:s mathematikus, 4. *Henning Gadd*, Gustaf I:s lärare, ryktbar för sitt snille och sin lärdom; 5. *Ericus Olai* † 1486, som skrifvit en aktad historia på latin öfver Sverige. Se der hela raden af Sveriges verldsligt lärde under medeltiden.

vandet efter vetandet; aldramest i våra dagar, då nästan hela samhällets rörelse och framåtskridande äro grundade på vetandets resultater. Det vetenskapliga intresset har en helt annan verkan på menniskosjälen, än den formella bildningens intresse; och de båda bildningarne kunna i flera afseenden anses motsatta såsom dag och natt; — arbetets, sträfvandets tid, och hvilans, drömmens tid. Båda äro nödvändiga för menniskolifvet, men natten är till för dagen, hvilan för arbetet; och ej tvärtom.

Deraf måste följa, att om vi gifva vika för den senare tidens tendens, att inskränka vetenskaperne inom en krets af dertill ensamt ägnade personer, som skola veta för oss andra, — liksom handtverkaren arbetar hvar sin sak för oss andra, — och om den allmänna bildningen till följe deraf allt mer och mer inskränker sig till literatur och konst, så måste nödvändigt ett tidehvarf förberedas, som till en del redan inträdt, uti hvilket njutningen blir ansedd såsom menniskolifvets ändamål, då *"panem et circenses"*, som var Romerska folkets enda mål under dess förfall, äfven komma att utgöra målet för vår tids sträfvande; och då arbetet, — vilkoret för upnåendet af menniskolifvets jordiska bestämmelse, — blifver för oss icke annat än en plåga.

Allt annat kan vara uplöst i ett samhälle, allt annat förslappadt, och förlamadt; men om allmogen ännu är oförderfvad, om den ännu har qvar sin urgamla kraft, så är ett folk icke förloradt, så finnes inom detsamma ett frö till förnyelse, som bebådar åt fäderneslandet ännu en framtid

Vi fråga således, hurudant var allmogens tillstånd i Sverige under medeltiden? Var äfven den nedsjunken i råhet, i barbari, i sedeslöshet?

Man kan ej få ett begrepp om Svenska allmogen, utan att betrakta åkerbrukets tillstånd under denna tid. Lyckligtvis äga vi en teckning af detta tillstånd, lemnad af en samtida författare. *Olaus Magnus* var född på 1400:talet, blef

præpositus i Strengnäs, och tillgifven katholska läran åtföljde han sin broder Johannes Magnus, blef hans efterträdare och den siste Romerske ärkebiskopen i Upsala. Uti hans verk *"de gentibus septentrionalibus"* beskrifves också Svenska åkerbruket, och såsom han skrifver för främmande och aflägsna nationer, går han in uti detaljer, som göra hans beskrifning så mycket mera åskådlig för efterverlden.

Vi skola här lemna ett utdrag af denna hans beskrifning på åkerbruket i Norden under medeltiden:

"Vi måste nu berätta", säger Olaus Magnus, "hvad slags säd, som sås i Norden. Hos Svenskarne odlas en omätlig mängd hvete *(immensa vis tritici)*, men ännu mera råg. Öst- och Westgöthar, som nyttja korn och hafre, erhålla deraf, då väderleken är gynnsam, ett outtömligt förråd för mat och dryck. Likväl brukas alla fyra sädesslagen i båda rikena (Svea och Göthaland), men hos Svearne sköter man råg-åkrarne med mera noggrannhet, emedan qvinnorne der förstå att så väl ansa och rena rågen, att den till färg, smak och hälsosamhet öfverträffar all annan säd".

(Förf. ingår derefter uti en noggrann beskrifning om det torkningssätt, som landtbrukaren dervid använde, och som måhända ännu i dag förtjenar uppmärksamhet.)

"Kornet mognar i Westergöthland mångenstädes, der åkrarne ligga mot söder, redan i medlet af Augusti. Detta härleder sig icke blott från jordmånen, utan äfven från luftens mildhet, den brännande solen, och den fuktighet som småstenarne qvarhålla vid rötterna. Men detta händer endast med det sexradiga kornet. Ty det finnes andra sorter med färre rader, hvilka äro särskilt passande att deraf brygga dricka. Den öfriga säden, sådd i början af Maj, inbergas i Augusti, under landtmännens inbördes och gemensamma hjelp, icke blott genom arbete, utan äfven genom deras raskhet och ifver. Sedan de slutat dagens möda, söka de ej annan lön för den gemensamma hjelpen, än ett glädtigt aftongästabud, under hvilket ofta ynglingar och flickor, bekante

genom det oförtrutna arbetet tillsammans, med föräldrarnes samtycke lofva hvarandra inbördes trohet".

"När man genomgår Sveriges landskaper ifrån den 52:dra till den 84:de graden *), så finner man der de fruktbaraste betesmarker, och talrika boskapshjordar, hvilka gifva en otantlig produkt uti smör, hvilket likväl genom så väl betets som saltets olikhet, äfven är till godheten mycket olika. Många tusende tunnor *(vasa magna)* smör bortskickas eller försäljas ifrån alla trakter af landet genom utländske köpmän, antingen för penningar eller bytesvaror, såsom det äfven sker med spannemål, fläsk och andra födevaror. I synnerhet är smöret från Öland berömdt. Ja, om osten ifrån Parma och Piacenza i Italien är ryktbar, så måste detta tillskrifvas dess första härkomst från Nordens länder, och hufvudsakligen ifrån Westergöthland. Ty ingenstädes uti Norden bereder man bättre ost än der, hvilket härleder sig ifrån dess ymniga beten, på hvilka framfödas såväl höga och starka hästar, som stora oxar i en oräknelig myckenhet. Understundom göras ostarne så stora, att knappt två starka karlar kunna bära dem ett litet stycke. Det är qvinnorne, som bereda osten, och dervid få icke männer vara närvarande. De samla sig från flere byar, och medföra mjölk".

"Qvinnorne hafva sina särskilta göromål. De sy, väfva, baka bröd, brygga dricka, laga mat, snygga barnen och kläda dem, ordna sängar och täcken, se till lammen och kalfvarne, och de andra smådjuren; då deremot männerne hafva de grofvare göromålen, sköta åkern, tröska ut skörden, tämja hästarne (hvilket dock qvinnorne äfven någon gång göra), slipa sina vapen, bota gärdesgårdar, ställa sina plogar och fördela sina åkerland".

"Äfven Östgötharnes ostar äro bekante för sin förträfflighet. Så ock de, som beredas bland Helsingar och Norrmän. Dessa senare tycka bäst om osten när den blir gam-

---

*) Man ser häraf, att *Olaus Magnus* ej har mycken reda på Sveriges mathematiska geografi.

mal, liksom rutten och full af maskar. Äfven Finnarnes ost har en förträfflig smak. Den göres af getmjölk, och rökas med enris, så att den bevaras för mask i flere år, som i synnerhet gör dem nyttiga i krig".

"De Nordiska qvinnorne äro i högsta grad skickliga att väfva lin och ull. De färga linnegarnet och väfva det så väl, att man skulle tro det vara väfdt i sjelfva Italien, der väfningen likväl sker hufvudsakligen af männer, och med den skillnad, att då man i Italien begagnar mönster af de utmärktaste målare, så efterbilda Nordens qvinnor blommor, svärdsliljor och trädens blad speglande sig i vattnet. Uti virkning *(retiaria)* öfverträffa de alla jordens konstnärer; och dermed sysselsätta sig äfven de förnäma fruarne för att förnöta tiden. — Med dessa virkade dukar, hvilka de kalla *spraangning*, bruka de allmänt att pryda taket i deras dagliga stuga, då de förnäma deremot pryda sina palatser med siden". *(Ol. Magnus*, gent. sept. lib. XIII.)

Denna märkvärdiga teckning af åkerbrukets tillstånd och jordbrukarnes lif i Sverige under medeltiden, är ingalunda osannolik. Jordbrukslifvet är det, hvarunder sederne längst bibehålla sig oförändrade och rena; och då vi erinra oss (se sid. 69) huru *Adamus Bremensis* beskrifver Sveriges åkerbruk vid medeltidens början, så finna vi att det redan då var ett hufvudyrke i Sverige. Svårligen kunde det sedermera sjunka; snarare borde det förbättras, då kloster och andra andliga jordagods gåfvo exempel på ett bättre brukningssätt; och stark afsättning, — drifkraften till all industri — alltid var genom de resande köpmännens uphandling att förvänta.

Att åkerbruket stod mycket högt i Sverige under denna tid visar sig äfven af andra förhållanden. *Jorda-* och *byggningabalkarne* i våra gamla lagar innehålla föreskrifter, som i annat fall icke varit användbara. Flera författningar häntyda på detsamma. År 1396 erhöllo Lybeckarne rättighet att ifrån Sverige utföra spannemål och födevaror. På räfstetinget i Wexiö år 1414 stadgades, att hvarje bonde

skulle hålla humlegård och trägård, och förböds att nedhugga fruktbärande träd; stadgar, som icke ens i våra tider skulle kunna komma till stånd.

Med ett så updrifvet och ordnadt åkerbruk, kan man ej rätt väl förena tanken om ett vildt och barbariskt folk. Det är tvertom sannolikt, att sederne äfven derigenom hos allmogen måste hafva blifvit förmildrade. Det var ock bland allmogen, som den påfviska christendomen egentligen verkade till det goda. Om än äfven der vidskepelsen utvecklade sig, så var det icke till någon skadlig verkan. Att tro på Guds moders och helgonens förböner, på fastan, på goda gerningars förtjenst, på botgörelsen, på den mystiska vigten af den latinska messan, af korstecknet, af vaxljusen, af den sista smörjelsen, allt sådant verkade endast en slags from poesi i allmogens lif, utan att skada dess seder.

Utom åkerbruket, och den Romerska christendomen, hvars förskräckliga missbruk lågo hufvudsakligen inom de högre stånden, verkade ännu en sak till allmogens förädling.

Uti medeltiden fanns i Sverige en literatur, som man kan kalla folkets. Det var landskapslagarne, och den deraf bildade landslagen. Landskapslagarne voro nio, liksom lagsagorne. De härledde sig från hedendomen, och blefvo småningom allt mer och mer i christlig anda utvidgade. De kände i början, då runstenarne och således en viss odling voro allmänna (se sid. 43 f.), icke vara allmogen, som samlades på tingen, obekante. *Erik den helige* utmönstrade ifrån Uplands-lagen hvad som tillhörde hedendomen och tillade hvad som angick kyrkan. Sedan skedde samma förändringar med de öfrige lagarne. Slutligen fingo de sin sista form under *Birger Jarl* (Östgötha-lagen), *Torkil Knutson* (Uplands-) och *Mattis Kettilmundsson* (Södermanlands-lagen). Men deras språk, deras form, deras anda förblefvo den forntids, hvarifrån de härledde sig, och på hvars graf de ställdes såsom bautastenar. Uti dessa lagar straffas de brott hårdast, som

vittna om feghet och oredlighet; således *nidingsverk* och *tjufveri*. Andra brott kunde försonas. Endast tjufven hängdes i galge utan förskoning. (Tjuf-B. k. 12.) Den värsta tjufven var den, säger lagen, som stal bondens laggifta hustru, "bästa ting som bonde i bo sino hafver". Han skulle hänga, men högre än alla andra tjufvar. En sådan gradation af brott och straff är särdeles betecknande, då man jemförer det med närvarande lagbegrepp, enligt hvilka tjufnad är det minsta och allmännaste brottet, och familjelifvets helgd är det som minst bevaras af lagen.

Lagarne i Sverige voro i öfrigt till yttersta märkvärdighet milda, ja, vi tro, mildare än i något annat land på jorden. Nästan ingen straffades till lifvet. Ingen tortur fanns. Brottets verklighet afgjordes genom jury, eller edsgärdsmän.

Huru kan man tro att ett folk, som kunde styras med sådana lagar, utan dödsstraff och utan tortur, var ett vildt, rått och barbariskt folk? I den tid som ännu är, har man icke trott sig böra lyssna till en ädel och högsinnad furstes uppmaning att afskaffa dödsstraffet i vårt land, blott på det skäl, att man fruktat att samhället derigenom skulle blifva i fara.

Bland de genom christendomen gjorde förändringarne var uphäfvandet af träldomen den märkvärdigaste. Birger Jarl sträckte detta uphäfvande endast till infödde Svenskar, Thorkil Knutson till alla christne; och skälet var, att emedan Christus hade frälst alla menniskor, kunde den ene christne ej vara den andres slaf. Häruti synes ligga en ordlek, ty *frälst* betyder fri. Ofta beror en stor förändring blott på ett ord, likt blixten som på en gång uplyser allt.

Vi måste anse träldomens uphäfvande såsom mensklighetens största steg framåt, sedan skapelsen. Den var, under barbariska tider, och bland barbariska folk, en lycka, såsom det enda medlet att rädda krigsfångars lif. Deraf kanske blef ordet *frälst* och *fri* i Svenska språket liktydige. Vi erinra oss icke någon nation i forntiden, der ej slafveriet fanns. Det var så gammalt som menniskoslägtet. Hos de mest bildade

folken var slafveriet också mest utveckladt. Omkring år 300 före *Christus* hade Athén 21,000 borgare, men 400,000 slafvar. I Rom var slafveriet sammanvuxet med staten. Rom var i forntiden en fullkomlig slafstat, liksom nu en munkstat. Hvilka motsatser i samma land! Hela Roms existens och välstånd var grundadt, i stället för på det fria arbetet, på det med piskslag grundade tvungna. De rika höllo 5, 10 till 20,000 slafvar. En slaf var i Rom beröfvad icke blott alla medborgerliga, utan äfven alla menskliga rättigheter; han fick vittna, men endast och först lagd på sträckbänken, under alla den fysiska plågans yttersta qval. Hvilken förfärlig sammansättning af barbari hos ett folk, som Europa valt till sitt mönster! Understundom, under republiken, försökte ädlare män att mildra slafveriet i Rom; men sådant förkastades, på den grund, *att det var emot eganderätten*; ett skäl, som äfven i våra dagar någon gång användes emot uphäfvandet af sekelgamla missbruk, till hvilka man säger sig hafva eganderätt.

Sådant var slafveriets utbredning och förfärande beskaffenhet på jorden, när christendomen upträdde. Om något visar dennas gudomliga ursprung, så är det att den förmådde utrota en sådan omensklighet, lika gammal med menskligheten.

Sverige synes vara det land, der träldomen *först* upphäfdes, och det *långt* förr än i alla andra länder. Det var bland Nordens mest aflägsna och okända folk, som christendomen slog djupast rot, emedan den förmådde störta det största brottet. I hela det öfriga Europa öfvergick träldomen till lifegenskap, hvilken åter behöfde flere århundraden för att mildras, och slutligen uphäfvas. Ja det finnes riken, der träldomen eller lifegenskapen ännu är qvar, och som ändå kalla sig christne.

Vi måste icke förgäta att räkna Sverige och det Svenska folket till ära denna utomordentliga förändring inom menskligheten. Liksom Danmark var det första land, som afskaffade negerslafveriet. Må Norden vara stolt öfver denna ära, den största af alla. Må de Nordiska folken icke stadna vid

detta första steg; må de äfven uttaga det andra, utom hvilket jemvigten ännu icke finnes, — antaga det fria arbetets organisation, utan hvilken träldomen ofta är fysiskt bättre än friheten *).

Lagarne förvarades icke i bibliotheker. De voro i ett oaphörligt bruk. De skulle tillämpas först vid de tre häradstingen hvarje år, sedan vid lagmans-tinget, och slutligen vid rättaretinget. Vid alla dessa ting, t. o. m. rättare-tinget, eller det öfversta tinget, utgjorde bönder nämnden (Botin VI. s. 585); och denna, — nämnden — var i samma ansvar för sin ransakning som domaren (l. c. s 589). Enligt Westgötha-lagen skulle lagmannen vara bondeson, och ingen af nämnden tjensteman (fl. 1. 2). Lagmannen skulle årligen upläsa lagarne för allmogen (Botin. upl. 1789. 2. s. 181).

Dessa förhållanden, denna ouphörliga beröring emellan lagarne och folket, äro i hög grad märkvärdiga, enär allmogen derigenom blef förtrogen med lagarnes innehåll, och dessas studium nästan en nödvändighet. När man besinnar Svenska allmogens sunda förstånd och lätthet att fatta, samt, liksom i Island, lefnadssättets särskilta förhållande genom vintrarnes längd, då arbetet hvilade, ligger den tanken mycket nära, att skrifkonsten, som under runstensperioden var så allmän, icke så hastigt utslocknat inom denna klass af Sveriges folk. Ja, det finnes många anledningar att antaga, att den alltjemt bibehållit sig bland allmogen. Att lagarne långt ini christendomen voro skrifne med runor, bevittnas deraf, att vi ännu äga ett manuskript af Skånelagen, hvilket visserligen ej var skrifvet såsom en blott kuriositet, utan till bruk. Äfven Geijer synes vara af den tanken, att runorne bibehöllo sig bland allmogen. Runorne, säger han, voro folkets skrift i motsats mot den af de andeliga införde latinska (Häfd. ss. 165. 172). Ännu i förflutna århundradet nyttjade Dalkarlarne i

---

*) Vi komma i ett följande häfte att tala vidare om arbetets organisation, mensklighetens närvarande högsta problem.

sina enskilta angelägenheter (!) rune-alfabet; ännu i dag kunna i deras bomärken runor igenkännas (l. c. s. 169). I de öfrige provinserne bibehöllo sig runstafvarne, eller allmogens kalendrar, ända till 17:de århundradet. Dervid måste vi erinra oss hvad *Olaus Magnus* berättar (lib. 1), att föräldrarne lärde sina barn att förstå runstafven; sålodes äfven runorne. "Fadren", säger han, "undervisar så sina söner, ja modren sina döttrar, antingen hemma på lediga dagar, eller då de, medförande sina runstafvar, gå till kyrkorne, att de icke allenast i kännedom, utan äfven i sjelfva konsten, blifva med hvar dag fullkomligare". Runor på kyrkoklockor voro icke sällsynta. Man har en runsten på Gottland från 15:de århundradet (Häfd. s. 167). Allt häntyder derpå att runorne icke voro utdöde bland allmogen, utan lärdes från föräldrar till barn.

Deremot var det naturligt att, hos de förnämare, runornes kännedom skulle utslockna, dels genom införandet af latinska bokstäfver, dels genom tillhandsvarandet af munkar öfverallt, som besparade de förnäma mödan att läsa och skrifva; och runornes betydelse blef slutligen äfven bland de lärde så okänd, att *Fryxell* berättar, det *Johan Bureus* (1594), fastän riksantiquarie, nödgades af dalkarlsbönder inhämta underrättelse om runornes betydelse.

För att fullända dessa drag af Svenska allmogens bildning under medeltiden, borde vi framställa den del denna allmoge hade uti bevarandet af Sveriges sjelfständighet, och det deltagande den alltid visade för fäderneslandets angelägenheter. Äfven sedan den småningom blifvit utestängd från riksdagarne, förminskades aldrig dess kärlek för fäderneslandet, eller känslan af dess pligt att värna det för utländskt våld. Utrymmet tillåter oss icke att skildra denna sköna del af Sveriges medeltid, när hela allmogen trädde upp såsom en man för fädernesland och christendom. Vi vilja endast erinra om korståget under Birger Jarl, som företogs icke såsom i andra länder utaf blott riddare och deras följe, utan af hela Svenska folket, hvilket "intogs, säger Fryxell, af en allmän lust

att deltaga i detta krig" (Fryx. 2. s. 40); om Engelbrechts, om Sturarnes, om Gustaf Wasas befrielse-tåg; och huru, efter Sten Stures fall, allmogen förgäfves sökte en anförare, för att ännu rädda fäderneslandet. Sådane äro drag i Svenska medeltidens historia, som måste väcka vår beundran och stolthet, när vi jemföra dem med tillståndet i hela det öfriga Europa, hvarest ingenstädes under dessa tider fanns någon fri allmoge.

Således visar äfven detta tidehvarf — oaktadt de mörka och dystra moln, som i de högre regionerne sväfva deröfver, och de stormar, som herrska der, — en tafla af frid och friskhet och kraft; liksom grönskande ängar, på hvilka ögat kan hvila sig, och tanken kan dröja med välbehag.

9. Sveriges verldshistoriska period, eller Gustafvernes och Carlarnes.

Geijer har sagt, att *Sveriges historia är Svenska konungarnes*. Detta kan gälla endast om *denna* period af Svenska historien. I den föregående, — medeltiden — hade folket och konungarne hvardera sin historia. I den efterföljande, — parti-tiden — hade folket en historia, men konungarne ingen. Det var endast under den period, hvarom vi här tala, som konungarne och folket fullkomligt sammansmälte i handling och tänkesätt. Konungarne uptogo allt det kraftiga, ståndaktiga och oförfärade hos folket, och folket deremot uptog det högt sväfvande och storsinnade hos konungarne.

Likväl hade de äfven hvar för sig sin dryga del af de ansträngningar och offer, som den utomordentliga bana, de under denna tid i trogen förening genomilade, fordrade.

Denna period af Sveriges historia utgör ett isoleradt helt. Man kunde kalla det ett fulländadt och afslutadt drama, — en Grekisk tragedi, der hjelten är folket, — genom handlingens storhet, genom ödets ingripande deruti, genom hjel-

tens bedrifter och slutliga fall under ruinerne af sina storverk *). Liksom man i mythen gör verldsåldrarne till personer, och verldsrevolutionerne till enskiltas öden.

Den Svenska konunga-raden under denna tid har ingen ting liknande konungaraderne i andra länder, hvarken uti bedrifter, uti konungarnes enskilta lif, eller i deras förhållande till folket.

De Svenske konungarne voro, ej blott genom lag, utan genom sina egenskaper, liksom födde till en thron; stora, utmärkta, aktningsbjudande personligheter, fulländade män, med medfödt hjeltemod, med uprigtig icke hycklad gudsfruktan, med en värdighet i det yttre, som ej behöfde bevaras genom etikett, med enkla och rena seder, med milda tänkesätt, med ett hof, utan de utländska hofvens laster, med kärlek till fol-

*) Man muss erstaunen, wenn man bedenkt, welche welthistorische Kraft die paar Millionen Schweden durch zwey Jahrhunderte entwickelt haben. (*Fränzl,* Statistik. I. s. 374).

Die meisten Nationen sind unter dem geblieben, was sie seyn konnten. Die Schwedische sank in Ermattung durch Anstrengungen, die ihre Kräfte übertrafen. Andere Völker schienen ihres Glücks kaum würdig; Schweden über seine Ressourcen, durch Geist und Muth, weit hinaus. Und als dass Glück den Waffen dieser Nation ungetreu wurde, beeiferte sie sich viele Jahre, und unter den Getümmel der Parthey-Wuth, die Wunden, welche sie ihrem Heldensinn schuldig war, durch Geseze und Sitten zu heilen; so dass, als sie alles eingebüsst, was der Unstern ihr nehmen mochte, die Achtung von Europa, das Andenken der Grösse und das Gefühl der Möglichkeit ihrer Herstellung, den Schweden blieb. (*Joh. v. Müller*. 24 Buch. kap. 12).

Vi hafva anfört dessa utländska omdömen, — hvartill vi ännu nedanföre skola lägga ett tredje af en Engelsman, den berömde sir *James Mackintosh,* — för att möta den anmärkning, som möjligtvis kunde göras, att vi skattat allt för högt hvad Svenskarne varit under den tid, hvarom vi här handla, och hvad de i en framtid kunna tilltro sig att blifva.

ket, men — måhända — med ännu mer kärlek till dess storhet och ära, än omsorg för dess välstånd.

Sverige styrdes, under dem, icke såsom andra länder, genom ministrar, eller gunstlingar, eller mätresser. Liksom Sveriges konungar sjelfve styrde sitt land, gingo de också sjelfve i spetsen för sina härar, hvilket inga andra konungar gjorde; vunno sjelfve sina segrar, och läto dem ej vinnas för sig. De blandade sitt blod med soldatens, och två af dem stupade på valplatsen; en död, som ingen annan Europeisk konung hvarken funnit, eller blottställt sig för. Tre af de störste hjeltarne bland dem, Gustaf Adolf, Carl Gustaf, och Carl XII hade redan vid 36 och 38 års ålder slutat sin ärorika bana. Det låg hos dem i sjelfva verket något Göthiskt, något af kämparne i Nordens forntid, hvilket framträder i deras dödsförakt, i deras personliga deltagande i striden, i deras ridderliga väsen, i deras gränslösa kärlek till äran..

Vi kunna ej hindra oss ifrån att teckna dessa höga gestalter i några korta drag, — ty, säger Geijer, deras historia är Sveriges.

Gustaf Wasa flydde ur sitt fängelse ej för att blifva fri, utan för att frälsa sitt fädernesland. Ankommen dit, fann han ingen, som ville dela faran med honom, men många, som ville förråda honom. Det var Svenska qvinnor, som räddade honom i hans faror, och understödde honom under hans irrande flygt; *Anna Bjelke* i Calmar, *Barbro Stigs dotter* på Ornäs, *Sven Elfsons* hustru i Isala by, och *Tomte Mathe* hustru i Utmedland *).

---

*) Man erinrar sig flera drag i historien då, när ett folk varit bragt till yttersta branten af sin undergång, och männerne förtviflat, det ännu varit qvinnorne, som haft mod att försöka räddningen, t. e. *Charlotte Corday*, madame *Roland*, madame *Tallien* i Frankrike. Det var äfven endast en qvinna, — Christina Gyllenstjerna — som efter Sten Stures fall vågade försvara Sverige mot *Christian*. Det var under en senare tid af Gustafs historia en qvinna, hustru *Brita*, som räddade konungen ifrån en ound-

Må Nordens qvinnor icke förgäta dessa exempel; de kunna möjligtvis under en veklig tid en gång behöfva att minnas. Endast mannen kan förvekligas, qvinnan icke.

Öfvergifven af sina likar, förföljd öfverallt i sitt fäderneslånd, fördrifven från by till by, stod Gustaf slutligen på fjällen, för att taga afsked af sitt land, då kallelsen med ilbud kom från Dal-allmogen, att blifva dess anförare, med förklaring, att den ville följa honom i striden, i döden, för fäderneslandets räddning.

Detta Dalkarlarnes uppträdande flera gånger, — när de ansett att fäderneslandet var i ytterlighet af fara, och det ålåg dem att rädda det, — t. e. under Engelbrecht, under Gustaf I, under Carl IX, under Fredrik I, ända till under Gustaf III, är ett märkvärdigt och aldeles eget drag i Svenska historien. Det utgör reminiscenser från den tiden, då odalbönderne öfverlade på tingen om landets angelägenheter; och hvaraf Dalkarlarne sist förlorade traditionen, såsom vi förut sett vara förhållandet i bevarandet af runorne (sid. 107).

Christian, öfverallt besegrad, satte Gustaf på det största prof, hvarpå fosterlandskärleken kan sättas. Han lät säga Gustaf, att om denne ej afstod från sitt företag, skulle hans moder och systrar, qvarhållne fängslade i Danmark för detta ändamål, dö en pinsam död. Gustaf tvekade ej att föredraga fäderneslandets sak vid detta förskräckliga val; och Christian höll, den enda gången i hela sitt lif, ett löfte; — två ytterligheter af menniskonaturens höghet och dess djupaste låghet, som måhända aldrig annorstädes i historien framstå i så skärande motsats som här, och mot hvilka de ryktbara handlingarne af *Brutus*, *Cato* och *Wilhelm Tell* — de högsta exempel af fosterlandskärlek historien känner — försvinna *).

---

viklig död, när en plan var anlagd att lägga krut under hans stol i storkyrkan.

*) *Nils Stjernsköld*, belägrad i Dünamunde (1609), blef upfordrad att upgifva fästningen af Polske Generalen *Chodkewitz*, med hotelse att hämnas hans motstånd på hans fångne hustru och barn, men svarade: "jag för dem

Att Gustaf Wasa, efter sitt upstigande på thronen, uplyfte ett söndersplittradt, föraktadt, af mörker, vidskepelse och okunnighet öfverhöljdt land till en ordnad, aktad, och hyfsad stat, är ej det högsta i hans förtjenster. *Ludvig* XI gjorde detsamma i Frankrike 50 år före Gustaf. Båda, snillrike, djerfve, försigtige, båda i fullt och klart medvetande af deras mål, — fäderneslandets uplyftande utur vanmagt, — lyckades äfven båda fullkomligt att vinna det. Men — genom hvilka olika medel? *Ludvig*, genom en oafbruten kedja af trolöshet, af svek, af ränkor, och af grymheter, — medel som hörde till den tid han ville förstöra; *Gustaf* deremot genom de ädlaste, och öppnaste medel, genom det öfvervälde, som en så hög och så förtroendeväckande personlighet nödvändigt skulle utöfva på ett sådant folk som Svenskarne, genom trofasthet i löften, ståndaktighet mot hindren och i faran, uplysande och hög vältalighet vid folkets tvekan eller knot, — medel, som tillhörde den nya och ädlare tid han ville bilda. *Ludvig* var, liksom Christian Tyrann i Norden, sin tids *siste* representant, och utförde sitt värf med concentrerandet af denna tids mörka medel; *Gustaf* var — vi veta ej med hvilken nyare regent i Europa vi skola jemföra honom — den *förste* representanten för den framtid af förädling, som utur hans själ skulle framgå öfver hans land. En författare, som på Plutarchs sätt skulle updraga jemförelsen emellan båda dessa utomordentliga regenter, skulle ej komma att beskrifva annat än motsatser i medel, enhet i ändamål. Han skulle teckna den vanliga bilden af lejonet bredvid tigern, äran bredvid sveket, visheten bredvid slugheten och listen.

Gustaf Wasa införde den nästan patriarkaliska styrelse, som under de följande konungarnes tid, genombrytande alla

---

gerna upoffra mitt lif; men de höra mig till, och fästet tillhör min konung". Detta drag är ädelt, och förtjenar att bevaras, bredvid så mycket annat i vår historia, som man måste beklaga; men det kan ej förliknas med det ofvannämnda af Gustaf Wasa; ty Gustaf var fri, och stod under ingens befäl.

skrifna former, förvandlade — eller höjde — förhållandet emellan konung och folk till likhet af ett familjeförhållande. Han började genast med, att kalla bönderne till riksdagarne; hvilket efter honom blef lag. Han talade ofta sjelf till folket; i början på fältet under Guds himmel, — såsom vid Rättviks kyrka, på kullen vid Mora, på Tuna hed, vid Upsala högar, — sedermera till ständerne vid riksdagarne. Han talade så väl, hans stämma var så välljudande, de tankar han yttrade, så kraftiga och sanna, att de anslogo hvarje ädel sträng i det Svenska hjertat; och han hördes med en sådan beundran, att då någon annan fick updrag att tala i hans ställe, bönföllo bönderne, att han sjelf ville tala till dem. Ofta föreföllo förhandlingar emellan konung och folk, der allt det kuriala föll bort och förgats, och förvandlades till rörande familje-scener *). Ofta utbröto bönderne i tårar; understundom kommo tårarne i ögonen på Gustaf sjelf. Det var ock Gustaf I, som inplantade denna kärlek till sina konungar, för hvilken intet folk gjort så stora offer, som det Svenska, och på hvilken profven under de följande konungarne så ofta förekomma i vår historia, ända ini våra dagar.

Efter Gustaf I:s död visade sig uti broder-striden emellan hans söner, — återkallande i icke ringa mån den emellan

---

*) Man erinre sig riksdagen uti Wadstena 1521, då folket började ropa och sorla, att han skulle blifva konung (Fryx. s. 32); riksdagen i Westerås 1527, då han afsade sig kronan (Fryx. s. 98); afskeds-scenen emellan Gustaf och folket 1560 (Fryx. s. 220); hvilka ställen vi vilja bedja läsaren här läsa ånyo i ett helt sammanhang. Ty Fryxell har den stora förtjensten, att han troget efterbildar händelserne, och derutur förnämligast hämtar framställningens behag.

Ett intressant prof på det familjeförhållande, hvaruti Gustaf I ansåg sig stå till Svenska folket, lemnar ett bref, som Geijer anförer:

"På denna tid", skrifver Gustaf till menige man i Upland, "måga både menniskor och kreatur om morgo-

Magnus Ladulåses — äfven som i Carl IX:des händ, den sista flämtande lågen af medeltidens slocknande barbari. Och det är endast under en sådan synpunkt, som dessa, Wasatiden befläckande, företeelser måste bedömas.

Erik XIV, utrustad med utmärkta egenskaper, hade ett fel, som konungar minst måste hafva; han var misstänksam. Misstänksamheten förer äfven ett ädelt sinne, — liksom svartsjukan kärleken, — till brott, som ingen annan lidelse kan frambringa. Brotten förde Erik till vansinnighet, vansinnigheten till fängelset, fängelset till döden. Vid Eriks regering och hans öde är fästadt ett slags romantiskt minne; och Svenska folket, som aldrig hatade honom, bedömmer honom ännu med medlidande och mildhet. Fastän hans dödsdom var underteeknad af riksråder och biskopar, fann man dock ingen embetsman, ingen af dem som vaktade honom, som lät förmå sig till att verkställa eller ens bidraga till hans mord; hvilket slutligen måste utföras af Johans egne tjenare. Konung Eriks son utgör en länk i Sveriges romantiska historia.

Så började de borgerliga strider, som skakade Sverige i nära femtio år.

Johan III, måhända den fredligaste af alla Wasa-konungarne, åtminstone den minst tappre, förde dock den oroliga-

---

nen tideligen med god fred uppstå, och hvar en gå glad till sitt arbete och näring. Edra drängar och pigor gå utan sorg, gladeligen och fredeligen, ut i marken på deras arbete; sammalunda komma de om aftonen gladeliga och i fred hem igen. Alla berg och dalar, åkrar och ängar stå nu öfverallt väl tillprydde". Brefvet slutar med förmaning, att redligen utgöra tionden, plantera humlegårdar, bygga rior, dika åkrarne, rödja ängarne, och ringa svinen. (Se Geij. Lit.-Blad I. s. 60).

Man erinre sig äfven Gustaf Adolfs afsked med den lilla dottern på armen, vid hans afresa till Tyska kriget; eller vid Drottning Christinas nedstigande från thronen, huru ingen Svensk fanns, som ville lyfta Gustaf Adolfs krona från hennes panna.

ste regeringen af dem alla. Han var dessa strider, — emot sin djerfve broder, och emot en aristokrati, som han sjelf gjort mägtig, — icke vuxen. Men han var en man af stora egenskaper, dock mera för en lärd och filosof än för en konung. Genom dessa egenskaper, och derigenom att han satte tvenne kronor på sin sons hufvud, var äfven han en utomordentlig personlighet, och en märkvärdig länk i Wasa-konungarnes kedja. Han var den lärdaste och den snillrikaste, liksom ock den skönaste man i sitt land, stor vän af de sköna konsterne, — då en sällsynthet, — utan laster, men med så mycket flere svagheter, och derigenom i strid med sitt kraftiga folk. När K. Johan, för att få fred med Danmark ville afstå och bevilja allt hvad Dettas konung begärte, och derom tillfrågade ständerne, svarade de honom kort och enhälligt: *nej, vi vilja gifva honom krut, kulor och pikar.*

I liturgiska frågan var Johan bättre än sitt rygte. Det var ej hans mening att införa den Romerskt katholska läran i Sverige. Lika så väl skulle man vara frestad att tro, att han ville omvända Påfven i Rom till sina egna satser *).

I *Carl* IX träffa vi först en af dessa kraftiga naturer, som vika för inga hinder. Han hade af sin fader ärft hans konungsliga egenskaper, då deremot hans bröder endast ärft hans menskliga. Kämpande såsom hertig ouphörligt emot den oreda, som k. Johans svaghet drog öfver landet, ordnade han,

*) Jesuiten *Possevin* fann hvad kloster-Lasse, efter hans ankomst hit, sade honom, det k. Johan syntes oböjlig i vissa punkter, och ej stod att öfvertyga, att påfven ej skulle i dessa eftergifva. Och då *Possevin* ej kunde besegra konungens envishet, nödgades han halft eftergifva eller visa sig icke finna det aldeles omöjligt, att påfven skulle bevilja nattvardens bruk under bröd och vin, presterskapets äktenskap m. m. (Anj. 3. s. 140). Jesuiten *Warsewitz* anmärker, att k. Johan, snillrik och vältalig, heldre ville lära än läras, och kunde icke af honom bringas ifrån de grundsatser han redan fattat (s. 78).

efter sitt eget upstigande på thronen, alla inre förhållanden med en verksamhet och ett fortskridande, hvaröfver man måste förvånas (Geij. s. 385).

Måhända ingen af Sveriges konungar grundade så många nya inrättningar som han; städer, handel, kyrko-angelägenheter *), läroverk, lagverk, rättegångsverket. Han arbetade dervid alltid sjelf. Sjelf skref han ett nytt lagförslag. Han vexlade såsom en vanlig lärd stridskrifter med ärkebiskopen inför allmänheten i trosfrågor; och det var icke Carl, säger Geijer, som förrådde den mindsta skarpsinnigheten och lärdomen (Geijer s. 366).

Carl IX ordnade riket så, att Gustaf Adolf, — liksom Carl XI så, att Carl XII — kunde med de tillgångar som dessa skapat, sätta verlden i förundran öfver Svenskarnes bedrifter.

Carl IX var efter den Polska unionen detsamma, som Gustaf I var efter Calmar-unionen. Den sistnämnda unionens uphäfvande afdelades i två akter, hvaraf Christian Tyrann hade den blodiga delen, då deremot Carl IX utförde, eller måste utföra, begge. Derföre häftade mera blod vid hans spira, än vid någon annan Wasa-Konungs.

Gustaf II *Adolf* kan kortast karakteriseras dermed, att han hos sig förenade det höga, som i olika delar var hos de öfriga Wasa-konungarne, men allt i harmoni; så att, då hos dessa alltid en af dessa egenskaper var mera framstående, och derigenom sköt de öfrige tillbaka, samt lätt öfvergick till öfverdrift, voro de hos Gustaf Adolf alla sammanbundne till ett harmoniskt helt. Man skulle kunna säga att Gustaf II Adolf derigenom var en klassisk konung, — liksom man har klassiske författare; — om icke tillika öfver hans lif varit utbredt ett romantiskt skimmer, om ej deruti det klassiskt lug-

*) Det var han, som stadgade författningen om *nådår*, den vigtigaste och minst skadliga af presterskapets privilegier (Ps. 37. 25).

na och objectiva varit förenadt med det romantiskt känslofulla och subjectiva.

Gustaf Adolf var egentligen den af Sveriges konungar, som gjorde Svenskarne medvetande af deras inre kraft; hvarefter de icke mer tvekadt att följa sina konungar till verldens ända. *Joh. v. Müller* säger om Gustaf Adolf: "han upplyftade Svenskarne till ett folk af hjeltar, och satte genom de företag, han genom dem utförde, verlden i förvåning. Den nation, fortfar han, som derigenom bildades, blef under enkelhet i seder stor, genom sina dygder mägtig, vördnadsbjudande genom sin fosterlands-kärlek".

Det är en utländning, det är Tysklands Tacitus, det är en Schweitzare, som förstår sig på mannadygder, det är en man, som sett Sverige och Svenskarne i sin förnedring, som så talar och upmuntrar dem.

Gustaf I:s plan, att Sverige skulle försvara sig inom sina skär, och derinom förkofra sig uti inre magt och vetenskaper, —hvilken plan slutligen äfven blef Carl Johans,—hade redan under hans söner öfvergifvits. Jacob de la Gardies högtidliga intåg med sin här uti *Moskau* 1610, och derefter eröfringen med storm af det omotståndliga *stora Novgorod* år 1611, utgjorde en frestelse till en vida vidsträcktare politik än ett försvar inom gamla gränsor. Sådant hade varit den tiden, då äfven de svagaste nationer trodde sig kunna eröfra i en hastig handvändning en grannprovins, för mycket begärdt. Gustaf Adolf synes, enligt *Axel Oxenstjernas* yttrande (Fryx. 6. s. 397), hafva fattat den planen, att af Sverige bilda ett stort Nordiskt rike, omfattande stränderne af Östersjön, ända till Jutland, — att göra Östersjön till en Svensk insjö, såsom Romrarne hade gjort Medelhafvet till en Romersk. Huru stor denna plan nu synes oss vara; den tiden var den icke omöjlig *). När Gustaf Adolf drog till Tyska kriget, hade Sverige

*) Uti krigsmanifestet emot Österrike, författadt af *Adler Salvius*, förekommer denna tirad: —— *mari baltico, cujus tutela ab immortali tempore Regum Sveciæ peculiaris fuit.*

redan gjort en vacker början dertill, då det eröfrat östra Östersjökusterne nästan ända till Danzig. De öfrige kust-länderne voro ej omöjliga att vinna genom det nya kriget *). Konungen dog förtidigt, för att utföra den storartade planen. För utförandet deraf af Christina, var den för stor. Den föll således med Gustaf Adolf, till dess Carl X åter uptog den, med ännu djerfvare hand.

När man betragtar Sveriges upträdande i det Tyska kriget, dess uttömda krafter, dess lilla folkmängd, den jemförelsevis obetydliga här den kunde upställa emot de krigsvane, talrika, under Europas största generaler i tolf år oupphörligt segrande härarne, och Österrikes omätliga tillgångar, så måste man uti Sveriges framgång se den Magt skymta, som leder de stora verldshändelserne, och särdeles vid hvarje ytterlighet griper in i tingens vanliga gång. Det stora, mägtiga Tyskland var underkufvadt i alla dess punkter. Det hade begärt hjelp öfver allt, men alla, som upträdt till dess hjelp, hade blifvit besegrade eller jagade utom dess gränsor. Österrike stod med sina härar vid Östersjön och hotade att anfalla Sverige. Då upstod, då framträngde frågan inom Gustaf Adolf, derefter inom Rådet, slutligen inom Svenska folket: skola vi afvakta faran, som kanske går undan, eller skola vi möta den och draga den öfver oss? Det var tydligt, att Sverige kunde lättare försvara sig inom sina kuster och sina berg. Gustaf Adolf *ensam* var af den motsatta meningen. Den vise Axel Oxenstjerna, den beräknande Pehr Brahe, den försigtige Johan Skytte, hans förtrognaste vänner, på hvilkas råd han alltid lyssnade, afrådde honom. I tre år skriftvexlade Gustaf Adolf för att få en enda röst med sig. Förgäfves. Deras skäl voro slående. Med bundsför-

*) 1644 skref Adler Salvius, att Fransoserne voro missnöjde med Tortensons framsteg i Holstein och på Jutland, och togo deraf "stor ombrage att Sverige nu haffver allaredan mest alla de förnämste provinserne rundt omkring Östersjön occuperadt". (Se *Cronh.* om Adler Salvius).

vanter — och trogna sen, som dock den tiden aldrig kunde påräknas — hade företaget varit åtminstone möjligt. Men sådane funnos icke. Frankrike förblef overksamt. Danmark hade förpligtat sig att icke hjelpa Gustaf Adolf. Englands konung hade öfvergifvit sin egen svåger. Mansfeld var med sin tappra armé jagad ända ned till Ungern. Kurfurstarne bådo Gustaf Adolf att icke komma. Korteligen det fanns ingen jordisk magt, som vågade eller ville dervid hjelpa Sverige. I sådana omständigheter kunde ingen ärlig Svensk tillråda ett företag, som syntes icke blott omöjligt, utan ock hotade med Sveriges undergång. "Håren, skref Axel Oxenstjerna, resa sig dervid på hufvudet". Af allt det förunderliga i detta krig, var således Gustaf Adolfs — annars försigtig och beräknande — orubbliga föresats, att emot alla råd, emot alla hinder, emot alla sannolikheter företaga det, det förundransvärdaste. "*Han är dertill drifven af en mägtig ande, den ingen motstå kan*", skref slutligen Oxenstjerna. Efter honom gaf Rådet vika, och sist folket sitt bifall, som icke ville öfvergifva sin konung — minst i faran. Att Gustaf Adolf dervid skulle förlora sitt lif, det kände han lika visst, som han i anden såg att han skulle segra. Han tog afsked af sitt folk, förordnade om sin graf, och om allt som skulle göras efter hans död, och gick derefter om bord.

Det finns icke mer än en händelse i historien, som har någon likhet med Gustaf Adolfs framträdande ur en vrå af Europa till det redan underkufvade Tysklands återeröfring. Det är det under *Carl* VII underkufvade Frankrikes befrielse af *Johanna d'Arc*, år 1430, jemt 200 år förut. Äfven hon var drifven "af en mägtig ande". Äfven henne belogo de segrande fienderne. Äfven hon fulländade sitt verk inom två år. Äfven hon, efter slutadt värf, föll sjelf såsom det ädlaste offer.

Christina, som ej kunde lysa genom bragder, lyste genom sitt snille öfver alla andra regenter, drog blickarne till Sverige, och gjorde det till medelpunkt för en annan hyllning, en annan upmärksamhet, än statsmannens och folkens —

de lärdas. Äfven en sådan glans skulle Sverige hafva under detta tidehvarf. Men, den var flyktigare än den andra.

I allt annat regerade Christina endast till ogagn för Sverige. Hon vanvårdade landets intressen, och förde slutligen vanära öfver sig och folket. Hon gjorde sin faders Östersjö-plan — Gustaf Adolfs största tanka — till intet, genom de lumpna vilkoren af Westfaliska freden *), som voro hennes verk. Hon föredrog allt utländskt. De inhemske lärde hvarken upmuntrade eller aktade hon. Genom sitt gränslösa, sanslösa slöseri, utarmade hon allmogen mera än den blifvit genom krigen. Hon utkastade kronogods, adelskap, friherrskaper och grefskaper **), såsom en annan konung utkastar drickspenningar. Och sedan hon ställt allt i oreda och villervalla, tyckte hon sin role såsom regent vara slutad, och öfvergaf regeringen och landet. Hon öfvergick — icke i tysthet, som hade varit förlåtligt — men offentligt, till påfviska läran, och intågade med ståt under katholicismens triumf uti Rom. Grym, när hennes passioner retade henne, begagnade hon ej blott bilan såsom verktyg för sin hämnd, utan hotade, såsom en Italienska, med dolken. En nyckfull och trolös qvinna, utan hjerta, utan religion och utan fosterlandskärlek. Hon förnekade allt som borde vara henne heligt, — sin faders ära, sina fäders tro och sitt högättade fosterlands minnen. Hon afklädde sig småningom alla dygder, så att det

*) Dr. Christina dels af hat till Oxenstjerna, dels af kärlek för Frankrike motarbetade genom *Adler Salvius* Axel Oxenstjernas bemödande att skaffa förmånligare vilkor i Westfaliska freden. Härigenom fick Sverige i denna fred ej mer vid Östersjön än det lilla Vorpommern och en ringa del af Hinterpommern. Deremot voro Bremen och Verden, onyttiga, snarare skadliga för Sverige. "Jag ser", säger den gamle rikscancelleren, i anledning af fredsunderhandlingarne", landets skada och vanheder för ögonen, så att det för ett ärligt hjerta och ett vettigt hufvud är den största harm" (Fryx. 9. s. 34).

**) Under sin regering hade hon bortgifvit 8 grefskaper, 24 friherrskaper och 428 adelskap.

ej återstod mer till hennes försvar, än det, att hon, såsom Axel Oxenstjerna sade, var Gustaf Adolfs dotter, eller att, såsom påfven sade, hon var qvinna *).

I Svenska konungaraden följa alltid två motsatser hvarandra. *Carl Gustaf* var Nordens *Cesar*, liksom man skulle kunna förlikna Gustaf I med *Augustus*, och Gustaf Adolf med *Titus;* de tre största namnen i Roms kejsar-rad.

Carl Gustaf emottog styrelsen öfver ett, genom åttatio års krig och Christinas slöseri, utarmadt land och uttröttadt folk. Han regerade endast fem år, och under dessa fem år eröfrade han tvenne stora konungariken, — Sveriges arffiender, — och hade äfven bibehållit dem, om icke hela Europa uprest sig emot honom; — om icke en trolös bundsförvandt hade gjort hans planer till intet i ena afseendet, och Hollands afundsjuka, stolthet och magt i det andra. Hans härar tågade genom Polen ned till Karpatherne, derifrån genom Tyskland till Jutland, och slutligen öfver hafvet, — som hans ende bundsförvandt, Nordan, förvandlade till en brygga, — till Danmarks hufvudstad, der han dikterade den fördelaktigaste fred, som Sverige någonsin gjort, och befästade de enda eröfringar ända ifrån Birger Jarls tid, som Sverige ännu har qvar.

Johannes v. Müller gifver följande korta skildring af Carl X:s regeringsbana: "Den unge hjelten gick ut ifrån Sverige, fördref den Polske konungen, belägrade Köpenhamn, utgjöt sig som en oemotståndlig bergström öfver sina fienders länder. — — Mycket längre skulle Carl Gustaf hafva gått; men Holland ville icke, att en enda skulle blifva herre öfver Östersjön. Smärtan öfver att se sin plan förfelad, dödade hjelten i hans trettioåttonde år".

Carl XI emottog ett i sitt inre förstördt och uplöst rike. De förskräckliga följderna af så långvariga krig för

*) Se om drottning Christina, Tessin och Tessiniana, der hon är bedömd af en stor Svensk statsman.

ett fattigt land hade under en svag och af klena statsmän sammansatt förmyndare-regering blifvit, fastän under fred, ökade i stället för minskade, och slutligen bragt sakerne så långt, att de ej kunde fortgå längre i samma rigtning. Reaktionen, hvars nödvändighet alltid varit erkänd, men också alltid förhindrad, inträffade under Carl XI. Hvarje reaktion — om än sann i sin princip — blir alltid orättvis och öfverdrifven i sin tillämpning, aldrig ädelmodig; en erfarenhet, som är lärorik i alla tider för dem, som lefva på missbruken i samhället.

Emedlertid ordnades Sverige under Carl XI med kraftig hand till ett nytt rike. Hvad Gustaf I begynt, hvad Carl IX fortsatt, fulländades af honom — den störste organisatör som Sverige haft. Hvad Carl X gjorde i landvinning, det gjorde Carl XI i landets ordnande; och bådas verk stå qvar ensamme bland hvad alla de andra tiderne arbetat för Sveriges politiska magt.

Orsaken hvarföre organisationen under Carl XI blef så fast, så stark och ändamålsenlig var att den var så vidsträckt, att den sträckte sig nästan till allt. Derigenom måste det ena passas efter det andra, och alla delarne tillsammans blifva ett organiskt helt. Orsaken hvarföre våra dagars organisationer icke duga och sällan hafva bestånd är, att de göras isoleradt eller hvar för sig. Man sätter, såsom det heter i Evangelium, en ny klut på ett gammalt kläde, och kluten af det nya skickar sig icke till det gamla, utan söndersliter det. — Carl XI misstog sig i ett. Han skulle hafva låtit adeln behålla sina gods, då de voro på god tro emottagna, men gjort dem skattskyldige, som annan Svensk jord. Det hade gagnat både Sverige och adeln mera. Det var nu den andra, eller tredje reduktionen som gjordes, efter Gustaf I:s och Carl X:s. Principen blef qvar. Nästa konung kunde åter abalienera kronogods, och den följande derefter taga dem tillbaka. Sådant är hvarken kungligt eller Svenskt.

Carl XII var sannolikt den utomordentligaste man, som nyare tiden frambragt. I flera afseenden öfverstiger han det vanliga menniskomåttet. Sjelfva *Voltaire*, som gjorde allt för att förherrliga Czar Peter, gifver öfver Carl XII följande mästerliga, men tillika trogna skildring:

"Carl XII genomgick hvad lyckan har som störst, hvad motgången har bittrast, utan att hafva blifvit förvekligad af den förra, eller ett enda ögonblick vacklande under den senare. Han är sannolikt den ende af alla menniskor, åtminstone den ende af alla konungar, som lefvat utan svaghet. En enda af hans stora egenskaper hade varit tillräcklig att göra en annan konung odödlig. Men han förde sina dygder till en höjd, der de blifva lika farliga som deras motsatser i last. Efter en seger var han lika lugn och anspråkslös, som han var innan han började drabbningen, och efter en förlorad strid lika ståndaktig som förut".

Liksom det sköna när det förenas med enkelhet blir hvad konst-domaren kallar *naïf*, så blir det stora när det förenas med det enkla, *sublimt*. Sådan var — tecknad i ett enda drag — Carl XII *).

Carl XII:s storhet var på en gång så beherrskande och så intagande, att sjelfva hans motståndare, t. e. Czar Peter erkände den och älskade honom. Han kallade honom midt under kriget broder *Carl*, och sedan han borttagit denne broders provinser, ville han göra allt för att bibehålla honom lika mägtig, om än genom eröfring af andra länder. Freden på

*) Vi skola omtala en enda händelse. Sedan *Carl* vunnit en vigtig seger vid Beresina, — der Napoleon 100 år derefter fick ett nederlag, — började han en ny batalj vid Holofzin, der han inlade den största äran som fältherre. Midt i striden, blef Gyllenstjerna nära honom svårt sårad, så att han ej kunde gå. Då nödgade konungen Gyllenstjerna att taga konungens häst, som derefter kommenderade till fots. Så bytte Wasakonungarne rolerne med sina undersåtare. Undersåter räddade ofta konungarnes lif med sitt eget; Carl XII räddade en undersåtes med fara för sitt.

Åland är ett af de märkvärdigaste drag i historien. Två store män, två hjeltar som kämpat med hvarandra i 12 år, sluta striden, erkänna hvarandra för oöfvervinnerliga och sluta fostbrödralag, för att strida tillsammans. Ryssland var ännu qvar i sin forntid, och Sveriges lefde å nyo opp i Carl XII. Deruti den enda förklaring af detta utomordentliga fostbrödralag. Så verkade *Carl* på Czar Peter.

Turkarne, de vilda Janitscharerne, som hata och afsky christet blod, förlåto den ende Carl XII att vara christen. Han visade sig bland dem flygtig och besegrad, kommande från Norden endast med sitt svärd och sitt rykte, och dock icke blott emottogo de honom med beundran och vördnad, utan äfven när de blefvo befallde af sultanen att strida emot honom och taga honom lefvande eller död, vägrade de att lyda; och när de slutligen lydde, läto de döda sig sjelfve af honom, för att under striden bevara hans lif. Vi mena här den strid ur Tusen och en natt, då 40 Svenskar i Bender kämpade med en Turkisk armé, och som Turkarne gifvit namnet kalabalik, hvilket betyder *lejonjagten*. Så verkade Carl på barbarer.

När bland Ukräns öknar, derigenom att han sårad sjelf ej kunde anföra striden, och genom högste befälhafvarens förgätenhet af sin pligt (se Lundbl. 2. s. 120), Carl XII:s segerbana slutades vid Pultava, upvägde man i Europa hans olycka mot hans hjeltemod; och de konungar, som han ej sjelf krossat, sjelfve kejsaren i Österrike, — ett hof, som aldrig var Sveriges vän, — förbödo dervid de glädjefester, som hans fienders sändebud vid främmande hof ville anställa. Öfverallt, säger Lundblad, der hatet mot Sverige ej blifvit en nationalkänsla, blandades beundran för Carls förra bragder med ett lika allmänt deltagande för hans olyckor. Så verkade Carl på Europa.

För Sverige var frukten af tvenne seklers strid, af utsädet utaf så mycket ädelt och redligt blod, ansträngningar af så mycket snille och så mycken ståndaktighet, med nederlaget vid Pultava, förlorad. Men ännu lefde hoppets gnista, så länge hjelten ännu lefde; och om ej Hödurs pil hade varit gömd för honom i ödets koger, för att ånyo i förtid

sluta hans bana, hade det legat framför Sverige under Carl XII ännu en segertid (Lundbl. s. 169).

Vid Carl XII:s död var det en annan känsla hos Svenska folket, än vid Gustaf Adolfs, som blandade sig i sorgen. Vid Gustaf Adolfs död var det saknaden som gret; såsom, i sagan, naturen efter Balder. Vid Carl XII:s död var det stoltheten som sade: Se, en sådan konung har endast Sverige haft *).

Med Carl XII förlorade Sverige sina sydöstra eröfringar, och nedsteg ifrån en stat af första rangen och af en den tiden imponerande magt, till en stat af andra rangen, till en af förbund med andra stater beroende magt.

Att allt detta skedde genom Carl XII:s förvållande, ja genom hans oförsvarliga förakt för allt annat, utom sitt eget mål, det är lika så visst, som att Sverige gjorde ett ännu djupare fall genom Gustaf IV:s fullkomligt enahanda handlingssätt.

Statsmannen, som alltid sammansmälter staten och fol-

*) Carl XII:s porträtt, hans, som gjort Sverige så mycket ondt, anskaffades måladt i olja, — icke i ett lumpet kopparstick, — icke i bust, utan i lebensgrösse, i alla bättre hus i Sverige. Hans statur, det antika lugnet på hans panna, hvilken derföre alltid målades utan hatt, de långa elghandskarne, de väldiga stöflorne, allt förenade en bild i sjelfva det yttre, som gjorde en besynnerlig kontrast med alla allonge-perukerne i hans tid. Han stod der så ensam och så hög, att man såg att han tillhörde en annan verldsordning, en annan bildningsperiod, än den der sveket och egennyttan utgör de förnämsta ledande krafterne.

Carls återkommande soldater, efter så oerhörda faror, voro, så länge någon enda var qvar, föremål för folkets hyllning. Det var icke blott för deras egen tapperhet, ty den var icke något ovanligt, utan för det dessa soldater, som kallades Caroliner, sett kung Carl, hört honom, kämpat under honom, den siste hjeltekonungen, Sveriges *Philopemen*.

ket, måste anse Carl XII för en lika stor olycka för Sverige, som Gustaf IV; således äfven enthusiasmen för hans personliga egenskaper, såsom en politisk förblindelse, och hans besjungande af Sveriges-skalder, för ett hån mot fäderneslandet. Vi finna således här en bestämd strid emellan nationalkänslan och den politiska reflexionen, eller statsläran.

Det vore icke utan vigt, att närmare utreda ett sådant ämne. Dertill är här ej utrymme. Vi vilja dock anföra några anmärkningar i anledning deraf.

En Engelsman, eller — hvad som förutsätter ett ännu mera praktiskt sinne, — en Skotte, sir *James Mackintosh*, en af Storbritanniens största tänkare, en menniskovän och "statsman", författare af de yppersta verk i statsläran, skrifver sålunda om Sverige:

"Sverige", säger han, "har utmärkt sig genom tapperhet, naturlig skicklighet, och vetenskap. Det är de två Gustafvernes, Carl XII:s (!) och Linnés land, med ett ombytligt och oroligt folk, och med en historia full af romantiska äfventyr och förvånande omhvälfningar, från republik till despotism, från despotism till republik, — den ena gången föreskrifvande lagar för det nordliga Europa, den andra gången nedsjunkande till ett beklagansvärdt beroende af utländska magter. Danmark deremot är det enda land måhända, der en oinskränkt styrelse varit stadgad genom lag, utan att detsamma derföre varit skakadt genom någon enda statshvälfning. Utan att eftersträfva någon glans genom ovanligt stora krigsbedrifter, har det alltid åtnjutit ett obemärkt välstånd, och genom Bernstorffska familjens dygder ägt *en mera framskridande styrelse än sannolikt någon enda annan Europeisk nation.* Jag skulle visserligen för min del vara *stoltare* öfver att vara Svensk; — skulle jag måhända vara *lyckligare* af att vara Dansk? Jag tror icke det. Ty kraft och verksamhet äro källorne till all mensklig lycka".

Så långt *Mackintosh*, hvars ord vi dock icke i allt vilja göra till våra egna. Ty de krafter Sverige förslösat på för verlden onyttiga krig, dem har Danmark användt på vida

högre ändamål, sitt folks förädling och lycka, och om vi ej misstaga oss mycket, bebos Danmark nu icke blott af det mest bildade, men äfven af det mest lyckliga folk på jorden.

Alla stater hafva haft sina katastrofer, lika stora som Sveriges. Frankrike, hvars konung Ludvig XI grundade dess magt på sveket, såg den slutligen dränkas i ett större flöde af borgerligt blod, än som flutit i något annat land. Äfven Frankrike hade sin Carl XII, uti Napoleon, som fastän varnad af sin svenske föregångare, begick samma fel som han. Vid hans fall föll Frankrike såsom Sverige fallit och ifrån en vida mer kolossal magt. Skulle Frankrike väl vilja sakna Napoleon i sin historia?

Är Preussen lyckligare, som blifvit en stor magt, utan att derföre blifva en stor nation, — blott hopsydt af flikar af nationer? Vore det ej lyckligare för Preussens verkliga folk, att vara en liten stat, jemt så stor som nationen?

Österrike är visserligen den mägtigaste stat vester om Weichseln. Men hvad är dess folk? Hvad är statens storhet värd, då oro herrskar i alla dess landsändar, och den ene landsmannen anser den andre för sin fiende?

Danmark hade alltid visa konungar, förde alltid en klok politik. Men kunde de väl skydda sin stat från samma öde som Sveriges, hvars konungar icke erkände eller brydde sig om någon politik alls. Fem år sedan Sverige mist Finnland under en vansinnig konung, förlorade Danmark Norrige under den visaste och fredligaste regering.

Är ej Danmark lyckligare nu såsom mindre magt, som är homogen, än då det var en stor, och splittrad? Det har nu erhållit, liksom Sverige, naturliga gränsor och kan försvara sig. Sverige har nu sina haf och sina berg till gränsor. Hvad Danmarks gränsor angår, kan man säga ungefär, som Tacitus om Germanien, neml. att detta hade på tre sidor floder, och på en sida grannarnes fruktan till gräns. Så kan man säga, att Danmark har på de tre sidorne haf till gräns, och på den fjerde Europas aktning. Denna gräns är kanske den starkaste.

Hade Gustaf Adolfs plan för Sveriges politik kunnat genomföras, så är det möjligt, att den Östersjöstat han åsyftade kunnat vinna någon fasthet, emedan de olika folken, som skulle utgöra den, hade ett gemensamt samband genom den insjö, kring hvars strand de bodde. Men när denna plan icke kunde fullbordas, då voro också de provinser Sverige förlorade genom Carl XII, mera till dess förderf än dess gagn. Riksskattmästaren *Gustaf Bonde* förklarade i Rådet under Carl XI:s förmyndare-regering, att "ju flere främmande landskap, som eröfras, desto fattigare blifva vi, ty sådane landvinningar kunna ej underhålla sig sjelfva". De kunde icke heller af Sverige i längden försvaras; och då de således i alla fall en gång skulle mistas, så var det bättre att Sverige blef sin role trogen, och föll såsom det lefvat, under bragdernes dån, och vid dess största hjeltes fall.

Förlusten af dessa provinser hvilar således icke tungt på Carl XII:s minne. Sverige stod ännu qvar efter hans död med Finnland, och hade således i sjelfva verket föga förlorat i magt. Dess fara hade endast blifvit större genom grannskapet af en mägtigare stat.

b) Ståndens söndring och strid leder till envåldet, som förer Sverige till branten af dess undergång.

Concordia res parvæ crescunt,
discordia maximæ dilabuntur.
(Sall.) För. Nederl. valspråk.

Orsaken till staternes revolutioner ligger ofta långt tillbaka i tiden. Ett träd, som upkommer såsom liten planta under en mur, störtar ej denna mur, förrän den hunnit att utbilda sig under ett sekel. En sådan orsak är söndringen och striden emellan olika folk-klasser, så snart den är grundad i bristfälliga lagar, hvilka verka långsamt men säkert till förstöring, såsom droppan, som i sekler faller på klippan. Det var en sådan strid, som förde Sverige tvenne gånger

till enväldet, under Carl XI och Gustaf III, och begge gångerne först till enväldet, och sedan till branten af statens undergång *).

Att ett sådant folk, som det Svenska kunnat fly till bortlemnandet af sin egen frihet, som det bevarat från sin födsel, förutsätter en misströstan och hjelp på allt annat sätt.

Verkan af en sådan söndring bör icke förundra någon. Lifvets varaktighet beror af lifsförrättningarnes harmoni, och der denna felas, arbetas i det inre ouphörligt på fortskyndandet af döden — hemligt men säkert.

Den söndring, som slutligen bragte Svenska folket till ett sådant steg, som öfverlemnandet af envåldsmagten, är således väl värd att närmare betrakta.

Jemte konungarne, och i skenet af deras glans, stod adeln, som man kan säga näst konungarne utgjorde Sveriges historia. Vi träffa på hvarje blad deraf sådane namn som *Oxenstjerna*, *Brahe*, *de la Gardie*, *Horn*, *Thorstenson*, *Sparre*, *Wrangel*, *Fleming*, *Gyllenstjerna*, *Tott*, *Bjelke*, *Stenbock*, *Lewenhaupt*, *Königsmark*, *Wachtmeister* m. fl.; slägter, hvaraf en stor del behöllo traditioner från den tid, då de jemte konungarne — och mera än de — herrskade i landet. Deras magt hvilade då på konungarnes svaghet; men nu, då endast män, stoltare och kraftigare än de alla, hade fattat Svenska spiran, böjde de sig under konungen, omgåfvo honom med sin tillgifvenhet och trohet, och följde honom, — tappre, ridderlige och ärelystne som han, — på hans ärofulla och lysande bana.

Men den Svenska adeln har äfven en annan sida. Den var tillika en aristokrati, en privilegierad klass, högt uppsatt i rang öfver de oadliga eller, såsom de i Sverige kallades, ofrälse stånden.

Svenska folket är icke sådant, att det ej gerna fördrager högheten, när den bäres af förtjensten. Man finner tvertom, att när en förnäm man i Sverige har att verka in-

*) Egentligen är det icke annat än en strid emellan partier, som fört *Louis Napoleon* till sitt tio-åriga envälde.

om någon större eller mindre medborgare-krets, t. e. i en församling på landet, fäster man sig vid honom med förtroende och låter heldst leda sig af hans erfarenhet. Sådant är äfven förhållandet i England. Det synes nästan som Svenskarne gerna se ett traditionelt och historiskt namn i konungens omgifning och råd, då dermed förenas egna förtjenster.

De förnäma och mägtiga hafva lätt för att göra sig älskade, om de föregå andra med borgerliga dygder. Om de använda sitt inflytande och sin magt till att beskydda rättvisan, medla emellan de skärande förhållandena i samhället, framdraga förtjenster, samt visa hofsamhet och vänlighet emot de mindre mägtiga klasserne, så skola de aldrig i Sverige sakna sina medborgares aktning, eller blifva föremål för deras afund.

Men dertill fordras äfven, att deras magt icke är grundad på de öfriga klassernes vanmagt, och att deras förmåner icke upbäras på dessas bekostnad. Sådant är ock förhållandet i England, der adeln är grundad på fidei-kommisser, och der den icke har någon annan förmån framför andra medborgareklasser, än rättigheten att sjelfskrifvet deltaga i parlamentets förhandlingar, hvilket dock heldre kan anses som en ansvarsfull skyldighet, än en lätt och förmånlig rättighet.

I Sverige var adlen grundad på frälse-friheten, och dermed följande så väl frihet för skatter, som andra privilegier; förmåner som ökade tyngderne för de öfriga medborgareklasserne, och måste nödvändigt blifva för dem förhatlige. Om nu dertill kommer, att adlen icke uti sitt yttre visade den vänlighet och hofsamhet, som kunde komma folket att glömma sina upoffringar, utan tvertom visade snarare begär, att söka ännu större förmåner på folkets bekostnad; så låg i en sådan stiftelse, d. v. s. i grundläggningen af adelskapet på frälserätten, ett frö till en ouphörlig splittring emellan frälseståndet och de öfriga stånden.

Det kan icke undgå någon att frälserättigheten och dermed åtföljande skattefrihet och privilegier varit orsaken till

Sveriges största olyckor, hvilka varit lätt undvikne om adeln i Sverige, såsom i England, varit grundad på fidei-kommisser *).

Svenska konungarne begingo det misstaget, att mer och mer skilja adlen ifrån folket, i stället för att närmare förena dem. Det låg — måhända omedvetet, utom hos Christina, — Machiavells grundsats: *divide et impera*, i denna söndringsplan.

Redan Gustaf Wasa förbjöd ofrälse män, att köpa adliga gods, som likväl voro säljbara inom adlen. Erik XIV införde grefve- och friherrskaper, hvilka utgjorde en ny adel, så att Sverige fick två adelstånd i stället för ett, hvartill kom ännu det tredje, Rådet. Härigenom splittrades adeln inom sig sjelf, såsom den tillika gemensamt var afsöndrad från de öfriga stånden. Gustaf Adolf införde säteri-friheten. I stället för att förut med frälset alltid var förbunden en skyldighet, den att rusta, borttogs denna skyldighet ifrån säterierne; så att hela frälsets idé derigenom uphäfdes. En adelsman fick rättigheten att fritaga en af sina gårdar till säteri, en friherre två, en grefve tre. Säterierne befriades ej blott från rustningsskyldigheten, utan äfven från kronotionden, och deras landtbönder inom en mils omkrets från sätesgården befriades från gärder, utskylder, skjutsningar och gästningar, hvilka föllo så mycket tyngre på de återstående odalbönderne. De hemman, som uptogos på säteriets mark och kallades *rå* och *rörs* hemman, erhöllo nära nog samma rättigheter, som säterierne.

Sådant utgjorde i sjelfva verket Svenska folket djupt

---

*) Det är märkvärdigt, att Svenska adeln, då den år 1809 bortgaf frälserätten, icke förbehöll sig något surrogat derför, som bevarade dess bestånd för framtiden, utan lät fidei-kommiss-rättigheten gå bort tillika. Ofrälsestånden hade sannolikt i då varande förhållanden icke lagt sig emot ett sådant utbyte af frälserätten emot fidei-kommiss-rätten, så framt denna blifvit inskränkt inom behöriga gränsor. Sverige har jord nog. Vi skola i ett följande kapitel närmare afhandla frågorne om fidei-kommisser, odal-rätt, och hemmans-klyfning, som alla höra tillsammans.

förnärmande rättigheter för adlen, och man kunde ej husera värre i ett besegradt fiendtligt land.

Dertill kom slutligen, att konungarne så tolkade stadgarne i landslagen, att de fritt kunde föröka alla dessa förmåner åt adlen, bortskänka kronohemman till frälse, och förvandla detta frälse till alla de högre graderne af nyssnämnde privilegier, alltid under förutsättning, att en följande konung kunde taga dem tillbaka.

Det var icke möjligt att uptänka ett system, så förstörande och så demoraliserande som detta.

Ty det nedlade hos adeln en oemotståndlig drift att eftersträfva, att hos den ene konungen vinna dessa förmåner och hos de nästföljande, att hindra dem att taga dessa förmåner tillbaka; och hvad som var ännu svårare, det grundlade hos alla ofrälse stånden ett djupt missnöje emot den första medborgareklassen; och då det förvandlade Sveriges fria bönder till landtbönder under frälse-ståndet, upphäfde det hela den urgamla rent Svenska idéen af ett fritt bonde-stånd, som hotades att innan kort tvingas under lifegenskapen, just då det slutligen börjat lyckas christendomen att uphäfva lifegenskapen i alla andra länder. Det var rörande att höra böndernes klagan vid riksdagarne öfver undergången af sitt stånd, huru de uttalade sin fruktan för den alltjemt sig närmande liffländska seden (lifegenskapen); men det är ännu mer rörande, att se huru landtbönderne, som blifvit adlens underhafvande, oaktadt de aldrig kunde komma till riksdagen, likväl yrkade på sin rätt att få deltaga åtminstone i underhållet af bondståndet vid riksdagarne, såsom utgjorde det en tråd, hvarmed de ännu hängde fast vid den gamla författningen, och hade åtminstone ett minne af hvad de fordom varit. Så sannt är det, att när en herrlig tid gått förlorad, så är minnet af hvad man mist ännu ljuft, mera än bittert.

På detta sätt afhände konungarne och förmyndare-regeringarne, (men dessa, såsom *Fryxell* har visat, i mindre grad) från Svenska kronan dess ädlaste prydnad, och fråntogo den

friskaste delen af Svenska folket dess ursprungliga sjelfständighet.

Förminskningen af kronogodsen framgick på detta sätt med en ofantlig fart. Enligt en beräkning från den tiden skola vid slutet af Dr. Christinas regering, af 65,000 hela hemman i Sverige och Finnland, 53,170 hafva varit i adlens händer (Fryxell 10. s. 68). Under Carl XI:s förmyndare-regering innehade adeln fyra femtedelar, eller enligt andra fem sjettedelar af Sveriges jord.

Adeln utöfvade på frälsegårdarne nästan konungsliga rättigheter. Den var tillåtit att i gross idka all den handel, som borgare i städerne, mot en lämplig afgift (Modeer, Hand. hist. s. 155). Den hade tullfrihet för sina produkter. Den utöfvade domsrätt öfver sina underhafvande. Den adlige husbonden ransakade sjelf öfver, dömde och lät afstraffa, en mängd förbrytelser. Han ägde rätt att pålägga böter, prygla och fängsla sina landtbönder (Fryxell, 14. s. 134); hvilken rättighet säges ofta på det egennyttigaste och vildaste sätt hafva blifvit missbrukad (Fryx 8. s. 180). Det var Carl XI först, som afskaffade denna nya träldom, lagd på Svenske män. Adlen hade slutligen äfven rättighet, att hålla särskilt prest och särskilt gudstjenst på sina gårdar och att i kyrkan sitta främst, glömsk af himmelens bud, som inför den oändliga Storheten gör all jordisk storhet till lika.

Allt sådant var lagligt. Men bredvid detta lagliga gingo många missbruk *). Sådane måste upkomma i hvarje stiftelse, som är grundad på en falsk princip, då deremot uti

---

*) Det klagades, att landshöfdingarne, som hade fri skjuts i embetsresor, missbrukade denna rättighet till enskilta körslor. Månge bland adlen köpte kronogods och sökte förvandla dem såsom rå och rörs hemman till frälse. *G. G. Oxenstjerna* sade i Rådet, att kronan på detta sätt förlorat mer än 6,000 gårdar. *Lorentz Creutz* påstod år 1672 i sittande råd, att inom hela riket funnos 1000 olagliga säterier, hvilkas utskylder sålunda snillådes ifrån kronan (Fryx. 14. s. 132). Vid utskrifningarne ström-

sådane, som äro grundade på en sann, missbruken motverkas, och uphäfvas genom stiftelsens inre lifskraft *). Alla förbättringar, alla de rättelser uti de förra tjena till ingen ting i hufvudsaken, då de ouphörligen förnyas. Sålunda hade missbruken uti frälsefrihetens både meddelande och begagnande blifvit rättade flere gånger genom reduktioner, t. e. under *Albrecht*, under *Margaretha*, under *Christian* I, under *Carl Knutson*, under *Gustaf* I, under *Carl* X; och det är sannolikt att om envåldsmagten efter Carl XI kunnat längre bibehållas, hade äfven hans reduktion, så skarp den var, ej fredat för nya återfall.

De privilegier vi hittills nämnt, voro *materielle*, och träffade i sina skadliga följder hufvudsakligen bondeståndet och massan af Svenska folket. De liknade dessa Ludvig XI:s fängelser med rörliga jernväggar, hvilka hvarje dag närmade sig hvarandra, och gjorde andningsluften för fången med hvarje dag mera qväfvande. Men adlen hade äfven andra privilegier, neml. *personliga*, hvilka voro mindre skadliga

---

made bonddrängarne till frälsemännen för att blifva skrifne inom frihets-milen, eller åtminstone på frälse jord och erlade för det försvar från krigstjenst, de derigenom erhöllo, en afgift till sin skyddsherre. Handtverkare hos adlen voro frie från flere skatter. Sådane låto mot en afgift skrifva sig hos adlen, men bodde i städerne eller annorstädes. I Stockholm funnos 11 sådane guldsmeder, och öfverståthållaren *Axel Sparre* anmälde 1672, att en tredjedel af Stockholms invånare utgjordes af adlige skomakare och andra handtverkare, hvilka enligt adlige privilegierne voro fria från många skatter (Fryx. 14. s. 138). Den adel, som bodde i städerne, vägrade både att betala stadsskatter och att lyda magistratens kungörelser. Adlen hade rättighet att tullfritt utföra sina produkter; men den utförde äfven andras under skydd deraf (Fryx. 8. s. 99 f.).

*) Hade adlen således, såsom i England, icke haft frälse-privilegier så hade sådane oordningar, som nu bragte Svenska folket till ett fortvarande inre och borgerligt krig icke upstått.

än kränkande, och som kändes lika så djupt hos det medelstånd, hvilket jemte preståndet började bilda sig genom ett förmöget borgerskap och en hufvudsakligen af prest- och borgare-söner bestående lägre embetsklass, som de materiella hos bondeståndet.

Gustaf I förbjöd ofrälse män att gifta sig med adliga qvinnor. Carl IX dömde under kronan adeliga qvinnors gods, som de genom ofrälse giften förbrutit (Dalin, sid. 562). Uti de af Gustaf Adolf utfärdade privilegier stadgades för att förekomma "adlens giften med ofrälse och vanfrägdade qvinnor", att de barn, som af slika giften komma kunde, skulle vara förlustiga adelskapet och arfsrätt i fastigheterne (Adl. hist. s. 65). En *Stjernclo,* som tagit en ofrälse qvinna, fråndömdes derföre adelskapet för sig och sina barn. Genom 1665 års stadga förordnades, att en ofrälse man som bortförde en fröken äfven med hennes vilja, skulle straffas till lifvet, och att tillstånd till äktenskap mellan frälse och ofrälse måste för hvarje fall begäras hos regeringen, såsom om fråga varit om förbudna leder (Fryx. 14. s. 139). Men äfven sedan genom denna stadga adlen hade bordt i detta afseende lugna sig, framkom *Anders Liljehöök* på riddarhuset med det påstående, att om frälseman tagit ofrälse hustru, borde deras barn icke hållas för rätt adel; man borde nemligen tillse att både fäderne och möderne blefvo frälse, *så att ståndet må bibehållas rent och obefläckadt* (Fryx. l. c.). Äfven grefvarne ansågo giftermål emellan en greflig dotter och en blott adelsman såsom en mesallians (Fryx. 14. s. 120).

Uti sistnämnde privilegier förbehålles adlen rikets tjenster, med tillägget utur Calmare recess, att "ingen vanbörding (Carl IX hade kallat ofrälse man blott "obördig") skulle dragas den öfver hufvudet". Men detta uttryck väckte ett sådant sorl bland ofrälse stånden, att drottning Christina nödgades deröfver göra den förklaring, att med vanbördig ingen annan skulle förstås än den som var född af oägta säng eller oärliga föräldrar. Ett förhatligt ombyte, som bibehåller den barbariska principen, att oskyldiga barn skola lida för sina

föräldrars förhållanden, ett barbari, som ännu hos oss är qvar i den förskräckliga lagen, att ett oäkta barn ej får ärfva sin egen moder, en lag, som man vid våra riksdagar sökt försvara i sjelfva christendomens namn.

Adlen sökte dock, så vidt möjligt var, bibehålla för sig alla högre tjenster. Carl IX hade för afsigt att egentligen bilda en ärftlig tjenst-adel, hvarföre han äfven lofvade i försäkringen af 1594, att till de högre embetena skulle endast adels-personer tillsättas, och i de nedre skulle inga "obördige" män sättas öfver eller bredvid adelsmän (Adl. hist. s. 54). Ännu skarpare uttalas detta i Gustaf Adolfs privilegier. Under den följande förmyndare-regeringen fann likväl Oxenstjerna, som i allmänhet bättre än någon annan förutsåg de stormar, som af för långt sträckte privilegier skulle upstå, faran af "ofrälse ståndens kompletta exklusion", hvarföre han på allt sätt sökte att hindra både privilegiernes utsträckning och deras missbruk. Det förordnades derföre i Reg. f. 1634, att i hofrätt och kammar-kollegium skulle lika många rum förbehållas åt ofrälse som frälse bland assessorerne. Drottning Christina förklarade äfven sig icke vara af privilegierne förhindrad, att låta prestsöner komma in och befordras på tjenstemannabanan, synnerligen sedan de blifvit adlade (Adl. hist. s. 92); och då adlen begärde att häradshöfdinge-sysslorne endast måtte besättas med adelsmän, lofvade hon dessa endast företrädesrätt, om de voro skicklige. Carl X gaf i sin försäkran löfte åt adlen, att densamma skulle förbehållas alla riksens höga och förnäma embeten i civil- och militär-staten. Men vid hans död, och med anledning af de häftiga tvister, som föranleddes af förmyndare-regeringens tillsättning, tilltvingade sig omsider ofrälse stånden, att i Regeringsformen det förbehåll fick inflyta, att vid tjensters besättande meriter och kapacitet, men icke härkomst, skulle komma att anses.

Johan III stadgade, att endast adlen fick bära sidenkläder, — så att borgarne som sålde siden, ej fingo låta sina egne hustrur bära kläder deraf. Adlen tillerkändes ensam rättigheten att jaga — ett blott adligt göromål, — då der-

emot de som voro ofrälse, ej fingo skjuta harar och foglar på sin egen mark. Det var i synnerhet presterne, som förtröto en så närgången rättighet. De ville gerna äta vildt lika så väl som herremännen; en smak som de ännu hade qvar från påfviska tiden. De klagade bittert vid riksdagarne öfver denna deras hungersnöd, men alltid förgäfves.

Vi vilja ej genomgå alla de strider, som den högvigtiga frågan om rang upväckte. Men man kan dömma om huru rangsjukan den tiden grasserade epidemiskt i de högre regionerne, deraf att riksråden betraktade sig i rang med Tyska riksfurstar, Frankrikes hertigar, och Spaniens grander. De omgåfvo sig med den högsta möjliga yttre glans. Vid rikshögtidligheter (kröningar &c.) visade de sig i röda fotsida talarer med bräm och foder af hermeliner, likt den konungsliga manteln; en klädnad som k. Fredrik I slutligen lyckades uti att göra mindre konungslig. Till och med bröder och kusiner titulerade riksråden med *Eders herrlighet* eller *Eders herradöme*, och slutligen med *Eders excellens*, som man dock ej fann för godt att försvenska till *Eders förträfflighet*.

Striden emellan grefvar och högre adlige tjenstemän, är tillräckligen bekant; en strid, som sträckte sig ända till hoffröknarne, och hade måhända icke så ringa del i den revolution, som slutade adlens välde under Carl XI.

Riksråden ansågo sig vara medlare mellan konung och folk, med åliggande att tillhålla båda, att fullgöra sine ömsesidiga pligter, och betraktade sig såsom Sveriges egentlige regenter (Fryx. 10. ss. 66. 67). Slutligen försökte man att göra den grundsatsen gällande, att liksom riksfurstarne i Tyskland voro rikets omedelbare undersåtare, adlen i Sverige utgjorde rikets omedelbara, men ofrälse stånden de medelbara undersåtarne.

Någon tid synes man hafva haft för afsigt att åter införa medeltidens herredagar. Konung Gustaf Adolf hade redan börjat sammankalla utskott af ständerne i stället för riksdagar. Under Christinas förmyndare-regering fanns för godt, att icke låta svåra regeringsärender lätteligen komma för

ständer, hvarföre ock, enligt 1634 års regeringsform, när dessas tankar nödvändigt borde inhämtas, rikets förnämste embetsmän jemte två riddersmän af hvar lagsaga, biskoppar och superintendenter, och sex fullmägtige af städerne ägde att dem representera (Adl. hist. s. 72. Reger. f. 1634. § 30 och § 58).

Hade Sverige icke varit ett arfrike, och hade icke konungarne varit så utomordentlige män, hade dessa, under ett sådant allmänt sträfvande efter magten, snart liksom i medeltiden endast blifvit namn-konungar. Nu blefvo de i stället till slut, just genom detta sträfvande, envåldskonungar.

Man måste icke tro, att de öfriga stånden voro utan privilegier. Presterskapet hade bibehållit en stor del af dem det hade under påfviska tiden, hvilka då voro så store, att dervid var råd till att förlora ganska mycket. De hade ännu qvar sina biskopar, som väl förstodo att värna kring den qvarlemnade delen deraf.

Borgare-ståndet kunde så mycket mindre sägas vara utan privilegier, som hela borgerliga rörelsen och alla näringar, utom landtbruket, voro grundade på privilegier, monopolier, tullförfattningar och premier. Alla städer, alla näringsgrenar, sjöfarten, fisket, fabrikerne, bergsrörelsen, handtverkerierne, hade särskilte privilegier *). Hela landets inre förhållande utgjordes således af en konstig väfnad af privi-

*) År 1601 privilegierades ett handels-kompani i Götheborg; 1615 ett i Stockholm; 1626 general-söderkompaniet; 1651 ett saltkompani; 1651 ett persiskt handels-k.; 1629 ett skepps-k.; 1649 ett nytt sådant; 1666 ett sillfiske-k.; 1674 ett hvalfiske-k.; 1669 ett Ostindiskt k.; 1648 ett tjäru-k.; 1654 ett pottaske-k.; 1664 ett generalfaktori-k.; med otaliga flere. Det mest vinstgifvande privilegierade kompaniet, var koppar-k., hvaruti många förnäme deltogo. Man har ett bref ifrån en direktör den tiden i detta kompani, hvaruti förekommer följande strof: "Så länge vår allernådigste konung och herre så låter spela

legier, som ofta voro befästade med hårda straff för dem, som trädde dem för nära *). Men privilegier äro icke annat än beskattningar på köparne, och då alla näringar voro privilegierade, var den ene näringsidkaren skattskyldig till den andre.

Hvad man dermed åsyftade vanns icke. Näringsidkarne, som erhöllo högre priser, gjorde visserligen härigenom vinster, men som hade ringa varaktighet. Och om en näringsidkare fick sin vara högt betald, så måste han också högt betala de varor han sjelf köpte. Kompanierne gingo ofta öfverända. Allmogen, på hvilken alla förluster och utgifter slutligen och hårdast drabbade, blef allt fattigare och fattigare. Folkmängden började aftaga. Då denna under Carl IX:s tid ansetts utgöra 2,200,000, upgick den, enligt *Modéer*, under Carl XI:s regering knappast till 1,775,000 invånare (se äfv. Bruzel. 2. s. 259). År 1723 hade Sverige icke större handelsflotta än 100 fartyg, hvaraf endast 7 voro öfver 100 lästers drägt.

Alla klasser trodde dock sig vara lidande hufvudsakligast genom adlens privilegier, som till en betydlig grad inskränkte de öfrigas.

---

och leka med sin tull och penningar, så är ingen bräck" &c. (Se Modeer, Hand. hist. s. 98).

Ingen landtman fick sälja sina produkter annorstädes än i städer. Ingen bergsman utom i stapelstäder. Tobaksplanteringen var allmogen förbjuden, som således måste köpa sin buss i staden. Sidenfabrikerne drefvos på det sättet, att det rå silket köptes i Ryssland, skickades sedan utrikes att beredas och färgas, för att slutligen väfvas i Sverige. Allt vin skulle utdrickas i eller kring den stapelstad, dit det blifvit infördt. Allt detta skedde i ändamål att köpmännerne, vinhandlarne, tobaksplanterarne, sidenväfvarne, korteligen hvar enda näringsidkare skulle erhålla högre priser för sina varor.

*) Landsköp och friköp var förbudet vid lifsstraff. Alla landthandlare och handtverkare jagades in i städerne. Man höll ordentlig jagt efter bönhasar. Man upbrände konfiskerade varor, och skickade förbrytarne till Marstrand.

De särskilta missnöjena, som under sådane förhållanden upkommo öfver allt i landet, väntade endast på en skicklig och driftig man för att förena alla tre ofrälse ståndens missnöjen emot det, som var mest privilegieradt.

En sådan visade sig i *Johannes Rudbeckius*, den ryktbare, lärde, snillrike och kraftige biskopen i Westerås, stamfader för fyra adliga ätter, Gustaf Adolfs och Christinas vän, till två af hvars barn Gustaf Adolf stått fadder, och vid hvars sotsäng den annars känslolösa drottning Christina infann sig. Johannes Rudbeckius uppträdde under sjelfva Oxenstjernas lika kraftiga som försigtiga styrelse, såsom förman för en opposition, grundad på coalitionen emellan de tre ofrälse stånden emot adlen. Han yrkade på Tyska krigets slut, skatternes nedsättning och en billigare fördelning af borgerliga rättigheterne. Han blef derföre hårdt tilltalad i Rådet, och sedan ansedd för en farlig man *). Naturligtvis verkade ett sådant yrkande icke det ringaste på dem, som innehade magten.

*) Rudbeckius var af Dansk slägt från hertigdömet Slesvig; en af de största snillen Sverige ägt. Han var ock en af de lärdaste män på sin tid. Han var nemligen i sin ungdom erbjuden att blifva professor vid två af Tysklands universiteter. Han var ej lärd på samma sätt, som man den tiden var lärd i Sverige. Han stod midt uti den nyare tidens bildning, nästan ensam i sitt land. Han blef vid 23 års ålder professor i mathematiken vid Upsala. Kallad till biskop i Westerås, införde han vid gymnasium derstädes äfven andra studier än de gamla. Han inköpte astronomiska instrumenter, och anlade en botanisk trädgård långt förr än någon sådan fanns vid Upsala, der hans son, den icke mindre ryktbare Olof Rudbeck, först anlade en botanisk trädgård. Det är från Westerås gymnasium under denna tid, som Stjernhjelm, Stjernhök, Terserus och Columbus utgingo; lysande namn i Sveriges vetenskapliga och vittra häfder. Men huru litet denna nya bildning smakade den tidens lärde, visar sig deraf, att efter hans död de astronomiska och botaniska föreläsningarne råkade i förfall. Han rönte i hela sin tid och under sina reformer motstånd

Efter Rudbeckius upträdde *Terserus*, först professor i Upsala, med lika anspråk, men ej med Rudbeckii redlighet, öppenhet och kraft. Han stälde sig vid 1650 års riksdag i spetsen för dem, som bittrast tadlade kronogodsens afyttrande, men tillika för preseståndets motstånd, eller nära nog upror, emot biskoparnes myndighet (Fryx. 14. s. 111); hvilket han sedan fick dyrt umgälla, när han sjelf blifvit biskop, då hans nya kamrater snart tillställde, att han blef afsatt för irrläriga meningar.

Sedermera fortfor allt jemt presteståndet att sätta sig i spetsen för oppositionen; hvadan också presterne vid riksdagarne fingo upbära namnet folktribuner (tribuni plebis). Med ofrälse stånden förenade sig snart den lägre adlen, och flere bland högadlen, som inságo faran af adlens ställning. Bland alla framträder till slut riksrådet Johan Göranson Gyllenstjerna, — Carl XI:s förnämste rådgifvare, den utmärktaste och snillrikaste, en af de märkvärdigaste politiska personer som upstått i Sverige, — såsom högadlens förnämste motståndare.

Striden fortfor med stigande värme under de följande riksdagarne (efter 1650); och hårda ord vexlades emellan båda sidorne. Slutligen verkade denna missämja äfven på det inre lugnet. Oroligheter upstodo understundom i landsorterne, som måste qväfvas med våld (Fryx. 10. s. 96; 14. s. 212); och bönderne, i synnerhet Dalkarlarne, höllo stundom sitt

---

och intriger. Han mötte i sjelfva Westerås, som han uplyftade, ovänskap och motvilja, som han under sitt långa vistande der ej kunde försona. Genom sitt häftiga lynne förgick han sig ofta, och han måste dyrt ansvara derför. För en af honom utgifven ryktbar skrift *om de lärdas privilegier*, blef han beskylld att vara papist och att turbera regementet. Upkallad i rådet, och upfordrad till afbön, förklarade han sig förr vilja dö än åtaga sig sådana beskyllningar; och då ärkebiskopsstolen blef ledig, gick regeringen honom förbi vid utnämningen. Sårad af sådane motgångar, brötos hans krafter, och han dog tidigare än han med sin kraftiga natur ansågs annars skola hafva gjort.

gamla tal, att de ville gå man ur huse och slå ihjäl all adel (Fryx. 14. s. 140).

Adlen ville dock icke inse faran af sin ställning, eller orsakerne dertill. De undrade öfver de bittra utbrotten, och hela riddarhuset förbant sig med ed (1672), att söka uptäcka "orsaken till denna de öfriga ståndens besynnerliga ovilja" (Fryx. 14. s. 140).

Att tillståndet, under en sådan spänning emellan stånden, skulle kunna fortvara, var omöjligt; men huru det skulle sluta, enär Rådet ännu innehade en så betydande magt, var ej möjligt att inse. Då ingaf Danmarks nyligen föregångne exempel den tanken hos ofrälse stånden, att öfverlemna åt konungen envåldsmagten. Denna tanke delades snart af lägre adlen; och högadlen nödgades gifva vika.

Att adlen i Sverige ville bibehålla sina rättigheter var den tiden ganska naturligt. De voro inga andra än de som innehades i alla länder på fasta landet. De voro dem tilldelade af konungar, befästade med konungars signet, förvärfvade genom deras fäders eller deras eget blod, utgjutet i fäderneslandets tjenst, som var dem skyldigt belöning.

Det finns i historien ej mer än ett exempel, att adlen i något Europeiskt land frivilligt afstått sina rättigheter till folkets fördel. Svenska adlen år 1809, sedan den frälst fäderneslandet, i stället för att fordra lön eller tacksamhet, i en stund af den hänförelse, som endast kärleken till fäderneslandet kan gifva, gick fram till dess altare och lade derpå sina rättigheter, — dem intet hot kunnat den aftvinga, — såsom offer. Den enda väsendtliga rättighet, som adlen dervid förbehöll sig, och icke ville afstå, var att fullgöra en skyldighet, — den att såsom stånd verka för fäderneslandets bästa *).

*) Vid 1800 års riksdag proponerade baron *Silfversköld* att adlen skulle afsäga sig sin företrädesrätt, att besitta säteri samt rå och rörs hemman. Deruti instämde en mängd adelsmän, *Seton*, *G.* och *G. F. Ehrensvärd*, *Claes Cederström*, *Georg* och *Axel Adlersparre*, *C. J. Cronstedt*,

Vi känna icke något sådant prof af högsinnad fosterlandskärlek hos adeln i något annat land i Europa.

Så förde en falsk beskattningsprincip till frälseinrättningen, denna till privilegii-systemet, detta till kronans trångmål, allmogens förtryck och slutligen en söndring emellan stånden, och allt detta slutligen till envåldsmagten. Äfven genom detta exempel visar sig att det första som bör regleras i en stat är beskattningsväsendet.

Den revolution, som under Carl XI föregick, har till sina anledningar, och till en del äfven till sina följder stor likhet med den fransyska år 1789. Äfven der upstod den genom privilegier och deras missbruk, samt den derigenom upkomna söndringen emellan stånden.

Söndring inom folk-klasserne kan upkomma icke blott genom stånd, utan på flere andre sätt, under form af partier. Dessa kämpa med hvarandra till dess antingen en af deras hufvudmän, eller ock regenten sjelf, bemägtigar sig envåldsmagten; såsom *Sylla* och *Augustus* i Rom, Ludvig XIII och XIV i Frankrike, Fredrik III i Danmark, Carl XI och Gustaf III i Sverige, kejsar Napoleon, och sist Louis Napoleon i det nya Frankrike.

c) *Religionsförändringen och bildningen.*

Religionsförändringen i Sverige, sådan den tänktes af Gustaf I och hans söner, samt ordnades af de två reforma-

---

L. Gyllenhaal, *A. Staël v. Holstein*, *A. Nordenstolpe*, *G. A. Klingsporr*, *G. A. Ehrenstam*, *B. A. Lagercrantz*, *P. Schönström*, *G. Bennet*, *D. Schulzenheim*, *J. G. Sack*, *Otto Ramel*, *A. F. Skjöldebrand*, *O. W. Wrangel*, *Ing. Liljestråle*, *C. G. af Sillén* m. fl. Deribland voro flere af Sveriges rikaste adelsmän Men Landtmarskalken, Grefve Brahe vägrade att ens upptaga frågan till ventilation, hvarefter stor oro uppkom bland Adeln, och bemödande att få frågan upptagen; men utan verkan (Adl. Prot. s. 505 och 526.

torerne *Laurentius Andreæ* och *Petri*, var helt och hållet Svensk. Den stod i högst obetydligt sammanhang med den Tyska. Dess grundval var: *förkastelse af all menniskostadga i tros-saker, och antagandet ensamt af den H. Skrifts ord såsom läro-regel.*

I Tyskland bundo sig nemligen protestanterne ganska tidigt till bekännelseskrifter; bildande deraf en bestämd läroform. Den Svenska reformationen borttog endast alla påfviska lärostadgar, såsom alldeles intet gällande, emedan de voro mennisko-ord. Man upsatte emot påfviska läran icke någon annan lärobekännelse än biblen sjelf. Man erkände ingen skillnad emellan olika christne; man antog blott en christen kyrka, den allmänna kyrkan, *ecclesia catholica*, hvilken det apostoliska symbolum förbinder alla christne att antaga. Det var således ej fråga om hvad M. Luther sade, eller hvad emot honom sades, utan blott om hvad han hade skriften för sig eller emot sig (Anj. Ref. h. 2. s. 152).

Svenske theologer åberopade således aldrig då den augsburgiska bekännelsen uti dogmatiska trosfrågor; och när tvist uti en sådan upkom (1562) emellan *Laurentius Petri* och *Beurreus*, åberopade väl den senare den augsburgiska bekännelsen och dess apologie, men den förre, eller ärkebiskopen, tillade deremot åt dessa skrifter icke någon särskilt vigt eller betydelse, utan sökte sina grunder uti den h. skrift och kyrkofäderne allena (Anj. 2. s. 176).

När Tyska furstarne sände till Gustaf I de Smalkaldiska artiklarne, — äfven en den Tyska kyrkans bekännelseskrift — med begäran att han ville ingå i det förbund, som de stiftat till försvar af de deruti innehållne lärosatser, vägrade Gustaf att ingå i detta förbund.

Vid alla de riksdagar, herredagar och möten, der kyrkofrågor afhandlades, ända till 1593, refererades aldrig till någon bekännelse-skrift, utan endast till den heliga skrift såsom norm för hvad presterne skulle predika, och folket tro.

Gustaf I var så fri från allt antagande af någon viss läro-bekännelse, att han förordnade kalvinisten Beurreus till

lärare för sin son Erik, och gjorde honom till riks-råd, utan att man vet att han förändrat religion.

År 1572, då stora stridigheter redan länge hade skakat den protestantiska kyrkan i Tyskland, sammankallades ett kyrkomöte till Upsala, der konungen, Johan III, icke var närvarande, och der således öfverläggningarne och besluten voro fullkomligen fria. Dervid förekom visserligen fråga om en bestämd trosbekännelse äfven för Svenska kyrkan, men aldeles icke att dertill antaga den augsburgiska; tvertom lofvade ärkebiskopen *att utgifva en sådan ad modum confessionis Augustanæ* (Anj. s. 199), d. v. s. i den augsburgiska bekännelsens form. Uti samma mötes beslut uptogs i detta afseende, blott att man ville förblifva hädanefter som hittills vid den rena christliga läran, som uti profeternes och apostlarnes skrifter innehålles.

Den af ärkebiskopen utlofvade bekännelseskriften utgafs icke, emedan hans död mellankom (1573). Men det synes sannolikt, att i fall den utgifvits, den snarare hade kommit att blifva i Melanchtons friare anda, än i den hyperlutherska, som då herrskade i Tyskland och uttalade sig i concordieformeln. Sannolikt voro flere Svenske prester, som studerat i Wittenberg, Melanchtonianer; och Melanchtons namn var, under det han i Tyskland förklarades nästan för en kättare, bland Sveriges lärde och theologer i det aldrahögsta anseende, hvilket synes deraf, att uti den skolordning, som just vid denna tid (1571) påbjöds, föreskrefvos alla Melanchtons vetenskapliga läroböcker, ss. i logik, ethik, psychologi och fysik, till allmänt bruk (Hammarsk. s. Jfr Anj. 3. s. 82).

Emedlertid kunde stridigheterne i Tyskland icke annat än inverka på den Svenska kyrkan; hvilken, oaktadt utan bekännelse-skrifter, i redan nära 50 år åtnjutit ett nästan fullkomligt lugn och varit i framskridande. Men behofvet af en bekännelse-skrift kändes allt mer och mer, enär olika förklaringar af den heliga skrift, under Tyska theologernes strider, icke kunde uteblifva, och äfven redan förevarit, t. e. i den nyssnämnda tvisten emellan Beurreus och Laurentius Petri, och uti frågan om kalvinisternes lärofrihet under Erik XIV.

Dertill kom faran deraf, att presterne kunde, i brist på en Svenska kyrkan egen bekännelse-skrift, möjligtvis antaga någon annan, t. e. kalvinistiska lärosatser, hvartill redan anledningar visat sig. Fråga måste således nödvändigt upstå, huru afgörandet i sådane fall skulle tillvägabringas, och enheten i kyrkan bevaras. Hittills hade verkligen ett sådant fall förevarit, neml. frågan om äktenskap emellan syskonbarn, hvilken afgjordes på ett kyrkomöte (1572). Man kom således här till aldeles samma utväg som i den äldsta kyrkan, der stridiga meningar afgjordes på kyrkomöten. Det var lätt att finna, att sådant hade sina betänkligheter, och skulle föranleda till ett demokratiskt påfvedöme. Under ett sådant verkligt dilemma för Svenska kyrkan, var det som Johan III, hvilken icke eftergaf theologerne i sitt land i lärdom, framkom med den lösning af detta problem, att när dylika strider upkommo, skulle de afgöras enligt de äldsta kyrkofädernes skrifter. För framläggandet och genomförandet af en sådan ny princip för Svenska kyrkans enhet, sammankallade Johan ett kyrkomöte uti Stockholm år 1575, der ärkebiskopen, biskoparne i Linköping, Skara, Strengnäs och Westerås, jemte flere af de förnämste presterne, voro närvarande *). Der framlade k. Johan denna sin åsigt; hvarefter de församlade öfverenskommo om en *kyrko-ordinantia*, hvaruti följande bestämmelse af Svenska kyrkans läro-norm blef antagen. Man beslöt, att man i allt skulle hålla sig till Guds ord, *och då stridiga punkter förekommo, till den äldsta kyrkans mening, sådan den bevittnas af kyrkofädernes skrifter. Men såsom äfven de, i vissa punkter, kunde vara sins emellan olika, så skulle sådane icke betraktas såsom trosläror, utan kunde man deruti tänka olika, utan att rubba salighetens grund* (Anj. 3. s. 83). Det synes som trodde man sig härmed hafva afhjelpt behofvet af en bekännelse-

*) Året förut hade ett förberedande möte, som bevistades af ett stort antal af rikets presterskap, blifvit hållet, der k. Johan framställde samma ärende, utan att deremot gensades, eller några betänkligheter deremot uttryckligen uttalades.

skrift. Denna bestämmelse rörande läronormen synes icke hafva åstadkommit någon oro inom Svenska kyrkan. Till och med hertig Carl betraktade den endast såsom en onödig nyhet, utan att i öfrigt ogilla den. Han tillät derföre, att ordinantian fick följas äfven vid Strengnäs domkyrka. De strider, som sedermera upkommo, hade icke afseende på denna princip för tvistefrågors afgörande. De afsågo endast ceremonierne, eller den liturgi, som k. Johan derefter försökte att införa, och hvilken fråga bör noga skiljas från läronormen, eller kyrkans dogmer.

K. Johan var en poetisk natur. Han betraktade ceremonierne, liksom skalden betraktar troper och figurer, såsom förhöjande känslan och förklarande tanken. Han ansåg *Olai Petri* mess-ordning alltför mager och kall, lifvande hvarken prester eller lekmän till djupare fromhet (Anj. s. 100). K. Johan företog sig derföre, sedan ordinantian af år 1575 var fastställd, att utarbeta en ny messordning. Dervid synes han hafva haft två ändamål, det ena att göra gudstjensten mera högtidlig; det andra att, i öfverensstämmelse med principen för läronormen, göra den så lika den äldsta kyrkans liturgi som möjligt. Han lade således visserligen till grund för den nya messordningen den Romerska; men han jemförde dermed flera liturgier, hvilka genom en högre ålder kunde förtjena afseende (Anj. s. 75, 101). Den uteslöt alla korstecken, bugningar och altarkyssningar, och ändrade alla anstötliga uttryck (Anj. s. 102).

Uti utarbetningen af den nya liturgien hade ingen påfvisk prest någon del *). Ingen jesuit fanns då i landet, och de som åsyftade införandet af påfviska läran i Sverige, blefvo dermed högligen missnöjde. Den beledsagades af ärkebiskopens anbefallande skrifvelse, och den antogs på riksdagen 1577 af alla ständerne, och underskrefs dervid af 96 prester.

*) Se Anj. 3. s. 104. Det oaktadt säges i Rhyz. episkop. s. 60, och i andre skrifter, att liturgien var sammankonstlad af jesuiterne Herbst och kloster-Lasse.

Den framdrefs således icke på något sätt genom hemliga intriger af k. Johan; och det finnes ingen anledning, att han utgifvit denna liturgi i afsigt att dermed förbereda den påfviska lärans införande.

Hertig Carl var en prosaisk man, liksom kalvinismens yttre är prosaiskt, och man ansåg honom derföre gynna kalvinismen, som förkastar alla ceremonier. Han kunde således ej finna Johans liturgi antaglig. — Så upkom motståndet mot denna beryktade liturgi. Snart funnos prester, som deltogo i detta motstånd, hvilket beskyddades af hertig Carl.

Det synes, som *Abraham Angermannus* bildade egentliga kärnan för detta motstånd. Han var en orolig och fanatisk man, och blef efter Johans död, såsom martyr, vald till ärkebiskop. Han visade sig så nitisk i detta embete, att han under sina visitationer lät hudstryka flere personer, hvilka han ansåg hafva felat i lära och lefverne. Slutligen blef han dömd för förräderi emot riket och komplott med sjelfva papisterna, afsatt, förklarad ärelös, och dog förtärd af ohyra.

Man har utspridt att k. Johan en gång skall sjelf hafva antagit den påfviska läran. Detta visar sig numera såsom ett misstag, grundadt endast på jesuiten Possevins upgift, som icke kan äga något vitsord, och hvars sannolikhet motsäges af andra omständigheter *).

---

*) En mängd förhållanden, bevisa att detta är en jesuitisk digt. Johans vid tillfället fällde uttryck till *Possevin:* amplector te et ecclesiam catholicam, betyder i Johans mun ej att han bekände sig till den Romerska kyrkan, utan till den äldsta kyrkan. Det finns ej spår till att k. Johan någonsin efter detta tillfälle tagit nattvarden på påfviskt sätt. Han lemnade, oaktadt alla försök till vinnande deraf, icke en enda kyrka, — icke ens en begrafningsplats — till katholikernes bruk. Han kastade flere Svenskar, som förklarat sig för papismen, i fängelse. Han yttrade sig i de skarpaste ordalag emot dem, som beskyllde honom för att gynna påfvedömet. ”Det är en judelögn”. ”Jag gifver dem fanen” o. s. v. Han blef i hög grad förbittrad när han fick veta, att hans son

För att få slut på de liturgiska oroligheterne, och förekomma alla förmodade försök att åter införa påfvedömet, sammankallades, efter k. Johans död, Upsala möte år 1593, der augsburgiska bekännelsen först antogs såsom Svenska kyrkans bekännelseskrift.

Hertig Carl tvekade att stadfästa detta mötes beslut; och äfven sedan han nödgats underskrifva det, fortfor han att förklara, att den heliga skrift vore enda rättesnöret för läran. Han sträfvade emot att Svenska kyrkan skulle fästas vid augsburgiska bekännelsen, och han påyrkade förnuftets bruk i gudaläran emot ärkebiskop *Olavus Martini*, som påstod, att Guds sanna kännedom kommer *cælitus*, och kan icke bekommas med flit och konst (Geij. 2. s. 366). För andra gången måste dock Carl gifva vika, och i sin konungaförsäkran af år 1607, erkände han äfven den augsburgiska bekännelsen, hvarefter den alltid varit ansedd för Svenska kyrkans läro-norm.

Af det anförda är tydligt, att både konung Gustaf I och hans lärde söner ansågo Svenska reformationen icke böra grundas på, eller söka sitt stöd uti, någon mensklig bekännelseskrift; äfvensom att de tre första ärkebiskoparne, först de båda *Laurentii Petri*, och sedan *Andreas Laurentii* voro af samma mening.

Det visade sig likväl snart, att en sådan bekännelseskrift var aldeles nödvändig för bevarandet af den Svenska kyrkans lugn; och den milda Melanchtonska anda, som utta-

---

Sigismund blifvit af jesuiterne förförd att öfvergå till katholska läran. Hans dotter Anna, som äfven öfvergått dertill, återgick derifrån till protestantiska kyrkan medan ännu hennes katholska moder lefde. Att k. Johan underhandlade med påfviska kurian och de jesuiter, som denna hitsände, är visserligen säkert; men hvar och en, som följer de numera bekanta underhandlingarne, finner, att konung Johan dervid sökte att genomdrifva eller åtminstone närma sig sin hufvudidé, att Romerska kyrkan sjelf skulle återgå till den äldsta katholska kyrkan, eller åtminstone tillåta den Svenska att göra det.

lar sig i den augsburgiska bekännelsen, rättfärdigar fullkomligt Upsala mötes beslut, att antaga denna bekännelse ensam, men icke de öfriga då redan i det protestantiska Tyskland antagne bekännelse-skrifter, samlade i concordieboken.

Men följande tidens Svenska theologer delade ej denna mening.

År 1627 begärte neml. presterskapet hos Dr. Christina, att äfven de öfrige Tyska Lutherska kyrkans symboliska böcker, uptagne i concordie-boken, måtte antagas såsom grundlagar för Svenska kyrkan. Detta afböjdes för den gången genom biskop *Johannes Matthiæ*, men blef under den följande förmyndare-regeringen genom 1663 års religionsplakat antaget; och genom 1664 års riksdagsbeslut stadfästadt.

I sammanhang härmed, och såsom följd häraf, började presterskapet nu att ifra mot irrlärighet. Märkvärdigt är, att beskyllningen derför i synnerhet träffade Sveriges utmärktaste och mest nitiske biskopar under den tiden. Den ryktbare biskopen *Johannes Rudbeckius* beskylldes att vara papist; *Johannes Matthiæ* att vara synkretist; samt *Terserus* affälling från *formula concordiæ*. De båda sistnämnde tvingades till och med, såsom följd af dessa beskyllningar, att afsäga sig biskopsembetet. Sedermera beskylldes biskop *Svedberg* att ej vara renlärig i sin psalmbok, och biskop *Spegel* att icke vara det i sin katekes. Uplagan af den ena skriften blef bortskjuten i förladdningar, och den andra kastad i Norrström. Slutligen upväcktes förföljelse emot den fromme Speners anhängare, de dåvarande pietisterne.

Den guldvigt, hvarpå man vägde renlärigheten i den tidens theologiska skrifter, var *Formula concordiæ*, en bekännelseskrift, genom hvilken äfven sjelfve den lärde och fromme *Melanchtons* meningar blifvit stämplade med irrlärighet.

Genom en sådan anhänglighet till bokstafven upstod en stark obscurantism bland presterskapet. Förnuftets fria bruk

blef ansedt som en stor förbrytelse äfven i filosofien. Vid 1686 års riksdag proponerades af presterskapet, ej blott att *Cartesii* filosofi skulle förbjudas, utan äfven att filosofiska fakulteten i Upsala skulle sättas under theologiska fakultetens censur (Wies. Sv. Rel. s. 41). En fanatisk vidskepelse började intaga äfven den bildade delen af nationen, hvarpå de, förnuft och menskligheť vanärande, rättegångarne rörande trolldomsväsendet, blåkullafärderne och satans grasseringar lemnade de mest beklagansvärda bevis. Lektorer erkände sig sjelfve hafva blifvit förde till blåkulla. Professorer och assessorer hemsöktes skenbarligen af djefvulen. Riksråder berättade i sittande råd sig hafva sett märke efter satans tänder på sina pigor.

Det var först Sveriges den tiden förnämste naturforskare, läkaren *Urban Hjerne* (1676), då ännu ung, som såsom ledamot i trollväsens-kommissionen lyckades stäfja en så fanatisk yra *).

Till en betydlig del måste orsaken till dessa förhållanden sökas i den ringa ingång, som den vetenskapliga bildningen hade vunnit i Sverige. Medeltidens snö låg der ännu öfver den s. k. bildade klassens kunskaper, åsigter och begrepp. Under det de nyare vetenskaperne blomstrade i hela det öfriga Europa, och der utbredde sig till alla klasser i samhället, kunde deras frön ej slå rot i Sveriges från medeltidsbildningen ännu icke uptinade jord **). Man studerade i Sverige hufvudsakligast latin

*) Att hexväsendet utgjordes af en magnetisk epidemi, kan icke betviflas; sådane konvulsionärernes oväsen i Paris o. 1730, en epidemisk själs-sjukdom i Tavastland år 1783, och prediko-sjukan i Sverige för några år sedan, äfven sannolikt voro.

**) I hela Europa ingick under det 16:de och 17:de seklet mathematik i den allmänna bildningen. De fleste uptäckter som denna tid deruti gjordes, och de fleste skrifter som deruti författades, voro icke af män af facket, utan af munkar, theologer, prester, jesuiter, filologer, filosofer, läkare, jurister, borgmästare, högre embetsmän, förnäma adelsmän, målare, privat-lärde. Deras skrifter äro ännu vig-

och grekiska, theologi, rättslära, politik och antiqviteter, samt en föråldrad filosofi. Men äfven uti dessa vetenskaper funnos få infödde Svenskar, hvilkas namn voro kände utom Sverige, och qvarblifvit i Europas rika lärdomshistoria (Fryx. 10. s. 90). När inom theologien, som var den tiden den vigtigaste vetenskapen i Sverige, någon framsteg med egne forskningar eller åsigter, blef han förföljd och afsatt från sitt embete. Utom adlen kunde få personer läsa fransyska. Då biskop *Emporagrius* i Strengnäs (biskop *Johannes' Matthiæ* hätske förföljare) emottog en gång ett fransyskt bref, kunde hvarken han eller någon i staden uttolka det (Fryx. 14. s. 147). Mathematik, astronomi, naturlära och naturhistoria voro nästan aldeles obekante i Sverige. När *Stjernhjelm*, en alumn af *Joh. Rudbeckius*, visade några fysiske experimenter, ansågs han för en trollkarl, och måste aflägga ny trosbekännelse. Gref *Arvid Horn*, ännu vid slutet af detta tidehvarf, och innan Hattarne införde vetenskaper i Sverige, var der ansedd för en lärd och högt bildad man. När en gång vid hans bord en gäst framkom med den satsen, att jorden gick ikring solen och denna stod stilla, ansåg Arvid Horn denne för en gudlös man, och dref honom ifrån sitt bord och sitt hus (*Tessin* och *Tessiniana*, s. 38). Detta skedde i Sverige 100 år sedan Galilée måste afsvärja en sådan lära i Rom. Man märke ock, att detta skedde inom samhällets högsta klass! I det öfriga Europa tog mathematiken, först genom *Cartesius* och sedan genom *Newton* och *Leibnitz*, en flygt till aldeles nya rymder. Hela Europas vetenskapliga verld sattes derigenom i rörelse. Blott Sverige synes ej ens hafva vetat om denna företeelse, mindre deltagit deruti. Och då man undantager några få namn, hvilka gingo öfver sundet, såsom *Olof Rudbeck*, *Urban Hjerne*, *Stjernhök* &c., förblef Sveriges bildning

---

tige. Men deribland kappast någon Svensk. Matheseos professor *Spoles* förnämsta mathematiska skrift var en *computus ecclesiasticus* (konsten att uträkna helgdagarne). Jfr *C. A. Agardh.* Algebra, Carlstad 1846, *företalet.*

under hela denna tid, stående inom samma område, inom hvilket medeltidens bildning hade rört sig.

Orsaken till detta förhållande var, att alla rikets elementar-läroverk voro hufvudsakligen ägnade åt prest-bildningen, och stodo derföre under biskoparnes styrelse.

Svenske konungarne, som i deras ungdom icke fingo någon undervisning i vetenskaper, förstodo ej att värdera, vårda och upmuntra dem. Deras öga, säger Rosenhane, sträckte sig endast till theologer och deras bildning (Sv. Vet. Akad. hist. s. 4).

Den som tror att denna vår framställning om bildningens beskaffenhet i detta tidehvarf är ensidig, orättvis eller öfverdrifven, kan läsa *Chr. Polhems* yttrande huru Svenskarne i detta afseende den tiden utomlands voro ansedde; ett yttrande som afgafs i en offentlig skrift uti k. Vetenskaps-Akademien år 1740, och vi ej här vilja uprepa, emedan det är långt skarpare än det vi afgifvit. (Se k. V. Ak. handl. Jan. —Mars 1740, s. 170).

10. Sverige under partitiden. 1718—1772.

Ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus, perventum est.
Livius.

a. Partierne.

Den tid vi komma här att skildra i några korta drag, framställes vanligtvis såsom en för Sverige vanärande tid. I sjelfva verket finna vi ock fläckar af vanära, som förut inom vårt land voro obekante, häfta vid densamma. Men dessa fläckar häfta icke vid det Svenska folket sjelf, som tvertom visar sig under detta tidehvarf på en ny bana, utmärkt af mod, kraft och fosterländskt sinne.

Vi vilja således ej här sysselsätta oss med de företeelser, som satt detta tidehvarf af Svenska historien i sådant van-

rykte. Vi vilja ej omtala den skymfliga flykten från Fredrikshall undan en fiende, som stod stilla och förundrade sig öfver denna osvenska flygt, — ej krigskassans delning emellan det flyende befälet, — ej dessa freder, uti hvilka man afstod provinser för penningar, — ej den oförklarliga politiken att sist, — och först efter tre år, — sluta freden med czaren, Sveriges farligaste men ädelmodigaste fiende, med hvilken vi, för att skydda våra kuster, ja vårt lands sjelfständighet, bordt först sluta fred, emedan han först var dertill benägen, och medan ännu broder Carls namn var varmt i hans minne.

Vi vilja ej omtala *Görtz's* mord, ett offer åt hämden, ej den sena förföljelsen mot *Wellingk*, Görtz's vän, och mot *Tessin* d. ä., Carl XII:s trogne tjenare, — icke fördrifvandet af den Holsteinska arfvingen, som Carl hade ämnat Svenska kronan — icke valet till regent af den yngre systern, en obetydlig qvinna, ej eller det derpå följande af en furste, som emottog ett konungarike icke för att uplyfta ett ädelt och nedtryckt folk efter dess olyckor, utan såsom en reträtt att lefva angenämt för lättjan, jagten och vällusten *).

Vi vilja ej omtala den kungliga arfsrättens uphäfvande, — ej förvandlandet af konungamakten till en titel i stället för en magt, — ej bildandet af sekreta utskottet till ett venetianskt tiomanna-råd, — ej böndernes uteslutande från detta utskott, — ej, vid stiftandet af en republik, adlens och presternes privilegier framför det öfriga folket.

Vi vilja ej omtala införandet af subsidie-systemet, falheten, korruptionen såsom erkände drifkrafter till besluten inom partierne och styrelsen.

Vi vilja ej omtala partiernes strid, icke om principer men om magt, — ej partiernes hämd, uti det råa aflifvandet

---

*) "Son inapplication était extrême. On peut dire en vérité, qu'il n'a ni lû ni ouï lire un seul livre. — — L'amour, la chasse, et la paresse le maitrisaient". (K. Fredriks karakteristik skildrad af Tessin, i Tessiniana, s. 258).

af *Lewenhaupt* och *Buddenbrock*, uti *Blackwells* tortur, uti *Brahes* och dess medbrottsligas straff, hvarigenom domrarne ville gifva sig det skådespelet att se konungens mantel besprängas med hans vänners och trognaste tjenares blod, som han var för svag att kunna skydda.

Wi vilja ej omtala den tvenne gånger förnyade krono-juvel-saken, ej den tvungna namnstämpeln, ej tillsättandet af de kungliga barnens lärare emot konungahusets vilja.

Vi vilja ej omtala de båda skärmytslingskrigen, hvilkas måttstock tecknade jemförelsen emellan dessa och fordna dagar; ej omtala huru i det ena soldaten begärde, ja bönföll, att få strida, och befälhafvarne — till svar — ej kommenderade annat än reträtt, samt slutligen låto hela den tappra hären nedlägga vapen utan nederlag, — ja, det som var svårare — utan strid; — och huru, i det andra, Svenska hären marscherade framåt när fienden retirerade, och retirerade när fienden gick framåt, samt efter hvilket Svenska folket, i stället för eröfrade fanor, icke har något annat minne — huru platt det än låter — än bruket af potäter.

Men allt detta passerade inom de högre regionerne, och rörde ej Svenska folket, såsom folk.

Vid Carl XII:s död liknade Sverige ett strandadt krigsskepp i spillror.

Efter en sannolik beräkning hade det egentliga Sverige år 1718 knappast 350,000 arbetsföre män, men 60,000,000 d:r smt. skuld. Hvilken kontrast!

Jordbruket var utan armar, och bergverken lågo i utländningens händer.

Sveriges anseende var så djupt fallet, att främmande ministrar tilläto sig att i sjelfva dess hufvudstad, i sjelfva konungaborgen, skymfa Svenska regeringen (Österrikes minister gref *Freytag*, Frankrikes, gref *Casteja*).

---

b. *Hattarne.*

Det finnes knappast något mera uplyftande skådespel än ett folk som, sedan det undergått stora olyckor, söker att åter upresa sig med mod, kraft och ståndaktighet. Det är detta skådespel, som denna period af Svenska historien företer.

"Aldrig", säger *Rosenhane*, och vi uprepa det, "har någon nation, som den Svenska, så hastigt uplyftat sig utur den afgrund, hvari den var sänkt" (Vet. Ak. hist. s. 4).

Efter Carl XII:s död kom Hessiska partiet, hvilket k. Fredrik af Hessen sjelf säges hafva hedrat med namnet *mössor*, till väldet.

Mössornes grundsats för Sveriges styrelse var, att hufvudsakligen låta tiden läka dess djupa och blödande sår. Om ett träd, huru stympadt det än är, blott får vexa orördt, återhämtar det småningom, om än långsamt, sina krafter, återtager sin lummiga krona, och gifver åter skugga åt den förbrända marken, utan att odlaren behöfver deråt ägna någon särdeles omsorg. Så ungefär betraktade mössorne Sveriges återhämtning från sin utomordentliga vanmagt. Deras politiska system var att Sverige borde finna sig uti sin nedsatta rang, och hushålla med det lilla det hade qvar.

Så var ej Hattarnes tanka, som år 1739 grepo styrelsens tömmar. I tjugu år hade mössorne styrt Sverige efter ofvannämnde grundsats. Men Svenskarne äro ej nöjde med att lefva såsom trädets blad, hvilka vexa upp, falla af och hvarje år förnyas; de vilja äfven *känna* att de lefva, de vilja i lifvet se rörelse och verksamhet, .de vilja hafva en framtid. De fördrogo detta system till dess möss-partiet slöt sig till Ryssland. Då vaknade nationalkänslan; och det parti, Hattarnes, som brann af begär, att återställa Sveriges fordna magt och ära, tog snart med sig nationens sympathi, och fördref mössorne från styret. Icke ens en så mägtig man, så myndig, så klok, så gynnad af konungahuset, som *Arvid Horn*, kunde stäfja strömmen af nationalviljan. Hattarnes program

förkunnade krig mot Ryssland, och framkallandet af landets välstånd på nya vägar.

Kriget mot Ryssland misslyckades. Svenska soldaten var sig lik, men parti-hatet rådde i hären *), och den icke illa anlagda, men illa utförda planen gjordes derigenom till intet. Hattarne förlorade dock dervid ingalunda modet, utan vände sig till den andra sidan af sin plan, — den fredliga, — med sådan kraft, att det å nyo af kriget utmattade Sverige redan inom 25 år var ett helt annat land, icke blott med blomstrande fabriker, och vidsträckt handel, utan äfven med en vetenskaplig bildning, som gaf Sverige rangen i detta afseende framför de flesta länder i Europa.

Såsom man icke alltid betraktat detta tidehvarf utur en sådan synpunkt, och ofta uprepar att det är endast på krigets bana, som Svenskarne kunna skörda några lagrar, eller taga sig ett utmärkt rum bland nationerne, skola vi tillåta oss några detaljer rörande denna period i vår historia, der de upträda på den fredliga banan med aldeles samma mod, ståndaktighet och kraft, som de ådagalagt på den krigiska.

I spetsen för hattarne voro: *Carl Gyllenborg*, den ene af freds-ministrarne på Åland, stor talare, modig och trotsande i faran, — såsom han visade i Dal-uproret, — varm fosterlandsvän, redlig och oegennyttig, ännu ihågkommen vid Lunds akademi, der han såsom kansler visade drift och kärlek för fysiska vetenskaperne; — *C. G. Tessin*, statsman med snillets mest lysande egenskaper, Linnés och naturvetenskapernes

---

*) Öfverbefälhafvaren Lewenhaupt var Hatt, men nästan alla regementschefer voro mössor, och gingo till kriget med all den förbittring i sinnet, som ett störtadt parti kan känna. "Låt gå för tusan d-r. De hafva begynt kriget mot vår vilja, det skall gå derefter", sade en af de högre officerarne vid embarkeringen. Flottans befäl var af samma sinnelag (*Toppelius*, hert. af Finnl. s. 15). Vill en Svensk läsa något riktigt hjertskärande, må han läsa den teckning af detta krig, som Toppelius lemnat i nyssnämnde skrift.

vän; — *A. v. Höpken*, större och djupare statsman än Tessin, men lika fosterländsk, stiftare af Svenska vetenskaps-akademien; — *F. Axel von Fersen*, republikan, men så som en aristokrat kan vara, en af dem, som sedermera Gustaf III sade vilja ryckas med konungen om hans spira; — krafter och förmågor, mot hvilka mössorne icke hade några liknande att sätta.

En fabrikant i Alingsås, en liten småstad med 300 invånare, Jonas Alström, hade redan under mössornes styrelsetid börjat införa betydande fabriker, hvilka ådrogo sig allmänna uppmärksamheten, aldramest i ett land, der sådant var nästan alldeles okändt, i synnerhet då den lilla staden derigenom ifrån 300 upbragte sin folkmängd till 1800 invånare. Hattarne insågo att det var på denna väg, som Sverige skulle göra sine säkraste eröfringar.

Knapt hade denna tanke vid 1738 års riksdag, der Hattarne satte sig i spetsen för styrelsen, kommit till klarhet, förrän den på en gång begreps af nationen och omfattades med en utomordentlig lifiighet.

För att upmuntra produktionen och näringarne, använde man dels understöd för nya företag utur manufakturfonden, dels lån utur rikets bank, så väl på fastigheter, som på tillverkade produkter, dels införsel-förbud, dels premier, dels privilegier. Dertill kom såsom tillfälligt hjelpmedel det genom krigen förorsakade stigandet af vexelkursen, hvilket om än förderfligt i annat afseende, minskade skatterne, stäfjade importen af utländska varor, och gynnade utförseln af de inhemska. Men hvad som mer än allt annat befordrade det nya systemet var folkets allmänna öfvertygelse, att det var patriotiskt. Hvarje odladt tunnland, hvarje planteradt träd, hvarje anlagd väfstol ansågs för en patriotisk handling, och en vinst för fäderneslandet. Detta system lyftade således nationalkänslan, och tillfredsställde nationalstoltheten i en helt annan rigtning än förut, under det att det gaf vinst åt den enskilte, och denna känsla af trefnad och välbehag, som endast verksamhet kan väcka och underhålla.

Författningarne från regeringen och anläggningarne bland folket följde hvarandra med rastlös fart.

Man slöt förmånliga handelsförbund med de förnämste utländske magter. Man köpte fred af de afrikanske röfvarstaterne för att skydda den levantiska handlen.

Landtbruket understödde man icke allenast genom lån, utan genom författningar om skatteköp, storskiften, hemmansklyfning, ödeshemmans uptagande, odlingar och bosättning på skogarne. Blott i Vestergöthland hade på 6 år (1764) blifvit upodlade 20,270 tld.

Fårskötseln var den del af landtbruket, som mest gynnades. Man införde Spanska, Engelska och Eyderstedtska får, anlade två stora stamschäferier (i *Höjentorp* och *Berga*), och en herdeskola i Alingsås, hvarifrån fårherdar utplanterades i provinserne, der en egen herdestat upgjordes. Det märkvärdigaste industriella företaget under denna tid var införandet af Angoriske getter. Sådane funnos på ett litet område i det inre af mindre Asien, hvarifrån en upköpt hjord transporterades med otaliga kostnader och svårigheter till Sverige, dit dock icke mer än 14 eller 15 stycken kommo lefvande. År 1765 hade dessa ökat sig till ett antal af 700 st., fördelte i särskilta hjordar i landet, hvilka trifdes väl, och hvilkas ull, kämel-ullen, förarbetades på 30 spinnmaschiner.

Biskötseln upmuntrades, blef allmän och lönande. Den tiden voro bikungar en hederstitel, mera vård än Tysklands fogelkungar.

Bergsbruket gynnades företrädesvis; det utgjorde ryggraden till hela systemet. Tackjernstillverkningen upsteg slutligen tilll 600,000, stångjernets till 400,000 skepp. Ödemarker uptogos till bergsbygder, i Wermland genom Uddeholmsverken, i Dalarne genom Garpenbergs. Marmor började brytas på Kolmården; Stenkol i Skåne. Från 1734 till 1754 inrättades 37 jernmanufakturverk. Sex gevärsfaktorier anlades; en fabrik för japaner-varor; en äfven utomlands berömd fabrik för mathematiska instrumenter. Jernkontoret inrättades år 1747.

För skogshandteringen sörjdes på det ömmaste. I Skåne och Halland beplanterades flygsandsfälten på Holländskt sätt. De som byggde stenhus fingo särskilta skattefriheter. Blott i Skaraborgs län planterades 1752—1762 310,000 frukt- och löfträd. År 1751 planterades 173 tld skog i Christianstads län.

Städernes jordbruk skildes från landets. De förra skulle endast odla fabriks- och handelsvexter, och fingo derföre sig anslagne betydlige landsträckor. De blefvo snart omgifne af plantager af tobak, af krapp, vau, vejde, rapsåt, kummin, mullbärsträd. Kring staden Lund voro planterade 100,000 mullbärsträd, och skördades 160,000 ℔ tobaksblad. Uti Stockholm på Ladugårdslandet var en plantering af 30,000 mullbärsträd.

Silkes-skötseln drefs med en utomordentlig kraft. År 1752 voro 285 sidenväfstolar, år 1754 387 st. i gång. Ingen menniska tviflade på, att icke Sverige skulle blifva ett silkesproducerande land.

Fisket understöddes på allt sätt. Sillfisket gaf år 1759 124,000, strömmingsfisket 200,000 tr. Man uppmuntrade äfven sillfisket under Engelska vallen, samt vestersjö-fisket af kabeljo, långor och koljor, äfvensom hvalfisk-fångsten under Grönland och vid Straat Davis (1755), hvilken lyckades väl. Perlfisket ordnades å nyo i Norrland.

Det var i synnerhet fabrikerne, som enligt det då omfattade *merkantila* systemets grundsatser företrädesvis gynnades och upmuntrades. Till deras befordran grundlades den skarpt updragna skillnaden emellan landsbygdens och städernes rörelse. Vi hafva redan nämnt huruledes stora områden af jord blifvit skänkte till städerne, för att derpå odla fabriksvexter. Fabriker anlades öfverallt i städerne. Knappast var någon stad så liten, att den ej hade en eller flere sådane. Ifrån 1734 till 1754 voro i riket 652 fabriker anlagde, år 1764 718. Tobaksfabrikerne upstego till 89; 19 sockerbruk; 13 oljeslagerier; 7 stärkelsebruk. Äfven för de mest speciella tillverkningar anlades fabriker, t. e. för barnskor, för glas-

slipning, tapeter, saffian, skedvatten, gyllenläder. I Wadstena var en kammarduks-fabrik. I Götheborg anlades från 1740 till 1760, 6 väfstolar för sidentyg, 6 för silkes-strumpor, 24 för kläden, 3 för stofter, 3 för regarnsstrumpor, 6 för segelduk, 6 för parkum, 4 för nopkins-band och tagelarbeten, 4 tobaks-spinnerier &c.

Vigten af den inre kommunikationens lättande förbisåg man icke aldeles; ehuru denna, — all industris förnämsta rörelsekraft i ett vidsträckt land, och utan hvilken intet land kan i industri täfla med något annat, — upskattades den tiden långt ifrån efter dess rätta vigt. Trollhätte-verket började 1749. Strömrensningar bekostades i synnerhet i Finnland.

Skeppsfarten gynnades på det högsta. Det förderfliga produkt-plakatet, som stod i rak strid med hela fabrikssystemet, var redan inrättadt i Mössornes tid, men lossades något under Hattarnes. Det var ämnadt att upmuntra skeppsbyggeriet, men skadade afsättningen. Ifrån 1743 till 1749 byggdes 380 öfverlästiga skepp (d. v. s. öfver 50 läster), 334 underlästiga. Fyrbåkar anlades, sjömanshus, assekuranskontor, 2 dykeri-kompanier. Skeppsfarten utvidgades alltjemt. Svenska flaggan visade sig på de aflägsnaste haf. Glanspunkten dervid var Ost-indiska handeln; en rörelse, till hvilken fordras utomordentliga kapitaler. När det rika och mäktiga Frankrike utrustade knappast ett skepp om året till China, utrustade det fattiga Sverige två. Man tänke sig ankomsten af sådane kolossala skepp till Götheborg lastade med de dyrbaraste varor från Indien! Hvilken rörelse derefter, hvilket lif, hvilket hvimmel af utlädningar! Ännu står det Ostindiska huset, det största i staden, qvar såsom ett monument af de dåvarande Svenskarnes handelsanda.

Utrikeshandeln var i ett jemt tilltagande. Stockholm utskeppade, utom de större produkterne *), möbler, fayanser, saf-

*) Från Stockholm utgick den största qvantiteten af Sveriges stångjerns-export, som ifrån 250,000 sk℔, som den utgjorde år 1721, upsteg ända till 400,000 sk℔. Af kanoner utskeppades ungefär 2,500 sk℔.

lan, kläde, vitriol, krut, kanoner, m. m. Af persedel-extrakterne visar sig, att då pr medium 1738 till 1740 vår utrikes handel rörde sig med ett värde af 6,969,492 Dr Smt, blef den deremot 1765 drifven med ett värde af 24,990,866 Dr Smt.

Stora köpmanshus med Europeisk kredit upstodo i Stockholm och Götheborg. Deras hufvudmän utmärkte sig icke blott för patriotism, utan äfven liksom de Ostindiska sjökaptenerne och superkargerne för vetenskaplig bildning och interesse, t. e. *Jonas Alströmer*, *Niclas Sahlgren*, *bröderne Grill*, *Plomgren*, *König*, *Lefebure*, *Clason*. Ledamöter af Vetenskaps-Akademien voro *Alströmer*, *Claes Grill*, *Johan Clason*, *Th. Plomgren*, *Lagerström* och O. I. sjökaptenen *Ekeberg*.

Folkmängden var i jemt tilltagande. Enligt Wargentin hade Stockholm år 1728 50,000, år 1757 70,000 invånare.

Allt detta skedde under den korta tiden af de 26 år, då Hattarne satto vid styret, och oaktadt de största motgångar mötte. Dertill kunna räknas de båda kostsamma krigen, som nära nog förstörde landets finanser, den ofantliga stats-skulden, den oro, de strider och den klagan, som upstodo bland embetsmännen öfver vexelkursens stegring och ombytlighet, svåra och ihållande missvexter, de förskräckligaste boskaps-epidemier, som angrepo sjelfva djuren i skogarne, totala eldsvådor i städerne **), den tilltagande yppigheten; — allt omständigheter, som förminskade verkan af regeringens och nationens gemensamma storartade bemödanden.

Vi hafva redan nämnt, att detta system alstrade en utomordentlig allmän-anda och patriotism inom nationen, från

---

**) Det är märkvärdigt, att oaktadt de otaliga total-eldsvådorne i våra trästäder, man aldrig fallit på den idéen att göra sådana totala eldsvådor omöjliga genom att, medelst en träplantering omkring dem, isolera hvarje hus, hvilket skulle göra städerna skönare, förädla smaken, göra familjelifvet trefligare, befordra snyggheten och hälsan. Sverige har jord nog. Hvarje hus i de nya delarne af London har framför sig en trägård eller så kallad terrass; hvarje torg i den gamla staden har en trägård.

den högste till den lägste. Konungen anlade fabriker på sitt skönaste lustslott Drottningholm; en handling för hvilken ständerne tvenne gånger aflade sin tacksägelse och hyllning. På ett annat lustslott, *Gripsholm*, betade en hjord Angoriska getter. Konungen förklarade att till sitt hof icke vilja låta införskrifva sådane varor, som inrikes kunde tillverkas, samt såsom högste befälhafvaren för arméen, förordnade han regementernes beklädning med Svenskt kläde. Allt skulle vara Svenskt, allt patriotiskt. Redan då framkom man med den vackra idéen om en national-drägt, som Gustaf III så bortfuskade, då han gjorde den till en theaterdrägt. 54 prisskrifter skrefvos angående denna fråga.

Uti ifren, att uptänka något nyttigt för fäderneslandet, regnade nya förslager, sämre och bättre, en del äfventyrliga och nu för oss löjliga. Man föreslog att införa plantering af äkta saffran, lackris-rot, sockerlönn, hvilka i sjelfva verket också trifvas i Svenska klimatet. Man föreslog att nyttja *Gentiana Centaurium* för kina-bark, pil-ull i st. f. bomull, inhemska vexter för thé. Man funderade på att tämja elgar, och akklimatisera renar, till och med kameler. Man yrkade på att plantera fisk i insjöar, och ostron i Östersjön, samt genom en hemlig konst bilda perlor i våra musslor, hvarom ordentligen med ständerne vid 1761 års riksdag afhandlades.

En af våra ekonomie professorer föreslog, för att höja vår handelsvåg, att exportera lärkor och domherrar till stek i Paris.

Alla dessa drag, hvardera för sig obetydliga, visa sammanlagda, den anda som genomgick hela nationen. Alla ville bidraga med sin skärf till fäderneslandets nytta.

Enligt riks-historiografen Schönbergs försäkran, som man synes böra tro, fanns ingen nöd i landet. Pålagorne voro ej tryckande, säger han. Inga vexationer dervid förmärktes (Sch. Svar om utflyttn. 1763).

Om vi vilja finna bevis för ett folks välmåga uti en herrskande yppighet, så måste visserligen välmåga hafva funnits i landet. Präktiga byggnader, dyrbara möbler, yppigt lefnadssätt

började utbreda sig öfverallt. Bordserviser, silfverkannor, — silfvervärjor nämnas äfven — gulddosor, guldur voro allmänna. Årligen förarbetades 2900 qvintin guld, 240,000 lod silfver, 120,000 ℔ tenn. Man beräknade att fruntimmers-släpen blott i Stockholm kostade 144,000 Dr Smt, samt engageanter och spetsar 480,000 Dr Smt, en half million! *).

Detta landets prosaiska välstånd förtjuste till och med poeterne den tiden. Vi kunna ej afhålla oss ifrån att framdraga ett fragment af ett poem öfver Stockholm af *Nicander*, en riks-poet, Packhus-inspektor och professor, hvilket den tiden, då vetenskapen trängde ned bland allmänheten, ej ansågs för något besynnerligt; i öfrigt lycklig skald efter gamla formen, och belönt af ständerne för en öfversättning af Virgilius.

Stockholms herrligheter. Fragment.

Du förträffliga stad, du Nordens dyrkada drottning,
Som beskyddas utaf dina Borgares eniga styrko,
Stolt till gator och hus, och till ditt qvämliga läge! — —
Kungars åldriga borg syns högst i staden af alle;
Snille och konst gör der naturen stummer och häpen;
Och kan byggnaden ej utan undran af alle betraktas. — — —
Vände sin ögon ehvart man vill, så skådas i staden
Torn och digre palats, samt hjeltars präktiga grifter.
Mälaren här sin ström med Bälten kärliga blandar;
Här en *Dædalus* har satt bom för böljornes yta;
Skeppen tagas emot, samt ömsom släppas i farten.
Tvänne dess hamnar i vidd långt öfverträffa *Corinthens;*
Och *Byzanten* har ej en lika beqvämlighet ernått.

---

*) Se här en liten beskrifning på yppigheten utur en skrift från 1767: "En borgare-hustru klädd *à la grecque* med långt hängande *giradoller* i öronen, snörd och pint, med *esclavager* och annat bylte af perlor, bjäfs och stenar om halsen, lik en orientalisk fånge, vore i Frankrike ett himmelstecken, men är i Sverige ett hvardagsspektakel" &c.

Här utskeppas i mängd vår bergslags ymniga förråd;
Här utlastas ifrån Oceanen hämtada varor.
Här tillredas ses skepp, här huggas de väldiga kölar,
Snälle att fara till hafs, åt öst- och vestliga kuster.
Väldigt breda sig ut förstädernas rymliga trakter,
Jemlika staden i magt, och jemlika staden i fågring;
Bryggor visa sig ock nog många i prydelig ordning.
Här gå jakter ifrån, och jaga hvarannan i loppet — — —
Oförlikliga stor omkring dig i prydnad och utsigt;
Likväl större du näms för snille i konster och handslöjd.
Till dina fynder här ock en fin och konstig *arachne*
Lagt sin prägtiga väf, som väckt mång granne till afund — —
Nyss i staden här ock en stor *Academia* börjat
Med sine nyttige rön, att landets bästa befrämja.
Större behagelighet hvar finnes, om icke den här finns?
Grönske till eviga tid du Bälts förträffliga *Sidon!*
Flöde till eviga tid dine Borgares ymniga sällhet!
(Se Lärd. Tid. 1761, n. 29.)

c. *Hattarne och Vetenskaperne.*

Hattarnes välde har en annan sida icke mindre lysande. Samma år 1739, som Hattarne fattade rikets styrelse i sin hand, stiftades Svenska vetenskaps-akademien af en ung man af deras parti, baron *A. von Höpken.*

Vi hafva förut (s. 152) visat, huru det vid den tiden stod till med vetenskaper inom de bildade klasserne i Sverige *). Också utgjordes de fem personer, som jemte baron Höpken stiftade vetenskaps-akademien, af en kapten, en assessor, en läkare utan plats, en fabrikant, samt en landtbru-

*) Se äfven Paykulls præsidii tal 1796. När *Maupertuis* kom till Stockholm fann han ingen vid hofvet som kände *Klingenstjerna*, professor i Upsala, redan ryktbar i Europa, såsom en af den tidens största mathematici, öfver hvilken okunnighet han förklarar sin stora förundran.

kare (*M. Trievald*, *Sten C. Bjelke*, *C. Linnæus*, *Jonas Alström* och *C. W. Cederhjelm*). Man öfverenskom att all borgerlig rang skulle bortläggas inom akademiens murar. *Linnæus* blef akademiens förste præses, *Höpken* dess förste sekreterare eller tjensteman, och efter honom *August Ehrensvärd*, tre då obetydlige, sedan bland fäderneslandets ryktbaraste män!

C. Linnæus, som icke ens kunde blifva docens i Upsala, kom till Stockholm utan plats, och blef snart bemärkt af Tessin. Sekreta utskottet gaf honom genast en tjenst i bergskollegium med 100 dukaters lön, mot föreläsningars hållande i mineralogi på riddarhuset. Amiral *Ankarkrona*, Carl XII:s räddare från Stralsund, gaf honom en läkare-tjenst vid flottan. Tessin tog honom i sitt hus, satte honom vid sitt bord midt ibland hans förnäma gäster, hvilka *skämtevis*, säger Linné, kallade honom Hattarnes *arkiater*. Så var Linnés lycka försäkrad. Han beskrifver det sjelf sålunda: "Linnæus blifver inom en månad publicus docens på riddarhuset *med pension*, medicus vid amiralitetet *med lön*, och förste præses vid akademien *med distinction*" (Ant. s. 39).

I Petersburg hade Czar *Peter* redan år 1725 stiftat en vetenskaps-akademi. Men Czar *Peter* var, i förmåga att se hvad vetenskap betyder för ett folk, en helt annan man än k. Fredrik; om hvilken *Rosenhane* naift säger: "Om denne konung hvarken kan eller bör anföras såsom befordrare af vetenskaper, måste man dock göra honom den rättvisan, att han icke på något sätt hindrade deras framsteg" (Vet. Ak. hist. s. 26).

Visserligen hade år 1720 genom *Er. Benzelius* d. y. en lärd societet blifvit bildad i Upsala; men den var stiftad för alla lärdomsgrenar och dess handlingar skrefvos på latin. Dess grundreglor anmältes af gref *Arvid Horn*, — som icke trodde att jorden gick omkring solen, — till stadfästelse hos k. *Fredrik*, — som aldrig hade läst någon bok (se ss. 153, 155).

De sex unge män, som stiftade vetenskaps-akademien, gjorde således en revolution i Svenska folkets dåvarande bildning, i det att alla personer af vetenskaplig rigtning funno

der en föreningspunkt, och upmuntran. Den nya stiftelsens ändamål var tvåfaldigt. Det ena var, att väcka och utbreda intresset för vetenskaper i vårt land; det andra var, att befordra sjelfva vetenskapernes utveckling i allmänhet. Detta dubbla ändamål sökte man på det sättet vinna, att hvarje afhandling i akademien skrefs på Svenska, och så populärt att åtminstone ämnets vigt kunde inses af den större bildade allmänheten. Man ser i dessa handlingar de subtilaste ämnen göras tillgängliga för män af vanlig bildning.

Deraf upkom ett allmänt vetenskapligt intresse, och akademiens tryckte handlingar köptes och lästes så allmänt, att förläggaren kunde derför betala ett anständigt honorarium (Rosenh. s. 135); hvilket icke nu är fallet *).

Vetenskapernes studium förutsätter icke någon föregående lärd bildning. En bonde kan lika omedelbart börja studera dem, som den hvilken genomgått lärda skolan **).

Deraf förklaras, huru inom ganska kort tid bildningen i vårt land tog en aldeles ny rigtning, och att i alla klasser, från den högsta till den lägsta, man fann idkare i synnerhet af naturvetenskaper, hvilka i sig sjelfva hafva något särdeles lockande, tillgängligt, och behagligt. När man ifrån lärdomsbråket börjar studera naturvetenskapen, är det, som när man flyttar från stadens hvimmel till landsbygdens bortgömda och fridfulla nejder. *Rousseau* och *Göthe*, — mätte på allt annat vetande, firade för sina skrifter i andra ämnen i hela Euro-

*) De kunna icke nu förläggas utan ihop med almanachorne. Man kunde således säga, att i vårt land är det bönderne, som förlägga vetenskaps-akademiens handlingar.

**) Förf. har derföre trott sig böra uti det nya seminarium för Carlstads stifts skollärare, med anledning af stadgan, införa naturhistoria, fysik, proportionsläran, och Wolfs geometri, hvarigenom skol-lärarne kunna bildats till tänkande män, och få en rigtning att studera naturen. I geometrien hinna de vanligen igenom hela planimetrien. Lyckligtvis har man hittills kunnat erhålla skicklige lärare, som sjelfve älskat dessa studier.

pa, flydde på sin ålderdom till naturens studium. *Så* äfven *Tessin*, efter slutad statsmanna-bana. Man har mer än en gång gjort den anmärkningen, att dessa studier äro särdeles lämpade för Nordbons i allmänhet mera ensliga lif.

Dessa fingo äfven, genom Linnés nya sätt att upfatta och klassificera naturföremålen, ett nytt behag. Nästan hela studentkåren upfyllde hans lärosalar, och följde honom på hans botaniska utflygter. De kunde den tiden göra detta, då studierne ännu voro frie, och icke så skråmessigt ordnade, som de blifvit efter den nya studentexamens införande, och sedan de akademiska studierne blifvit gjorde beroende af examina. Ifrån universitetet utspriddes sedermera smaken för naturkunskaperne öfverallt i landet.

Konungen och Drottningen hade hvardera sitt naturalmuseum, hvilkas dyrbara innehåll Linné beskrifvit. — *Tessin* hade ännu vidsträcktare och rikare samlingar. — Han höll hvarje vecka en soirée för vetenskapsmän. — Sjökaptener och köpmän erbjödo sig att hemföra och låta hemföra vigtiga samlingar från de aflägsnaste kuster. Flere köpmän, supercarger och sjökaptener voro ledamöter af akademien. — Äfvenså flere prester. — Bland unge män utbredde sig dessutom en allmän lust att på resor till andra länder och verldsdelar genom observationer rikta och utvidga naturvetenskaperne. Ja, vi tro oss kunna antaga, att ifrån intet land utgått så många resande till aflägsne länder på en gång för vetenskapliga ändamål, som under denna tid af omkring 30 år, ifrån Sverige *).

Sådant var vetenskaps-akademiens inflytande i Sverige på nationen. Det stod i nära sammanhang med den lif-

*) Vi erinra oss följande: *Löfling* till Spanien och S. Amerika; *Hasselqvist* och *Forskål* t. Orienten; *Osbeck* och *Torén* t. China och Ost-Indien; *Rolander* t. Surinam; *Kalm* t. N. Amerika; *Thunberg* t. Kap och Japan; *Solander* och *Sparrman* t. Söderhafvet; *Rothman* t. Tripoli; *Lexell*, *Falk*, *Laxmann* t. Siberien; *Martin* t. Spitsbergen.

lighet och rörelse, som visade sig uti hela industrien och affärslifvet.

Icke mindre aktning och anseende hade vetenskaps-akademien utomlands. Dess handlingar väckte tidigt en så stor uppmärksamhet, att de genast började öfversättas af en af Tysklands förnämste mathematici, skalden *Kästner*. De tilltogo så uti vetenskapligt intresse, att Svenska Vet.-akademien snart ansågs för att vara den andra eller tredje i ordningen i Europa.

Utländningar ansågo för den största ära att blifva ledamöter deraf. Stockholms publik erhöll det nya och intressanta skådespelet, att se en *Duc de la Rochefoucauld*, en prins *Kurakin*, en *Michelessi*, en markis *Sagramozo* med offentliga tal personligen intaga sitt rum i akademien.

Vetenskaps-societeten i London begärde den Svenska akademiens utlåtande i frågan om en prisskrift om longitudens bestämmande.

Utländska regeringar begärde naturforskare och vetenskapsmän ifrån Sverige, för att anställas i deras tjenst *).

Fransyska vetenskaps-akademien, den förnämsta och berömdaste i Europa, har alltid inskränkt antalet af sina utländske ledamöter till 8, hvilka utgöras af Europas störste och ryktbaraste vetenskapsmän. Vid den tid, vi här skildra, voro af dessa 8 på en gång 4 eller *hälften* Svenskar: *Linné*, *Wargentin*, *Bergman* och *Schéele*.

Allt detta skedde inom en liten nation af 2 millioner invånare, med små städer, spridda boningsplatser, fattiga läroverk, och utan kolonier, samt inom tidrymden af 30 år, d. v. s. samtidigt med Hattarnes regering. Före deras styrelsetid fanns nästan ingen real-vetenskap i Sverige; och efter den-

*) *Löfling* användes i Spansk tjenst; *Lexell*, *Falk* och *Laxmann* i Rysk; *Solander* och *Sparrman* i Engelsk; *Forskål* i Dansk; *Murray* anställdes i Göttingen; *Thunmann* i Halle; *Ferber* i Mitau; *Rothman* i Tripolitansk tjenst, alla för vetenskaperne; *Bergman* kallades till Berlin, men ville ej öfvergifva sitt fädernesland.

samma blef den åter— såsom bildning (hvilket noga bör märkas) — i jemt aftagande.

Värdet af Hattarnes system ligger icke så mycket i riktigheten af alla dess delar, som fast mer deruti, att det var system; att det var djerft, omfattande och konseqvent, att allt deruti sträfvade till ett enda mål, som var på en gång enkelt och stort, och att alla samhällets krafter koncentrerades för detta mål. Det fanns icke en medborgare i Sverige, som ej med magt drogs in i systemet, ingen som ej trodde sig vara eller kunna vara ett hjul deruti. Han behöfde endast säga: Jag vill anlägga en fabrik, ett fiske, en plantering. Jag vill bygga ett skepp, jag vill fiska vid Straat Davis, jag vill fiska perlor i Norrland. Ja, jag vill tvinga musslorna att producera perlor. Och staten svarade — måhända ofta något för hastigt: — Väl! Skaffa säkerhet. Här är penningar. Här är skydd. Här är förmåner.

Vi säga icke att detta system icke hade fel, icke hade stora fel. Men felen ryektes bort med strömmen af det riktiga, såsom en sten som kastas i forssen. Felen gjorde blott resultaterne mindre, eller tillintetgjorde dem, först sedan de redan vunnits.

Hattarnes system var *Colberts*. Såsom han, lyftade de industrien och vetenskaperne på en gång. Men liksom Ludvig XIV slösade bort allt hvad Colbert skapade, förstördes resultaterne af Hattarnes skapelse på två onyttiga krig inom 16 år, som kostade 60 millioner. Liksom Colbert gick i sin graf hatad af det Frankrike, som han skapat, jagades Hattarne, blomman af hvad Sverige hade uphöjdt och snillrikt,— från styret, belastade med det folks hat, som de lyftat.

Den vigtigaste frågan historien gör rörande Hattarnes styrelse är: Hvar togos penningar, — utan hvilka ingenting kan göras, — uti ett utarmadt land? På denna fråga kan ej svaras på annat sätt än genom en afhandling öfver den satsen, *att penningar ej äro annat än kredit*; att bankosedlar ej äro annat

än skuldsedlar,. som hafva kredit, att specie-riksdalrar och dukater ej äro annat än spelmarker, som utbytas under den eviga handlens aldrig afslutade spel, och att hvarje skuldsedel, när den erhåller en viss form, kan sättas i deras ställe *).

Ett land har således aldrig brist på penningar, huru mycket som än behöfves, när med kredit tillika skapas en räntebärande eller inkomstgifvande materiel valuta, om än staten dertill förut icke har en skilling, och om än valutan motsvarar millioner **).

Tänk om Hattarne icke gjort de två krigen. Tänk om de upphäft produkt-plakatet, som skadade afsättningen; om de icke så skarpt afskiljt stads- och lands-rörelse, om de uphäft författningarne om lands-köp, om de förstått vigten af kanaler och andra kommunikationer, om de infört inrikes vexlar, om de gjort stats- och bankskulden rörlig; — hvilka oberäkneliga resultater hade icke då upstått af deras modiga, kraftiga och samhållande system!

---

*) Se ett försök till en sådan afhandling dels uti författarens företal till gref *Björnstjernas* skrift *om Engelska statsskulden*, första uplagan 1833 — (uti den andra blef företalet intaget och inflickadt i texten), — dels uti författarens senare skrift: *Ytterligare om stats-skuld*, 1833, en skrift som aldrig blifvit vederlagd, icke en gång någorstädes recenserad.

*) Man betrakte hvilka millioner ligga i våra landsvägar! Huru hafva de åstadkommits? De gifva ej en skilling i inkomst. Hvilka millioner kan då ett folk skapa med kreditens häfstång i sin hand, då de gifva ränta? Man rädes nu i Sverige för att anlägga en jernväg af några få mil, som kosta sju millioner, — några herregårdars värde i Skåne, — "emedan vårt land är för fattigt, emedan det ej har kapitaler dertill". Men hvar funnos de millioner, som nu representeras af Europas och Amerikas jernvägar och kanaler, innan dessa anlades? De funnos icke alls, de funnos ingenstädes. De skapades och upkommo genom hvarje spadtag, som sattes i jorden, och som bildade ett kapital, hvilket genom krediten kunde göras rörligt.

Det är endast genom enhet, kraft, omfattning och delarnes inbördes ingripning uti det statsekonomiska systemet, — icke genom enstaka författningar — än här, än der, — som ett land kan blifva mägtigt.

Det är endast genom ett statsekonomiskt system, *hvaruti kredit är penningar,* som ett land kan blifva rikt. Så hafva de minsta, så hafva de största stater blifvit rika. Så *Venedig* och *Genua,* så *Holland,* så *Hansestäderne,* att icke tala om *England* och *Nordamerika.* De hafva blifvit det icke genom silfver och guld — de hade inga sådana grufvor — utan genom kredit. Vexlarne och bankerne upkommo i Genua, Venedig, Holland, England och Nordamerika. De öfriga Europas länder införde icke någon vidsträckt och rörlig inre kredit, utan i stället lån på pant, som är motsatsen af kredit, nemligen misstroende. Spanien som disponerade hela verldens guld och silfver, förblef ett fattigt land.

I Sverige har man hvarken guldgrufvor eller vexlar, eller banker; ty hvad man kallar hos oss banker, är icke något annat än assistenser, der penningbehöfvande taga lån på pant, eller mot säkerhet. Så länge Riksens ständer, som ensamme dertill hafva magten, icke skapa en omfattande inre kredit, — och med den kapitaler, — så kan Regeringen ingenting betydligt göra till landets väl. Ja de kunna ingenting fordra af Regeringen, lika litet som godsägaren, som säger till sin inspektor: odla den landsträckan, men gifver honom ej penningar dertill.

Så länge blir äfven Sverige ett vanmägtigt land; så länge måste dess folk, denne modige Simson, med klippta lockar stå ensam bland filisteerne, som han fordom slog, och denne fordne Starkotter med fyra par armar, midt i Europas rörelsehvimmel, lägga de två han har qvar förlamade i kors.

Endast vid de tider, då Sverige tvingats att hafva en inre kredit, har Sverige gått framåt. Så under Hattarnes tid; så under riksgäldstiden; så under tiden emellan 1809 och 1834, då Sverige på några och 20 år uphann det mål, som det förgäfves sökt att uphinna allt sedan Christinas tid: att pro-

ducera sjelf den säd, det behöfver. Deremot gick Sverige tillbaka under Mössornes tid, hvilka för att skaffa penningar, förstörde krediten; under Gustaf III:s tid, då staten likt Midas gjorde allt till silfver och hade intet bröd. Den tid, som börjat år 1834, är icke slutad.

Se der — med anledning af Hattarnes kredit-system, och deras storverk utan reellt mynt — programmet till ett af våra följande kapitel.

d. *De nya mössorne.*

Hattarnes största misstag voro de båda krigen. Uti dessa förslösades fäderneslandets krafter; förstördes landets finanser; försvagades eller undergräfdes partiets magt. Det Finska kriget kom dess välde att vackla; det Pommerska störtade det *).

Det medel i partiets fienders händer, som dertill användes, var de genom Pommerska kriget förstörde finanserne. Dessa gåfvo sig tillkänna för hvar man genom vexel-kursen. De kunde icke döljas; de måste botas. Hattarnes största brist var att de inom Rådet icke hade några finansierer, — en slags statsmän, som den tiden voro en sällsynthet, och icke som nu vexte på hvart enda träd **).

Efter Finska kriget år 1745 uphörde Banken att inlösa sina sedlar med metalliskt mynt. Sedlarne gingo likväl i rörelsen genom nödvändigheten af ett skiljemynt, genom statens emottagande deraf i skatterne, och genom tron att banken,

---

*) Båda krigen ansågos hafva kostat 681 t:r guld, d. v. s. 68 millioner D.r Smt (Modéer, s. 337); en icke liten blodnttömning för det försvagade landet.

**) Liksom Axel Oxenstjerna, Europas för sin tid störste statsman, erkände sig ej förstå finans-vetenskapen, förklarar Gustaf III sås. kronprins, och färdig att emottaga regeringen öfver ett land med ett inveckladt penningväsen, att han icke känner finanserne (Gust. Pap. p. 68) Han var dock det största snillet på den tiden i sitt land.

hvars förbindelser de utgjorde, hade mer att fordra än den var skyldig. De gingo således på kredit, såsom andra papper, som säkra hus utgifva. Och såsom Banken icke, såsom andra hus, kan falla, gingo de beständigt. Frågan om hvad de voro värde upkom ej i den inre rörelsen utan endast på börsen, der exportörerne uti vexlar sålde utländskt mynt för Svenska sedlar. Vid alla penningtransactioner på tid upkommer diskont, eller, såsom det här blef, *kurs* *). I stället att en R:dr Hamb. borde gälla ungefär 36 m:k kpmt, gällde den småningom 37—43 m:k eller något derutöfver. Detta var icke någon hög stegring och ådagalägger snarare en god ställning än en dålig för Sverige under hela denna tid. Ty en så låg kurs för ett mynt, som aldrig inlöstes, visade att ingen brist var på vexlar.

Allt gick således förträffligt ända till Pommerska kriget. För att reglera kursen hade Regeringen öfverlemnat rikets subsidier och metalliska inkomster till realisering åt så kallade vexel-kontor, eller bolag af affärsmän, som deremot och mot andra förmåner och förskotter, skulle hålla vexlar tillhanda mot låg kurs. Dessa vexel-kontor voro successift tre: det första Kjerrmanska 1747—1755, det Königska för år 1756, och det andra Kjerrmanska 1758—1761. Det sista, hvilket

*) En Svensk R:dr specie, som borde *alpari* gälla 36 m:k var ej af precist lika värde med en R:dr i Hamburg, som närmare svarade emot 34 m:k.

Kursen varierade ifrån 1740 till 1756, på följande sätt:

	m:k kmt.		
1740	36½—37.	1749	42¾—40.
1741	36¾—41.	1750	40—43.
1732	36—39.	1751	39—40.
1743	43.	1752	36½—40.
1744	42—45.	1753	37¾—39.
1745	40—45.	1754	38½.
1746} 1747}	43?	1755	37¾—39.
		1756	41—43.
1748	43—47.		

opererade under det Pommerska kriget kunde naturligtvis icke nedhålla kursen. Den steg till 72 m:k. Kontoret upsade derföre kontraktet, hvarefter kursen hoppade som en stenget *). Dessa förunderliga språng, hvarigenom ingen medborgare visste hvad han hade, oroade allmänheten, hvilken såsom alla oroade allmänheter, sökte efter orsaken, och fann naturligtvis denna orsak vara Hattarnes regering, Pommerska kriget, Fransyska systemet och slutligen allt hvad Hattarne gjort.

Hvar och en, som betraktar kursens omvexlingar, inser af sjelfva dess beskaffenhet, — både dess hastiga stigande och dess djupa fall, — äfvensom af Bankens ställning, att regleringen af penningeväsendet, utan att skada lugnet och krediten, ej var omöjlig. Den var tvertom lätt.

De stora skulder, som både Staten och Banken hade till enskilte, visar att i landet funnos stora kapitaler, fastän de på detta sätt voro fastläste. Dessa kapitaler, rätt begagnade, skulle naturligtvis lätta regleringen.

Bankens årliga inkomst var ungefär 2,000,000 D:r Smt. Stora medel voro således deruti att hämta för en reglering **).

---

*) Se här kursen under denna tid:

	m:k kmt.		*m:k kmt.*
1757 } 1758 }	56—60.	1763	80.
1759	54.	1764 } 1765 }	86—96.
1760	56—76.	1766 } 1767 }	66—72.
1761	65—71.	1768 } 1769 }	42.
2761	65—71.		
1762	108—90.		

(Se utom vanl. skrifter, som sällan äro fullständige, Lärd. Tidn. 1778, n. 49).

**) Se här Bankens ställning år 1760:

Tillgångar.	D:r Smt.	*Skulder.*	D:r Smt.
Lån till staten	36,300,000.	Sedelstock	47,000,000.
fastighetslån	28,500,000.	uplånte kapitaler	15,000,000.
lån på kortare tid	2,250,000.		
	68,550,000.		62,000,000.

Redan år 1760 lyckades det Mössorne att skaka Hattarnes system. Tiden till nästa riksdag användes af dem för att genom skrifter emot Hattarne bereda hvälfningen vid den väntade riksdagen, der allt skulle ordnas. Med Mössorne sjöngo i chorus embetsmännen, som genom kursens stegring förlorat i penninginkomster, alla statens fordringsägare, — hvilka båda klagade med rätta, — alla de som fiska i grumligt vatten, alla de som endast kunde vinna genom ombyte.

Hvälfningen skedde under Ryska och Engelska ministrarnes anförande. Den ene ville bringa Sverige under oket, den andre förstöra våra fabriker *).

Mössornes system förkunnade sig såsom åsyftande jordbrukets företräde framför fabrikerne, hushållning och sparsamhet, hämmande af öfverflödet, reda i penningväsendet, hat mot Frankrike, hvars politik fört Sverige i förderfvet. Allt detta var populärt, och hänförde hopen.

Bankens ränteinkomster efter 4 proc. borde utgöra 2,742,000 D:r Smt; när derifrån afgick räntan för dess skulder, borde dess behållne inkomst vara 2,140,000 D:r Smt. — Statens hela skuld utgjorde efter krigets slut 55,800,000 D:r Smt. — Om man i första rummet hade förvandlat Statens och Bankens bokförde skulder i lätt rörliga obligationer med garanterad ränta, hade Banken kunnat operera med sedlarnes indragning huru som helst, emedan sådane obligationer i penningbrist alltid upfylla penningars ställe, och i penning-öfverflöd drifva sedlarne i Banken.

På denna basis och med en så stor inkomst som Banken hade, kunde regleringen utföras på många sätt, och med stor lätthet.

*) Mössornes parti, "servilt tillgifvet Ryssland, tog order af dess ministrar", säger Gustaf III (Gust. Pap. s. 132).

"En million främmande penningar sades vara ankomne. Fullmakter såldes från 500 till 9000 D:r. Statens förnämare och förmögnare embetsmän dels togo, dels utdelte penningar; Engelska ministern ömsom på klubbarne, ömsom i tobakslag" (Tessiniana s. 207).

Gustafvianska papperen karakterisera deremot Mössorna på följande sätt:

"Mössorne, förenade med Ryssland, upfyllde af lika hat mot hofvet och mot hattarne, drefvos af samma lystnad efter magten, som dessa, men vida mindre ägnade för dess utöfning. Utan snille, utan uphöjelse, utan erfarenhet, utan duglighet, närde de blott sin förbittring och sitt hat. Understödde af Ryssland och England fullföljde de med hätskhet sine motståndare" (ss. 132, 133).

Deras plan för penningväsendet, hvilket genast behöfde hjelp, var att bankosedlen skulle småningom tvingas att återgå till sitt ursprungliga värde, 36 m:k kpmt för en riksdaler, dels genom minskning af Bankens lån, dels genom indragning af sedelstocken. Vexelkursen skulle styras genom förbud med högt vite att sälja vexlar till högre än bestämdt pris. Stora sjötullen, hammarskatten, tackjernstionden skulle utgöras i silfver. Slöseriet med understödet för fabrikerne skulle uphöra.

Manufakturkontoret uphäfdes. Alströmerska inrättningen förlorade sina privilegier. Manufakturarbetare, förut skattfrie, ålades kontributioner.

Delägarne af de tre vexel-kontoren, oaktadt dessa redan erhållit décharge och qvitto, ställdes för rätta inför en kommission. Förgäfves fordrade de att få svara inför laglig domstol, och dömmas efter lag. Den stora deputationen, som skulle utreda detta mål, beräknade, att Banken och Kronan på alla tre kontoren förlorat 36,625,909 D:r kpmt. De två kontorens kufvudman *Kjerrman*, som varit talman för Borgarståndet under Hattarnes mägtigaste tid, kastades i fängelse. En storm af skrifter störtade ut i alla rigtningar, såsom Sibyllas blad, och spridde hat och förföljelse.

Det var naturligt, att näringarne, som voro invecklade i ett vidsträckt nät af kreditförhållanden, skulle genom sådane författningar, och en sådan reaktion lida och slutligen gå under. Stagnation, dagliga bankrutter, bankoauktioner blefvo första följden. Allmogen gick från hemmanen genom dessa

bankoauktioner. Endast hälften af Alströmerska fabrikerne kunde drifvas. De fabriker, som voro ännu mindre sjelfständige måste uphöra. Fabrikernes maschiner såldes på auktioner, mest till Ryssland, och arbetarne följde efter. Stockholms folkmängd, som år 1763 var 72,989, var år 1766 68,936. Stockholm var ej mer det, som *Nikander* för 6 år tillbaka besjöng.

Väfveri-fabrikernes ställning i Stockholm förändrades på få år på följande sätt:

	år 1762.		år 1767.	
	Stolar.	*Arbetare.*	*Stolar.*	*Arbetare.*
Sidenfabriker	822.	1914.	221.	519.
Kamelgarns d:o	67.	133.	27.	52.
Siden- och Padubands d:o	86.	181.	45.	77.
Silkes-strumpors d:o . .	95.	185.	81.	141.
Klädes d:o	192.	2603.	129.	1413.
Ylletygs d:o . . , . .	310.	1099.	174.	529.
Ylle-tröj- och strump- d:o	141.	474.	89.	187.
Linne- och bomulls d:o .	384.	1418.	244.	799.
	2097.	8007.	1010.	3717.

(Se skr. af S. för Medb. kunsk. 2. s. 181).

Förödelsen var naturligtvis ännu större i landsorterne, der tillgångarne voro mindre.

Skatterne kunde ej utgå. Landshöfdingen i Upland anmälte att kronobetjeningen ej var tillräcklig att fullgöra utmätningarne. ”Flere utmätningar voro nu på en dag, än förut på en månad”. Ingen kunde köpa det utmätta. Auktionen på ett hus i Ystad, kunde ej gå för sig på annat sätt, än att plocka det sönder, och försälja fönster, dörrar, timmer och tegelsten hvar för sig.

Uddevalla anmälde, att staden ej kunde löna sin magistrat.

Sorlet började öfverallt; anmärkningar, klagan, hot. Då utkom år 1767 en förordning, hvaruti förböds, vid 2000 Drs plikt, att klandra hvad 1765 års ständer gjort.

Detta verkade föga i bergslagerne; hvilka icke kunna arbeta utan större förlager. Vid Christinehamns marknad år 1768 var klagan så högljudd, att den genljudade i hufvudstaden. Landshöfdingarne framförde landsorternes klagan; Kammar-Collegium landshöfdingarnes, Bergs-Collegium bergslagernes. Kronprinsen Gustaf kom från en resa med en packvagn af klagoskrifter.

Konungen fordrade riksdag.

Men Rådet låt sig ingenting bekomma. Rådsherrarne insvepte sig i sina talarer, orörlige på sina stolar, liksom Roms senatorer satte sig i högtidsdrägter på sina elfenbens-*sellæ,* väntande Gallierne och ödet. Ty en riksdag skulle störta Rådets välde. Detta välde eller fäderneslandet — det var valet.

Då bönerne, hotet voro förgäfves, inträdde konung Adolf Fredrik i Rådet och förklarade, att han nedlade regeringen, och att han förbjöd bruket af hans namnstämpel. Kronprinsen Gustaf for uti statsvagn till kollegierne; och tillkännagaf att konungen upphört att regera. Kollegierne, embetsverken, magistraten tågade i stor procession med presidenterne i spetsen upp i Rådet, och förklarade, att de icke kunde utöfva sina embeten utan konung. Öfverstarne tillkännagåfvo, att de ej svarade för soldaterne. Statskontoret nekade att utbetala solden till den vakt, som Rådet befallte till sitt skydd. *Det var det passiva motståndet.* Regeringens urverk hade stannat.

Det var ett skådespel för det gamla Rom. Ingenstädes i den nyare historien finnes något liknande. Dock — det var Svenskt. Det var sådant, som revolutionerne 1680, 1772, 1789, och 1809, utan blod, och utan hämd.

Allt detta var kronprinsen Gustafs verk. Det var helt och hållet i hans genre. Det var ej blott en *coup d'état*, utan tillika en *coup de théatre.* Han var ensam derom. Han hade ingen medhjelpare. "Man måste agera", — säger Gustaf, — "äfven utan gref *Fersen*, som är absorberad af sin passion för riks-rådinnan Ribbing" (Gust. pap. s. 82).

Rådet satt öfvergifvet af hela landet — utan hufvud, utan armar, och utan röst. Ingen rörde sig på dess befallning. Ingen hörde den. Den var, som rösten under luftpumpen. I fyra dagar fortfor Rådet att vägra riksdag — 15 till 21 Dec. 1768. — I sex dagar, — innan riksdagskallelsen utkom, — var landet utan regering.

Gustaf III gjorde slut på partiernes välde genom en revolution, som icke bestod i annat än uti en appell till nationen, och som i våra dagar blifvit eftergjord af *Louis Napoleon* i Frankrike, med lika lycka, men mindre ädelmod.

---

e. *Mössorne och vetenskaperne.*

Vetenskapernes upblomstring i Sverige förmedelst vetenskaps-akademien var Hattarnes verk. Och såsom sådant var det ej gynnadt af Mössorne.

När Hattarne kommo till väldet, stiftades vetenskaps-akademien. När Mössorne efterträdde dem i magten, stiftade de också ett litterärt sällskap, eller rättare de förvandlade ett förut varande ordens-sällskap till ett sådant. Detta skulle, liksom akademien, utsätta prisämnen, utdela pris, och utgifva handlingar. "Sedan det förstärkt sig med en och annan, som i akademien icke kunde få inträde", trädde det år 1767 i dagen under namn af *Patriotiska Sällskapet*. Rosenhane förklarar icke otydligt, att afsigten med dess stiftande icke var aldeles ren, utan åtminstone hos en del af grundläggarne gick ut på, att undergräfva vet.-akademien. Denna afsigt vanns likväl icke fullkomligt; men den nya inrättningen delade sträfvandet i landet, och det literära intresset. "Det nya sällskapet sträckte i början sin omtanka till helt andra än egentligen ekonomiska och praktiska föremål, kvartill det sedermera ensamt inskränkte sig". Man kan säga att akademien ifrån denna tiden, ehuru den alltid bibehöll en frisk kärna af hög vetenskap, dock aldrig mer verkade så på nationen, som

den dittills gjort. Detta visade sig sedermera tydligare under det följande tidehvarfvet.

Flera företeelser vittnade, att Mössorne endast sökte sak med akademien för att skada henne. Snart trodde de sig hafva funnit ett tillfälle dertill.

I almanachorne hade ifrån år 1763 uphörts att trycka helgdagarnes namn med röda bokstäfver. Detta förklarades såsom förakt för religionen och väckte bekymmer både hos den enfaldiga allmogen och inom Presteståndet. Dessa bekymmer fingo till och med plats uti ständernes *allmänna besvär*. Man yrkade att akademien skulle tillsägas att antingen åter trycka helgdagarne med röda bokstäfver eller *mista sitt privilegium*. Akademien varnades i tid af prosten *Högström*. Till all lycka var den mägtige gref *Löwenhjelm* ledamot i vetenskaps-akademien, och dessutom intresserad för vetenskaperne. Genom honom lyckades det att nedtysta detta löjliga försök att fråntaga akademien hennes vigtigaste inkomst (Rosenh. V. A. hist. s. 47). Om hon förlorat den, hade hon måst uphöra.

Det tredje försöket att skada akademien, bestod uti att upsäga hennes församlingsrum. Först upsades hon år 1764 från riddarhuset, der hon under hela Hattarnes tid hade ostördt haft sina sammankomster; sedan år 1766 ifrån gamla banken, der konung Adolf Fredrik hade lemnat henne rum; derefter upsades hon från bergs-kollegium, slutligen ifrån gref Pehrs hus, med befallning att begifva sig derifrån med sådan hast, att hon ej hann inflytta i sitt eget, som nyss genom en enskilt mans gåfva af henne kunnat köpas, men stod ännu under reparation och var för henne obeboeligt. Hon måste under mellantiden flytta till flera hus, t. e. landtmäteri-kontoret, Meyerska huset o. s. v., till dess hennes eget medhanns att blifva inredt.

Den akademi, hvilken lyftat Sveriges namn till ett så högt vetenskapligt anseende, lemnades, sedan Hattarne ej mer voro vid styret, icke tak öfver hufvudet *).

*) Alla dessa upgifter äro tagne ur Rosenhanes *historia om vetenskaps-akademien*, uti ett offentligt presidii-tal.

Då vi i det föregående talat om partierne, hafva vi dermed åsyftat endast styrelse-principerne, och hvarken de fosterländska tänkesätten eller de personligheter, som verkade deruti. Vi vilja i senare afseendet icke lemna Hattarne något företräde. På dem hvila stora blodskulder och lika många misstag som på Mössorne. För de båda olyckliga krigen hade Hattarne ensamt skulden, och Mössorne gjorde allt för att förekomma desamma. Förvändheten i alla de anstalter, hvarigenom dessa krig ej kunde utföras på det fordna Svenska viset, faller mycket Hattarne till last. Den oreda, hvaruti penningväsendet derigenom råkade, var ensamt Hattarnes verk, och äfven denna oreda motarbetade Mössorne med alla krafter.

Den hårdhjertade grymhet, som utöfvades mot de sammansvurne år 1756, befläckar ensam Hattarnes minne. Den feghet, hvarmed *Lewenhaupt* och *Buddenbrock* öfverlemnades såsom offer åt hopens hämdbegär, härledde sig endast derifrån att Hattarne sågo att detta var priset för deras qvarblifvande vid väldet. Det nesligaste af allt under denna tid, korruptionen genom främmande penningar, drabbar nästan ensamt Hattarne, dels emedan de längst voro vid väldet, dels emedan de Magter, hvilkas förbund Mössorne trodde Sverige borde söka, icke gerna utbetalde några penningar, hvarmed Frankrike deremot slösade. I moraliskt hänseende, och såsom personer, tyckas således i sjelfva verket Mössorne stå högre än Hattarne. Men vi hafva redan sagt, att allt detta hörer till den högre regionen, och att det är folkets öden och karakter vi ensamt i det föregående velat teckna.

Sedan Gustaf III tagit makten ifrån partierne, hade dessa icke derföre upphört att verka. De fortforo väl icke att bekämpa hvarandra i öppen strid om det politiska väldet, men de blefvo alltid qvar såsom meningsfraktioner, hvilka under följande tider hade stort inflytande på landets ut-

veckling. Man kan säga att under hela Gustaf III:s tid tillhörde hofvet och den yttre politiken Hattarnes parti, och den inre styrelsen och de ekonomiska principerne Mössornes.

11. Sverige efter år 1772.

> *Habet quævis respublica suos nævos, quos bonus civis non dissimulabit, sed tempestive pro virili curabit. Invidiosi sunt, qui omnia bona prædicant.* Cicero.

Vi böra betrakta det tidehvarf, hvaruti vi sjelfva lefva, såsom låge det femtio år bakom oss. Vi, för vår del, betrakta det i sjelfva verket såsom förflutet, och anse att ett nytt har inträdt för Sverige ifrån den dag, då konungens nyligen utfärdade stadfästelse på anläggandet af den nya jernväg, som skall förbinda Sveriges östra och vestra kuster, går i verkställighet.

De föregående tidehvarfven af Sveriges historia, hade hvardera sin karakter, som de utpräglade med starka och betecknande drag. Hvilken karakter åter tillhör det tidehvarfvet i Sveriges historia, som började med Gustaf III, det är i sanning icke lätt att bestämma. Det var icke kriget, icke industrien, icke jordbruket, icke vetenskaperne, som till någon väsendtlig och öfvervägande grad utmärkte det framför de föregående tidehvarfven. Man kunde måhända säga, att det vore det jemna fortskridandets, vegetationens, tidehvarf, men deri är icke något utmärkande, ty det jemna fortskridandet sker genom naturens egen drift, och en stat, ett folk vexer af samma orsak som ett träd vexer. En sådan karakter skulle således egentligen vara karakterslöshet. Det enda nya likväl, som synes oss hafva uppstått under detta tidehvarf uti nationens lif, är ett förut obekant intresse för vitterhet, skön konst, och esthetisk bildning. Detta intresse skapades af Gustaf III, och har sedermera

utvecklat sig till en grad, att man kan säga, att det för närvarande utgör det som mest uptager upmärksamheten inom samhällets högre regioner, och småningom nedstigit äfven i de lägre. Visserligen har förhållandet varit enahanda i de öfriga länderne; men uti dessa har tillika ett ofantligt industriellt intresse uppstått, som delat den allmänna uppmärksamheten, och der motvägt det förra, men som i vårt land icke visat sig, hvadan — då vi icke vilja inblanda oss uti betraktelser om de politiska intressena, — vi tro oss icke mycket misstaga oss, då vi antaga att konstnjutningen upfattad i sitt allmännaste omfång, ss. theater, skaldekonst, roman-litteratur, och i öfrigt den lätta literaturen, hvaraf en del sträckt sig ända ned till kojan, jemte musik och bildande konst utgör för närvarando ett allmännare och mera genomgripande intresse i vårt land, än det någonsin varit der, och som kommer otvifvelaktigt att hafva ett mägtigt inflytande på national-karakteren. Huru välgörande, är en annan fråga.

Jemte detta finare njutningsbegär, som i öfvervägande grad herrskat inom samhällets bildade klasser, herrskar ty värr paralellt med detta ett gröfre njutningsbegär uti de lägre och arbetande klasserne, dryckenskapsbegäret. Man säger, att detta är mera allmänt i vårt land än uti andra länder. Om så är, böra vi icke förtiga det, icke söka att bemantla det, utan med alla krafter motarbeta det för att bevara den delens af folket friska natur, som utgör nationens kärna, och hvarutur de öfre klasserne ouphörligen förnyas.

Aldrig har på en och samma tid suttit så många genom personliga egenskaper utmärkte regenter på Europas throner, som under tiden emellan 1770 och 1790; *Fredrik* II, *Catharina* II, *Josef* II, *Gustaf* III, *Stanislaus Poniatowski*, *Leopold* af Toskana, påfven *Ganganelli*, samt *Ludvig* XVI, hvartill ännu kommer *Bernstorffs* regering i Danmark. Det märkvärdiga dervid var att alla dessa utmärkte regenter omfattade samma styrelse-principer, i det de mera intresserade sig för utveck-

lingen af nationernes inre lif, lycka och förädling än någonsin förut, samt upfattade medlen dertill aldeles på samma sätt, och till en betydlig grad öfverensstämmande med den filosofiska skolas grundsatser, som hade bildat sig dels i England, dels och ännu mer i Frankrike; hvilken, om än syftande i flere afseenden till ett ädelt mål, hvilade på en falsk grund, och således skulle antingen komma att förfela detta mål, eller taga skenet för verkligheten. Denna skolas system hvilade nemligen på antagandet af en förfinad sinnlighets fordringar i stället för att hvila på upfattandet af det idealiska hos menniskan, eller *det* hos menniskan, som fördjupar sig i forskningen af det oändliga såsom naturvetenskap, och tillika ansluter sig till det religiösa intresse och behof hos henne, hvilket endast Christi rena och höga lära kan tillfredsställa.

Vi kunna icke misstaga oss då vi anse, att det allmänna njutningsbegär om hvilket vi nyss hafva talat, står i nära sammanhang med denna tillbakasättning af vetenskap i stället för esthetisk bildning, och med den förfinade sinnlighets-filosofi, som är grunden för denna bildning.

Den allmänna fredens bevarande genom den Europeiska jemvigtens princip, som ville göra hela Europa nästan till en konfedererad stat, aktningen för de menskliga rättigheterne, dödsstraffens afskaffande eller förmildrande, torturens borttagande, lifegenskapens uphäfvande, toleransens införande, privilegiernes inskränkning, uplysningens utbredande, jordbrukets uplyftande, voro gemensamma omsorger för dessa filosofer på thronerne, hvilka, med hvarje ny regeringsåtgärd i denna riktning, emottogo med välbehag lyckönskningar från denna filosofis stiftare vid Seinens eller Geneversjöns stränder. Emedlertid kunde dessa förändringar, hvilka omkullkastade sekelgamla missbruk, icke genomföras utan motstånd, och en inre gäsning framkallades deraf, som utbredde sig öfver allt ibland folken, och bröt ut i häftiga skakningar eller inhemska strider, dels vid slutet af dessa regenters bana, dels sedan de redan lemnat den för alltid. Flere af dem blefvo sjelfva ett offer för följderne af sine ädle afsigter, eller af

sin oförsigtighet. *Josef* II, den ädlaste af dessa regenter dog af smärta öfver otacksamheten hos sitt folk. *Stanislaus Poniatowski*, den svagaste af dem alla, måste afsäga sig kronan; *Gustaf* III, den snillrikaste af dem alla, lönnmördades offentligen, *Ganganelli* förgiftades, och *Ludvig* XVI, den frommaste af dem alla, måste lägga sitt hufvud under gillotinens bila.

---

a. *Sveriges politiska skiften under denna period.*

Sverige undergick ej mindre än tre revolutioner under den korta tiden af 37 år: 1772, 1789, 1809.

Gustaf III var af naturen ämnad att blifva en stor konung; och han blef endast en lysande. — Snille och fosterlandskärlek lågade i hans själ när han upsteg på Sveriges thron. Mildhet uttrykte sig i alla hans handlingar, och då han år 1772 kunnat gifva sig hvilken magt som heldst, lemnade han sitt folk friheten, jemlikhet inför lagen åtminstone i de fleste fall, och dess urgamla beskattningsrätt. Han qväfde partierne, ordnade penningväsendet efter den tidens sätt att se, och byggde flottan, understödd af Chapman och Ehrensvärd, utan att trycka folket med nya skatter. Han afskaffade torturen, införde toleransen, vårdade sig om den i Sverige olyckliga qvinnans rätt, medgaf tryckfriheten, detta bortskämda barn, som så ofta förstört sig sjelf, mildrade lagarne och införde Orphei lyra uti det vilda Norden.

Sådan var Gustaf III under hans första regeringsår. Allt bådade en gyllene ålder. Men huru olika, huru stormig blef ej hans senare regering! Det första, som kastade disharmoni i hans regeringssystem och bland hans folk, var Sveriges onde ande, bränvinet. Att han framkallade denne ande till sitt bistånd härledde sig åter från Sveriges förutvarande tryckande beskattningssystem. Den skulle nemligen gifva honom penningar, som han ej kunde bekomma genom skatter,

Således var äfven här beskattningssystemets felaktighet orsaken till Sveriges olycka.

Det som utmärkte Gustaf III var hans outtömlighet på planer. Hans rörliga inbillning var alltid sysselsatt med nya. Än var det med ett nytt förbund, än ett nytt split emellan de andra folken, än ett krig, än en revolution, än en beskattning, än ett frimureri, och om andra föremål felades, utkastade han åtminstone en plan för en ny theaterpjes. När något nytt hände, gaf detta honom genast anledning till att bilda en ny plan, eller modificera en gammal, såsom en schackspelare, som rättar sitt eget spel efter motståndarns drag. När efter Anjala förbundet, då han ansåg sig sjelf förlorad, Danskarne inföllo i Bohuslän, som för hvar och en annan skulle synts göra olyckan större, ropade han i ögonblicket efter underrättelsen derom: *Je suis sauvé*, jag är räddad. Föremålens storhet afskräckte honom icke. Att angripa Ryssland, eller att vilja hejda den Fransyska revolutionsströmmen, ansåg han aldeles icke mer äfventyrligt än att qväfva partierne i sitt eget land.

Till alla dessa planer, som ouphörligt hvälfde sig i hans själ, behöfde han framför allt penningar. Och då inga penningar kunde utpressas på den vanliga vägen, efter vårt beskattningssätt, följde han Frankrikes exempel, — hvars kronoinkomster till en betydlig del bestodo i kronans monopolier, — och gjorde bränvinsbränningen till ett sådant i Sverige. Vanligtvis drager ett fel i statsvetenskapen en kedja af andra med sig; och nu började alla desse nya planer, hvilka strandade vid 1786 års riksdag mot en för konungen aldeles oväntad opposition hos bönder, prester och adel. Denna riksdag är ännu en gåta; men om vi ej bedraga oss, härledde sig det allmänna missnöjet, hvartill nästan inga yttre skäl, om ej bränvinsmonopoliet, kunde upgifvas, hufvudsakligen dels från den flärdfullhet, som började utbreda sig öfverallt bland den allvarsamma nationen, dels från den stillhet och förstelning uti allt industriellt lif och deraf upkommande otrefnad, som den aldeles isolerade realisationen af år 1776 medförde,

och hvarigenom Mössornes förstörande verk bragtes till fulländning. Det är otvifvelaktigt att de ifrån den nyss förflutna tiden ännu qvarvarande partierne använde alla medel, för att utså och underhålla missnöjet.

Motståndet år 1786 var en vändningspunkt i Gustaf III:s regering, karakter och lif. Han trodde sig stå högt i opinionen, han trodde sig kunna göra allt med nationen, såsom han försäkrade Catharina II, då han påstod att han skulle kunna införa en nationaldrägt i sitt land, hvilket hon betviflade, fann han sig på en gång stå ensam, och finna motstånd öfverallt. Det var naturligt, att detta skulle hos honom, som aldrig förlorade modet, skapa nya planer, som han olyckligtvis fann för sig föreskrifne hos Machiavell uti regeln: *att söndra för att regera.* Ingenting var lättare att åstadkomma än en söndring, då ofrälse stånden alltid voro beredde att uppträda mot adlen. Nu upstod hela den kedja af märkvärdiga händelser, som hopade sig inom den korta tiden af sex år: det obetänksamma kriget mot Ryssland, Anjalaförbundet, de våldsamma upträdena under 1789 års riksdag, konungens strid, *corps à corps*, med adlen, tillgreppet af envåldsmagten, och slutligen hans egen blodiga död.

Oaktadt välmenande mot sitt folk, oaktadt mild till sina tänkesätt, oaktadt snillrik mer än någon i sitt rike, har ingen Svensk konung fört en så stormig regering. Och då man jemförer de två konungarne, Gustaf III och Ludvig XVI, som båda blefvo offer för jäsningen inom stånden, finner man att den ene föll för sin allt för stora djerfhet och kraft, den andre för sin svaghet; den ene för det han kämpade mot adlen, den andre för det han ville rädda den.

Gustaf IV var så litet lik sin fader, att man kunde säga, att han snarare var hans motsats än hans afbild. I stället för att den ene betjente sig af alla konjuncturer, såsom skepparen af alla vindar, föraktade dem den andre, som seglade lika gerna i motvind. Gustaf IV hade de goda egenskaper,

som hans fader icke hade, och ingen enda af hans lysande. Ordhållig i stället för opålitlig, ståndaktig i stället för ombytlig, dygdig och religiös i stället för lättsinnig och flärdfull, — men tillika småaktig i stället för storartad, stel i stället för liflig, enfaldig i stället för snillrik, hård i stället för mild, upoffrande andra i stället för sig sjelf, klenmodig i stället för oförskräckt.

Gustaf IV:s olyckor, och Sveriges under honom, måste tillskrifvas lika mycket de verktyg han begagnade, som honom sjelf. De personer, som tjente honom, och som icke kunde annat än inse de besluts förderflighet, som de undertecknade eller utförde, hade om de varit verkliga fosterlandsvänner, bordt begära afsked, heldre än att underteckna dem, eller åtaga sig deras utförande. De nöjde sig med att göra föreställningar, och kastade sedan hela ansvaret på den olycklige konungen. Det var oädelt, det var grymt. Hade de begärt afsked, så skulle konungen, i samma mån, som de hade hans förtroende, hejdat sig, återfått besinningen, och saknat möjligheten att uppoffra fäderneslandet för sina passioner.

Finnlands förlust hvilar lika mycket på dem, hvilka utförde kriget, som på konungen. Den hvilar på den befälhafvare, som upgaf Sveaborg och dermed lemnade nyckleu till Finnland åt fienden, och på den general-befälhafvare, som ej kände annan manöver för en Svensk armé än reträten. ”Då den modige general *Klerker*”, säger *Montgomery*, ”ville ansvara med sitt 73-åriga hufvud för en hufvud-drabbnings lyckliga utgång vid Tavastehus, befallte den slappe, för att ej säga den fege, general-befälhafvaren den stridslystne finska hären att rygga, och nödgade den att underkasta sig återtågets nesa”. Hade de, af hvilka fäderneslandet mest hade rätt att fordra det, gjort sin skyldighet, hade Sverige icke ens då — under en vansinnig konung — slitits från sin trogne fostbroders sida, sedan de i så många hundrade år följt hvarandra, delat ljuft och ledt med hvarandra, och skurit tillsammans så många lagrar.

Och dessa skuggor af Svenska ynglingar, som utgingo utan tvekan att försvara fäderneslandet, och funno döden, ej på slagfältet, utan dogo hungrens, och vanskötselns förskräckliga död; hvem anklaga de för deras sorgliga öde? Visst icke konungen, men dem, som det tillhörde att ordna och utföra hans beslut.

Detta intryck af deras ansvarighet, som undertecknade Gustaf IV:s befallningar, var så djupt inpreglad hos Svenska folket, att man gaf detta intryck form af grundlag, uti den följande statsförfattningen.

Sedan genom verkställigheten af de förvända beslut, som konungen i sin yra hade fattat, Sverige för andra gången var bragt till branten af sin undergång; sedan de två mägtigaste monarkerne i Europa, österns och vesterns kejsare, beslutit att detta gamla rike, ja det äldsta i Europa, skulle utstrykas utur staternes tal, skulle skiftas såsom Polen, så räddades det genom Försynen, som utsträckte sin milda hand till dess beskydd genom någre Svenske mäns djerfhet och fosterlandskärlek. Om det icke funnits två sådane män, som *Adlersparre* och *Adlercreutz*, den ene med beslutsamhetens lugna köld, den andre med hjeltemodets vana att besluta i ögonblicket, båda handlande på afstånd från hvarandra magnetiskt i förening; hade icke den Svenska fosterlandskärleken, och känslan af sin pligt att upoffra allt för sitt land varit odödlig i hvarje Svenskt och således äfven i de underordnadt handlandes bröst, så hade det gamla Sverige icke varit mer.

Sedan konungen var skild från thronen, var det ej så lätt att upfylla villkoren i delnings-traktaten, ej så lätt att bemägtiga sig ett land, som blifvit kringgärdadt af naturen af så många skär, inom hvilka ett folk bodde, som kan underkasta sig allt, utom träldomen.

Den nya regeringen vände sig till Napoleon, för att erhålla en billig fred. Det var då som denne hårdhjertade despot svarade: "Vänd eder till Alexander, han är god och ädelmodig". Detta gjorde äfven Svenskarne, men — med vapen i hand. Att de kämpade i sista stunden, att de förklarade

att intet en fots rymd skulle mer förloras till fienden, skaffade dem freden — utan Napoleon.

Efter Gustaf Adolf kom Carl XIV Johan *).

Hans kallelse till Sveriges thron var åter ett af dessa romantiska drag, på hvilka vår historia är så rik. Han var den bland franska revolutionens utmärkte män, som genomgått alla dess skiften utan fläck, och den bland Frankrikes marskalkar, som uti alla de länder, der han intågade som segrare, emottogs som befriare. Det var den af Napoleons generaler, som vägrade att vara hans verktyg, då han gick att undertrycka Frankrikes frihet, men följde honom när han gick att anfalla Frankrikes fiender. Svensk ej genom börd, men genom bragder och sinnelag, ej genom språket, men hjertat. Stor, ädel, lysande som Sveriges historia, hvarmed han införlifvade sig och sin ära. Vis och mensklig som Gustaf Adolf, snillrik som Gustaf III. Under honom grönskade åter Sveriges gamla lager — skön som i fordna tider. Under honom förenades Sverige och Norrige tillsammans till ett nytt Norden, som blef en ny — ej stor, men vigtig — magt i Europa; jemvigtspunkten emellan Öster och Vester, den mest oberoende af alla stater, om båda folken veta att uppskatta vigten af sin förening. Under honom och med stödet af hans fasta vilja genomfördes Sveriges storverk, Götha kanal. Under honom blef Sverige sjelfständigt genom sitt åkerbruk, hvilket det ej varit sedan Christina. Under honom blomstrade Tegnér, Geijer och Berzelius. — Stamfader, såsom Gustaf I, för en ny konunga-ätt, lemnade han den i arf föredömet af en mild regering och fortsättandet af hans verk, Sveriges lugn och lycka.

*) Den tid, under hvilken Carl XIII förde konunganamnet var det dock egentligen Carl XIV som regerade. Vi skulle dock här hafva nämnt Carl XIII, om han ej låtit fröken Rudensköld stå på schavotten, och förvisas till spinnhuset. En konung må vara obetydlig, men får ej begå någon låghet.

---

b. *Näringarne under denna period.*

Allt sedan den stora katastrofen i Sveriges inre tillstånd år 1766, gick den allmänna omtankan ut på att skaffa reda och bestämdhet åt landets cirkulationsmedel. Men Ständerne kunde ej komma till rätta dermed; utan nödgades slutligen öfverlemna denna sak till konungen, som åter öfverlemnade den till *Liljencrantz*. Operationen var mycket enkel. Man nedsatte bankosedelns värde till hälften, så att 1 Rdr specie blef lika med 72 m:k kpmt, d. v. s. 6 D.r Smt, i stället för 3 D:r, såsom Christiernin redan på 1760-talet föreslog. Man nödgades således afstå ifrån Mössornes princip att åter bringa sedeln till sitt ursprungliga värde *). Under mellantiden hade man myntat silfver, som köpts för bankens sedlar efter gällande kurs. År 1769 myntades 123,000 R:dr Sp.; 1770, 162,000 R:dr Sp. Dertill med uptogs ett lån af 1,200,000 R:dr Holl. Courant. På detta sätt, och förmodligen äfven genom liqviden emellan staten och banken uti metallisk valuta, kunde banken företaga inlösningen af sina sedlar den 1 Jan. 1777, med en metallisk kassa, som år 1778 besteg sig till 4,778,000 R·dr Specie, mot en sedelstock af 7,338,000 R:dr. År 1779 föreskref Banko-utskottet, att Bankens redbara fond eller metalliska kassa alltid borde hållas till $\frac{2}{3}$ af dess utelöpande sedelstock, samt att denna proportion borde bringas till fulla $\frac{3}{4}$ och sedan dervid bibehållas. Man började således redan då med den principen, att hela landets rörelse-medel skulle rätta sig efter silfverqvantiteten i Banken; två saker, som hafva intet med hvarandra att beställa. Såsom detta likväl förblifvit en stående princip i vårt penningeväsende **), skola vi visa, att denna

*) 1769 års sekreta utskott hade föreslagit inlösen till 4 D:r Smt, 1772 års till 5 D:r Smt. Det var klart, att ju högre vexlingsgrund, i D:r Smt i sedlar för 1 R:dr i silfver, man antog, desto lättare blef realisationen af sedelmassan. Operationen var egentligen en konkurs med ackord mot 50 procents rabatt.

**) Om denna princip komma vi framdeles närmare att tala.

cirkulationen betydligt tillskott, dels genom vinst på fraktrörelse under det Amerikanska kriget, dels genom subsidier från Frankrike, som stannade i landet, emedan de användes på flottans upbyggande, dels slutligen genom sillfisket, hvilket gaf en årlig export af omkring 140 till 200,000 tunnor sill, och af omkring 30,000 fat tran. Allt detta, som dock var tillfälligt, måste bidraga till metalliska kassans förökning, vida öfver hvad export-handeln då kunde gifva. Det är klart, att om dessa tillfälliga tillskott icke varit, skulle den år 1778 genomförda realisationen icke kunnat bibehålla sig, utan gått öfverända inom få år. Det bevisar äfven huru det stod till med industrien inom landet under denna silfvertid. — En författare, som skref år 1795, *Magnus Blix*, beskrifver tillståndet sålunda: "Sverige införskrifver mer säd nu än för 33 år sedan; ändå har potatisplanteringen understödt årliga sädesförrådet med flera 100,000 t:r. Gå vi till bergsbruket, så hinna en stor del bergsmänner icke smida för hela hammarskatten. Gå vi till slöjderne, så hafva vi knappast hvar sjette väfstol i behåll, och intet hvar tredje fabrik".

Vi tro att detta af Blix beskrifna förhållande bör referera sig till tiden före år 1791, emedan med detta år började spanmåls-importen minskas.

Förhållandet emellan Sveriges vigtigaste import och vigtigaste exporter under denna tid 1778—1790 synes af följande tablå:

	Spanmåls-import.	*Export af Sill.*	*Export af Jern.*
	T:r.	T:r.	Skepp:d.
1778	427,000.	141,892.	306,500.
1779	434,000.	132,151.	322,000.
1780	386,000.	127,974.	290,000.
1781	678,000.	166,200.	319,000.
1782	799,000.	166,265.	361,000.
1783	1,027,000.	144,258,	319,500.
1784	1,065,000.	220,951.	348,000.
1785	814,000.	202,775.	375,000.
1786	775,000.	171,765.	354,000.

1787	621,000.	249,504.	391,000.
1788	567,000.	222,704.	390,000.
1789	773,000.	156,779.	385,500.
1090	503,000.	279,736.	381,500.

Det visar sig deraf i huru bedröfligt skick näringarne voro under denna tid, då pr medium 680,000 t:r säd måste införskrifvas, och ur våra rika bergverk icke ens 400,000 skeppund stång- och manufakturjern tillsammans kunde utskeppas. Vi tro, att aldrig Sveriges industri stått på lägre ståndpunkt, än under denna tid, då Sverige hade reellt mynt, stor metallisk kassa, men nästan ingen kreditrörelse.

Oaktadt Sverige icke hade annat än reelt mynt och en stark Bank, var Staten likväl fattig. Flottan bygdes, men för Fransyska subsidier. Man började ånyo med det afstadnade Trollhätteverket, men måste öfvergifva det af brist på penningar. Konungen måste kasta sig på det smutsiga bränvins-monopoliet för att få medel för sina planer.

Folkökningsprocenten minskades betydligt under Gustaf III:s tid. Under Hattarnes regering var folkmängden i det egentliga Sverige

år 1748 . . . . . 1,736,482.
„ 1766 1,981,600
Summa 3,718,082.
medium 1,859,041.
Tillökning 245,118.

Enligt analogien

1,859,041 : 245,118 = 100 : 13,1

tilltog folkmängden under dessa 18 år med 13,1 procent, hvilket gör för år, 0,72 procent.

Under tiden 1772—1790 var för en lika tid folkmängden i det egentliga Sverige

1772 . . . . . 2,012,772.
1790 . . . . . 2,150,493.
Summa 4,163,265.
Medium 2,081,632.
Tillökning 137,721.

Enligt analogien

2,081,632 : 137,821 = 100 : 6,6

tilltog folkmängden under dessa senare 18 år med 6,6 procent, hvilket gör 0,36 procent för år.

Deraf visar sig det märkvärdiga resultat, att folkökningsprocenten var dubbelt så stor under Hattarnes regeringstid, som under konung Gustaf III:s *).

Efter krigets slut 1790 började näringsförhållandena i Sverige att förbättras. En ofantlig massa penningar utsläpptes uti Riksgäldssedlar. År 1790 voro nemligen, utom Bankosedlar, 8,000,000 R:dr Riksgäldssedlar i omlopp; 1794 13 millioner; 1799, 16 millioner.

Denna massa sedlar, utsläppte i rörelsen, skulle nödvändigt väcka spekulationen, höja egendomspriserne, och derigenom updrifva afkastningen. Derföre märktes en ganska stor förändring i spannmåls-importen, som snart efter Riksgäldssedlarnes upkomst minskades till hälften. Deremot kunde icke jernproduktionen betydligt höja sig, i det att exporten hämmades genom det allmänna sjökriget. Till slut blef jernet icke ens säljbart utomlands, utan måste upläggas på vågarne.

I allmänhet var det producenterne som vunno på sedelmassans förökning; men kapitalisterne som förlorade. Det är ock ifrån denna tid man kan räkna början af försvinnandet af den vigtiga klass i vårt land, som lefver af räntor, så allmän i andra länder, eller kapitalisternes klass.

Denna näringarnes förändrade belägenhet, höll agiot emellan Bankosedlar och Riksgäldssedlar, — oaktadt de senare aldrig inlöstes, — i början af denna period ganska lågt, i det att det ännu år 1798 föga öfversteg 23 procent. Det var först sedan man ökat Riksgäldssedlarnes belopp ända till 16 millio-

*) Anställer man samma jemförelse med tiden 1805—1823, så blir folkökningsprocenten då 0,6. Således var under Hattarnes styrelsetid folkökningsprocenten icke blott större än under Gustaf III:s tid, utan äfven större än under tiden 1825—1823, oaktadt vaccinationen redan börjat år 1804.

ner R:dr, som agiot steg ända till 43 procent, och slutligen till 50, hvartill det efter 1800 års riksdag för alltid bestämdes.

Se här en tablå öfver dessa förhållanden ända till år 1807.

	Bankens sedelstock.	*Riksgs sedelstock.*	*Spmåls-import.*	*Jern-export.*
1791	3,507,000.	8,046,000.	386,000.	401,000.
1792	3,044,000.	10,270,000.	271,000.	425,000.
1763	2,441,000.	11,342,000.	288,000.	331,000.
1794	2,247,000.	12,703,000.	273,000.	364,000.
1795	2,029,000.	14,639,000.	107,000.	353,000.
1796	1,793,000.	15,458,000.	240,000.	350,000.
1797	1,620,000.	15,054,000.	435,000.	306,000.
1798	1,455,000.	14,877,000.	714,000.	312,000.
1799	1,313,000.	16,073,000.	515,000.	398,000.
		Banco.		
1800	1,326,000.	12,037,000.	156,000.	399,000.
1801	1,989,000.	12,416,000.	383,000.	349,000.
1802	1,628,000	12,628,000.	340,000.	447,000.
1803	3,105,000.	11,471,000.	291,000.	385,000.
1804	5,377,000.	9,911,000.	384,000.	328,000.
1805	7,075,000.	8,302,000.	94,000.	365,800.
1806	8,390,000.	6,783,000.	252,000.	283,000.
1807	9,554,000.	5,305,000.	148,000.	190,000.

År 1806 började det effektiva kriget med Frankrike, hvarpå följde det med Ryssland och Danmark. Under denna tid hade subsidierne ett gynnande inflytande på penningväsendet, och continental-systemet på lifligheten i rörelsen, emedan all norra fastlandets handel gick öfver Sverige. Spanmåls-importen förminskades, ehuru jern-exporten icke heller höjdes, såsom synes af följande upgifter:

1808	17,526,000.	4,544,000.	58,000.	289,200.
1809	22,694,000.	4,157,000.	350,000.	243,300.

Till den penningmassa, som då cirkulerade i landet, kommo äfven de så kallade Diskont-kontorens sedlar, som voro i omlopp sedan år 1804 och hvilkas belopp var:

år 1806 . . . . 1,624,000 R:dr.

år 1807	. . . . . .	1,697,000 „
„ 1808	. . . . . .	2,045,000 „
„ 1809	. . . . . .	2,732,000 „

Medelst alla de hinder, som under dessa år voro i vägen för handlen, kunde fabrikerne, lika så litet som bergsbruket, hafva någon trefnad, såsom kan synas af följande upgift:

	Arbetare.		*Kläde, groft och fint,* alnar.		*Boy,* alnar.
1808	med 2814	producerades	421,382	och	40,454.
1809	— 2480	—	259,006	—	36,034.

Vill man jemföra detta förhållande med det under Hattarnes tid, så finner man att yllefabrikerne år 1747 sysselsatte 9235 arbetare. Till den grad hade äfven de naturligaste fabrikerna fallit.

Uti bomulls- och linnefabrikerne var arbetarnes antal år 1808, 3300, och år 1809, 2747.

I sidenfabrikerne var arbetarnes antal år 1808, 580; år 1809, 653. Deremot voro år 1754 1604 arbetare i sidenfabrikerne.

Då således fabrikerne voro i ett bedröfligt skick under denna tid, äfvensom bergsbruket, som ej kunde afsätta sine produkter, måste den stora penningestock som sattes i cirkulation, nödvändigt vända sig till jordbruket, och updrifva landtegendomarnes pris. Penningstocken hade år 1809 uppgått till 22,694,000 + 4,157,000 + 2,732,000 Rdr banko, eller tillsammans 29,583,000 Rdr banko, hvilket efter den tidens kurs (60 $\frac{1}{8}$ procent) gör 23,472,000 Rdr silfver-specie, eller efter nuvarande värde 62,500,000 Rdr banko. Denna oerhörda cirkulationsmassa inkastad i ett land som hade inga fabriker, och ett stillastående bergsbruk, skulle nödvändigt åstadkomma de förhållanden i penningväsendet, hvarom vi i ett följande kapitel komma att tala.

---

c. *Bildningen under denna period.*

Det är bekant att Svenska bonden har en stor fallenhet och lust för mekanik. Man finner inom detta stånd många,

som sjelfve lärt sig att göra lod-ur, tröskverk och andra landtmanna-maschiner *), och hvilka endast af brist på upmuntran ej gå längre **). Äfven ibland de bildade stånden i Sverige finna vi dem som äro autodidakter och utmärka sig för mekaniska upfinningar. Sådane voro vid början af förra århundradet *Christoffer Polhem*, i nyare tiden *John Erikson*. Vi hafva äfven i det föregående omtalat, med hvilken hast de reela vetenskaperne fingo insteg bland hela Svenska folket, när Hattarne började upmuntra dem, så att inom 25—30 år efter vetenskaps-akademiens stiftelse, Sverige kunde framvisa de yppersta vetenskapsmän i alla real-vetenskaper. Det synes äfven som i senare tider Sveriges medelklass, hufvudsakligen representerad af borgare-ståndet, klart upfattat denna riktning af kulturen, såsom den, hvaruti Svenska folket borde och kunde mest utmärka sig. Man måste antaga detta, då man betraktar de stora anslag, som detta stånd, hvilket annars är ganska hushållsaktigt i fråga om statens utgifter, med den största beredvillighet beviljat för vetenskapliga ändamål. Ett af de märkligaste dragen i detta afseende, och som gör detta stånd evärdelig heder, är att när ett årligt anslag af 30,000 Rdr vid 1848 års riksdag af Regeringen äskades för elementar-läroverkens uplyftande, förklarade detta stånd, att man ville gifva icke 30,000, utan 90,000 Rdr, men med vilkor att de medborgerliga kunskaperne (hvarmed måste menas de vetenskapliga ss. mathematik, fysik, kemi och naturhistoria), blefvo lika gynnade med de lärda studierne.

Vi vilja af ofvannämnde och flere andra företeelser hämta den slutsatsen att Svenska folket har icke blott en särskilt fallenhet för de praktiska eller vetenskapliga studier-

*) Uti folk-skole-lärare-seminarium i Carlstad, der äfven undervisning lemnas i geometrien, fatta eleverne, oaktadt utan annan bildning, än den bondsöner erhålla, med största lätthet hvad deruti föredrages. De fleste hinna på den korta tiden af tre terminer hela planimetrien efter *Wolfs* lärobok.

**) I Norrige finnas bönder, som studera astronomien.

na, utan äfven en särdeles bevågenhet och lust för dessa studier, så att om de blefvo gynnade genom tjenliga institutioner, så skulle de uptaga den allmänna upmärksamheten, och bidraga att förtränga denna lust för nöjen, som blifvit allt mer och mer herrskande hos den bildade klassen i vårt land.

Vi hafva redan nämnt de tvetydiga rörelser, i början af Mössornes välde, som synas beteckna en viss afvighet hos dem emot det stora vetenskapliga intresse, som under Hattarnes regeringstid hade upstått hos nationen. En sådan förmodan må vara grundad eller ej, visst är, att de vetenskapliga studierne allt mer och mer efter denna tid dragit sig tillbaka inom en särskilt klass af vetenskapsmän, hvarigenom de uphört att höra till den allmänna bildningen. Detta kan redan synas af det ringa deltagande som vet.-akademiens handlingar numer upväcka bland allmänheten jemförelsevis mot förr. Vi låta här *Rosenhane* åter tala: "Det är anmärkningsvärdt, att just vid den epok, då akademien var på ett så lysande sätt skyddad från thronen" (skyddet bestod uti en af konung Gustaf III den 5 Febr. 1772 gifven försäkran) "man i Sverige började anse henne med mindre värma, och med mera likgiltighet hennes arbeten. Jag styrkes i denna tanka, då jag finner att förläggarne till hennes skrifter långt ifrån att som tillförene lemna henne en årlig erkänsla till hennes kassa, snarare åskade arfvode för handlingarnes tryckning. — — Orsaken måste sökas i en förändrad smak" *). (Rosenh. s. 75.) — "Jag tror mig icke fela, om jag påstår att Gustaf III:s regering, så gynnande den i allmänhet var för bokliga konster, icke företer något stort vetenskapligt företag. Det bör dock icke tillskrifvas ett mindre hägn" (Ros. s. 79 **).

Till en del var akademien sjelf skuld till det minskade intresset. Efter *Wargentins* död hade akademien uphört, att

---

*) Slutligen kunde handlingarne icke tryckas utan i förening med almanachorne (se Rosenh. s. 135).

**) Rosenhanes tal, hållet år 1805, under Gustaf IV:s tid, andas en fin ironi öfver allt, som inträffat uti vetenskaplig väg sedan Gustaf III:s anträde till thronen.

såsom under sin första period, till hvarje afhandling bifoga en populär inledning, hvarigenom allmänheten sattes åtminstone i stånd att bedöma ämnets och afhandlingens vigt. Derigenom blef afhandlingarnes innehåll otillgängligt för den större allmänheten och endast af värde för de högsta vetenskapsmän. När denna förändring skedde, hade det varit önskligt, om i stället en populär tidskrift hade kunnat utkomma, som icke låtit intresset för vetenskapernes fortskridande hos den stora allmänheten slockna ut. Men sådant skedde icke, och detta har otvifvelaktigt haft ett menligt inflytande på den vetenskapliga bildningen i vårt land *)

Den vetenskapliga bildningen bibehöll sig dock länge vid universiteterne och spridde sig genom de studerande i landet, så länge studierne vid universiteten voro frie. Man fann under denna tid ofta i landsorten prester, läkare, tjenstemän, som vid universitetet hade hört Linné, Bergman, Nordmark, o.

*) Det var med anledning af en sådan tanke, som förf. af denna skrift, vid Naturforskar-mötet år 1847 i Köpenhamn, gjorde motion om utgifvandet af en populär naturvetenskaplig tidskrift med ett årligt understöd af de tre Nordiska rikenas Regeringar. En komité nedsattes genast, innan mötet upplöstes, öfver denna fråga, hvilken komité tillstyrkte förslaget, som derefter utan motsägelse antogs af hela församlingen. Den Danska styrande komitéen vidtog derefter de derföre nödiga steg, medelst att ingå till kung Christian VIII med ett dertill syftande andragande. Denna saks vidare gång synes af följande den styrande komiténs redogörelse, som här anföres utan tillägg:

'På nyssnämnde andragande har Bestyrelsen mottagit följande svar från kabinetts-sekretariatet (i Danmark).

"Sedan genom det K. departementet för utländske saker blifvit sökt uplysning om huruvida från Sveriges och Norriges vidkommande skulle blifva tilldeladt något understöd för denna tidskrift, och departementet derefter erhållit det meddelande, att något understöd för detta företag hvarken från Svenska eller Norrska sidan är att vänta, har H. M. konungen icke funnit sig föranledigad att understödja utgifvandet af denna tidskrift".

s. v., och genom minnet af dessas hänförande föreläsningar, bibehöllo intresset för vetenskaper *). Men efter år 1809 infördes genom en rad af författningar ett helt annat undervisnings-system, än som förut varit, så väl vid universitetet som vid elementar-läroverken. Man skärpte embets-examina, man införde den stora student-examen, som fordrade icke blott högre kunskaper, utan äfven kunskaper i flera saker på en gång, än förut. Man försvårade tillträdet till universitetet för dem som ville der studera någon viss vetenskap. Man borttog docent-skolan vid universitetet. Man bannlyste undervisningen i föräldrahemmet, såsom vore den högst förderflig; man uphäfde informators-väsendet, som gaf hundradetals studenter tillfälle att studera fritt, och efter sin böjelse. Man gjorde öfverallt examina till studiernes hufvudsakliga drifkraft, hvarigenom småsaker blefvo hufvudsaker, och hufvudsaker småsaker, samt införde samma skråmessiga gång vid universitetet, som uti skolorne **). Då undervisningen i föräldrahemmet bannlystes, dref man barnen, redan i deras späda ålder, till skolorne, som ännu voro i deras första medeltids-skick.

Sedan således examina blifvit hela målet för studierne, så uphörde icke allenast allt fritt studerande, utan äfven stu-

*) Sålunda träffade man t. e. prosten *Osbeck* långt ned i Halland, och flere andre prester, nästan i alla landsorter, läkarne *Hall*, *Acharius*, *Westring*, *Hollberg*, landtmätaren *Wallberg*, borgmästaren *Säfström*, landskamereraren *Ljungh*, och otalige andre i provinserne, som icke hade vetenskapliga embeten, och likväl voro ifrige naturforskare.

**) Redan tidigt — neml. så väl uti reservationer mot stora läroverks-komitéens betänkande 1827, som uti en skrift rörade *prestbildningen* 1833 — sökte förf. att visa följderne af examens-väsendet. Lika skarpt uttalade sig D:r *Reuterdal* 1841, numera chef för eccl.-depart., i denna fråga. ”Ett mycket sorgligt tillstånd har upkommit vid universiteterne. Under en mängd af år, har den, som skrifver detta (D:r *Reuterdal*), bragt till den klaraste öfvertygelse, att *Sveriges universiteter allt mer ruineras af examina*. (Th. Qvartalskr. 1839. s. 243).

derandet för studiernes egen skuld. Då universitet ej blef annat än en skola för statens embeten, uphörde alla sådane läroämnen, som ej fordras i dessa, t. e. mathematik, fysik, astronomi, kemi, naturhistoria, att studeras. Man förvisade deremot ofvannämnde vetenskaper till technologiska institutet, navigations-skolor, veterinär-inrättningar, landtbruks-skolor; och sedan man gjort detta, förklarade man att dessa vetenskaper endast studerades för nyttans skull; hvilket man dock sjelf tillställt. Man ansåg eller erkände icke, att de kunde studeras äfven för deras egen skull, och för det omätliga mål, hvartill de ouphörligen sträfva, att förandliga naturen, i det att de deruti alltid hänvisa till idéer, och i materien borttaga tid och rum.

Visserligen undervisades i dessa ämnen uti elementarläroverken, men de voro der förviste till en särskilt apologistklass, der man bildade dem som ick ämnade att studera vid universitetet, ss. handelsbetjenter, handtverkare, fabrikanter, inspektorer, landtmätare, landtbrukare, o. s. v.

I den komité, som år 1813, på ständernes begäran, sattes till upgörande af en ny skolordning, fanns af 12 ledamöter ingen enda känd vetenskapsman, utom läkaren P. Afzelius och lektor Bergsten. För öfrigt utgjordes de hufvudsakligen af två biskopar och flere verldslige embetsmän.

Denna komité klagar i sitt betänkande öfver det allmänna misstroendet till och klandret af våra läroverk. 'Man yrkar deras förbättring, säger komitéen, ja deras fullkomliga omstöpning, och sjelfva Riksens Ständer hafva hos konungen begärt deras reform, och detta Riksens Ständers beslut emottogs af hela allmänheten med högljudda bifall'.

I stället för att tillfredsställa denna högljudda önskan, denna allmänna fordran; hvad gör denna komité? Den befästar det gamla undervisningsväsendet, och den förklarar öppet, i trots af nationen, att de uti den nya skolordning, som de framlägga, hafva sökt föra undervisningen i läroverken tillbaka till det skick, som de voro genom 1649 års skolordning, sedan Europa derefter gjort jättesteg i kultur.

Det var i denna rigtning, som 1820 års skolordning utkom. Den röjer också den största vårdslöshet rörande allt hvad vetenskap heter *).

Efter en sådan skolordning hördes ånyo icke allenast öfverallt ropet om reform af skolan, utan äfven serskilt om införandet af naturvetenskaper deruti. I synnerhet arbetade *Trafvenfelt* derför **).

*) Såsom bevis på en sådan vårdslöshet vilja vi nämna följande exempel. Det föreskrifves deruti, att i mathematik skulle läsas *Euclides elementer*; visserligen ett snilleverk, men aldeles olämpligt såsom lärobok, och som icke läses i skolorne i andra länder, utom kanske i England. — Vid bestämmandet af algebraiska kursen, föreskrifves att det högsta deraf, som skulle läsas i gymnasium, skulle vara upplösandet af equationer af 1:sta och andra graden *med en obekant*, då likväl kännedomen af eliminationen af flere obekante icke blott lättar, utan äfven är nödvändig för en sådan lösning. Icke heller fordrar författningen problemers lösning genom equationer, hvarförutan allt hvad man lärt om dem är utan nytta. Vid flyttning till universitetet fordras 1, 5, 6 och 11 böckerne i Euclides, men ej 2, 3, 4 böckerne, som äro vida nödvändigare än 5:te boken. — Detta stadgande är icke tryckfel, ty det är ej rättadt i rättelserne af år 1825; och det finnes äfven i 1817 års förslag. I naturvetenskapen har den som skrifvit skolordningen icke ens vågat bestämma några kurser. Ty det fanns icke någon professionell naturforskare i hela komitéen.

**) Oviljan emot undervisningen i naturvetenskapen visade sig slutligen så stor, och så starkt uttryckt, att då den senaste interims-staten för läroverken bestämdes, föreslog man åt lärarne i öfrige vetenskaper löner från 600 till 1200 Rdr Bko, jemte flyttningstur, så att lärarnes löner allt jemt förbättrades; men deremot bestämdes för läraren i naturvetenskapen, som blott blef en enda för hela läroverket, — högre och lägre kurser, — 150 Rdr, eller lika med exercitiemästarne, samt utan rätt för läraren att någonsin flytta till högre lön. Sådant är oerhördt i hvarje annat land.

För andra gången började Riksens Ständer att låta höra af sig. Vid 1823 års riksdag fordrade de med alfvar en reform af skolväsendet.

Regeringen föranleddes deraf att sammankalla en stor komité. Den bestod af 22 ledamöter, och är känd under benämningen *stora läroverks-komitéen*, som sammanträdde under åren 1826 och 1827.

Uti denna komité höjde sig röster för en total reform af läroverken. Man yrkade, att vetenskaperne skulle hafva samma rätt, som de filologiske, historiske och filosofiske studierne, och att de borde läsas redan vid elementar-läroverken för att kunna ingå i allmänna bildningen. Man yrkade vidare, att klassläsningen skulle uphöra, och hvar och en lärjunge skulle få fortskrida och flytta till högre kurser i mån efter sine anlag och sin flit; att valet af studier till en viss grad skulle vara fritt, så att den som ej ville läsa latin, grekiska och hebreiska, skulle vara berättigad att derifrån befrias, att apologist-klassen skulle uphöra, o. s. v. Allt detta sammansattes till ett system, som är bekant under namn af den nya methoden *), och som lättast karakteriseras såsom

*) Det var förf. af denne skrift, som i komitén framkom med motion om elementar-läroverkens reform efter denna method, hvilken redan till en hufvudsaklig grad lärer förut varit införd vid Carlbergs krigsskola. Han framställde den i flera anföranden, hvilka finnas bifogade komitéens tryckta handlingar, i hvilka han sökte utveckla både dess grunder och dess konstruktion. För införandet af denna nya method uti läroverken förenade sig 12 ledamöter, hvaraf vi erinra oss *Sparre*, *Weigel*, *Björnstjerna*, *Tegnér* (som sedan ändrade mening), *Lefrén*, *Tannström*, *Hartmansdorff*, *Berzelius*, *Agardh*, *Ågrén*, *Fryxell*. Deremot upstod en stark minoritet af 10 ledamöter, som yrkade bibehålla det gamla systemet. Dåvarande biskop *Wallin* föreslog då anläggandet af den s. k. nya elementarskolan, för att pröfva den nya methoden. Detta skedde, men den organiserades något olika med det utkast dertill författaren gifvit, t. e. genom antagandet af monitörer, flyttningens inskränkning inom vissa gränsor, o. s. v.; men

den *fria flyttningens* method. En sådan methods införande motsatte sig flere af de öfrige ledamöterne, hvilka fortforo att för-

---

i öfrigt utmärker sig denna skolas organisation både genom stor konsequens, och stor fullkomlighet i mekanismen. ' Dessa modifikationer äro dock af mindre vigt. Likväl har man anmärkt som ett fel, att förf., som sjelf gjort utkastet till den nya methoden, vid dess införande uti Carlstads läroverk ej noga följt nya elementar-skolans organisation, då man väl bordt inse att det ej var frågan om att införa den nya elementar-skolans method, utan den method, hvartill han sjelf gifvit utkastet uti läroverks-komitéen i Carlstads skola.

Den nya methoden har blifvit försökt icke blott uti nya elementar-skolan i Stockholm, der den gifvit högst märkvärdiga resultater, utan äfven i *Carlstads*, *Calmars* och *Westerås* läroverk, på det sistnämnde stället något afvikande från de grundsatser som förf. framställt. Att den äfven uti Carlstads läroverk gifvit högst tillfredsställande resultater kan synas af följande statistik öfver betygen vid sist afslutade läsår.

Lärjungarnes antal voro 102. Deraf erhöllo i betyg

för seder:

6	lärjungar	laudatur,
13	"	approbatur cum laude,
61	"	approbatur non sine laude,
19	"	approbatur,
3	"	admittitur cum approbatione.
102.		

för flit:

28	"	approbatur c. laude,
53	"	" non sine laude,
16	"	approbatur,
5	"	admittitur c. approbatione.
102.		

Dessa betyg tala för sig sjelfve. De vittna om den bästa anda inom skolan, den största flit, och den största sedlighet, hvartill man sannolikt kan komma i någon skola, då af 102 lärjungar 80 och 81 erhållit betyg af beröm för flit och seder, men icke mer än 3 eller 5 betyg af underlägsenhet i detta afseende, men ingen enda betyget admittitur.

visa de egentliga vetenskaperne till serskilte läroverk, ett slags högre borgare-skolor, eller tillämpnings-skolor, såsom icke tillhörande den allmänna bildningen, utan endast varande nyttige för särskilta yrken. De yrkade bibehållandet af klassläsningen, d. v. s. lärjungarnes flyttning på bestämda tider uti alla läroämnen på en gång De yrkade att inga dispenser skulle lemnas för vissa läroämnen, utan borde alla lärjungar läsa de gamla språken, hafva samma pensa och framskrida lika fort, huru olika fattningsgåfvan än var. De antogo såsom grund för detta system, att all undervisning borde vara en själens gymnastik, en upöfning af själens krafter, hvilken de förmente icke kunna ske utan genom de humanistiska studierne, men föga genom vetenskaperne.

Under alla dessa strider rörande sjelfva methoden låg en stor och vigtig princip-fråga. Att känna naturen, att hafva begrepp om de geometriska lagarne för verlds-systemet, om de verkande krafterne i materien, naturens ouphörliga utveckling och sköna ordning, och alla naturlagars hänvisning till oändligheten, — böra dessa kunskaper ingå i den allmänna bildningen, höja de hjertat, förädla de sinnet, lyfta de tanken till högre rymder? Och om de göra det, böra då de som göra anspråk på högre bildning, vara dem förutan, eller böra de blott utgöra spekulationer och studier för några få särskilta vetenskapsmän *)? Detta var den stora fråga, som låg på djupet af hela striden.

---

*) Förf. af denna skrift har varit af den mening, att de tvärtom böra och kunna sträcka sig ned ända till folket, att äfven arbetarens blickar kunna höja sig till högre rymder, och att han vid det arbete han verkställer må lära inse de naturlagar, han skall sätta i gång, och derigenom ej behöfva betrakta sig såsom en automat, såsom en maschin. Att han låtit skollärare-eleverne i Carlstads stift få ett begrepp om naturen, att de få läsa fysik och naturhistoria, har han förut nämnt, och han tror sig derigenom hafva bidragit att utveckla deras tankekraft lika mycket som om han låtit dem läsa andra saker. Man säger ofta, att vetenskaper skola

Men det var icke den enda. En annan fråga af stor vigt för samhället låg äfven på djupet af striden om den nya methoden. Den oro, som går för närvarande genom tiden, härrörer till en betydlig del deraf att menniskorna icke befinna sig på den plats i samhället, naturen för dem bestämde *). Den brist på fortskridande i samhället, som ofta öfverklagas, härleder sig derifrån, att de som skulle verka derför hvardera på sin plats, ej hafva förmåga dertill; och den medelmåtta, som säges visa sig nu mera än förr i alla vägar, härleder sig från samma orsak. Denna allas falska ställning förorsakas deraf att alla upfostras lika, såsom skulle de blifva lika skickliga för alla värf i samhället. Deras individualitet undertryckes under skoltiden; de manas ej mer af en inre kallelse till en viss bestämd bana, utan välja den, som lemna de största yttre fördelarne. Låtom oss tänka oss förhållandet ombytt. Låt hvar och en komma in på en bana för hvilken naturen skapat honom, låt ingen annan komma framför honom, som är oduglig på denna bana. Månne då väl någon skall vilja ombyta plats? Månne icke då fortskridandet på hvarje bana skall ske med all den kraft, som är möjlig? Månne icke då endast de yppersta förmågorne skola visa sig i hvarje rigtning? Att bereda detta är i sjelfva verket

---

studeras grundligt, eller aldeles icke. Detta är en falsk princip. Det är som om man ville säga: för att känna England måste man antingen resa dit, för att se allt sjelf, eller afstå ifrån att lära känna det alls. Hvarje år utvidgas hvarje vetenskap eller går den mera på djupet. Kemien stod på en helt annan ståndpunkt under *Lavoisiers* tid, än 80 år derefter under *Berzelii* tid. Skulle derföre kemien icke bordt studeras under den förra tiden?

*) Föräldrarne urskilja ofta denna olika rigtning hos deras barn. Man hör dem säga redan under deras tidiga ålder, att den ene sonen är född att bli sjöman, den andre militär, en tredje köpman, en fjerde verldslig embetsman, en femte prest, en sjette artist, o. s. v., och märkvärdigt är, att bland många söner, hvardera vanligtvis visar ganska olika anlag, och håg för olika studier.

det problem, som det för närvarande är af omätlig vigt att lösa. Frågan är: hvad kan, hvad bör samhället göra derför. Det är just den nya lärométhoden som söker lösa detta problem, så vidt det är möjligt att göra det. Den har för afsigt att icke blott utveckla hvar och en menniskas individualitet, utan äfven att göra medvetandet af denna individualitet så klart som möjligt, så att hvar och en vid skoltidens slut icke skall misstaga sig om sin kallelse i samhället.

Hvar och en är född med särskilta anlag, som göra honom skicklig för en viss bestämmelse, mer än för alla andra. Den nya methoden låter dels genom den fria flyttningen, dels genom det fria valet af läroämnen, dessa anlag fritt och obehindradt utveckla sig till hvilken grad som heldst. — Detta är methodens hufvudprincip. — När ynglingen efter en sådan method slutat sina läro-år, vet han bestämdt hvartill han duger, och han väljer ingen annan bana än denna. Vore således hela undervisningsväsendet i ett samhälle ordnadt efter denna princip, så skulle ingen der finna sig på oriktig plats; tvärtom skulle på hvarje plats finnas de ypperste i sitt slag; och medelmåttan på alla vägar skulle försvinna. Hvar och en skulle vara verksam för sitt mål, icke dertill drifven hvarken af lön, eller belöning, eller begär till popularitet och heder, eller för att vinna ordnar och titlar; hvilka nu äro de driffjädrar samhället måste sätta i rörelse för att förmå hvar och en att göra sin pligt, eller att utmärka sig deruti; driffjädrar som då icke skulle behöfvas. Se der skillnaden emellan två samhällen, uti det ena af hvilka ingen arbetar utan i den rigtning för hvilken naturen honom skapat, och dertill drifven af en inre och omotståndlig kraft, då uti det andra alla arbeta blott för att vinna lön, belöningar och utmärkelser *).

Dessa båda för menskligheten och samhället vigtiga frågor ventilerades inom den stora lärdoms-komitéen af år 1827. Komitén splittrades snart i två stora meningsfraktioner, den ena

*) Se detta ämne vidare utfördt uti förf. skrift: *Försök till rättfärdigande af det nya skolsystemet*, sidd 81—89.

som hyllade ämnesläsningen, den fria flyttningen, och individualitetens fria utveckling; den andra, som hyllade klass-läsningen, flyttningen i alla ämnen på en gång, eller den s. k. allsidiga bildningen, som åsyftar att ingen af menniskosjälens krafter får utbilda sig utan i jemn och för alla lika bestämd utbildning af dess öfriga krafter. Båda meningarnes utveckling måste man söka uti de reservationer, som åtföljde komitéens betänkande; ty detta senare är icke något annat än en förmedlande framställning af båda åsigterne, haltande på båda sidor, med en liten dragning åt det nya systemet. Efter komitéens slut har striden fortgått inom literaturen med stor liflighet, uti 20 år, under hvilken tid Regeringen förblifvit obeslutsam och icke tilltrott sig att taga något parti. Det var först konung Oscar, som beslöt att bringa denna fråga till ett slut. För detta ändamål, och med framläggande af ett förslag uti den nya methodens anda, upgjordt af *Silfverstolpe* såsom föredragande, begärde Regeringen år 1847 af Ständerne ett anslag af 30,000 R:dr. Det var då, som Ständerne, hos hvilka nu för tredje gången (1812, 1823 och 1847) skolreformen påyrkades, fattade det märkvärdiga beslut, att de ville bevilja icke allenast 30,000 R:dr, utan 90,000 R:dr årligen, *med vilkor, att ifrån den dag detta anslag användes, skall vid hvarje särskilt elementar-läroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande läroämnen, som hvarje läroverks omfång medgifver* *).

Riksens ständer hafva således väl icke bestämdt beslutat att den nya laromethoden skall införas i våra elementar-läroverk; men de hafva stadgat, som vilkor, att alla de ämnen, som tillhöra den allmänna medborgerliga bildningen, d. v. s. de som förut tillhörde företrädesvis borgare- eller apologist-

*) En början till verkställighet af skolreformen enligt Ständernes beslut har redan skett genom K. cirkulärbrefvet af den 6 Juli 1849, uti hvilket apologist-skolans förening med lärda skolan synes åsyfta upfyllandet af ofvannämnda R. St:s vilkor. Huruvida dermed vilkoret är fullständigt upfylldt är en annan fråga.

skolan, d. v. s. realia, skola nu uptagas i de lärda skolorne, samt der drifvas till samma omfång som de öfriga och s. k. lärda studierne. Det är klart, att ett sådant vilkor ej är verkställbart, utan lärjungarnes fria val af ämnen, samt fri flyttning i olika ämnen. Således innebär detta beslut i sjelfva verket införandet af den nya methoden. Dessutom bör märkas, att uti *Silfverstolpes* förslag, som åtföljde konungens nådiga skrifvelse till ständerne, var den nya lärometboden redan förutsatt af Regeringen.

Folkundervisningen.

Vi hafva redan nämnt, att den förändring föregått i senare tider i de bildade klassernes upfostran, att i stället för att sönerne förut undervisades hemma under enskilta lärare, och derefter afgingo omedelbart till akademien, afsändas de nu redan vid 8—10 års ålder till en aflägsen skola i någon stad, för att der nästan under 10 års tid förberedas till den nya student-examen, så att den väsendtligaste delen af sönernes upfostran är numera för de bildade klasserne förlagd långt utom föräldrahemmet. En likartad förändring har i senare tider föregått med upfostran af allmogens barn.

1686 års kyrkolag känner inga folkskolor. Med skola menas der endast den lärda. Det åligger enligt denna lag i första rummet föräldrarne att, såsom ifrån uråldriga tider varit svensk sed, dels sjelfve undervisa sine barn, dels tillse att de under deras ögon blifva undervisade (Kap. 24. § 11. K. res. af 22 Oct. 1723. K. plak. 1726). Stadgan att klockaren skulle flitigt drifva barnaläran (kap. 24. § 31, 32), synes icke ursprungligen varit så förstådd, att han skulle hålla en ordentlig skola. Det tillhörde presten att vaka öfver, att föräldrarne i detta afseende fullgjorde sin pligt, och klockaren skulle dervid vara hans biträde (kap. 24. § 11). Kontrollen låg hufvudsakligen uti roteförhören hvarje söndag, och uti den noga kännedom, som det ålåg presterskapet att förskaffa

sig om hvar och ens kunskapsgrad. Inseglet på hela denna inrättning var, att ingen fick gifta sig, som vore okunnig i sin christendomslära. Korteligen, barnaundervisningen var i äldre tider en sak delad emellan föräldrarne och presten. Föräldrarne skulle ansvara för sjelfva undervisningen, presterne kontrollera och genom förhör och förklaringar utveckla den. Hvar och vet att denna författning haft till följd, att det fordom fanns få af allmogen som ej kunde läsa i bok, och ej noga kände sin christendom.

Utrymmet tillåter ej att här utföra huru detta tillstånd småningom förändrades; att sockenskolor började inrättas, ofta med dåliga lärare (Jfr k. br. d. 14 Juni 1820), och att vexelundervisningen, hvilken förutsätter en stor skara barn, och utgör en nödhjelp uti städer, der en mängd barn utan föräldravård finnes, på det högsta upmuntrades af våra filantroper, och till och med författningar utkommo, som på allt sätt befordrade denna undervisningsmethod, oaktadt densamma mindre passar för Sveriges glesa befolkning på landsbygden än i något annat land. Den har ock i flere andra länder, t. e. Tyskland aldrig blifvit antagen, utan förkastad såsom olämplig. Slutligen hörde man filantropiska röster, som påyrkade, att undervisningen skulle aldeles fråntagas föräldrarne, såsom vanligtvis okunnige, och som icke ens kunde lära barnen att stafva efter konstens reglor. Korteligen behofvet af skolor blef allmänt antaget såsom något gifvet och trängande. Frågan företogs med största alfvar vid 1840 års riksdag, der en lag för folkundervisningen stiftades, hufvudsakligen upgjord efter Preussiskt mönster, d. v. s. efter mönstret af ett land, der nästan alla förhållanden uti folklifvet äro motsatte de, som finnas i Sverige. I denna nya lag antages såsom normalt, att allmogens barn skola undervisas i skola, heldst i fast skola, således oftast aflägse från barnens hem. Undervisningen skall deruti börja redan före barnets nionde år, och detta vid strängt ansvar; och om föräldrar häruti tredskas, och ej skicka sina barn till skolan, skola barnen tagas ifrån föräldrarne, insättas på annat ställe, samt underhållet för dem uttagas af

föräldrarne. Flickor och gossar skola läsa gemensamt i skolan *), vexelundervisningen begagnas, lärarne vara examinerade *män*, så att icke ens möjligheten förutsattes att dertill kunde användas qvinnor, oaktadt så snart undervisningen tages ifrån föräldrarne, qvinnor äro de, som lämpligast kunna undervisa de yngre barnen **).

*) Faran såväl deraf att gossar och flickor läsa tillsammans ända till 14:de året i skolan, som deraf att flickor undervisas af unga ogifte män faller i ögonen. Och exempel hafva redan visat sig på verkligheten af denna fara.

**) Att förf. af denna skrift icke är fiende till folkuplysningen, utan redan tidigt fästade upmärksamheten på vigten af dess befrämjande, kan visas af det tal som han höll år 1837 i sällskapet för nyttig folkläsning, sedermera flerestädes omtryckt. Men han ansåg icke att det borde ske genom hemläsningens uphörande. Redan år 1839 sökte förf. af denna skrift, att uti ett embetsmemorial (af d. 1 Oct. 1839) hos presterskapet i Carlstads stift anbefalla ett undervisnings-system af aldeles motsatt rigtning, emot det som år 1840 blef lag, nemligen byggdt på den grundsatsen att bibehålla läsningen i föräldrahemmet, men under ledning och kontroll af skolan. Barnen skulle, enligt denna åsigt, i skolan erhålla lexor för längre eller kortare tid, att öfverläsa hemma, hvilka lexor åter efter den bestämda tiden skulle i skolan förhöras. Ehuru det kunde synas som, om ett sådant skolsystem antoges, kunskaperne icke skulle blifva annat än ganska inskränkte, så är förf. likväl öfvertygad, att genom läroböcker, lämpade efter detta system, kunskaperne kunde sträckas huru högt man behagade. Förf. antager nemligen här, såsom i frågan om de bildade ståndens undervisning, att all kunskap bör vara sjelfförvärfvad; att det icke finnes någon kunskap, som man icke under goda anvisningar kan förskaffa sig sjelf; och att det begrepp om lärarens function vid undervisningen, som hittills varit allmänt antaget, — nemligen att läraren är sjelfva källan till all kunskap hos barnen — är ett misstag, som föranledt till ett aldeles falskt system af hela undervisningen, så väl för de bildade klasserne, som för den lägre delen af folket. Författaren deremot anser, att hvarje kunskap skall i barndomen förvärfvas genom

Följderne af en sådan författning och dess inflytande på hela folklifvet, måste blifva de samma som följderne af uppfostrans flyttning från föräldrahemmet till de lärda skolorne, bland de bildade klasserne. Föräldrarne komma nemligen derigenom att stå i ett endast ekonomiskt förhållande till sina barn. Det moraliska sambandet kommer till en stor del att

---

barnets egen kraft, och läraren dervid endast hafva functionen att leda barnets bemödande — ungefär på det sätt som sker i den nya lärometoden. Författaren ansåg således, då han framstälde denna princip för undervisningen, att deruti icke låg något hinder för folkundervisningens drifvande huru högt som heldst. Förf. är äfven öfvertygad att om folkundervisningen blifvit byggd på hemläsningen, skulle den hafva blifvit med största kärlek af folket omfattad, och blifvit ett medel, att utbreda bland allmogen en vida högre uplysning, än som genom nu antagna system kan åstadkommas. — Förf. var vid riksdagen år 1840 tillfälligtvis ledamot af det utskott, som handlade folkundervisningsfrågan. Då man i detta utskott utgick från en helt annan åsigt, än den författaren gjort till sin, i det man lade Preussiska folkskole-lagen till grund för den Svenska, och sökte så mycket möjligt var, att aldeles aflägsna undervisningen från föräldrahemmet, och flytta den till skolan, återstod för författaren icke annat än att i en fullständig reservation framställa sina åsigter. Denna reservation blef af bondeståndet, hvars barn det hufvudsakligast gällde, med välvilja omfattad, och utskottets utlåtande derifrån återremitteradt med antydan af ståndets mening att afseende borde fästas på de i förf. reservation utvecklade åsigter. Detta hade likväl icke något annat inflytande på författningens slutliga innehåll, än att deruti väl tillåtes föräldrar att låta undervisa sina barn hemma, men endast derest det kunde visas att denna undervisning hemma motsvarade den som lemnades i skolan; hvilket naturligtvis knappast kan vara möjligt enär vexelundervisning och läsning på tabeller ej kan äga rum i föräldrahuset. Detta stridde äfven helt och hållet emot författarens åsigt, som ingalunda ville inskränka undervisningen till hemmet blott, utan ville sätta denna unvisning i samband med och under kontroll af skolan.

försvinna *). Måhända finnes det icke något större förtryck i ett samhälle, än att föräldrarne fråntagas deras magt öfver sine barn; liksom icke någon större olycka för barnen finnes, än att de i sina spädare år bortryckas från sitt hem. Det är som att vilja upföda foglens ungar utom det varma boet. Visserligen är icke sådant tydligen stadgadt för den lärda skolan, men ett helt system af författningar tvinga dock föräldrarne dertill. De Tyska författningarne äro vida menskligare, ty der ligger student-examen ej vid universitetet, utan vid skolan; och det är der tillåtet för en fader att låta undervisa sin son hemma, och blott låta honom taga student-examen i skolan, ehuru skolan äfven der har många sätt att tvinga föräldrarne att lemna barnen till sjelfva undervisningen i skolan.

Man föregifver att ändamålet för barnens tvingande till den offentliga skolan är dels att befordra en grundligare bild-

---

Båda dessa af förf. gjorda framställningar rörande vigten af förbindelsen emellan skolan och hemläsningen, äro omtryckte i Theol. Qvartalskrift för år 1840, uti hvilka man finner grunderne fullständigt utförde för förf:s åsigter i detta vigtiga ämne. En af de två redaktörerne för denna tidskrift vid den tiden var D:r *Reuterdal*, numera chef för eccl.-departementet, som synes således hafva ansett de deruti åtalade åsigter förtjente af någon upmärksamhet.

*) Förf. af denna skrift har så vidt hos honom stått, inom Carlstads stift sökt att afvärja och motarbeta dessa följder. Ambulatoriska skolor hafva långt ifrån att å stifts-styrelsens sida i detta stift möta hinder, öfverallt i stiftet blifvit tillåtne och fastställde. Äfven är i de fleste fall stadgadt, att då under en sådan organisation, skolan är förlagd inom den ena roten, få barnen i de öfrige rotarne läxor, som öfverläsas hemma, och sedan på vissa dagar förhöras i skolan. Presterskapets upmärksamhet är genom ofvannämnde embets-mem. af d. 1 Oct. 1839 för öfrigt fästad på vigten af undervisningen i hemmet. Förf. vill härmed icke säga annat, än att han förblifvit trogen det system han från början antaget, och det misstroende han yttrat emot skolornes verkan, sådane de genom den nya författningen blifvit organiserade.

ning, dels att genom de höga exemplen från Grekland och Rom, som företrädesvis föredragas i skolan, gifva barnet endast höga föredömen, dels att genom barnens skiljande från hemmet, vänja dem tidigt vid verldens strider, och stärka deras krafter när de der komma att med alfvar pröfvas. Hafva följderne väl svarat emot dessa förhoppningar? Tvärtom. Långt ifrån att hafva vunnit det åsyftade ändamålet, klagar man allmänt öfver den ytlighet, som visar sig i studierne, oaktadt alla examina; öfver den medelmåtta, som allt mer och mer synes tilltaga inom embetsmanna-klassen, öfver den karakterssvaghet, som visar sig inom de bildade klasserne, der, långt ifrån den gamla Romarestyrkan, lösheten i tänkesätt, och demoralisation i seder säges allt mer och mer utbreda sig inom samhället.

Den esthetiska bildningen.

Sedan den för-christna sången hade tystnat, blef under följande många århundraden all skön konst okänd i Norden. Målarekonsten, skaldekonsten, musiken lefde redan tidigt upp uti Italien, Spanien, England, Frankrike och Nederland, samt hade der sina särskilta blomstrande tidehvarf. Men i Sverige upstod ingen konst, ingen vitterhet såsom bildning, förrän med Gustaf III *). Ingen *Rafael*, ingen *Dante* eller *Petrarca*, ingen *Shakespeare*, eller *Milton*, ingen *Calderon* eller *Cervantes*, ingen *Corneille* eller *Racine*, ingen *Hollberg* upstod i Sverige, icke ens någon som försökte att likna eller efterhärma dessa odödliga snillen **). De enda målare, som utmärkte sig i Sverige under 17:de århundradet, *Ehrenstrahl* och *Lembke*, voro båda Tyskar.

---

*) Alla de, som under den föregående tiden skrefvo vers, med undantag af Stjernhjelm, förtjena knappast namn af skalder, då de jemföras med de ryktbara skalderna i andra länder.

**) Ett märkvärdigt undantag var *Stjernhjelm*; men han var

Likväl kunde Sverige den tiden mäta sig i magt med Frankrike, England, Spanien och Italien; hvarföre icke äfven i kultur? Icke heller var den klassiska literaturen den tiden obekant i Sverige; den var snarare der ännu mera hyllad och odlad än nu för tiden. Hvarföre stannade då bildningen der? hvarföre utvecklade sig derutur såsom i andra länder hvarken skön konst, eller vitterhet? Icke heller saknades poetiska ämnen, eller ämnen för konsten i Sverige under ett tidehvarf, som var så rikt på ära och storhet. Hvarföre hänfördes ej något Nordiskt snille att besjunga Svenskarnes odödliga bedrifter? Detta fenomen är svårt att förklara, om ej ifrån en yttre tryckning, tryckningen af ett hierarkiskt välde, som styrde hela upfostringsväsendet och utan begrepp om vetenskap ordnade alla våra läroverk.

All konst är nationell, och man ansåg i Sverige den tiden Roms språk och Roms literatur för det högsta möjliga af all bildning, samt theologien för den enda vetenskapen, eller åtminstone den som företrädesvis förtjente att odlas. — Det är märkvärdigt att vetenskapligt sträfvande ofta har åtföljt konstens högre stigande, och att då konsten icke varit samtidig med ett sådant sträfvande, har den antingen icke kunnat höja sig till odödliga verk, eller åtminstone icke bibehålla sig på en högre ståndpunkt, utan vanligtvis sjun-

---

tillika stor vetenskapsman, en af de få Sverige ägt, före det 18:de århundradet. Vid Engelska vetenskapsakademiens stiftelse var han den ende Svensk, som deraf blef ledamot. Han ansågs på sin tid än för trollkarl, än för gudlös; och den blifvande biskop, som höll hans liktal, hade ej annan ursäkt för hans gudlöshet, än att han ångrat sig. Han lefde fattig. Ingen vet bestämdt hvilken dag han dog. Han begrofs först två år efter sin död, och då Sånga kyrka, der han hvilade, sedermera reparerades, plundrades hans graf, och "hans stoft utkastades ur sitt hvilorum". Så högt stod *den* prestens bildning, som då förestod Sånga pastorat, beläget i grannskapet af Stockholm.

hit ned till de lättare och de mera underordnade slagen af konst och vitterhet.

Gustaf III som satte föga värde på vetenskap, fann den likväl redan före sig. Han var framför allt fosterländskt sinnad, och sjelf ett snille. Han fann sitt folk utan skön konst, utan vitterhet, — utan skaldekonst, utan vältalighet. Han föresatte sig att pånyttföda det i denna rigtning. Han kände hvilken revolution vetenskaps-akademien kort förut hade gjort inom Svenska folkbildningen. Han försummade ej att begagna samma medel för väckandet af intresset för konsten. Han inrättade således, eller förnyade, vitterhets- och Svenska akademien, musikaliska och målare-akademien. Han införde pris-utdelningar i dessa akademier, framkallade täflan, och täflade sjelf. Han byggde ett storartadt operahus, upmuntrade en nationell theater-literatur, gaf sjelf planer till de styckena, som der skulle spelas; samlade ikring sig, eller belönade konstnärer och skalder.

Den smak för konst och vitterhet, som väcktes af Gustaf III, utbildade sig allt mer och mer, och undanträngde, som vi redan sett, småningom kärleken och intresset för vetenskaper, så att till slut man i stora läroverks-komitéen år 1827 öppet vågade förklara, att vetenskapliga studier voro af ett underordnadt värde, att de icke tillhörde den allmänna högre skolan, icke voro ens egentligen bildande, och ej kunde göra anspråk på statens understöd, utan borde öfverlemnas åt enskiltas omsorg eller på sin höjd endast kunde vänta det af "statens godhet" *).

Då alltsedan Gustaf III:s tid dessa åsigter om onödig-

---

*) "Låten real-skolan, *bekostad af enskilte eller af statens godhet*, hafva sitt fält för sig, men tillåten ock att den lärda skolan, som bildar till embetsmannalifvet, och statens högre behof, får vara oupblandad af ett främmande element" (neml. *realia)*. "De klassiska språken och de formella vetenskaperne äro de egentligen bildande". Biskop Wingårds reservation i st. läroverks-komitén, s. 99 och 103.

heten af reela vetenskaper (så framt de ej stå i närmaste samband med den embetsmannabana som ynglingen väljer) och nödvändigheten blott af klassiska studier för en högre bildning varit rådande hos dem, hvilka haft största inflytandet på organisationen af våra läroverk, och dessa derefter blifvit lämpade, så måste småningom en generation hafva vuxit upp, som icke innehar något annat än formell eller esthetisk bildning, men deremot ett öfvervägande intresse för konst och vitterhet *). Sådant visar sig nu äfven vara förhållandet. Utan att tala om den bildande konsten, som med rätta njuter allt hägn så väl af Regeringen, som af allmänheten, utan att erinra om den allmänna smak för musik, som nu är hos oss så utbredd, att man allmänt finner fruntimmer äfven i provinserne och ofta bland handtverks-klassen som äro musikaliskt bildade, finna vi i sjelfva verket, att ingenting är allmännare hos oss än smaken för skön literatur, som icke ens stadnar inom sjelfva smaken, utan äfven är i allmän utöfning **). Utan att räkna våra skalder af första och andra rangen, som alltid komma att gifva glans åt vår literatur, finnes en otalig mängd af idkare af skaldekonsten i alla samhällets klasser, från bonden ända upp till den högre functio-

*) Dermed menas icke, att i Sverige ej skulle finnas vetenskap och vetenskapsmän. Vi veta rätt väl, att Sverige häfdar sitt förra vetenskapliga namn i Europa. Vi tala här endast om den bildning, som upkommit ur de allmänna läroverken, icke om den som upkommit genom specialstudier, oberoende af dessa.

**) ”Hvar och en, som har någon kännedom om våra universitetsförhållanden vet hvilken betydlig rol den esthetiska bildningen spelat under flera decennier — — Derföre hafva vi också i vårt fädernesland så få handlingens män. Vi äro intressanta, bildade och genialiske, men ofruktbara. — — — Den universellt och abstrakt esthetiska bildningen — — är ännu den herrskande; — — konsten och genialiteten äro i vår allmänna bildning öfvervägande den strängare vetenskapen — —”. (Tidskr. för literatur 1851, sid. 113 f.)

nären. Sällan förekommer inom det allmänna eller enskilta lifvet någon märklig händelse, äfven i den ringaste småstad, som ej firas med ett skaldestycke. Intet bröllop, ingen begrafning, ingen större middag, kan firas utan poetiska blommor, hvilka i Sverige motsvara de naturliga blommorne vid festerne i Paris och London. Knappast finnes numera någon ung man hos oss, som efter slutad akademisk bana ej tilltror sig att skrifva ett poem. Vid täflingarne för Svenska akademiens pris inlemnas hvarje år tjogtals poemer. Hvarje jul utkommer en betydlig mängd poetiska kalendrar, uti hvilka visserligen finnas stycken af stor förtjenst, men äfven andra som endast bevisa den betydande plats, som icke blott den poetiska konsten utan äfven kärleken derför för närvarande intager i Svenskarnes bildning. Märkvärdigt är likväl, att den nyare Svenska poesien utgöres nästan uteslutande af lyriska stycken, utgjutelser af känslan, ofta utmärkta genom en lysande, under tiden glittrande diktion. Dramatiska och större episka skalde-dikter blifva allt mer och mer sällsynta inom vår vitterhet.

Under utbredningen af denna smak för vitterhet i vårt land, — som tilltog i samma mån som det lyckades att göra den satsen allmänt gällande att det fanns ingen högre bildning utom den formella, och att allt exakt vetande hade egentligen endast värde för handtverkaren, fabrikanten och sjöfararen, — uppstod begreppet om en ny *verldsåskådning*, den poetiska verldsåskådningen, hvilken aldeles icke hade att göra med den verldsåskådning, som är grundad på den af vetenskapen upptäckta verkligheten, hvilken deremot blef ansedd ovärdig den högre menniskan att studera. Uti den högre verldsåskådningen spelar nemligen konsten samma rol, som naturen i den verkliga, och skönheten i den förra hvad sanningen i den senare. Den måste vara bildad af det poetiska snillet, och tillhöra den verld, som skapas af den menskliga inbillningskraften.

Detta nya postulat i den högre Svenska bildningen, — geniets rätt att framställa en idealisk, eller åtminstone imaginativ verlds-åskådning, aldeles oberoende af den som den

vetenskapligt grundlagda verkligheten erbjuder, — synes hafva haft ett stort inflytande på ett vitterhets-slag, som var nästan aldeles obekant hos de gamle, romanen, och gifvit detsamma en betydenhet, som en ren dikt annars icke skulle hafva erhållit. Romanen har inom den Svenska allmänheten, erhållit en ofantlig utbredning, och är utan gensägelse det vitterhetsslag, som nu mest älskas af hela vår bildade klass, ja snart nedtränger ända till allmogen, på hvilken de högre klassernes exempel mera verkar än på allmogen i andra länder.

Romanen, som för några decennier sedan nästan aldeles icke var inhemsk i Sverige, och hvars första införande hos oss, genom öfversättningar af *Lafontaines* romaner, mötte ett temligen allmänt ogillande, såsom ett sjukligt och förklemande vitterhetsslag, synes nu hafva intagit det första rummet icke blott inom Svenska vitterheten, utan äfven såsom element af Svenska bildningen. År 1850 trycktes icke mindre än 985 ark romaner, hvaraf mer än hälften utgjordes af Svenska originaler. Utom de som utkomma såsom särskilte verk, utgifvas icke mindre än sex särskilta periodiska samlingar deraf, och dessutom bifogas hvarje större dagblad en följeton, som innehåller nästan endast romaner. Den som håller de tre stora hufvudstadens tidningar, läser således tre romaner på en gång, utom de särskilt tryckta, som spridas tillika. I ofvannämnde periodiska form äga romanerne rättighet framför all annan literatur, (som genom sin inskränkta publik hindras att begagna en sådan), att kostnadsfritt försändas med posten, och kunna således spridas både med större lätthet, och säljas till bättre pris än andra skrifter. Utom romanerne på Svenska språket, hvaraf dock en stor del äro öfversättningar, utbredas genom eftertrycken från Brüssel och Leipzig utländska romaner tillika till en stor mängd. En en gång köpt roman går sedan i lån från hus till hus, familj till familj, och man finner hvarje sådan skrift med sönderslitna omslag och trasiga ryggar vittna huru många läsare de haft, och huru ifrigt de blifvit studerade. Vi frukta, att ingen nation i verlden läser så mycket romaner, som den Svenska.

Näst romanen utgör theatern för närvarande föremålet för den Svenska bildade allmänhetens intresse. När Gustaf III byggde det nya kostbara operahuset, tänkte han sig det såsom en national-stiftelse, en stiftelse för att genom Svensk konst förhöja national-känslan. Han uttryckte dessa båda föremål genom de två orden öfver dess port: *patriis musis*, som ännu stå der, sedan detta hus längesedan uphört att vara det, hvartill han ämnade det. Under hans tid upfördes der stycken, som behandlade Svenska ämnen och författades af Svenska skalder. Ifrån skådeplatsen erinrade ädla skuggor och vördade fäder de nya Svenskarne om forntidens höga föredömen. Till och med musiken var komponerad i Sverige. Allt der skulle, enligt Gustaf III, vara Svenskt och nationellt.

Efter Gustaf III:s tid har småningom detta begrepp om theaterns bestämmelse i Sverige, — bestämmelsen att på en gång höja den fosterländska konsten, uplifva fosterländska minnen, och höja national-känslan — föråldrats och slutligen aldeles dödt bort. Man har börjat betrakta den Svenska theatern såsom en medtäflarinna med de stora theatrarne i Paris och London, ett institut för konsten i allmänhet, icke för Svensk konst. Man ser ej mer der de fosterländska ämnena framställas. I stället för de Svenska hjeltarne upträda der nu *Don Juan, Figaro, Fra Diavolo*, och *Robert le Diable*. Libretten är öfversättning, musiken ifrån Italien; och på samma tid som den musikaliska både konsten och talenten i Sverige utbildats till en ofantlig grad, så att Svenska sångarinnor räknats bland de yppersta på utländska theatrar, har man för Svenska national-theatern likväl antagit Italienska orchester-anförare, Italienska sångare och sångarinnor.

De två slags skådespel, som nu hänföra den Svenska allmänheten äro endast utländska operor eller ock intrig-pjecer från bulevarden i Paris. Man bemödar sig hos oss, att gifva de förra med samma prakt, hvarmed de upföras i de rikaste länder, och att täfla med dessa lika mycket i dekorationer, som i aktionen och sången. De nya Svenskarne synas göra sig en ära af att vara stora konstdomare, och vid upfö-

randet af de kosmopolitiska stycken, hvarvid nu det Svenska hjertat lyftes till höga känslor och ädel njutning, bedömas de med den största grundlighet, såsom behandlade man de vigtigaste frågor i verlden. I Sverige fästar man sig föga vid styckets innehåll, det må vara så uselt som heldst, endast vid exekutionen och virtuositeten; och ingenting kan förliknas vid den hänförelse som visar sig i vår theater-salon, när den framropade sångaren eller sångarinnan — måhända äfven någon gång dansarinnan — framträder såsom en olympisk gudomlighet, för att emottaga den förtjusta jordens hyllning.

Om intrig-pjeserne behöfva vi ingenting säga, då vi veta att de äro från Paris; de äro naturligtvis snillrika, pikanta, och — moraliska.

Man ser således, att Svenskarne i afseende på theatern gått en helt annan väg än Danskarne, hvilka ännu älska sin *Hollberg* och sin *Oehlenschläger*, och så väl genom den senares stora Nordiska skådespel, som genom de förträffligaste stycken af nyare Danska skalder bevarat sin theaters nationalitet, och i detta som i så mycket annat stå högre än Svenskarne.

Under Romerska rikets förfall blomstrade jemte skådespelen för de bildade klasserne, äfven skådespelen på circus, de circensiska spelen, för det allmänna folket, der sköna männer, gladiatorer, eqvilibrister till häst, konstmakare, dansare, under musik upträdde nakne med ett kort förkläde kring höfterne. Dessa voro för det Romerska folket så kära, att kejsarne icke vågade underlåta deras underhåll på statens bekostnad. Man har ännu ett bref af kejsar *Aurelianus* till Romerska folket, hvaruti han upmuntrar detsamma att roa sig på theatrarne, ty han sjelf ville ensamt sörja för statens väl *). I Grekland der sådane öfningar förekommo vid de Olympiska spelen, fingo icke qvinnor vara åskådare dertill, hvilket hölls så strängt, att de som öfverträdde detta bud nedstörtades

*) Vacate ludis, vacate Circencibus, sanctissimi Quirites. Nos publicæ necessitates teneant. Vos occupent voluptates.

utför klippor och krossades. Men i Rom åskådades Circensiska spelen fritt och lika af qvinnor och män, men utfördes endast af männer. Äfven sådane skådespel finnas hos oss, och öfningarne utföras af qvinnor och män, och åskådas äfven af båda könen utan åtskillnad. Vi hafva således utvidgat anständighetsbegreppet framför både Greker och Romare. Både utförandet och åskådandet deraf anses hos oss opassande hvarken för ungdom eller för qvinnor, hvilka der hafva tillfälle att studera den yttre mennnisko-anatomien. Ingen moder tvekade hos oss att föra sina döttrar på *Rappos tableaux vivans*; under det att mödrarne i Frankrike föra sina döttrar i kloster. Vi synas således i fördomsfrihet vara framför sjelfva fransmännen. Dessa skådespel äro hos oss mycket besökte, då man ser att äfven utmärkte utländske trupper finna sin räkning vid att flera år å rad fortfara att låta sig beundras af konst-kännarne och konst-kännarinnorne i Sveriges hufvudstad.

Utom alla dessa skådespel finnas ännu andra offentliga tillfällen till esthetiska njutningar kring hufvudstaden, tvenne tivolis, concerter à la musard m. m., som hvarje dag erbjuda hufvudstadsboerne det gladaste lif i verlden — utom hus.

Sådan är i sina allmännaste drag, — undantagen och specialbildningen hafva vi naturligtvis måst lemna ur sigte — bildningen inom den samhällsklass, som står öfver arbetsklassen, inom den högre, den bildade klassen. Denna bildning är, såsom vi sett, företrädesvis *esthetisk*.

Hvad är det som gjort bildningen hos det nya Svenska folket hufvudsakligen till esthetisk? Naturligtvis vårt upfostringsväsen, våra undervisningsanstalter, hvilkas erkända och med ifver påyrkade ändamål är att utbreda företrädesvis en esthetisk bildning, och endast undantagsvis och eftergifningsvis en vetenskaplig och realistisk.

Man har nyligen inom vårt land upkastat den frågan, om vår tid är poetisk. En af Sveriges förnämste skalder har derpå gifvit ett nekande svar, och en af dess tänkare har

instämt i detta svar. Vårt högre upfostringsväsende har således frambragt en esthetisk bildning, men en opoetisk tid, — en tid utan poesi liksom utan vetenskapligt intresse, en tid af fullkomlig tomhet, af idel negativitet. Se der det resultat, åt hvilket man påstår Svenskarnes upfostran endast böra ägnas.

Huru åter vårt närvarande upfostringsväsen bildar till religiositet och moralitet, det är en annan fråga, som förtjenar mera att behjertas än den hittills blifvit. Man klagar öfver religionens och sedernes förfall, och man söker orsaken dertill öfverallt, utom der den bör sökas, — i upfostran. Det är obegripligt, att man förbisett, att den ej kan ligga annorstädes än der.

Det är staten, som öfvertagit upfostringsväsendet. Den har flyttat upfostran från hemmet till skolan, fråntagit hemmet dess ädlaste vård, vården om känslans utbildning, om den sedliga och religiösa bildningen. Deremot har den uteslutet vetenskapen från skolan. Kunna frukterna blifva andra än de, hvaröfver man redan börjat klaga? En sig utvecklande tid utan familjelif, utan poesi, utan vetenskap, och utan religion.

Om Svenskarne, under en vis och mild regering, nu börjat vakna till ett högre politiskt och industriellt lif, skola väl deras bemödanden kunna lyckas, om de ej i första rummet återföra upfostran till dess naturliga områden, återflytta den religiösa, moraliska, och esthetiska eller den rent menskliga upfostran till hemmet och den enskilta undervisningen, men deremot den vetenskapliga, positiva, reella, praktiska, medborgerliga till skolan och den offentliga undervisningen? d. v. s. om de ej i första rummet omhvälfva hela vårt närvarande upfostrings-system?

Då först skall tillika en fullkomlig omhvälfning föregå i sedlighet, i religion, i konst, i det industriella, vetenskapliga och samhälls-lifvet *).

*) "Räkenskapens dag, fastän fördröjd, skall en gång komma, och folket skall en gång vilja veta, hvart dess bästa andliga kraft tagit vägen. — Vi känna blott en räddning: införandet af erfarenhets-kunskap och exakt vetande i den tidiga upfostran". *Bergstedt* d. nya Literat. s. 370

FÖRSÖK

TILL EN

STATSEKONOMISK STATISTIK

ÖFVER

SVERIGE.

Den Statsekonomiska afdelningen

af

C. A. AGARDH.

FÖRSTA DELEN.

Andra Häftet.

CARLSTAD.
TRYCKT HOS CARL KJELLIN. 1853.

"I allways speak my mind", said *Jem.*

"It's an extravagance, that has ruined many man", said the muffins-maker.

Öfversättning:

"Jag säger alltid ut min mening", sade *Jeremias.*

"Sådant är ett öfverdåd, som har bragt mången man till undergång", sade kringle-bagaren.

Douglas Jerrold.

ÖFVERSIGT

AF

SVERIGES LAND.

Sveriges yta, dess hufvuddalar och dess naturliga kommunikations-leder.

Af

C. A. AGARDH.

CARLSTAD,
TRYCKT HOS CARL KJELLIN. 1853.

Statistiken måste ställa sina beräkningar på topografisk grund. Ty en orts befolkning, näringssystem och välmåga stå i nära förhållande till dess ytbildning och fysiska beskaffenhet.

General *Akrell* uti ett underd.
utlåtande den 8 Oct. 1852.

Sveriges land.

Du som min barndom gaf din omsorg och din stämpel,
O fosterland! Ditt minne vakar i mitt bröst.
Mitt öra längtar än till dina echos röst,
Och fjerran dyrkar jag ditt skogbevuxna tempel,
der du bland klippor reser opp din bild,
gigantiskt dristig och poetiskt vild.

Hur kraftigt hvarje drag din enkla skönhet talar!
Hvar tanke i ditt sköt, blir som din himmel klar;
i dina forssars fall den vilda styrkan far,
och friden vandrar tyst i dina dunkla dalar;
och dina fjell, bland himlar stigna opp,
en krans af stjernor fläta kring sin topp.

Hur ljuf din sommar är. På en gång fullvext vorden,
Han stiger blomsterkrönt ur isars vagga opp;
På en gång knopp och frukt han sållar i sitt lopp,
och mognar ilande hvart ax, som kröner jorden.
Och dagen sval, med skördarn i förbund,
försakar hälften af sin hvilas blund.

Och sjelfva natten går dess ljufhet att förhöja,
der morgonrodnan följer aftonrodnans spår.
Ett perleregn af dagg hon vrider ur sitt hår,
och stjernor slockna blygt på hennes mörkblå slöja,
då skyndande sin tysta väg hon styr
emellan dag som skymmer och som gryr.

I aldrig vissnad prakt sig dina lundar sira.
Med kronan lyft till skyn, med roten vänd mot styx,
står jordens årsbarn, Furn, som ifrån heden rycks,
att resa herrskande bland böljors skum sin spira;
ej speglad mer i insjöns våg, hvars brädd
är med en gördel utaf klippor klädd.

Skön är din vinter sjelf. Bland bergen såg jag hjelten,
en drifva i sitt skägg, en tallkrans kring sitt hår.
Han silfverkorn kring dina berg och lundar sår,
och på förfrusen jord strör liljor öfver fälten.
På sjön nyss skummande mot klippans brant,
han lägger tungt sin sköld af diamant.

Hvad lif han för bland dina frusna fjellar;
då än på skidor flygande på drifvans bryn,
de ungas glada tropp nedstörtar, som från skyn;
och än på skor af stål de rita böljans hällar;
— omkring dem vintren, vår på deras kind,
med bröst af oskuld, och med fot af vind.

I vintrens natt jag månan såg högtidlig tåga!
Så klar, så lugn — då utur drifvors bädd med hast
steg Nordan. Klippan skalf, sjön väcktes, stammen brast,
och norrsken flammade kring polen uti låga;
och skogens rå, i stormen vaknad opp,
stod i ett yrmoln uppå fjellens topp.

Låt söderns bygd de fina seders prål förljufva,
som bildar dygdens fall, och gifver villan pris.
Må Nordens folk behålla blott, på fädrens vis,
de enkla seder, friheten, sin plog, sin grufva,
sin rätt och — sanningen. Må gammal tro
stå fast som klippan, der dess skatter bo.

O fosterland! Din son — nu skild från dig — dock vinne
en hydda än uti din hulda famn en gång,
att än få höra, tjust, de Svenska toners sång,
och än få lefva nära Svenska bragders minne.
O, låt din skugga, dina blommors doft
betäcka torfvan, der du lagt hans stoft.

Efter Tegnér.

Företal.

Hvad familjen är för menniskan, det är fosterlandet för menniskoslägtet; den af Försynen stiftade anstalt, der allt det goda och ädla i menniskonaturen kan gro och vårdas.

Sätt kosmopolitismen i stället för nationalitet och fosterlandskärlek, så uppkommer antingen naturtillståndet och det öppna våldet, eller slafveriet och förtrycket.

Derföre har Försynen så djupt i menniskans väsen inpreglat dessa båda känslor.

Fosterlandskärleken är något annat än nationaliteten, ehuru båda äro förenade. Endast hos Judarne kunna de vara åtskilde, ty dessa hafva blott ett idealt fosterland. Uti fosterlandskärleken är det icke sin stamm, icke menniskorne, som man egentligen älskar, utan ett visst område, en fläck af jorden; det är den susande skogen, den lugna dalen, den sorlande bäcken, den dånande och skummande forssen, den höga klippan, som brottades med vindarne; — barndomsbekante, i hvilkas krets man uppvexte.

Menniskorne — landsmännen — försvinna och vexla. Man begråter dem några dagar; man lägger dem ned i deras moders famn, och man glömmer dem; men skogen, bäcken, klippan försvinna icke. När hälst man kommer tillbaka, emottages man af dem såsom af gamla vänner. Man kan tala med dem såsom fordom. Skogen susar ännu, bäcken sorlar, forssen dånar och skummar som förr, dalen ingjuter samma lugn, och klippan lyfter såsom förr ens tankar till himmelen och det oändliga.

Skandinaverne äro de enda folk, som kalla sitt hemland *) *fosterland*, *födeland;* det land der man är född, der man är fostrad. De öfriga folken kalla sitt land *fädernesland* **). Till det ena hänförer sig fosterlandskärleken, till det andra nationaliteten. Skandinaverne hafva båda namnen.

---

*) Ordet *hemland* finnes endast i Skandinavernes språk. Svensken är *hemma*, Romarn var *domi*, Tysken är *zu hause*, Fransmannen *chez soi*, *à la maison*. Endast Engelsmännen är, sedan Normannernes tid, *at home*. Men ett *hemland* finns i intet annat språk än det Nordiska.

**) Engelsmännen, som vanligast säga *our country*, *vårt land*, kalla det

Folken beteckna ofta sitt land med en egenskap; men vanligast med en sådan, som deras land saknar, eller har blott till ringa del. Engelsmännen kalla sitt land — *merry England,* — *det lustiga England*, ehuru ingenstädes folket är svårmodigare. Fransmännen kalla sitt land *la belle France*, ehuru det är temligen fult; Tysken sitt *dass grosse Vaterland*, fastän intet land är mer söndersplittradt. Holsteinarne kalla sitt land för *meerumschlungen*, fastän det är ett fastland, och har nästan ingen hamn vid hafvet. Chineserne, som äro de mest cyniska af alla bildade nationer, kalla sitt land för *det himmelska riket*. Svenskarne hafva ej gifvit sitt land något betecknande epitet, om ej: *det gamla Sverige**) och *jernbärarlandet*. Men Sverige är den äldsta stat i Europa; och jern finns i hela dess land; i bergen, i skärgårdens öar, i sjöarne, i källorne, och — i luften**) säger *Arndt*. — Svenskarne äro således berättigade att tillägga sitt land båda namnen.

Svenskarne jemte Schweitzarne äro de folk, som minst bosätta sig i andra trakter af jorden. Det finns ingen koloni af Schweitzare, ingen af Svenskar. Ingen nation hemlängtar mer än dessa. Läkarne hos andra folk kalla denna längtan en sjukdom, "*hemsjuka, nostalgia*", och öppna de sjukas lik, för att finna hvar sjukdomen har sitt säte***), förundrande sig att ej finna något, — liksom de ej heller ännu kunnat, oaktadt allt sökande, finna hvar själen sitter.

När Schweitzarne höra sitt lands *Kuhreihen* (ranz de vaches) kasta de geväret och spaden, skynda till sitt land, och blifva friska så snart de beträda dess jord, såsom den sjösjuke, när han stiger i land.

Äfven den mest bildade Svensk utomlands, under det han beundrar Tysklands lärdom, Italiens sköna himmel och konstskatter, Fransmännens civilisation, Englands storartade institutioner, Rysslands kolossala magt, Kaliforniens och Australiens guld, längtar ifrån allt detta tillbaka till sitt land.

I detta ögonblick äro 300 Svenskar stadde på en resa kring jorden af blott tre år. Aldrig har någon verldsomsegling varit behagligare än denna. Besökande de herrligaste länder, emottagne med välvilja och aktning hvarhelst de hissa

---

Äfven *our native country, our mother country*, såsom Skandinaverne; men de hafva icke något ord för: *fädernesland.*

*) Äfven Engelsmännen kalla sitt land *Old England.*

**) Ett uttryck af *Arndt*, då han presenterade Författaren såsom Svensk för ett stort sällskap.

***) "*Die Leichenöffnungen weisen einen bedeutenden Unterschied des Heimwehs von andern Arten der Melancholie*", säger en Läkare.

den blågula flaggan, omgifne af landsmän, hörande de ljufva ljuden af sitt språk, lefvande i öfverflöd, mötande oupphörligt nya skådespel, nya naturföremål, nya äfventyr, allt hvad som kan intressera tanken och känslan, tycka-de dock, att dem felas något, — det bästa. Alla de bref, som från dem ankomma, vittna, att de vilja utbyta allt det herrliga, som hvarje ögonblick förtjusar dem, mot att blott få gå på fosterlandets jord, lefva bland dess klippor, och vandra i dess alfvarliga skogar.

Det förra häftet af denna skrift handlade om Svenska folkets öden; detta handlar om *Sveriges land*. Det ena vände sig till nationaliteten; det andra vänder sig till fosterlandskärleken.

Svenskarne lära i skolan att känna sitt land uti geografien. Liksom den historia, de der lära, är en krönika, är geografien i skolan ett inventarium, ett uppräknande af en mängd inom Sverige befintliga ting. På kartan stå oräkneliga namn, liksom i historien oräkneliga årtal. Men ingenstädes träder Svenska folkets öden och Sveriges land lefvande fram för Sveriges unga söner. Historien är för dem biografien af en död, och geografien bouppteckningen efter honom.

Allt i Sveriges skolor är lexa; ingenting känsla, ingenting idé.

De, som i sina recensioner undrade öfver — och således naturligtvis klandrade — det sätt hvarpå Förf. skref sitt lands historia i det första häftet, skola falla i ännu större förundran öfver det sätt, på hvilket han nu skrifver sitt lands geografi i det andra häftet af denna skrift.

Intet land har en så regelbunden och så markerad fysionomi, som Sverige. Äfven Schweitz och Tyrolen hafva berg och dalar, de förra långt högre, de senare långt djupare än Sveriges; men de äro i dessa länder omkastade i vild förvirring. I Sverige deremot äro de ordnade såsom voro de anlagde efter en plan, och efter den enklaste. Bergen äro icke högre, dalarne icke djupare, än att de blott teckna det ädla anletets drag.

Samma enkelhet herrskar, samma lugn uttrycker sig, såsom Förf. i ett senare häfte skall visa, i Sveriges geologi.

Det är denna plan, detta naturliga ordnande af alla landets delar till ett gemensamt helt, som utgör det första föremålet för skildringen i detta häfte; dess första del.

Ett folk, som af Försynen erhållit ett land till evärdeligt ägo, har äfven fått till pligt att fullfölja och ännu mer

utveckla en sådan plan. Hvarje land är till en början ett vildt land; det måste under folkets hand taga en förädlad och fulländad gestalt.

Men denna utveckling består ej blott deruti, att landet rödjes, odlas, att dess underjordiska skatter uppgräfvas; att fabriker anläggas, att rudimaterierne förädlas; ty detta tillhör alla länder. Den består mycket mera deruti, att sjelfva jordytan förädlas, hvilket kan ske genom sjöarnes förening, genom den stora segelfartens uppkallande i sjelfva det innersta af landet, genom anläggandet af kanaler följande dalarne, eller genom de stora kommunikationerne, allt i den rigtning, som landets yta måste bestämma, och efter det mål, som med en sådan yta blifvit i skapelsen åsyftadt, och genom så många jordrevolutioner beredt; hvilka revolutioner ingen må tro hafva uppkommit utan något ändamål, eller utan plan.

Derföre innehåller detta häfte icke blott teckningen af Sveriges yta, utan i sammanhang dermed tillika teckningen af dess naturliga kommunikationsleder.

Den första afdelningen af detta häfte, innehåller således en *öfversigt af Sveriges land;* sådant detta land blifvit lemnadt åt Svenska folket af naturens hand. Den skall framställa landets yta, sammanhanget, planen, ordningen af dess berg och dalar, sjöar och floder, tillsammans bildande ett åskådligt helt, — en fysionomi.

En sådan framställning har mycket gemensamt med *topografien*, men de äro icke detsamma. Topografien är en beskrifning på orterne, grundad på den mathematiska bestämningen af deras inbördes läge. Den bestämmer orternes longitud och latitud. Den är byggd på triangelmätningar, landmätning och fältteckning. Den ser jordytan såsom horisontalt utbredd i fogelplan (se Föreläsn. i Topografien af Tavaststjerna. Inledn.).

Men i naturen finnas inga räta linier; så mycket märkvärdigare, som hvarje kraft verkar i rät liniea; och allt i naturen är verkadt af naiurkrafter.

Man kunde kalla den framställning, som Förf. velat lemna af vårt land för *Ankologi*, skildringen af ett lands dal-system.

Man tror i allmänhet att dalarne icke utgöra något system, något helt. Man misstager sig. De äro icke tillfälliga fördjupningar. Början de på bergens höjder, sluta de ej förr än de hinna, i Sverige till hafvet, i andra länder till stora slättmarker. De sänka sig långsamt nedåt. De begrän-

sas af de sammanhängande bergen och höjderne, som omgifva dem. De utgöra den bebodda delen af landet, och bilda sålunda äfven basen för hela den menskliga verksamheten. På deras gränsor, på bergens kammar och öfre sidor, stå skogarne. I deras djup ligga sjöarne och floderne. De utgöra således grundvalen för alla ett lands förhållanden. Äfven geologien måste förutsätta *Ankologien*.

Ankologien grundas i vetenskapligt hänseende dels på sjöarnes och flodpunkternes successiva höjd öfver hafvet, dels på de vigtigare vattenpunkternes afstånd från hvarandra.

Man har vanligen ansett bestämmandet af vattenpunkternes höjder öfver hafvet såsom ett underordnadt, bergklintarnes deremot såsom ett vida vigtigare, föremål. Förhållandet är tvertom. Ty bergklintarne, hvilkas höjder man mäter, utgöra endast strödda punkter *) och bilda icke något helt, såsom vattenpunkterne göra. När man t. e. har högsta och lägsta vattenpunkten i en socken bestämde, har man hela socknens läge till alla andra socknar bestämdt, i afseende på om den ligger högre eller lägre. Och såsom den urgamla indelningen af socknarne är i hög grad naturlig, skulle en karta, som efter de yttersta vattenpunkterne uttryckte socknarnes höjd öfver hafvet, gifva den trognaste bilden af landets böjningar, i stället för de med blått och gult och rödt öfverstrukna sträckorne, som skola på våra nuvarande kartor lemna en bild af ytans höjd öfver hafvet (se t. e. kartan till Forsells statistik).

Det som mycket fördunklar våra kartor är betecknandet af bergen medelst stretande streckar. Dessa streckar äro ofta så hopade, att man icke ser landet för bara berg, och att kartan mera liknar teckningen af en pels, än af ett land.

Enligt vår uppfattning af *Ankologien*, utgöra bergens kammar icke annat än dalarnes gränsor, och böra således på kartan blott tecknas såsom sådane.

Om bergen blefve tecknade såsom dalarnes gränsor, och vattnen såsom dalarnes djup, så hade man alla ytans böjningar gifne. Genom att på en karta uppdraga dessa gränsor omkring hufvudflodernes källor, får man landet indeladt i naturliga provinser, nemligen *hufvuddalar* eller *hufvudsluttningar*. Någorlunda öfverensstämmer med denna naturliga indelning af vårt land den gamla landskapsindelningen. Den nya länsindelningen deremot blott sönderbryter Sverige i meka-

---

*) Jfr *Hazelii* skrift i detta ämne i tidskriften *Svea*, 13:de häftet.

niskt afdelade stycken och förvirrar begreppet om landets naturliga förhållanden.

Sådan är Förf:s uppfattning af *Sveriges land*; sådan den uppgift han hade att lösa; det enda sätt att se i Sveriges land något helt, något individuellt, något som gör det till Sverige och icke till något annat, något hvad som helst.

Denna uppgift var för Författaren svår att lösa. Det enda förarbete Förf. hade, var General *Akrells underrättelser till kartan öfver Sverige*, utgifne år 1811; en förträfflig skrift, hvilken, såsom nästan allt förträffligt i vårt land, i stället för att vara känd af hvarje Svensk, är bortglömd och okänd nästan af alla, och minst känd der, hvarest den borde vara det mest, — i skolorne.

Denna förträffliga skrift utgör dock icke mer än 27 sidor, och ingår således icke i detaljer.

Efter utgifvande för 41 år tillbaka af General Akrells skrift, finnes ingenting skrifvet i denna rigtning. Och af de dyrbara detalj-observationer, som sedermera torde i detta afseende blifvit gjorde under de i många år fortsatte triangelmätningarne i Sverige, har en ringa del — och endast tillfälligtvis — blifvit bekant för allmänheten.

Förf. har bemödat sig att samla så många af de höjdmätningar han i åtskilliga andra skrifter kunnat finna strödde. *Hisinger* har lemnat de flesta.

På *Forssells* större kartor, på *Hagelstams* karta, på *Hellströms* vatten-karta, på ett par af *Topografiska Corpsens* till allmänheten komna kartor, finnas åtskilliga vattenpunkter bestämda. Flera hafva sannolikt undgått Förf:s uppmärksamhet.

Han har sökt sammanställa dessa detaljuppgifter till ett helt, till en Ankologi öfver Sverige.

Förf. känner bättre än de, som skola kasta sig öfver alla ofullkomligheter i hans skrift, huru långt hans försök att lösa den uppgift han företagit sig, står under det mål, hvartill han velat närma sig; ett mål, som endast en författare, gynnad med ett offentligt understöd och allmänhetens uppmuntran, samt för hvilken alla arkiver öppna sig sjelfva, kan upphinna; icke en författare, som lefver isolerad, utan tillgång till ett stort bibliothek, och som måste arbeta vid lediga stunder, och ej har andra krafter att anlita än sina egne.

Sådant det är, lemnas detta försök till allmänheten, i hela den författare-välmening, som vanligtvis står i omvändt förhållande till författarnes förmåga.

Detta häfte är icke som det förra skrifvet för att läsas, utan för att studeras, d. v. s. för att dervid studera det ämne, som det afhandlar. Förf. beder att ingen må läsa detta häfte, som ej lägger en tjenlig karta öfver Sverige framför sig, och på denna följer, drag för drag, Förf:s framställning.

Förf. hade önskat kunna bifoga detta häfte en karta, och har till en del lofvat det*). Men förläggaren deraf har förklarat, att detta skulle göra skriften allt för kostsam. De vanliga kartorne öfver Sverige, utom General *Akrells*, göra intet afseende på det föremål, — dalarnes gång, — som Förf. sökt afhandla. De äro dessutom så öfverkorsade af gränsor — landskapsgränsor, länegränsor, stiftsgränsor, domsagegränsor, militärgränsor, o. s. v., den ena grön, den andra röd, den tredje gul, den fjerde blå o. s. v.; den ena bestående af punkter, den andra af kors, den tredje af kulor, den fjerde af streckar o. s. v., — och så öfverhöljda af ludna bergstrakter, att uppdragandet af en ny slags gräns, nemligen hufvuddalarnes gränsor, endast skulle öka förvirringen derpå.

Läsaren måste således, i fall han vill företaga sig ett sådant studium af sitt land, skaffa sig någon karta deröfver, som är minst öfverlastad af gränsor och berg, samt minst är öfverstruken af färgor. Sådane äro mer än andra de bättre vägkartorne, t. e. de af *Akrell* och *Brandenburg*.

Läsaren bör lägga en sådan karta öfver Sveriges land framför sig, taga en tämligen massiv ritstift i handen, och efter den ofullkomliga anvisning Förf. kunnat lemna, eller rättare efter den anvisning, som flodsystemerne på kartan gifva honom, upp-

---

*) Förf. hade redan börjat ett utkast till en sådan karta genom en skicklig och intelligent landtmäteri-elev. Till grund lades hufvudflodernes vattendrag, så fullständigt, att kartan dock deraf ej blef öfverlastad. Derefter tecknades genom rader af små vinklar, inskjutna i hvarandra, bergkammarne, som bestämdes genom linier, tänkte emellan hufvudflodernes källor. Derigenom bildades Sveriges naturliga provinser, eller hufvuddalarne. Ville man vidare indela hufvuddalarne i smådalar, drog man likartade vinkelrader emellan flodgrenarnes källor. De kända högsta och lägsta punkterne af bergkammarne utmärktes. Sedan ifylldes alla de namn på orter, vatten- och bergpunkter, som förekomma i denna skrift. Orterne utmärktes genom vanliga tecken, och benämdes med initialbokstäfverne efter olika alfabet. Alla kända höjder på bergklintar, vattenpunkter och orter antecknades med de minsta möjliga siffror.

Denna ankologiska karta skulle sedan läggas till grund för den geologiska.

Då för denna karta icke någon förläggare kunnat fås, har dess utarbetning måst öfvergifvas. Vill någon erbjuda förlaget deraf, skall den lemnas.

ritar han med sitt ritstift hufvuddalarnes gränsor, och indelar således Sverige aldeles på egen hand; en indelning, hvilken blir så fullkomlig, att om denna indelning företages af tio olika personer, blir den lika för alla, med de få undantag der naturen mindre skarpt uttalat sig.

Det skall, efter en sådan indelning, framstå en helt annan bild af Sveriges land, än den man förut gjort sig deraf. Sverige skall framträda utur den dimma, hvaruti den blifvit insvept, samt visa sig klar och med markerade drag för läsarens öga.

Öfvergår läsaren derefter till andra afdelningen af detta häfte, äfven med kartan framför sig, så förstår han bättre de naturliga kommunikationsledernes gång. Han ser hvad rigtning de måste gå i hvarje hufvuddal; hvar de böra öfverstiga bergen, för att komma in i en annan. Han finner — väl icke hvar städerne nu ligga, — men hvar de borde ligga, och han bestämmer de industriella punkterne och handlens naturliga gång genom hela landet.

Den som är intagen af sitt ämne, skrifver icke efter någon förut utkastad plan, såsom man utkastar en plan för en byggnad. Han låter ämnet genom sin egen lifskraft vexa upp som ett träd under hans hand. Äfven uti utgreningen af ett träd finnes en plan; men endast naturforskaren ser den. Byggnadens plan begripa alla.

En skrifts uppvexande af sig sjelf är dess största förtjenst; men denna tillhör ej författaren utan ämnets inre lifskraft; dess vigt, dess behag, dess intresse, dess nödvändighet, som hänförande författaren, han fritt låter utveckla sig för hans blickar.

Denna förtjenst har Förf. af denna skrift sökt gifva densamma, frihet åt ämnet att utveckla sig sjelf. Man kallar denna egenskap hos en författare: *sjelfständighet;* den är på visst satt motsatsen deraf. Den är i sjelfva verket författarens eftergifvenhet för en högre kraft än hans; idéens som genomgår verlden och sammanbinder allt, lika väl som en af de andra verldskrafterne. Han låter den verka på sig, han emottager intrycken deraf, — hvilket granskarne af det förra häftet funnit så besynnerligt, — och han söker framställa den.

När programmet till detta arbete hade utkommit, uppträdde en af 1809 års män med förklarande i en offentlig tidning, att hela Förf. arbete komme att duga till ingenting, ja

att det vore förderfligt, emedan, enligt detta programm, Sveriges försvarsväsende ej deruti skulle komma att afhandlas. Denna anmärkning var värdig en Veteran, som då hans fosterland stod på gränsen af sitt fall, och färdigt att blifva en Rysk provins, var en af de få, som förenade sig, att den gången rädda det från Polens öde.

Förf. har derefter mer än en gång hvälft denna ansvarsfulla anmärkning af den ädle veteranen inom sitt bröst, och hans ämne, utvecklande sig sjelf oberoende af honom, har fört honom just till den fråga, som han velat undvika; ehuru uppfattad på ett helt annat sätt än denna fråga vanligen uppfattas. Hela det första häftet af denna skrift utgör, utur viss synpunkt sedt, — nemligen utur den af folkets karakter, — nästan endast ett kapitel om Sveriges försvarsväsende; och uti detta andra häfte finner man i dess sista paragraf detta ämne hopdraget till en enda brännpunkt, hvaruti alla dess strålar förenas.

Förf:s förra häfte har naturligtvis blifvit instämdt och framdraget inför kritikens domstol. För denna domstol, emot hvilken i vårt land intet gensvar gäller, nedböjer sig Författaren — såsom Galilée nedböjde sig inför inqvisitionens domstol, hvilken ålade honom att förklara, *att jorden står stilla*. Men under det Författaren sålunda nedböjer sig, säger han såsom Galilée, halfhögt för sig sjelf: *e pur si muove*, hon rör sig ändå.

Med samma vördnad skall Förf. emottaga domen öfver detta andra häfte.

En enda anmärkning emot det första häftet skall Förf. — vänd icke till domstolen, men till allmänheten — upptaga, emedan den kritiska domstolen förklarat det misstag, som på ett ställe i detta häfte skall hafva begåtts, vara det mest "rasande" (ordagrannt!), af dem alla.

Kritiken menar dervid den framställning om *Qvenerne*, som finnes hos Förf. sidd. 34 och 35. Hvad som i Förf. skrift är sagdt på två sidor, refererar han på 6 rader, och detta sålunda: "*Ordet Finnar skall* (neml. hos Förf.) *komma af Qvener; dessa åter hette så, emedan de stridde under qvinnors befäl, voro ett gens feminarum, och för resten voro de precist detsamma som Cimbrerne, beslägtade med Kymrerne i Britannien*". Detta är hvad Förf. skall hafva sagt. Derefter tillägger granskaren: "*Läsaren förvånas väl af en sådan rask-*

het *); *hypothesen om Ruriks finska härkomst är ett intet emot Agardhs beqväma method att konstruera historien"* **).

Förf. skall nu anföra i sammandrag hvad han verkligen sagt på detta ställe; och tillägga i noterne källorne för sina uppgifter.

"Hos äldre utländske författare kallades det folk, som lefde i Sydnorden, på Jutland, Cimbrer" [1]). "Man finner Cimbrer i Gallien, i Italien, på Jutland, och i Britannien, hvars äldsta inbyggare kallade sig Kymrer. Ingenting är således naturligare, än att Nordens äldste inbyggare tillhörde denna stamm, hvilken utmärkte sig i synnerhet genom sin kroppsstorlek" [2]). "Uti Nordens egna häfder kallades ur-invånarne Jotnar eller Jättar, hvilka voro i Norden ryktbare för sin kroppsstorlek" [3]). "Jotnarnes qvinnor (Jätteqvinnor) voro i Norden lika så ryktbara som männerne, för vildsinthet, tapperhet och grymhet" [4]). "Jotnarne kallades oskså derföre Qvener, och deras land Qvenland" [5]). "I Britannien var det ock qvinnor, som regerade folket. En af Nordens senare författare kallar också Qvenerne *gens feminarum*" [6]).

---

*) Ja visserligen, om hvad som vore af förf. framställdt, upptoge endast 6 rader. Men det är likväl utfördt på mer än två sidor. Blott några perioder förut klandrar samme domare den vidlyftighet hvarmed Förf. behandlat de antiqvariska frågorne; nu sedan han sjelf hopträngt Förf:s deduktion till 6 rader, anklagar han honom för den "raskhet", hvarmed i sjelfva verket domaren, men icke Förf. gått till väga.

**) Det skall blifva i följande noter klart, att Förf. i detta ämne nästan ingenting sagt, utom hvad som väsendtligen står hos Geijer. Det är således icke *Agardhs*, utan Geijers beqväma sätt att konstruera historien, som domaren här råkar klandra.

1) Hvem nekar detta?

2) Hvem kan säga, att detta är för raskt slutadt.

3) Hvem nekar detta?

4) Se ställena hos *Olaus Petri* och *Adamus Bremensis*, båda citerade hos Geijer. ss. 406 och 408.

5) Geijer säger, att Qvenland, och Qvinnoland äro förblandade begrepp, s. 422, att deraf kom sagan om ett amazonland i Norden, som man finner hos Ad. Bremensis, Paulus Warnefredi, geografen af Ravenna och flera.

6) Tacitus säger ann. 14, 35, att Britannerne beherrskades af qvinnor; detsamma säger Tacitus i Germ. 45 om Svionernes grannar, Sitonerne, hvilket namn sannolikt betecknar detsamma, som Jotnarne. Om både Jotnarne och Britterne regerades af qvinnor, är ju detta ett nytt bevis, att de tillhörde samma stamm. Och hvad under då om Jotnarnes land kallades, om än till en början på spe, qvinnoland, Qvenland. Hvarifrån skulle väl denna allmänna saga om ett amazonland i Norden hafva annar skommit? Värre hypotheser har man sett. Att detta är en hypothes nekar ingen, men ingalunda en allt för rask.

"Af Qvener gjordes slutligen namnet *Finnar*" [7]. "Jotnarne blefvo fördrifne af Götherne. De drogo sig tillbaka till de djupa skogarne, till öarne i Kattegatt och till Norrige" [8]. "Från Norrige jagades de till Vesterbotten, *samt öfvergingo äfven till Finland*" [9]. (De kallades således finnar innan de öfvergingo till Finnland. Och de hörde, efter författarens framställning, ingalunda till den Finnska stammen). "De hafva i Norden lemnat otaliga spår efter sig uti ställenas namn med häntydning dels på Finnar, dels på Jättar" [10].

Nå väl. Det finnes icke en enda uppgift, knappast någon enda uppställning af dessa uppgifter, som ej är grundadt på godkända historiska källor.

Om nu således detta stycke i Förf:s skrift hvilar på lika så god historisk grund, som öfriga delar af Nordens äldsta historia; och det likväl af kritiken förklaras vara det mest "rasande" i hela boken, så måste Förf. kunna tro, att uti hans skrift finnes ingenting "rasande" alls; ehuru han, bättre än kritiken, känner allt hvad den har ofullkomligt; alla dess fel, både i språk och framställning, härrörande till en betydlig del af det sätt på hvilket det blifvit skrifvet, på — mellanstunder, under fattigdom på tillgångar och källor, under embetsgöromål, som fordrat helt andra tankar, — nästan rad för rad dikteradt för sättaren.

Ingenting kan utgöra en så mägtig häfkraft för ett lands literatur, som kritiken. Men det finnes två slag af kritik. Den ena utgår från tron på ett fortskridande i literaturen och värderar således framför allt i en skrift det nya, det egendomliga, det sjelfständiga, det icke eftersagda. En sådan kritik kallar icke, efterhärmande Romerska Prokuratorers språk, den författare, som framkommer dermed, för *"rasande"*. Den andra deremot använder just emot allt egendomligt, allt sjelfständigt, allt från skol-lexorne afvikande, sin gissel. Den förra

---

7) Förf. har icke sagt, att Qvener voro Finnar, ehuru Sturleson förklarar Finne och Jotne för detsamma. Jfr Geijer s. 412. Geijer säger, att Finnarne i det nordliga Norrige kallades Qvener. Geijer s. 416. Han säger vidare, att Qvenerne voro utan tvifvel en finnsk stamm, s. 420. Men just detta har Förf. icke sagt.

8) I Sverige kallades deras till skogarne flygtade kolonier Finnar, i Norrige *Qvener*.

9) Qvenerne undanträngdes från Westerbotten till det nuvarande Österbotten, Geijer sid. 421, således till Finnland Krig emellan Qvener och Kareler omtalas i 9:de årh. Geijer ibid.

10) Detta är allmänt bekant, och anfördt i alla historier om Skandinavien.

kritiken är herrskande i Tyskland; och deraf härleder sig den Tyska literaturens utomordentliga rikedom, dess mångsidighet, dess djup, dess värde högre än alla andra länders. Den senare har alltsedan år 1809 slagit sig särdeles ned i Sverige. Derinom herrskar coteriet; eller ock försvaras der traditionen, det förstenade och döda, den inpreglade skol-lärdomens alla utanlexor. Deraf härleder sig literaturens ställning i Sverige, och dess underlägsenhet under både Danmarks och Norriges. Denna kritik är ock i sådan misskredit hos Svenska allmänheten, att denna knappast låter en enda literär tidskrift fortfara i vårt land mer än ett eller par år, hvaraf äfven de bättre lida; så att den, knappast finnande mer några literära, af allmänheten lästa, tidskrifter, slutligen har måst flygta in i några politiska tidningar.

Carlstad den 12 Maj 1833.

Författaren.

Efter Förf:s återkomst från en tillämnad utländsk resa företagen för geologiska studier, komma tvenne häften af denna skrift att utgifvas på en gång; det ena behandlande *Sveriges geologi;* det andra utgörande 1:sta häftet af andra delen och afhandlande *Sveriges penning- och kredit-väsen*, hvars *Statistiska* behandling redan är af Herr *Ljungberg* utarbetad, och färdig att tryckas.

Sveriges yta *).

1. Ytans allmänna beskaffenhet.

Sveriges areal-innehåll är i verkligheten mycket större än på kartan — mycket större än 3868 Sv. qv. mil, — emedan ytan böjer sig i otaliga höjder och dalar; liksom en linea, som går ormlikt i krökningar, upåt och nedåt, är mycket längre än en rät linea, som genomskär densamma, emellan båda sina ändpunkter.

Östersjön utgör djupet af en bassin (ett bäcken), uti hvilket stora floder från alla fyra väderstrecken flyta ned. Drager man en linea bakom källorne af alla dessa floder, så betecknar denna linea en kedja af bergshöjder, som utgör kanten af detta bäcken, i det landet emellan den och Östersjön bildar en sluttande yta. Denna kant utgöres först af Skandinaviens landrygg, som vid Finnmarkens gräns utskickar en lägre bergskedja, *Manselka*-bergen, och som tilsammans med den senare innesluter Bottniska viken. Derifrån fortsättes denna bergskedja emellan Hvita hafvet och *Onega* ned till *Wologda*-trakten, bildar sedan *Waldai*-bergen, genomgår Wolhynien, Galizien och Böhmen. Derifrån afskiljer den *El*-

*) Hela detta kapitel måste läsas med kartan i handen. Då först får det intresse.

bens och *Oderns* flod-dalar fram till Jutland, som den genomstryker ända upp till *Skagens* udde.

Det var detta stora bäcken, som Gustaf Adolf och Carl X ville göra till ett Svenskt rike. Det låg deruti, som vi se, en geologiskt sann tanke. Detta rike skulle hafva utgjordt ett naturligt helt.

Kanten af detta bäcken är ej så regelbunden, som den här blifvit tecknad; den är än högre, än lägre, än utkrusad i många förgreningar, och rennlad af de flod-dalar, som derifrån afgå till hafsytan.

Man förstår med landrygg den kedja af berg eller höjder, hvarifrån ett lands längsta floder komma.

Sveriges landrygg är blott till en del densamma som Skandinaviens. Ty den senare går från Ishafvet till *Lindesnäs*. Men Svenska landryggen följer denna endast ned till *Fämund*-sjön; derifrån viker den in i Sverige åt öster, vänder sig midt i landet åt söder, går genom Nerike, följer Wetterns vestra kust, derifrån igenom Småland ned till Skåne, hvarifrån den slutligen går under hafvet till *Bornholm*, der den uppreser sig i *Ryttarknekten* (500 Par. fot högt), ett af Danmarks högsta berg, det sista urberget i norra Europa.

Sverige är härigenom deladt uti två naturliga afdelningar. Den Norra har sin landrygg gemensam med Norrige, och utgör den ena sluttningen deraf, nemligen den som långsamt sänker sig åt Bottniska viken. Den andra, Södra, är den, hvars landrygg går midt igenom Sverige, och har två sluttningar, en åt öster och en åt vester.

Sverige har i det inre landet inga höga berg. Äfven dess fjellrygg kan icke i höjd jemföras med södra Europas bergshöjder; ännu mindre med Asiens och Amerikas. Orsaken är den, att de senare äro landryggar icke åt någon särskilt stat, eller något mindre land, utan hvardera åt en verldsdel. Det behöfs en helt annan ryggrad för att hålla ihop en verldsdel som Europa eller Asien, än för att hålla ihop ett smalt land som Skandinavien.

Utom landryggen, som är det ena, som bestämmer ett lands yta, äro floderne, — flodsystemet, — det andra som bestämmer den. Ifrån landryggen gå floderne nedåt en gemensam sluttning till hafvet.

Härvid märkas tvenne olikheter. Är landet nedanför landryggen en slätt, såsom t. e. i Tyskland, Polen, Ryssland, så måste floderne gräfva sig ned igenom slätten och bilda en ränna eller en strömfåra uti det mjuka jordlagret, för att komma till hafvet. Men är landet icke slätt, utbreder sig landryggen i en vidsträckt bergsluttning, så måste floderne söka sig en väg igenom de oregelbundna fördjupningar, som der förut äro bildade af bergen. De måste kröka sig efter dem på otaliga sätt. Ofta ligga berg i deras väg; då måste de stadna i sitt lopp, samla mera vatten för att upplyfta sig till sjöar, nog högt för att komma öfver tvärberget, hvarefter de sedan hasta ned i en ny dal, och sålunda genom otaliga hinder slutligen hinna fram till sitt mål, hafvet och oceanen.

Och sådant är Sveriges flodsystem. Ty Skandinavien är i sjelfva verket på Svenska sidan endast en sluttande bergplatå, i urtiden sönderdeladt uti otaliga remnor. Det är uti dessa remnor, som Sveriges floder måste söka sig en besvärlig väg, olikt andra länders floder, som utan hinder genomflyta slätten.

Sveriges flodsystem är således innerligt sammanbundet med dess bergsystem, hvilket ej är fallet med de länders, som utgöra stora slätter. Det förra, eller Sveriges, är beroende af urbergens bildning; det senare af de nyare jordformationernes, flöts- och alluvial-lagrens.

Sveriges bergutbredning ligger öfverallt nära ytan. Ingenstädes har man der djupt till dess man träffar ur-berg. I andra länder ligga ofantliga och mäktiga flötslager på den djupt derunder begrafna urbergsutbredningen. I Sverige kan man ej gräfva några artesiska brunnar. I andra länder får man ofta borra hundradetals alnar i jorden för att hinna en vattenådra.

Såsom Svenska jordytan är ett aftryck af bergplatåns underliggande yta, så är Sverige upfylldt af dalar; ja, man kan säga, att Sverige består endast af dalar, åtskilda genom mellanliggande bergåsar. Fastän endast två provinser bära namn af denna ytans beskaffenhet, *Dalarna* och *Dalsland*, så äro dessa icke mer genomskurne af dalar, än andra provinser, t. e. Wermland, som ej består af annat än bredvid hvarandra från norr till söder gående dalar. En utländning som reser i Sverige, förundrar sig öfver att alltid antingen befinna sig i en dal, aldeles omgifven af berg och höjder, som han ser på afstånd, eller att fara öfver en smal höjd för att komma ned i en annan dal, än den han lemnat. Det går på färden genom Sverige oupphörligen backe upp och backe ned. Sådant är i andra länder icke händelsen. Sjelfva sättet att färdas förändras deraf. Hästarne i Sverige veta icke af det allmänna sättet i andra länder, att gå i lunk. De gå nästan alltid i det skarpaste traf *).

I dalarne bor folket. Der är åkren, ängen och lugnet. På bergåsarne ofvan för dem är skogen och stormarne.

I bottnen af dessa otaliga dalar flyter alltid en bäck, en å, eller en flod, hvilka vidga sig till sjöar, så snart de träffa något hinder i sin väg.

Sverige har derföre flera sjöar än något annat land af samma rymd. Betraktar man *Hellströms* karta öfver dess vattendrag, finner man det genomborradt, såsom ett såll, af sjö vid sjö.

Utom det Sverige har de flesta, har det äfven de största sjöarne af något land i Europa, utom Ryssland.

Derföre har Sverige äfven den största vattenyta inom sitt område, af alla Europeiske länder. Af Sveriges areal 3868

*) Sådane anmärkningar kunna anses triviala, men de bevisa likväl huru mycket inflytande ett lands jordbildning har på många andra obemärkta lefnadsförhållanden. Man finner ofta i utländningars resebeskrifningar deras förundran omtalad öfver de små Svenska hästarnes lust att trafva. Utomlands låser man den lastade vagnen utför den minsta backe, i Sverige icke ens utför den största.

Sv. qv. mil, beräknar *Forssell*, att 498 mil, d. v. s. nära $\frac{1}{8}$ utgöras af insjöar. I Norrige utgöra sjöarnes areal ungefär $\frac{1}{20}$ ($\frac{131}{2652}$); i Schweitz ungefär $\frac{1}{23}$ ($\frac{33}{732}$), i Frankrike (enl. *Ljungberg*) $\frac{1}{150}$. Spanien, som är ett bergigt land, liksom Sverige, är likväl fattigt på sjöar, och har, liksom Frankrike, ingen enda större sjö. Sverige liknar en arkipelag af sjöar.

Näst denna egenhet kommer såsom en följd deraf Sveriges rikedom på vattenfall, forssar och stridvatten. Floderne hoppa nemligen der, såsom stengetter, från höjd till höjd, till dess de slutligen kasta sig i hafvet. En Svensk flod är således helt olika andra länders floder. Han omvexlar af krusadt lugnvatten, i vågor gående sjöar, dånande vattenfall, skummande forssar och puttrande stridvatten. Han är ej tyst, som floderne i andra länder. Han ombyter sina ljud, och ofta hörer man forssens dån på flere mils afstånd. Folket lyssnar på detta då om aftnarne, för att höra hvad väderlek floden bebådar. Necken sjunger i alla Sveriges floder.

Sällan kan man segla på någon flod i Sverige längre än en eller annan mil, utan att hindras af en forss.

Af vattenfall har Sverige de största i Europa, *Trollhättan*, *Elfkarleby*-fallet, och de många vattenfallen i Norrlands floder. De förvåna ej genom sin höjd, såsom de smala strålarne i Schweitz's vattenfall, som ofta uplösa sig i dunster innan de hinna till bottnen, men genom sina massor, sin vredgade våldsamhet, sitt dån, som på nära håll förtager hörslen. Kommer den ensliga båten vattenfallet för nära, suger fallet den till sig, drager den ned med sig i djupet, hvarifrån man ser spillrorne sedan komma åter upp först långt nedanför fallet. Men forssarne förstå Svenskarne att beherrska. Den djerfve styrmannen står i bakstammen och styr med säkerhet tvärtigenom den skummande, nedstörtande forssen; och den resande hinner ej att märka faran, knappt att blinka med ögat, förrän den är förbi, och båten hvilar sig i lugnvattnet.

I det öfriga Europa flyta deremot floderne öfverallt med ett jemt och stilla lopp, nära nog horisontelt som på en sjö. I Tyskland, Frankrike, England, Polen och Ryssland äro floderne

segelbara. Sedan man sammanbundit *Donau* och *Rhen* genom *Ludvigskanalen*, kan man med samma fartyg segla genom hela Europas längsta vidd från Nordsjön till Svarta hafvet. Och sedan Peter I gräft Ladogakanalen, seglar man i Ryssland från Ladoga-sjön genom Wolga-floden till Kaspiska hafvet.

Sjöarne i Sverige ligga alltid terrassformigt. Ty de hafva naturligtvis en horisontal yta och ligga ofvanför hvarandra i samma flodsystem. Landet sänker sig, börjande vid en sjö i fjällen, ned från sjö till sjö.

Ikring hvarje sjö bildas en nästan horisontal dal, eller har den åtminstone en horisontal strand. Vid sjön *Fryken* t. e., som är mer än 7 mil lång, ligger *Fryksände* i dess norra ända icke högre öfver hafvet än faktoriet *Frykstad* i dess södra. Askersund i Wetterns norra ända ligger icke högre än Jönköping vid dess södra. Dessa stora sjöars stränder utgöra således i sjelfva verket en slätt; men denna slätt är ofta blott en kant, och utbreder sig endast der, hvarest öfvergångsformationer hvarftals lägrat sig kring sjöns stränder.

Detta läge bildar af hela Sverige ett land af terrasser, fastän hvarje terrass är krusad af omslutande höjder.

Så snart man seglat längs igenom en sjö, finnes alltid en forss eller ett vattenfall på andra sidan. Har man seglat t. e. igenom Fryken ifrån Fryksände till Frykstad, ligger en väldig forss vid dess ända, Frykforssen, genom hvilken floden måste i hast och på en gång sänka sig till det djup, som den annars långsamt skulle sänkt sig, om ej sjön varit.

Konformationen eller byggnaden af Sveriges yta är genom alla dessa förhållanden i högsta grad märkvärdig, emedan det ej finnes något liknande, åtminstone på en så stor areal, i något annat land.

Uti denna konformation ligger Svenska folkets framtid. Svenskarne kunna göra af sitt land, mera än alla andra folk kunna göra af sitt, emedan de senare ej kunna göra dermed annat än plöja och odla det. De kunna derpå bilda ingenting jordfast och varaktigt. De kunna bygga stora städer, an-

lägga ofantliga industri-företag, hopa penningrikdom på penningrikdom; och det är också dermed, som alla nationer nu äro sysselsatte. Men allt detta är lika förgängligt, som det hastigt upkommer. Penningen flyter. Den kan rinna bort en dag. Om en flägt af dessa folkrevolutioner, som så ofta öfvergått verlden, som grusat de stora monarkierne från Assyriens till Roms, från Carl den stores till Napoleons, går öfver dess mägtiga folk, så skola deras prydliga verk blifva ruiner; deras penningrikdom förvandlas till fattigdom, och deras frihet till träldom.

Svenska folket, som skakades hvarken af Romarväldet, eller af Carl den stores, eller af Napoleons, skall ej med penningrikdom reta eröfrares girighet; men det skall förbättra och utveckla sitt lands natur, gifva den en rikdom, som ej kan sköflas eller bortföras. Deruti ligger en framtid, som intet annat folk har. När England slutat sina jernvägar, kan det ej göra något mer af sitt land.

Dessa i terrasser liggande sjöar kunna vi uttappa. Det finnes ingen sjö, vid hvilken detta är fysiskt omöjligt. Om Sardinska folket, som också är ett bergfolk, tilltror sig att genomborra sjelfva Alperne och bilda deruti en underjordisk väg från *Chambery* till *Turin*, skulle det då för Svenskarne vara omöjligt att spränga ett utlopp för hvilken sjö som heldst, och deraf bilda åkrar och ängar? Har man icke redan påtänkt att uttappa en af Sveriges större sjöar, Hjelmaren? I hvilket annat land har man kunnat tänka på något sådant?

Utom sjöarne finnas i Sverige otaliga och vidsträckta mossar; landsträckor, som hvila på vatten. Äfven dessa kunna uttappas. Båda kunna förvandlas till åkrar och ängar.

Andra nationer kunna ej öka sitt område utan genom eröfringar. Sverige kan öka det blott genom att spränga bort några klippor, och gräfva några afloppsdiken.

• Sveriges vattendrag äro, som vi sett ofantligen talrika, men tillika afskilde ifrån hvarandra genom berg, och i sitt lopp afbrutne af vattenfall, hvilket naturligtvis hindrar den fria cirkulationen, varu-omsättningen och invånarnes inbördes

umgänge, handel och gemenskap. Dessa hinder skola borttagas. Båda delarne kunna afhjelpas genom kanaler.

Man beklagar sig öfver dessa natur-hinder, dessa svårigheter. De äro tvertom en välsignelse.

Det finnes två slags kanaler; sådane som sammanbinda olika flodsystemer, samt sådane, som leda vattnet förbi ett vattenfall. De förra äro länge kände utomlands och der lätta att utföra, emedan de blott behöfva gräfvas. De senare äro nästan blott kände i Sverige, och fordra sprängning af en bergstrakt för att gå på sidan förbi fallen.

Båda slagen grunda sig på olika fysiska lagar. För kanaler af förra slaget fordras blott ett vilkor, det, att någon vattenrik sjö ligger högre än kanalen för att underhålla den med vatten. Dertill är nästan alltid tillfälle i Sverige; icke så i andra länder.

Kanaler af senare slaget äro understundom svårare; men att de icke äro omöjliga, visar sig af Götha kanal, på hvilken man nedstiger nästan 300 fot från Wettern till hafvet genom kanaler, hvarmed man går förbi vattenfallen.

Otaliga äro de ställen i Sverige, der kanaler behöfvas. Svenskarne hafva lyckligtvis arbete derpå för sekler.

De i nyare tider upkomne jernvägarne äro jemförelsevis lätta att anlägga uti slättländer; och utländningarne hafva visat det genom den hastighet, hvarmed de betäckt hela Europas slättland med ett nät af jernvägar. Dertill behöfves endast penningens varde. Men i berg- och dal-länder är förhållandet annorlunda. Der möta naturhinder öfverallt. Likväl är äfven i detta afseende Sverige icke vanlottadt. Det är genom Engelska ingeniörers undersökningar — ty ännu hafva vi behöft icke blott utländningars kapitaler *), utan äfven utländningars forskningar i detta afseende — afgjordt,

*) Ännu är det så ställdt hos oss, att om enskilta försöka att tillvägabringa stora företag, blifva de vanligtvis offer för sin enthusiasm, eller den idé, hvarföre de använda sin förmögenhet och sina krafter. Redan har vår första jernväg kostat ett sådant offer.

att Sveriges yta tillåter, lika väl som ett slättland, möjligheten af jernvägskommunikationer. Men skillnaden emellan utländska jernvägar och de Svenska är, att de förra kunna förstöras, men de senare, sprängde i klippan, — eller hvilande derpå, — icke.

Tvertigenom Sverige går i öster och vester en sänkning af landet, — en stor dal, der på hela ytan ifrån Kategatt till Östersjön ingen punkt upstiger till mycket öfver 300 fot. Denna sänkning är bildad af Wenern, Wettern och Motalas vattendrag. Den ligger i linie emellan Skagens sund, och Finska viken. Det är der, som gref Platen anlagt Götha kanal. Den skall måhända en gång bilda en stor stråkväg emellan de två mägtigaste stater i verlden, Ryssland och England.

En gren af denna sänkning går emellan Wenern och Mälaren. En kanal på denna väg är också redan föreslagen, utmätt, och af Riksens Ständer nära nog beslutad, — *Svea kanal*, — men verkställigheten är upskjuten. En tredje kanal är föreslagen i samma sänkning, ifrån Wettern genom Hjelmaren till Mälaren. Genom dessa tre kanaler blifver hela det medlersta Sverige försedt med den lättaste kommunikation emellan alla dess orter.

Flere andra kanal-sträckor kunna bildas. En sådan emellan Wimmerby och Roxen, genom hela Östergöthland; en från Yngaren till Mariefred, tvert igenom Södermanland; en igenom södra Dalsland; en kanal ifrån Orsa-sjön ända till Mälaren, som utgör en ofantlig sträcka — en sträcka af nära 30 Sv. mil, således längre än Languedocs-kanalen, — och med ett fall af 570 Sv. fot; utan att tala om alla de kanaler, som kunna anläggas i Norrland.

Dessa sistnämnde stora kanaler gå alla från norr till söder, d. v. s. tvert emot floderne och de naturliga vattendragens riktning, som gå i öster och vester. Möjligheten deraf beredes af Sveriges terrasslika bildning, då landet höjer sig jemt mot landryggen, så att floderne hafva en mängd punkter, som ligga i samma linea och lika högt; hvilka punkter kunna sammanbindas.

Dertill komma strömrensningarne. De behöfva aldrig taga slut.

Alla dessa företag hafva Svenskarne att utföra. Allt detta kunna de göra för sitt land.

Det är icke kapitaler, som felas. Dessa äro i sjelfva verket lättare att anskaffa, än att hos nationen väcka den öfvertygelsen, att genomförandet af dessa företag utgör dess framtid, och att det är i denna rigtning alla dess krafter böra användas. Ty hittills hafva de, som ledt Ständernes beslut, förslösat Statens tillgångar på en mängd små och utan plan isolerade företag, men visat det mest hårdnackade motstånd emot alla stora företag. Detta har gjort, att *Svea kanal* blifvit upskjuten, att den stora Hjelmare-kanalen är aldeles bortglömd, och att man i sex år stridt emot anläggandet af Sveriges första jernväg.

Hvad kapitaler angår, så kan staten alltid skapa dem, när de användas för produktifva företag.

Vi böra hoppas, att Svenskarne snart skola vakna ur sin slummer. Morgonrodnan synes redan lysa vid horisonten, sedan ändtligen den första jernvägen är besluten.

Det är de små företagen, omläggandet af en backe, anläggandet af en kaj, en liten räl-väg, uttappningen af en liten sjö, som böra öfverlemnas åt enskilta och åt kommunerne; de stora åt Staten och Nationen.

Sådane företag få ett omätligt inflytande på nationalkarakteren just derigenom, att de icke öfverlemnas åt enskilta, utan företagas af hela nationen. Ty de höja nationalkraften till en ofantlig grad. De hafva samma verkan som krigen, att förena nationen i en enda känsla, med den skillnad, att denna känslan är endast hopp, icke fruktan, endast framgångens stolthet, icke nederlagens förödmjukelse.

Tänker man sig detta system en gång förverkligadt, — en tid då otaliga sjöar blifvit uttappade, och förvandlade till åkrar och ängar, vattendragen sammanbundne genom tvärkanaler, floderne gjorde segelbara genom strömrensningar och ngående kanaler, ett nät af jernvägar utbredt öfver hela

landets yta, så måste man medgifva hvad vi förut på ett annat ställe yttrat, att Svenska folket hittills endast genomgått sitt ungdomslif, och att det har framför sig en framtid af den mest storartade verksamhet.

Och allt detta är af Försynen förberedt genom beskaffenheten af Sveriges yta, som vi nu gå att närmare och i detalj betrakta.

---

2. Sveriges landrygg.

a) *Vestra landryggen eller Svenska fjellryggen.*

Man har i allmänhet antagit, att den Norrska fjellryggen tager sin begynnelse och upstiger ur ishafvet vid *Nordkap* eller ock *Nordkyn*, de två nordligaste uddarne af Skandinavien. Vi våga tvifla på riktigheten af detta antagande.

Båda dessa uddar ligga på en sluttning eller nedsänkning från en högre vestlig fjellrygg. Det är den, som utgör vestra gränsen af *Finnmarken*, hvilken derifrån sluttar mot öster; och på denna sluttning ligga de nämnde uddarne. Denna fjellrygg går vester om *Altenfjord* fram till *Hammerfest*, och slutar sig med de två fjellen *Jökels-* och *Seilands*-fjeld, upstigande öfver hafvet till 3650 P. f. höjd. Deremot stiger *Magerö*, hvars spets *Nordkap* är, icke till större höjd än 1400 P. f. *). Sålunda sluttar Jöckelsfjellen i öster åt Finnmarken, i vester åt Nordlands stift. Sedan fjellryggen hunnit ut till Ishafvet går den, enligt *Boués* förutsättning, under hafsytan, tills den åter bryter upp uti Spetsbergen.

Ifrån *Seilands-* och *Jökels*-fjeld fortsättes fjellryggen åt söder genom *Storvandsfjell* (3300 P. f.), och träffar Svenska gränsen vid *Kilpisjauer*, en sjö, som utgör *Muonio*-flodens förnämsta källa.

---

*) Med abbreviationen P. f. menas Pariser fot.

Vid Altenflodens källor söder om *Kautokeino*, utgår en gren från denna fjellrygg åt öster, och bildar Finnmarkens södra gräns. Den afdelar de vatten, som gå åt Ishafvet, nemligen *Alten*-elf, *Tana*-elf, och *Enara-sjöns* källor från dem, som gå åt söder eller till Östersjön: *Muonio*-elfven, och *Kemi*-elfven. Det är denna bergsrygg, som, sänkande sig i höjd, derifrån går fram emellan Hvita hafvet och *Onega* in i Ryssland, sedan den skickat en gren, som utgör Finska gränsen, ned åt *Kuopio.*

Sedan vestra fjellryggen träffat Svenska gränsen vid *Kilpisjauer*, utgör den Torneå lappmarks gräns. Följande Torneå träsks strand genom fjellen *Tidnovara, Hjerta* och *Polno* fram till *Stora Reuri,* uptager den derefter det för silfvermalm bekanta *Schangli*-fjellet, och för kopparmalm bekanta *Allekaisi*, och går fram till *Ifvarsten*, der Torneå lappmark slutar.

Derifrån vidtager *Luleå* lappmarks gräns, der man finner fjellen *Alkavara* (4753 P. f.), *Tulpajegna* (3800 P. f.), *Almajalos Segna* (5182 P. f.), *Linajegna* (5200 P. f.), *Sulitjelma* (norra spetsen 5796 P. f.), det högsta berget i Svenska fjellryggen.

Ifrån Sulitjelma utgör fjellryggen *Piteå* lappmarks gräns. Man finner der fjellen *Lajro* (3008 P. f.), *Saulo* (5309 P. f.), *Rivatjock*, *Wikistjock* och det för sin silfvermalm en gång upbrutna *Nasa*-fjell, fram till *Bonnäs.*

Från *Bonnäs* vidtager *Umeå*, *Lycksele* och *Åsele* lappmarkers gräns, der fjellryggen betydligen sänker sig. Man märker der *Skaukevara*, *Bräckfjell*, *Ferbefjell*, *Arefjell* och *Rensfjell*, hvarefter Jemtlands gräns begynner.

Här börja bergen att åter betydligt höja sig. Man träffar *Portfjellet*, *Skäckerfjellet*, *Kjöla-högen* (3994 P. f.), under hvars polbredd *Åreskutan* (4500 P. f.) ligger längre in i landet; *Skördals-porten* (4750 P. f.), *Stora glucken* (4750 P. f.), *Sylfjellet* eller *Sylarne* (5507 P. f.), och *Skarfdörrsfjellet*, hvilka båda sista sammanhänga med *Helagsfjellen,* som bilda gränsen emellan Jemtland och Herjedalen.

Uti Herjedalens gräns fortsättes den höga fjellryggen uti *Rutefjell*, *Wigels-spik* (4333 P.f.), *Skrebofjell* och *Svuckustöt* (5412 P. f.) midt emot *Fämundssjön*, källan till Klara-elf och der Dalarnes gräns vidtager.

Vid Dalarnes gräns börjar fjellryggen, — som nu går öster om *Fämundsjön* och *Klar-* eller *Tryssild*-elfven, — åter att sänka sig. *Städjan* något ini landet har ännu 3000 P. fots höjd. Derefter kommer *Herjehågna*, *Fulufjell*, samt *Hemfjellet* (3012 P. f.) vid *Transtrand*.

Dessa äro de märkligaste punkterne af fjellryggens sträckning på Svenska sidan. På Norrska sidan stiger den högre uti de i OSO, från trakten af *Sylarne* och *Helagsfjellen*, utgående *Dovrefjellen*, bland hvilka *Snöhättan*, upstigande till en höjd af 7099 P. f., således 1300 fot högre än *Sulitjelma*, utgör det högsta berget i Europa norr om Alperne.

På fjellryggen och längs åt densamma går gränsen emellan Norrige och Sverige, hvilken först noggrannt upgjordes genom 1751 års gränsetraktat, sedan upgicks genom Svenska och Danska kommissarier år 1758 och 1759, och har sedermera blifvit geometriskt bestämd. Den är utmärkt genom nära 200 gränsemärken eller så kallade *Riksrös*, som hvardera har sitt numer. Den afviker dock ifrån landryggen i åtskilliga mindre sträckor, der gammal häfd bestämt densamma.

Ifrån äldsta tider har Svenska fjellryggen blifvit kallad *Kjölen*, omtalad af *Sturleson;* och hela Nordiska fjellryggen *Seveberget*, omtaladt af *Plinius*.

Fjellryggen närmar sig — i synnerhet i den norra delen — mycket mera Nordsjön än Östersjön. Emellan *Reuri*-fjellet och *Ofodens* fjord är ej mer än tre mil, och i den nordligaste sträckningen går den ända ut till hafvet samt öfver öar. Ännu i Jemtland från Kjöla-högens topp såg *Tilas* i klart väder, på ungefär 9 mils afstånd, Vesterhafvet.

Fjellryggar hafva i allmänhet den ena sidan brantare än den andra, såsom den Italienska sidan af Alperne, den

Spanska af Pyreneerne. Så är ock den Nordiska fjellryggen långsluttande mot den Svenska, — hvilket är anledningen till namnet Lappmarker, som gifves åt den östra sluttningen; — men brant, tvärsluttande, liksom söndersplittrad i taggar och uddar på den Norrska sidan, der de djupt ingående hafsfjordarne omgifvas af branta och nästan lodräta bergsidor. Geologerne hafva liknat den Skandinaviska fjellryggen vid en våg, kommande från öster, och jemt höjande sig, till dess den ifrån sin högsta kamm faller sönder på en gång emot vester i skumm och spillrade böljor.

Nästan alla andra fjellryggar bilda en smal och skarp rygg eller kamm, uppstigande i spetsar och taggar. Den Nordiska fjellryggen är mera flat, afrundad, utplattad ofta till 10 mils bredd. Understundom ligga enstaka fjell något skiljda från den egentliga bergskedjan in i landet. Sådane äro *Wallifjellet* (4700 P. f.) och *Wallispik* (4100) nära Qvickjock. Sådan är *Gardek* och *Warda*-fjellen uti Lycksele lappmark, vester om Norrska sjön *Wirisjauer*, hvilken sträcker sig långs inåt Svenska området; *Åreskutan* i Jemtland, samt *Städjan* (3621 P. f.) i Dalarne.

Långs fjellryggen och ofta högt uppå dess sida ligga en mängd sjöar, som utgöra källorne till Norrlands stora floder. Sådane äro *Kilpisjauer* för *Muonioelfven*; Torneå träsk för *Torneåelfven*; *Linajauer* och *Kaitum träsk* för *Calix-elfven*. Sådane äro de stora *Luleå-vattnen* för Luleå-elf, *Pjeskajauer* och *Tjäggelvas* för Piteå elf, *Hornavan* för Skellefteå elf, *Umeå*-vattnet och *Stora Uman* för Umeå elf; *Kullsjön, Jarmsjön*, *Qvarnbergssjön* och *Fogelsjön* för Ångerman-elfven, *Hotagen, Torrön*, *Kallsjön*, och *Ånnsjön* för hela Storsjöns och Indalselfvens mäktiga vattendrag, *Nea*-sjön för *Ljusne*-elfven, och slutligen *Fämunds*-sjön för *Klara*-elfven.

Långs fjellryggen ligger således en parallel rad af stora sjöar på dess sidor. Vore det möjligt att sammanbinda alla dessa sjöar genom kanaler, så skulle man kunna segla från Jemtlands Storsjö, genom sjö till sjö ända upp till Torneå träsk, midt ibland fjellen.

I fysiskt hänseende äro dessa stora fjellsjöar märkvärdiga. De utmärka den stora mängd vatten, som våra fjellar draga till sig, och hvilket under flytandet nedåt bergväggarne samlar sig i de remnor, som upkommit i urtiden vid bergsryggens upskjutning och sönersprängning.

Understundom ligga källorne på Norrska och Svenska sidan mycket nära hvarandra, såsom vid *Bonnäs-röset*, *Polmo-röset*, *Fjellryggs-röset* o. s. v. Äfven upgifves af *Marelius*, att ifrån flera fjellsjöar, skola vatten flyta både åt Norrska och Svenska sidan, såsom vid *Nasa* fjell, *Svangs-kärnet* i Piteå-fjellen, en bäck i *Allegais*-fjellen vid Torneå träsk, o. s. v. (Se Vet. Ak. H. 1771, s. 180). Ifrån *Nea*-sjön går *Nea*-elfven åt Norrige, *Mittå*-elfven åt Sverige; och ifrån Glommen flyter vid hög flod vattnet genom Wrångs-elfven åt Sverige.

Fjellryggen har sin största massa i södra Jemtland, der fjelltopparne också upstiga till en höjd af öfver 5000 P. f. Derefter sänker den sig både åt söder uti *Dalarnes* fjell, och åt norr, der fjellen sjunka ned till 2 à 3000 fots höjd, till dess de åter uti *Luleå* lappmark, blifva mycket höga, och *Saulo*, *Sulitjelma*, *Lina Jegna* m. fl. der upresa sina hjessor lika högt och högre än Sylarne. Derefter sänka de sig åter uti Torneå lappmark, och under det fjellryggen närmar sig till Ishafvet, der den uti Jöckelsfjellen dock ännu bibehåller en höjd af 3500 fot.

Dessa höjder äro dock icke att jemföra med fjellen på andra jordens trakter. *Montblanc* bland Alperne har en höjd af 14,556 P. f.; *Mont-perdu* bland Pyreneerne 10,578; *Etna* 10,400. I Grekland är *Parnassus* 7570 P f. ett af de högsta bergen. Det högsta berget bland Karpaterne, *Ruska Joyana*, är 9300 P. f.

Ännu väldigare höjder finnas i de andra verldsdelarne. *Kunchin Junga* bland Himalajabergen upstiger till den ofantliga höjden af 26,438 P. f. *Davalagiri* i Nepal har 26,274 P. f. *Elbruz* i Kaukasus har 17,351; *Ararat* 16,070; *Libanon* 8929; *Sinai* 7035. Det högsta med säkerhet kända berget i

Afrika är *Woso* i Syd-Ethiopien 15,340 P. f. Pico de Teneriffa är 11,420 P. f., *Elias*-berget i *N. Amerika* 16,750 P. f., *Sierra Nevada* i Californien 14,540 P. f., *Chimborasso* bland Anderne 20,100 P. f.; S. Amerikas högsta berg *Aconcagua* i Chili har 22,434 P. f.

Deremot i *de* Europas länder, som ej höra till dess södra bergbälte, d. v. s. i hela Europa norr om Alperne, Pyreneerne och Karpatherne, äro de högsta bergen lägre än i Skandinavien. Tysklands högsta berg är *Riesenkoppe* 5061 P. f.; *Brocken* i Hartz är 3506. Högsta berget i Skottland *Ben Nevis* är 4100; i Wales *Snowdon* 3337, i Irland *Curran Tual* 3201. Ryssland har utom i Ural-kedjan icke några höga berg. Islands högsta berg, *Snefells jökul*, kommer Skandinaviens berg närmast, och är 5601 P. f.

Ehuru Nordiska fjellryggen har sin egentliga rigtning i NV. till SO., synes den dock som vore den sammanbunden med en bergskedja, som går vinkelrät deremot i O. och V. Denna visar sig norr om Skottland uti flere grupper af bergiga öar, ss. *Färöarne*, som upgå till 1000 à 2000 P. f., *Shetlandsöarne* och *Orkenöarne;* — sedan uti Island och Grönland. Bergskedjan fortsätter sig derefter genom Nord-Amerikas polarländer fram till vestkusten, der *Eliaberget* på 60:de breddgraden upreser sig till en höjd af 16,000 fot. Ifrån Kamtschatka går derefter ett bergbälte genom Siberien emellan 50 och 60°, som slutar sig vid Nova Zemla.

Således omgifves Nordpolen af en krans af berg, hvilken i Skandinavien går mycket högt upp, men i Asien och Amerika går ned till 50:de och 60:de graden.

Ifrån denna polarkrets af berg, utgår Nordiska bergskedjan nästan vinkelrätt såsom en meridian. Så går äfven Skottska öarnes bergskedja i söder; så äfven *Ural*-bergen i Asien; så *Allegany*-bergen i Nordamerika.

En af Nordiska fjellryggens märkvärdigheter äro de så kallade fjellportarne: stora öppningar igenom fjellen, som på afstånd likna portar, och äfven begagnas till vägar. Sådane

äro: *Skarfdörren*, *Ekornsdörren* vid Sylfjellet, *Gröndörren*, *Landdörren*, *Skurdalsporten*, porten vid *Ljusne-kärn*, den bekanta porten genom *portfjellet*, alla i Jemtland och Herjedalen. Åtskilliga omtalas äfven på andra ställen t. e. ett pass vid Svuckufjell och Fämundssjön, ett vid Storsjön emellan Skalstugan och Suul, ett vid foten af *Sulitjelma* och *Lommijauer* *).

Norrige, Norrland, (Dalarne inbegripet), och Finnland, som ligga nästan alla tre i samma bälte, äro skarpt begränsade i söder; Norrige genom Skagerack, Finnland genom Finnska viken, Norrland genom Dalarnes södra bergskedja, som går tvertigenom Sverige åt öster, och fortsätter sig uti Ålands-skären, samt slutligen uti Finska skären; då deremot Danska kusten gent emot Norrige, och Lifländska kusten gent emot Finska skären, icke hafva någon skärgård, utan en sandig strand. Söder om Dalarnes gränsberg ligger en stor sänkning af landet, Wenerns, Wetterns, Hjelmarens och Mälarens dal, hvilken sammanbinder Skagerrack med Finska viken, så att fordom ett sammanhängande haf har gått söder om Norrige, Norrland och Finnland.

---

b. *Det egentliga Sveriges medelrygg.*

Den bergås, som utgör Dalarnes södra gräns, och åtskiljer det norra och södra Sverige, utgår från Norrska gränsen vid *Hemfjellet* (3012 P. f.) nära Transtrand, och följer Wermlands, Nerikes samt Westmanlands norra gräns. Denna bergskedja innehåller Sveriges förnämsta malmlager, och utgör liksom ett jernbälte kring dess länder.

Ifrån den trakten, der Wermlands, Dalarnes, Nerikes och Westmanlands gränsor nästan mötas, utgår en bergås rätt åt

---

*) Sådane portar äro *Eisenthor* emellan Siebenbürgen och Wallachiet, *Porta Trajani* i Bulgarien, *Portæ Caspiæ* vid Derbent o. s. v.

söder, tvertigenom Nerike fram till Wettern. Denna berg-ås åtskiljer Mälarens och Wenerns vattensystem. Den fortsätter sig sedan längs Wettern, åtskiljande Westgötha-dalen från Östgötha-dalen ned igenom Småland och Skåne. Detta är den landrygg, som söder om Norrland och Dalarne, delar Sverige i det östra och vestra.

Då denna bergsrygg icke höjer sig öfver de andra bergen, är det svårt att bland de otaliga vattensamlingarne i Nerike med säkerhet genom denna provins utleta rigtningen och gången af densamma; hvilket endast kan ske genom ett noggrannt iakttagande af vattendragen.

Landryggen börjar i Säfsens socken i Dalarne, en trakt af bergskullar, upfylld af sjöar och kärr, hvarifrån en mängd åar taga sin uprinnelse. Den ingår derifrån i Nerike emellan *Mångsjön* och *Silkessjön*. Den lemnar sedan *Svartelfvens* vattendrag i vester, *Arbogaåns* och *Svartåns* vattendrag i öster.

Närmast i vester lemnar den således följande sjöar: *Klysjöarne*, *Grecken*, *Svartelfs*-vattnet vid *Carlsdal*, *Rösimmen*, *Stråsjön*, *Gäddsjön*, *Kermen*, *Vättsjön*, *Norrgryten*, *Möckeln* och *Skagern*, som alla tillhöra Svartelfvens eller, såsom den nedtill kallas, *Letelfvens* vattendrag.

Närmast i öster lemnar den följande sjöar: *Gränsjön*, *Sörsjöarne*, *Sången*, *Mosjöarne*, *Bälsjön*, *Elflången*, hvilka alla tillhöra Arboga-åns vattendrag; och *Ömmingen*, *Svarttjern*, *Acksjön*, *Ljusken*, *Stora Frännan*, *Södergryten*, *Ölen*, *Stora Björken*, *Tryssen* och *Bodarnesjön*, hvilka tillhöra Svart-åns vattendrag.

Den utgör tillika i det närmaste gränsen emellan Grythytte med Carlskoga bergslag åt den ena sidan, och Nora bergslag åt den andra, så att de förras vatten alla flyta åt Wenern, den senares åt Mälaren.

Uti den vidsträckta bergstrakt som den genomgår, och som utgör Nerikes norra del, höja sig bergen betydligt. *Björkhöjden* emellan N. Elgen och Gränsjön har 1041 P. fot. Berget vid *Nätsjön* (1287 P. f.), *Rundberget* söder om S. Hörken (1096 P. fot), *Saxeknut* (1074 P. f.), *Lillhöjden* (1041 P. f.), *Rönberg* (1170 P. f.).

Ifrån Nerike inträder landryggen i Westergöthland öster om Skagern förbi *Finnerödja* kyrka, fram till Westansjö vid Undens norra ända. Finnerödja kyrka ligger på en höjd af 480 P. f.

Ifrån Unden går den öfver *Fågereds*-mon, lemnar sjön *Welen* åt öster, går förbi *Månsened-* och *Mosened*-sjöarne, vänder sig sedan åt söder fram till *Wassbacken* nära sjön Wiken, derifrån emellan sjön *Örten* i öster, och i vester *Tida-ån*, — hvars hela vattendrag ända ifrån sjön *Stråken* den afstänger ifrån Wettern, — fram till det bekanta *Dommeberg*.

Hela denna del af landryggen är mycket låg. Endast dess båda ändar, Finnerödja-berget och *Dommeberg* (730 P. f.), upstiga till en betydligare höjd. Men då man erinrar sig att dess uphöjning öfver den 420 fot djupa Wetterns botten, bildas af en nästan lodrät vägg, blir denna höjd ganska betydlig.

Märkvärdigt är ock, att Tidån, som ligger så nära Wetterns strand, ingenstädes kunnat genombryta denna landrygg, för att uti Wettern utgjuta sitt vatten, utan nödgas, stängd af denna, uttömma sig uti Wenern.

I Småland ingår landryggen ifrån Dommeberg emellan Jönköping och *Bottnaryd*, fram till det malmrika Taberget (1032 P. f.)

Den vänder sig sedan i östlig riktning längs *Laga-åns* många källor fram till *Elgaryd* och *Almesåkra*.

I trakten af Almesåkra, som upstiger till öfver 1000 P. f. bildas en märklig bergknut, hvarifrån inom en mils afstånd, källor upspringa till Laga-ån, Emm-ån och Husqvarna-ån, hvilka floder gå uti tre olika väderstreck och falla ut i tre olika vatten.

Ifrån denna bergknut går en smal bergås, som afskiljer Laga-åns och Helge-åns vattendrag, hvaraf det ena faller ut i Kattegatt, det andra i Östersjön. Dessa vattendrag gå parallelt med hvarandra, rätt i söder ända fram till trakten af Markaryd och Fagerhult, der de på gränsen af Småland och Skåne åtskiljas åt hvar sitt väderstreck; det ena har sitt ut-

lopp vid *Åhus* i Östersjön, det andra i Båstad-viken af Kattegatt.

I Skåne är det svårt att bestämma landryggens lopp. Men då man der updrager skiljelinien emellan de större vattendragens källor, finner man att den ifrån Fagerhults-trakten går förbi *Röge*, *Torup*, *Maglö*, fram till trakten af Tjörnarp. Den utgör således här gränsen emellan Åsbo-häraderne och Vestra Göinge härad. Den förenar sig sedan med Linderödsåsen, som den går öfver och fortsätter sig till trakten emellan V. *Sallerup* och *Långaröd*, sedan förbi *Andrarum* och *Stenshufvud*, som deraf utgör en utskjutande klint. Den utgör således här gränsen emellan *Fårs* och *Albo* härader. Den fortsätter till slut, höljd af öfvergångsberg och flötsberg, sitt lopp förbi *Hannäs*, *Hörup* och *Löderup* fram till Sandhammarn, Skånes sydöstra sjöfarliga udde *).

Den upstiger ännu en gång — innan den försvinner — uti *Ryttarknekten*, en 500 fot hög klint på Bornholm.

Liksom Norrska fjellryggen fortsätter sig under hafsytan till Spetsbergen, så går således den södra Svenska landryggen på samma sätt under hafsytan till Bornholm, båda dykande upp ur hafvet.

---

3. Landryggens utbredning och sidoryggar.

Liksom landryggen i Sverige hufvudsakligen går i norr och söder, så gå dess sidoryggar hufvudsakligen i öster och vester, eller rättare i OSO eller VSV, under en vinkel af omkring 45°, och alla ungefär parallelt med hvarandra.

De stora floderne, hvilka inneslutas mellan dessa berg-

*) Författaren har här betydligen skilt sig från sine föregångare, men den som följer flodkällornes anvisning skall finna, att landryggen ej kan hafva någon annan gång.

åsar, hafva således äfven samma rigtning. Endast Klar-elfven, — hvars lopp ej bestämmes af sidoryggar, utan på ena sidan af Sveriges landrygg, — går åt söder i öfra Sverige. I södra Sverige taga några floder, som utgå från Småland, t. e. Helge-ån och Mörrums-ån också en södlig rigtning. I Skåne deremot taga de större floderne en vestnordvestlig rigtning, och märkvärdigt nog, icke en södlig.

Svenska bergsryggs-raden är således genom de nästan parallele sidoryggarne mycket regelbunden, och liknar ett skelett, med sin ryggrad, och sina refben.

Utom dessa sidoryggar, som utgå ifrån landryggen, finnas tvenne mäktiga bergbälten, som korsande landryggen, gå tvärt öfver landet, och uti hvilka det egentliga Sveriges högsta berg ligga, upstigande likväl dessa icke högre än till 1000—1200 Sv. fot öfver hafvet.

Den ene af dessa tvärryggar eller bergbälten är den, som utgår ifrån Svenska fjellryggen, följer Dalarnes gräns, söder om Dalelfven, fram emot Roslagen.

Det är uti denna tvärrygg, som Sveriges stora och rika Bergslager äro belägne, som gifva det berömda Svenska jernet.

Den andra tvärryggen upkommer söder om Götha-elf; utgör södra delen af Elfsborgs län, stryker fram genom Småland, som den genom sin utbredning utgör, och fortsättes genom trakten af Eksjö och Wimmerby fram emot Östersjön.

Denna tvärrygg, fastän den uptager Taberg, som består nästan endast af jernmalm, är fattig på rikare malmlager, men har i stället mycket myrmalm i sina sjöar.

Liksom, emellan sidoryggarne de stora floderne hafva sitt lopp, innesluta dessa tvenne tvärryggar Sveriges stora sjöar: Wenern, Wettern, Hjelmaren och Mälaren. Dessa sjöar ligga icke högt öfver hafvet; Wenern 130 P. f., Wettern 269, Hjelmaren 73 och Mälaren blott 1 P. f. öfver hafvet. När således vattnet fordom upsteg omkring 300 fot öfver hafvets närvarande höjd, utgjorde sänkningen emellan dessa

båda tvärryggar en segelled emellan Vesterhafvet och Östersjön; och Småland var en ö.

När vattnet sjönk, så upsteg ur hafvet landryggen, och fördelade denna sänkning i trenne: Venerns, Wetterns, samt Hjelmarens ihop med Mälaren. Då togo alla floderna emellan de två bältena ifrån dem sitt lopp emot dessa dalars botten, eller emot de tre sjöarne.

Wermlands och Westergöthlands floder flyta derföre emot hvarandra i Wenern. Nerikes, Westmanlands och Uplands floder flyta i Hjelmarens och Mälarens bäcken. Dessa provinsers floder, äro således de enda större floder i Sverige, som icke flyta åt hafvet, utan åt en dalsänkning ini landet, som fordom var haf.

Endast uti Wettern flyta inga betydliga floder, fastän den är den djupaste sjön i Sverige, neml. med ett djup af 420 fot under hafsytan, och fastän den genom Motala-elfven kastar stora vattenmassor i hafvet. Hvarifrån den får sitt vatten, är okändt, och man har, äfven af andra anledningar, antagit att den har tillopp djupt under jordytan.

Då det är i dessa tvärryggars midt, som det egentliga Sveriges högsta berg ligga, utgöra Nerike och Småland tvenne bergplatåer, hvarifrån hela det öfriga Sverige sänker sig, hvars yta derutom knappast företer något berg, som upstiger till 1000 fot öfver hafvet.

Utom de Skandinaviens bergsryggar vi redan omtalat, har den ännu en annan bergsrygg, som är detta land alldeles egen.

En kedja af hafsklippor, endast på ett ställe afbruten, omgifver hela Skandinavien, ända ifrån *Nordkyn* till Torneå, och följer derefter äfven Finnlands kust. Mängden af dessa klippor, holmar och öar, är så stor, att *Pontoppidan* antager, att blott vid Norrska kusten de utgöra mer än en million. (Norrig. Nat. hist. I. s. 106).

Man kallar dessa klippor *skär*, och då man tänker sig

deras sammanhang såsom liggande i en rad längs kusten, kallar man dem *skärgård,* en gård eller stängsel kring landet.

Denna skärgård tjenar att bryta hafsvågorne innan de framkomma till kusten, så att vattnet innanför blir lugnare. Derföre kallar man den linea de uptaga, — och som bildar gränsen emellan det utanför stormande hafvet, och det stillade vattnet *inomskärs,* — för *hafsbandet,* den linea som binder hafvet. Inom dessa skär ligga Sveriges otaliga hamnar i lugn-vatten.

Skandinavien är det enda land, som är på detta sätt skyddadt af naturen sjelf, lika mycket för hafvets våldsamhet, som för fiendtliga flottors anfall.

Så hafva kusterne midt emot Skandinavien, — Englands, Nederlands, Danmarks, Tysklands, Preussens, Liflands och Estlands, — icke någon sådan skärgård. Endast på vestra kusten af Skottland, och Irland finnes något liknande. Icke heller veta vi, att en sådan sammanhängande skärgård finnes i andra verldsdelar. Man kan endast förlikna den med korallklippornes skärgård kring Söderhafsöarne; farligare, emedan de endast upstiga till hafsytan, och åstadkomma derigenom de förskräckligaste bränningar.

Det stycke af Sveriges kust, som ej är omgifvet af en sådan skärgård, börjar vid Warberg och utgöres af Söder-Hallands samt Skånes, fram till Bleking, der skärgården åter vidtager. Men man kan anse de enstaka berg, som förekomma i Skåne, och äro afskilde från Småländska bergplatån, t. e. Hallands-ås, Kullen, Romele-klint, Stens-hufvud, såsom sammanbindande den ikring Skåne afbrutna skärgårdskedjan.

Det synes som en lägre och under jordytan gömd bergås följde nästan parallelt Sveriges strand ett stycke inuti landet, samt bildade en naturlig gräns för det egentliga kustlandet. Derifrån synas de mindre floderne taga sin uprinnelse, liksom de större från landryggen; och nedanför densamma uphöra i Norrland de stora forssarne och vattenfallen.

L. L. Læstadius har betecknat denna bergås i Norrland

under namn af *sjögränsen*, emedan de stora sjöarne ligga innanför densamma.

Den är i öfrigt anmärkt af folket sjelf från uråldriga tider, såsom det visar sig af den gamla provins-indelningen, hvilken var grundad på naturliga gränsor. Man finner neml. i Sverige tvenne rader af motsvarande provinser, den ene liggande långs kusten, den andra ini landet Sålunda skiljas Norr- och Vesterbotten samt Ångermanland ifrån Lappmarkerne; Medelpad från Jemtland; Helsingland från Herjedalen; Gestrikland från Dalarne; Upland från Vestmanland; Calmar län från Östergöthland och Småland; Bleking, Skåne och Halland från Smålands och Elfsborgs län; Bohus län från Dalsland.

Till största delen sammanfalla kustprovinserne med de landsträckor, som ligga lägre än 200 fot öfver hafvet. Endast uti de stora sjöarnes dalsänkning, har ytan, längre ini landet, denna låga höjd. *Hisinger* antager att Bohus län, Dalslätten, Vestgötha-slätten, Halland, Skåne, Bleking, största delen af Calmar län, Östgötha-slätten, Södermanlands- och Nerikes-slätten, Upland och Gestrikland ligga under 200 Sv. fot öfver hafvet, med undantag af några högre kullar och bergstoppar. Dertill komma Öland och Gottland utom *Thorsborgen* (Ant. 5 s. 94).

---

4. Sandåsarne.

Man finner i vissa trakter i vårt land en företeelse, som icke är känd i andra länder; smala *sandåsar*, som sträcka sig flera mil, i en riktning af NNO till SSV. De äro alldeles oberoende af bergens och andra höjders bildning, och gå ofta tvert igenom sjöar och floder, och visa sig på båda stränderne i samma riktning; ja, en del gå igenom sjelfva Hjelmaren och Mälaren. Så gå de stundom äfven tvert öfver längre bergssträckor, när dessa ligga i vägen. Ofta sluta de sig i stora sandmoar fulla af rullsten. De likna en

upkastad jordvall med ojemn bredd och *höjd*; denna understundom stigande till 100 fot. De bestå af sand, grus, och rullsten, hvilken senare har ofta sin härkomst från aflägsna bergstrakter. Så finner man t. e. i *Malma*-åsen porfyr och trapp, som kommit högt upp från Dalarne. De innehålla sällan block eller geschiber, som deremot ofta ligga utspridde på deras yta, och således hafva ditkommit sedan sandåsen redan blifvit bildad. I den sandås, som går vester om Stockholm, har man träffat snäckskal af djur, som ännu lefva i Östersjön.

Sandåsarne förekomma hufvudsakligen på slättlandet i Upland, Westmanland och Nerike, men de sträcka sig derifrån ofta upåt Dalarne, eller nedåt Södermanland, ända till Östergöthland. I mindre antal och af kortare längd träffas de i Westergöthland. Söder om Motala-elfven har man ej anmärkt någon sandås af större längd.

De märkligaste af dessa sandåsar äro följande, hvilka vi för kortheten skull, skola beteckna genom de ställen hvardera kommer närmast, eller genomstryker:

a. *Norr om Mälaren.*

1. *Långåsen*, (Stockholm, *Sollentuna*, *Långhundra)*.

2. *Elfkarleby-åsen* (*Elfkarleby*, Upsala och *Flötsund* fram mot Mälaren; oregelbunden).

3. *Enköpings-åsen* (Enköping, *Ulleråker*, *Altuna*, *Nora*, *Hedsunda*-fjärden af Dalelfvens utlopp).

4. *Brunbäcks-åsen* (*Hästö* vid Mälaren, *Badlunda*, *Romfartuna*, *Sätra* brunn, öfver Dalelfven vid *Brunbäck*, *Grytnäs*, *Gråådö*, Hedemora, *Skedevi*, *Wika* vid sjön *Runn*, *Sandvik*, *Svärdsjö;* samt, enl. *Hermelins* karta, vidare till *Envik*, *Marnäs*, ända fram till sjön *Ljugaren*.

En gren af denna långsträckta ås utgår norr om *Romfartuna*, och går vidare förbi *Hallsta* till *Kumla* kyrka.

En annan gren går från *Bråddbo* förbi *Möklinta* till Dalelfven.

5. *Qvicksunds-åsen* (sjön *Åmänningen*, *Ramnäs*-strömmen, *Strömsholm*, tvert öfver Mälaren vid *Qvicksund* fram till Tumbo-mon).

6. *Malma-åsen* (*Wik* vid sjön *Barken*, *Gunnilbo, Hed*, genom *Malma* socken, Köping, öfver *Malmön*, Mälarstranden, *Kungsör*, *Hjelmarsund*).

En gren åt norr går till Skinnskattebergs-sjöarne

b. *i Nerike.*

1. *Fellingsbro-åsen*, (Westra *Sundbosjön, Fellingsbro* kyrka, öfver Arboga-ån, *Göthlunda* socken, öfver Hjelmaren vid udden *Lungen*, öfver *Winön*, *Lännäs* kyrka, till *Asker*).

2. *Glanskammar-åsen* (sjön *Wäringen, Glanskammar*, *Essön* i Hjelmaren, *Skyllersta*, *Svennevad, Emma*, *Tjellmo* i Östergöthland).

3. *Mosås-åsen*, (*Skärmarbo*, *Kil*, *Mosås, Kumla*, *Halsbergs-åsen*).

4. *Kräklinge-åsen*, och 5. *Edsbergssanna-åsen* äro mindre åsar.

c. *i Westergöthland.*

1. *Kjelksta-åsen* (*Timmerdala, Kjelksta*).

2. *Björsäters-åsen* (*Björsäters* kyrka, *Enbacken* vid *Holmesta* kyrka. His. IV. s. 37).

d. På *Öland* förekommer en sandås, som på vestra sidan följer den så kallade *Landtborgen* *).

Dessa åsar utgöra för Sveriges geologi ganska vigtiga momenter, då deras upkomst måste ligga framför den tiden, då bergen söndersprängdes och klippblocken fördes på långt aflägsna ställen.

Deras upkomst har ännu ej blifvit nöjaktigt förklarad.

---

*) Ofvannämnde speciella upgifter äro hämtade dels hos *Hisinger*, Ant IV, dels från *Hermelins*, dels Topografiska Corpsens kartor.

Hisinger anser, att de tillkommit genom en våldsam öfversvämning och uti häftigt strömmande och framstörtande vatten. Likväl kunna de ej vara upkomna såsom en strand, emot hvilken hafvet svallar, upkastande rullsten och sand. Ty sandåsarne hafva tvenne sluttningar; stranden blott en. De måste snarare hafva upkommit såsom *Düner* eller sandreflar, och vara bildade i sjelfva hafvet.

Vi föreställe oss, att de upkommit genom ebb och flod, genom hafvets svallande fram och tillbaka.

Dervid märkes, att de endast finnas i den dalsänkning, som bildas af Sveriges två tvär-ryggar, och i hvars botten de fyra stora sjöarne ännu äro qvar. När hafvet öfvertäckte denna dal, låg Danska öarne och Jutland äfven under Nordsjöns yta. Samma ebb och flod, som nu finnes i Nordsjön, måste då hafva funnits i denna dalsänkning, och der svallat fram och tillbaka i öster och vester. Man vet, att Nordsjön ännu bildar düner. Men dessa bestå endast af sand. Den Svenska dalsänkningen var deremot full af småstenar efter föregående revolutioner. Dessa rullade fram och tillbaka på bottnen, och skulle nödvändigt, genom vattnets strömmande fram och åter, samla sig i rader i vinkelrät rigtning mot tidvattnet.

Derigenom att tidvattnet var sammanträngdt emellan tvenne bergsryggar, måste det hafva varit så mycket häftigare.

Sjelfva Jutland är måhända till en del bildad af samma hafvets kraft, i förening med en underjordisk.

På detta sätt föreställa vi oss äfven rullstenarnes uppkomst uti våra stora sandslätter. När hafvet, äfven med den största häftighet, stormar öfver ett stort djup, räcka dess vågor ej ned till botten. Men der hafvet är grundt, verka de häftigt på sjelfva bottnen; allt hvad der finnes sättes i rörelse, och framrullas till dess den träffar någon höjd, eller något motstånd. Då framskjuta bottenvågorne detsamma upför denna höjd, och betäcker det med sand och grus. När sedan vattnet sjunkit undan, måste aldeles

en sådan uplandning upkomma, som vi nu finna våra stora sandhedar vara, upfyllde med rullstenar och söndermalet grus.

Vi kunna således icke antaga den theori man framställt om rullstenarnes bildning genom en våldsam störtflod, som skulle hafva kommit ifrån nordost, och hvarvid rullstenarne skulle hafva släpat emot klipporne, derigenom räfflat dem, och sjelfve under rullandet på klipporne blifvit rundslipade. Ty icke låter det sig deraf förklara, huru reffiorne blifvit så regelbundne, som om hvarje rullsten bildat sin särskilta reffla, eller den ena rullstenen följt efter den andra i samma spår.

---

5. Vattnen.

Östersjön, som är på alla sidor omgifven af land, och icke har utlopp till verldshafvet genom annat än de tre Belten, kan ej anses för annat än en stor insjö. Dess vidd beräknas till 3650 Sv. eller 7550 geogr. qv. mil. Dess djup är mycket olika. Söder om Danska öarne går det föga öfver 15 famnar; söder om Skåne föga öfver 25, söder om Bleking föga öfver 35. Emellan Gottland och Öland är det 40—50. Midt uti går djupet till 50—70 famnar. Emellan Sandhamn, Utön, och den Gottska sandön är den 100 till 145 famnar. Enligt kapiten *Albrechts* undersökningar öfverstiger dess djup ingenstädes 160 famnar.

Dessa djup äro obetydliga. *Ellis* fann ställen i *Hudsons Bay*, der botten först räcktes på 891 famnar, *Ross* i *Baffins Bay* på 1200 famnar.

Östersjöns bäcken beräknas utgöra mer än $\frac{1}{5}$ af Europa. De länder, som utgöra dess landsluttning, tillhöra ej Europas industriella folk De 250 floder, som flyta in deruti, och som föra dessa länders alster, hafva knappast annat att derpå utskeppa än säd, lin, hampa och metaller, nästan inga fabrikater; under det vesterns folk, Tyskar, Fransmän, och

Engelsmän framför allt sysselsätta sig med rudimateriernes förädling. — Detta är en märkvärdig olikhet, ännu oförklarad. Är det naturen, lagarne, kulturen eller folklynnet, som åstadkommit den?

Genom det färska vatten, som dessa 250 floder kasta i dess djup, samt genom dess instängda läge, är vattnet i Östersjön $\frac{1}{4}$ mindre salt än det Atlantiska hafvets.

Det är klart, att genom den stora massa vatten floderne rundt omkring densamma ditföra, måste vattnet stå högre i Östersjön än i verldshafvet. Huru mycket, känner man icke. De nivelleringar, som i år äro anställde, för att utröna Ishafvets och Bottniska vikens relatifva höjd, skola häröfver lemna säkrare utslag. De blifva af den yttersta vigt för bedömandet af den omtvistade frågan om den Skandinaviska vallens höjning.

Genom ländernes tilltagande odling måste flodernes vattenmassa småningom minskas, och derigenom äfven Östersjöns yta sjunka. I hvad förhållande denna sjunkning genom vattenmassans minskning står till den omtalade höjningen af Skandinaviens land, är icke utredt. Icke heller är det utredt, hvarföre ej hela Bottniska vikens bäcken skulle lyfta sig; endast landet, icke bottnen. Vi skola nedanför tala om denna vigtiga fråga.

Östersjön är tillfrusen fem månader om året.

Uti Östersjön förmärkes icke något tidevatten; men då vestan- och nordan-vindar blåsa, måste vattnet stiga, och derigenom stora öfversvämningar förorsakas, som i synnerhet utbreda sig på dess östra kuster.

Vi hafva redan nämnt Sveriges rikedom på sjöar. Dess vattensamlingar äro af många olika slag; *sjöar* och *tjernar*, som upkomma genom bäckars och floders updämning; *träsk*, *kärr, myror, gungflyn*, *mossar*, och *torfmossar*, som uppkomma genom underjordiska källor, och från bergen under jordytan framsilande vatten.

Wettern, — som är den djupaste af våra sjöar, — har ett

djup af 420 Sv. fot. Wenerns största djup är 302 fot; Mälarens 202 f.; Hjelmarens 84 fot.

Nägra grufvor äro uparbetade till följande djup: *Falu* grufva 1160 Sv. f.; *Sala* 900; *Dannemora* 470; *Utö* 396; *Höganäs*, *Ryds schakt*, 285 Sv. f.

Sveriges floder kunna i längd icke jemföras med de stora floderne på Europas fastland.. *Torneå*-elf räknas hafva i längd 42 mil; *Umeå*, och *Luleå* elfvar 38 mil; *Piteå* 31 mil; *Skellefteå* 34; *Ångermanna*-elfven 35; *Ljungan* 28; *Ljusnan* 32; *Dalelfven* 42 mil. *Klarelfven*, om dess lopp till Wenern räknas till 30 mil, och sedan genom denna sjö till 12 mil, samt slutligen *Götha*-elf till 7 mil, har en längd af 49 mil, och är sålunda Sveriges största flod.

Alla Götha rikes floder äro mycket kortare än Norrlands. *Emmån* är ej mer än 14 mil, *Laga-ån* 15 mil. *Rönne-ån* i Skåne är ej mer än 8 mil.

Gottland och Öland hafva endast små åar.

Deremot är t. e. Wolga 410, Donau 365 geogr. mil långa. I England äro floderne, liksom i Sverige, korta; Themsen är blott 52 geogr. mil, eller af ungefär samma längd, som våra Norrländska floder.

Af lika vigt att känna som flodernes verkliga längd, är afståndet i rät linea emellan flodens uprinnelse och dess utlopp i hafvet. Ty man erhåller derigenom en rätvinklig triangel, hvars ena sida utgör flodkällans höjd, den andra en horisontal linea ifrån hafsytan, den tredje afståndet från hafvet till källan. I en sådan triangel måste, om sluttningen vore jemn, ett ställes höjd förhålla sig till ställets afstånd från hafvet, som flodkällans höjd förhåller sig till dess afstånd från hafvet, och i allmänhet dessa höjder och afstånd vara till hvarandra i samma förhållande. Men om än sluttningen icke är fullt jemn, så närmar den sig dertill på större sträckor.

Man bör dervid erinra sig, att vattenytan af en flod, äfven då den icke är horisontal, alltid eftersträfvar en rät linea, och ej, som det torra landet, utgör än kroklinier, än en dal, än en höjd. Den iakttager således en vida större regelbundenhet i

sin sluttning än landet, så att det närliggande landets allmänna sluttning derefter bör beräknas.

Vi skola på tillämpningen af ofvannämnde regel gifva ett exempel. Torneå träsks öfre ända är ungefär 35 Sv. mil i rät linea från Torneå-elfvens utlopp i hafvet. Dess höjd öfver hafvet är, enligt *Hagelstam*, 1400 Sv. f., eller 1279 P. f. *Juckasjerfvi* ligger 25 Sv. mil från samma utlopp. Uppställer man då analogien 35 : 1279 = 25 : x så erhålles x = 913, för *Juckasjerfvis* höjd öfver hafvet. I sjelfva verket är denna höjd, enligt *v. Schéele*, 1000 Sv. fot, eller 914 P. f.

Naturligtvis kan denna regel endast gifva approximationer till verkliga förhållanden; men en sådan beräkning är i alla fall nyttig att använda vid interpolationer eller sammankedningar af redan gjorda observationer.

Vanligtvis störtar floden häftigare utföre nära sin upprinnelse, och reglen blir säkrare, ju närmare till hafvet jemförelsepunkten tages.

Floderne slingra sig mycket mindre i Sverige än i andra länder. Om de upgifter geograferne lemnat på våra floders längd äro rigtige, skilja de sig i sanning föga från den räta linien. Torneå elfs längd upgifves till 42 mil, och det direkta afståndet emellan Torneå träsks öfre ända och utloppet är enligt våra kartor 35 mil. Den skulle således ej göra mer än 7 mils omväg. Deremot är Donaus verkliga längd 365 mil, men dess direkta deremot icke mer än 195. Derigenom flyter en sådan ström, som går genom slätter, så stilla.

Den hastighet, hvarmed vattnet flyter, och skyndar till hafvet, står i förhållande till dess lutning, eller den höjd, hvarifrån den faller; och af hastigheten beror den vattenmassa, som en flod förer till hafvet. Således förer en Svensk flod jemförelsevis mycket mera vatten till hafvet, än de som ifrån slättländer flyta dit. Man har beräknat, att Themsen med sitt stilla vatten skall gifva hafvet ungefär 30 millioner kubik fot vatten i timman; och då våra Norrländska floder väl äro ungefär af samma längd med Themsen, men af mycket

större hastighet, måste den vattenmassa vara betydligt större, som de kasta i hafvet.

En stor märkvärdighet förekommer i Torneå lappmark, der de två största floderne, Torneå- och Calix-elfvarne, förena sig genom en naturlig kanal, *Tärende*-elfven.

I allmänhet är det en lag, att tvenne floder, huru nära de än kunna komma hvarandra med sina grenar, huru inveckladt dessa än slingra sig ikring hvarandra, likväl aldrig låta dess grenar förena sig. *Ems*, *Weser*, *Elbe*, *Oder* och *Weichseln*, flyta jemte hvarandra på Europas stora norra slätt. Inga synbara bergåsar tyckas hindra deras förening. Öfverallt korsa sig deras grenar, utan att de, — liksom lekande och gäckande hvarandra, — någonsin blanda sina vatten. I Sverige visar sig de intressantaste exempel på en sådan lek; t. e. emellan Ljungan, Indalselfven och Ångermanelfven, emellan Svartelfven och Svartån, emellan Lagaån och Helgeån, der man endast genom de noggrannaste undersökningar kan utreda, till hvilken af flodsystemerne en mellanliggande sjö månde höra.

Från detta allmänna förhållande är nu *Tärende*-elfven ett undantag *), och vi erinra oss ej med säkerhet ett liknande, utom på Esmeraldas slätt i S. Amerika, der *Orinoco*- och *Amazonsfloden* förena sig genom *Cassaquiare*, en gren af *Rio negro*.

Ett annat märkligt förhållande uti den allmänna flodbildningen är att ingen flod korsar den andra, eller flyter tvert igenom den; äfvensom att ingen flod klyfver sig ini landet, uti två eller flera särskilte armar och bildar olika utlopp. Hvarföre, tycker man, kunde ej den väldiga *Donau*, som kröker sig i så många omvägar, icke klyfva sig i Tysk-

*) Det är anmärkdingsvärdt, att de fleste resande och geografer icke fästat på detta ovanliga förhållande någon särdeles upmärksamhet. Endast en sådan man, som von *Buch*, föll deröfver i förundran.

land eller Ungern, och kasta sig ut i Svarta hafvet på skilda ställen? Hvarföre klyfver sig icke Rhen-strömmen innan den inträder på Nederländernes lågland. Ofta grena sig visserligen floderne, men — i stället för att fullfölja sina skilda lopp mot hafvet, — förena de sig åter, sedan de bildat stora öar; liksom hade deras båda vatten en dragningskraft till hvarandra, och kunde icke skiljas åt. Först vid sjelfva utloppet klyfva en del floder sig genom det slamm, hvaraf de bilda dessa artificiella öar, som geograferne kallat *delta's*, såsom Nilen, Po, Klarelfven, m. fl

Äfven ifrån detta allmänna förhållande i flodbildningen visar Skandinavien ett slags undantag. Vi hafva redan omtalat (sid. 15) de käll-sjöar på fjellen, hvilka klyfva sitt vatten, och skicka ut *en* flod åt Vesterhafvet och *en* åt Östersjön, liksom omfamnande landet. Till de der nämnde kunna vi för fullständigheten skull, uti ett så ovanligt förhållande, ännu tillägga *Palojervi*, som skall lemna vatten både till den Norrska Altens-elfven, och till den Svenska Muonio-elfven; *Rostosund*, äfven uti Torneå lappmark, som, efter vinden, säges än skicka sitt vatten till Vesterhafvet, än till Östersjön; *Lossojauer*, som leder sitt vatten till *Ortas*-dalen i Sverige, men äfven skickar en bäck till *Tidnojauer* i Norrige; och slutligen *Koltajauer*, som har sitt vattenutlopp uti Norrige, men genom en liten bäck äfven rinner till Kilpisjauer i Sverige *).

De ofvannämnde egenheterne i flodernes bildning äro ingalunda tillfälliga, utan bero af tyngdlagen, och den egna och underbara rigtning denna gifver åt flytande kroppar, för

*) Huruvida alla dessa upgifter om källornes dubbla utlopp äro grundade på verklighet, är icke lätt att för närvarande afgöra. Ty i sig sjelf strider sådant emot hydrostatiska lagar, om ej särdeles och ovanliga förhållanden i afloppens läge, och i vattenmassans storlek tillkomma. Märkligt är, att *Marelius* som sjelf gjort dessa upgifter i Vet. Ak. Handl. för år 1771, sid. 180, säger i samma handlingar för år 1763, sid. 299, att han aldrig träffat någon källa eller sjö, som gifver vatten åt två sidor, eller begynnelse åt två elfver.

hvilka den skapar en ny lag — *jemnvigtslagen*, och gör en ny vetenskap nödvändig, *hydrostatiken*.

---

8. Sveriges hufvuddalar.

Vi hafva redan omtalat, att floderne — om de med sina grenar gå hvarandra än så nära, — likväl aldrig blanda sitt vatten med hvarandra. Detta kan ej härleda sig af annat än att en, om än osynlig, bergås tilldelar åt hvardera floden sitt område, inom en gräns som den icke får öfverstiga. Man kan således alltid beteckna detta område genom att på kartan updraga en linea emellan de båda flodernes källor, hvilken linea blir de båda områdenas gränsor, ofta nästan omärkliga på jordytan. Dessa gränsor äro eviga och oföränderliga, — huru än Styrelserne fördela länder och provinser. Huru ofta hafva ej vid frederne, de båda underhandlarne utstakat den omtvistade gränsen antingen genom att draga en rak linea tvert öfver landet, och åtskilt det, som Gud icke velat åtskilja, eller ock att låta gränsen utgöras af en flod i stället för en bergås, och åtskilt den ena strandens folk ifrån sin slägt, som bodde på den andra.

Sveriges indelning har deremot af ålder alltid varit grundad på vattendragen. Vanligtvis utgjorde det område, som en af Sveriges hufvudfloder med alla sina grenar och källor genomflyter och vattnar, ett och samma landskap. Denna indelning är också den enda naturliga. Inom samma floddal är nemligen meddelningen och umgänget lättare. På andra sidan den bergås, som begränsar en sådan floddal, bor vanligen en annan folk-slägt, som har andra seder, och en annan dialekt. I Sverige är ock en flod mindre gräns än annorstädes, ty 5 månader om året slår en af Skandinaviens naturmagter, Nordan, en brygga deröfver, och förbinder i stället för att åtskilja invånarne på dess båda stränder.

På denna grund vilja äfven vi indela Sverige i naturliga landskaper, hvilka icke kunna blifva något annat än de större vattendragens särskilta områden, begränsade af de bergåsar, som åtskilja dem från hvarandra.

Sveriges tvenne stora tvärryggar afdela vårt land i *trenne* stora hufvud-afdelningar. 1. *Norrland* (hvaruti äfven Dalarne bör inbegripas), der alla vattendragen gå från fjellryggen till Östersjön, alltid från vester till öster. 2. *Medel-Sverige*, som inneslutes emellan de båda tvärryggarne, och innefattar de tre stora sjöarnes vattendrag. 3. *Syd-Sverige*, som begränsas i norr af den södra tvärryggen, och innefattar de gamla landskaperne Småland, Bleking, Skåne och Halland.

A. *Norrlands hufvuddalar.*

a) *Norrlands hufvuddalar* bildas af Norrlands 8 hufvudfloder: 1 *Torne-*, 2 *Lule-*, 3 *Pite-*, 4 *Ume-*, 5 *Ångerman-*, 6 *Indals-*, 7 *Ljusne-* och 8 *Dal-elfven.*

1. *Torneå-dalen.*

Torneå-dalen ligger på båda sidor om Torneå-floden, och begränsas i öster af den bergås, som åtskiljer *Kemi-* och *Torne-*elfvar. Men vid fredsslutet år 1809 afstod Sverige till Ryssland den östra delen, så att Ryssar och Svenskar, i stället att åtskiljas genom en, ehuru låg, bergås, och att bo på två olika sluttningar deraf, nu bo på hvardera sidan af floden, och äro med hvarandra i ouphörlig beröring, som är lika obehaglig för båda nationerne (se *Schuberts* resa, 2. s. 154) *).

---

*) Vi hafva någorstädes i föregående häfte anmärkt, att Svenskarne varit stora krigare, men oskicklige fredsunderhandlare. Gref *Wellingk* säger i ett bref till Biskop *Benzelius:* "Fransosens ordspråk: *Les Svédois perdent toujours par la paix ce qu'ils ont gagné par l'épée,* är mycket sannt". Vid freden med Ryssland 1809 afstod man icke allenast Finnland, utan slet sönder ett stycke ifrån Sverige för att fogas till detsamma, och som

Den fjellrygg, som åtskiljer Sverige, och således Torneå-dalen, i norr från Norriges *Finnmark*, är mycket låg, då deremot den som afskiljer Torneå-dalen i vester från Norrska *Nordlanden* är mycket högre. Derföre komma Torneådalens flodkällor, från den vestra fjellryggen och icke från den norra, och får redan der den sydvestliga rigtning, som sedan alla öfriga Norrlands floder taga.

Till denna hufvuddal räknar *v. Akrell*, som vi härvid hufvudsakligen följa, icke blott *Torneå* elf, utan äfven *Calix*-elfven, och *Råneå* elf. Hvad det förra angår, så har detta sin grund deruti, att *Torneå*- och *Calix*-elfvarne icke blott gå hvarandra mycket nära, utan äfven sammanflyta med hvarandra genom en tvärflod kallad *Tärende*-elf; ett förhållande, som är högst ovanligt, enär, såsom vi förut nämnt, mycket sällan någorstädes annars två stora floder sammanbindas med hvarandra genom en naturlig kanal.

Huruvida åter *Råneå*-elfven, som icke är mer än 17 mil lång, bör höra till Torneå- eller Luleå-dalen, är mera osäkert. Äfven de gamla indelningarne gifva ingen ledning. Ty Råneå socken hörde förr väl till Luleå pastorat, men till samma fögderi som Kalix-socknarne.

Torneå-dalen, neml. den Svenska andelen deraf, utgör en areal af 460 Sv. qv. mil, och är så stor som konungariket Hannover.

Den begränsas i söder af en bergsrygg, som börjar

---

för Ryssland var obetydligt; dertill lät man Ryssland äfven besätta en för densamma onyttig landtunga, men som åtskilde Sverige från Norrige, vid en för dem båda viggig gräns. — I freden i Kiel afstodo de Svenske underhandlarne, — som det synes utan att tänka derpå, — det fordna Nordens Grekland, der dess penater och ädlaste minnen voro förvarade, Island, från Norrige. — Så stor ära Svenska krigens historia gifver Svenska tapperheten, så liten gifver fredernes och underhandlingarnes historia åt Svenska statsmanna-skickligheten, ja, man kunde säga åt Svenska bildningen och befordrings-lagarne.

med *Kajtoms* fjäll, går söder om *Gellivara,* samt tvert igenom stora *Muddus* märkvärdiga lågland.

Torneå-elfven bildas af tvenne stora floder, Muonio-floden och Torneå-floden, som förena sig vid *Kengis* 15 mil från hafvet.

Muonio-floden bildar inga sjöar, men har otaliga forssar och stridvatten. *Zetterstedt* räknar emellan *Karesuando* till *Kengis*, eller på 25 mil, 87 forsar och strömdrag.

Torneå-floden tager sin uprinnelse i trenne sjöar bland fjellen, *Rostojauer, Repanvara*, och *Torneå träsk,* den största bland dessa, men bildar sedan inga betydliga sjöar; strömmande fram till Kengis uti 38 forsar, — ifrån Kengis till utloppet uti 24.

Utom dess båda källor, *Linajauer* och *Kaitom träsk*, bildar ej heller Kalix-elfven några betydliga sjöar.

Denna brist på stora sjöar gör Torneå lappmark olik alla de öfriga lappmarkerne.

Men denna lappmark har en annan märkvärdighet, hvarom vi sedan skola tala, dess utomordentliga rikedom på malmförande berg.

De största af nyssnämnde vattenfall och forssar äro den vid *Kengis*, och Korpforssen i Råneå-elfven.

Vattnens höjd öfver hafvet:

		Sv. f.		P. f.	enligt
Torneå-elfven	vid Torneå träsk	1400	—	1279.	Hagelst.
	Juckasjerfvi . .	1000	—	914.	v. Sch.
	Svansten . . .	242	—	221.	„
Muonio-elfven	vid Enontekis .	——	—	1341.	Wahl.
	Ketkesuando . .	876	—	800.	Hagelst.
	Muonioniska . .	840	—	767.	„
	Kolarby . . .	307	—	280.	„
Kalix-elfven.	Öfver-Kalix .	153	—	139.	„
	eller . .	128	—	117.	v. Sch.
Skråf-elfven	vid byn Skråfven	304	—	278.	„
	Öfrelands-jerfvi	296	—	270.	„

	Oras Jerfvi . .	229	—	209.	„
	Tvärå . . . ,	139	—	127.	„
Lina-ån vid	Gellivara . . .	1020	—	932.	„
	eller . . .	1085	—	991.	Hagelst.
	Sakkas . . .	962	—	870.	v. Sch.
	Dokkas . . .	781	—	713.	„
	Rauti	500	—	457.	„ *)

2. *Luleå-dalen.*

Luleå-dalen begränsas i söder af de från Sulitjelma utgående Raskas-fjellen. Den uptager en yta af 232 Sv. qv. mil, och är af ungefär konungariket Würtembergs storlek. Fjellryggen stiger här till sin högsta höjd, och Sulitjelma till nära 5800 P. f. Men landet sänker sig hastigt; och Qvickjock, som knappast är 6 mil från Sulitjelma, ligger endast 1010 P. f. öfver hafvet. Dock visa sig enstaka fjellar ned i landet, såsom *Walli* och *Walli-spik*, en och två mil från Qvickjock, hvilka resa sig öfver 4000 P. f.

Luleå-dalen bildas af Luleå-elfven, som i två grenar stiger ned från fjellen, hvilka grenar förena sig vid *Porsiedet* eller *Storbacken*, 13 mil från hafvet.

Denna elfs vattendrag bildar en af de vildaste, men ock de mest storartade trakter i Europa.

Den nordliga grenen, som bär namnet *Stora Luleå-elfven*, springer upp i twenne källor ibland fjellen; den ene midt emellan *Sulitjelma*, *Jegna Apo* och *Almajalos Jegna*, bildande sjön *Sörjåsjauer* på 2572 P. fots höjd; den andra vid fjellet *Sautas* neml. sjön *Stipisjauer*. På de första 16 milen utgör den en kedja af insjöar, hvilka ligga öfver hvarandra såsom trappor, och nedstiga i vattenfall. Ett af dessa fall kastar sig i tre afsatser från sjön *Kaskajauer* ned i *Pajeplolijujauer*, och kallas *det stora fallet*, eller *Adna Murki korki*. Men vid sjöarnes slut, upstår ett vattenfall, som icke blott är det största i hela Lu-

*) Abbreviationerne betyda: Hagelstams karta, v. Schéeles karta, samt Wahlenberg.

leå-dalen, utan anses af *Schubert* äfven för det största i hela Sverige, således i hela Europa. Genom en trång bergsremna störtar strömmen ned i en djup dal. Der ställer sig en klippa i dess väg, och kastar vattenstrålen flere famnar högt upp i luften. Hela fallets längd utgör öfver $\frac{1}{8}$ mil, och dess höjd 400 fot. Det dånar, så att det höres flera mil derifrån. De upstigande dunsterne frysa om vintren i luften tillsamman, och bilda underbart ett is-hvalf öfver den öfversta afsatsen. Namnet på detta märkvärdiga fall är *Niaumelsaskas* — *Harsprånget*, — hvilket häntyder på, att harar springa på ishvalfvet fritt öfver den stormande floden; en bild i stället för ett namn, passande för en så poetisk natur.

Efter detta fall tränges floden inom tvenne bergssträckor. På den nordöstra sidan går den betydliga bergskedjan *Norra Ananas*, som följer stranden 8 mil fram till elfgrenarnes samlopp. Men den sydvestra kedjan lemnar snart rum på stranden åt en fruktbar slätt, med löfskog och bördiga ängar. Och här först finner man, — efter en ödemarks-vandring af 20 mils längd, — vid *Anajocki*, den första boningsplats från Norrska gränsen, och de första båtarne i Luleå-elfven. Baron Hermelin anlade år 1800 ett nybygge *Sjaunja* vid Luleåjauer; men 1825 stod det öde och var öfvergifvet.

Mindre natur-märkvärdig, men mera tillgänglig, är södra elf-grenens, Lilla Luleå- elfvens vattendrag. Upsprungen bortom *Wallifjellen* bildar den sju sjöar, äfven hopkedjade genom vattenfall emellan *Qvickjocks* och *Jockmocks* kyrkor, utgörande 12 mils längd; hvarefter den, sedan den emottagit Perlefloden, en annan flod af sjöar, förenar sig 4 mil nedom *Jockmock* med Stora Luleå-grenen.

Sedan båda grenarne förenat sig, visar sig den menskliga flitens magt såsom kontrast emot den vilda natur, hvaruti Luleå-floden började. Här flyter den — tämd och bildad af menniskoanden, — emellan anläggningar och odlingar, till största delen Baron *Hermelins* skapelser, och slutar sig i Luleå hamn, den yppersta bland alla Vesterbottniska städers.

Luleå-dalen består af två terrasser, *Luleå lappmark* och *Norrbottens* medlersta del.

Hurn landet sluttar, synes närmare af följande förteckning på vattendragens höjder.

Flodpunkternes höjd öfver hafvet:

Luleå-elfven:	P. f.	enligt
Sävast	6,4.	v. Sch.
Heden	58.	„
Strömbacka	69.	„
Edefors	138.	„
Storbacken	141.	„
Lilla Luleå-grenen:		
Matonjarka nedanför Jockmock .	637.	Wahl.
Waikijauer vid Jockmock . . .	804.	v. Sch.
Purkijauer	936.	„
Randijauer	965.	Wahl.
Parkijauer	982.	v. Sch.
Skalka träsk	1000.	„
Stora Luleå-grenen:		
Wastenjauer	1700?	Wahl.
Wirijauer	1788.	„
Sorjåsjauer	2572.	„

Bergs och orters höjd öfver hafvet:

Qvickjock	1010.	Wahl.
Njammats	1500.	„
Qvickjocks fjell	2010.	v. Sch.
Riksröset 241 vid Wirijauer . .	2671.	Wahl.
Sakkok	2742.	v. Sch.
Riksröset 240	3870.	Wahl.
Wallispik	4100.	„
Walli	4750.	„

Alkavara	4750.	„
Staika	4750.	„
Almajalos-jegna	4759.	„
Jegna apa	5200?	„
Lina jegna	5201.	Hagelst.
Sulitjelma NO. spets	5796.	Wahl.

---

3. *Piteå-dalen.*

Piteå-dalen består af Piteå lappmark och södra delen af Norrbotten. Den utgör en areal af 293 Sv. qv. mil, och är således något större än Luleå-dalen. Den vattnas ej blott af Piteå-elfven af 31 mils-, utan äfven af Skellefteå-elfven af 34 mils längd. Den begränsas i söder af en ås, som börjar vid *Ferras* fjell, men småningom blir så låg, att den utgör endast en skogstrakt, — icke en sammanhängande bergås (P. Læstad. Journ. sid. 233); och det är endast geografen, som genom vattendelningen kan bestämma dess gång.

Denna dal består af tvenne paralella mindre dalar, som bildas af de två floderne och åtskiljas genom *Baturte*-fjellen. De hafva alltid hört tillsammans såsom utgörande Piteå lappmark, och samma proste-kontrakt.

Till sina naturförhållanden liknar denna hufvuddal Luleå-dalen, ehuru den ej har dem uttryckte i så storartade drag. Båda floderne upkomma från sjöar bland fjellen, hvilka hopkedja sig genom korta flodsträckor.

Piteå-elfven upspringer på Sulitjelmas södra sida genom *Pjeskajauer*, flyter sedan i *Tjäggelvas*, och derefter i *Vuolojauer*. En stor sjö *Labbajargna*, meddelar sitt vatten emellan de båda sista sjöarne. Denna sjö-kedja uptager en sträcka af nära 15 mil, eller nästan hälften af flodens längd. Sedan bildar den icke mer någon stor sjö; men tio mil från utloppet störtar den sig ned 100 fot genom ett fall, kalladt *Storforssen*.

Skellefteå-elfven, på Lappska *Sildut*, som har sina källor i trakten af Nasa fjell, bildar i en lika lång kedja sjöarne

Silbojock, *Horn-Avan*, *Uddjauer* och *Stor-Avan*, — mycket väldigare vattensamlingar, och närmare sammanbundne än Piteå-elfvens, — hvarefter den tre mil från hafvet störtar sig ned 300 fot, uti tvenne forssar, en mil nedanför hvarandra, *Finnforssen* och *Bomansforssen*, hvaraf den senare, genom ett för några år sedan inträffadt klippras, skall hafva blifvit betydligt nedsänkt.

Rörande flodpunkternes höjder saknar förf. nästan alla upgifter. På *von Schéeles* karta upgifves för Piteå elf punkten nedanför berget *Näfran* till 154, vid *Tväran* 112 och vid *Arnemark* 16 Sv. fots höjd öfver hafvet.

De trenne hufvuddalar vi hittills framställt, uptagande en yta af 985 Sv. qv, mil, eller motsvarande arealen af ett par af nyare tidens konungariken, utgöra ett enda län *Norrbottens*, med undantag af Skellefteå'pastorat, som är lagdt till Westerbottens län, så att Skellefte-åns öfre vattendrag hör till *ett* län, och dess nedre till *ett annat.*

---

4. *Umeå-dalen.*

Umeå-dalen består af *Umeå-* eller, såsom den vanligen kallas, *Lycksele*-lappmark, samt den nedanför liggande delen af Westerbotten, utgörande en areal af 336 Sv. qv. mil, ungefär af samma storlek som republiken Schweitz.

Den fjellrygg, som skiljer den från Norrige, har här betydligen sänkt sig, så väl mot den höjd den har i norr om denna lappmark, samt åt söder i Jemtland; och man finner ej der dessa fjelltoppar, som betäckas af den eviga snön. Denna fjellrygg genombrytes på ett märkvärdigt sätt af en betydlig sjö, *Wirisjauer*, hvars vattendrag, *Wefsens* elf, flyter genom Norrige till Vesterhafvet, så att fjellryggen viker in på Svenska sidan genom *Are-*, *Gardek-* och *Wardo*-fjell. Det är ett ovanligt exempel, att en *större* sjö uti fjellryggen ej tillhör det af de båda rikena, till hvilket dess vatten flyter *).

---

*) Denna sjös här beskrifna belägenhet synes ej vara ännu säkert bestämd. Sådan, som den här beskrifves, visar

I söder är Umeå-dalen skarpt begränsad genom *Gardek-*, *Lycksele-* och *Stöttings-fjellen.*

Den genomskäres af ett vattendrag af 38 mils längd, som bildas af tvenne lika stora flod-grenar, *Vindel-elfven* och *Umeå-elfven*, hvilka sedan de genom *Givorts-fjellen* (3200 Sv. f enl. Hagelst) varit åtskilda, förena sig först 3 mil från hafvet uti en enda flodstam, som bär Umeå-elfvens namn.

Vindel-floden, sedan den bildat *Gaut-träsk* och den betydliga sjön *Stora Vindelen*, tager till sig vid *Sorsele* kyrka *Lais-elfven*, innan den slutligen sammanflyter med Umeå-elfven.

Umeå-elfven kommer från Umeå-vattnet, eller *Umeåjauer*, vid fjellen, bildar sedan *Brakjauer*, och *Ava-vattnet*, — vid hvilket *Tärna* kyrka ligger, och som uptager *Are-ån*, — och slutligen *Stora Uman*, hvarifrån den fortsätter sig till Lycksele kyrka. Denna sträcka är märkvärdig genom ett stillare vattendrag än annorstädes i Lappmarken. Ifrån *Arejauer*, *Are-åns* källa vid fjellryggen och på Norrska gränsen, fram till *Lycksele*, en sträcka af 28 mil, kan man färdas 23 $\frac{5}{8}$ mil med båt. Helt nära Are-vattnet, nemligen endast $\frac{3}{4}$ mil derifrån, ligger på Norrska sidan den betydliga sjön *Ryssvattnet*, som har sitt utlopp några få mil derifrån i *Ranenfjord* vid Westerhafvet, och som ej kan ligga på någon betydlig höjd. Man har anmärkt, att här kunde möjligen anläggas en beqväm vattenväg tvert igenom de båda rikena.

Midt emellan Lycksele och elfvens utlopp är *Fällforssen*, ett af de märkvärdigaste vattenfall i Sverige, och enl. *Schubert*, öfverträffande Rhenfallet vid *Schaffhausen.* Vat-

---

den sig på alla kartor, *Marelii*, *Hermelins*, *v. Schéeles*, *Hagelstams*, *Grills*, och *Zetterstedts.* Men *Sköldberg*, vår senaste geograf, och som är mycket noggrann, gifver ett annat begrepp härom, då han säger att sjön *Wirisjauer* lemnar sitt vatten till *Woimsjön*, *Wolgsjön* och *Ångerman-elfven* (s. 206), men deremot att *Wefsen-elf* i Norrige uprinner i *Wapsen*-vattnet i Sverige. Han skiljer således emellan Wirijauer och Wapsen-vattnet, som enligt de ofvannämnde kartorne skulle vara samma vatten.

tenmassan, säger denne författare, störtar ner öfver nakna klippor med ett förfärligt brak. Midt i fallet utbreder sig en hög bergvägg, emot hvilken strömmen störtar sig, men tvingas att der dela sig i tvenne, under det daggmoln kasta sig högt upp i luften. Laxen kan ej arbeta sig upp för detta fall, utan stänges der från den öfre floden.

Hela kust-sträckan af 10 mils bredd är låg och består af upsvämmadt land.

Midt emot Umeå-elfvens utlopp är Qvarken, den kortaste vägen öfver Bottniska viken, 12 mil lång, men midt uti lemnande en hvilplats på *Holmön*, der vattnet åt Finska sidan sällan fryser före Februari, och är äfven då ofta osäker, men deremot fryser och är stark som vanligt, på Svenska sidan. År 1809 gick der en Rysk här öfver till Sverige uti Mars månad, och derunder tillbragte den två nätter på klipporne i hafvet. Ryssarne hafva en gång lärt denna väg, och *Umeå* är icke befästadt.

Windel-elfven är mycket stridare än Umeå-elfven, och dess vatten mörkare. Sedan de båda förenat sig, kan man länge igenkänna Windelens svarta strömfåra från Umeå-elfvens ljusare vatten. (Jf. Zetterst.)

Flodpunkternes höjder.

	Sv. f.		P. f.	enligt
Tafvelsjön	109	—	99,6.	Hagelst.
Windelelfven:				
vid Degerfors . .	327	—	299.	„
Gränsele . .	657	—	600.	„
Sorsele . .	985	—	900.	„
Stora Windelen	1094	—	1000.	„
Umeå-elfven:				
Umeåjauer .	——	—	1723.	Zetterstedt.

Bergs och Orters höjder.

Givortsfjell	3200	—	2925.	Hagels.

Bleckfjellet	3600?	—	——	Zett. s. 236.
Spettliderne och Als-berget	3500?	—	——	„ s. 233.
Brattikfjellet . . .	3000?	—	——	„ s. 118.
Stouravari	5000?	—	——	„ s. 233.
Ammarfjellet . . .	5000?	—	——	„ s. 233. *)

Umeå-dalen, såsom den ofvanför blifvit begränsad, sammanfaller ej med Umeå- eller Westerbottens län. Det innehåller tillika i norr Skellefteå pastorat, samt i söder *Nord*-malings socken af Ångermanland, äfvensom Åsele Lappmark.

5, *Ångerman-dalen.*

Ångerman-dalen består af *Åsele Lappmark*, *Hammerdals* pastorat af Jemtland, samt det nedanför liggande *Ångermanland*. Den uptager 350 Sv. qv. mil.

Dess gräns i söder utgöres af en bergås, som börjar med Portfjellet, (ett af *Aribs*-fjellen), uptager sedan *Finklums-fjell*, *Stam-åsen*, *Öjeråsen*, och *Hameråsen.*

Den bildas af den praktfulla Ångerman-elfven.

Denna elf beräknas till 35 mils längd, och upkommer af tvenne rotgrenar.

Den södra af dessa grenar börjar med en kedja af sjöar: *Jormsjön*, och *Qvarnbergs-sjön* i fjellen, samt längre ned *Fogelsjön*, *Svaningsjön*, *Aspnässjön*, *Strömsvällen*, *Ryssfjärden* (*Rusfjälen*, Schub.) och *Sparsjön*, som tillsamman bilda *Vassdalen.* En del kartor och geografer kalla detta strömdrag *Ögelströmmen;* men detta är endast namnet på ett stort fall emellan Svaningssjön och Aspnässjön, och sjelfva vattendraget har särskilt icke annat namn, än Wassdalen.

*) Dessa höjd-bestämmelser, upgifne af Zetterstedt, förmodligen efter en ungefärlig upskattning, äro sannolikt mycket för höga.

Denna 16 mils långa kedja af sjöar är till största delen båtbar, så att man kan fara ifrån *Ströms* kyrka till Norrige på båt, med undantag af trenne ed, der man för vattenfallens skull drager båten på stänger öfver landet. *Hülphers* berättar, att *Carl* X skulle hafva haft i sinnet att göra den segelbar (Jemtl. s. 201). En gång skall man måhända segla på ångbåt 1200 fot öfver hafvets yta 16 mil midt ibland fjellen.

Wass-dalens vattendrag klyfver sig slutligen ifrån Sparsjön uti tvenne armar, kallade, den norra: *Wängel-ån*, den södra: *Faxel-ån;* hvilka, sedan de 8 mil flutit åtskilda, åter förena sitt vatten, båda fallande uti Ångerman-ån. Derigenom upkommer en ö af 8 mils längd och af 2 ½ mils bredd. En sådan ö-bildning genom tvenne olika flodarmar så högt upp i landet, förekommer sällan.

Dessa båda armar hafva dervid det märkvärdiga, att oaktadt de gå långs åt hvarandra och slutligen förenas i Ångerman-ån, gå deras båda strömfåror på en ganska olika höjd. *Vängel-elfven* faller hastigt ned, och går sedan i en låg strömfåra, men *Faxel-elfven* går fortfarande på en bergås; så att der, vid samma afstånd från sammanloppet, Vängel-elfven ej ligger mer än 120 fot högt, ligger Faxel-elfven 500 fot öfver hafvet.

Den norra rotgrenen, som egentligen tillhörer och bildar *Åsele* lappmark, upkommer äfven af tvenne vattendrag, *Wojmsjöns* och *Kultsjöns*, vid hvilkas sammanlopp *Wilhelminas* kyrka är anlagd. Denna del af landet är i hög grad bergagtig, och från Wilhelminas prestgård ser man en mängd fjell med evig snö. Efter detta sammanlopp tager vattendraget Ångerman-elfvens namn, och bildar en flod, fortgående utan sjöar, omvexlande af stridvatten och lugnvatten. Vid desse senare äro byar belägna, som genom ändelsen *sele* (lugnvatten), beteckna ett sådant läge, till dess floden, 15 mil nedom Wilhelminas kyrka, förenar sig med Faxel-ån, och derefter tager detta praktfulla utseende, som de resande med så myc-

ken beundran beskrifva. Efter stora vattenfall, blir den vid *Sollefteå*, 9 ½ mil från utloppet, segelbar för mindre farkoster, och 4 mil längre ned, vid *Nylands* lastage-plats, kan den beseglas af de största skepp.

Ångermanland beskrifves af alla resande, såsom utomordentligt skönt. Det kallas Norrlands trädgård. Det utgör en omvexling af dalar, skogshöjder, floder, sjöar och lundar; och i dessa lundar säges Nordens näktergal, Talltrasten, sjunga mer än i andra landskaper. Ingen provins i Sverige kan upvisa så oafbrutet stora och sköna naturscener, och ingen Rhen- eller Neckar-dal, säger *Schubert*, kan dermed komma i jemförelse (Resa 2. s. 524).

Vattnens höjd öfver hafvet.

	Sv. f.		P. f.	Enligt
Ångerman-elfven:				
Thorsåker	7	—	5,4.	Hagelst.
Bota	16	—	14,6.	„
Sollefteå	30	—	27,4.	„
Wängel-elfven:				
Forssmo	56	—	51,1.	Forssell.
Norra mo	127	—	116.	„
Imnäs	462	—	422.	„
Nordanfjäl	494	—	451.	„
Wängel	574	—	524.	„
Faxel-elfven:				
Långsele	238	—	217.	„
Forsse	294	—	268.	„
Helgomsjön	333	—	304.	Hagelst.
Norr om *Ervik* . . .	524	—	478.	Forssell.
Ödsgård vid Edsele kyrka	701	—	640.	„
Täxan	802	—	733.	„

---

6. *Indalselfs-dalen, eller Storsjö-dalen.*

Indalselfs-dalen består af nästan hela Jemtland, och af Medelpad. Den utgör ungefär 380 Sv. qv. mil i vidd.

Den begränsas i söder af en ås, som utgår ifrån *Skarfs-fjellet,* — eller det fjell, hvarigenom *Skarf-dörren* öppnar en väg till Norrige, — och fortsättes i *Axhögen*, *Klöfsjö-fjell*, *Frägnaberg* och *Malungs-ås*.

Denna hufvud-dal bildas af de tvenne floderne, *Indalselfven,* och *Ljunga-elfven*, samt af *Storsjöns* område, ur hvilken sjö den förstnämnda floden kommer *).

Storsjön, 7 mil lång, 3 mil bred, — utmärkt genom sina långa vikar, och den sköna ön Frösön, med sitt 500 fot öfver vattenspeglen uphöjda berg, *Östberget*, — är otvifvelaktigt Norrlands förnämsta insjö. Den är på tre sidor omgifven af fjellsträckor, och bildar ikring sig derigenom en från vester, söder och öster, sjunkande platå, endast öppen i norr.

Utom fjellen i nordvest, höja sig i söder om Storsjön Klöfsjö-fjellen, och i sydost en bergås, *Jemtskogen*, som stiger till omkring 1300 P. f. höjd. Deremot har Storsjön ej sjelf mer än 938 P. f.; hvilket är ett lägre läge än de sjöars, — *Båtsjön* 968 P. f., *Locknesjön* 1023 P. f., och framför allt *Hemsjön* af ända till 1221 P. f. höjd, — som ligga söder och sydost om densamma. I stället för att sjunka i rigtningen emot hafvet, sänker landet sig tvertom öfver *Bruneflo*, *Liths* och *Rödö* pastorater emot fjellen. Må hända står denna märkvärdiga belägenhet i sammanhang med den öfvergångsbildning, som utsträcker sig — så långt i norr och så högt öfver hafvet — på bottnen af detta stora bäcken.

*) Förf. har skilt sig här ifrån *v. Akrell*, som uptager *Ljungans* område såsom en särskilt hufvud-dal. Anledningarne till förändringen äro, att *Ljungan* alltid blifvit räknad till Jemtland, och aldrig ansetts bilda ett särskilt landskap, att en af dess källor, vid Helagsfjellen, ligger knappt en mil från en af Storsjöns källor; att under hela de båda flodernes lopp korsa deras grenar och deras sjöar hvarandra, samt slutligen att Ljungans område är föga vidsträckt.

Störsjön hämtar således sitt vatten från fjell- och bergssjöar på trenne sidor, liggande till en del ganska högt, neml. 13 à 1400 fot öfver hafvet, och deröfver.

De fjell, som omgränsa den i vester äro näst de, som begränsa Luleå-dalen, de högsta på Sveriges landrygg. Det är der man finner *Stora Glucken*, *Sylarne*, och *Helagsfjellen*.

Storsjön ligger långt, — ända till 10 à 12 mil — in uti landet aflägsen från landryggen och dess fjellar, samt bildar der ett slags slättland ikring sig. Vester om Storsjön, och emellan *Åreskutan* och landryggen, visar sig ännu ett annat långsamt sluttande land. Ifrån den delen af fjellryggen, der *Skalsjön* (1777 P. f.) är belägen, sluttar neml. landet långsamt emot Åreskutans och Renfjellets fot, bildande en sträcka öfverdragen af mossar, hvaremellan lägre kullar och små bergåsar höja sig (His. I. s 62).

Den platå, hvaraf Storsjön sålunda omgifves, uptager den största delen af Jemtland, utan att någon stor flod genomflyter denna platå, men en mängd mindre floder deremot från tvenne sidor förena sig i Storsjöns bäcken.

Det är ifrån denna stora vattensamling, som liksom ifrån Wenern och Wettern, en enda stor flod afbördar dess öfverflöd i hafvet. *Indals-elfven,* som under dess lopp i Jemtland kallas *Ragunda-elfven,* kan genom den halfkrets af berg, som omgifva Storsjön, ej få sitt utlopp utan emot norr. Sedan den gått ungefär en mil i denna rigtning fram till *Hismo*, gör den derifrån ett fall ned i sin strömfåra, som der återtager den vanliga flodrigtningen emot OSO. Den bildar under sitt lopp, ehuru den ofta utbreder sig till en sjölik bredd, icke några betydliga sjöar. Endast sjön *Gesund* (646 P. f.) ligger på midten af dess lopp. Indals-elfven kan ock till större delen befaras med flottar och båtar. Vid *Edforssen*, nära gränsen till Medelpad, faller den ned 240 fot; en höjd, som laxen ej förmår öfverstiga. Det hade varit intressant att veta, om i fall laxen hunnit opp till Storsjön, den kunnat göra denna sjö, liksom den gjort med Wenern, till sitt hem. Och då Laxen kan planteras, förtjenade måhända detta ett försök.

I Medelpad äro Indals-elfvens stränder höga och vackra, med omvexlande skogshöjder, ängar och fruktbara fält.

Ljungan 28 mil lång, har en annan karakter än Indalselfven. Den är ej bland Norrlands största floder, men i våldsamhet, bredd och vattenmassa, strändernes höghet och skönhet, kan den mäta sig med de fleste. Tvertemot Indalselfvens natur bildar den en mängd med sjöar i sitt lopp. Ända till Klöfsjö-fjellet flyter den genom en fjelltrakt. Derefter går den söder om Jemtskogen, och emottager ifrån denna bergstrakt nya tillflöden ifrån sjöar, som ligga ända till 100 fot öfver hafvet. Derigenom är den äfven *så* strid, att den icke tillåter någon båtfart, och icke ens flottning på mer än 6 à 7 mils längd. Det är endast genom strömrensning, som man kunnat göra den segelbar till 3 mil från utloppet.

För att gifva ett närmare begrepp om dessa Jemtlandsdalens höjd-förhållanden, bifoga vi följande upgifter derpå:

Flodpunkternes höjder:

	Sv f.		P. f.	enligt
Indals-elfven:				
Timrå	6	—	5,4.	Hagelst. kart.
Indals kyrka	30	—	27,4.	„
Sunnås?	50	—	45,7.	„
Liden	75	—	68,5.	„
Bodacke?	126	—	115.	Forss. kart.
Forss	178	—	162.	Hagelst.
Ragunda kyrka . . .	428	—	391.	Forss.
Krängede	704	—	643.	Hagelst.
Sjön Gesund	707	—	646.	Forss.
Fjellåns inlopp	844	—	771.	„
Hammardals-sjön . . .	990	—	905.	Hagelst.
Storsjön i Jemtland . .	—	—	968.	His.
rättadt . .	—	—	938.	His.
Alsen	—	—	995.	„

Nälden	—	—	1013.	„
Liten	—	—	1028.	„
Åresjön	—	—	1268.	„
Kallsjön	—	—	1323.	„
Tjufkällan (emellan Renberg och Tängböle) .	—	—	1550.	„
Tängbosjön	1724.	—	1576.	Forss.
Jäfsjön	——	—	1576.	His.
Ånnsjön	——	—	1658.	„
Medstugusjön	——	—	1677.	„
Skalsvattnet	——	—	1777.	„
Skurdalssjön	——	—	1916.	„
Ljungan:				
Tunbyn	58	—	53.	Forss.
Stödesjön . , ...	——	—	170.	His.
Torp	201	—	183.	Forss.
Borgsjön	——	—	348.	His.
Båtsjön	1059	—	968.	Forss.
Locknesjön	1119	—	1023.	„
Hålemsjön	1340	—	1224.	„
Hemsjön	——	—	1221.	His.

Bergs och orters höjd:

Lillkrogen på Jemtskogen	1261.	His.
Östberget på Frösön	1422.	„
Skurdalsporten	2000.	„
Porten vid Storsjösundet	2000.	„
Passet emellan medlersta och norra Kjelahögen	2394.	„
Skarfdörrens pass	3181.	„
Medlersta Kjelahögen	3932.	„
Åreskutan	4428.	„
rättadt	4497.	„
(enl. Hartman i V. A Handl. 1814	4657.)	
Snasahögen	4497.	His.

Sylfjellets södra topp	. . . . .	5411.	„
„ medlersta topp	. . . .	5460.	„
rättadt	. . . .	5411.	„

Jemtlandsdalen är otvifvelaktigt en af de märkvärdigaste ytbildningar i Sverige. I stället för att alla öfrige Sveriges hufvuddalar äro nära intill fjellryggen oupodlade, och nästan obebodda, samt tilltaga i odlingsbarhet endast i samma mån man närmar sig kusten, finner man här ett högland mer än 1000 fot öfver hafvet, — ty landet måste ligga betydligt högre än Storsjöns yta, — som är, efter öfriga förhållanden, natur-rikt, fruktbart, befolkadt, och upodladt, samt varit det från uråldriga tider. Man skulle ej tro, att ifrån *Hofverberget* vid Storsjöns strand, man skulle kunna, enligt Hülphers upgift, räkna 18 kyrkor. Säkert finnes ej under samma polhöjd (63°—64°), och så högt öfver hafvet, någon trakt på jorden, med en sådan kultur. Under denna polhöjd ligger norra Grönland, bebodt af Eskimoer, och ett land, norr om Kamtschatka, bebodt af Korjåker. Dessa länder äro beboeliga endast vid kusten af nomader, som lefva af jagt och fiske, skälhundar och renar, samt icke ens kunna drifva boskapsskötsel.

Det synes som en så bortgömd bostad, högt under fjellen, endast kunnat väljas antingen af Lappar eller af ett förföljdt och flygtande folk; och sannolikt förskrifver sig också dess befolkande från de tider, då folkstammarne stridde med hvarandra i Norden, om att vara eller icke vara. Men den folkstam, som hit tog sin tillflygt, fann sig snart i ett land, som — genom dess öfvergångsbildning och dess öfverflödande kalklager — hade god och bördig jordmån, erbjöd genast bete och ängar för dess hjordar, och framdeles åkrar och handel. Man skulle ej tro, att i forntiden denna bergiga och bortgömda trakt skulle blifva föremål för eröfrares vinningslystnad; men det är få af Sveriges provinser, som blifvit så omkämpade som denna. Öfver allt i detta land finner man ruiner efter skansar, och blodiga minnen; bland dessa ett af de mest upp-

röraade, af 6000 Svenskars förfärliga fall, under flygt och icke under strid, efter Carl XII:s död, hvilkas hvitnade ben ännu ligga strödde i fjelldalen, ej långt från "stenen i grönan dal" *).

---

7. *Ljusne-dalen.*

Ljusne-dalen innefattar Herjedalen och Helsingland, tillsammans af en vidd af 230 Sv. qv. mil **)

Dess södra gräns utgår ifrån *Vånsjögustens* fjell, och fortsättes genom *Lafs-fjellet*, *Brattåsen*, *Getryggen* och *Ödemoren*.

Man kan förlikna Härjedalen med en ofantlig, från fjellen till kustlandet utgående, bergsskrefva, som vid upsprickningen bildat, på båda sidor om sig, mindre bergsskrefvor, som mynna i dess dal.

Denna dal är således myeket smal, särdeles uptill mellan fjellen, knappast bredare än fyra mil, ty hela dess fjellrygg, emellan Skarfsdörren och Vänsjögusten uptager ej mer än sju mil i längd, midt emellan hvilka den trånga dalen öppnar sig. Genom Helsingland blir den bredare.

Ljusne-elfven, som anses vara 32 mil lång, upkommer hufvudsakligen af trenne rotgrenar, och från trenne fjellsjöar. Den norra grenen är *Metå-ån*, som har sin källa uti Metå-sjön i trakten af Helags-fjellen. Den södra grenen är *Tänna-ån,* som har sin källa i sjön *Malmagen* på sluttningen af *Rutefjell.* Den medlersta delen är *Ljusne-ån,* som utflyter från en liten sjö, Ljusne-kärn, på sluttningen af Skars-fjellen. Alla tre dessa sjöar ligga hvardera tätt bredvid tre andra

---

*) Det ställe, der *Tilas* såg benraglen strödda på marken ligger ungefär en mil från "stenen i grönan dal". Han besåg då också denna sten, men äfven den var kullfallen. *Tilas* upreste den ånyo, och lät inhugga sitt vapen och årtalet 1742. (Se Præs tal, 1764.)

*) Vi skilja oss äfven här ifrån v. Akrell, som till denna hufvuddal äfven räknar Gestrikland.

sjöar, som äro källor till floder, hvilka gå åt Norrige; Metåsjön nära *Nea*-sjön, Ljusne-sjön nära vid *Hyld*-sjön, och Malmagen nära *Fjellbolags*-sjön. Detta har föranledt det misstaget, att Nea-sjön hade två utlopp, ett åt Norrige, och ett åt Sverige. Man ser likväl, att alla tre dessa sjöar ligga på sjelfva fjellkammens linea, eller der sluttningen börjar åt båda sidor; ehuru i fördjupningen emellan stötarne. De ligga således mycket högt; och den medlersta källan, Ljusnekärn, 2674 P. f. öfver hafvet.

Alla tre grenarne äro sammanflutne vid Långå-skans, 5 mil från fjellen, och på 1383 P. f. höjd. De hafva således på detta korta afstånd störtat ned nära 1300 fot. Nära Ljusnedals bruk, vid foten af Funnedals-berget, har också Ljusneån ett vackert fall, kalladt Qvarnforssen.

Ifrån detta sammanlopp emottager floden nya tillflöden från hvarje sidodal, ända fram till Kolsäters färja, nära gränsen af Helsingland. Denna punkt ligger 1149 P. f. öfver hafvet. Emedan afståndet emellan Långås och Kolsäter är omkring 10 mil, och floden faller under denna väg omkring 230 fot, sänker den sig ej mer än 23 fot på milen. Det visar sig häraf, att Herjedalens genomskärning efter flodytan närmar sig till en slätt, liggande på en medelhöjd af omkring 1250 P. f.; men uti floden, som omgifves af höga stränder, nedstörta strida strömmar emellan bergåsar, som komma ned från de höga sidobergen.

Ända till de senaste tider fanns ej vagns-väg längre än fram till *Hede* kyrka, ungefär 8 mil från Helsinglands gräns, — det var den enda i landet, — och kärr-väg icke längre än till Långås. Öfverallt annars, — till Jemtland, till Dalarne, till Norrige — fanns ej annat än ridväg. Först år 1821 uptogs en väg öfver Klöfsjöfjellen till Jemtland.

Floden bildar, olik andra Norrlands floder, nästan inga betydliga sjöar. Derför har den icke heller några omtalade vattenfall. Floden skall dock icke vara flottbar.

Dess höga stränder och instängda strömfåra, förorsakar att dess flöden stiga mycket högt, — ofta 10—12 fot, — då

folket måste flytta ur sina hus, och ro öfver sina sädes-åkrar (Hülphers, s. 18).

Herjedalen är ansedt för Sveriges vildaste landskap, med ett hårdt klimat, och ofruktbar jord. Likväl, såsom bekant är, älska invånarne utomordentligen sitt land. De trifvas icke när de äro skilde derifrån. Det är sällsynt att förmå tjenstbjon genom anbud af förmånligare vilkor att flytta söderut; och när de gjort det, hafva de angripits af hemsjukan.

Ett bevis på Herjedalens vanlottade belägenhet finnes uti dess ringa folkmängd, som på 95 qv. mil utgöres af omkring 6000 personer, eller 65 på qvadrat milen.

Helsingland utgör Ljusnedalens lägre afsats. Denna afsats har dock en mycket starkare sluttning mot kusten än Herjedalen. Då vid Kålsäters färja Ljusnans höjd öfver hafvet är 1149 P. f., och afstå ndet från utloppet räknas till 15 mil, är hennes lutning 76 P. f. — Helsinglands sluttning är således mer än 3 gånger så stark som Herjedalens. Ljusnan har ett vattenfall vid *Laforssen*, der hon nedfaller lodrätt 50—60 fot, och som af *Schissler* (i Herjed. Hist.) förliknas vid Elfkarleby-fallet.

Inom Helsingland finnes en, af Ljusne-elfven oberoende, särskilt dalsänkning, bildad dels af *Hassela-elfven*, dels af *Dellen*-sjön, hvilka båda hafva sitt utlopp i hafvet, och falla icke till Ljusnan.

Ljusne-elfvens höjdpunkter:

Ljusne-elfven. Helsingland:

	Sv. f.		P. f.	Enligt
Sjön Marman	123	—	112.	Hellst.
Bergviken	——	—	242.	His.
Bollnäs kyrka . . .	——	—	271.	„
Långbo Storsjö söder om Ljusnan . . .	——	—	361.	„
vid Arbrå	——	—	438.	„
Jerfsö	——	—	463.	„
Ferila	——	—	532.	„

Ygsjön söder om Ljusnan	——	— 549.	„	
Öfverst i Laforssen .	——	— 761.	„	
Woxna elf vid Woxna jernbruk	——	— 748.	„	
Målång-sjön, söder om Ljusnan	830	— 813	Forssell.	
Vid Kolsäters färjställe	——	— 1149.	His.	
Ljusne-elfven i *Herjedalen:*				
Nilsvallen i Sveg . .	——	— 1165.	His. ant. 2.	
Ransjön	——	— 1306.	„	
Wiken	——	— 1329.	„	
Hedekyrka	——	- 1342.	„	
Vid Långås by . . .	——	— 1383.	„	
rättadt . . .	——	— 1340.	His. ant. 7.	
Tännäs	——	— 1700.	„	
Inloppet till Lossen .	——	— 1703.	His. ant. 7.	
Funnedals-sjön . . .	——	— 1798.	„	
Vid Ljusnedals bruk	——	— 7818.	„	
En mil ofvan om vallarne	——	— 2188.	„	
Nea-elf, vid ladan ¼ mil vester fr. Syltoppen	——	— 2328	„	
Ljusnekärn	——	— 2740.	„	
rättadt	——	— 2674.	„	
Sjön Fjellbolagen . .	——	— 2901.	„	

Bergs och orters höjder.

Passet ofvan om Ljusnekärn . .	2916.	His.
Skarfdörrspasset	3181.	„
Gråstöten uti Ånnfjellet, ½ mil från Ljusnedal	3438.	„
Ljusnestöten	4116.	„
Vigens spik	4333.	„

---

8 *Dalelfvens dal.*

a. *Gestrikland.*

Emellan Ljusnan och Dalelfven ligger vid kusten ett landskap, som till bildningen af sitt vattensystem är oberoende af båda dessa floder, men som *v. Akrell* räknar till Ljusnans floddal. Detta landskap är *Gestrikland.* Vi tro dock, att det snarare bör föras till Dalelfvens dal än till Ljusnans. Det uptager en yta af 38 Sv. qv. mil, och bildas af en betydlig sjö, som har namn af Storsjön, och till hvilken åar flyta från trenne sidor. Det utgör en af dessa bidalar, som närmare mot kusten bildas emellan de stora floderne, derigenom att den bergås, som utgjort gränsen emellan dem, utplattas nedanför kuståsen, eller den låga ås, som ini landet går långsåt och parallelt med stranden af hela Bottniska viken Till sådane bidalar kunna t. e. räknas Råneå-elfvens område emellan Torneå- och Luleå-dalarne; sådant är äfven det område, som ligger emellan Ljungans och Ljusnans dalar, bildadt af Dellensjöarnes vattensystem, och sådan är slutligen äfven Gestrikland och Tierps-dalen.

Af dessa bidalar är ingen så väl utmärkt och bestämd, som Gestrikland. Dalens gräns sammanfaller i norr med det af ålder under detta namn betecknade landskapets, och i söder med den södra gränsen af Thorsåkers, Årsundas och Wahlbo socknar; då deremot Fernebo och Hedsunda socknar, som äfven blifvit räknade dit, måste skiljas ifrån denna bidals naturliga område, och föras till Dalelfvens. I vester utgör gränsen den ås, som innefattar *Lumsheden.*

Af de tillflöden, som Storsjön erhåller, äro Ugglebo-sjöns vattendrag i norr och Ottnarens i söder de vigtigaste; och dess utlopp sker genom *Gafvelån*, en två mils lång, strid och strömmande å, vid hvilken Gefle är anlagdt. Af tillflödenas källor ligga i synnerhet tvenne på en betydlig höjd. *Partsjön*, som är belägen nära *Amunge*-sjön, synes ligga lika högt som denna, eller på omkring 760 P. f. höjd. *Lum-sjön* lig-

ger på 618 P. f. höjd. Storsjön sjelf ligger på en höjd af 192 P. f. och Ugglebo-sjön eller By-sjön af 296 P. f.

---

b. *Dalarne.*

Landskapet Dalarne, som uptager en areal af 279 Sv. qv. mil, utgöres helt och hållet af Dalelfvens floddal. Det begränsas i söder af den bergås, hvarmed fjellryggen vid Hemfjellet i trakten af Transtrand, — vikande af från Norrska gränsen inåt Sverige under namn af *Almebergen*, — fortsätter sig i sydostlig rigtning tvert öfver Sverige ända fram emot Roslagen, och bildar gränsen emot Wermland, Nerike och Westmanland.

Sjelfva den vestliga landryggen har här betydligt sänkt sig ifrån Jemtlands- och Herjedals-fjellens höjd. Söder om *Svuckustöt* (5412 P. f.), som ligger vester om Vänsjögusten, finnes icke något fjell, som uppstiger till 4000 fot. Det högsta är *Salfjellet*, hvars topp upgår till 3897 P. f. höjd Särdeles märkvärdig är *Städjan* (3621 P. f.), som ligger in i landet, och knappt en mil från *Idre* kyrka höjer sin pyramidlika, kala och afhuggna, ett städ liknande, topp öfver de kringliggande skogsbergen.

Dalelfven upkommer af tvenne stora grenar, den norra, som kallas *Öster-Dalelfven*, och den södra, som bär namn af *Vester-Dalelfven*, ungefär båda af lika längd, omkring 24 mil. Deras källor ligga så nära hvarandra, att det mellanliggande landet är nästan kringflutet och kan anses utgöra en ö. De förena sig vid Djursmo i Gagnefs socken, och bilda sedan den stora och präktiga Dalelfvens flodstam, som under ett lopp af 18 mil (His. I. s. 9) snart vidgar sig till ansenlig bredd, och slutligen till sjöar, som man, för deras närhet med hafvet, gifvit namn af fjerdar, — Fernebo-fjerden, och Hedsunda-fjerden, — samt slutligen störtar sig utför Elfkarleby-fallet, en mil från sitt utlopp.

Stora Dalelfven jemte dess norra gren bildar flera betydliga eller märkligare sjöar ss. Idre-sjön, Särna-sjön, Siljan,

Insjön, Runn, Hofran, samt Fernebo och Hedsanda fjerdar. Af dessa äro Siljan, som är 5 mil lång och 3 mil bred, och kring hvilken de ryktbara socknarne Mora, Leksand och Rättvik ligga, samt Runn, vid hvilken Fahlun ligger, de betydligaste. Åfven på sidorne af Dalelfven ligga en mängd af sjöar.

Uti Dalelfven omtalas få betydande vattenfall. De mest bekante äro Elfkarleby-fallet, och *Nupåns* fall i *Fulu-elfven* af 420 fots höjd. Såsom märkvärdig omtalas ock *Styggforssen*, nära Boda kapell, uti en å som faller i Siljan. Den nedstörtar i ett bredt och flera hundra alnar djupt svalg, sedan den först gjort ett par fall utför klipporne.

Dalelfven flödar liksom Klarelfven tvenne gånger om året. Det första flödet kallas *hemfloden*, (på Klarelfven *häggfloden*, emedan, säges det, den sker när häggen blommar); den andra *fjellfloden,* när fjellens snö och isar smälta. Vissa år äro dessa flöden höga, och man omtalar år (1764, 1826), då de gjort stor skada.

Genom förekommande mindre forssar kan Dalelfven ej göras segelbar till någon betydlig del.

En märklig tvärdal går tvert igenom Dalarne ända ned till Mälaren; — ifrån Orsasjön, genom Siljan, Ålsjön, Gråda kanal, sjöarne Barken och Åmänningen fram till Strömsholms kanal. Man har föreslagit att sammanbinda dessa vatten genom en kanal, som skulle blifva en af de vidsträcktaste i Sverige.

Dalarne är — genom sin väldiga två-armade flod, genom sina forssar och vattenfall, genom sina låga bergåsar, vid hvilkas fot man ser de rödmålade husen ligga, och genom sin började söderländska vegetation — ett af de mest romantiska landskaperne i Sverige. Dess natur är mera blid och leende än den storartade i Ångermanland, och i andra Norrländska landskaper. Det har också fostrat en märkvärdig folkstam, typen för redlighet, kraft, frihetskärlek, konunga-trohet och fosterlands-känsla, som genom dessa dygder och de tjenster den gjort fäderneslandet, hvilket den mer än en gång räddat ur faran, blifvit ryktbar i hela Europa. Den har i sjelfva verket spelat en större role i Sveriges historia än något annat

landskaps invånare. Den utgör Sveriges Schweitzare, men med den brytning, som Norden alltid gifver åt söderlandets dygder.

---

c. *Tierps-dalen.*

Liksom *Gestrikland* utgör en bidal på norra sidan om Dalelfven, finnes äfven en bidal på södra sidan, nemligen *Tierpsdalen,* som icke rätt väl kan föras till Mälarens hufvuddal. Den bildas af *Tierps-* och *Löfsta-*åarne, och omgifves af en låg bergås på trenne sidor.

Vattnens höjdpunkter i Dalarne.

Stora Dalelfven:

	Sv. f.		P. f.	Enligt
Vid Öns bruk, 1 mil från utloppet	105	—	96,3.	Helstr. kart.
Nedanför Söderfors . .	153	—	140.	„
Ofvan om Söderfors . .	173	—	158.	Forss. kart.
Hedsunda-fjerden . . .	177	—	161.	Hellstr. kart.
Fernebo-fjerden . . .	—	—	178.	His.
Hofnäs-fjerden	212	—	110.	Top. C. kart.
Bysjön	217	—	198.	Hellstr. kart.
Bäsingen	236	—	215.	„
Avestad-forssen . . .	—	—	260.	His.
Hofran	291	—	266.	Hellstr. kart.
Uppbo?	304	—	277.	„
Skedvi	330	—	301.	Forss. kart.
Sjön Runn	—	—	401,58.	His. ant. 2.
sedan rättadt . .	—	—	347.	„
„ . .	378	—	345.	Hellstr. kart.
„ . .	380	—	347.	Forss. kart.
Svärdsjön	—	—	477.	His.

Åmungen	—	—	767.	His.
Sjön Vällan vid Fahlun .	—	—	571.	His. s. 159.
Rogsjön	—	—	721.	His.
Billsjön i Söderberke .	—	—	557.	„
Båtsta	522	—	477.	Forss. kart.
Djursmo	526	—	480.	„
Lunnsjön	—	—	619.	His.

Österdal-elfven:

Gagnäsgråda	—	—	518.	His.
Insjön	568	—	519.	Forss. kart.
Siljan	—	—	591.	His.
„	570	—	521.	Forss. k. *).
Orsa-sjön	572	—	523.	Forss. k. **).
Skatungs-sjön . .	656,4	—	600.	Hellstr. kart.
Ore-sjön	—	—	711.	His.
Funedals jernbruk . .	—	—	766.	„
Garberg	—	—	683.	„
Oxberg	774	—	707.	Forss. kart.
Elfvedals kyrka . . .	—	—	783.	His.
Åsbyn	—	—	883.	„
Särna-sjön	—	—	1413.	„
Idre-sjön	—	—	1527.	„

*) Här visar sig en betydlig skillnad i upgifterne på Siljans höjd, som Hisinger upgifver till 591, och Forssell äfvensom Hellström till 521 P. f. Oaktadt Hisinger mycket sysselsatt sig med mätningen af sjöarnes höjd i Dalarne, och särskilt gjort sjön Runns höjd till en jemförelse-punkt, frukta vi dock att misstaget här måste vara på Hisingers sida.

**) Forssell upgifver skillnaden emellan höjderne af Orsa-sjön och Siljan till 2 Sv. f. Hellström deremot endast till 0,5.

Föskån vid Föskedals fäbodställe	—	— 2177.	„	
Fjellgutter-sjön . . .	—	— 2393.	„	
Gröfvel-sjön	—	— 2425.	„	

Vesterdal-efven:

Ofvan för Mörkfjärd .	566	—	517.	Hellstr. kart.
Floda	689	—	629.	„
Hersjöns utlopp . .	787,5	—	719.	„
Järna	793	—	724.	„
Ofvan Vansjöns inlopp .	828	—	756.	Forss. kart.
Rågsveden	935	—	854.	Hellstr. kart.
Åppelbo	940	—	859.	Forss. kart.
Yttermalung	1031	—	942.	Hellstr. k.
Malung	——	—	1137.	His.
Transtrand	——	—	1439.	„
N. Fulusjön synes ligga på samma höjd som Idre-sjön	——	—	1520?	„
Fämundsjön i Norrige .	——	—	2110.	„
Öresunds-sjön i Norrige	——	—	2259.	„

Bergs och Orters höjder:

	P. f	Enligt
Fahlu grufva	413.	His.
Grufrisberget vid Fahlu grufva .	795.	„
Mörtkärnberget	742.	„
Öster-silfbergsgrufvan	962.	„
Gryksbo backe norr om Fahlun .	958.	„
Bjursås kyrka	721.	„
Boda kapell	1042.	„
Osmundsberget	1096.	„
Sörskogs gästgifvaregård . . .	1267.	„
Storhammars klett i Lima . . .	1721.	„
Tjåkåsen i Elfdalen	1672.	„

Hyckjeberget	1929.	„
Hormundsberget i Lima	2289.	„
Försberget i Idre	2491.	„
Passet emellan Svucka och Elgshågnan	2800.	„
Passet emellan Elgshågnan och Wälaberget	2400.	„
Hemfjellet i Transtrand	2848.	„
Gammalsäterfjellet i Transtrand .	3013	„
Städjan	3621.	„
Salfjellets högsta stöt	3897.	„
Svuckas högsta stöt	4412.	„

---

9. *Vestra Riksgränsens längd, samt den fordna norra Riksgränsen.*

En kort öfversigt af vestra Riksgränsen torde här vara på sin plats.

Denna gräns uphör vid Rutefjellet att noga följa fjellryggen; och ännu mer när den vid Dalarnes gräns öfvergår från fjellnatur, och vid Transtrands-fjellen afviker inåt Sverige och således tager en östlig rigtning. Derifrån, och söder om Transtrand, mot Wermland, Dals-land och Bohus-län skär Riksgränsen den låga bergsrygg, som derefter utgör vatten-delarn, — och som åtskiljer *Glommens* floddal från *Klarelfvens* — på flera ställen, så att denna än är på den Svenska, än på den Norrska sidan.

Vid 61° 3′, eller ungefär midt för Transtrands-bergen, vid östra Källegrafs-röset 120, går Riksgränsen tvers öfver Klar-elfvens vattendrag till Backklints-röset 108, och lemnar här — gående långsåt *Halån* ända till *Halsjön*, — vattendelarn på Svenska sidan. Derefter genomgår Riksgränsen de tre Rögdensjöarne, öfver Långsjöhöjden, den gamla tolfmila skogen, och Wärildssjön, ända ned till Stora Lee, lemnande vattendelarn här åter på Norrska sidan. Sedan korsar den Stora Lee, går ner till Vassbotten, samt följer sedan Ide-

fjorden till Strömstad, lemnande åter vattendelaren, de så kallade *Knipefjellen*, på Svenska sidan.

Vi kunna nu genomgå hela Riksgränsen, för att få en öfversigt deraf i det hela.

---

a. *Vestra Riksgränsen fram till fjellen:*

	Sv. mil.		fjerd.		alnar.
Bohus-län och Dals-land: ifrån *Svinesund* till *Sahlholms-röset* vid Stora Lee .	9	—	2	—	4140.
Wermland: till *Östra Källgrafs-röset* nära *Lutu-åns* utlopp i Klar-elfven	25	—	0	—	2059.
Dalarne: till Vänsjö-gusten	14	—	2	—	2903.
b. *Fjellryggen:*					
Herjedalen: till Skarfdörren	6	—	3	—	2638.
Jemtland: till *Jadnems-röset*	32	—	2	—	4130.
Åsele lappmark: till Wapst-elfs-röset .	3	—	2	—	1913.
Ume lappmark: till Bonnås-röset , .	11	—	3	—	550.
Pite lappmark: till Sulitjelma-röset . .	11	—	0	—	2217.
Lule lappmark: til Kajna-vaggs-röset .	16	—	1	—	1437.
Torne lappmark: till Halde-röset . .	28	—	3	—	3945.
Summa	160	—	3	—	2432.

Således utgör hela sträckan af Sveriges Riksgräns, räknad ifrån Svinesund uptill Hardefjell, 160 mil och 15932 alnar, Svenskt mått.

Det var vid *Hardefjell*, som den gamla Svenska Riksgränsen slutade i Norr. Men vid sista freden med Ryssland i Fredrikshamn afstodo de Svenske underhandlarne det stycke deraf, som ligger emellan *Hardefjell* och *Kilpisjauer*, — en i dessa ofruktbara trakter visserligen obetydlig sträcka af 4 mil, — och antogo *Enontekis*-ån och *Muonio*-floden till gräns. Sannolikt ansågo de aldeles likgiltigt om Riksgränsen bestod af en flod eller af en bergås. Man hade dock ej bort glömma gräns-bron vid *Abborfors*, och huruledes 6 år förut genom denna bro ett krig var nära att utbryta, af den anledning att Svenska Regeringen tog sig friheten att måla ledstängerne

blå och gula på halfva bron, hvilket misshagade Ryssarne. Sverige nödgades skicka enkom en ambassad till Petersburg, för att kunna negociera sig ifrån kriget; — hvilket dock ej annorlunda utföll än att det var Svenskarne, som nödgades gifva efter, ungefär så som det berättas i fablen om vargen och lammet. I annat fall hade verkligen ett krig om blå och gula färgor på en bro, utbrutit, som hade liknat de orimliga krig vi fordom förde om de tre kronorne i Danska Riksvapnet. Man glömde äfven, vid denna fred, hvad som — i anledning af just upgörandet, efter 1751 års gränsetraktat, af samma Riksgräns emot Norrige, — blifvit af en af gränsekommissarierne anmärkt om olämpligheten att hafva en flod till gräns. "De här varande sterile land- och sidoryggar, säger Marelius, äro till gränseskillnader mera tjenlige, emedan på dem gifvas invånarne minsta tillfälle att hafva något, som till tvist kan gifva anledning" (*Marelius.* V. A. H. s. 14).

Lika felaktigt var, hvad vi förut anmärkt, att man tillät Ryska området här bilda en inskjutning, som gör, att öfvergången emellan Sverige och Norrige blir aldeles afbruten, så att man icke kan komma från det ena riket till det andra, utan att passera en Rysk landsträcka.

Af mindre vigt var att Sveriges Riksgräns, som nu skulle sluta vid Kilpisjauer, i stället för vid Haldefjell, blef fyra mil kortare.

Innan Finnland förlorades, hade Sverige tillika en fjellgräns emot norr och öster. Denna har väl ej mer något politiskt intresse för oss, men dock ännu ett geologiskt, i anledning af den Svenska och Finnska vallens gemensamma lyftning, samt genom urtidens vattenströmmar i dessa trakter. Vi skola derföre följa äfven denna ås med vår upmärksamhet.

Ifrån *Haldefjell* utgår en gren af fjellryggen åt sydost. Den går först öfver *Bjertevara* fram till *Tenomodka* *), — det sista derför märkvärdigt, att detta ställe utgör ett ed, som

---

*) Vi skola ej uptaga andra af dessa obekanta namn, än de som återfinnas på Hermelins karta.

icke är bredare än 250 alnar, emellan ån *Lettas-ena*, som rinner åt Östersjön, och en liten kärn, som heter *Peitas-jauer*, och har sitt utlopp i Ishafvet. Detta ed är sannolikt det smalaste af de många, som sammanhålla den Skandinaviska halföns båda sluttningar, och hindra den att genomskäras af ett vattendrag.

Sedan går landryggen eller vattendelaren öfver *Wallivara*, *Korsivara* o. s. v. till *Nirrijauer*, en liten sjö, som vi derför anmärka, att den, enligt Marelius, gifver sitt vatten både åt Östersjön genom Enontekis-ån, och åt Ishafvet genom Altens elf*).

Ända från *Bjertevara* uphör landryggen att vara fjellrygg. Den utgör endast en låg fjellmark, upfylld med sanka mossar och små björkskog. Här synes således vara en dalsänkning, emellan Ishafvet och Östersjön.

Med *Posavara* börjar vattendelaren att åter uplyfta sig till skoglösa höjder, utan att derföre upstiga till fjellhöjd. Från *Posavara* går den öfver *Termesvara*, *Salvasvaddo* o. s. v. fram till *Beldovaddo*, der rös-läggningen efter 1751 års gränsetraktat synes hafva slutat.

Ifrån Beldevaddo går vattendelarn emellan två sjöar, som båda heta *Paktajerfvi*, och hvaraf den ena ger sitt vatten åt Enara träsk och den andre åt Kemi träsk, hvarefter den följer gränsen emellan Enara- och Sodankyle-socknar fram till *Solavara*.

Härifrån vänder sig vattendelarn åt söder. Den går öfver *Tulpevara*, *Jägelvara*, *Aggvara* o. s. v. fram emellan sjöarne *Kitkajerfvi* på Ryska, och *Livojerfvi* på Finska sidan. På Hellströms karta synas dessa sjöar vara sammanbundne genom en å. Marelius berättar åter, att de Ryssar, som på denna väg handla på Torneå, draga sina båtar ifrån den ena sjön till den andra, hvilket visar, att här går ett båtbart vattendrag från Bottniska viken till Hvita hafvet, emellan Jo-elfven och detta haf.

Något längre fram på gränsen ligga sjöarne *Kusamo-*

---

*) På Hermelins karta är det sjön *Rikas-jauer*, som är så tecknad.

jerfvi, och *Jo-jerfvi*, der det äfven brukas att draga båtarne öfver edet för att fara till Bottniska viken.

Derifrån går vattendelaren rätt i söder emellan *Mammelkalambi* och *Minajerfvi*, der samma sätt att färdas skall brukas, då båtarne från Minajerfvi dragas fram till *Lenduajerfvi*, hvarefter farten sker Uleå-elfven utföre.

Härifrån och i nejden af *Kojfutajpal* går vattendelarn ini Ryssland, och skiljer de vatten som gå åt Onega-sidan, från de, som gå åt Hvita hafvet *).

---

10. *Indals-elfvens forssar.*

Den oförgätlige Landshöfdingen Örnsköld updrog år 1766 åt Magister, sedermera Kyrkoherde *Stenius*, att afväga alla forssar och strömdrag i Indals-elfven, för att derigenom kunna utröna, huruvida någon båtfart genom slussar kunde tillvägabringas emellan Storsjön och elfvens utlopp. Denna afvägning, som i flera afseenden ännu torde äga värde, och är särdeles intressant, finnes förvarad i Vet. Ak. Handl. för 1784, hvarifrån vi låna den, och upställa den såsom tillägg här i tabellarisk form:

Forssen	ifrån Storsjön mil.	ifrån hafvet.	längd, alnar.	höjd, fot.
1. *Hismo-* . . .	$\frac{7}{8}$	$23\frac{1}{8}$.	1950.	49.
2. Ett strömdrag nedanför . .	—	——	——	15.
3. *Stormyr-* . . .	2.	——	2250.	12.
4. *Ödes-*	$2\frac{1}{4}$.	——	630.	22.

*) Författaren måste beklaga, att han icke haft tillgång till några special-upgifter rörande höjden af ofvannämnde berg och sjöar, hvilket otvifvelaktigt skulle varit af största vigt att känna, då man vill jemföra vattenhöjden i dessa trakter med vattenhöjden i Sverige under de tider, då qvarlefvor efter haf blifvit lemnade på nuvarande höjder.

5. *Granbo-* . . .	3⅛.	——	950.	8,4.
6. *Näs-*	3½.	——	2250.	12.
7. *Skärhälls-* . .	6¼.	18.	4500.	30.
8. *Medskogs-* . .	7.	——	2000.	36.
9. *Näfver Edsta-* .	7¾.	——	4500.	32.
10. *Stugu-*, i 2 fall	9¼.	——	625.	19.
11. *Krängeds-*, i 5 fall	11⅞.	——	9000.	146,8.
12. *Geduns-*, eller *Stor-* . . .	15⅛.	——	2250.	——
a. svalget .	—	——	——	10.
b. lodräta fallet . . .	—	——	——	62.
c. forsbruset .	—	——	——	21.
13. *Svarthols-* . .	15½.	8¾.	1220.	22.
14. *Hälle-* . . .	15¾.	——	1125.	12,4.
15. *Haning-*, straxt nedanför . .	—	——	150.	8,8.
16. *Stads-* . . .	16¾.	——	3000.	67.
17. *Österås-* . . .	16½.	——	640.	18.
18. *Utanede-*, straxt nedanför . .	—	——	4000.	22.
19. *Strupen-* . . .	16¾.	——	2250.	10.
20. *Berge-* . . .	23¾.	——	600.	4,6.
Summa	—	——	——	640.

Det vore högligen att önska det vi hade dylika afvägningar för alla våra större floder.

B. Medel-Sveriges hufvuddalar.

11. *Medel-Sveriges ytbildning.*

Medel-Sverige utgör ett bälte tvärt öfver landet, nemligen den dalsänkning, som innefattar Sveriges tre stora sjöar, *Wenern*, *Mälaren* och *Wettern*, utgörande det land-område, som vattnas genom dessa sjöars tillflöden.

Den norra gränsen af detta bälte är densamma, som Dalarnes södra, och utgöres af Sveriges norra tvärås,— en kedja af betydliga berg, som gå fram till Upland, der denna ås blir låg och omärklig. Vi anse att den der går söder om Tierps och Löfsta åar, samt stryker, genom Hollnäs, fram till Röhälls udde, norr om Öregrund.

Den södra gränsen utgöres af Sveriges södra tvärås. Den börjar i trakten af Götheborg söder om Götha-elf. Hellström har förlagt den norr om Lerje-ån, samt vester om de två betydliga sjöarne *Mjören* och *Anten*. Vi antaga heldre, att den går söder om Mölndals-ån, och följer således Halländska gränsen, sedan förbi Borås, som lemnas i söder, upp emot Falköpingstrakten, derefter förbi Jönköpingstrakten åt öster, norr om Eksjö, söder om Wimmerby, och slutligen, följande *Iskults* granit-ås, utgår söder om *Jämserum* ut till hafvet.

Man finner genast, att vattensystemet i detta bälte är helt annorlunda bildadt än både i Norrland, och i Syd-Sverige. De många sidofloderne gå ej här till en stor flod, som uptager dem och förer deras vatten omedelbart till hafvet. De gå i stället till djupet af en botten-dal, der de uptagas och samlas uti en stor sjö, som sedan uti ett enda utlopp förer dem till hafvet. Endast Jemtland har härmed någon likhet; och vi skola nedanför finna, att denna likhet återfinnes äfven i geologiskt hänseende.

De tre utloppen till dessa sjöar, Götha-elf, Motala-ån, och Norrström äro de enda stora floder i Medel-Sverige, som gå till hafvet. Men de äro korta, och Norrström utgjuter Mälarens vatten omedelbart i hafvet.

Af dessa tre sjöar ligger Mälaren lågast, nemligen icke mer än 1,3 P. f., dernäst Wenern 132 P. f., och Wettern 269 P. f. öfver hafvet.

Det bälte, som sålunda inneslutes af Sveriges två tvär-åsar, och bildar midt uti en fördjupning, hvartill alla vatten från tväråsarne flyta, delar sig ifrån Wenerns syd-östra kust i tvenne grenar. Den ena grenen går från Wenern

(134 P. f.) öfver sjöarne Skagern, (212 P. f.) Toften, (230 P. f.) och Svartån, utför till Hjelmaren (73 P. f.) och Mälaren (1 P. f. öfver hafvet). Denna djupa dal, som genomskär Sverige på ett så märkvärdigt sätt, afbrytes på ett enda ställe genom en låg bergås emellan Toften och Skagern. Huru hög denna bergås der är, deröfver sakna vi uppgift, men svårligen kan den upgå till mer än 300 P. f.

Det var i denna dalsänkning, som Svea kanal var ämnad att gå; då lika småaktiga åsigter som småaktiga intressen qväfde förslaget derom, och som man trodde, begrafde den, till dess den upstod i ny form — såsom förslag till en jernväg. Vi tro att denna jernväg ej gör Svea kanal öfverflödig.

Den andra grenen af den tvärt igenom landet gående fördjupningen är den, uti hvilken Götha kanal är anlagd. Den utgår ifrån Wenern i samma trakt som Svea-kanals-dalen, följer Wikens, Wetterns och Motala-åns vattendrag, samt slutar uti Söderköpings-viken.

Utom de tre hufvuddalar, som bildas af de tre stora sjöarne, *Wenerns, Mälarens*, och *Wetterns*, visar sig i detta bälte ännu en annan hufvuddal, *Nyköpings-åns*, hvilken ligger emellan de två grenarne af bältets fördjupning.

---

12. *Wenerdalen.*

Wenern är Sveriges största insjö, 15 mil lång och 6 mil bred, och innehåller i areal vidd, enl. Forssell, 47,93 Sv. qv. mil, enligt v. Akrell 53 Sv. qv. mil. Ned i dess bäcken flyta en mängd strömmar, hvilkas antal en del upgifver till 30, andra till 20, och den gamle Olaus Magnus till 24; hvilket naturligtvis beror på den storlek af floderne, som man här afser. Om man vill afse endast de floder, som upkomma vid Wener-dalens omgifvande bäcken-kant, utgöra de i sjelfva verket icke mer än 9 eller 10.

Rörande Wenerns höjd öfver hafvet hafva vi två upgifter. De fleste antaga den ligga 147 Sv. f. högt. Endast Hell-

ström nedsätter den till 143,1 P. f. Medium häraf är 145 Sv. f. eller 132,5 P. f.

Orsaken till denna olikhet i upgifter kan vara, att Wenern ofta förändrar sin höjd, och det ända till 10 fot. Denna förändring är icke periodiskt regelbunden, och slutas ej inom året, utan kan äfven fortfara flera år, och slutligen stiga till en höjd, hvarigenom stränderne öfversvämmas upåt landet, till stor skada för jordegarne

Sjön emottager neml. understundom mera vatten från sina floder, än den kan afbörda för året, och då detta händer flera år å rad, måste stigandet blifva ganska märkbart. Man tror sig hafva funnit, att öfverskottet af vatten för året dock icke öfverstigit 4,31 Sv. f. Gref Platen lät anställa observationer på detta stigande och fallande, från 1807—1819, och fann följande förhållande:

Wenern föll	åren	1807—1810,	— 4	år,
steg	„	1811, 1812,	— 2	—
föll	„	1813, . .	— 1	—
steg	„	1814—1816,	- 3	—
föll	„	1817—1819,	— 3	—

Det vore önskligt om en säker höjdmätare för Wenerns vattenförändring inrättades. En sådan skulle lemna högst intressanta bidrag till meteorologien.

Märkligt är, att Götha-elf icke kan emottaga mer än ett visst qvantum vatten. Ingenting är lättare att förklara, än att en sjö stiger och öfversvämmar stränderne en tid af året, samt derefter faller under samma år. Men det förtjenar i sanning att närmare undersökas, hvad som är egentliga orsaken, hvarföre Götha-elfs båda inlopp icke kunna afföra allt det under året samlade vattnet. Skulle man en gång inrätta ändamålsenliga mätare för vattenhöjden, borde de finnas på flere ställen i sjön, heldst vid de största flodernes utlopp, och nära Aspholmarne, der sjön är djupast.

Wenerns djup är mycket olika, och dess botten mycket ojemn. *Dalbosjön* är mycket grundare än den östra sjön. Den förra har i allmänhet icke mer än 12—15 famnars djup längre ut från

land. Den östra sjön är deremot 20—30 famnar, ofta nära vid kusten. En sträcka ifrån norr till söder, som fortsätter Frykens vattendrag och Nors-elfvens utlopp öster om *Näset*, utgör en dal i sjön af 40—50 famnars djup.

Det märkvärdigaste vid Wenern är dess utlopp — *Götha-elf*; ty ingenstädes i Europa finnes en flod liknande denna, och med så väldiga vattenfall. Svenskarne hafva förstått att göra den ännu märkvärdigare derigenom, att — för att låna en bild af *Olaus Magnus* om en annan flod, — de tämt den vilda springaren, och tvingat honom till sakta och stadig gång. Det är af denna grund, som vi måste med vårt betraktande dröja några ögonblick vid denna, både genom natur och konst, största af Sveriges märkvärdigheter.

Redan *Olaus Magnus* beskrifver Götha-elf, — sannolikt efter rykten, och derigenom förstorande dess egenskaper — på följande sätt: "Fastän 24 floder med strömmande och forssande lopp kasta sig i Wenern, omgifves den likväl rundt omkring så af berg, att den icke finner mer än ett enda utlopp, men detta med ett fall så våldsamt och så dånande, att det kan höras mer än 20 Italienska mil (3 $\frac{1}{3}$ Sv. mil) långt. Detta utlopp är mest kändt under namn af *Trollhätta*, hvilket betyder djefvulens karpus *(caputium dæmonis)*, sannolikt för den förskräckelse, som den sprider, då den störtar ned med dån och gny i det vidsträckta lugnvattnet nedanför, eller ock emedan vid djupet deraf, det finnes en besynnerlig håla, dit en smal ingång leder, och der röfvare gömma sig, skyddade af flodens våldsamhet och svindlande verkan". Denna beskrifning visar, att den tiden Trollhättan var i det öfriga landet mera obekant än nu, men lika ryktbar.

Götha-elf är 7 mil lång och har i allmänhet en bredd af 400 alnar, men ofvan Trollhättan af 1000, vid *Tjurholmen* af 2000, och närmare utloppet af 3000 alnar. Ingen bro är någonstädes slagen öfver densamma, och sannolikt kan der för segelledens skull ingen annan slags bro läggas, än en så kallad flygande, sådane som man finner vid Rhenströmmen.

För att få ett klart begrepp om fallen i Götha-elf, så låtom oss tänka oss en seglare, som ämnar sig befara densamma från Wenern till hafvet.

När han ankommit till Wenersborg, kan han ej begifva sig in i floden, emedan en half mil från dess utlopp ur Wenern möter honom *Rånums* vattenfall 19 fot högt.

Men Wenersborg ligger på en udde af Wenern, som har på sin södra sida elfven, och på sin norra, en lång vik, Vassbotten, som går parallelt med elfven. Carl IX lät derför helt enkelt gräfva en kanal emellan Vassbotten och Götha-elf, nedanför Rånums-fallet. Detta är *Carls-graf*, genom hvilken, och ett par slussar, *Gustafs-slussarne* vid Brinkebergskulle, seglaren nedstiger i lugnvattnet nedanför Rånum. Fortsättande sin resa genom en annan liten kanal, förbi Stallbacka strömdrag, kommer han dock ej längre än en half mil, förrän han mötes af Trollhätta vattenfall, genom hvilka floden nedstörtar 111 fot.

Detta vattenfall är deladt i flera afsatser. Den första är *Gullöfallet*, 28 fot högt, och som består af två armar på hvardera sidan om en ö; det andra är *Toppöfallet*, som är 44 fot högt, och hvilket slutar med *Stampeström*. Derefter komma de tre helfvetesfallen, som sluta med Flottbergs ström, 32 fot höga.

Dessa fall utgöra tillsammans en längd af 600 famnar eller $\frac{1}{10}$ Svensk mil.

Det var förbi dessa fall seglaren skulle föras. Carl XII, hvars krigiska storverk hade strandat, vände sig slutligen (1716) till fredens. Han fann, i Svedenborg och Polhem den äldre, lika så modiga medhjelpare som han haft i kriget. Såsom Svenska lynnet då var, ville dessa ej nedlåta sig att genom en fortgående kanal kringgå fallen, utan beslöto att gå igenom dem. Det var då man, vid *Gullöfallet*, började anlägga den så kallade *Kafveldammen*, hvarigenom man kom det ena af Gullöfallen att försvinna, jagande det in i det andra. Man jemnade tillika genom dämning ett annat fall, omkring den lilla holmen *Tröskeln*. Derefter började man bygga de

förundransvärda slussarne, *Ekeblads*, *Polhems* och *Elvii*, — upkallande trenne af Sveriges ryktbaraste medborgerliga namn; — hvilka slussar, utom den sista, som ej blef fullbordad, äro huggne i klippan midt i floden, och af dem är Polhems-slussen tillika, såsom en tunnel, huggen tvert igenom berget med bibehållet klipphvalf.

Vid konungens död var det naturligt, att detta företag skulle synas för stort för den tidens statsmän, och hela arbetet afstannade, och förekom ej mer under Mössornes regering.

Knappt var åter Hattarnes välde stadgadt, förrän de tyckte att detta var ett företag, som passade dem. År 1741 beslöto Rikets Ständer, att fortsätta arbetet, och det efter samma djerfva plan som förut; ty ännu lefde den gamle Polhem, och hans son fick arbetet i updrag. Arbetet fortgick till år 1755, då detta första jette-företag var nästan färdigt. Man hade byggt en stor fördämning för att under dess skydd arbeta. Men en natt befanns då en massa af plankor och bräder vara kastade ofvanför strömmen, hvilka nedstörtande på fördämningen, förstörde hvad som var gjordt, och gjorde fortsättningen för det närvarande omöjligt. En stor hemlighet hvilar ännu öfver denna händelse, emedan ingen vet, hvarifrån det nedkastade timret kom. Verkan var att arbetet afstannade, emedan penningarne fordrades till det annalkande kriget. Man nedsände väl *Daniel Thunberg*, Polhems lärjunge och like, för att undersöka förhållandet, men ingen ting lärer vara bekant om resultatet.

Det var först år 1793, — sedan tiden öfverallt började taga mera storartade former, — som detta arbete åter med alfvar påtänktes. En association af enskilte personer trädde tillsammans för detta ändamål. Inom 14 dagar voro 7652 aktier tecknade, och det för dubbla summan, med 765,200 Rdr Specie, eller efter nuvarande mynt 3,060,800 Rdr Rgs; ett resultat, hvilket man till sin upbyggelse kan jemföra med våra nuvarande teckningar för dylika företag. En ny plan, mindre förvånande och djerf, men säkrare, hade blifvit upp-

gjord af Daniel Thunberg år 1766, som antogs af den nye byggmästaren *Erik Nordvall.*

Denna plan gick derpå ut, att en kanal på södra sidan längs åt floden skulle gå förbi alla fallen. Den kunde icke, såsom andra kanaler, gräfvas; den skulle sprängas i klippan. Efter ett horisontelt lopp af 4500 alnar, skulle seglaren, på det slags trappor, som kallas slussar, föras ned i lugnvattnet vid *Åkersvass* *).

Detta vackra verk fullbordades inom 6 år, och slussarne öppnades den 14 Aug. 1800.

Hela byggnadskostnaden befanns då ej hafva stigit till mer än 382,600 Rdr Specie, eller hälften af aktieteckningen.

Sedan man sålunda beredt seglaren fri fart fram åt floden, hann han dock ännu icke längre än en knapp fjerdingsväg, innan han möttes af ett nytt ehuru blott 3½ fot högt fall vid *Åkerström*, och sedan, efter 2 mils segling, vid Lilla *Edet*, midt emot herrgården *Ström*, af nya och häftigt brusande, 10 fots höga fall, för hvilkas förbigående nya slussar måste anläggas.

Här först, efter 2½ mils segling, förbi ouphörligt återkommande vattenfall, blef farten fri ända fram till flodens utlopp.

Vi hafva redan förut anmärkt, att det är ej höjden, som utgör det egentligen märkliga i Svenska flodernes vattenfall.

*) Noga räknadt, och när man inbegriper bassinen *Åkersjö*, utgjorde kanalens längd förbi Trollhättan 5000 alnar. Kanalens minsta bredd var 22 fot, och minsta djup 10 fot. Slussarne voro anlagde i två afsatser; uti Åkersberget voro 5 slussar med 75 fots sänkning sprängde. Nedanför Åkersdal voro tre slussar murade af huggen sten med 40 fots sänkning. Hela sänkningen från kafveldammen eller från öfversta fallet, ned till Åkersvass eller till lugnvattnet, var 112 fot. 400 alnar från kanalens början var en s. k. halfsluss anlagd, genom hvars tillslutande vattnet i kanalen och dess öfre 5 slussar kunde uttappas. Dessutom voro mötesplatsar för fartygen, en bassin vid Olidan, vindbrygga, docka, broar, vägar m. m. anlagde.

När 3600 fots längd fördelas på 111 fot, och på 6 särskilta fall, är ej höjden förvånande. Mångenstädes utomlands finnas högre fall. Fallet vid Schaffhausen är 80 fot högt. *Caduta del Marmore* vid *Terni* har ända till 200 fots höjd. Dessutom, — att vatten störtar utför en lodrät höjd, har ingen ting förvånande, ingen ting som är i mera strid med de fysiska lagarne, än att vatten strömmar ned från ett tak; allt är der regelbundet och man kan ej tänka det annorlunda Men vid Trollhättan är det dels vattenmassan, dels våldsamheten under sjelfva fallet, som förvånar. Man ser der en af Europas största sjöar, såsom Olaus Magnus anmärker, störta 20 stora floders tillflöden i en enda sträcka ned från sin höjd. Detta nedstörtande sker ej på engång så som man utgjuter ett ämbar; utan vattnet stretar emot i sitt fall på hela sträckan, störtar tillbaka emot fallets bryn, kastar sig i höjden, och vräker under sjelfva fallet sina skummande vågor, stänkande regn ikring sig åt alla sidor. Det är denna tydliga strid emellan tvenne dolda naturmagter, detta uppror, detta raseri uti vågorne,under det att allt annat är lugnt, tyst, och stumt ikring oss; det är denna storm, instängd på en enda fläck inom de skyhöga och lodräta bergen, bakom hvilka solen bortskymmes; det är de öfverhängande klipporne hotande att nedfalla, det är dånet af denna vågornes strid med det på djupet liggande berget, — ett dån mycket starkare än åskans, ja så starkt, att då man står vid Toppö-fallets bryn kan man ej höra sin grannes röst; allt detta är det, som gör Trollhätta-fallen så betagande, och så förundransvärda.

Dertill kommer intrycket *deraf*, att man midt i denna naturens våldsamma strid vid Trollhätta-fallen, ser menniskokraften mäta sig med naturens. — Vid *Schaffhausens*, som är det fall, hvilket närmast liknar Trollhättans, synnerligen det vid Toppö, förer man helt simpelt varorne på vagn genom staden, för att lägga dem på ett nytt fartyg nedanför fallet, utan att bry sig om det hinder fallet gör, lemnande naturen åt sig sjelf och sitt raseri, — för att förlusta turisterne. Men vid Trollhättan har man företagit sig att bekämpa na-

turen, och att i trots af de stormande vågorne, föra seglaren upp och ned för floden 111 fot på de beqvämliga trapporne. Man ser der uti *Elvii* och *Polhems* slussar oerhörda ansträngningar gjorda, — men som misslyckats; derefter, utan att anläggaren förlorat modet, förnyade och ändtligen lyckade försök att besegra naturkrafterne. Man ser der tvenne århundradens mål, tvenne århundradens begrundningar för att vinna det; man ser först rekognosceringen för att mäta svårigheten, sedan modet, som misslyckades, och slutligen försigtigheten förenad med modet — så ovanlig förening i Svenskarnes företag, — slutligen lyckas, och gifva dem en lexa. Se der det uplyftande, det stärkande, det mod-upfyllande uti betraktelsen af detta mest storartade fenomen i vårt land. Se der hvad hos den tänkande Svensken måste upkalla tacksamheten för det Försynen skänkt hans land en natur, som utmanar honom till envig, för att låta sig besegras, liksom det tamda lejonet lägger sig vid den djerfve tämjarens fötter.

Det är sannt, nära 300 år förgingo innan företaget lyckades, eller kunde fulländas. Men hvad mer? Denna långa tid var ej utan bemödande för ändamålet. *Gustaf I*, *Carl IX*, *Gustaf II Adolf*, *Drottning Christina*, *Carl XII*, *Hattarnes regering*, *Gustaf III*, alla lefde i den tron, att detta verk en gång skulle lyckas, och hvar och en af dessa starka andar gjorde derför hvad som efter tidens lägenhet kunde göras. Hindret låg uti det, som alltid hindrat Sveriges materiella förkofran, den illa ordnade penning-författningen, eller såsom Oxenstjerna erkände, bristen på finansiella insigter. Derför så snart man år 1793 öfverlemnade saken åt enskilte praktiske män, och icke åt Statens eget bedrifvande, fullbordades det arbete på 6 år, som förut icke kunnat fullbordas på tvåhundrade.

Sedan 40 år derefter Götha kanal byggdes, befanns att Trollhätte kanal var för smal och borde ombyggas, för att de fartyg, som genomgingo den förra, äfven måtte kunna genomgå den senare. En annan skulle sannolikt hafva rättat Götha-kanal efter Trollhätta-kanalens dimensioner; men

Gref Platen gjorde tvertom; han gjorde Götha-kanal, sådan den borde vara för sekler, och tvingade sedan Trollhätta-kanalen att följa efter. Han uppträdde i det rätta ögonblicket. Farorne, undergångens brant, vid hvilken de nyss hade stått, och känslan att de räddat fäderneslandet, hade år 1809 höjt Svenskarnes mod och stärkt deras krafter. Efter ett förstörande krig, fann man då ingen svårighet, att anlägga det utomordentliga verket, Götha-kanal. Och Gref *Platen* var tillika finansier, eller om han ej var det, förenade han sig med *Santeson*, ett snille, som i England skulle hafva blifvit finansminister, men i Sverige blef en ruinerad man. De förstodo att grunda utförandet på dittills oförutsedda medel, nemligen på vinsten af Statens kredit. Detta väckte dock samma fråga, som förut omkämpades emellan Hattar och Mössor, penningstriden, som nu åter började, efter år 1809, med häftig fart. Det lyckades de senare att år 1809 omstörta den inrättning, Götha-kanals diskont, som hade gifvit dessa medel. Deraf uppstod misstroende och osäkerhet. Och då 1836 subskription till *Trollhättans* nya ombyggnad öppnades, för hvilket ej mer beräknades än 1,624,000 Rdr Bko, kunde, oaktadt de stora förmåner som Staten erbjöd och garanterade, ej mer än 131 aktier tillvägabringas, d. v. s. för en summa af 655,000 Rdr Bko *). När subskriptionen sålunda hade misslyckats, uppträdde ett enskilt handelshus, *Schön & Komp.*, som erbjöd sig fullbordandet af hela företaget på för Staten ganska billiga och för landet mest förmånliga vilkor. Konungen antog det-

*) Detta faktum är märkligt. År 1793, vid den gamla Trollhättans nybyggnad, tecknades inom några dagar, aktier till dubbla beloppet 765,200 Rdr Specie, motsvarande 2,040,000 Rdr Bko. Nu, år 1837, kunde för Trollhättans ombyggnad, som var ett mycket mer lofvande företag, aktier icke sammanbringas till mer än 655,000 Rdr Bko, eller ⅓ af denna summa. På samma sätt kunde, då Ständerne år 1848 beslutit garantien af 4 proc. för jernvägen Örebro-Hult, icke annat än en obetydlig subskription anskaffas, hvaraf blef en följd, att företaget måst lemnas i utländningars händer.

ta anbud, men antagandet deraf förblef icke utan klander af den tidens opposition.

Så byggdes Trollhätta-kanalen för andra gången, uti en förstorad skala. Man anlade den nya bredvid den gamla med 14 slussar af samma storlek som Götha-kanals. Arbetet började år 1838 och under Öfverst-Löjtnant Eriksons ledning fullbordades 1844.

Historien om detta företag ända ifrån dess början är mycket lärorik, lärorikare än historien om flera af våra krig, som man i skolorne inplantar hos ungdomen med så mycken noggrannhet. Den visar att Svenska folket har fiender också inom sina egna gränsor att bekämpa, fördomarne, inskränktheten i åsigter, och okunnighet i de vigtigaste frågor.

Wener-dalen har två hufvudsakliga sluttningar, den norra och den södra, som skiljas från hvarandra i öster genom *Gullspångs-elfvens* inlopp uti Wenern och i vester genom *Götha-elfs* utlopp derutur.

---

13. *Wener-dalens norra sluttning.*

Denna innefattar Wermland ock Dals-land, eller som det vanligen kallas, *Dal.*

Den har skapnad af en triangel. Klar-elfven utgår från trianglens spets; Wenerns norra strand utgör dess bas, landryggen från Transtrand till sjön Skagern den östra sidan af triangeln, och den ås, som åtskiljer Glommens dal från Klarelfvens, den vestra sidan. Klar-elfven är således mycket längre än de floder och vattendrag, som på båda sidor derom hafva sitt utlopp i Wenern.

Genom denna form af sluttningen hafva alla vattendragen och deras gränsåsar en hufvudrigtning från norr till söder, och icke såsom Norrlands hufvuddalar från vester till öster.

De af vattendragen, som hafva sina flodkällor ända upp i de båda sidogränsorne, och således bilda sluttningens huf-

vuddalar äro icke flera än fem: 1. *Let-elfvens*; 2. *Klar-elfvens*; 3. *Frykens*; 4. *Byelfvens*, och dessa uptaga Wermland; samt 5. *Silarnes* och *Learnes* dal, som uptager Dals-land.

Utom dessa dalar, som hämta sitt vatten från landryggen, finnas några mellandalar, börjande vid en lägre ås, som ini landet går i någorlunda parallel rigtning med Wenerstranden. De förnämsta deraf äro *Alsterns, Wermelens*, *Åmåls-åns mellandalar*, och *Dalbergs-åns bidal*.

1. *Klar-elfvens dal*. Klar-elfvens källor kan man ej söka högre upp än i sjön *Fämund*, uti hvilken många små åar flyta. *Fämund*, som ligger 2150 P. f. (His. 2. s. 88) öfver hafvet, är i vester åtföljd af en fjellsträckning, bland hvars toppar flere, t. e. Wigelns spik, öfverstiga *Svucku* i höjd (His. 1. s. 16). Den kan ej hafva mer än 6 mils längd, (icke 12, såsom vanligen upgifves). Klar-elfven flyter derifrån 10½ mil i Norrige under namn af *Tryssild-elfven*, och sedan 20 mil genom Wermland. Den har således i längd, Fämunds-sjön inberäknad, 36 mil. Lägges dertill dess lopp genom *Wenern*, 12½ mil, och Götha-elf 7 mil, utgör dess vattendrag omkring 56 mil. Den är således Sveriges största flod.

Klar-elfven är i det afseendet märkvärdig, och olik Sveriges öfriga floder, att oaktadt denna längd, den icke bildar någon enda sjö *), och aldramest är den deruti olik norra Wenersluttningens öfriga dalar, som alla bilda betydliga sjöar Den har deremot ett ganska stridt och forssande lopp, och flera större forssar, dock icke större än att laxen går ända upp i Tryssild-elfven.

Dess dal är mycket smal, hvilket synes deraf, att den emottager endast korta sido-åar, och sådane som i sitt lopp föga aflägsna sig derifrån, om man undantager *Ufån*, den å vid

*) Sjön *Lusten* vid Ullerud är icke bildad af Klar-elfven, utan af ett särskilt drag af sjöar, *Skärgen, Gräsmången*, och båda *Örtarne*, som genom *Lusten* förena sig med Klar elfven.

hvilken *Uddeholm* ligger, 7 mil lång, och några åar längre i norr, som alla komma, på östra sidan, från Dalarnes gränsås.

2. *Let-elfvens dal* är deremot så mycket mera utbredd, och dess flod, Let-elfven, som byter trenne gånger namn, Gullspång, Let-elfven och Svart-elfven, utbreder sig i idel ganska betydliga sjö-kedjor, hvilka alla samla sitt vatten i sjön Skagern, som genom Gullspångs-floden med omkring 80 fots fall utgjuter sig i Wenern. Det är dessa otaliga sjöar i Letelfvens dal, sammankedjande sig genom forssande fall, vid hvilka bruk och qvarnar äro belägne, som bilda en trakt ganska märkvärdig genom den utomordentliga verksamhet af alla slag af bergsbruk, som man der möter.

3. *Alstrans mellandal* ligger emellan *Let-elfvens* och *Klar-elfvens* dalar. Till den höra trenne åar, som flyta i Wenern, och hvaraf *Alstran* är den största, börjande vid Brattforsheden.

4. *Frykens dal.* Det vattendrag, som bildar denna dal, utgöres hufvudsakligen af den 7¼ mil långa, men ingenstädes ¼ mil breda, och genom tvenne sund i tre sjöar afdelade, *Fryken.* Den är ganska djup och upptager vattnet från fyra betydliga åar, *Rottne-*, *Rögd-*, *Mangs-* och *Ljusna-*åarne. Efter ett fall, kalladt Frykforssen, bildar den Nors-elfven, som nedanför Edsvalla-forssar blir segelbar.

Det synes som Frykens dal bildade den djupaste försänkningen i norra Wener-sluttningen. Tio mil från Wenern, vid Fryksände, är vattenhöjden ej mer än 50 fot öfver Wenern, då på samma latitud Klaran och Wrångs-elfven hafva öfver 300 fots höjd öfver Wenern. Fryken har äfven det största djupet; och, såsom vi förut nämnt, bildar den i fortsättningen af sitt utlopp, en djup fåra i Wenerns botten.

5. *Byelfvens dal.* Detta vattendrags källgrenar, hvaraf Wrångs-elfven är den största, flyta tillsammans uti *Flagan* eller *Nysocks-sjön,* som genom Jösse-forssen afbördar deras vatten i *Glafsfjolen*, 7 mil från Wenern. Denna fjord, afdelad i flera delar af olika namn, som kallas *Flagor,* neml. *Elgå-*, *Glafs-*, *Sölje-* och *Björnö-*fjordarne eller *flagorne*, ligger icke

mer än 2 fot öfver Wenern. Man har genom en kanal med en sluss öppnat segelfarten emellan hela detta vattendrag och Wenern. Kanalen, färdig år 1837, är 850 alnar lång, till det mesta sprängd i berg, och dess sluss, som bär *Olof Träteljas* namn, är 110 alnar lång.

Denna kanal, och den segelfart, som dymedelst igenom de naturrika *Gilbergs* och *Jösse* härader blifvit öppnad, lofvar åt dessa negder en ny framtid, enär vattendraget fortsätter sig, ehuru ännu ej segelbart, ända upp till *Kongsvinger*. Dock har redan år 1835, såsom synes af Hellströms karta, varit påtänkt en kommunikation emellan *Sulvik* vid Elgå-fjorden och sjön Ränken; och i år, 17 år derefter, har man med alfvar påtänkt att der anlägga en jernväg. Uti Ränken faller Wrångs-elfven, som kommer från Aklangen nära Kongsvinger, hvilken sjö ligger ungefär 60 P. f. högre.

Wrångs-elfven emottager vatten ifrån Glommen, när denna flod flödar till en viss höjd. Den lilla *Wingersjön* på dess östra sida, har sitt utlopp i Glommen genom en bäck. Söder om Wingersjön och på ringa afstånd ligger den norra sjön *Aklangen*, en källa till Wrångs-elfven. Emellan dessa båda sjöar är en dal, midt för *Lier*-skans, genom hvilken dal landsvägen går från Sverige till *Kongsvinger*. Nästan hvarje år stiger Glommen så starkt, att den rinner öfver åt *Wingersjön*, och från denne genom Lier-dalen i de djupt liggande Aklangs-sjöarne, samt genom Wrångs-åen till sjön *Hugn*, och derifrån i Flagan. Detta förorsakar i dessa sjöar, vanligen i början af Juni, hög flod, som allmogen derikring kallar "*Nordfloden*". Den stiger hastigt, varar några dagar, ända till ett par veckor, och faller aldrig så hastigt, som den stiger.

Wingersjön och Lier-dalen ligga uti en sandmo, som lätt kan genomskäras. För några år sedan skedde uti *Lier-dalen* en betydlig utskärning *).

Man har ofta yttrat fruktan, att Glommen skulle kunna bryta sig en ny väg genom Wrångs-ån åt Svenska sidan.

---

*) Uppgifter af Brukspatron Juel och Magister Hardin.

Men det synes oss vara en fruktan utan grund, så framt ej vulkaniska orsaker medverka. Att Glommen vid Kungsvinger möter motstånd åt östra sidan genom en underjordisk ås, fastän genom äldre flöden betäckt med sand, visar sig så väl deraf, att floden här hastigt tager en vändning åt vester, som deraf att *Aklang*-sjöarne ligga djupare, således nedanför en ås. Glommen ligger, enligt *Hellströms* karta, vid Kungsvinger 497,8 Sv. fot öfver hafvet, och *Aklang* 481,4, eller 16 fot djupare. Således skulle, om det blott vore en sandås som hindrade, Glommen längesedan hafva genombrutit sig denna väg. En annan fråga är, huruvida genom konst medelst en kanal och bergåsens genomsprängning icke båda vattendragen skulle kunna förenas, och hvad verkan en sådan förening skulle hafva på det kringliggande landet.

6. *Wermelens mellandal* ligger emellan Frykens och Byelfvens dalar, bildad af sjön Wermeln, som har 3 mils längd. Den synes väl hafva tvenne utlopp, men de förena sig båda uti ett sund, som sammanbinder Borgviks-fjorden med Wenern, och bilda således blott ett enda.

7. *Silarnes och Learnes dal,* som uptager hela Dals-land och vestra Wermland, är en af de märkvärdigaste ytbildningar i Sverige. Den upkommer neml. af 4 parallelt liggande, betydligt långa, men ganska smala sjöar, *Stora Le*, *Lelången*, samt *Östra* och *Vestra Silen*, hvilka icke såsom uti andra sjökedjor, ligga på långs efter hvarandra, utan äro med hvarandra på tvären sammanbundna genom korta, naturliga kanaler. Efter många forssar samlas deras vatten uti *Laxsjön* och *Ånimmen*, och flyta ut vid *Köpmannabro.* Denna dal, bildad blott af sjöar, företer en mängd af märkvärdiga och undersköna belägenheter. Af sådane nämner *Lignell* företrädesvis *Härskogsbräckan, Sör-knatten*, *Linheds-höjden*, *Gölkullen*, *Hägersknatten,* och hemmanet *Hafden* *).

---

*) Förf. som rest tvärt igenom denna dal, eller rättare dessa ouphörliga sjödalar, ifrån öster till vester, erkänner sig icke hafva sett så märkvärdiga och sköna belägenheter samlade, som i detta landskap.

En *mellandal* emellan *Learnes* och *Silarnes* dal samt *Byelfvens*, bildas af *Åmåls-ån*, och en *bidal* på andra sidan genom Dalbergs-ån, båda af mindre pittoresk natur, än den egentliga af de stora sjöarne bildade hufvuddalen.

Oaktadt Wermland och och Dal äro bergiga landskaper, finnes dock i det södra bältet eller söder om den tvärås, hvarom vi talat, intet enda högt berg. Sjelfva landryggen har knappast någon bergstopp, som stiger öfver 1100 fot. Men i det norra bältet finnas flera bergstoppar af ansenlig höjd. Man anförer *Hof-fjellet* eller rättare *Hufvudfjellet*, liggande ungefär 1½ mil norr om Fryksände, såsom upstigande öfver 1000 fot; men vi måste lemna åsido rigtigheten af denna upgift, till dess vi erhålla någon säker mätning derpå. Andra bergtoppar, som man nämner, äro *Get-kärns-kletten* vid sjön *Rottnen*, *Ränneberget* i Östmarks socken, *Tossebergs-kletten* vester om Fryken tätt vid *Stöpafors* bruk, hvilken senare upskattas högre ifrån sjön än den är. Icke heller finnas berg af någon särdeles höjd på Dal. Det, som *Lignell* anförer såsom det högsta, *Gölkullen* i Hesselskog, stiger ej mer än till 707 P. f. öfver hafvet.

Bergtopparna i Wermland hafva ofta en afrundad kalottlik form, sådane som man ser dem i Erzgebirge i Böhmen, hvilken form man betecknar i Wermland med namnet *klett* *).

Wermland äger i dess norra del stora djupa skogssträckor, hvilande på en vidsträckt gneis-bergsplatå. Dessa äro nästan ödemarker eller åtminstone glest bebodde, och i vestra och norra trakterne hufvudsakligen endast af Finnar. Det är i dessa skogssträckors södra bryn, som de mindre

*) Magister Hardin, som såsom geognost noga undersökt Wermlands nordliga trakter, har kommit till det resultat, att dessa fristående högre bergsklintar äro grönstens-bildningar. Han nämner såsom sådane bergspetsen *Noppi* V. om Lekvattnet, *Svenshöjden*, *Ränneberget* samt *Nolla* NV. från Östmarks kyrka, *Åstbyhöjden* V. om Hvitsands kyrka, samt *Get-kärns-kletten*. Vi få i ett senare häfte tillfälle att utförligare tala härom.

vattendragen börja, och den utgör tillsammans den tvärås, hvarom vi ofvanför talat.

Ofvanför Alstrans dal börjar en skogssträcka i *Brattfors* socken, der den kallas *Brattfors-heden*, hvilken sedan fortsätter sig åt norr genom *Sunnemo*, *Råda* och *Ekshärads* socknar, ända upp till gränsen af Dalarne. Det är denna skogssträcka, som i de gamla tiderne kallades *tiomila-skogen* (*Fernow*, s 38).'

Norr om *Wermelens* mellandal börjar en skogsmark i *Magnskogs* socken, som fortsätter sig i *Gunnarskogs, Gråsmarks* och *Lysviks* socknar, och vidare genom *Östmarks*, *Hvitsands* och *Finnskogarnes*, längs och upp till Norrska gränsen. Denna utgör den fordna *tolfmila-skogen* (*Fernow,* s. 37).

Norr om *Åmåls* mellandal stryker en tredje stor skogssträcka genom *Elgå*, *Glafva, Östervallskogs* och *Köla* Socknar ända upp till Norrska gränsen.

Dessa tre skogssträckor sammanflyta i norr till en enda ofantlig skogstrakt, som utgör Wermlands nordliga platå.

Om man drager en linea, som sammanfaller med de sydligaste af dessa socknars gränsor, så erhåller man den södra brynen af det bergbälte, hvilket vi sagt går tvert igenom detta landskap. Allt hvad som ligger söder om detta, företer en, om ej öfverallt fruktbar, dock alltid lefnadstreflig och leende natur, der de talrika invånarne valt sina bostäder i dalarne vid en flod eller en sjö. Få prestgårdar finnas t. e., som ej äro så belägne, och alla bruk ligga naturligtvis vid forssar, der man hörer hammarn gå, floden brusa, och ser elden spraka i tusentals gnistor högt öfver smedjornes skorstenar. I det norra bältet åter finner man landet ännu i sin vildhet, med långt afskilda bostäder och med ett skadligt samt föga indrägtigt åkerbruk, grundadt på svedning; men om vintren har detta bälte, genom den lönande trävaruhandlen, fått en stor liflighet. Man finner då de stora skogarne upfyllde af timmerhuggare, timmermärkare, timmerkörare, och timmerköpare, som, värdige Olof Träteljas efterföljare, göra allt i verlden för att åtminstone rödja landet.

Småningom börja ståndspersonerne, men ännu icke de sjelfägande bönderne, att inse vigten af att behandla skogen, som ett kapital, af hvilket blott räntan bör tagas. På många ställen har man infört trakthuggning, hvars princip är just denna åsigt. Men på de flesta trakterne hugger man ned skogarne, för att vinna en hastig vinst. Tvåhundra års arbete af naturen blifver ofta utbytt i en öfverflöds-artikel, som snart förstöres; och icke sällan i den värsta af dem alla, bränvin.

Vattnens höjdpunkter *):

1. *Let-elfvens dal.*

A. *Hufvudstammen.*

	Sv. f.,	enligt	P. f.,	enligt
Wenern	——	——	132.	red.
Skagern	232.	Hellstr.	212.	red.
Möckeln	303.	Top. C.	280.	His. 3 s. 15.
Halfvardsjön . . .	550,5.	Top. C.	503.	red.
Torrvarpen	585,3.	Top. C.	535.	red.
Hellefors	617.	Top. C.	564.	red.
Damsjön på Damshöjden	——		725.	His. 3.
— — — corrig.			677.	*His.* 6 159

B. *Grenar.*

a.	S. Noren . . .	495.	Top. C. ?	——	
	Kermen	536.	Top. C. ? **)	——	
b.	Alkvettern, Öjevettern och Ullvettern	379,6.	Top. C.	347.	red.
	Alkvettern och				

*) *Top C.* betyder: Topogr. Corpsens karta öfver Nerike; *red.* betyder att det i Svenska fot upgifna siffertalet är reduceradt i Pariser-fot.

**) På kartan öfver Örebro län finnes *Kermen* upptagen till 495, och *Noren* till 536. Men då Kermen ligger högre än Noren, synes detta vara en förbytning.

	Ullvettern . . .	359.	Hellstr.	——		
	— — . . .	352.	Forss.	——		
	Lungen	——		370.	His. 6. s. 159	
	Daglösen	430.	Top. C.	393.	red.	
	—	——		401.	His. 6. s. 159	
	—	494.	Forss.	——		
c.	Östersjön	426,4.	Top. C.	389.	red.	
	—	398.	Forss.			
	Kroppa	——		516.	His. 7. s. 82.	
	Yngen	670.	Top. C.	612.	red.	
	—	——		625.	His. 6. s. 159	
	—	——		516.	Wahl. H. 3.	
	—	564.	Hellstr.	——		
	—	550.	Forss.	——		
d.	Grecken	586.	Top. C.	535.	red.	
e.	Söder-Elgen . .	607.	Top. C.	608.	red.	
	Sikfors	614.	Top. C.	561.	red.	
f.	Säfsjö	663.	Top. C.	606.	red.	
	Mången	708.	Top. C.	647.	red.	

Bergs och orters höjd:

Berget ö. om lilla Grecken	844.	Top. C.	771.	red.
Lillhöjden och Björkhöjden ö. om N. Elgen .	1139.	Top. C.	1041.	red.
Saxeknut vid Saxen .	1175.	Top. C.	1074.	red.
Nätsjögårdarne vid Nätsjön	1286.	Top. C.	1175.	red.

2. *Klar-elfäens dal.*

A. *Hufvudstammen:*

Forshaga . . .	164.	Hellstr.	149.	red.
Östra Deje . . .	200.	Hellstr.	182.	red.
Munkforssen . .	272.	Hellstr.	248.	red.
Bergsäng . . .	454.	Hellstr.	415.	red.

	Fämund	——		2150.	His. 2. s. 88.
B.	*Grenar:*				
a.	Visten	217.	Hellstr.	198.	red.
b.	*Ufån*				
	Rådasjön . . .	415,6.	Hellstr.	380.	red.
	Askagen . . .	619.	Forss.	565.	red.
	Najen	903.	Hellstr.	827.	red.
	Qvin i Dalarne .	1070.	Hellstr.	978.	red.
	Hornsjön d:o . .	1265.	Hellstr.	1156.	red.
3.	*Alstran:*				
	Molkomsjön . . .	——		263.	His. 3.
4.	*Fryken*	198.	Hellstr.	180.	red.
5.	*Wermelen*	——		215.	His. 3.
	— — . . .	182.	Forss.	——	
6.	*Byelfven:*				
	Harefjorden . .	144,2.	Hellstr.	131.	red.
	— — . . .	148.	Forss.	——	
	Björnöfjorden . .	145,2.	Hellstr.	132,7.	red.
	Glafsfjorden . .	145,4.	Hellstr.	132,9.	red.
	Flagan	304,1.	Hellstr.	278.	His. 3. s. 5.
	Bysjön	372.	Hellstr.	340.	His. 3. s. 12.
	Aklangen . . .	481,4.	Hellstr.	440.	His. 3.
	Glommen vid Kongs-vinger .	497,8.	Hellstr.	455.	His. 3.
7.	*Silarnes och Learnes vattendrag:*				
a.	Rogvarpen . .	——		192.	His. 6 s. 159.
	Laxsjön . . .	244,6.	Lignell.	223.	red.
	— — . . .	249,5.	Hellstr.	——	
	Lelången . . .	307,1.	Lignell.	280.	red.
	Svärdlången . .	311,8.	Hellstr.	285.	red.
	Vestra Silen . .	316.	Hellstr.	288.	red.
	Stora Le . .	343.	Hellstr.	313.	red.
b.	Ånimmen . . .	156,8.	Hellstr.	143.	red.
	Erran	160,8.	Hellstr.	147.	red.

Knarrbysjön . .	342,7.	Lignell.	312.	red.
Edslan	429,1.	Lignell.	392.	red.

Höjder af berg:

Hinsknatten i Hesselskog	733.	Lignell.	670.	red.
Gölkullen i Hesselskog	774.	Lignell.	707.	red. *)

Forssarne i Silarnes och Learnes vattendrag.

	Fallets höjd Sv. f.	Ställets höjd öfver Wenern.	Höjd öfver hafvet.
Wenerns höjd öfver hafvet, enligt Hellström .	——	——	143,1.
1. Upperud	13,5.	13,5.	156,6.
2. Håfre eller Håfverud . .	30.	43,5.	——
3. Buterud	5.	48,5.	——
4. Kathrineholm	7,5.	56.	——
5. Långed	43.	99.	——
6. Långbron	1,5.	100,5.	244.
7. Laxsjöns inlopp *a.* vid Billingsfors, nedre fallet . . .	13,5.	114.	——
8. —— öfre fallet . . .	6.	120.	——
9. Aleström	3.	123.	——
10. Utslags-ström	26,2.	149,2.	——
11. Bengtsfors vid ändan af Lelång	14.	163,2.	306,3.
12. Fallet af stora Le i Lelång vid Lennartsfors eller Ränken	28,8.	192.	335,1.

---

*) På en karta, som år 1844 blifvit upgjord öfver vattendragen inom Dals-land upgifvas följande höjder öfver Wenern: Ånimmen 8,0 Sv. f. — Åkelången 44,2. — Råvarpen 49,1. — Cathrineholm 56,79. — Laxsjön 101,5.

i [illegible] [illegible] [illegible] vid [illegible]	[illegible]	[illegible]	——
[illegible] Skåfors vid Vestra Silens sidos ända	[illegible]	[illegible]	317.4.
Vestra Silen öfver Lelången vid Gustafsfors [illegible]	[illegible]	[illegible]	316.9.
Östra Silen öfver Vestra Silen vid Krokfors . . .	20	193.5.	336.9.
Sjön Lienen vid [illegible] öfver Östra Silen . . .	[illegible]	[illegible]	395.9.

14. Södra Wenerslättningen.

Södra Wenerslättningen innefattar den delen af Westergöthland, hvars vattendrag falla ut i Wenern. Det finnes nemligen tvenne andra delar af Westergöthland, hvaraf i den ena barne, som äro mycket korta, falla ut i Wettern, i den andra betydande floder taga sin väg åt Kattegatt. Den förra delen utgör en smal sluttning af en ås gående längs Wettern, — en del af sjelfva landryggen. Den börjar vid Gullspång i norr, och slutar med Gullkroken i söder. Den är af en annan jordnatur, består, utom ikring *Hjo*, icke af upsvämmadt land, och är skogbevuxen.) Den andra uptager det öfre loppet af Hallands floder, och räknas till Elfsborgs län. I det närmaste och med de undantag här blifvit antydde, utgöres således den södra Wener-sluttningen af Skaraborgs län.

Dess gräns börjar vid *Halle-* och *Hunneberg*, går vester om *Nossa-ån*, samt sedan söder om dennas, äfvensom Lidans och Tidans källor,* samt följer derefter landryggen åt norr upp till Tiveden.

*) Upgifterne på fallens höjd äro af *Lignell* hämtade utur handlingar i Styrelsens för väg- och vattenb. arkiv. Se Beskr. på Grefsk. Dal, s. 8. Det vore önskligt, att sådana upgifter för alla stora vattendrag vore för allmänheten tillgänglige.

Så bergig, som den norra Wener-sluttningen är, så jemn är den södra. Man urskiljer dock på dess vidsträckta fält trenne dalar, genom hvilka de trenne floderne *Tidan*, *Lidan* och *Nossan* flyta, åtskilde af tvenne låga höjdsträckningar. Den första höjdsträckuingen går paralellt med *Tidan*, och utgöres dels af Billingens öfvergångs-berg, dels af en urbergs-ås sträckande sig vester om Billingen, på hvilken ås en märkvärdig kedja af sjöar norr om Hornborga-sjön visar sig, och som derifrån öfver *Klyftemon* fortsätter sig nedsänkt åt norr emot *Thorsön*. Denna trakt, i synnerhet sjö-trakten, beskrifves såsom särdeles pittoresk och skön.

Från denna ås utbreder sig landet åt vester fram till *Lidan* i den slätt, som är så berömd för sin fruktbarhet, och på hvilken Falköping med sin falbygd och Skara äro belägne. Skara-slätten ligger ej mer än 30 fot öfver Wenern, men den stiger hastigt emot Hornborga-sjön, som ligger 150 fot högre.

Det är också på denna del af landskapet — emellan Tidan och Lidan, — som de ryktbara och i geologiskt hänseende så märkvärdiga öfvergångsbergen, *Billingen*, *Ålle-* och *Mösseberg*, *Lugnås* m. fl. mindre, på östra sidan, samt Kinnekulle på vestra sidan, äro belägne.

Den andra åsen sträcker sig emellan Lidan och Nossan, utgöres af *Kjedumsbergen*, och går fram öfver *Kollands* härad. Af denna ås utgör Kollands-ön, jemte den derifrån utgående *Lurö*-skärgården en fortsättning, som möter Wermlands-Näs på andra sidan af Wenern.

Det är märkvärdigt, att på denna senare trakt — emellan *Lidan* och *Nossan* — icke något af Westergöthlands öfvergångsberg visar sig.

Vester om Nossan ligga deremot de lika ryktbara öfvergångsbergen Halle- och Hunneberg.

De trenne landskapets floder, så snart de komma ned från den bergås, der deras källor äro belägne, hafva naturligtvis ett jemnt lopp genom slättlandet, dock med några min-

dre fall. Lidan är segelbar upp till Skåftesby, en mil från Wenern; de två öfrige äro icke segelbara.

Ett vackert fall af 70 fots höjd i en bäck, som nedstörtar från Hunneberg, liknar Schweitzer-fallen, men är smalt, och föga vattenrikt.

Märkvärdig är den mängd af mossar, som ligga strödda öfver landskapet. En del hafva ända till 6000 tunnlands vidd, och tillsammans anses de utgöra en areal af 70,000 tld.

Man har redan verkställt flere af vattendragens och mossarnes sänkning, för att derigenom vinna betydlig vidd af odlingsbar jord. *Tidans* sänkning skall förbättra 2244 t:land. Sjön Långens sänkning gifver 2882 t:l:d. Östens förbättrar 4676, Hornberga-sjöns 2572 tunnland.

---

1. *Vattnens höjd:*

a. *De som flyta åt Vettern* (uptagas här).

	Sv. f.	Enligt	P. f.
Wettern . . .	297,6.	Top.	272.
Wiken . . .	308,6.	„	282.
Örlen	334,8	„	306.
Unden . . .	393,6.	„	359.
Welen . . .	403.	„	368.

b. *De som flyta åt Wenern:*

Sjön Östen . .	218.	Top.	199.
Skagern . . .	232.	„	212.
Hornborga-sjön	327.	„	298.

2. *Öfvergångsbergens höjd:*

Ålleberg . . .	——		447,5.	His. 4. s. 45.
Hunneberg . .	437.	Forss.	432.	His. Min. geogr.
Halleberg . .	497.	Top. s. 10.	454.	
Mösseberg . .	——		844.	His. 4. s. 47.
Billingen . . .	——		853,4.	His. Min. geogr.

—— . . .	——		856. His. 5. s. 63.
Kinnekulle . .	——		856,2. His. 4. s. 47.
—— . .	941.	Top.	
—— . .	1019.	Liljehöök.	

3. *Andra Bergs och Orters höjd:*

	P. f.	Enligt
Foten eller urberget af Kinnekulle lika med Wenerns höjd	130,7.	His. 4. s. 47.
Lunds Brunn på slätten vid Skara .	160.	His. 7. s. 84.
Foten eller urberget af Mösseberg .	299.	His. 4. s. 47.
Sköfde	340?	His. 4. s. 63.
Warnhems Kloster	360?	His. ibid.
Betstorp vid foten af Mösseberg . .	370.	His. 7. s. 84.
Mörka klef på Kinnekulle	330.	His. ibid.
Höjens källa vid Billingen	380.	His. ibid.
Berget vid Finnerödja kyrka . . .	526?	Top.
— — — — — — . . .	574?	Forss.
Domberget	797.	Top. s. 8.

---

15. *Wenerns vattenstånd.*

Den oregelbundenhet, som visar sig i Wenerns stigande och fallande, gör stora sträckor af stränderne nästan lika onyttiga, som om de oföränderligt stode under vattnet. Man har således varit mindre betänkt på att öka sina ägor vid stranden genom sjöns sänkande, än att åtminstone freda dem man ägde för öfversvämning, för att med säkerhet kunna påräkna skörden af sitt utsäde.

Äfven för segelfarten var osäkerheten af vattenståndet farligare än antingen ett stadigt högre eller ett stadigt lägre vatten. Ty skären, klipporna och grunden försvinna och återkomma i mån af vattenhöjden, så att man hvarje gång seglar på ett nytt vatten. Wenern har mycket olika djup, en mängd med grund och en farlig skärgård, bestående af *Lurö-* och *Asp-holmarne* emellan Kollands-ön och Wermlands-Näs.

Ändtligen blef en undersökning anbefalld för att utröna hvad som för ändamålet kunde uträttas. Denna undersökning blef öfverlemnad åt den skicklige Öfver-Direktör *Hagström*, och verkställdes 1818—1820. En beskrifning derom utkom år 1825.

Man finner lätt att det är ett helt annat problem att sänka en sjö, och att hålla den vid en jemn vattenhöjd. Vid en liten insjö kan svårigheten vara ungefär enahanda. Men betraktom Wenern, en af de största insjöar i Europa! Tjugu floder strömma in deruti. Fem deraf komma från höga berg, af hvilkas snö de hafva sin näring. Tvenne gånger hvarje år flöda de med ofantlig våldsamhet; och det ena året är olika det andra, allt efter som snön faller, eller snön smälter på fjellen och i skogarne. Wenern innehåller en vattenmassa af 49 qvadrat mils yta. Att nu påtänka ett medel att hålla en sådan vattenmassa alltid lika hög, i trots af flöden, af afdunstning, och alla omskiften af regn och solsken; det var i sanning ett djerft problem.

Direktör Hagström förklarade det likväl icke blott möjligt, utan han tillstyrkte det tillika.

Den uplösning han gaf åt detta problem var, att vid *Hufvudnäs-öns* sydöstra hörn öppna ett nytt inlopp för Göthaelf, spränga der en kanal, och derifrån låta vattnet störta utför en lodrät klippa ned uti elfven. Det var ett företag liknande de öfriga, som man genomfört för att besegra Sveriges motspänstiga jetteflod.

För att hålla vattenhöjden jemn behöfde man blott förse kanalen med en dammbyggnad med luckor, som skulle stängas eller öppnas efter vattnets i sjön stigande eller fallande.

Öfver-Direktör Hagström bestämde den vattenhöjd, hvarvid sjön Wenern skulle hållas, till 11 fot öfver nedre slusströskeln vid *Sjötorp* *).

---

*) Vid den mätning, pejling och pliktning af Wenern, som man företog i början af 1800-talet, hade man observerat, att då ett grund vid Aspholmarne, kalladt *Gråns*

Han beräknade kostnaden för hela arbetet till 226,807 Rdr Bko, antagande priset för hvarje kubikfamns sprängning till 10 Rdr 32 sk., och ett dagsverke till 32 sk., allt Banko; en obetydlig kostnad för ett så förundransvärdt verk.

Det är högligen märkvärdigt, att man icke satte ens i fråga, att genom en sådan kanal, eller genom flere dylika kanaler tillsammans sänka sjön några fot mera, för att derigenom vinna några nya tusende tunneland jord. Men vi skola straxt få höra orsaken härtill.

Sedan Hagströms undersökning inkommit till K. Maj:t, meddelade K. M. under d. 31 Aug. 1824 åt Länsstyrelserne nödiga föreskrifter angående förberedande anstalter för sänkning af Wenern efter den upgifna planen.

Kort härefter inträffade likväl, att Wenern sjelf satte sig till en höjd af 12 fot öfver nedre slusströskeln vid Sjötorp, eller föga öfver den höjd, hvilken Hagström antagit vara den, hvarvid den skulle förblifva (11 fot). Det befanns då helt oförmodadt, att vattnet vid Mariestads hamn och utloppet till Lidköping dervid blefvo så låge, att endast mindre båtar kunde der inlöpa. När detta nu skedde vid 12 fots höjd, hvad skulle då ej ske vid 11 fot; hvad om floden, tvingad att ej öfverstiga en anständig höjd, något år föll ännu lägre? En följd häraf skulle då blifva att både båtarne, och snart fisken sjelf skulle blifva liggandes på torra landet *).

Naturligtvis anmälte Länsstyrelserne i underd. ett så betänkligt förhållande för K. M., hvarpå följde ett nådigt bref af den 15 Maj 1827, hvarigenom Direktionen öfver segelfarten i Wenern blef anbefalld att undersöka både denna opåtänkta omständighet och sänkningens verkan i öfrigt, så att

gosse med sin flata bergshäll synes 3 à 4 fot öfver vattnet, då är Wenern *lägst*. När åter samma berghäll synes bryta och sqvalpa i sjelfva vattenytan, då är sjöhöjden *medelmåttig*, och slutligen är den *högst* när denna grund ligger fyra fot under vattenytan.

*) År 1805 inträffade ett så lågt vattenstånd, att *Gråns gosse* uppsteg fyra fot öfver vattnet.

icke åter några nya svårigheter kunde lägga hinder i vägen för företagets verkställande.

Hvad nu derefter nämnde Direktion i anledning häraf företagit sig, för att kunna besvara så vigtiga frågor, derom är aldeles intet bekant. Vi veta blott, att Baltzar v. Platen, som icke skulle hafva lemnat dem obesvarade, var då Riksståthållare i Norrige, der han afled år 1829. Sedan afhördes ej mer denna sak. Förmodligen föll Wenern de seåren, och saken bortglömdes.

Det berättas likväl, att år 1835 åter denna fråga företogs till behandling inom vederbörande styrelser för hamnar, kanaler och seglationer, utan att man vet hvartill de öfverläggningar, som förmodligen deröfver höllos, hafva ledt.

Wenern fick således någon tid full frihet att höja och sänka sig efter behag. Men de senare åren, och synnerligen 1851 hade den åter börjat stiga så högt, att ganska stora sträckor ängsmark och redan odlad åker öfversvämmades, hvilket fortfor ännu år 1852.

Efter dessa öfversvämningar hafva Hushållssällskaparne i Skaraborgs och Carlstads län åter börjat fästa uppmärksamheten på denna vigtiga fråga, i anledning hvaraf underdånig framställning hos Regeringen blifvit gjord angående ny undersöknings anställande om möjligheten, utförbarheten och nyttan af anstalter, hvarigenom dessa öfversvämningar kunna förekommas.

Oaktadt en sådan undersökning, redan är för 30 år tillbaka anställd, så är dess förnyande likväl deraf framkallad, att, sedan dess, Götha-kanal blifvit färdigbyggd, och Trollhätte-kanal blifvit ombyggd, och således en förändring i de på vattenytans höjd inverkande momenterne upstått.

Det lider icke något tvifvel, att ju resultatet i afseende på det fysiska af frågan genom en sådan ny undersökning kommer att blifva detsamma sem förut. Men dermed är tydligen andra frågor sammanbundne, som komma att göra den mycket invecklad.

Genom vattenhöjdens sänkning skola nemligen flera vid Wenern belägne städers hamnar förlora i djuplek, hvilket man fruktat skall åstadkomma mer och mindre skada för handlen i dessa städer. Och om strandegarne genom Wenerns sänkning vinna, så förlora måhända i någon mån kust-städerne.

Det är således möjligt att två lokalintressen uppstå emot hvarandra; och vi hafva för icke så långt tillbaka haft tillräcklig erfarenhet af huru en strid emellan lokala intressen kan fördröja och inveckla frågan om de stora företagen i vårt land.

Betraktar man denna fråga i hela sin enkelhet, så visar det sig, att strandegarnes fordran, att Staten bör sörja för att icke deras skördar blifva af sjöns stigande tidtals öfversvämmade, är fullkomligen rättvis och billig, samt statsekonomiskt rigtig, men att lika rättvis och billig är kust-städernes fordran, att deras hamnar icke för strandegarnes fördel blifva försämrade.

Detta senare är likväl icke en nödvändig följd af det förra. Det gifves nemligen två medel att förena båda ändamålen. Det ena vore att Staten åtager sig att genom muddringar, gräfningar och jettéers anläggande åt kust-städerne bibehålla brukbarheten af deras hamnar; det andra att städerne flytta sig längre ut, eller till den nya kusten.

Det är sannolikt endast den första utvägen som kommer i fråga.

Föremålet för undersökningen måste då blifva, huru lågt vattenytan kan sänkas, för att kust-städernes hamnar må kunna bibehållas i lika brukbart skick.

Naturligtvis är det kust-städernes intresse, att det ständiga vattenståndet blir så högt, strandegarnes deremot att det blir så lågt som möjligt.

Hamnen vid Lidköping, för 10 fots djupgående fartyg, är redan förut genom tillskott af 84,750 Rdr af Staten i det närmaste färdigbyggd. Förslaget uptager ännu 28,250 Rdr derutöfver, som staden måste förskjuta. Hamnbyggnaden består uti "en grundläggning af de utlöpande hamn-armarne me-

delst faschin-bäddar". — Hamnens förbättrande och uppmuddring vid *Christinehamn*, kalkulerad till en kostnad af 24,840 Rdr, hvartill lån af Staten erhållits, äro nära färdige, och åsyfta tillvägabringandet af 10 fots seglings-djup. Mariestad ligger vid en vik af Wenern, hvilken är så grund, att blott små fartyg kunna inlöpa till staden när vattenhöjden ej är ovanligt stor. Vanliga Wenerfartyg måste läggas för ankar på lös botten långt ut på redden. Man har derföre gjort upp en plan för hamnbyggnad, hvartill kostnaden ansetts uppgå till 186,080 Rdr Bko (Landsh. Ber. 1843—1847).

Sjön *Dettern* är så grund vid sitt 900 alnars breda utlopp till Wenern, att man med vagn kan färdas öfver detsamma; och innanför är knappast någorstädes öfver 6 fots djup. Dess stränder äro mycket låga, så att de ofta öfversvämmas och skörden förderfvas. Redan 1763 var man betänkt att häremot företaga några anstalter, men då ett nytt hushållssystem snart inträdde, afstannade frågan, och upptogs först å nyo år 1842, då kringliggande socknar ingingo till Regeringen med underd. anhållan om undersökning härom; men vi veta ej om detta ledt till någon vidare påföljd.

Segelfarten öfver Wenern står i närmaste förhållande till sjöns sänkning. Öfver-Direktör Hagström förklarar, att hans förslag är grundadt på förutsättningen att sjöfarten icke skall lida någon förändring. Men vi sakna i hans skrift någon särskilt speciel undersökning, huru lågt sänkningen kan få gå för att ej skada densamma. Hvad man vet är, att den äfven i sitt närvarande tillstånd är högst farlig och svår. Långt ut i Dalbo-sjön sträcker sig *Hinne-* och *Parkuddens* eller *Flåbergs* ref, som åstadkomma många olyckor. Och de fem farlederne emellan öfra sjön och Dalbo-sjön, som gå genom en fortgående skärgård, äro utprickade såsom en vinterväg på en farlig islagd sjö. I storm hjelpa icke prickarne, trädviskorne, flaggorne och taflorne; emedan farvattnet är för smalt för skeppen att fritt röra sig uti och undvika faran. Uti en storm i sistlidne Oktober månad förliste uti en af far-

lederne — vid Aspholmarne — 7 fartyg i hvarandras åsyn, och ingen lots vågade sig ut.

Om det hade kommit i fråga att fritt sänka Wenern, — såsom en annan sjö, — i ändamål att vinna mera odlingsbar jord, så skulle vid blott en sänkning af 6 till 8 fot en stor sträcka torrt land uppstå ikring den 40 mil långa kusten. Lurö-skärgården skulle måhända bilda sig då till flere stora öar, kusten, som nu är lågländ, närma sig det djupare vattnet, floderne bryta sig väg genom den nya kusten ut till djupet, och kanaler behöfva gräfvas och sprängas, flerestädes der kölen nu är i fara att släpa på sjöbottnen, farlederne blifva tydligare, kust-städerne komma att ligga ett stycke upp i landet, och blifva nödsakade att flytta sig, såsom fordom skett med *Luleå*, *Lödese* och *Wenersborg*, en och annan fjerdingsväg fram till den nya kusten och djupvattnet.

Men om sådant har ännu ej varit väckt fråga. Fråga har, såsom vi redan nämnt, endast varit om att bibehålla så mycket land som redan är, och freda detta för öfversvämningar. Men äfven i denna form är problemet icke blott af stor vigt, utan äfven af en ganska storartad beskaffenhet, värdigt våra andra företag för vårt lands natur-utveckling. Och då i anseende till den stora vigt det har för alla som bo vid Wenerns kust, det icke kan undanskjutas, skola vi ännu tillägga några ord rörande de i beräkning dervid förekommande omständigheter. Ty om än problemets vilkor, att både kusten och seglationen skola förblifva oförändrade, bibehålles, så stå dock, såsom vi redan sett, en sådan mängd af förhållanden på olika ställen i nära samband dermed, att de icke kunna betraktas såsom isolerade, utan i sjelfva verket såsom bildande ett system för rörelsen och det industriella lifvet inom hela Wener-bäckenet. Detta bäcken upptager en areal af 450 Sv. qv. mil utom Wenern, och om Wenerns yta*) inberäknas 497 Sv qv. mil, d. v. s. omkring 1000 geogr. mil och inne-

*) Man beräknar Wenerns yta olika. *Akrell* upptager den till 53 Sv. qv. mil, *Forssell* till 47,93, *Warberg* till 47,5.

fattar två landskaper, hvaraf det ena är ett af de rikaste på jern, det andra ett af de rikaste på säd. Deraf kan man finna, att denna sak icke har blott ett lokalt intresse för Wenerns kustboer, utan för hela riket.

Betraktar man Wenerns form, så finner man, att den är afdelad i två olika sjöar, och att den största vattemassan inflyter uti östra sjön, genom de stora vattendragen Norselfven, Klaran, Letefven, Tidan och Lidan, men jemförelsevis obetydligt uti Dalbosjön, samt att den förra sjöns vatten instänges inom de båda näsen, som åtskilja de båda sjöarne. Deraf synes skola följa, att östra sjön måtte stå något högre än Dalbosjön. Detta förhållande är icke utredt. Öfver-Direktör Hagström omtalar endast, att Wenern sällan har fullständigt horisontal yta, utan står nästan alltid högre vid ena stranden, hvilket han tillskrifver blott vindarnes verkan. Det vore derföre af stor vigt, att hafva höjdmätare uti båda sjöarne, äfven som midt i farlederne, och på flere ställen.

Wenern är af ett ansenligt djup. Kaspiska hafvet med en vidd af 3600 qv. mil, har ett djup föga öfver 50 famnar. Samma djup har på många ställen, heldst nära Wermlands-Näs, Wenern. Se här dess djup stora segel-leden från Götha-kanals utlopp till Wenersborg. Östra sjön: fot 42, 72, 196, 234, 270. Sundet emellan Lurön och Kollandsön: fot 66, 34, 30, 42. Dalbosjön fot: 75, 54, 97, 72, 48, 60, 42, 36, 30.

Alla sjöar, hvilka hämta sitt vatten från fjellryggar, hafva stora flöden, och ändra sitt vattenstånd. Genever-sjön uppgifves inom året ändra sin höjd ända till 12 och 16 fot Ja den kan stiga inom timman några fot (Bergm. Jordbeskr. s. 410). Den har en slags ebb och flod.

Wenern är en mycket större sjö. Genever-sjön har i vidd 6,6 Sv. qv. mil (Winqvist), Wenern 49. Men ingen har, så vidt vi veta, tänkt på att hvarken sänka eller bestämma Genever-sjöns vattenstånd. Det vore intressant känna förhållandet vid de större fjellsjöarne i andra länder.

Man trodde förr, att Wenern sänkte och höjde sig pe-

riodiskt 7 år i sänder. Men redan Bergman betviflade det. Nu vet man att deruti råder den största oregelbundenhet.

Öfver-Direktör Hagström har uppgjort specifika tabeller öfver vattenståndet för hvar tredje dag under åren 1807 —1820. Deraf vilja vi uti en af oss uppgjord tabell upptaga vattenståndet under trenne tider på året, nemligen för den 1 Mars, innan vårfloden börjar, för den 1 Juli, sedan vårfloderne äro slutade, samt för den 31 Dec., då vattenståndet bör vara lägst. Dertill lägga vi de dagar då vattenståndet varit högst och lägst under året. På skalan menas med noll vattnets säkert bestämda lägsta stånd, hvilket inträffade i slutmånaderne af år 1810, och motsvarar 11 fot öfver nedersta tröskeln i nedersta slussen vid Sjötorp, samt 10,04 fot öfver tröskeln på öfversta slussen af Carls-graf. Ty denna senare ligger 0,96 fot lägre än den förra.

A. *Observationerne gjorde vid Frugården, Detterns utlopp:*

år	d. 1 Mars	d. 1 Juli.	d. 31 Dec.	Lägst första gången	Högst första gången.
1807	1,5.	2,6.	1,0.	1 Apr. 1,3.	27 Juli 2,6.
1808	1,1.	2,8.	0,8.	8 Apr. 0,7.	21 Juni 2,5.
1809	0,4.	2,2.	1,9.	15 Apr. 0,1.	24 Juni 2,8.
1810	0,5.	1.	0,2.	24 Apr. 0,3.	15 Juni 1,2.

(Obs. 1810 1 Dec. 0,0.

B. *Observationerne gjorde vid Sjötorp:*

1811	0,5.	3,7.	3,2.	9 Febr. 0,05.	8 Juli 3,8.
1812	3,2?	4,5.	4,0.	21 Apr. 2,49.	13 Juli 4,7.
1813	3,4.	3,6.	1,8.	12 Maj 2,9.	17 Juni 3,7.
1814	1,0.	1,6.	2,5.	3 Apr. 0,6.	1 Spt. 1,98.
1815	2,5.	5,0.	3,0.	29 Jan. 2,4.	5 Juni 5,45.
1816	2,5.	5,4.	5,6.	9 Apr. 2,3.	24 Okt. 6,6.
1817	5,7.	6,5.	5,4.	29 Apr. 5.0.	9 Spt. 7,0.
1818	4,7.	7,0.	3,4.	1 Mars 4.7.	1 Juli 7,0.

1819	2,7.	3,4.	0,5.	15 Apr. 2,35.	18 Juni 3,26.
1820	0,45.	4,2.		26 Jan. 0,4.	1 Juli 4,1.

De högsta stånden eller ända till 7 fot upphunnos åren 1817 och 1818.

Från äldre observationer har Öfver-Direktör Hagström samlat några af de högre stånden, hvilka blifvit reducerade till ofvan begagnade skala.

År 1729 om sommaren steg Wenern till 7,37 fot. År 1782 till 8,14. År 1773 till 8,3.

Det skulle vara i hög grad intressant icke blott att få fortsättningen af ofvanstående observationer, samt dem framdeles gjorde på flere ställen i Wenern, utan äfven likartade tabläer öfver vattenhöjden vid Carls-graf och Trollhättan under samma tider. Endast trenne sådane observationer anföras af Öfver-Direktör Hagström, nemligen:

Vattenhöjden:

år	Wenerns höjd öfver Sjötorps tröskel. Sv. fot.	vid Trollh. slussar.	Skillnad.
1810, 29 Okt.	11,0. . .	6,4. . .	4,6.
1817, 5 Sept. . . .	17,97. . .	11,42. . .	6,55.
1818, 29 Juni *) . . .	17,97. . .	11,33. . .	6,64.

Man ser åtminstone häraf att höjderne stiga och falla paralellt. Orsaken till den märkliga skillnaden i Trollhättans vattenhöjd vid två tillfällen, då den var lika stor i Wenern, ligger tydligen deruti, att år 1817 steg vattnet i Wenern långsamt, år 1818 vida hastigare till den anförda höjden. Detta visar, att om vattnet småningom och långsamt afföres, blir förändringen nedom fallen mindre märkbar.

Efter alla dessa uplysningar, hvilka vi ansett oss böra i utdrag meddela, föreslog Öfver-Dir. Hagström, att en kanal **)

---

*) Icke "28 Januari", som genom tryckfel upptages hos Hagström, sid. 37.

**) Denna kanal står såsom ett litet naturligt sund redan

skulle sprängas tvärt igenom Hufvudnäs-ön, eller den lilla holme, som ligger ett par tusen alnar nedanför mynningen af Götha-elf, stänger dess lopp, samt åstadkommer Rånums-fallet, hvilken kanal vid dess nedre ända skulle falla från en höjd af 9 fot ned i elfven.

För att genom denna kanal bestämma vattenhöjden i Wenern, var Hagströms förslag, att tröskeln eller bottnen i kanalens mynning skulle ligga 11 fot öfver nedra sluss-tröskeln vid Sjötorp. Den skulle således afföra vattnet så länge vattenhöjden stod mer än 11 fot öfver nedra slussen vid Sjötorp, men upphöra att flyta så snart den nedföll dit.

Denna vattenhöjd är tillika den lägsta, hvartill man med säkerhet vet Wenerns vatten hittills hafva kommit, (neml. enl. observationerne 1807—1820). Det vore således en möjlighet att hindra vattenståndet att höja sig öfver det hittills lägsta.

Frågan om det deremot understundom kunde sänka sig derunder, har Öfver-Dir. *Hagström* ej upptagit till fullständigt skärskådande. Först sedermera och då saken nu å nyo upptagits, har man framställt det förslaget, att kanalen borde förses med luckor, hvarigenom man efter behag skulle kunna reglera Wenerns stigande och fallande efter behag. Men det ingick icke i Hagströms förslag.

Vi hafva sökt, att med någon fullständighet efter för oss tillgängliga skrifter framställa frågans närvarande ståndpunkt. Denna större vidlöftighet är föranledd af den omätliga vigt, som denna fråga har icke blott för de lokala intressen, som uppväckt den, utan för hela Wenerdalen i flere hänseenden.

Undersökningen härom har äfven en stor vigt i vetenskapligt anseende, ty här — vid en sådan sjö som Wenern — föregå fenomenerne i stort, och de förändringar naturforskarne afnars nödgas med sina små ombrometrar, hygrome-

---

tecknad på *Akrells* karta öfver Trollhättan af år 1800, ehuru ännu origtigt. Det kan blifva rigtigt en dag.

trar, och afdunstnings-instrumenter observera, de ligga här framför dem i en ofantlig skala.

Vi äro således öfvertygade, att Riksens Ständer komma att behandla denna fråga med den största upmärksamhet, och att de hvarken skola räkna på fingrarne de omkostnader, som fordras för undersökningen af ett så stort företag, eller rygga tillbaka för en eller annan million Rdr, som företaget skall kosta mer, om det företages i en större scala; om det ses från synpunkten af hela landets intresse, än om det ses från synpunkten af några lokal-intressen, ehuru äfven dessa icke böra förbises.

Man bör vid beslutet om undersökningen erinra sig, att frågan är i sjelfva verket ett mycket inveckladt hydrostatiskt problem, som knappast kan utan tillhjelp af den högre kalkulen lösas.

---

16. *Wikens kustdal.*

Bohus-län har alltid varit ansedt för ett särskilt landskap, under olika namn, *Alfhem, Ralrike* ech *Wiken*, och i norr och söder med sväfvande gränsor. Icke kan det heller i topografiskt hänseende hänföras hvarken till Dals-land eller Westergöthland. Till detta landskap måste föras ett område, inom hvilket vattnen falla från dessa provinsers vestra trakter till Kattegatt Dess gräns i öster är således lätt bestämd. Men den södra och norra har ofta förändrats. Utan att ingå i någon detalj-undersökning härom, skola vi nämna huru *vi* uppfatta dessa gränsor.

Politiken har bestämdt den norra gränsen vid *Idefjorden*. Den östra går först tvärtigenom södra Dals-land, följaned den ås *), som åtskiljer de vatten, hvilka flyta till Wenern, från dem som flyta till Kattegatt.

---

*) Denna ås är någorlunda utmärkt för ögat, upptagande *Knipefjell*, *Ödsköldsmoar, Kroppefjell*, *Tjurfjell*, och *Skredsviksfjell.* De afskilja ungefär Wallbo härad på Dal

Ifrån Dalsland antaga vi att östra gränsen går öfver Götha-elf vid Rånums-fallen, kommer så till det grundberg, hvarpå Halle- och Hunneberg hvila, följer sedan Skaraborgs läns östra gräns, går derefter, förbi Svälterne, fram till Nossas källor i trakten af Borgstena, och derifrån öster om *Anten* och *Mjören* till Hallands norra gräns, som den följer till hafvet. Korteligen, den innefattar området för alla de floder, som falla i Kattegatt emellan *Ide*-fjorden och Halland, så långt ini landet, som dessa floder räcka.

Wikens sluttning utgör således ett ganska naturligt och lätt uppfattadt område, som hvar och en kan sjelf kringrita på sin karta.

Dess förnämsta vattendrag äro, utom Götha-elf, följande. *Idefjorden* är dess gränsflod, som gifver sin ena kust åt Norrige, och den andra åt Sverige, samt af hvars två grenar den ena, *Tistedalselfven,* hörer till Norrige, och flyter från norr till söder, den andra, *Bullaren* — på en gång både sjö och ström, — hörer till Sverige, och flyter från söder till norr. Tillsammans utmärka de en ganska egen dalbildning, ehuru i rigtningen liknande den, som visar sig i Learnes och Silarnes dal, nemligen rigtningen från norr till söder. En annan ansenlig å är Qvistrums-elfven, ryktbar genom det bedröfliga minne den lemnat från 1788 års krig. Ett annat vattendrag, motsvarande i söder hvad Idefjorden är i norr, är *Lerje-ån*, hvilken uppkommer ifrån en märklig samling af betydliga sjöar, *Mjören*, *Anten* o. s. v., vid hvilken *Alingsås* har ett högst förmånligt läge.

Hvad Götha-elf angår, som, på 7 mils lopp, i en sträcka af $2\frac{1}{8}$ mil faller nära 143 fot, så hafva vi redan meddelat dess märkvärdighet.

---

från Wenersluttningen; och följande kyrkor ligga på sluttningen till Kattegatt: *Töftedal*, *Rölanda*, *Gesäter, Lerdal*, *Råggärde*, *Jerbo*, *Rännelanda*, *Högsäter*, *Färglanda*, *Ödeborg*, *Torp* och *V. Ryr.*

I fordna tider delades denna kust-sträcka i tvenne delar: *Wiken*, den norra, och *Elfsyslet* den södra delen.

Det är i synnerhet den nordliga delen, *Wiken*, som utmärker sig genom sin egna ytbildning. Den har utanför sig en skärgård, som visar huru landet fordom varit, och som är så ansenlig, att man sagt att en tredje del af Bohus-län ligger i hafvet.

Man måste stiga upp på en hög klippa för att få en öfversigt af detta land; och resande välja dertill ofta *Svarteborg*. Man ser på en sådan höjd liksom en sönderhackad, eller i otaliga stycken söndersprängd, bergmassa, emellan hvilkas kala toppar dalar kröka sig, och fjordar ifrån hafvet tränga sig fram, i hvilka senare man ofta varsnar skepp liggande bortgömda, såsom voro de upplagda i en docka. Klipporne äro, äfvensom hafvets klippor, kala, men dalarne äro fruktbara, och i hög grad bördiga, af lera såsom underlag, och af uppsvämmade förmultnade hafsalster. För denna bördighet är i synnerhet *Tjörn* och *Oroust* berömde.

I klippornes sprickor hafva bosatt sig intressanta och flera, annorstädes sällsynta, kust-växter; och Caprifolium beklåder alla klippväggar.

Af brist på skog måste man flerestädes elda med enbuskar och torf.

En mil inåt landet kommer skogstrakten. Der mötes man af sjön *Bullaren* på norra sidan om elfven, Trollhättefallen i sjelfva elfven, och *Mjörens* sjökedja söder om densamma; elementer nog att bilda sköna trakter.

Så utgör Bohus-läns-sluttningen, genom sin ytbildning, ett af de märkvärdigaste landskaper i Sverige; och med hänförelse teckna de resande de omvexlande intryck den lemnar. Halft Schweitz *), halft Norrige. Stundom tycker man sig se en skärgård uppflyttad på landet, med än enstaka tegeltäckta bo-

*) *Leopold von Buch* förliknar det med trakter i Schweitz, med den skillnad, att man ej i dessa ser tremastade skepp ligga ned uti en vik under den uppklättrade resandens fot.

ningar, än skepp i dalarne, lemnande en bild — icke af lugnet, — men af skygden undan stormen. På andra ställen, t. e. söder om Uddevalla, i Näsinge och Hogdals socknar, i trakten kring Qvistrum, m. fl. ser man de mest romantiska nejder. På andra ställen t. e. kring *Bullaren*, hopträngd emellan tvenne berg, som man kallar fjell, visar sig utsigter af den vildaste skönhet. Ikring de lägre delarne af Göta-elf ser man fruktbara fält; under det Trollhätte-fallen tyckas vara qvarlefvan och fortsättningen af den revolution, som i urtiden omstörtade bergen, kringkastade klipporne, urholkade jettegrytorne, och upplyfte hafsbottnen, hvars alster man nu återfinner högt uppå höjderne.

På en af de yttersta klipporne i skären ligger en stad, *Marstrand*, ryktbar för sina, ännu mera genom hafsluften, än genom hafsvattnet, verksamma bad, ämnad genom sin ypperliga hamn, som är öppen, när Köpenhamns, Petersburgs och Stockholms hamnar äro frusne, att blifva en nederlagsplats för hela Östersjön, och en yttre hamn för Götheborg.

Intet enda högt berg finnes i detta bergiga landskap. Tistedals-elfvens höjd vid *Femsjön* säges vara ungefär 280 fot öfver hafvet? *L. von Buch* trodde sig vara på en af landskapets största höjder, *Swarteborg*, när han af sin barometer fick veta, att han ej var mer än 370 P. f. öfver hafvet (enl. *Forssell* icke ens mer än 287). Dock erhålla flere berg i detta landskap namn utaf fjell. Utom dem vi redan hafva nämnt, betecknas med detta namn *Gärums-fjell* och *Kynne-fjell*, emellan hvilka Bullaren ligger, *Forshella fjell*, och *Skott-fjellet* nära Trollhättan, *Tormoseröds* fjell, *Töftedals* fjell, *Jönlanda* fjell, o. s. v. Men de hafva icke fjellens höjd.

Landskapet är ryktbart från forntiden. Invånarne skrefvo sin historia på klipporne eller genom stenmonumenter. Knappast något landskap är så fullt af historiska minnesmärken, blandade med sådane, som naturen der qvarlemnat af sine revolutioner. Man finner der *Walar* (d. v. s. vårdar, stenrör), *hällkisterör*, *dyrhus*, *jättestugor*, *stenstugor*, *hällristningar*, *borgar*, *tingskretsar*, *offerställen* samt *grafminnen*, alla i mängd.

Invånarne voro *Vikingar* i norra delen; *Elfvargrimmar*, — grymma elfboer — i trakten af Götha-elf.

Sannolikt tillhörde de Cimbrernes modiga stamm, ostronätare (se 1 häftet sid. 30), och sjöfarne. På en ö, *Malmön*, bo omkring 50 hushåll af en egen stamm, mindre till vexten än öfrige Bohus-läns invånare, fula till utseendet, enfaldige till förståndet, med gnällande uttal, slutne inom sig sjelfva, föraktade af de kringboende, som kalla dem *Malmö-barnen.*

Invånarne kallas nu *Håttar*, eller ock *Huttar, Nordhuttar,* såsom de på kusterne af Kattegatt, dit de nu måst inskränka sina djerfva tåg, benämnas. De äro af en reslig, smärt och stark kroppsbyggnad, med manliga, uttrycksfulla, starka anletsdrag. Qvinnorne från Tjörn berömmas för sin skönhet *).

---

17. *Mälardalen.*

Sjön Mälaren är till sin bildning mycket märkvärdig. Till sitt omfång ungefär lika stor med Wettern, 17,5 Sv. qv. mil, intager dess vattenyta icke mer än 12,16. Detta härleder sig deraf, att den är uppfylld af öar; så många, att man icke kunnat rätt bestämma deras antal, hvilket en del uppgifver till 1260, andra till 1300.

Mälaren har icke en jemn strand; den är uppfylld af vikar, som sträcka sig ofta långt inåt landet.

De delar af sjön, der vattnet är rymligare och mera fritt för öar, kallar man fjärdar. Sådane äro flera; och då seglaren ej är på dessa, inneslutes han i sund och vikar.

Mälaren, oaktadt med så närbelägna stränder och trånga dalar, är ganska djup *).

---

*) Dragen till den korta teckning, som här blifvit lemnad af detta märkvärdiga land, äro hämtade hufvudsakligen från L. v. Buchs resa, och den förträffliga artikeln härom i Svenskt Convers. Lexic. Många beskrifva ett land, och göra det dock icke åskådligt.

*) Djupet i *Björkfjärden* går till 180 Sv. fot, *Näsfjärden* till 150, *Görfveln* till 138, *Ekolsundsviken, Gränsö-, Staby-*

Jemför man nu denna sjö med *Wettern*, och tänker sig huru fri denna är för öar och vikar, och huru vidsträckt dess utsigt, huru regelbunden i sin strand, så har man här två ytterligheter i form, som icke blott visa huru rik naturen är, utan äfven föra tänkaren till den frågan: hvilken olikhet i omständigheter kunnat leda samma kraft till så olika uttryck i bildning.

Mälaren ligger föga högt öfver Östersjön. *Forssell* uppgifver dess höjd till 6 Sv. fot, *Hellström* till 1⅞; de fleste nyare till 2 fot. Den har ej mer än ett enda naturligt utlopp, nemligen genom den forssande Norrström; men man har till förmån för seglaren öppnat tvenne nya, den ena genom Söder-sluss, den andra genom Telge-kanalen.

Utanför Norrström fortsätter sig samma bildning uti ännu starkare söndersplittring. Stockholms skärgård är den största, ö-rikaste och vidsträcktaste skärgården kring hela Sveriges kust. Om öarne i Mälaren äro 1300, så äro öarne i dess skärgård deremot oräknelige. På kartan ser den ut, som vore den utsprutad ur Mälarens gap.

Vid det smala sund, som afdelar dessa båda skärgårdar, blef Sveriges hufvudstad lagd, för sex århundraden tillbaka. Huru den kom att läggas der, är en af Nordens hemligheter. Det fanns sannolikt då ingen ödsligare trakt i landet, emedan den visade blott klippor, grusiga hedar och barrskogar Ingen äng, ingen åker kunde upptagas der; och ännu i dag måste Stockholmarn för att lära sina barn huru ett sädes-ax ser ut, eller huru Nordens vällukt, friskt nyss slaget hö, luktar, resa milslång väg.

Och dock lade *Birger Jarl* ett under honom mägtigt blifvet rikes hufvudstad på dessa ödsliga klippor. Man kunde säga att ett sådant företag var första dagen af en skapelse. Det var blott chaos af en hufvudstad.

Elfva städer, tjugu till trettio slott och herrgårdar, hun-

---

och *Ocknöfjärdarne* till 90, *Oxfjärden* till 70, *Svingarnsviken* till 54, *Brofjärden* till 48 fot.

drade mindre säterier äro nu strödde kring Mälarens yttre strand. På dess inre stränder, — på öarne, — finner man tjugu slott och palatser, femtio mindre säterier, otaliga villor och lustställen.

Ikring alla hufvudstäder ligga villor, hållne af de rikaste i dessa städer. De hafva en trädgård, en park, en gräfd kanal, ett staket med förgyllda pilspetsar. Men i Stockholm har hvarje villa, — byggd för den rike grosshandlaren, eller den arbetande handtverkaren, för den förnäme embetsmannen eller den underordnade, — mer än hvad en rik Engelsman kan skaffa kring sitt slott; böljande vågor, på hvilka i hvarje ögonblick ett segel skymtar förbi, och ur hvilka klippor lodrätt träda upp, och bryta stormen, som man ser blott på sjön; en park både planterad och instängd af naturen sjelf, af ägaren endast formad och prydd; — och i fonden alltid Stockholm och dess slott.

Alla hufvudstäder hafva sin stora park för att förlusta allmänheten. Köpenhamn har sin *Dyrehave*, Berlin sin *Thiergarten*, Wien sin *Prater*, Madrid sin *Prado*, Paris sina *Elyseiska fält*, och London sina Hyde-, S:t James-, Regents-, och Kensingtons-Parker. I alla finna vi ett och detsamma; kanaler, springvatten, sandade gångar, statuer och lummiga träd. Stockholm har också en park, men den hafva Stockholmsboerne fått till skänks af naturen. Denna park förklarar statsekonomen *Macculloch* vara den skönaste af alla i Europa; och dock finnes der intet enda springvatten, ingen enda kanal med svanor, knappast något enda planteradt skogsträd, inga sandade gångar, och intet annat till staty än *Bellmans* bild, som är satt, der den bör vara, midt ibland folklifvet.

Stockholm har till läget en enda like. Det är *Venedig*, en hufvudstad byggd, såsom Stockholm, på öar, och utan en åker i dess grannskap. Vid Markus-platsen med den utanför liggande stora kanalen, erinrar Svensken sig Stockholms slott och den framför liggande viken; vid Venedigs palatsrader, från hvilka man nedstiger i de framför liggande gondolerne, erinrar han sig skeppsbro-palatserne, och den framför

liggande kajen. På de smala gatorne i Venedig t. e. på den, hvilken man går från Markus-platsen till Rialto-bron, erinrar han sig de trånga Öster- eller Vester-trånggatorne, som gå från slottet till Skeppsbron. Vid Amiralitetet erinrar han sig Söder-sluss; vid gondolerna sjelfva, hvilka skola föra honom öfverallt, och hvilkas form är densamma, som de fordna Vikingarnes drakar, erinrar han sig roddbåtarne i Stockholm, som korsa hvarandra i alla rigtningar på dess fjärdar.

Men Venedig grundades af flyktingar, som ville dölja sig; Stockholm af en återkommande segrare, som ville med denna anläggning grunda en magt i Norden.

Stockholm är obefästad; och dock är hon en fästning. I stället för bastionerne ligga de utskjutande klipporne der; i stället för grafvarne sunden mellan dessa klippor.

När man sjövägen nalkas Stockholm, ser man framför sig fonden af en theater.

På två sidor nalkas henne skeppen. På hvardera sidan har hon en hamn, *en* med sött vatten, *en* med salt; båda så djupa, att fartygen lägga till vid dess strand. Men hvilken väg man än kommer, ser man öfver allt och öfver alla byggnader konungaborgen, liksom i några gamla Tyska riksstäder, der man kringbyggt en gammal riddarborg på en klippa.

Oaktadt Stockholms skärgård har oräkneliga sund, hvarigenom båtar och farkoster kunna framtränga till hamnen, finnes dock blott en enda större farled från hafvet. Denna går förbi Waxholm. Men äfven uti denna farled låg (uti *Kodjups-sundet*) en klippa, der vid Mälarens medelhöjd vattnet ej var mer än 8 à 9 fot djupt. Denna klippa har nyligen blifvit bortsprängd till 17 fots djup, och infarten rensad från nedsänkte skepp.

Mälarens läge till hela det inre landet är beundransvärdt. Genom *Sigtuna-fjärden* öppnar den segelfart genom Upland; genom *Strömsholms-kanalen* ända upp i det innersta, ja framdeles — genom dess förlängning — till det yttersta af Dalarne, till Runn, Siljan och Orsa-sjön. Genom *Arboga graf*

till hjertat af Nerike. Genom fyra andra kanaler, som ännu endast äro utstakade, men vänta på fullbordan, skall segelfart öppnas till nästan alla delar af riket; ja till verldshafvet tvert igenom landet. Den ene af dessa kanaler skall gå ifrån närheten af Stockholm genom Södertörn ned till *Drefviken* och Dalarön. Den andra af dessa är *Yngarens kanal*. Den skall gå ut från Mariefreds-fjärden; genom Yngaren öppna farleder till de inre delarne af Södermanland, och falla ut vid Nyköping i Östersjön. Den tredje är *Wetterns* och *Hjelmarens* kanal, som skall sammanbinda Mälaren med Wettern, och derigenom med *Westergöthland*, *Småland* och *Östergöthland*, samt kunna föra en Svensk skärgårdsflotta, stängd måhända från Mälarens utlopp, att gå ut vid Söderköping, eller denna väg tillbaka. Den fjerde är *Svea kanal*, som skall falla ut i Wenern vid Gullspång, och öppna för hufvudstaden direkt sjöfart med Vesterhafvet, skyddad i krig för Östersjöns kapare. (Jfr *Hellströms* karta öfver vattendragen).

Betraktar man det hela af dessa kommunikationslinier, så finnes det väl ingen hufvudstad så förträffligt belägen; och det lika mycket för landets och sitt eget försvar, som för den inre sjöfarten, ej af mindre vigt än den utländska.

Det är denna märkvärdiga sjö, som utgör bottnen till det vidsträckta bäcken af omkring 240 Sv. qv. mils vidd, som vi kalla *Mälar-dalen.*

Den ås, som utgör kanten af detta bäcken, bildas i vester af sjelfva landryggen,som afskiljer Wener-dalen från Mälar-dalen. I norr bildas den af vattendelarn emellan nedre Dalelfvens grenar och de floder, som flyta till Mälarens norra strand; i öster af den vattendelare, som ifrån Mälarens bäcken afskiljer Roslagens vattendrag, hvilka gå åt Östersjön.

I söder går gräns-åsen ganska nära Mälarens södra strand, afskiljande derifrån Södermanlands vattendrag, hvilka flyta ut i Östersjön.

Den sluttning, som ligger emellan bäckenets kant och Mälarens strand, är till en betydlig del ett fruktbart slättland; nemligen hela Upland, sydöstra delen af Westmanland, Arbo-

gaslätten och Hjelmare-bäckenet. Bergstrakten deremot, som höjer sig i synnerhet åt nordöstra hörnet, är den på malmer rikaste trakt i Sverige.

Sålunda erhöll Sveriges hufvudstad, som Birger Jarl anlade på några ofruktbara klippor, ett ypperligt läge, och blef medelpunkten för de rikaste landskaperne i Sverige, äfvensom den naturliga utgångspunkten för konungarikets hela kommunikations-system. Hvad snillet anade, fullbordade tiden.

Man kan indela Mälar-dalen i tvenne särskilta hufvudsluttningar, den Vestra, och den Norra.

---

18. *Vestra Mälar-sluttningen, eller Nerikes-sluttningen.*

Ehuru denna sluttning till hufvudsaklig del sammanfaller med Nerikes landskap och med Örebro län, hafva de dock olika gränsor, i det att de båda senares äro konventionella, den förras deremot måste grundas på naturliga hydrografiska och orografiska förhållanden.

Nerikes-sluttningen omgifves af åsar på trenne sidor. I vester utgöres gränsåsen af den del af landryggen, som åtskiljer Wenerdalen från Mälardalen (se sid 18). I öster skiljes den från norra Mälarsluttningen genom en ås, som går vester om Hedströmmen*). I söder utgöres gränsen af den ås, som

---

*) Denna ås kan ungefär på följande sätt på kartan uppdragas, då *B* betecknar läget på V. Mälar-sluttningen eller på Nerikes-sidan, *C* läget på N. Mälar-sluttningen eller på Westmanlands-sidan, och *A* läget på sjelfva åskammen.

B.	Dunderberget.	N. Hörken.	— —	— — S Hörken.
A.	— — —	Bringsjöberget.	Grängesberget.	Björnberget.
C.	— — —	— — —	— — — —	— Wessman.

B.	— —	L. Korslången.	Grysjön.	— —	Lien. — —
A.	— —	— — — —	— —	— —	— — — —
C.	Bredsjön.	St. Korslången.	Kloten.	Riddarhyttan.	N. Skärsjön.

åtskiljer Hjelmarens vattendrag från Tisarens och Kolsnarens, och som vidare går långs Mälarens södra strand, nära och söder om Strengnäs, Mariefred, Telge och Stockholm, slutande sig vid kusten, såsom det synes, emellan Bro kyrka och Ersta vik **).

Vestra Mälar-sluttningen har icke mer än tvenne betydliga vattendrag, det ena, som utgöres af Arboga-ån, och dess grenar; det andra, som utgöres af Svart-ån och Hjelmaren med dess grenar och tillflöden.

Dessa båda vattendrag, som afdela Nerikes-sluttningen i tvenne ganska betydligt olika områden, särskiljas af en ås, eller landhöjd, kallad *Kåglan*. Denna landhöjd utgår ifrån de vestra Nerikes-bergen i trakten af *Kihl*, följer södra stranden af sjön *Wäringen* och *Arboga-ån*, afviker sedan något åt söder fram till Eskilstuna, der den genombrytes af ån, samt förenar sig sedan med södra gränsåsen, eller den mot Södermanland.

B.	Krampsjön.	Iresjön.	Skedvi o. Westlandssj:ne.	Himmeta kka.
A.	— —	— — —	— — — — — — —	— — —
C.	Wettern.	— —	Hedströmmen.	Bro kyrka.

B.	Kungsör.
A.	— —
C.	Wiken.

**) Denna gräns kan betecknas genom följande uppställning, då *C* betyder Södermanlands-sluttningen.

B.	Skarbyholm.	Wiby-sjö.	Hardemo.	Hallbergs kyrka.
A.	— — —	— — —	— — —	Allmänning.
C.	Stafkärr.	Snaflunda kka.	Lerbäck.	Tisaren.

B.	Skyllersta kka.	Askers o. Lännäs kkor.	Hjelmaren.	Öljaren.
A.	Flingsbo.	— — — — —	Katrineberg.	Molka.
C.	Svennevad.	Sottern.	Fastorpssjön.	Kolsnaren.

B.	Aspen.	Ramfjärden.	Årla socken.	Barva s:n.
A.	Rekarnes Allmänning.	Allmänning.	Allmänning,	Allmänn:g.
C.	Floda socken.	Dunkers s:n.	Länna s:n.	Dillnäs s:n.

B.	Mariefred.	Klämming.	Turinge s:n.	Telgefjärden.
A.	— —	— — —	— — — —	— — —
C.	Yngen.	Tveta s:n	Järnafjärden.	— — —

B.	Botkyrka s:n.	Stockholm.	Bo kyrka.
A.	Huddinge kka.	Skogstrakt.	— — —
C.	Drefviken.	Erstavik.	

Denna landhöjd, Käglan, är ganska låg. Den får sin största höjd i Glanshammars-trakten*), der den uppstiger till 280 P. f. Den är på sin norra sluttning ganska brant och går så nära Arboga-åns strand, att denna å derigenom ej får några grenar på södra sidan.

Genom Käglan är således Nerikes-sluttningen i sjelfva verket afdelad i tvenne särskilta bäcken eller vattenområden, af ganska olika natur. Det ena utgöres af Arboga-åns bäcken; det andra af Hjelmarens.

I. *Arboga-åns bäcken* har en ganska märklig flodbildning, betingad af Käglans nyssnämnda beskaffenhet. Arboga-ån har nemligen trenne hufvudgrenar, alla kommande från norr, hvilka nödgas förändra sitt lopp när de möta Käglan, och bilda så Arboga-åns stamm. Men ingen enda flodgren faller från södra sidan i Arboga-ån. Dessa trenne flodgrenar äro: *Oppbåga-ån*, *Linde-* eller *Vedevågs-ån*, samt *Nora-* eller *Järle-ån*. Såsom dessa åar, hvilka bilda en stor mängd sjöar, komma alla ifrån norr, så följer att det är emot norr som landet måste höja sig ifrån Arboga-åns stamm. Af dessa åar är Linde-ån den längsta. Den har sina källor uti de högst belägna sjöarne, båda sjöarne Hörken och sjön Silken (766—730 P. f.).

A. *Sjöarnes och vattenpunkternes höjd.*

	Sv. f.	P. f.
1. *Arboga-åns* stamm.		
Arboga grafs mynning i Arboga-ån	6,44.	5,88.
Wäringen	109,8.	100,3.
Vid Ervalla Bruk	222.	202,09.
2. *Oppbåga-ån.*		
Sjön Glien	368.	336,3.

Dessa åsar äro uppdragne efter vattendragen på Hermelins, Hellströms, Forssells och Top. Corpsens kartor.

*) Emellan *Glanshammars* gästgifvaregård och *Djupedals* gård, enl. His. ant. 4. s. 2.

3. *Wedevågs eller Linde-ån, samt dess flodgrenar.*

Rosvalen	211.	192,8.
Rättviks-sjön	468.	427,7.
Ljusnaren	518,7.	474,1.
Björkbro-sjön	547.	500.
Gräns-sjön	614.	561.2.
Kölsjön	691.	631,6.
Silken	838.	765,9.
N. Hörken	851.	777,8.
S. Hörken	853.	779,7.
Sandsjön	924.	844,6.

4 *Järle- eller Nora-ån samt dess flodgrenar.*

Nora-sjön	270.	246.
Få-sjön	295.	269,6.
Usken	319.	291,6.
Asbosjön	340.	310,7.
Wasslunds qvarn	396.	361,9.
Wickern	409,9.	373,8.
Jernboås-sjön	436.	398,5.
Yx-sjön	527.	481,7.
Ringshyttan	540.	493,5.
Bälsjön	566.	517,3.
Grängen	660.	603,2.
Grän-sjön	700.	639,8.

B. *Bergs och Orters anmärkte höjder.*

Klockargrufhyttan, V. om Fåsjön .	403.	368,3.
Stripa, Ö. om Rosvallen	450.	411,3.
Ramsbergs kyrka, V. om Glien . .	488.	446,06.
Berget emellan Nora-sjön och N. Järle	614.	561,2.
Fanthyttan, V. om Rosvalen . . .	629.	574,9.
Fåsjöhyttan, V. om Fåsjön . . .	660.	603,2.
Strassagrufvan, ONO om Rosvalen .	732.	669,1.
Högfors, S. om S. Hörken	833.	761,4.
Hallberg, S. om Silken	873.	797,9.
Berget emellan Kölsjön och Snesaren	980.	895,7.

N. Holmsjö, S. om S. Hörken	. . .	1013.	925.
Rundberget	. . . .	1200.	1096,8.
Röberg Ö. om Grängen	. . . . .	1290 *).	1179,3.

Man ser häraf, att nästan hela Arboga-åns område utgör en ganska hastigt stigande bergstrakt; och att först öster om Järle-ån, längs Arboga-åns stamm fram till Mälaren, finnes ett slätt eller långsamt sluttande och tillika fruktbart land, hvilket utgöres af Fellingsbro socken, och södra delen af Åkerbo härad. Men detta är en helt annan slätt än den egentliga Nerikes-slätten, eller Hjelmar-platån.

Ofvannämnde bergsbygd utgör en betydlig del af de trakter i Sveriges norra tvärrygg, som äro så bekanta för sin rikedom på jernmalmer.

Oaktadt landet är här så uppfylldt af berg, är det icke derför otjenligt för farbara vatten-leder.

Arboga graf eller *Hjelmare kanal*, som nedstiger omkring 73 fot från Hjelmaren till Arboga-ån, är Sveriges äldsta betydligare kanal. Påbörjad redan under *Carl IX:s* och *Gustaf Adolfs* tid, har den sedan ofta blifvit förbättrad och upphjelpt. Senast ombyggd blef den fullbordad år 1830, till 7 fots djup och med 9 slussar. Detta arbete kostade 942,674 Rdr Bko. År 1845 gingo 344 fartyg och båtar genom densamma.

En båtleds upptagande emellan Nora och Örebro är föreslaget, och beräknadt till en kostnad af 600,000 Rdr Bko.

En annan båtled emellan Lindesjön och N. Kopparbergs socken, hvartill Norrsjön och Ljusnaren gränsa, är äfven föreslagen.

En båtled är till och med föreslagen emellan Norra och S. Hörken, således på en höjd af nära 800 P. f. öfver hafvet, hvartill kostnaden är beräknad till 28,441 Rdr. (Se vidare *Modig* om Väg- och Vattenbyggn.)

II. *Hjelmar-bäckenet.* — Hjelmaren ligger, enl. Akrell

*) Dessa uppgifter i Svenska fot äro hämtade från Topografiska Corpsens förträffliga karta öfver Örebro län, och reducerade till Pariser fot.

evågs eller Linde-ån, samt dess flodgrenar.

losvalen	211.	192,8.
Lättviks-sjön	468.	427,7.
jusnaren	518,7.	474,1.
Björkbro-sjön	547.	500.
räns-sjön	614.	561.2.
Kölsjön	691.	631,6.
lilken	838.	765,9.
I. Hörken	851.	777,8.
. Hörken	853.	779,7.
landsjön	924.	844,6.

e- eller Nora-ån samt dess flodgrenar.

Iora-sjön	270.	246.
å-sjön	295.	269,6.
Jsken	319.	291,6.
Asbosjön	340.	310,7.
Vasslunds qvarn	396.	361,9.
Vickern	409,9.	373,8.
ernboås-sjön	436.	398,5.
Ix-sjön	527.	481,7.
Ringshyttan	540.	493,5.
Bälsjön	566.	517
Grängen	660.	6
Grän-sjön	700.	

74, enl. Hellström 80,8, enl. Forssell 80, enl. Top. C. karta 79,2 Sv. fot öfver hafvet. Den är enligt Akrell 6 Sv. mil lång, och i vidd enligt Akrell 4,5, enl Forssell 4,23 Sv. qv. mil.

Denna sjö bildas af Svart-åns och Telge-åns vattendrag, och flyter genom Eskilstuna-ån ut i Mälaren. De bergshöjder, som på alla sidor på mer eller mindre afstånd omgifva den, äro mycket lägre än de som omgifva Arboga-åns område. De aflägsnaste sammanhänga med Tiveden, och äro de högsta; de blifva lägre på N. och S. sidorne; och på östra sidan om Hjelmaren utplattas de till slättland, så att, vid Eskilstuna, Hjelmar-vattnet genomskär bäckenåsen på en höjd af 30 fot lägre än Hjelmaren.

Så väl kring Hjelmaren, som långs Svartån, utgör landet en slät platå, den egentliga Nerikes-slätten, bekant för sin stora fruktbarhet, och den höga odling, hvartill jordegarne uppbragt den. Det är genom denna platå, som både Svea kanal och Örebro-Hult-Jernvägen äro föreslagne att gå; och deras linier åtfölja hvarandra ända förbi Svartå Bruk.

Fråga har varit väckt att sänka vattenytan i Hjelmaren; en åtgärd hvarigenom så väl den vidsträckta kärrtrakten emellan Mosjön och Hjelmaren skulle blifva tillgänglig för odling, som ock en vidd af öfver 20,000 tunnland å de låga mer och mindre vattendränkta stränderne af sistnämnde sjö blifva förvandlade till fast mark. Detta storartade förslag, som inom orten väckt olika meningar, har ännu icke kunnat bringas till något afgörande beslut. (Se uppg. till Top. C. karta, sid. 35.) *)

Höjdförhållandet blir lättast åskådligt genom följande tablå:

A. *Sjöar.*

	Sv. f.	P. f.
Hjelmaren	80,8	72,39.

---

*) Vi känna ej på hvilken punkt denna vigtiga fråga för

Lången	104.	95,0.
Mosjön	114.	104,2.
Tysslingen	130.	118,8.
Bäcke-qvarn . . .	167.	152,6.
Wibysjön	182.	166,3.
Teen	220.	201,09.
Toften	252.	230,3.
Multen	260.	237,6.
Stora Björken . . .	314.	287,02.
Ölen	335.	306,2.
Bodarne-sjön . . .	358.	327,2.
Vestra Laxsjön . .	412.	376,09.
Östra Laxsjön . . .	427.	390,3.
Leken	500,	457,03.

B. *Orters anmärkte höjder.*

Adolfsbergs brunn vid Örebro	—	90.	His. 7. s. 84.
Frösvidal, NV. om Tysslingen	157.	143,5.	
Lekhyttan, söder om Damsjön	658.	601,4.	

---

19. *Norra Mälar-sluttningen eller Westmanlands- och Uplands-sluttningen.*

Vi hafva sett, att denna sluttning afskiljes från Nerikes-sluttningen genom den ås, som går vester om Hedströmmens vattendrag.

I öster går denna sluttning ingalunda till hafvet. Den afdelas derifrån genom en ås eller vattendelare från N. till S., som derifrån skiljer Roslagens vattendrag, hvilka alla gå åt hafvet. Denna senare ås tager sin begynnelse i Dannemoratrakten.

---

närvarande står. Men ännu år 1850 synes densamma ej hafva varit hos Regeringen anmäld, då den ej omtalas i Byråchefen *Modigs* värderika skrift om senaste Väg- och Vattenbyggnader. Stockh. 1850.

I norr begränsas denna sluttning af den ås, som derifrån afskiljer de vatten hvilka, emellan ofvannämnde gränser, gå åt Dalelfven. Det är likväl svårt att uppdraga linien för denna ås, dels emedan de två sluttningarnes vatten uppspringa mycket nära hvarandra *), dels emedan åsen är i sin östra del så utplattad, att den der icke egentligen har någon kamm. Detta visar sig på ett märkvärdigt sätt uti den betydliga sjön Hallarens läge på sjelfva utplattningen af åsen. Höjden af denna sjö öfver hafvet är 199,2 P. f. Söder om densamma ligger Klasbomyran på 194,69 P. fots höjd, och norr om densamma ligger Östaviken af Dalelfven på 172 P.

---

*) Om vi med *B* beteckna läget på Mälar-sluttningen, med *C* läget dels på Dalelfs-sluttningen, dels på Tierps-dalens sluttning, samt med *A* kammen emellan båda sluttningarne, så erhålla vi följande gränslinea:

a. *Mot Dalelfs-sluttningen.*

B. — — — — Löfsjöarne. Sjön Olsen Sjön Tyren.
A. Säfsens k:ka. Ursens klint. Svansberget. Skog.
C. — — — — Nås socken. — — — Björbo Gästgd.

B. Malungen. Rämmen. — — — Bomarsbo.
A. Skog. Sångans klint. Bråfalls klint (761 P. f.)
C. Tansen. L. Ulfsjön. St. Ulfsjön.

B. Stensjön (580 P. f.) — — — Norberget. Mälsjön.
A. Bomarsbo knt (742 P. f.) — — — — — — — —
C. Ljustern. Nårn. Storsjön. Brunnbäck.

B. Wansjön, Bysjön. Silfköparen Sala Damm (169 P. f.)
A. — — — — — — — — Hallaren (199 P. f.)
C. Garbacken, Stora Ljusen. — — — — — — —

B. Klasbomyran (194 P f. Klasbomyran (194 P. f.) Wansjön
A. Hallaren. Nora Sandås. — — —
C. Östaviken (178 P. f.) — — — - — Hnddungekka.

b. *Mot Tierpsdalen.*

B. Wisjön. Wendeln. Tegelmora kyrka.
A. Hallaren (199 P. f.) — — — — — — — —
C. Tämnaren. Tierps kka. Sjön Strömmaren.

B. Films kyrka,
A. Dannemora.
C. Finnsjön,

f. höjd. Hallarens naturliga aflopp är åt Östaviken *); men för att skaffa vattentillgång åt hytte- och grufdriften vid Sala, har man uppdämt Hallaren på norra sidan, och sålunda ledt dess vatten åt söder **). Samma förhållande är med en annnan sjö, *Stora Ljusen*, hvars vatten, medelst genomgräfning af en ås, till 40 fots djup, blifvit ledt tvertemot dess ursprungliga lopp, till sjön Silfköparen.

Sedan denna utplattade ås afskilt Mälar-sluttningen ifrån Dalelfvens, afskiljer den derefter Tierps-dalen, ända fram till Dannemora-trakten, der den ås möter, som skiljer densamma från Roslags-sluttningen, hvilken den lemnar åt öster.

Uti denna norra ås uppkommer flere floder, hvilka alla taga sin väg till Mälaren, de förnämste: *Hedströmmen*, *Kolbecks-ån*, *Westerås-* eller *Svart-ån*, *Sala-* eller *Sag-ån*, samt *Fyris-åns* eller *Sigtuna-fjärdens* vattendrag.

Oaktadt dessa fem floder hafva sitt ursprung i samma ås, flyta ut till samma kust och i samma rigtning, så urskiljer man dock hos dem två alldeles olika flodsystemer. Detta är orsaken, att man indelat den norra Mälar-sluttningen i två särskilta landskap, *Westmanland* och *Upland*.

I. *Westmanlands-sluttningen* ligger emellan Hedströmmens vestra strand-ås och Sag-åns östra. Den innefattar de fyra förstnämnde floderne.

Af dessa fyra floder bildar *Kolbecks-ån* landskapets medel-dalgång. Den börjar i sjön *Wessman*, och fortsätter sig sedan i en kedja af sjöar — *N.* och *S. Barken* samt *Åmänningen*, — hvarefter Strömsholms kanal vidtager. Detta vattendrag har genom denna kanal blifvit gjordt till en båt- eller segel-led ända upp till *Smedjebacken*, ämnad att derifrån fort-

*) Detta är i enlighet med uppgifterne till Top. Corpsens karta. Deremot upptages den på Hellströms karta med naturligt fall åt södra sidan.

**) Genom denna uppdämning skola icke mindre än 9 sjöar hafva sammanflutit, hvarigenom Hallaren erhållit sin nuvarande form och storlek (l. c.).

sättas upp till *Wessman*, äfvensom tillika att sammanbindas med eller möta en annan kanal, som från Ulfsjöarne skulle gå upp till Båtsta vid Dalelfven, och der dela sig i två farleder, en åt sjön Runn och Falun, samt en annan åt sjöarne *Siljan* och *Orsan*. (Se *Hellströms* karta öfver vattendragen.)

Strömsholms kanal började år 1787 och fullbordades år 1795. Den ombyggdes år 1842, 10 fot djup med 32 slussar. Staten bidrog till kostnaden med en summa af 1,311,844 Rdr. År 1846 passerades den af 823 fartyg.

Landets uppstigande synes af följande höjd-förhållanden:

a. *Sjöars höjd öfver hafvet.*

	Sv. f.		Sv. f.		Reduc. till Par. f.	
1. *Sala- eller Saga-ån:*						
Sala damm . .	——		185.	T.	169,1.	
Klasbomyren . .	——		213.	„	194,6.	
Hallaren . . .	——		218.	„	198,2.	
2. *Hedströmmen:*						
Öfra Skinnskatte-bergs-sjön . .	——		——	„	366.	His. 4. 4.
Öfra Wettern .	——		400,4.	„	365,9.	
3. *Kolbecks-ån:*						
Strömsholm . .	12,07.	F.	——	„	11,03.	
Sura-sjön . . .	182,8.	H.	184,32.	„	168,5.	
Mag-sjön . . .	——	„	201,77.	„	184,4.	
Gnien	——	„	201,82.	„	184,5.	
Nadden . . .	234,8.	„	236,32.	„	216,01.	
Wirsbo-sjön . .	246,4.	„	247,87.	„	226,6.	
Åmänningen . .	256,4.	„	257,87.	„	235,6.	
Stora Aspen . .	——	„	258,03.	„	235,9.	
N. o. S. Barken	336,4.	„	337,93.	„	307,9.	
Smedjebacken .	370.	„	———	„	338,2.	
Öfra Hillen . .	460,7.	„	———	„	421,1.	

Wessman . . .	518,4.	„	———	„	473,9.
Billsjön . . .	606,1.	„	———	„	554,02.

b. *Anmärkte orters höjd.*

Klinten vid Bomarsbo, nära Ulfsjöarne . .	812.	F.	———	742,2.
Klinten vid Bråvalla d:o	833.	„	———	761,4 *).

Westmanlands-sluttningen är till största delen ett slätt- eller långsluttande landskap. Det är endast i dess nordvestra hörn som bergsryggen uppstiger till betydligare höjd; och märkvärdigt är, att densamma hastigt och på en gång afbrytes. Om man drager en linea från Avestad nedom sjöarne Åmänningen, och St. Kedjen, emellan öfre och nedre Wettern till sjön Mogen, så erhålles gränsen emellan den högre bergstrakten och det utplattade landet. (Jfr. uppg. till kart. öfver Westerås län, sidd. 4 och 6). Denna hastiga eller branta sluttning fortsätter sig, i någorlunda samma linea, bildande liksom en diagonal genom hela Nerike, ända fram till Toften, så att man har bergsbygd på den vestra sidan om denna linien och slätt- eller lågland på den östra.

Man ser af föregående tablå, att *Billsjön*, oaktadt helt nära slättlands-linien ligger mycket högt, eller öfver hafvet, midt emellan sjön *Barken*, som har blott 309 P. f. och Öfre Wettern, som har 366 P. f. Emellan dessa båda sjöar synes således att en bergsudde skjuter fram.

II. *Uplands sluttning* har ett helt annat vattendrags-system än Westmanlands. I stället för att det senare har fyra parallela hufvudfloder med hopträngda och korta grenar, — en följd af deras parallela gång — utgöres den förra af ett enda vattendrag, *Sigtuna-fjärdens* eller *Fyris-åns*, men med långa

*) Med abbreviationen T. beteknas Top. Corpsens karta, med F. Forssells stora karta, med H. Hellströms karta öfver vattendragen.

och vidt utspärrade grenar. Då sålunda hufvudsluttningen af detta vattendrag är åt söder, komma grenarne deremot från vester och öster. Derigenom är Uplands-sluttningen nästan lika så bred som den är lång.

Oaktadt denna sluttning till en btydlig del sammanfaller med *Upsala län*, äro båda dock af aldeles olika dimensioner, enär länet utgör en jemförelsevis smal remsa, utsträckt i norr och söder, 12 mil lång, men knappast någorstädes öfver 5 mil, och midt på endast 2 mil, bred.

Den ås, från hvilken Sigtuna-fjärdens vattendrag kommer, är mycket låg, knappast, såsom det synes, någorstädes uppstigande till 300 Sv. f. Fyris-ån kommer nemligen från Dannemora-sjön, som icke ligger mer än 53 Sv. fot öfver hafvet. Men af flodgrenarnes rigtning ser man att landet från alla sidor måste något slutta inåt, eller emot Upsala-slätten, hvilken fordom bar det berömda namnet *Fyrisvall.*

Öfvanför Upsala stad har Fyris-ån en höjd af blott 24 eller 25 fot öfver hafvet. (Se uppg. till Top. C. karta.)

Denna ringa höjd har i anseende till den ventilerade och i geologiskt hänseende högst märkvärdiga frågan rörande Skandinaviska vallens höjning en särdeles vigt. Ty enligt den numera allmänt antagna meningen, skulle denna höjning på vestra kusten af Bottniska viken utgöra 4,26 fot på århundradet (se Hellström i Vet. Ak. H. 1823). För 18 århundraden sedan skulle således slätten kring Upsala eller *Fyrisvall*, varit 76 fot lägre än nu, och stått till en betydlig del 56 fot under vatten; ett förhållande, till hvars undersökning vi framdeles måste återkomma.

Höjdbestämmelser för Uplands-sluttningen.

a. *Sjöar.*

Funbo-sjön	8.
Fysingen	9,7.
Norrviken, Sollentuna	16,64.
Ån midtför Tislinge, Östuna	18.

Långsjön, Rasbo	28.
Wallentuna-sjön	32,1.
Ravalen, Sollentuna	32,7.
Walloxen, Östuna	41,5.
Trehörningen, Funbo	45.
Wendelsån, nedan om Tennsta kyrka .	50.
Wendelsjön	53.
Dannemora-sjön	53.
Holmsjön, Husby, Erlinghundra . . .	80.
(Temnaren, Tierpsdalen	89,5).
Strömmaren	91.
Österby Stordamm	98.
Strandsjön, Tibble	187.
Bredsjön, Järlösa	201.
Skärsjön, Wittinge	245.

b. *Mälaren och Östersjön.*

Mälarens yta har ifrån år 1774 till år 1847 (medeltal af de 5 första, och de 5 sista årens observationer) fallit . .	1,834.
och Östersjön på samma tid	1,166.
Detta gör på 100 år för Mälaren . .	2,512.
för hafvet . .	1,596*).

c. *Orter och berg.*

Upsala gamla observatorium	29,71.
Norra d:o, norra trappan	59,71.
Slottets borggård	148.
Gamla Upsala kyrka	71.
Stockholms observatorium, rotundans golf . .	144,14.
Väderqvarnsbacken vid Ulriksdals slott . . .	150.
Sparrsätra kyrka	61.

*) Observation meddelad af Hr Löjtnant E. A Björkman.

Tennsta kyrka	69.
Wänga kyrka	107.
Ramsta kyrka	129.
Tibble kyrka	173.

Trakten omkring Walloxen, medelhöjd	90.
Skogstrakten N. om Höja	100.
Agnsjöbergen, Film	111.
Åsen vid Hammarby	116.
Enköpings-åsen	130.
Högsta trakten i Fresta	130.
Norra skogstrakten i Spånga	140.
Hammarklinten Ö. om Litslena	146.
Anna Johanna grufvor	158.
Högsta trakten V. om Wäsby, Hammarby	160.
Taxnäsberget, Forslunda, Lagunda	189.
Trakten omkring Strandsjön, Tibble	195.
Svinryggen, Långtora, Lagunda	196.
Bergstrakten vid Norrviken	200.
Åsen söder om Ullfjärden	200.

---

20. *Mälar-dalens kust-sluttning.*

Roslagen och Söder-Törn.

Landskapet Roslagen och Söder-Törn är till Mälar-dalen hvad Bohus-län är till Wener-dalen; — den sluttning emot hafvet, som ligger på den yttre sidan af hvardera sjöns bäcken. Till detta landskap bör äfven föras den mellanliggande Stockholms-skärgården; och dessa tre delar inbegripa, i det närmaste, Stockholms län.

Roslagen och Söder-Törn äro uppfylda af sjöar, liksom skärgården är uppfyld af öar och klippor. Och af alla Sveriges sjö-uppfylda landskaper är väl detta det som mest utmärker sig derför. Knappast kan man der resa en half mil, utan att dervid träffa en sjö. Detta slättland är således oli-

ka med Westmanlands slättland och Upland, hvilka liksom andra slätter, hafva mindre antal sjöar.

I. *Roslagens* förnämsta vattendrag äro *Hökhufvuds-ån*, *Norrtelge-ån*, *Edbovikens* eller *Närdingens å*, och *Garnvikens å*, hvilka uppkomma nästan alla fyra i samma trakt långs åt gränsåsen, NO från den betydliga sjön *Erken*. De utgöra med sina grenar en labyrint af vatten, hvars like väl ingenstädes finnes, och hvilkas besynnerliga lopp och förbindelse med sjöarne är omöjligt att beskrifva, utan måste med den största noggrannhet följas på kartan, för att kunna gissa hvart de taga vägen; i synnerhet är Närdingens vattendrag i sådant afseende märkvärdigt.

Roslagen är ett fullkomligt lågland, föga upphöjdt öfver hafvet, liksom Friesland. Men Friesland är uppfyldt af torfmåssar, icke af sjöar.

Roslagens gräns bildar icke någon på fältet särdeles synbar ås. Man kan endast bestämma den genom att draga en linea emellan källorne till Roslagens vattendrag och de östra källorne till Sigtuna-fjärdens vattendrag *).

I nordliga trakten af denna gräns ligga Dannemora grufvor, förande Sveriges yppersta jernmalm.

Roslagen har i N. och S. en skärgård; men midt på kusten, långs *Wäddö*, upphör skärgården aldeles. Måhända är det derföre, som den utanför liggande delen af Bottniska viken kallas haf, — *Ålands haf*. Vid norra ändan af Wäddö ligger Grisslehamn, dit man seglar inomskärs genom kanalen, och hvarifrån postfarten går till Åland. Denna station ligger

---

*) Denna gräns synes börja i norr vid Dannemora allmänning, och lemnar på Roslagssidan följande bekantare ställen: *Finnsjön*, *Älgsjön*, *Gimo-damm*, *Stafbo kyrka*, *Gafvels Långsjö*, *Skeviken*, *Skeptuna kyrka*, *Orksta kyrka*, *sjön Angarn*, hvarifrån den går ut till viken Wärtan; så att om man drar en linea utanför de här nämnde ställen, aktande att icke afskära någon flodarm, så erhåller man Roslagens naturliga gräns.

så nära Ålands skärgård, att man derifrån kunnat telegrafera på 3¼ mils afstånd till Signilds skär, Åländska skärgårdens yttersta klippa. På isen utgör detta afstånd således blott en dags marsch.

I Roslagen finnas trenne kanaler *Wäddö-kanal*, *Åkers-kanal* och *Djurgårds-kanalen*, vigtiga dels för provinsens inre kommunikation, dels för farten på hufvudstaden.

Höjdbestämmelser.

a. *Sjöar.*

Rönmaren, Börstel	10.
Lommaren, Husby	18,5.
Björken, Skederid	27.
Löhammars-sjön, Harg	29,6.
Wellnoren, Knutby	30.
Guttunge-sjön, Skederid	30.
Rösjön, Rö	35.
Erken	40.
Gisslaren	43,6.
Wellen	43,6.
Jättuna-sjön, Knutby	45.
Ån vid Starrängsbron, Alunda	51.
Hosjön, Knutby	55.
Syningen, Rö	50.
Skeviken	51.
Rörsjön, Bladåker	62.
Holmsjön, Bladåker	65.
Ginninge-sjön, Bladåker	53.
Sky-sjön	66.
Bornan, Wäddö	60.
Finnsjön	79.
Älgsjön	75.
Fälaren, Löfsta	106.

b. *Orter och berg.*

II. *Stockholms skärgård* är en af Sveriges märkvärdigaste ytbildningar. Mälarens mynning vidgar sig, genom Roslagens och Söder-Törns utsträckta stränder, till en stor hafsvik. Ifrån Rådmans-ön i Roslagen till Örnön i Söder-Törn är ett afstånd af 10 mil, vikens bredd. Ifrån Norrström till yttersta skären är afståndet 8 mil. Vikens vidd är således öfver 30 Sv. qv. mil. Den är upfyld af öar, holmar, klippor och skär till en oräknelig mängd. De största öarne äro Wermdön, Lidingön, Ljusteröarne, Yxlan, Blidön, Ingarön, Nämdön, Sandhamnsön. Öarne aftaga i storlek emot det yttre hafsbandet och blifva slutligen endast kala klippor, eller skär, — hviloplatsar för skäl-hundarne. Men skären äro samlade der i särskilta grupper på grundare vatten, hvilka grupper man gifver namn af skärgårdar, — t. e. Gillöga skärgård, Lynge skärgård, — hvaraf en del uppgå till en Svensk mils längd.

I denna märkvärdiga arkipelag, på dessa spridda holmar, finner man kyrkor, äfven långt ut i skärgården (t. e. Möje-ön 6½ mil från Stockholm ut i skären), 8 fyrbåkar, som skola leda seglaren på denna farliga väg, der dock sällan skeppsbrott afhöras, lotsstugor, 17 telegrafer, tullstationer, befästningar och en stad, *Waxholm*. Folket berömmes såsom öfverträffande strandboerne i pålitlighet och nykterhet, icke

att tala om deras raskhet, och, genom vana vid stormen, trygghet i sinnet och mod i faran.

Trenne farleder föra seglaren igenom denna labyrint till Stockholm; den norra förbi *Furusund*, den medlersta förbi *Sandhamn*, och den södra förbi *Landsort* och *Dalarön*.

Alla dessa öar hafva ej stor höjd öfver hafvet. Bergen på Wermdön uppstiga till 140—200 Sv. fot; *Hasselkubben* i yttersta skärgården mot Sandhamn är 108 Sv. f. hög.

III. *Söder-Törn*, inbegriper, enl. den vanliga uppfattningen, hela det sydöstliga hörnet af landet söder om Mälaren, — *Södertelge* inbegripet. Men *vi* måste dermed förstå endast den delen deraf, hvars vatten icke flyta till Mälaren. Den ås, som afskiljer dessa båda sluttningar, börjar vid *Erstavik*, går söder om Södertelge, der den utgör den ås, som genom kanalen blef genomgräfd, och slutar på vestra sidan om Järna-fjärden, midt för Mörköns spets *).

Södligaste udden af Söder-Törn är *Landsort*, der södra farleden inomskärs till Stockholm börjar, gående sedan förbi *Elfsnabben*, Svenska flottans fordna hamn, *Utön* med sina rika grufvor, och Dalarön. Af dess sjöar ligga, enl. Hellström, *Drefviken* 70, *Magelången* 71,7, *Stora Örlången* 72,4 och *Brännkyrka sjö* 73,7 öfver hafsytan.

Söder-Törn är, liksom Roslagen, full af sjöar, hvilka till en stor del kunna förenas genom en föreslagen kanal, ämnad att gå öfver en höjd af 70 fot och genom Drefviken sammanbinda Mälaren med Tyresö-viken nära Dalarön.

---

21. *Södra Mälar-sluttningen.*

Mälarens södra kustland utgör ett smalt, — endast några få mil inåt landet sig upphöjande — landskap. Det grän-

*) Denna ås lemnar på Söder-Törns-sidan *Ersta-vik*, der den utgör en skogstrakt, kallad *Hanveden*, *Drefviken*, *Magelången*, *Huddinge kyrka*, *St. Orlången*, *Malmsjö*, *Järnafjärden*, *Tveta socken*, och synes sluta vid Brandalsund.

sar i söder till Hjelmar- och Södermanlands-dalarnes norra gräns-åsar, i öster till Östersjön. I vester åter är dess gräns svårare att bestämma; antingen den bör förläggas till trakten af Kungsör, dit en liten gren af Käglan synes utgå (se Top. C. k. ö. Westerås L.), åtföljd af den sandås, som förbi Kungsör sträcker sig åt norr; eller heldre till *Tunbo* socken, der Qvarnhällsberget uppstiger till 296 Sv. f. och der Qvicksund synes antyda en norråt gående ås.

Sträckningen af den låga bergsrygg, som åtskiljer detta kustland från Hjelmare- och Södermanlands-dalarne, hafva vi förut tecknat. Nästan ifrån midten af denna bergsrygg framgår en gren kallad *Kjula-åsen* emot Mälaren, hvarifrån den förra sänker sig åt båda sidor, åt öster och vester.

I den politiska indelningen räknas Mälarens södra kustland till tre olika län; den medlersta och största delen, med städerna Eskilstuna, Thorshälla, Strengnäs och Mariefred, till Nyköpings; den östra med staden Södertelge till Stockholms; den vestra, — om det anses sträcka sig till Kungsör, — innefattande *Torpa* socken, till Westerås län.

De förnämsta af Mälaröarne, som kunna, såsom närmast kusten liggande, tillhöra detta landskap, äro *Fogdön*, *Aspön*, *Sela-ön*, *Adelsön*, *Munsön* med *Ekerön*, *Svartsjölandet* och *Lofön*.

Höjden af södra gränsåsen uppstiger icke öfver 300 Sv. f. — *Qvarnhälls*-berget i Tumbo socken uppstiger till 296 Sv. f. *Grindhammars*-berget i Barva socken till 213 Sv. fot.

Landets hastiga uppstigande kan synas af Eskiltuna-åns fall från öfre punkten af Hyndevads-fallet, som ligger 1¾ mil från utloppet.

Dessa fall äro vid Thorshälla 14; vid Holm 5; vid Carl Gustafs stad 5; vid Tunafors 19; vid Skjulsta 3; vid Rosenberg 14⅛; vid Rosenholms två fall 5; vid Hyndevad 6⅛ Sv. fot; tillsammans 72 Sv. fot.

Sjöarnes höjd öfver hafvet.

Ärla socken. Eklången 97. Flätsjön 101 Sv f.
Barva. Ökna-sjön 88. Nassen 118 Sv. f.

Dunkers. Wåtsjön 155. Björndammen 197 Sv. f.
Länna. Mörtsjön 116 Sv. f.
Åkers. Wisnaren 28. Marviken 33. Göksjön 141 Sv. f.

---

22. *Södermanlands-dalen.*

Södermanlands-dalen har nästan form af en likbent triangel. Triangelns spets finner man i en bergstrakt af Tiveden, vester om sjön *Tisaren,* der flere socknar — *Snaflunda*, *Wiby, Lerbäck* och *Hardemo,* — hvardera med sitt hörn stöta tillsammans, och der källor upspringa till vattendrag, som gå åt tre olika håll, — till Wettern, Hjelmaren och Östersjön. Det vattendrag, som går till Östersjön, bildar Södermanlands medel-dalgång.

Någon uppgift på höjden af denna märkvärdiga bergstrakt känna vi icke. Men nära Tisaren, vid *Wisboda*-qvarn, ligger ett berg, hvars höjd är upptagen till 433 Sv. f. (Top. Corps. karta).

De båda åsar, som åtskilja det medlersta, till Östersjön gående, vattendraget från de två öfriga vattendragen, utgöra sidorne i ofvannämnde triangel, och framgå såsom vattendelare ända till Östersjön.

Den södra af dessa bergåsar är *Tiveden*, fortsättande sig åt öster genom *Tylöskogen* och *Kålmorden.* Tiveden antages stiga högst 500 Sv. f. (o. 450 P. f.) öfver hafvet. Den går i början brant och tätt intill södra stranden af sjöarne *Tisaren,* och *Sottern*, samt *Svennevads*-ån, hvilket man på sjelfva kartan kan se deraf, att på södra sidan inga åar falla i dessa vatten. Vid gränsen till Östergöthland får åsen namn af *Tylöskogen*, hvilken, närmare Bråviken, förenar sig med *Kolmården*, som, höjande sig brant öfver denna vik, följer den till dess mynning. Afståndet emellan ofvannämnde bergstrakt och denna mynning är omkring 12 mil *).

---

*) Vattendelaren på denna ås lemnar på Södermanlands-sluttningen sjöarne *Tisaren*, *Sottern*, *Ölången*, *Tisnaren*, *Hunn*, *S. Näsnaren*, och *Wirlången*, vidare *Krokeks* kyrka,

Den norra gräns-åsen åter afdelar Hjelmarens och Mälarens vatten från Södermanlands, och sträcker sig från nyssnämnde bergstrakt fram till *Järna*-viken af Östersjön, utgörande ett afstånd af omkring 11 mil.

Den utgör en nästan fortgående skogstrakt **), och ehuru i början brant emot norra sidan utplattar den sig sedermera åt öster, der den slutligen icke mycket öfverstiger 30 eller 40 fot öfver hafvet. Detta visar sig af *Marvikens* och *Klämmingens* läge på hvardera sluttningen, hvilka ligga hvarandra så nära, att endast ett smalt ed afskiljer dem, och hvaraf *Marviken* ligger 33 Sv. f. öfver hafvet och *Klämmingen* 34,6. Om således nyssnämnde ed genombrytes, så erhålles en kanal ifrån Mälaren till det inre af Södermanland; hvilken kanal också redan har varit påtänkt. (Se Hellstr. karta)

Basen till triangeln utgöres af den omkring 6 mil långa hafskusten emellan Järnavikens och Bråvikens mynningar.

Ifrån Tisaren, invid triangelns spets, nedflyter landskapets vattendrag. Det utgör en nästan oafbruten kedja af sjöar, hvilka, småningom sänkande sig terrasslikt ned, gå midt ige-

---

Löfsjön, *Bålsjön*, och *Mars-viken*. Deremot lemnas, på Wetters- och Östgötha-sidan, sjöarne *Mullen*, *Hissjön*, *Hjerta-sjön*, *Glättra-sjön*, *Afvern*, *Ålsjön*, *Regna-sjön*, *Tvaren*, *Ö. Tjutten*, *Fläten* och *Bråviken*. På tvenne ställen är dock vattendelarns läge osäkert, nemligen vid *Regnasjön* och vid *Fläten*, hvilka, enligt en del kartor, ligga på Södermanlands-sluttningen. Men vi hafva vid ofvannämnde bestämning följt *Hellström*.

**) De Skogstrakter, som vattendelarn genomgår, äro: *Lerbäcks-mon*, *Kumla* allmänning, en höjd-sträckning genom *Skyllersta*, *Askers* och *Lännäs* socknar, skogstrakten i norra delarne af *V. Wingåkers* och *Floda* socknar, samt *Öster-Rekarnes* och *Daga härads* allmänningar.

De sjöar den lemnar på Södermanlands-sidan äro *Tisaren*, *Sottern*, *Kolsnaren*, *Skundern*, *Dunkern*, *Klemmingen*, *Sjunda-sjön* och *Svin-sjön*; deremot lemnas på motsatta sluttningen *Hjelmaren*, *Öljaren*, *Aspen*, *Näshulta*-sjön, *Årla*-sjön, *Eklången*, *Marviken*, *Yngen*, *Wallingen*.

som landskapet, och slutligen genom Nyköpings-ån falla ut i en tvådelad vik af hafvet.

De betydligaste af dessa sjöar äro: *Tisaren* 340, *Sottern*, *Ölången* 193, *Kolsnaren* 112, *Wiren* 110, *Djula-sjön* 86, *Yngaren* 59, *Hallbo-sjön* 56, *Södra Långhalsen* 55,6, och Nyköpingsviken 0 Sv. f. öfver hafvet. Denna kedja af sjöar genomskär således landskapet från dess öfversta spets ned till hafskusten och betecknar dess medeldalgång.

Till denna dalgång nedstiga ifrån hvardera af gränsåsarne tvenne andra kedjor af sjöar.

Den ena kommer från den södra eller Tiveds-åsen, och består af sjön *Hunn* omkr. 160, *Tisnaren* 138 och *Wiren* 110 Sv. f., hvilken sista tillhör medel-dalgången.

Den andra kommer från den norra åsen och utgöres af sjöarne *Skundern* 111, *Dunkern* 68, *Misteln* 67, *Gryts kyrksjö* 67, *Båfven* 60, *Lisjön* 58, och *Långhalsen* 55,6 Sv. f., hvaraf den sista tillhör medeldalgången. Sålunda nedflyta dessa trenne sjökedjor, förenade uti Nyköpings-ån.

Utom de här anförde sjöarne är landskapet i öfrigt öfversålladt af mindre sjöar, hvilka sammanbundne i större och mindre grenar, leta sig väg till medeldalgången.

Deras antal är så stort, att Södermanland kan, näst efter Roslagen och Söder-Törn, anses för det sjörikaste landskapet i Sverige.

Man behöfver, för att fatta denna dess egenskap, blott jemföra det med Upland, Westergöthland och Skåne, slätter med få sjöar.

Ett särskilt, men underordnadt, vattendrag är Trosaåns; hvilket slingrar sig in ibland landskapets öfriga sjöar. Det består af *Abborsjön* och *Holmsjön*, som äro de öfversta, *Gällringen*, *Barsäters*-sjön, *Nyckeln*, *Klämmingen*, och *Sillen*, hvilken sista genom Trosa-ån flyter till hafvet.

Flera af landskapets sjöar äro ganska betydliga. Långhalsen är omkr. 3, Yngarn och Båfven 2, Tisnaren $1\frac{1}{2}$, Kolsnaren, Wiren, Sottern, Tisaren, Klemmingen och Sillen hvar-

dera omkr. 1 mil i längd. Alla äro långsträckta och föga breda, hvilket härleder sig från deras hopkedning.

Till denna landskapets märkvärdiga vattenbildning hörer, att uti hela landskapet knappast finnes någon egentlig flod, endast korta flodsträckor eller sund, som sammanbinda sjöarne. De längsta flodsträckorne äro Nyköpings-, och Trosa-åarne, som ej äro annat än alla dessa otaliga sjöarnas utlopp, knappast mer än en mil långa.

Man säger att den betydliga sjön Båfven har 365 öar (Tuneld); — det vanliga antalet, när man ej kan räkna dem.

Sedan höjden af en stor del af dessa sjöar nyligen blifvit bestämd *), och dessa bestämmelser blifvit för allmänheten gjorde tillgänglige, är man derigenom i stånd att göra sig en noggrann öfversigt af landskapets höjdförhållanden.

Vi upptaga i sådant ändamål här de socknar, inom hvilka höjden af en eller flere sjöar är observerad, i den ordning, som dessa sjöar ligga högre. Siffrorne betyda Svenska fot öfver hafvet,

---

a. *Nord-Östra sluttningen eller sluttningen, från norra gräns-åsen, mot medeldalgången.*

Runtuna. Runviken 19 f.
Frustuna. Sillen 32. Frustuna 34,5 f.
Gåsinge. Storsjön 34. Nyckeln 35. Barsäter 60 f.
Dillnäs. Klämmingen 34,6 f.

---

*) Dessa bestämmelser äro gjorde af Hr Löjtnant *E. A. Björkman*, och finnas i Hr Thams värdefulla och synnerligen fullständiga beskrifning af Nyköpings län. Stockh. 1852. Det är Hr *Björkman*, som äfven meddelat mig sina bestämmelser af sjöarnes höjd i Upland och Roslagen, men hvilka bestämmelser, erhållne just i ögonblicket af tryckningen, icke hunnit af mig ordnas, enligt det af mig antagna system för landets hydrografi. Ett sådant ordnande har jag här sökt att utföra för Södermanlands-dalen.

Björnlunda. Hafresjön 35. Ålaken 37. Båfven 60. Lockvattnet 76 f.
Hölö. Lill- och Kyrk-sjöarne 37 f.
Svärta. Ånga-sjön 41 f.
Lid. Eknarn 45 f.
Halla. Hallbosjön 56 f.
Wadsbro. Was-sjön 56. Weckeln 57 f.
Lerbo. Wiksjön 57 f.
Husby. Lisjön 58 f.
Ludgo. Bysjön 61. Likstammen 74 f.
Flen. Årstasjön 61. Flens kyrksjö 72. Orhammars-sjön 80 f.
Gryt. Naten 61. Kyrksjön 67. Misteln 67 f.
Hyltinge. Henaren 63 f.
Forssa. Uren 64 f.
Dunker. Dunkern 68. Skundern 111. Magsjön 152 f.
Skyllinge. Wammeln 72. Spelbysjön 75 f.
Floda. Kyrksjön 77. Harpsunds-sjön 89. Jägeren 106 f. His-sjön 152. Gålsjön 162. Flen 254 f.
Mällösa. Nedingen 86. Hellefors damm 264 f.
L. Malma. Hosjön 119. Björken 131. Bjelksjön 171 f.

---

b. *Syd-Vestra sluttningen, eller sluttningen från södra åsen, eller från Tiveden och Kolmården, mot medeldalgången.*

Lunda socken. Erken 12 f.
Björkvik. Yngarn 59. Wiggaren 126. S. Näsnaren 147 f. Wirlången 171 f.
Stora Malm. Forssjön 85. Djula s. 88. Stensjön 106. N. Näsnaren 139. Storsjön 135. Lunby s. 135 f.
V. Wingåker. Wiren 110. Kolsnaren 112. Bjelken 114. Marsjön 156. Gäringe s. 164. Högsjön 167. Ölången 193. Arnsjön 257 f.
Ö. Wingåker. Näs s. 122. Sättra s. 122. Mörtsjön 136. Tisnaren 138. Starrsjön, Wisken o. Brosjön 140-150 f.
Tuna. Hjelkhytte-dammen 178 f.
Kila. Bålsjön 183. Stafsjön, 230. Löfsjön 290 f.

Svennevad socken i Örebro län. Sottern.
Lerbäcks socken d:o. Tisaren 340 f. (Top. C. k.).

Genom denna tablå, ehuru icke så fullständig den borde vara, men lätt kan göras när ännu flere höjdobservationer öfver sjöarne blifva bekante, har man en någorlunda klar bild af landskapets höjdförhållanden, enär höjden af en sjö, eller af en flodpunkt, bestämmer såsom ett *minimum* det kringliggande landets. I den mån, som sjöarne eller flodpunkterne på denna tablå visa sig ligga högre i en socken än i en annan, inser man att äfven sjelfva landet eller höjden derikring ligger högre i den ena socknen än i den andra.

Hvad nu sjelfva ojemnheterne af landet angår, så finnes inom hela landskapet icke några särskilte berg anmärkte, som höja sig betydligt öfver sjöarne, utan landskapet företer en behaglig omvexling af bergskullar med jemnare land. Endast emot gränsåsarne visar ojemnheten sig i större kontraster. *Willåttinge*, *Daga* och en del af *Rönö* härader sägas kunna anses såsom en miniaturmålning af Alpdalarne, kanske rikare på omvexling än dessa, och skall, (enligt *Tollstorp*, Södermanl. s. 99), derföre äfven kallas *lilla Schweitz*. De utgöras af slätter och dalar, berg och sjöar; omvexlande natursköna bygder, något vilda på norra landhöjdens sluttning, mest leende vid och emellan de stora vattendragen, hvilka utgöra den märkvärdiga sjöklungan i dess midt, som ingenstädes i vårt sjörika land och ännu mindre i Europa har sin like. (Jfr Tham, s. 256.)

Denna landets ljuflighet har gjort, att icke allenast, såsom *Tuneld* naivt säger, Enkedrottningar ofta valt detta landskap till sin lifgeding, utan äfven att rikets förnäme der innehafva stora egendomar. Af omkring 3330 hela hemman i Nyköpings län äro omkring 1870, eller mer än hälften, frälse och säteri. Der ligger det sköna lustslottet *Tullgarn;* der hafva många af de gamla slägterne sina stammgods. Och på en folkmängd af 110,000 innehade, år 1845, 144 personer 1395 hela hemman eller $\frac{2}{5}$ af hela provinsen. (Tham, s. 53.)

Den är också full af minnen från alla Sveriges tidehvarf. Vikings-nästen, ättestupor, jättegrafvar, runstenar och domarsäten från forntiden; och från nyare tider praktfulla sätesgårdar med rika konstskatter, och romantiska traditioner, samt kyrkor med sköna grafmonumenter, hvaraf Christina Gyllenstjernas är, om ej det praktfullaste, dock det dyrbaraste för nationen.

Genom landskapets ringa höjd öfver hafvet, och genom de otaliga, och deribland stora, sjöarne, hvilka mynna in uti hvarandra, är det särdeles lämpligt för kanalers anläggande och vattenleders beredande. Också är en vidsträckt sådan led påtänkt. Den skulle utgå ifrån Mariefreds-viken, och genom sjöarne *Marviken* och *Klemmingen*, dels nedgå till Östersjön vid Trosa, dels ock öppna farled till de stora sjöarne, och derigenom meddela sig åt alla håll i det inre af provinsen, samt slutligen äfven, på en annan väg, neml. genom Nyköpings-viken, gå ut i Östersjön. (Se Hellströms karta öfver vattendragen.)

---

23. *Wetterns bäcken.*

Wettern, om hvilken hos de olärde gå så många sägner, och som gifver de lärde flere problemer att lösa, än någon annan Svensk sjö, förtjenar i sjelfva verket att i flera förhållanden närmare undersökas.

Ehuru vi med våra föregångare antagit, att landryggen i medel-Sverige, ifrån Nerikes stora bergssluttning fram till Smålands stora bergplatå, går på vestra sidan om Wettern, så är det dock lätt att se, att en dylik ås äfven går på östra sidan. De afskilja sig ifrån hvarandra norr om Askersund i samma bergstrakt vester om Tisaren, och inom fyra sammanstötande socknars område (se sid. 132), hvarifrån vattendrag gå åt trenne särskilta rigtningar, — åt Hjelmaren, Nyköpings-viken, och Wettern; och de förenas åter söder om Wettern och Jönköping. Båda tillsammans kunna anses utgöra den landrygg, som går genom medel-Sverige emellan Dess båda stora tvär-ryggar; och Wettern är icke

annat än en ofantlig klyfta, från norr till söder, i denna landrygg, med branta sluttningar ned till dess botten, liknande kratern af en vulkan.

Derigenom har Wettern erhållit ett i hög grad märkvärdigt läge. I stället för att sjöar vanligen äro blott uppdämningar af floder, liggande i rigtningen af en fortgående dal, i hvars ena ända floden flyter in, och i den andra flyter ut, — såsom fallet är med t. e. Gullspång och Götha-elf i Wenern, Arboga-ån och Norrström i Mälaren, och nästan alla mindre sjöar, — så finnes för det första icke någon större flod som flyter in i Wettern, och för det andra utfaller den flod, som flyter ur densamma — Motala-floden, — genom en öppning på sidan och icke vid ändan.

Likväl må man ej tro, att Wetterns klyfta är helt och hållet enstaka, och att den ej fortsätter sig i samma rigtning, eller åt norr och söder, fastän ej genom en flod. I norr går en dal uppifrån ofvannämnde de fyra socknarnes bergstrakt, ned emot Wettern, sedan den bildat sjöarne Melången Östersjön, Fogelsjön och Åmlången.

I söder åter visar sig vid närmare undersökning också en dal, som afdelar Sveriges södra tvär-rygg uti två delar, den vestra och den östra. Denna dal är *Laga-dalen*, hvars botten, enligt Hisingers förmenande (Ant. 4. s. 85) knappast och icke ens vid Laga-åns anträffande i grannskapet af Byarum, skall ligga 200 fot öfver Wettern *). Dessa båda dalar skulle således kunna anses utgöra fortsättningen af den stora klyfta, hvaraf Wettern utgör den djupaste försänkningen.

Skulle således någonsin kunna påtänkas en kanal ifrån Wettern åt södra Sverige, så skulle den endast kunna gå genom Laga-dalen, och falla ut i Laholms- eller Båstads-bugten.

Wetterns bäckenkanter ligga densamma mycket nära, knappast någonstädes mera än två eller 2½ mil. Dess höjd

*) Detta synes motsägas af de uppgifter, som finnas på Forssells stora karta, der sjöarne i Lagadalen uppgifvas hafva en större höjd.

och uppstigande från stranden kan någorlunda bedömas af följande uppgifter på sjöars och orters höjd i Sv. fot öfver hafvet i detta bäcken.

a. *Sjöars höjder.*

Wettern 295,3 Hellstr. 295,2. Forss. 297,6 Top. C. 292,68 Collin. Vet. Ak. H. 1755.
Wiken 308 Top. C. 304 Forss. 306,3 Hellstr.
Ammelången 313 Top. C. 308 Forss.
Örlen 334,8 Top. C. 337 Hellstr. 334 Forss.
Östersjön 365,7 Top. C. 360 Forss.
Anten 383 Top. C.
Sjön vid Christineberg 386 Forss.
Unden 393,6 Top. C. 394,2 Hellstr. 393,67 Collin.
Welen 403 Top. C. 404,2 Hellstr. 403 Forss. 403,69 Collin.
Olofs-sjön 412,34 Collin.
Åklången 428,3 Collin.
Senningen 430 Top. C. 430,17 Collin.
St. Trehörningen 450 Top. C.
Sjön Ören Ö. om Grenna 584 Forss. 585 Hellstr.
Dumme-mosse 700 (672 P. f.) His 7. s. 29.

b. *Bergs och orters anmärkte höjder.*

Possebergs torp vägens högsta höjd 575 His. 4. s. 20.
Holkabergs gästgifvaregård 514 His.
Högsta bergplanen S. om Holkaberg 712 His. 4. s. 81. 100.
Berget Ö. om Grenna 711 Forss.
Omberg 869 His. 4. s. 72; 5. s. 59; 6. s. 80.
Taberget 1129 Forss. Jfr His. 4. s. 78.

Derigenom att Wettern ligger på sjelfva landryggen, sluttar det medlersta Sverige på trenne sidor ifrån Wetterns bäcken; Westergöthland från dess vestra, Östergöthland från dess östra, Hjelmar-platån från dess norra sida. Och medel-Sveriges trenne öfrige stora sjöar, dit landet sän-

ker sig, ligga långt under densamma; Mälaren neml. 290 Sv. fot, Hjelmaren 210 Sv. fot och Wenern 150 fot.

I fall Hjelmare-kanalen en gång blir företagen, sådan den finnes tecknad på Hellströms karta, och vore en kanal möjlig genom Laga-dalen till hafvet[1], så skulle vattenleder ifrån Wettern gå åt Sveriges alla trakter, till norra[1], södra, östra och vestra Sverige. Man måste erkänna att ett sådant läge, — en sjö dominerande ett helt land,— är mycket märkvärdigt.

Wettern är en af Europas största sjöar. Ty vester om Ryssland finnes i det öfriga Europa, ingen så stor. Den är 12½ Sv. mil lång, men högst 2½ mil bred. Dess areal-vidd är 17 Sv. qv. mil, och dess största djup är 70 famnar eller 420 Sv. f., så att dess botten ligger 123 Sv. fot under hafsytan. Den har, olik Sveriges flesta sjöar, endast få öar. Men långs igenom densamma går en ås eller ett klippgrund, kallad *Getryggen* (His. 6. s. 126), hvaraf Wisingsö, Rökneöarne och Fageröm eller Jungfrun utgöra en del af kammen, uppstigande öfver sjöns yta. Äfven i det afseendet är den olik andra Svenska sjöar, att den på långs-sidorne har nästan inga vikar, och blott *en* naturlig hamn, vid Askersund.

Dock har man der med konst anlagt flera hamnar, ss. vid Motala, vid Wadstena. Och vid sista Riksdag anslogos af Ständerne 50,000 Rdr till en hamn för Hjo, till befordran af dess sjöfart; hvilket behöfdes, ty för närvarande har staden icke något enda eget fartyg. (Se Landsh. Ber. 1851.)

Wettern innesluter, dels genom sitt djup, dels genom sin brist på öar, en stor vattenmassa. Hvarifrån denna, som dels uttömmer sig genom Motala-floden, dels afdunstar från en så stor yta, erhåller sitt underhåll, är ett problem, som ännu icke är löst. Sveriges öfriga stora sjöar behöfva för sitt underhåll hämta sitt vatten dels ifrån täta åar inifrån landet, dels genom stora floder, som från aflägsna berg nedföra dessas smältande is och snö, och som under hela loppet samla vatten vidt och bredt ikring sig. Med Wettern är förhållandet annorlunda. Den är instängd inom sina båda å-

sar, som icke kunna för dess underhåll samla mycket vatten, och, i stället för att gifva dem något, hindra vatten att komma dit. Af de källor, som der uppspringa, flyta de fleste icke åt Wettern, utan vända sig åt motsatt håll, bilda sig till stora floder, som gå åt Östersjön, åt Hjelmarn och hela södra delen af Sverige. På vestra sidan flyter Tidan längs åt Wettern; men den söker icke sitt utlopp i denna närbelägna sjö, utan tager en vida längre väg, och faller i Wenern.

Man tager derför för gifvet, att Wettern genom Motala-floden afbördar mera vatten, än den genom sina tillflöden emottager. (Uppg. Top. C. kart. ö. Skarab. L. s. 4.)

Är förhållandet sådant, och lägges dertill afdunstningen, så måste Wettern antingen hafva källor, som uppvälla i dess djup, eller måste den erhålla ganska betydliga underjordiska tillflöden. Flera anledningar visa också, att den står i samband med andra sjöar inom dess eget bäcken, såsom med *Unden* och *Örlen*, hvilka liksom Wettern äro underkastade ett hastigt omskiftande från lugn till häftigt svallande, och af hvilka Unden tillika har Wetterns klara vatten och ett djup af 300 fot, särdeles stort för en icke större sjö. Om *Hungerkällan* i Nykyrke socken berättas, att den stiger och faller tillika med Wettern (Tuneld). Wettern har således tydligen underjordiska gångar. Huru långt dessa sträcka sig, vet ingen *). Att de icke äro så korta, att de blott skulle sträcka sig till des-

---

*) Märkeligt är, att *Fåsjön* i Nora socken har lika höjd öfver hafvet, som Wettern, neml. 295 Sv. fot. Detta vore af mindre vigt, om ej dertill kom en annan omständighet, den neml. att från en medelpunkt i Fåsjön sprida sig gångar af kornig kalksten af mer än 100 fots mäktighet i alla riktningar, och så vidsträckta, att de, så vidt bekant är, sträcka sig från Norra Hörken ända till Möckeln. Denna bergart, — kornig kalksten — befinner sig mycket ofta i gångar, och uppfyller sprickor uti bergen, och särskilt intager den rummet emellan gneis och glimmerskiffer. Samma bergart visar sig äfven i Nykyrke socken vid nordöstra stranden af Wettern (se His. 6. s. 124).

sa sjöar, bevisas deraf, att Wettern är öfverallt uppfylld af starka i flera rigtningar löpande undervattens-strömmar, hvilka om vintren ofta uppbryta isarne i hast och göra vråkar.

Vattnet i Wettern är, såsom endast vanligt uti bergsjöar, utomordentligen klart, så att bottnen kan ses på 60 till 70 fots djup. Det har tvenne ovanliga rörelser, icke beroende af nära liggande orsaker. Den ena yttrar sig med strömgång och svallvåg emot storm och oväder; ett fenomen, som äfven bevisar underjordisk gemenskap med något annat vatten, ifrån hvars grannskap stormen kommer, och som redan är i rörelse. Den andra rörelsen består i Wetterns periodiska stigande och fallande under hela år till 21 à 32 tums höjd; en förändring, som skall vara aldeles oberoende af torkår eller våtår.

Uppå dess yta visar sig ofta hägringar, dunstbilder och optiska fenomen, hvaraf inbillningen eller synvillan tillskapat sagor om underjordiska väsen, som uppstiga på vattenytan; och det är ifrån Wetterns strand, som den ryktbara Neckens polska, som Afzelius gjort oförgänglig, är hämtad.

Det visar sig af de företeelser vi anfört, att sjön Wettern framställer åtskilliga märkvärdiga fenomen, som förtjena att genom noggranna observationer närmare undersökas.

---

24. *Östgötha-dalen.*

Östergötland liknar deruti Upland, att det vattnas af ett enda vattendrag, med vidt utbredda grenar. Detta vattendrag är Motala-elfven. Genom ett sådant flodsystem erhåller detta landtkap en bred, nästan fyrsidig form.

Den vestra sidan af denna fyrkant är Wetter-bäckenets kant, utgörande en ås, högre i norr och söder, låg och omärklig, bildande nästan en slätt midtpå eller ifrån Omberg till Motala.

Den norra sidan är *Tiveden*, eller såsom den der säges heta, *Tylö-skogen*, som sträcker sig ända fram till sjön *Hunn.*

Den södra sidan är den östra delen af Sveriges södra

tvärrygg. Såsom gräns för Östergöthland kan den anses börja vid *Stigamo*, som ligger rätt i söder från Jönköping. Den går derifrån, i flera krökningar, fram till trakten söder om Wimmerby. Man ser der en liten sjö *Gisen*, och vid densamma en bergsklint *Gise-skallen*, der dess rigtning mot öster slutar, och vidtager emot norr.

I öster går Östergöthland icke till hafvet, utom på ett litet stycke, emellan Bråviken och Waldemarsvik, som utgör en särskilt dertill hörande bidal. Kustlandet söder om Waldemarsvik hörer till Calmar-dalen. Tvenne åsar, den ene fortsättande den södra sidan, kommande från Wimmerby-trakten, och skiljande, såsom nyss är nämndt, Östergöthland från Calmar-län, och den andra kommande från trakten af sjön Hunn, utgörande en del af Kolmården, och skiljande det från Södermanland, mötas sänkande sig ned i trakten af Norrköping. Det är denna ås, som tvingat Motala-floden att — i stället för att gå, genom Asplången, den kortaste vägen till Östersjön, — vända om åt norr och gå till Glan *).

Midt igenom Östergöthland flyter Motala-floden, bildande sjöarne *Boren*, *Norbysjön*, *Roxen* och *Glan*. Dess utlopp utur Wettern ligger 295 Sv. fot högt öfver hafvet. Dess längd är omkring 8 mil, men då sjöarna upptaga mera än 4 mil, så utgör lutningen af dess lopp ifrån Wettern till dess mynning i Bråviken mer än 70 fot på milen.

Deremot utgör det absoluta afståndet, eller räta linien emellan dessa båda punkter, omkring 6 mil, hvilket görför landets lutning omkring 40 fot på milen.

Ofvannämnde sjöars höjd är följande: *Wettern* 295,2, Hellstr.; *Boren* 243,5 Hellstr; 242,18 Coll.; *Norby-sjön* 218,5 Hellstr.; 216,48 Coll. *Roxen* 109 Hellstr.; 110,47 Coll. och *Glan* 70,2 Forss.; 70,22 Coll., allt Svenska fot. Motala-flo-

*) Dessa genom vattendelningen bestämda gränser, skilja landskapet något ifrån Linköpings län. Till detta län hörer neml. norra Wetterkusten, men deremot bör derifrån frånskiljas *Norra Wedbo* och *Säfvedes härader*.

den nedstiger således uti fem afsättningar. Det första trappsteget till Boren är 52 fot; det andra till Norby-sjön är 25 fot; det tredje till Roxen är 109 fot; det fjerde till Glan är 39 fot; det femte till Bråviken är 70 fot. Dessa trappor utgöra det mest regelbundna nedstigande af någon vattenlinie i Sverige.

Östergöthland delas i tvenne hufvud-sluttningar, den norra och den södra, hvilkas floder likväl, hvardera ifrån sin sluttning, sammanträffa i sjön Glans bäcken.

a. *Den norra sluttningen.*

Man ser att nästan inga, eller blott högst obetydliga åar falla på norra sidan in uti Motala-floden. Deraf visar sig, att en bergås följer denna flod långs åt norra sidan inemot Glan *). Det är denna ås, som jemte Tiveden och Kolmården i norr, af norra sluttningen bildar en särskilt dal, skild ifrån den södra sluttningens, och som lutar icke blott åt Motala-ån, utan äfven emot sjön Glan och Bråviken.

I denna dal gå tvenne betydliga åar. Den ena är *Haddebo-* eller *Ysinge-ån*; den andra *Finspångs-* eller *Emma-ån*. Båda taga sitt lopp mot Glan, hvaruti de infalla ej långt ifrån hvarandra.

Den bergstrakt, hvarifrån de komma, är icke hög; *Kjellmo* kyrka ligger icke högre än 369 Sv. f. (337 P. f. Se His. 6. s. 160), och länsskillnaden emellan *Kjellmo* och *Emma* 432 Sv. f. (395 P. f.), eller efter en annan uppgift 385 Sv. fot (361 P. f. Se His. 6. s. 160 och 3. s. 124). *Ormön*, norr om *Ånnesjön*, ligger 394 Sv. f.; backen ofvan om *Åby* gästgifvaregård på Kolmården ligger 327 Sv. f. (308 P. f. His. 7); höjden emellan Marsjö och Bratteberg 301 Sv. f. (276 P. f.). *Emma ström* vid gästgifvaregården 273 Sv. f., enl. Fors-

*) Sådant hafva vi förut anmärkt vid Arboga-ån och Svennevads-ån i Nerike, och är ett nytt bevis för den i denna skrift följda grundsatsen, att man af flodernas gång kan sluta till bergåsarnes, samt tvärt om.

sell. *Hellesta kyrka* 228 Sv. f. (209 P. f. His. 4. s. 61). *Regna-sjön* 168,5 Hellstr. Hela norra bergstrakten, der ofvannämnde ställen ligga, uppstiger således i allmänhet icke öfver 400 Sv. f.

I öfrigt är denna sluttning en vild trakt, genomdragen af sjöar, och skogbevext. Några större odlade marker träffas likväl omkring Kjellmo, Hällesta och Wånga kyrkor. Bergen innehålla här och der jernmalm (Hellesta och Wånga), samt kalksten med insprängd serpentin, känd under namn af Kolmårdsmarmor.

b. *Södra sluttningen*

Den södra sluttningen är mycket vidsträcktare. Den kommer från en aflägsnare och vida högre bergstrakt. Den lutar icke åt öster såsom den norra, utan emot norr, och till Motala-floden.

Längs åt Motala-ån ifrån Wadstena-trakten, ända fram till Linköping går den bekanta fruktbara Östgötha-slätten på en basis af öfvergångs-bergarter, som dock sällan träda i dagen. Den vestligaste delen deraf, Wadstena-slätten, kallas *Hofs-bygden.*

Men ej långt söder om Skeninge uppstiger landet till en ansenlig höjd. Det genomstrykes af tvenne betydliga floddrag. Det ena är *Svartåns*, det andra är *Stångåns.* En ås går emellan dessa, som utgör en utgrening af *Holaveden*, eller den skogstrakt, på hvilken den betydliga sjön Sommen ligger.

Häraf uppstå tvenne dalar, som taga sin rigtning ifrån söder till norr, *Svartåns dal* och *Stångåns dal.*

1. *Svartåns dal* nedstiger ifrån Sommen, som, enl. Hellström, ligger 528 Sv. f. *) öfver hafvet, enl. Hagelstam 450, på norra sluttningen af de höga Småländska bergen.

---

*) Uppgifterne öfver höjderne här stämma ej rätt väl härmed öfverens. *Bredesta* kyrka skall ligga 458 Sv. f. (419 P. f.); *Såby-sjön* vid *Såthålla* 421 Sv. f. (385 P. f.), enl. His. 4. Men dessa måste, emedan deras vattendrag gå

Sjön *Sommen* är en märkvärdig bildning. Östergöthlands största sjö, 3½ mil lång, 1½ mil bred, ligger den i dess högsta bergstrakt, den fordna Holaveden, i en vidsträckt bädd af granit (se Hisingers karta), som synes vara en utskjutning från de höga Smålands-bergen. Sedan den samlat tillopp rundt ikring sig, flyter den ut genom Svartån, bildande en bred dal, hvilket man kan se af dess långa och utspärrade grenar.

2. *Stångåns dal* består af en kedja af sjöar, neml. *Krön*, *Juttern*, *Åsunden*, *Jernlunden*, *Rengen* och *Erlången*, hvilka slutligen genom Stångån falla i Roxen. Af dessa ligga, enligt Hellström, *Krön* på en höjd af 271,3, och *Åsunden* 262 fot. Med dem äro *Vårveln* 389 Forss.; *Jernlunden* 377,4 Hellstr. och *Kisa-sjön* 272 fot, Forss. höge, förbundne.

Dessa sjöar har man föreslagit att sammanbinda till en segelbar farled. En sådan finner man upptagen på Hellströms karta öfver vattendragen. En början dertill var också beslutad redan år 1799. Gräfning och slussarbete började den 1 Maj 1803. Man kallade den Kinda kanal. Men byggnaden har afstadnat, och en träsluss med vindbrygga återstår endast såsom ett minne af företaget.

Öfre delen af Stångåns dal ligger lägre än öfre delen af Svartåns dal. *Wimmerby* ligger icke högre än 404 Sv f. (370 P. f. His. s. 7; s. 32) öfver hafvet, således lägre än *Sommen*.

I Stångåns dal äro belägenheterne berömde för sin pittoreska skönhet. Kring sjön *Krön* skall trakten vara helt och hållet ett Schweitzerlandskap. Så äfven kring sjöarne Åsunden och Jernlunden. De mångfaldigaste utsigter från höjderne omvexla med nästan hvarje steg den resande tager. "Några ställen äro så retande sköna, att man har svårt att skilja sig ifrån dem. Emellan *Rimforssen* och *Målbäck* erinrar allt om de tjusande trakterne i Schweitz omkring sjöarne i

---

till Sommen, ligga högre och ej lägre än 528, och på någotdera stället måste således misstag äga rum.

Zug och *Luzern*, och om vägen till *Meyringen*". (Schub. I. s. 203.)

c *Wikbolandet och Hammarkind.*

Den ås, som på östra sidan afskiljer Calmar län ifrån Östergöthland, afviker ifrån sin nordliga rigtning och vänder sig mot Östersjön norr om sjön *Yxningen*, och Waldemarsvik, under det att en gren deraf fortsätter den norra rigtningen, — gående emellan Roxen och Asplången ända fram till trakten af Norrköping.

Härigenom bildas en ifrån det öfriga Östergöthland aldeles afskild trakt, instängd emellan Bråviken och Waldemarsvik.

Midt i denna trakt, emellan Bråviken och Waldemarsvik, utgår tillika en annan vik af Östersjön, nemligen Slätbaken eller Söderköpings-viken, hvilken afdelar denna trakt i tvenne sluttningar, den norra som kallas *Wikbolandet*, och den södra, som utgör *Hammarkinds* härad. Dessa äro mycket olika den öfriga Östgöthaslätten, i det att öfvergångsbildningen, som karakteriserar den förra, der helt och hållet upphört.

---

25. *Götha-Kanal.*

Så märkvärdig som Götha-kanal är genom de svårigheter, som naturen för dess utförande lagt i vägen, så är den det icke mindre genom de hinder, som okunnigheten, fördomarne, och partinitet lade i vägen för dess fullbordande.

Skildringen af dess anläggning och de skiften, som vid dess utförande förekommo, utgöra ett intressant kapitel i Sveriges statsekonomiska historia.

Trenne Biskopar i Linköping hafva på olika tider varit de, hvilka satt tanken om en seggelleds öppnande emellan Vester- och Östersjön i gång, och fästat derpå Regeringens och Ständernes uppmärksamhet; Biskop *Brask* vid Söder-

telge riksdag år 1516, *Rhyzelius* vid 1741 års riksdag, och *Rosenstein* vid den af år 1809; en tillfällighet, som kan förklaras deraf, att denna segelled skulle gå förbi biskoparnes boställe och dessa således lättast och omedelbarast kunde inse nyttan af ett sådant företag *).

Biskop Brasks framställning blef icke utan verkan. Sjelf började han en båtled förbi sitt slott Norsholm, och arbetets fortsättning omtalas under Johan III (1583).

Biskop Rhyzelii motion härom framstäldes vid Hattarnes första riksdag, och bifölls utan svårighet, men verkställigheten uppsköts genom det mellankommande Ryska kriget. År 1752 beslöts saken å nyo, och år 1755 erhöll en ingeniör *Collin* uppdrag att afväga förekommande sjöars höjd, för att bestämma den föreslagna segelledens rigtning. Resultatet af hans undersökning är oväntadt. Han förordade neml. kanalens utgång till Bråviken och icke till Slätbaken. (Se Vet. Ak. Handl. 1755.)

Vid 1756 års riksdag beslöts också, på grund af undersökningarne, en farleds öppnande, som skulle gå från Roxen till Bråviken. Men då kort derefter Trollhätte-arbetet förstördes, Pommerska kriget mellankom, och Hattarnes välde störtades, förekom ej frågan förrän vid riksdagen 1772, då beslutet förnyades, hvarefter dock först åren 1780—1783 af *Thunberg* och *Schveder* undersökningar anställdes, och ny plan för företaget framlades. I denna plan antogs åter, att segelleden skulle gå ut vid Söderköping, eller i Slätbaken.

Sedan Trollhätte-kanalen år 1800 blifvit färdig, fästades åter uppmärksamheten på ämnet, hufvudsakligen genom Baron, sedermera Grefve, *Platens* skrift öfver kanaler i Sverige år 1806. Engelska kanalbyggaren *Telford* inkallades, för att på stället undersöka möjligheten och den lämpligaste rigt-

---

*) *Rhyzelius* synes annars icke hafva varit en särdeles vän af fortskridandet, då det berättas, att han skall hafva ansett Vetenskaps-Akademien för en hednisk stiftelse; hvilket dock icke är värre än att hans företrädare *Brask* önskade att apostlen *Pauli* skrifter aldrig blifvit kände.

ningen af en sådan segelled, hvilkens undersökning ledde till hufvudsakliga stadfästandet af den år 1783 af Thunberg uppgjorda planen.

Efter revolutionen väckte Biskop *Rosenstein* fråga derom vid riksdagen år 1809. Den 18 Aug. afgaf han sin motion; den 10 Okt. fattade Ständerne sitt beslut derom; och d. 10 Nov. gaf Konungen sitt bifall till företaget.

En så vigtig sak afgjordes således inom tre månader. Möjligt är, att om det skett på längre tid, hade beslutet måhända icke alls kommit till stånd. Att kanalen hade många fiender, märktes sedermera. Det är icke lyckan blott, som står på ett klot, och som man bör gripa i lockarne; det är äfven opinionen under stridande partier och intressen.

Den 11 Okt. 1810 utfärdade Konungen privilegium till det bolag, som för detta ändamål bildat sig. Derigenom erhöll detta full ägande rätt till kanalen, dess jordegendom och dess byggnader, äfvensom åtskillige förmåner, hvarigenom företaget kunde lättas, såsom t. e. nödig kronan tillhörig jord, skog, och kalkbrott, samt rättigheten att begagna en del af arméen till arbets-kommendering.

Samma dag utfärdades en expropriations-lag, hvarigenom enskilte ej skulle kunna lägga hinder i vägen för kanalverket att förvärfva de jordsträckor, som det kunde behöfva.

Gref *Platen,* som i en båt, hvilken bars öfver eden emellan vattendragen, befarit hela kanal-linien, företog sjelf mätningen och taxeringen af den jord, som dertill behöfde användas.

Den vigtigaste frågan återstod; den nemligen hvarifrån medlen till företaget skulle anskaffas.

Statens penningtillstånd var sådant, att derifrån ingenting kunde påräknas. Rikets utländska skuld utgjorde mer än 11,000,000 Hamb. Banko, eller mer än 29,000,000 Rdr i nuvarande Bankomynt. Statens skuld till Banken, utgjorde 11,217,000 Rdr (*Skogm.* 2. s. 30), en summa som à 60 sk. kurs kan beräknas till 23,926,000 Rdr i nuvarande Sv. Bko. Staten häftade således för en skuld af mer än 53 millioner,

eller efter andras beräkning (se Bih. Stats- och Bko-utsk. Bet. Riksp. 1828—29, s. 20) mer än 59,000,000 Rdr Bko; en oerhörd summa för ett land, hvars alla tillgångar voro uttömda genom ett härjande krig, hvars bergsrörelse låg nere, hvars åkerbruk ej gaf invånarne tillräckligt bröd, hvars skatter voro ordnade på ett mer betungande sätt än i något annat land, och hvars statsmän, mindre än i något annat land, förstått att ordna dess penningaffärer.

Den enskilta förmögenheten var sådan, att icke några stora företag af dem kunde påtänkas, då det nyss visat sig, att omöjligheten att utgöra den påbudna krigs-gärden, var förnämsta orsaken till uppresningen emot Gustaf Adolf.

Då under sådane omständigheter Staten hvarken kunde bygga kanalen, eller ens dertill lemna något understöd, måste andra tillgångar och medel dertill uppsökas. Hvar finna dessa för ett så vidtutseende och under sådana omständigheter så betänkligt företag?

Man kände ej då det beqväma sättet att lemna ett sådant företag i utländningars händer. Man måste utföra det med egna, inhemska medel, huru fattig man än var. Man kunde begagna Engelska arbetare, men icke Engelska kapitaler*).

Redan förut funnos i Sverige tvenne kredit-anstalter, eller såsom de då kallades i vårt land, *Diskonter*, inrättade af enskilte

*) Det är beklagligt, att man af en barnslig fruktan för nästan blotta ordet — stats-skuld — på det högsta försummat i vårt land att bilda ett inhemskt statsskulds-system. Sverige hade då i detta ögonblick varit ett annat land. Jfr skriften: *Ytterligare om Statsskuld af C. A. A. Lund 1833.* Genom denna uraktlåtenhet, genom denna inskränkta fördom, har — under *omständigheternes oundvikliga tvång,* — vårt land kommit på två vägar in på ett utländskt statsskulds-system, vida skadligare än det man kunnat bilda inom vårt eget land. Må man i tid betänka sig, innan man fortgår ännu längre på denna bana, och skynda att rätta hvad man gjort. Vi skola under fortgången af denna skrift icke underlåta, att framhålla vigten af en sådan återgång.

bolag, hvilka gåfvo aktieägarne en betydlig vinst, och hvilkas aktier voro till följe deraf ganska begärlige. Kanalens upphofsmän, till hvilka vi hufvudsakligen räkna *Platen*, *Santesson* och *Rosenstein*, fattade således den tanken, att bilda ett bolag för en ny sådan diskont, men hvaraf vinsten skulle användas att bygga kanalen. Bolaget skulle under byggnadstiden erhålla 5 procent för de inbetalte medlen, samt efter byggnadens slut hafva kanalen såsom egendom. Fonden för denna Bank skulle åstadkommas på följande sätt: Man påräknade en aktieteckning af 1 million. Man skulle tillika bland allmänheten upplåna på kort tid penningar mot 3 procent, och utlåna dem åter för 5 eller 6. Slutligen skulle man begära ett kreditif i Riks-Banken stort 800,000 Rdr, emot en ränta af 3 procent, under 15 års tid, för hvilket kreditif kanalen skulle vara hypotheket. Detta sista vilkor bör noga märkas, emedan man sedermera sökte göra den tanken gällande, att kanalen icke ägde något värde.

Denna enkla plan lyckades förträffligt. Aktieteckningen uppgick icke blott till 1 million, utan till 3 millioner. Kreditifvet i Riks-Banken beviljades utan svårighet, emedan genom den stora penningmassan, som var utsläppt under år 1809, rörelse-kapitalet var mycket förökadt. Upplåningen hos allmänheten gick af samma orsak mycket lätt, då hvar och en heldre tog ränta för liggande penningar, än låt dem ligga hemma hos sig i sin kassa utan ränta, när han i alla fall kunde lika väl och när som heldst disponera dem.

Sålunda började detta stora företag, utan att i sjelfva verket dertill fanns någon kontant tillgång. Ty det grundades endast på den vinst, som en väl ordnad kredit-rörelse framdeles skulle gifva. Götha-kanals diskont eller privat-Bank var i sjelfva verket vida bättre och på rigtigare bank-principer grundad, än våra senare privat-Banker *).

*) I våra nuvarande privat-Banker nyttjas upp- och afskrifnings-räkning, hvilket otvifvelaktigt är fullkomligen Bankmessigt. Men de då varande diskonterne utgåfvo i

Uti denna plan låg tillika mycken patriotism, och en icke ringa uppoffring för aktieägarne. Dessa skulle nemligen under byggnadstiden icke uppbära mer än 5 procent af sitt insatta aktie-bidrag, och efter fulländad byggnad skulle de högst få 9 procent. Skulle kanalen, gifva större vinst, så skulle öfverskottet användas till kanalens förbättring; och hvad som dertill icke heller behöfdes, skulle användas att nedsätta kanal-afgiften. Man gaf således aktieägarne inga utsigter på någon särdeles stor och lockande vinst. Man lemnade dem icke, såsom i de andra diskonterne, obestämda förhoppningar, att en sådan vinst kunde möjligtvis ökas till 15 à 20 procent. Hela den egentliga vinsten skulle gå till kanalen. Det är nödvändigt att anmärka detta, och erinra sig den stora skillnaden emellan kanal-diskonten och de öfriga diskonterne, emedan man sedermera vid deras omstörtning behandlade dem aldeles lika, och ströko dem alla öfver en kam.

Sedan sålunda allt var ordnadt, grep man verket an med kraft.

Man började arbetet på flere stationer på en gång, dels för att i kanalen intressera flere landsorter, dels för att kunna begagna en större arbetsstyrka, hvartill användes kommenderingar af Svenska arméen. År 1816 arbetade vid kanalen 6225, år 1817 5156 man af våra indelte infanteri-regementen. Den yppersta ordning infördes vid dessa kommenderingar. För manskap och officerare var allt inrättadt på det beqvämligaste och ändamålsenligaste sätt. Manskapet öfvades i de mest olikartade arbeten, som förekommo vid detta stora företag. Soldaterne, som hos oss äro landtmän och arbetare, lärde sig arbeta på helt annat sätt, än som är van-

stället löpande räntebärande sedlar på insatserne, hvilket visserligen är det ännu mera, synnerligen i ett penningfattigt land, obekant med kreditens natur. De faror, som man deraf förespeglar, existera endast när det öfriga bankväsendet är ordnadt på falska principer. År detta deremot sådant det bör vara, så kunna af ofvannämnde cirkulation inga faror uppstå.

ligt i Sverige. Allt gjordes med drift, takt, och noggrannhet; med Svensk kraft och Engelsk fulländning. Och då soldaterne återvändt hem, spridde de bland arbetsklassen i sin ort samma begrepp om sättet att arbeta; i sanning en vigtig sak, och hvaruti hvar och en i sjelfva verket borde undervisas och öfvas lika väl som i andra kunskaper. Om en sådan öfning kunnat fortfara, och genom nya allmänna företag allt jemt fortsättas, så skulle detta hafva verkat på det mest välgörande sätt på det allmänna arbetssättet i Sverige; och måhända hade man ej då sett, hvad man nu ser, bränvinssupandet förstöra vår arbetsklass.

Den 14:de Oktober 1813 öppnades den första slussen i kanalen, nemligen den vid *Forsvik*, emellan Wiken och Bottensjön.

Sålunda hade kanal-verket icke blott den största framgång, utan den åtnjöt äfven det största förtroende både af Regeringen, Ständerne och allmänheten. Detta visade sig hufvudsakligen vid 1815 års riksdag, då Ständerne ökade kanalens kreditif i Riks-Banken till 1,600,000 Rdr eller till dubbla beloppet, samt beviljade dessutom ett årligt byggnadsbiträde af 300,000 Rdr Banko, hvarigenom kanalarbetet kunde fortsättas med fördubblad fart.

Detta verkade äfven så på kanal-arbetets framgång, att i Nov. 1817 var mer än hälften af detta arbete undangjordt, så att allt utseende var, att hela kanalen skulle vara fullbordad år 1823.

Men mot slutet af år 1817 inträffade en händelse, som utan bolagets förvållande hotade hela kanalen med undergång.

Vid Stats- och Banko-Revisionen år 1817 upptäcktes neml. en högst betydande balans uti Malmö diskont, förbunden med bedrägligt förhållande vid förvaltningen. När detta blef bekant, förlorade på en gång icke blott Malmö diskonts, utan äfven de två öfrige diskonternes sedlar, allt förtroende. Alla tre nödgades upphöra att inlösa sina förbindelser, och en allmän förvirring i penningförhållandena uppstod.

Regeringen nödgades derigenom att sammankalla en urtima Riksdag; vid hvilken genast en sådan hätskhet utbröt

emot kanal-bolaget, att Ständerne fråntogo detsamma dess Bankrättighet, hvarpå hela kanalförslaget likväl var grundadt; och utom konungens mellankomst hade sannolikt kanal-arbetet måst afstanna, och det redan byggda falla i ruiner.

För att fatta denna hastiga förändring, måste vi gå något tillbaka i tiden, ty så hastig den syntes vara, hade den likväl blifvit länge förberedd. Den var verket af ett parti *).

Efter kriget 1809 uppkommo aldeles samma penning-förhållanden, som efter kriget 1741—3. Man begagnade nemligen för att utföra dessa krig, till en allt för stor del, Riksbankens försträckningar uti Bankosedlar, hvaraf blef en följd, att Banken snart derefter icke kunde inlösa sina sedlar, hvilka således föllo i värde, att kursen dels steg dels vacklade, och Riks-Banken snart nödgades upphöra med inlösen af sina sedlar mot silfver. År 1808 var medelkursen på Hamburg 54½ sk.; 1809 — 60½; 1810 — 79; 1811 — 112½; 1812 — 89; 1813 — 91½; 1814 — 96½; 1815 — 100; 1816 — 114.

Häraf uppkommo tvenne intressen i landet, tvenne partier. Det ena fann sig väl af myntets fallande värde, och trodde sig äfven finna, samt sökte bevisa, att sådant hade ett fördelaktigt inflytande på näringarne. — Detta parti påyrkade derför dels nya lånetillgångar utur Riks-Banken, dels nya låneinrättningar. Det var så till vida en slags bundsförvandt åt Götha-kanal, som denna var grundad på en låneinrättning.

Det andra partiet, som blef lidande dels af penningvärdets fall, dels genom dess ombytlighet, hade lätt att bevisa, att ett sådant förhållande icke blott stridde emot allmän rättvisa, utan äfven emot vilkoren för ett förnuftigt kreditsystem, som fordrar stabilitet i penningförhållanden. Detta parti var

---

*) Sådant insågs och medgafs redan då af sjelfve ledarne bland Ständerne. "Dessa obehagliga tvistigheter", säger en af dessa, "som uti nästan tvenne partier dela Riksstånden". Se Bih. till R. St. pr. 1817—18. VI, s. 291.

således fiende till alla låne-inrättningar, och sökte att minska både lånen och sedelstocken, hvilkas förökande var första orsaken till sedlarnes vanvärde, och kursens oregelbundenhet. Det var till följe häraf äfven en naturlig fiende till kanalen, såsom grundad på en diskont-inrättning. Det ansåg dessutom Götha-kanal såsom ett för stort och dyrt företag för det fattiga Sverige, som borde, enligt dess system, grunda sitt välstånd på hushållning och sparsamhet, samt icke utkasta penningar på företag af så osäker vinst och utgång, som de ansågo Götha-kanal vara. Det betraktade således detta företag med oblida ögon, icke blott för det att derigenom sedelstocken ökades, utan äfven derför, att det åtnjöt ett årligt biträde af Banken, som de ansågo böra använda sina kapitaler till myntvärdets upprätthållande.

Dessa partier som, i stället för de namn, hvarmed de sjelfve bedrade hvarandra, vi vilja kalla, det ena *utsläppnings-*, det andra *indragnings-partiet*, uppträdde emot hvarandra vid hvarje riksdag efter år 1809. Vid de första riksdagarne bibehöll likväl utsläppningspartiet alltid öfverhanden, ända till dess ofvannämnde händelse uti Malmö diskont inträffade, hvarigenom en så stor oreda i hela landets penningeväsende uppstod, att urtima riksdag måste sammankallas, vid hvilken naturligtvis en reaktion uppstod, och indragnings-systemet fick öfverhanden.

Vid alla reaktioner går man till öfverdrifter.

Man beslöt alltså vid denna riksdag att införa en ny reglering af penning-väsendet, aldeles motsatt det förra. De enskilda kredit-inrättningarne upphäfdes och indrogos; således äfven Götha-kanals diskont. Riks-Bankens lånebiträden indrogos äfven så mycket möjligt var, och det cirkulerande rörelse-kapitalet förminskades högst betydligt. I stället för att detta under åren 1814—1816 utgjorde ett värde af 17 och 18 millioner i silfver, nedsattes det under åren 1819 och 1820 till ett värde af 11 till 10 millioner silfver.

Det hade dock sina svårigheter, att fråntaga kanal-bolaget dess diskonträtt, hvars åtnjutande var detsamma tillförsäkradt

för 25 års tid af föregående Ständer, liksom dess kreditif i Riks-Banken af 1,600,000 Rdr. Ty Bolaget hade icke på något sätt förgått sig, utan tvertom uppfyllt alla vilkor för dessa förmåners behållande. Dessutom var icke blott hela kanalbyggnaden derpå grundad, utan äfven hade aktieägarne tillika, endast på grund af dessa förmåner, ingått i ett så vidtutseende företag. Flere medborgare hade deruti satt hela sin förmögenhet, och kanalens färdigbyggande berodde på bibehållandet af dessa rättigheter, enär aktieägarne om Ständerne bröto sina löften till kanalen, icke kunde vara skyldige att med sina egna medel färdigbygga densamma.

Kanalen hade ännu en tillgång, nemligen det årliga byggnads-biträde af 300,000 Rdr, som vid 1815 års Riksdag blifvit densamma tillförsäkrad. På konungens allvarliga uppmaning blef detta biträde bibehållet. Men man lade vigt derpå, att det skulle blott vara ett låne-biträde; och då dervid det vilkor förut var fästadt, att det ej skulle återbetalas förr än aktieägarne kunde erhålla 5 procent af sitt insatta kapital, kunde det lätt i en framtid tydas så, att så snart detta skedde, *skulle* det åter betalas, och således aktieägarne gå miste om sin utdelning af 9 procent efter byggnadstiden.

Fråga uppstod till följe deraf, huruvida, då dessa 300,000 Rdr lemnades blott såsom byggnads-biträde, de också kunde få användas till betalning af de 5 procent af det inbetalta aktie-kapitalet, som aktieägarne hade rätt att årligen uppbära. Denna fråga behandlades likväl såsom en strid emellan blotta förutsättningar, emedan utskottet undvek att föreskrifva något härom, men aktieägarne af denna tystnad fruktade, att sådant framdeles kunde förklaras såsom en följd af det fattade beslutet, och att då dessa procent förut varit tagne af diskontvinsten, skulle de försvinna jemte denna *). När aktieägarne förnyade sin fordran att få sig tillförsäkrad den

*) Att sådant fruktades, ses af Rosensteins och Ekelunds reservationer (se s. 282 och 289 Bih. VI); och att detta verkligen var utskottets afsigt, det synes af den kalkul, som

dem utlofvade räntan, lemnade utskottet aldrig något bestämdt och tydligt svar.

Enligt den ursprungliga planen skulle kanalen vara färdig år 1823, men diskont-oktrojen fortfara ända till år 1835. Under de sista 12 åren skulle således aktieägarne uppbära diskontvinsten, som förut gått till kanalbyggnaden, dock icke öfver 9 procent af kapitalet. Detta vilkor var i sjelfva verket den enda utsigt till vinst, som aktieägarne kunde påräkna, emedan hvad de under byggnaden uppburo, eller 5 procent af insatte kapitalet, när allmänna räntan var 6, kunde icke vara en vinst, utan måste anses såsom en förlust eller uppoffring. Denna utsigt, detta löfte om diskontvinsten efter kanalbyggnaden, utgjorde således det medel, som kanalens upphofsmän begagnade för att förmå kapitalister att ingå i detta företag. Då nu R. Ständer borttogo från kanalen dess diskont-oktroj, så tillintetgjordes med detsamma denna enda utsigt till vinst för aktieägarne, hvilka ansågo sig sålunda hafva uppenbarligen blifvit bedragne i dem gifne förhoppningar.

Härom var således den häftigaste striden. Förgäfves visade aktieägarne, att 1817 års Ständer ej ägde borttaga den förmånen 1810 års Ständer dem beviljat ända till år 1835, då det var i förtroende till helgden af R. St. gifna ord, som de ingått i hela företaget. Så mycket mindre borde detta ske, som kanal-diskonten blifvit så förvaltad, att deremot icke någon

---

utskottet sjelf uppgjorde öfver kanalarbetets fortsättning (se Bih. VI. s. 577). Deruti upptogs neml. såsom tillgång, de 40 proc. af aktie-kapitalet, som aktieägarne borde insätta, men icke såsom utgift den ränta af 5 procent de ägde att uppbära. Men utskottet uppgör räkningen så, att vid byggnadstidens slut skulle befinnas ett öfverskott af 920,000 Rdr, hvaraf aktieägarne efter utskottets mening kunde taga denna ränta. Då det nu var föga tvifvel underkastadt, att icke något öfverskott skulle befinnas vid byggnadens slut, så måste äfven följa, att aktieägarne icke heller skullo erhålla någon ränta.

vigtig anmärkning blifvit gjord, och fullständig decharge för densamma blifvit lemnad. Allt förgäfves. Det fästades icke något afseende på allt hvad som här på det tydligaste lades i dagen. (Jfr Bih. VI. ss. 575—585.)

Korteligen; — hade aktieägarne fått behålla diskonten, så hade kanalen varit färdig år 1823, och aktieägarne hade under följande 12 år haft genom diskonten att påräkna 9 procent af sitt utsatte kapital och varit skadeslöse. Nu togs diskont-vinsten bort, hvaraf blef en följd, att kanalen icke kunde byggas på mindre än 9 års längre tid, hvarefter aktieägarne, då de skulle börja skörda sin vinst, i stället ej erhöllo mer än 2 eller 3 procent af sin utdelning.

Aktierne föllo derigenom ned till föga värde, och blefvo nästan osäljbare. För att uppehålla dem något i värde, och göra dem användbare till något, begärde aktieägarne, att aktierne hädanefter som hittills, och såsom alla andra kanal-aktier, fingo hypotiseras i Banken; men äfven detta vägrades, hvarefter aktierne blefvo *non-valörer*, och en kräfta för aktieägarne, då de förbundo dem, att årligen betala sina insatser, utan att derföre skörda någonsin någon ersättning.

För öfrigt bekymrade sig det parti, som vid denna riksdag ledde Ständernes beslut, föga om kanalens blifvande öde, eller om dess fortsättning *). Fråga hade i sjelfva verket uppstått, om kanalens öfvergifvande, och försäljande af dess tillhörigheter. (Jfr Gr. *Spens* anförande af d. 17 Mars 1818). De fleste bland Ständerne syntes vara öfvertygade, att kanal-företaget var ett fullkomligt misstag **). En del tillskrefvo den

*) En af ledamöterne i utskottet yttrar sig i en reservation, att han "ansåg Staten icke böra taga ringaste befattning med kanalbyggnaden, enär det skulle vara en nationalvinst, om hela verket kom att afstadna, så mycket mera, som kanalen, äfven sedan den blifvit fullbordad, alltid blir en ständigt frätande kräfta" (se Bih. VI. s. 297). Det blef den, men för aktieägarne.

**) "Jag tror och lefver", säger en annan, äfven i en reservation, "i den öfvertygelsen, att det var, om ej ett

oskyldiga kanalen till och med alla Rikets olyckor, penningeväsendets oreda, myntvärdets förfall, och hela den dåvarande förlägenheten i landet *). Samma omdöme bildades äfven bland allmänheten **). Man talade med förakt och ömkan öfver kanalen, och det blef slutligen en riks-qvickhet, att beteckna den med namnet: *det stora riksdiket.*

Från detta omdöme om saken gick man lätteligen öfver till klander af upphofsmännen. Man beskyllde dem för oförstånd, egennytta och vinst-begär. Bevis derpå finnas tillräckligt i Riks-ståndens protokoller, för den, som har lust att der gräfva efter de dödas ben †). Man måste göra kanalens vedersakare, den rättvisan, att de icke låto bero vid blotta klandret; utan att de i sjelfva verket, för att, såsom de sjelfve sade, få förhållandet upplyst, ville bringa saken till laglig undersökning. Tvenne ledamöter af R. och A. afgåfvo hvardera en formlig motion med yrkande, att Gref *Platen*

---

olyckligt, dock misslyckadt försök; men det är gjordt"! (s. 580).

*) "Detta företag", säger en ledamot af R. och A., "är onekligen för det närvarande hufvudorsaken till penningförlägenheten, till myntvärdets förfall och de olyckor, som drabba en mängd af rikets innevånare, hvilka väl böra, men icke kunna räddas från undergång". Bih. VI. s. 626.

**) "Ett företag", säger en ledamot, "som i nuvarande stund, snart sagdt *allmänneligen* medgifvits vara ett olyckligt påfund". Bih. VI. s. 628.

†) "Alla de, som väckt fråga om kanalens företagande", säger en ledamot af R. och A., "äro antingen employerade vid verket, och hafva erhållit lukratifva befattningar, eller också aktieägare, som i det ögonblicket voro öfvertygade att denna inrättning skulle medföra intressenterne samma vinning, som tullarrendet och de andra diskonterne, d. v. s. minst 12 à 15 procent" (se Bih. VI. s. 620). Det var dock bekant, att utdelningen under hela byggnadstiden ej fick öfverstiga 5, och efter densamma, ej öfverstiga 9 procent af det insatta kapitalet

och kanal-direktionen skulle *ställas inför rätta* för en åtgärd, som likväl redan var godkänd af revisorerne, och hvarföre direktionen förut hade erhållit décharge *). R. och A. remitterade verkligen, oaktadt gifven décharge, denna fråga om kanal-direktionens lagförande till vederbörligt utskott.

*) Förhållandet var följande. När Riks. St. år 1815 beviljade det årliga byggnadsbiträdet, stort 300,000 Rdr, ålades direktionen, att hafva verkställdt så mycket kanal-arbete hvarje år, som direktionen enligt plan åtagit sig, vid påföljd, i fall sådant blifvit underlåtet, att Riks-Banken då icke skulle utlemna något af byggnads-bidraget, intill dess det bestämda arbetet vore fullbordadt. Häraf var en följd, att direktionens första pligt blef att fullborda arbetet på bestämd tid. När nu medlen icke räckte till för det bestämda qvantum byggnad, måste, då aktieägarne utbetalt hvad dem kunde åläggas, ej annan utväg gifvas, än att upptaga lån; och då kanal-diskonten var grundad nästan endast på rättigheten att upptaga lån, så var ingenting enklare än att använda dessa lån till kanalbyggnaden, emot det, att diskonten derföre erhöll sin tillbörliga ränta. Detta medel vidtog direktionen, af det enkla skäl, att det var det enda möjliga, och att i fall direktionen icke gjort det, hade den icke utfått byggnads-biträdet, hvarigenom kanalbyggnaden måst afbrytas, och afstanna, samt R. St. sammankallas. Redan före år 1815 hade direktionen så förfarit, och upptagit lån af kanal-diskonten, utan att det af R. St. då blef ogilladt eller klandradt. År 1817 utgjorde denna skuld 1,100,000 Rdr; hvilken liksom skulden år 1815, af revisorerne icke upptogs till något klander, utan direktionen erhöll full och ovilkorlig décharge. Det var nu, — oaktadt denna décharge, oaktadt denna nödvändighet, som låg i sakens natur, oaktadt kanalen derigenom hade blifvit färdigbyggd för 1,100,000 Rdr mer än som annars kunnat ske, — för upptagandet af detta lån, som Gref Platen och direktionen skulle ställas för rätta och lagföras.

Uti utskottet stannade vid rådplägningen härom två stånd emot två, hvadan enligt den tidens grundlags-stadganden, saken skulle å nyo öfverlemnas till Ständernes behandling, hvarvid den, såsom en annan såpbubbla, som glänser en tid och försvinner, förföll.

Under allt detta ådagalade Gref Platen ett märkvärdigt lugn. Den, som är säker om efterverldens beundran, behöfver icke mycket sina samtidas tacksamhet. Utan att såras af det klander, som träffade honom personligen, var hans enda mål, att rädda kanalen. En annan statsman, upptröttad af så mycken motvilja, — då nästan hela landets opinion, eller åtminstone hela den oupplysta delens, var vänd emot honom och hans verk, — skulle hafva afträdt från skådeplatsen, och låtit kanalen gå under. Han kunde, han såsom andra, hafva tröstat sig med *salvavi animam meam*. Men Gref Platen var sjöman, och vid skeppsbrott är det skepparen, som sist öfvergifver sitt krossade fartyg. Gref Platen öfvergaf icke det verk han styrde. Med sin genomträngande stämma och med upplysningens öfverlägsenhet sökte han på riddarhuset, att å nyo ådagalägga vigten af fullföljandet af det stora verk, som Sverige redan hade till hälften fullbordat, och att anslå de Svenska strängarne uti sinnena. Det lyckades honom så, att Adlen var det enda stånd, som icke deltog i beslutet, att diskonten skulle utan ersättning fråntagas kanalbyggnaden; och sannolikt är, att om Gref Platen hade kunnat höras äfven i de tre andra stånden, hade äfven dessa icke fattat nyssnämnde beslut.

Till följe af detta beslut borttogs den tillgång, som kanalbyggnaden förut hade haft uti diskontvinsen, samt kreditifvet af 1,600,000 Rdr uti Riks-Banken, äfven som aktieägarne förlorade utsigten till de 9 procents utdelning, som de genom diskontens bibehållande hade kunnat påräkna, och som var dem tillförsäkrad; hvarigenom ock aktiernes värde nedföll till en fjerdedel. Men då Rikets Ständer icke borttogo byggnadsbiträdet 300,000 Rdr årligen, blef kanalens fortsättning åtminstone godkänd, och räddad från att öfvergifvas, ehuru kanalbyggnaden, genom minskade inkomster, kom att utdragas på så mycket längre tid. En mycket mindre arbetsstyrka kunde nu aflönas. I stället för att år 1816 arbetade 6225, och år 1817 5156 man, så arbetade år 1818 icke mer än 2802, och 1819 icke mer än 1550 man. I stället

att blifva, enligt planen, färdigbyggd år 1823, blef kanalen nu fullbordad först år 1832. Gref Platen upplefde icke denna fullbordan. Han dog år 1829, och hans stoft hvilar bredvid kanalen under öppen himmel, förtjent af samma enkla grafskrift, som läses på *Wrens* grafvård, byggmästarns af *S:t Pauls* kyrka, der han hvilar: *Si quæris opera, circumspice.*

År 1822 den 24 Sept. öppnades först den vestra kanallinien, och den 24 Sept. 1832 öppnades hela genomfarten emellan Sveriges båda haf med stor högtidlighet, der ingenting felades mer än byggmästaren.

Kostnaden för kanalens byggande kan beräknas sålunda:

Aktie-kapital	3,140,000.
Diskontvinst à 140,000 Rdr under 8 år . . .	1,120,000.
Af R. St. lemnadt lånebidrag 300,000 Rdr i 17 år	5,100,000.
Afskrifven kanal-skuld	1,100,000.
	B:ko Rdr 10,460,000.

hvilket nära öfverensstämmer med den officielt uppgifna summan 10,385,000 Rdr.

I ett annat land, hade ett sådant verk sannolikt kostat dubbelt denna summa.

Kanalens värde kan naturligtvis icke mätas efter den ränta, den nu gifver de enskilta delägarne, utan efter hvad som skulle följa i fall kanalen nu borttoges, då den trafik, som nu går genom denna kanal, dels skulle gå ikring Falsterbo och genom Öresund, dels till det inre af landet icke finnas till. Genom kanalen gå nu tjogtals ångbåtar till Götheborg, Wenersborg, Lidköping, Carlstad, och Jönköping, hvilka i fall kanalen icke fanns, icke heller skulle finnas. Sverige var, före kanalens byggnad, ett i sitt inre nästan tillslutet land. Endast kusterne, och landet några mil innanför dem, kunde då fruktbargöras af den allt lifvande handeln.

Sålunda har landet vunnit millioner på detta företag Staten skördar vinsten deraf, under det de enskilte, som fullbordade det, förlorade ¼ af hvad de deruti insatt. Och då många insatte deruti hela sin förmögenhet, blefvo många der-

på ruinerade. De blefvo offer ej blott för sin spekulationsanda, utan äfven för sin patriotism; och inget under är, när sådant händt och ännu en gång kan hända, att hvar och en sedermera aktar sig för sådana företag; — aktar sig för att vara både spekulation och patriotism; aktar sig för att hafva något med Staten att sköta.

Delägarne i kanalen hafva vid sista riksdag önskat erbjuda densamma, hvars byggnad kostat 10½ million, för 1,050,000, d. v. s. för $\frac{1}{10}$ af dess kostnadsvärde, till Staten. Härigenom skulle, sedan skulderne blifvit betalde, för aktieägarne återstå 785,000 Rdr, af de 3,140,000, som de inbetalt, och de i öfrigt vidkännas de ränteförluster de lidit på detta kapital uti 20 år. Det vore för dem ungefär som när rederiet säljer ett skepp, som strandat.

Följderne af 1817—18 års riksdag voro, att en stor mängd familjer förlorade sin förmögenhet, att kursen ända till år 1834 vacklade emellan 122 och 140 sk.; att kanalen ej kunde blifva färdig förrän år 1832 i stället för år 1823, att realisationen ej kunde verkställas förrän år 1834, samt till 128 sk. i stället för 110 sk. i fall den blifvit verkställd år 1818 *).

*) Förf. af denna skrift var riksdagsman för första gången vid 1817—18 års riksdag, sedan han förut deltagit i den märkvärdiga Stats- och Banko-revision, hvaruti upptäckten gjordes af balansen i Malmö diskont, och direktionens deruti bedrägliga förvaltning. Uti den derpå följande urtima riksdag, der han var ledamot just i det utskott, som behandlade frågorne om penningväsendet, diskonterne och kanalen, var han vittne till de förehafvanden och de strider, som då yppades. Såsom oerfaren och den yngste i sitt stånd, förblef han också mera åskådare än deltagare; och det är i sjelfva verket ett intressant skådespel — denna partiernes strid. Likväl kunde han icke alltid stadna vid att åskåda, höra på och lägga sin voterings-sedel. Han uppträdde i några af de i dessa saker ventilerade frågor, med utförliga reservationer. Han motsatte sig då, som alltid sedan, indragningen af det då kurserande, — såsom man i vårt land kallar det —

Dessa voro de materiella följderne af denna riksdag. Men på nationalkarakteren voro de vida förderfligare. Vi vilja icke om det trånga och inskränkta begrepp om kredit, om penningens natur, och om stats-skuld, som gåfvo en egen förålldrad pregel åt alla R. St. statsekonomiska beslut. Men vi sakna från denna tid vid riksdagarne och hos Svenska folkets representanter, detta stolta mod i alla företag, hvilket af naturen tillhör Svenska folkets karakter, detta förtroende till dess kraft, som gör kraften tredubbel, detta bemödande att se allt i stort, som gör att hvad en nation företager sig och beslutar, blir sammanhängande och helt. Den allmänna andan föll sönder — om vi så få säga — i atomer. Lokalintressena blefvo herrskande och satte sig på det fosterländska intressets thron. System i intet, lösryckta beslut i allt. Man förlorade sig i småsaker, i riksdagsintriger, i förstärkta utskott, i lotteri-spekulationer på den aflagda sedlen. Intet enda stort beslut blef fattadt under de talrika, stundom

---

rörelse-kapitalet. Han motsatte sig lånerörelsens koncentrering i hufvudstaden. Han förutsade, att man snart skulle nödgas åter införa enskilta kredit-anstalter i landsorterne för dem man indragit. Han påyrkade deremot, att man icke skulle — såsom man ville och beslutade — uppskjuta till en annan riksdag bestämmandet af Bankosedlens värde, utan redan vid denna bestämma dess värde till den då gällande kursen 110 sk., samt för detta ändamål vidtaga nödiga åtgärder. Han föreslog hufvudsakligen upptagandet af ett utländskt lån af 3,000,000 Rdr i silfver för detta ändamål. Han förklarade att befordrandet af jordbruket och odlingar borde vara det hufvudsakliga medlet att bibehålla myntets värde, men ingalunda indragningen af lånerörelsen och sedelstocken, hvilken endast skulle åstadkomma familjernes ruin, och produktionens förminskning, samt aflägsna realisationen i stället för att, såsom utskottet förmente, dermed befrämja den. Se Bih. VI. 1817, sid. 260—267. I en annan reservation motsatte han sig på det varmaste dragandet af Gref *Platen* och kanal-direktionen inför rätta. Se l. c. sidd. 639—642.

2-åriga riksdagarne, om ej man dertill vill räkna realisati nen, med hvilken enkla sak man laborerade i 17 år, o gjorde den då så, att den åstadkom en allmän skuldsättni och pantsättning af allt hvad som kunde pantsättas — ifr sitt fäderne-gods till sina vänners borgen. Och slutligen, alla inhemska kassor och alla banker voro tömda, hörde till den nya ordningen, att nödga samma folk, som bäfv för stats-skuld, att pantsätta den förnämsta delen af Sven jorden i massa till utländska kapitalister, och låta Sven provinsernes skuldebref utbjudas på utländska börser. Un det hela Europa begagnade den långa freden att utveckla utbreda ett vidsträckt kommunikationssystem, och öfverdr alla länder med jernvägar, anlade man i Sverige under de långa tid icke en enda jernväg, eller ens påtänkte att anläg någon sådan. Penningbrist öfverklagades beständigt, oakt lånen, och det säkraste sättet för åkerbrukaren att få p ningar för sin säd, var att förvandla den till bränvin, hv ket blef ett cirkulationsmedel, för hvilket man till och m kunde köpa stora jordagods, och arrendera egendomar, der det att det tillika tjente på Stockholms börs till sam spekulationer, som jernvägsaktier och räntebärande papper andra länders börser. Bränvinsfrågan blef den vigtigaste, mest magtpåliggande vid våra riksdagar, och under det ma det öfriga Europa dref jernvägståget med ånga, var det brä vinspannorne man dref dermed i Sverige.

Då man öfverallt finner noggranna upplysningar röran kanalen, skola vi här inskränka oss till att gifva en kort versigt af dess dimensioner.

Den delen af kanalen, som är gräfd och sprängd utg en sträcka

i Westergöthland af	3 mil	9628	alnar.
i Östergöthland	4 „	11923	„
Tillsammans	8 mil	3551	alnar.
Wetterns öfverfart räknas till . .	3 „	——	„
Wenerns till	10 „	12000	„

Genomfarten i öfrige sjöar . . .	6	„	12177	„
Götha-elf	7	„	11250	„

Tillsammans segelfart från haf till haf 36 mil 1141 alnar.

Kanalen är af 10 fots vattendjup och 48 fots bredd i botten. Den uppstiger från Wenern (143,1) till Wiken 163,2 fot, tillsammans från Vesterhafvet 306,3. Den nedstiger från Wiken äfvenledes 306,3 fot.

Den har 53 sänkslussar (A), 5 bestämmande slussar (B), 27 kulvertar eller aflopps-hvalf (C), 34 broar (D), 20 bassiner och lastageplatsar (E), och 3 reparations-dockor (F); på följande sätt fördelade:

a. Westgöthalinien.

Vester om	Fall	A	B	C	D	E	F
Wiken	163,2	19	1	8	13	9	1
Wenerns fall , .	143,1						
	306,3	19	1	8	13	9	1

b. Östgöthalinien från Wiken.

Wettern	11	1	—	—	1	—	—
Boren	51,8	5	1	2	2	2	1
Roxen	134,5	15	1	10	11	6	—
Asplången . . .	20	2	1	2	3	1	—
Östersjön . . .	89,0	11	1	5	4	2	1
	306,3	34	4	19	21	11	2

C. Syd-Sverige.

26. *Syd-Sveriges stora bergs-sluttning.*

Sveriges södra tvärrygg bildar en stor halfcirkel ikring Westergöthlands och Östergöthlands dalar. Den utgör egentligen icke annat än tvenne grenar, som stöta till landryggen, en på hvardera sidan, söder om Wettern, der landryggen

har en V.-Ostlig riktning. Den vestra grenen, börjande i trakten af Götha-elfs utlopp utur Wenern, tagande sin rigtning åt SO, träffar landryggen vid Dumme-mosse. Den östra grenen, börjande norr om *Waldemarsviks* vattendrag, går i början åt söder, men vänder sig, söder om *Wimmerby*, åt vester och träffar landryggen i trakten af *Eljaryd*.

Denna tvärrygg är brantare, eller kortare stupande, emot norra sidan eller inåt Östergöthlands och Westergöthlands dalar samt Wettern, än emot södra sidan eller emot de tre sidorne af hafvet, dit den sluttar. Detta härleder sig äfven deraf, att den stupar i norr emot slätter, som redan ligga 200 till 300 fot öfver hafvet, då deremot den motsatta sluttningen går ända ned till hafsstranden.

Derigenom att de båda grenarne blanda sig med landryggen, bildas en vidsträckt bergplatå, som ifrån uråldriga tider burit namn af Småland, för de små åkerstycken, eller som de kallas på provinsspråket, de små landen, som der kunna odlas i dalarne.

Denna bergstrakt uppstiger icke till någon synnerlig höjd. Några berg finnas visserligen, som hafva en höjd ö. h. af 1130 Sv. f., såsom *Almesåkra*- eller *Hjetsöla*-berget, och Taberg. Men den förra höjden eller Hjetsöla-berget, utgör ett maximum, hvarifrån bergstrakten sänker sig mot alla sidor, och Taberget är ett afskildt malmberg, uppskjutet utur jordens inre. De högsta källsjöarne, d. v. s. de sjöar, hvarutur floderne taga sitt ursprung, kunna knappast anses ligga i allmänhet högre än 800 fot ö. h. Det direkta afståndet emellan de längsta flodernes, t. e. *Lagans* och *Ätrans*, ursprung och deras utlopp uti hafvet, utgör omkring 15 mil, *Emm-åns* omkring 13. Detta utvisar en sänkning af vattenlinien, af omkring 53 fot på milen; eller — den är såsom 1 : 675.

Man kan inom denna bergplatå anmärka 5 särskilta bergknutar d. v. s. trakter af landryggen, hvarifrån denna utskjuter en eller flera åsgrenar.

Den *första* af dessa bergknutar är Dumme-mosse, der den vestra armen af Sveriges södra tvärrygg förenar sig med

landryggen, och der denna derefter vänder sig mot öster. Den ligger vester ifrån Jönköping på gränsen emellan Jönköpings och Skaraborgs län, emellan *Dommeberg* och *Taberg*, *Jära*, *Ledhestra* och *Bottnaryd*. Man far öfver eller nära densamma, då man ifrån Jönköping reser antingen *Nissastigen* emot Halmstad, eller Götheborgs-vägen. Der uppspringa källor till vattendrag, som gå åt Wenern (*Tidan*), och Vesterhafvet (*Nissa-ån*), samt en liten å till Wettern. Dess höjd öfver hafvet kan ej vara mycket öfver 800, då vattnet vid *Jära* uppgifves ligga 744 Sv. f. och *Dommeberget* 797 Sv. fot öfver hafvet.

Den *andra* bergsknuten ligger i trakten af *Eljaryd*, der den östra grenen af Sveriges södra tvärrygg sammanträffar med landryggen, och denna derefter vänder sig mot söder. Det är vid denna bergknut, som Smålandsbergen ernå sin största höjd, uppstigande söder om Almesåkra, eller vid *Hjetsöla* by, ända till 1137 Sv. f. ö. h. Ifrån denna trakt uppspringa källor till vattendrag, som gå åt 4 särskilta håll, åt Vesterhafvet, (*Laga-ån*), åt Wettern (*Husqvarna-ån*), åt *Sommen*, och derifrån till Roxen och Bråviken, samt åt Kalmarekusten (*Emm-ån*).

Den *tredje* bergknuten visar sig i trakten af *Slagetorp**), på gränsen emellan *Hultsjö* och *Stockaryds* socknar. Der sammanträffar med landryggen den ås, som utgör gränsen emellan Kalmar-sluttningen och Wexiö-Blekings-sluttningen. Der uppspringa också källorne till *Helgasjons* vattendrag, äfvensom källor till Lagaån, och Emm-ån. Dess höjd kan anses uppstiga till 800—900 fot, då sjön *Wermen*, icke långt derifrån, ligger 699 Sv. f. ö. h.

Den *fjerde* bergknuten ligger S. om sjön *Rymnen* i trakten af *Nederled*, på gränsen emellan *Rydaholms* och *Mistelås* socknar, således äfven på gränsen emellan Jönköpings och Wexiö län. Der utgår ifrån landryggen den ås, som bildar

*) *Eljaryd*, *Slagetorp*, *Nederled*, *Fagerhult* äro gästgifvaregårdar, hvilka återfinnas på hvarje vägkarta.

gränsen emellan Wexiö-Blekings-sluttningen, och Helgeåns- eller Christianstads-sluttningen. Det är här, som de högsta källorne af Helge-ån (hvilken icke hörer till Helga-sjöns vattendrag) uppspringer. Höjden af denna bergstrakt kan uppskattas till emellan 6 à 700 fot, emedan den ligger emellan *Widösten* af 450 fots och *Helgasjön* af 495 fots höjd.

Den *femte* bergsknuten ligger i trakten af *Fagerhult*, nära på gränsen emellan Skåne och Wexiö län. Det är der, som *Hallands-ås* kan anses taga sin begynnelse, afvikande åt öster ifrån landryggen. I denna trakt uppspringer en gren af Engelholms-ån, Skånska lågsluttningens nordligaste å.

Genom de fem åsar, som sålunda stöta till landryggen uti Småland, uppkomma fem särskilta sluttningar. 1. *Eksjö-Kalmar-sluttningen*; 2. *Wexiö-Blekings-sluttningen*; 3. *Helge-åns* eller *Christianstads-sluttningen*; 4. *Skånska låg-sluttningen*, eller Skånska slättlandet, samt 5. *Halländska sluttningen*.

Man kan icke säga, att Småland utgör ett särskilt landskap, i den mening *vi* taga detta ord, emedan man icke kan säga hvar kust-landskaperne taga sin början. Icke heller visar sig någon särskilt kustås någorstädes så tydlig och så sammanhängande, att den kan anses för en gräns emellan Småland och kustlandet. Smålands namn kommer likväl alltid att bibehållas såsom betecknande den vidsträckta bergsplatå, som dels från sin höjd beherrskar hela Syd-Sverige och hvarifrån alla dess större floder komma, spridande sig åt alla sidor, dels bebos af en stam af Svenska folket, som spelat en stor rol i dess historia, och är utmärkt genom starkt utpreglade egenskaper, liflighet och intelligens, sträfsamhet och tarflighet, och i kriget tapperhet och mod.

27. *Eksjö-Kalmar-sluttningen.*

Denna sluttning utgör det landskap af Syd-Sverige, der alla vattendrag flyta ut på dess östra kust. Den har till följe deraf också en vidsträcktare kust än något annat landskap i Sverige, sträckande sig från *Waldemarsvik* till *Brömsebro*, 20 mil i längd.

Den motsvarar den Halländska sluttningen på Syd-Sveriges vestra sida.

Eksjö-Kalmar-sluttningens vestra gräns utgör en sträcka af landryggen, nemligen det stycke deraf, som ligger emellan bergknuten af *Eljaryd*, och den vid *Slagetorp* och *Hultsjö*. Detta stycke ligger högre än någon annan bergsträcka i Syd-Sverige, uppstigande nemligen till öfver 1100 Sv. fot.

Dess norra gräns, och hvarigenom den skiljes från Östgötha-dalen, utgöres af östra grenen af Sveriges södra tvärrygg, som vi förut hafva beskrifvit.

Den södra gränsåsen, hvarigenom den afskiljes från Wexiö-Blekings-sluttningen sträcker sig från trakten af *Hultsjö* och *Slagetorp* i S.ostlig rigtning fram till Brömsebro *). Den södra gränsåsen är mycket högre än den norra, i det den sjunker endast långsamt och obetydligt emot hafvet. Vid Granhult har den ännu en höjd af omkring 900 fot, och på gränsen af Ekeberga och Algutsboda socknar uppstiger den till 700 fot. Deremot förlorar den norra gränsåsen snart landryggens höjd. Redan norr om Eksjö **) har den ej mer än 800 fots höjd, söder om Wimmerby knappast mer än 500, hvarefter den försvinner bland *Tjusthäradernes* kustberg.

Kalmar-län utgör endast kustlandet af denna sluttning, hvilken, emellan de båda gränsåsarne, afsmalnande inåt landet, uppstiger ända till landryggen. Denna öfre del tillhör efter politiska indelningen dels Wexiö-, dels Jönköpings län, så att

*) De orter den högsta kammen på denna ås ifrån *Hultsjö* och *Slagetorp* stryker förbi eller öfver, äro: Årset, Stocketorp, Åsheda, Granhulta, Algutsboda, Troxhult, hvarifrån den går söder om Brömsebäck till hafvet. De nämnde orterne äro dels gästgifvaregårdar, dels kyrkor, så att hvar och en med ledning deraf kan uppdraga denna gräns på en vanlig karta.

**) I nordvest från Eksjö, uti norra gränsåsen, ligger *Skurugatan*, en remna eller gata, liknande måhända portarne i fjällen. Den är 64 alnar djup, 10 alnar bred, och ¼ mil lång. Öfver densamma hänger en klippa, kallad *Skuruhatt*.

hela Eksjö-Kalmar-sluttningen är delad emellan tre län, eller artificiela landskap.

Emellan båda gränsåsarne uppspringa långsåt östra sidan af landryggen de många källorne af en betydande flod, *Emmån*. Genom sina utspärrade grenar i sin öfre del upptager Emmåns område i början en märklig bredd, — af 6 till 7½ mil — hvarefter landet närmare kusten utbreder sig på båda sidor till ett kustland af 20 mils längd.

Denna flod måste, då den ligger emellan båda gränsåsarne, utgöra landskapets djupaste dalgång, dit landet från båda sidor sluttar, innan det, närmare kusten, endast börjar slutta åt hafvet.

Eksjö-Kalmar-sluttningen kan delas i trenne delar, ganska olika hvarandra till höjdförhållanden och natur. Vi vilja kalla dem *Emmå*-dalen, *Westerviks*-landet och *Kalmar-landet*, hvilka senare utgöra liksom tvenne flyglar åt den första.

1. *Emmå-dalen* upptager till en början hela området emellan båda gränsåsarne, hvilka, der de börja afvika, den ena åt norr, den andra åt söder, utskicka hvardera sin ås, som afskiljer Emmå-dalens kustland, ifrån Westerviks-landet och Kalmar-andet.

Jemte *Emmån* flyter inom denna dal äfven en annan mindre Å på södra sidan, neml. Alsters- eller Ålhems-ån.

Hela den sålunda bildade dalen utgör en areal af 64 qv. mil.

Öfverst och icke långt ifrån landryggen visar sig en märklig hög-slätt, sträckande sig ifrån ½ mil norr om Eksjö, till söder om Hvetlanda, ½ mil norr om *Fröderyds* kyrka, och utgörande en längd af 3 mil. Denna högslätt utgör ett land af uppslammadt jordlager med sandmoar och ströblock, beväxt af tallskog. Knappast kan man der, säger Hisinger, upptäcka en fast berghäll. Nedan för denna högslätt, utan höga berg, utan stora sjöar, en blandning af bergkullar och backar, skogar, moar och små slätter af mer och mindre fruktbarhet, sänker sig landskapet långsamt emot kust-sträckan. Endast i den mån man närmar sig båda gräns-åsarne blir

landet bergigare. Emot kusten förändrar sig landet till en jemnländig slätt. Det är der man finner de bekanta köpingarne *Döderhultsvik*, *Påskallavik*, *Mönsterås* och *Pataholm*.

2. *Westerviks-landet* utgör den norra delen af Eksjö-Kalmar-sluttningen, en kuststräcka af knappast mer än fem mils bredd, olik hela det öfriga landskapet. Den utgöres af *Tunaläns* och *Tjusts* båda härader, samt innefattar en areal af omkring 32 qvadrat mil.

Den afskiljes från Emmå-dalens kuststräcka, såsom vi förut nämnt, genom en bergås, som går på tvären från kusten emot landskapets norra gränsås, och som stryker öfver eller förbi *Jemserum*, *Ishult, Alsarp* och *Fjälster* till Wimmerby-bergen.

3. *Kalmar-landet* vidtager söder om *Ålhems-* eller *Alsters-ån*. Der stryker också en låg bergås fram, ifrån kusten upp emot södra gränsåsen, öfver eller förbi *Bäckebol, Willköl* och *Merhult*.

Detta sido-landskap innefattar N. och S. *Möre* härader, samt *Hälleberga* socken med en liten del af *Algutsboda* socken, båda af Uppvidinge härad. Det har en bredd af 5 till 7 mil, är ett slättland nära kusten, men sluttar från gränsåsen från en höjd af 600 fot ö. h.

Hela kuststräckan af Eksjö-Kalmar-sluttningen, ända från Waldemarsvik ned till Brömsebro, är högligen berömd för sin natur-skönhet, hvilken likväl uttrycker sig i mycket olika form i de olika delarne deraf.

Den nordliga delen, hvilken vi kallat Westerviks-landet, är genomskuren af sjöar och hafsfjärdar, de senare uppfylde af med löfskog betäckta öar och skär. Den företer, liksom nästan hela kuststräckan, ett utseende af bördighet och välstånd. Det är besådt med byar. Den resande finner redan från början af sin färd vägen omgifven af ängar och beteshagar, och jorden odlad ända upp till bergspetsarne. Eksträdet, skogarnes prydnad, bildar här och der med 2 till 300-åriga stammar, vackra grupper. Landet är i synnerhet skönt

ikring Westerviks-fjärden, med sina öar uppstigande på afstånd öfver vattenytan. Äfven der, hvarest man far genom skogen, ser man enstaka landtgårdar, belägne vid sjöar eller på grönskande bergs-sluttningar, och som just genom den ensliga trakt, hvari de ligga, erhålla ett eget Nordiskt behag. Slutligen sedan man genomfarit denna del af kuststräckan, uppfyld af så mycken omvexling, och i det man närmar sig gränsen deraf mot Jemserum, blir vägen afbruten af tvärbackar; det går backe upp och backe ned; boningarne blifva glesare, marken blir sandig och ekarne mera sällsynte. Man är då på gränsen emellan Westerviks-landet och Emmådalens kustland.

Förbi *Jemserum* inträder den resande i detta senare kustland. Der blir landets lynne förändradt. Vid Döderhult börjar den oregelbundna bergigheten att försvinna, och landet jemnar ut sig till låga kullar och slätter. Naturen visar sig der mindre vild, men ofta lika skön, och om icke *mera* bördig, likväl af vidsträcktare bördighet. De gamla ekarne följa den resande äfven här; äfvensom beteshagar, ängar och boskapshjordar. Det höga gräset erinrar utländningen om Donautrakten i Ungern. Hafvet skymtar ofta fram; man ser vimplar i vikarne af de många köpingarne. Man ser den höga Jungfrun ute i hafvet, och Öland med dess gamla slott. Eller ock går vägen öfver låga backar, småskog, förbi täcka landgårdar, alléer, trädgårdar. Och de många köpingarne man förbifar vittna om handel och idoghet. Wid *Mönsterås* börja de första bokarne att visa sig, såsom förposter för de mera vidsträckta skogar, som sedan följa den resande mot söder. Ja till och med ruinen af ett kloster, i hvars skrefvor rönnträdet med sina blommor eller bär innästlat sig, ökar den allmänna omvexlingen af belägenheter.

Slutligen kommer *Strömsrums* kungsgård med sina almar och lindar.

Der slutar Emmå-dalens kustland, och Kalmar-landets vidtager. Äfven här påminnes man i början, att man är på en gräns, eller på sjelfva öfvergången till ett annat landskap,

till dess man nalkas Ryssby, der nejden å nyo antager skönhet och behag. Landet tilltager väl i flackhet, men löfskogen blir allmännare, bokträden börja allt mer och mer visa sig, och tallskogen i stället försvinna. Till slut inträder den resande i en trakt, som, emellan *Wärnaby* och *Påboda* af halfannan mils längd, bildar en enda fortgående stor park, der grupper och lundar af björkar eller ekar, bördiga åkrar, blomsterklädda ängar omvexla med kyrkor, säterier och byar, med hafvet på sidan, skymtande fram mellan träden, och Öland i bakgrunden, såsom ett långt smalt land, och i midten af denna park ligger det berömda *Wernanäs*.

Sådan är ungefär den skildring, som den snillrike *Arndt* och den noggranne *Schubert* lemnat öfver detta kustland, af 20 mils längd; måhända ett af de skönaste landskap i Europa norr om Alperne.

Höjdbestämmelser.

a. *Sjöar och flodpunkter.*

A. *Emmån*:	Sv. f.	
Sjön vid Fliseryds kyrka	100,8.	Hellstr.
vid Ekehult	203.	„
Staby	208.	„
Sjön Ryngen	283,9.	„
Mörlunda kyrka	291.	„
vid Hesselby-åns inlopp	303,3.	„
————		
Sjön Wixen	533.	His. 6. s. 161.
Eksjö	582.	Forss.
(upptages olika hos Hisinger, till 532 P. f. 4. s. 101, till 460 P..f. 6. s. 160)		
Sandsjön	714.	His. 6. s. 161.
Sjön vid Almesåkra	984,6.	„
B. *Hesselby-ån*:		
vid sjön Hullingen	321.	Hellstr.
Ingatorps kyrka	427,7.	„
C. Wirbo-ån vid sjön Humlen	128.	„
D. Ljungby-ån, sjön vid Orrefors . .	574,3.	„

b. *Berg och orter* *).

Madesjö kyrka	291.	Häggbl.
Rössberg, norra gården i Blacksta . .	319,8.	„
Mörlunda länsmansboställe	368,6.	„
Järeda kyrka	404,25.	„
Kråksmåla gästgifvaregård	460,6.	„
Hällberga stom	616,8.	„
Ingatorps prestgård	618,7.	„
Hvetlanda kyrka	639.	„
Algutsboda prestgård	666,0.	„
Eksjö torg	729,9.	„
Horshult i Åsheda	838.	Forss.
Lilleled i Rydaholm	854.	Björkm.
Lenhofda tingshus	916,6.	Häggbl.
Berget N. om Stocketorp	920.	Forss.
Hjortaberget emell. Granhult o. Lenhofda	976.	„
Solberga kyrka	1020.8.	Häggbl.
Marientorps gästgifvareg. V. om Eksjö	1053,54.	„
Hjetsölaberget vid Almesåkra	1134.	Forss.
	1154.	His. 6. s. 160.

---

28. *Wexiö-Blekings-sluttningen.*

Det landskap vi beteckna med detta namn, har formen af en likbent triangel. Denna triangel har sin spets uti den *bergknut* vi hafva förut betecknat i trakten af *Hultsjö* och *Lenhofda* (se sid. 69). Basen utgöres af Blekingska kusten, hvars längd emellan begge ändpunktarne — *Thorhamn* och *Sölvesborg* — utgör ungefär 9 mil. Den östra sidan af triangeln är samma ås, som den södra gränsåsen af Eksjö-Kalmar-sluttningen, sträckande sig ifrån *Hultsjö* till *Brömsebro* (se sid. 172) och derifrån längs kusten fram till *Thorhamn*, ungefär 15 mil.

Den vestra sidan består af en ås, som sedan den utgjort landryggen fram till den bergknut vi betecknat såsom belägen söder om sjön Rymnen (se sid. 169), sedan afviker der-

*) De flesta af dessa bestämmelser äro Förf. benäget meddelade af Löjtnant *Björkman*.

ifrån rätt åt söder, träffar Blekings vestra gräns, och går till hafvet straxt vester om Sölvesborg. Denna ås går emellan sjöarne *Algunnen* och *Rosken*, *Stråken* och *Rymnen*, *Salen* och *Rungen*, *Åsnen* och *Femblingen*, *Gammalstorps-ån* och *Hölje-ån*. Den utgör i sin nordliga del i det närmaste den ryktbara Bråvallahed *), och i sin södliga del, Ryssberget, eller rättare Reseberget (jetteberget), som skiljer Blekinge från Skåne. Den utgör en sträcka i rät linea, emellan dess ändpunkter, af omkring 14 mil **).

Området inom dessa trenne sidor afdelas uti två nästan lika stora sluttningar, — som vi vilja kalla *Carlshamns*-sluttningen, och *Carlskrona*-sluttningen — genom en bergås, som börjar vid midtlen af den östra gränsåsen, utgående ifrån en bergknut vester om *Merhults* g., vid hvilken källor uppspringa till *Alster-ån*, *Lyckeby-ån*, och *Åryds-ån*, flytande åt tre olika håll. Den följer *Åryds-åns* södra strand fram till Åsnen, derefter östra gränsen af *Kinnevalds* härad, samt slutligen östra stranden af Mie-ån fram till hafvet ***).

---

*) Enligt Tuneld skall Bråvallahed sträcka sig genom socknarne *Skatelöf*, *Thorsås*, *Wislanda*, *Blädinge*, *Aringsås*, *Lekaryd*, och *Qvenneberga*.

**) Denna ås kan utmärkas genom en linea, som går i närheten förbi följande sjöar, kyrkor eller gästgifvaregårdar: *Hultsjö* k., *Slagetorps* g., sjön *Algunnen*, *Storhults* g., sjön *Wermen*, *Arnboda* k., *Slättkögs* k., *Mistelås* k., hörande till landryggen. Vidare: *Lyngsåsa* g., *Wislanda* k., *Gottåsa* g., *Härlunda* k., *Gemshög* k., *Kyllinge* g., ut till Waljö udde.

Man ser häraf, att den delen af Blekings län, som vattnas af Hölje-ån, icke kan höra till Blekings naturliga område, t. e. sjön Halen, Gemshög o. s. v., utan till Skåne.

***) Man kan utmärka gången af denna ås genom att draga en linea som går förbi följande sjöar, kyrkor, eller gästgifvaregårdar, och lemnande: *Sändsjön*, *Häråkra* k. i Ö., *Furuby* k., *Åryds*-sj., *Fägersta* g., i V., *Uråsa* k., *Wäckelsång* k., sjön *Åsnen*, *Törnemåla* g., sjön *Mien*, *Gäddesvikeås* g., *Hokadals* g. i Ö.

Alla dessa åsar synas för ögat icke hafva särdeles höjd, och i en så ojemn och sönderbruten mark, föga utmärka sig från de andra bergen, då hela landskapet är ett bergland; men de urskiljas genom vattendelningen.

A. *Carlshamns-sluttningen* vattnas hufvudsakligen af ett enda större vattendrag, nemligen *Åsnens*. Denna sjö är den största sjön icke blott i hela Wexiö-Blekingsdalen,, utan äfven i hela Syd-Sverige, ehuru den uppgifves icke innehålla mer än en areal af 1¾ qv. mil. Den erhåller sina förnämsta tillflöden ifrån de betydliga sjöarne *Algunnen*, *Helgasjon* och *Salen*. Den utflyter genom Mörrums-ån. En mindre å, *Mieån*, utkommer ifrån Miesjön, och faller ut vid Carlshamn.

De nämnde betydliga sjöarne vattna nästan hela norra trakten af Carlshamns-sluttningen, eller Norrvidinge, Kinnevalds och Albo härader. De ligga icke på mycket olika höjd, nemligen, med knappt 75 fots skillnad, på 440 fots medelhöjd öfver hafvet, hvaraf följer att det kringliggande landet utgör en slags bergsslätt. På denna bergsslätt vid en liten sidosjö ligger Wexiö. Den södra delen af Carlshamns-sluttningen utgöres hufvudsakligen af *Listers-härad* i Bleking, hvilken har större slätter än den öfriga delen af Bleking. Ända ifrån Asarumstrakten öppnar sig nemligen ett bälte af slättland fram emot Skånska gränsen.

B. *Carlskrona-sluttningen* vattnas hufvudsakligen af *Hoby-ån, Ronneby-ån* och *Lyckeby-ån*. Jemförelsevis är denna sträcka bergigare och ligger högre, samt har starkare fall mot hafvet än Carlshamns-sluttningen, men den har mycket mindre sjöar både till antalet och storleken. Den enda större sjön är *Rottnen*, i dess norra del, ungefär lika stor med *Salen*.

I stället för den indelning vi här framställt af Wexiö-Blekings-sluttningen i tvenne parallela landsträckor från norr till söder, neml. Carlshamns-, och Carlskrona-sluttningen, har densamma af ålder varit delad i tvenne landskap, ett kustland och ett högland. Det förra är Bleking. Det andra, utgörande den högsta delen af Småland, innefattar i det när-

maste de fem härader, som äro så ryktbara under namnet *Wärend.*

Denna indelning är dock mera ethnografisk än topografisk. Ty det är omöjligt att bestämma här den naturliga gränsen emellan höglandet och kustlandet. Men Blekingen bebos af en helt annan folkstam än Wärend och Småland i allmänhet. Denna stam har mera än någon annan i Sverige den sydländska pregeln uttryckt, vare sig i utseendet, eller lynnet. Den utgör tydligen en annan inflyttning än hela den öfriga Svenska befolkningen; och det är sannolikt i Bleking man måste söka en af dem, som omtalas hafva skett ett eller annat århundrade efter Christi födelse.

1. *Bleking* har alltid varit ansedt, väl icke för det skönaste, men för det täckaste landskapet i Sverige, ehuru detta omdöme blifvit i senare tider något mindre tillämpligt i den mån man beröfvat höjderne sin betäckning af löfskogar, och bergen genom svedjande sina barrskogar.

"De herrligaste skogsförråder, som i Bleking fordom utgjorde hemmanens förnämsta styrka och värde, hafva blifvit sköflade; och socknar, som fordom voro beryktade för sina ymniga bokskogar, äga blott minnet öfrigt, klagande på förbrända stenrösen, der all vegetation är för mansåldrar förstörd". Se Landsh. ber. för år 1834.

Bleking har blifvit indeladt i trenne parallela bälten: *Skogsbygden*, *Mellanbygden* och *Strandbygden*, hvartill man kan lägga det fjerde *skärgården*. Uti skogsbygden strider ännu den Småländska nordiska naturen med kustlandets sydliga, tallskogen med löfskogen, klipporne med kullarne. Uti mellanbygden har löfskogen tagit öfverhanden, och bergen hafva nedsänkt sig till sluttande höjder. Uti strandbygden tränger hafvet in med sina vikar, och gifver landet å nyo ett annat skaplynne. Skärgården är rik på holmar och klippor på östra sidan, särdeles i Carlskrona-bugten. Men öarne glesna småningom mot vester, och sluta med *Tärnön*, hvarefter, och utanför Carlshamns-sluttningens strand, finnes icke någon

skärgård mer. Den återträffas sedan åt vester ej förrän vid Warberg.

Blekinge har ingen enda stor sjö. Den största innehåller knappast 500 tunnlands vidd. Men deremot mycket kärr, mossar och vattensjuka trakter, hvilket kommer sig af mellanbygdens jemnländiga belägenhet, och dess instängning af en låg kuståås.

En af de märkligaste sjöarne är *Wesan*, hvilken genom upplandning beständigt minskas. Hela sjön är qvarlefvan af ett segelbart sund, som i fordna tider skilde det betydliga Listerlandet, som då var ö, från fastlandet, men hvars södra utlopp blifvit uppslammadt.

Märkligt är, att flera af de floder, som gå tvärt igenom Bleking, hafva sina stora forsar närmare hafvet. Mörrums å har ett högt fall vid Mörrums kyrka, i hela Syd-Sverige ryktbart för sitt rika laxfiske. Ronneby-ån har ett genom sin naturbildning märkvärdigt fall, der floden störtar sig mellan det af en klippbro betäckta *Djupadals* lodräta klippväggar, och fortsätter sig $\frac{1}{4}$ mil derifrån uti Ronnebyfallet. Lyckeby-ån slutar sin i så många krökningar slingrande flodbädd genom ett högt fall nära hafvet.

Några särskilta bergklintar uppresa sig icke inom Bleking. Endast *Listershufvud* på Listerlandet är märkligt och begagnas såsom sjömärke.

2. *Wärend* utgöres af de fem socknar i Småland, hvilka blifvit historiskt märkvärdiga för deras qvinnors tappra försvar för sitt land i de äldsta tider. Vi hafva redan sagt att höglandet af Wexiö-Blekings-sluttningen sammanfaller i det närmaste med dessa fem härader. Endast af Albo härad måste några socknar uteslutas, såsom Wiresta och Stenbrohult, som höra till Helgeå-sluttningen, äfven som af östra delen af Uppviddinge härad, som höra till Kalmar-sluttningen. Wärend är kärnan af Småland. Dess invånare den högsta typen för Småländningarne; hos hvilka deras goda egenskaper *mest* framstå; dess historia en af de vackraste, emedan den innehåller det vackraste draget i Sveriges, Svenska qvinnans

fosterlandskärlek, och det högsta framsteget i Sveriges civilisation, erkännandet af qvinnans menskliga rättigheter i vårt lands mörkaste tider, då en sådan blixt af ljus ej annorstädes kunde genomtränga *).

*) Det är märkvärdigt att en sådan lag någonsin kunnat uppkomma, att sönerne, födde och berättigade att genom arbete försörja sig, skulle ärfva allt, men qvinnan både utstängas ifrån rättigheten att sjelf försörja sig, och att ärfva sina föräldrar. Hvarföre? frågar man. Är hon ej också sin faders barn? och man svarar: Hon skall försörja sig genom att behaga mannen. Hvilken förnedring af skaparens skönaste verk! Hon skall utbjuda sina behag. Hon skall ställa sig sjelf på slafmarknaden. Mannen skall gå ikring och välja; och om hon ej finner någon som väljer sig för lifvet, skall hon svälta, eller tjena, eller falla.

Alla lagar, som strida mot den högre sedligheten, draga öfver vårt slägte en förskräcklig hämd. Af denna lag, som tvingar qvinnan att försörja sig endast genom att behaga mannen, förskrifva sig de flesta af mensklighetens kräftsår, hvilka blifva i nyare tider mera synbara, i den mån civilisationen i allt det materiella stiger. Men det är ej blott arfsrättigheten, det är mer än detta man måste tillerkänna qvinnan, om man vill reformera samhället. Man måste gifva henne företrädesrätt att försörja sig med arbete, som är passande för henne. Qvinnan måste tillerkännas t. e. rättighet att företrädesvis vara barnens lärarinna, antingen hon är gift eller ogift. Qvinnan måste tillerkännas rättigheten att vara läkare för åtminstone hälften af vårt slägte, att vara sömmerska, som så illa passar mannen att vara o. s. v.; korteligen qvinnan måste tillerkännas de förrättningar i samhället, som måste göras med rena händer och med rent hjerta, med känsla och med tålamod. Allt detta har mannen bemägtigat sig. Han sitter med nålen och saxen — kanske för att likna Herkules? Han ställer sig i butiken och säljer qvinnans prydnader, tyger och gaser. Det är han, som skall uppfostra och undervisa barnen. Det är han, som skall lära dem christendom, christlig kärlek, hopp och tro; och huru? medelst utanlexor. Det är han, som till och med skall undervisa flickorne, — från böndernes

Höjdbestämmelser *).

a) *Vattenpunkter.*

A. *Åsnens vattendrag.*

Mörrums-ån:	Sv f.	
Nedom Mörrum	51.	Björkm.
vid Rosenholm	60.	„
vid Killingryd	80.	Forss.
Nedom Marieberg	112.	„
Emell. Susekulla o. Knaggeled	136.	„
Norr om Yxnemåla	170.	Björkm.
Norr om Häng	260.	„
Vid Kräftemåla	301.	Forss.

barn, ända upp till de förnämas. Det är han, som skall lära dem musik, sång och dans. Det är han, som skall vara qvinnornes läkare, och för hvilken den rodnande flickan måste bigta sina innersta hemligheter. Ja det är slutligen han, som i qvinnans största nöd, och då hon ej har något annat val, påtvingar henne sin hårdhändta hjelp. Från allt hvarföre hon har företrädesvis naturliga anlag, — finhet och känsla i hand och hjerta — har man utestängt qvinnan. Den grofva mannen har satt sig på hennes stol, intagit hennes plats; och i stället gifvit henne till bestämmelse att behaga honom eller tjena honom. Förrän samhället återgifver qvinnan företrädesrättighet framför mannen till sådane arbeten och förrättningar, för hvilka hon är bättre än mannen passande, och derigenom medel att blifva oberoende på ett med hennes natur öfverensstämmande sätt, skall samhället icke kunna sedligt reformeras. — Hvar och en inser, att här ej är fråga om någon politisk emancipation, utan om en sedlig — en mensklig.

*) De höjdbestämmelser, som här upptagas, äro hämtade dels af Hellströms karta öfver vattendragen, dels af Forssells stora karta, dels af några af Löjtn. Björkman lemnade uppgifter. Såsom gjorde med olika slags instrumenter, och sannolikt äfven med olika baspunkter, hafva de icke kunnat närmare undersökas i sitt sammanhang. Hisingers uppgifter, såsom tagne under resor, torde stundom behöfva ny pröfning.

	„ Slättesmåla	369.	„
	„ Blidingsholm	412.	„
	Åsnen	416.	„
		419,2.	Hellstr.
	Salen (469 f. His. 6. s. 161.)	428.	Forss.
		431,7.	Hellstr.
	Öjasjön	450.	„
	Gimlasjön	475,5.	„
		472.	Forss.
	Helgasjön (458 f. His. 6. s. 161)	494,9.	Hellstr.
		485.	Forss.
	Tolgsjön	497.	„
	Asasjön (492 f. His. 6. s. 161)	500.	Hellstr.
	Bergundasjön	501. .	„
	Örken	574,3.	„
		634,4.	Häggbl.
	Matkroken	594.	Forss.
	Nöbblesjön	606.	„
	Änghultsjön	640.	„
	Dådesjön	666.	„
	Boldösjön	710.	„
	Sjöanässjön	823.	Hellstr.
B.	*Gammalstorps-ån.*		
	? Sjön norr om Nebbeboda .	307.	Björkm.
	Sjön nordvest om Merbohult	390.	„
C.	*Carlshamns-ån:*		
	Vid Strömma	65.	Forss.
	„ Granfors	103.	Björkm.
	Långsjönäs (150,5 Hellstr.)	144.	Forss.
	Långasjön	161.	Björkm.
	vid Ire	211.	Forss.
	Norr om Hjularemåla . . .	270.	Björkm.
	Sjön Mien . (325 Top. C.)	283,3.	Hellstr.
		274.	Forss.
D.	*Ronneby-ån:*		
	Vid Carlsnäs	211.	Björkm.
	Hallasjön	350.	„
	Norrajön	356.	„
E.	*Augerums-ån:*		
	Kullerödsjön	211.	„
	Sjön midt för Sillhofda kyrka	310.	„
F.	*Lyckeby-ån:*		

Sjön SV. om Djeknemåla-sjön	230.	Hellstr.
	212.	Forss.
Långemåla-sjön	376,5.	Hellstr.
Lega-sjön	384,9.	„
	389.	Forss.
Bockabo-sjön	390.	Hellstr.
Skarfveruds ell. Kunneruds sjö, S. om Emmeboda . . .	398.	Forss.
Sjön vid Rostock	454,5.	Hellstr.

b. *Berg och orter.*

Kulleröds gästgifvaregård, Sillhofda .	318,1.	Häggbl.
Wissefjärda prestgård	395.	„
Triangelspunkt i Lefvershult, Bleking	485.	Björkm.
Alvasta gästgifvaregård	492.	His. 6. s. 161.
Wexiö kyrkogård	578,8.	Häggbl.
Male källa emell. Stocketorp o. Nöbbeled	740.	His. 7. s. 84.
Landshöjden vid Lyngsåsa, Hjortsberga	751,6.	His. 6. s. 161.
Klinten vid Matkull och Stråken . .	853.	Forss.

---

29. *Hallands-sluttningen.*

De fem hufvudfloder, *Rolfs-ån Wiskan, Ätran, Nissan* och *Lagan,* som utflyta på Halländska kusten, taga sitt ursprung högt upp uti landet, och vattna ett område af 160 qv. mil. Detta område utgör en gemensam sluttning, från Syd-Sveriges högsta berg i Elfsborgs län och Småland ned mot vestra hafskusten. I den politiska indelningen är detta område fördeladt på icke mindre än fyra län, Hallands, Elfsborgs, Jönköpings och Wexiö, hvilkas gränsor, som här mötas, äro vilkorliga, och sins emellan hvarken följa floder eller berg.

Dessa floder hafva i början en hufvudsluttning åt söder, men vända sig slutligen åt vester emot kusten; hvaraf hela landskapet får en sydvestlig lutning, sammansatt af lutningen från Sveriges södra tvärrygg, eller Westgötha-bergen, — hvarifrån, *Rolfs-ån*, med sin tvillingflod *Kongsbacka-ån*, samt *Wiskan* och *Ätran* komma, — och lutningen från Syd-Sveriges landrygg, hvarifrån *Nissan* och *Lagan* komma.

Rolfs-ån har sina högsta källor uti *Bredare* och *Sandhults* socknar af Wedens härad, der den möter källorne af *Mjörens* och *Mölndalselfvens* vattendrag, som gå åt andra sidan, och der således en bergknut bildas.

Wiskan har sina högsta källor norr om Borås uti *Borgstena* socken, och Wedens härad, der den möter källorne till Nossan, som går åt andra sidan. — Det är i Wiskans floddal, som den djerft tillämnade jernvägen emellan Borås och Warberg skall gå; ett förslag, som vittnar att det är hvarken vilja, mod eller kraft, som felas vårt folk, när en stor tanke börjar lifva detsamma. Det är handen. *Swen Erikson*, som säges vara själen i detta företag. Må det, äfven för exemplets skull, vinna framgång! Men systemet af våra statsekonomiska förhållanden liknar vårt land. Det senare är fullt af berg, det förra af förhinder. Ofta endast der och hvar emellan bergen, kan man göra en liten odling; emellan författnings-förhindren ett litet företag, — sällan ett stort.

Ätran har en sidokälla i Kinneveds socken, nära foten af *Olleberg*; men uppkommer egentligen på båda sluttningarne af *Strengseredsbergen* i Redevägs härad; en bergudde, som utskjuter ifrån landryggen vid Dummemåsse fram emot Åsunden, och på hvilkens sluttning äfven uppspringa källorne till Tidan, som går åt andra sidan.

Nissan har tvenne hufvudsakliga källor. Den ena springer upp i *Dummemosse*, den andra i trakten af *Taberg*.

Lagans källgrenar äro utbredde på ett vidsträckt område, och uppspringa i *Bonstorps*, *Byarums*, *Almesåkra*, *Stockaryd*, *Rydaholms* m. fl. socknar, hvilka källgrenar alla samla sig uti *Widöstens* och *Bolmens* stora sjöar, som utgöra gemensamt det bäcken, hvarifrån Lagaån utflyter.

Drager man nu, började norr om Kongsbacka, en linea, som innesluter alla dessa källor, så erhåller man Hallands-sluttningens gräns ända till sjön *Widösten*. Söder om Widösten följer gränsen Laga-åns venstra strand ned till Markaryd, der den träffar Hallands-ås, som afskiljer Hallands-sluttningen från Skåne.

De fem floderne upptaga eller bilda en mängd af sjöar. Endast Nissan hvarken upptager eller bildar några sjöar af betydenhet. Rolfsån upptager den stora *Lygnern*. Wiskan upptager eller bildar *N. Tolken*, *N. Öresjön*, *Frisjön*, *S.*

Öresjön, *S. Tolken*, *Fåfren* och *Weselången*. Åtran bildar eller upptager *Åsunden*, *Samsjön*, *Fägen* och *Kalfven*. Laga-ån upptager eller bildar sjöarne *Rosken*, *Rymnen*, *Faren* och *Flåren*, *Tofteryds* och *Hinsjön*, *Käfsjön*, *Henstasjön*, *Drafven*, *Jällunden* och *Unnen*, hvilka alla från olika grenar slutligen samla sina vatten i de stora sjöarne *Widösten* och *Bolmen*, hvarefter Lagan, utfluten utur dessa tvillingsvatten, icke mera bildar eller upptager några sjöar. Man kan således anse Lagans öfre platå utgöra ett bäcken, i hvars djup Widösten och Bolmen ligga, och dit alla dess vatten först rigta sitt lopp och samla sig från alla sidor.

Floderne flyta icke med häftig fart; *Lagan*, Nissan och Åtran med en lutning understundom af blott 20, 30, 40, sällan mer än 60 fot på milen. Inom Halland blifva de något stridare och bilda forssar, uppför hvilka laxen från Vesterhafvet sträfvar, för att åt detta landskap gifva en naturförmån, hvaraf den genom sin ofruktbara mark och brist på skogar, så väl är i behof — nästan den enda det äger.

Bergåsar gå naturligtvis emellan floderne. Men dessa äro icke höga.

Hela landskpet delar sig i tvenne bälten; det högre eller bergiga, som upptager den norra delen, samt det lägre eller jemnländiga, som upptager den södra. Det norra bältet utgöres hufvudsakligast af Elfsborgs läns bergiga trakter, äfven som af norra Halland, hvars kust åtföljes af skärgård. Det södra bältet upptages hufvudsakligen af det ljungbevuxna Sunnerbo härad, samt det sandiga södra Halland, hvars kust icke åtföljes af någon skärgård.

Om man drager en medellinea söder om Warberg, söder om sjön Fegen öfver *Gislaved* fram till *Byarum*, så afdelar en sådan linea tämligen noga de två omtalda afsättningarne eller bältena.

1. *Det norra bältet* innefattar sex af de sju gårdfari-häraderne af Elfsborgs län, samt Halland från norr till

Warberg *). Det är ett bergigt eller rättare klippigt landskap, af söndersplittrade berg, eller med stora ströblock öfversådda fält. Invånarne, som sålunda hafva ett magert eller inskränkt åkerbruk, äro öfverlåtne åt sin egen idoghet; och denna stiger här högre, samt visar sig i större skala än i något annat af våra landskap. Den visar sig nemligen såsom förädlingsindustri, hvilket är ovanligt i vårt land. såsom landslöjd. En enda bonde *Sven Erikson* på Rydboholm (må hans namn bevaras!) har anlagt en fabrik, på hvilken 2,064,456 alnar väfnader år 1851 tillverkades **). Orsaken till en sådan industri som, om än i mindre skala, sträcker sig öfver alla dessa gårdfarihäraderne, ligger uti den rättighet till fri afsättning och utspridning af deras produkter, som dessa härader af ålder haft framför andra Sveriges provinser.

2. *Det södra bältet* utgör ett vidsträckt, endast här och der af höjder afbrutet lågland, der närmast kusten den uppsvämmade hafs-sanden, men i de inre trakterne, — fordom benämnde *Finnveden*, — det från bergen nedsamlade gruset är

*) Till den norra afsättningen eller bältet höra *Fjärås*, *Wiske*, *Himle* och *Faurås* härader i Halland, *Bollebygds*, *Wedens*, *Ås*, *Redevägs*, *Kinds* och *Marks* härader i Elfsborgs län.

**) Tillverkningen i hela riket af bomulls- och linneväfnader uti fabriker utgjorde 1849 2,285,748 alnar. Af dessa tillverkades på bonden Sven Eriksons fabrik 1,914,306 alnar, eller mycket mer än hälften. Detta skedde visserligen på fabrik; men äfven husslöjden är högst betydande. Inom Elfsborgs län stämplades och bortförpassades från dessa härader 9,818,434 alnar väfnader, samt 1,393,212 stycken dukar. Hvad deröfver tillverkades, utan att stämplas, kan ej bestämmas. Man kan deraf se hvartill vårt lands industri skulle kunna stiga, derest författningarne voro afpassade för detta mål. Man ser att det endast är författningarne, som hindrat dess uppkomst i vårt land till samma höjd som i andra länder, dock med den förklaring, att vi med författningar här mena *det statsekonomiska systemet i hela sin vidd och sammanhang* —eller rättare sammanhangslöshet — som hittills rådt i vårt land.

den rådande jordarten *) Sedan de stora tallskogarne blifvit uppsvedjade och afbrände, består den egentliga skogen numera i hela detta bälte hufvudsakligast af ljung, hvilken dvergskog satt sig i besittning af landet och som öfvertäcker större fält än i något annat landskap af Sverige.

Att denna afsättning allt ifrån Warberg ned till Båstad **) i någon förfluten ålder utgjort en stor hafsbugt, som ingått djupt ini landet, dertill äro många anledningar. Skärgårdens upphörande söder om Warberg, flodernes rigtning åt söder emot denna ingående hafsbugt, hvari de fordom föllo, hela traktens betäckning af hafssand, ljungens uppblandning med *genista*-arter ***), som icke visa sig annorstädes i Sverige i en sådan förening, häntyda derpå.

Detta stora hed-land motsvarar Jutland i Danmark, Lüneburger-haide i Tyskland, och les Landes i Frankrike, bildade förmodligen under samma tidsålder och af samma hafsflod.

Sedan skogarne blifvit uppbrände, och dermed äfven den under årtusenden samlade frugtbara skogsmyllan, återstår nu endast den sura mylla, bildad af ljungen, hvaruti också ljung företrädesvis trifves, utträngande alla andra vexter. Utan skogar, nödgas invånarne afskala öfversta ljungtorfvan till bränsle; utan bete på de stora till hedar förvandlade betesmarkerne, uppbränna de ljungen för att framlocka det korta gräset. Sin lätta åkerjord plöja de med kor. Man skulle tro, att på dessa stora hedemarker skulle vara åtminstone en förträfflig fårskötsel, så mycket mera som invånarnes idoghet består hufvudsakligen i ylleväfnad och yllestickning; men det

---

*) Det utgöres af *Årstads*, *Halmstads*, *Tönnersö*, och *Höks* härader i Halland; *Vestbo*, *Östbo* och synnerligen det stora *Sunnerbo* härad i Småland.

**) Att *Båstad*, som ej bör skrifvas *Bålstad*, fastän alla våra geografer göra det, och som hörer under Christianstads län, likväl bör, enligt naturen, höra till Halland, visar sig deraf, att det ligger på norra sidan af Hallands-ås.

***) Genista-artade *Papilionaceer* vexa öfver allt på af hafssand uppfyllda hafsbugter, blandade med ljung.

är icke så. Ingenstädes i vårt land köpes så mycket utländsk ull, hufvudsakligen från Jutland och Island, — tvenne länder icke fruktbarare än Söder-Halland, — som der.

Om någorstädes i våra landskaper barnen fått pligta för föräldrarnes förbrytelser, för deras glömska af sine efterkommandes öde, — så är det i detta landskap.

Hade invånarne i fordna tider varit förbudne att svedja till ytterlighet, eller ock pligtige att bereda skogens återvext på denna för tallskog så ypperliga jordmån, så skulle södra Halland och Sunnebo i nuvarande tider, då trävaror äro i så högt pris, varit en af Sveriges rikaste provinser *).

De nuvarande innevånarne hafva måst genom den mest ihärdiga tarflighet, arbetsamhet, och idoghet förskaffa sig det lifsuppehälle, som naturen ej mer kan gifva dem i lika mått, som fordom. Framför allt är qvinnornes flit och outtröttlighet beundransvärd. Ingen bondflicka, ingen gift husmoder i Söder-Halland går utom sitt hus, icke till staden, icke till granngården, utan sin stickstrumpa i handen, men utan strumpor på fötterne. Männerne äro lifliga, förnöjsamma med litet, höfliga och tjenstaktiga, men ingalunda slafviska **).

---

*) Vi komma i ett senare häfte, att tala om skogshushållningen. Här anmärka vi blott, att vår liberalism går ingalunda derhän, att vi skulle anse det vara en generation tillåtet, att föröda sitt land för sina efterkommande, eller taga till grundsats: *post nos diluvium*. Lika litet som det är tillåtet efter lag, att uppdämma sitt flodvatten för sin *nedanboende* granne, eller dermed dränka sin *ofvanboende* grannes jord, kan det vara någons rättighet, att göra det landskap, man äger, obeboeligt efter sig. Ty äfven tiden är en ström. Ingen äger sitt landgods längre än under sin egen lifstid, och han kan ej utsträcka sin rätt deröfver till andras skada.

**) Man har till och med, officiellt uppgifvit detta, och ett sådant omdöme förekommer derefter i flera andra skrifter. Förf. som framlefvat en del af sin ungdom i Söder-Halland och på landet der, kan försäkra, att han aldrig funnit hos allmogen något, som kan erhålla namnet slafviskt. Den som är arbetsam och sträfsam, är aldrig slafvisk;

Ehuru vi tecknat till sin allmänna karakter detta bälte såsom ljungbevext och ofruktbart, bör ingen tro, att det ej innesluter sköna och bördiga trakter. Man skall finna dem der de stora säterierne äro belägne, — vid flodernes sidodalar, — kring sjöarne, — men strödde såsom större och mindre oaser. Landet vid foten af Hallandsås, — der näktergalen sjunger i lundarne, och som visar från höjden en af de skönaste taflor i Sverige, — vid Båstad, kring Halmstad, vid Qvibille, Slöinge, Hörle, Wernamo, kring Widösten och Bolmen, finner man icke blott bördiga, men äfven sköna trakter.

Höjdbestämmelser.

a. *Floder och sjöar.*

A. *Laga-åns vattendrag:*

	Sv. f.	
Ofvan forssen vid Laholm .	20?	
„ Kassefors vid Ysby (40 fot hög)	60?	
„ Majeforssen 16 fot hög)	76?	
S. om Hamneda	355.	Forss.
Widösten	454.	Hellstr.
Rosken	498.	His. 6. s. 161.
Göthafors ℥.	633.	Hellstr.
Sjön V. om Åkersholm . .	677.	Hellstr.
Almesåkra-sjön	984.	His. 6. s. 161.

---

och någon arbetsammare, sträfsammare allmoge finnes icke i Sverige, än bondfolket i S. Halland. Den allmoge, som kläder sig väl och snyggt, är icke vanligen slafvisk. Man ser i S. Halland, oaktadt fattigdomen, aldrig trasigt bondfolk. Den, som i all sin fattigdom är glad och liflig, är icke slafvisk. Bonden i S. Halland är ödmjuk, fridsam, men icke krypande. Af Hallands bönder äro mer än hälften frälse-bönder. Om de äro slafviska, huru hafva de blifvit det? Man har måhända sökt att göra dem så, men de äro det icke. Deras förtjenst är sålunda så mycket större. Den som skrifver detta, har någon rätt att yttra sig öfver en sådan tillvitelse. En

B. *Nissa-ån:*		
Vid Ramnäs eller Torup (en mil norr om Drahered, enl. His. 5. s. 74)	294.	Hellstr.
„ Gislaved	456.	„
„ Unnaryd	643.	„
(Jfr His. 4. s. 40.		
Dummemosse (vid Ledhester His., vid Jära Forss.) .	755.	His. 4. s. 83.
C. *Ätran:*		
Ofvan Yngeredsfallet (35 f. h.)	40?	
Ofvan Bellforssen (16 fot h.)	. 60?	
På Halländska gränsen N. om Gunnarp	310.	Forss.
(Jfr His. 4. s. 49; 5. s. 74)		
S. om Svenljunga	390,6.	Hellstr.
N. om Svenljunga	405.	Forss.
Åsunden	443,1.	Hellstr.
Tranemo	556.	Forss.

b. *Orter och berg.*

Ljungby Gästgifvaregård . . .	481,4.	His. 6. s. 161.
Borås	489.	His. 5. s. 158.
Hallandsås ofvan om Karup . . .	568.	His. 6. s. 124.
Wrigsta kyrka	591.	His. 6. s. 161.
Damasbacken vid Hjelmaryd, Ljungby socken	732.	Björkman.
Gölingstorp (689 His. 7. s. 29; 4. s. 40.)	733.	Forss.
Ramsberg, Annersta socken . . .	751.	Björkm.

hans närmaste anhörige ägde flera utsockne frälsehemman i Söder-Halland, i byarne *Skummeslöf*, *Wärestorp*, *Ysby, Mellby, Trullstorp*, *Köpinge* m. fl. Förf. kom således att vara i ständig beröring med dessa frälsebönder, han bivistade med familjen deras bröllop och öfriga fester. Han skjutsades ofta af dem på resor. Han kände dem således nära. Efter dåvarande ägarens död, köpte de alla sjelfve sina hemman, ett bevis, att de varit sparsamme, arbetsamme och omtänksamme. Huru kan man officielt tillägga ett sådant folk slafviskhet, den hårdaste tillvitelse man kan tillägga en Svensk folkstam?

Qvängarp, "Ljungby" (Kånna?) s:n	753.	Björkm.
Bergsryggen emellan Alingsås och Borås, Heared och Kullabo .	902.	His. 6. s. 159.
Vid kyrkan emellan Norrsjön o. Södersjön, Ö. om Ulricehamn .	1033.	His. 6. s. 160.
Vägens kulmination emellan Ulricehamn och Gullared	1151.	His. 6. s. 160

30. *Skåne.*

Skåne skiljes i norr ifrån Halland genom Hallands-ås, eller som den i Skåne kallas, *Norra åsen*, och ifrån Småland genom *Göinge-åsen*, som går söder om Möcklen, Femlingen och Åsnen fram till Blekingska gränsen. Båda dessa åsar utgöra i sig sjelf en enda, dock genombruten i dess midt af *Helgeån*, hvarigenom den delas i tvenne grenar, den vestra grenen eller nämnde Hallands-ås, och den östra grenen eller Göingeåsen. Vi kalla hela denna ås, som går rätt i Ö. och V., för *Skånes norra ås*, utgörande Skånes norra gräns.

Skånes gräns på de tre öfriga sidorne utgöres af hafvet, som omflyter detsamma, och dessutom i Ö. af den låga bergås, som skiljer Blekinge från Skåne.

Skåne är således en halfö, bildande en någorlunda regelbunden fyrkant, 14 mil i längd och 13 mil i bredd, och af omkring 100 qvadratmils vidd. Man kunde säga, att Skåne är ett slags halfö äfven genom flodsystemet. Det sammanhänger nemligen i detta afseende genom Helge-ån med Småland.

Skåne genomstrykes tvertöfver, således i Ö. och V. i det inre, af tvenne andra åsar.

Den ene af dessa åsar består, liksom den förra, af tvenne grenar, den vestra och den östra. Den vestra är bekant under namn af *Söder-åsen*, den östra under namn af *Linderöds-åsen* . De förena sig båda i stränderne kring Ringsjön. Linderöds-åsen går fram till Östersjön i *Maglehems* socken. Söder-åsen eller den vestra grenen går fram till *Björnekulla*, der den utplattas, visar sig derefter i bergskullar vid *Åstorp* och

Ausås, samt i den klint, som kallas *Svedberget*. Uppresande sig derefter till en höjd af nära 400 fot, sträcker den sig långt ut i hafvet under namn af *Kullaberg*.

Denna ås, stryker sålunda, ehuru understundom nedsänkt och låg, tvert öfver Skåne, från Kullaberg till Maglehem. Vi vilja kalla denna ås: *Skånes medel-ås*, emedan det finnes en annan sydligare.

Denna andra ås, som äfven går i rigtningen från Ö. till V., är ännu mera afbruten, ännu mera låg och nedsänkt, och uppreser sig blott i några bergshöjder. Af dessa äro Romele-berget och Stenshufvud de högsta. Emellan dessa båda höjder går en skogstrakt, som sammanbinder dem. Man ser således tydligen rigtningen af denna ås åt öster, men huru dess strykning åt vester skall bestämmas, är icke lika tydligt. Romeleberget tager nemligen sin rigtning åt vester, bildar der en hög klint, *Romele-klint*, samt fortsätter sig förbi Hellesta fram emot *Sjöstorp*, der den försvinner. Men en annan gren, ehuru lägre, går åt SV. emellan *Näsbyholms-* och *Börringe*-sjöar, hvarefter den nedsjunker till fältets allmänna höjd. Det är endast genom vattendelningen, som man upptäcker dess fortsättning såsom norra gränsen af Ljunits och Wemmenhögs härader, samt genom Skytts härad uti den så kallade Landborgen, fram till Falsterbo ref*).

Denna ås tillkännagifver sig således, icke såsom någon hög och sammanhängande bergsrygg, utan genom skogstrakter, sandhedar, sandflis-lager, samt kärr och bergs-vegetation**). Det är denna ås som utgör Skånes södra vackra skogstrakt, på hvars båda sidor flere af dess skönaste, vid små sjöar liggande, herrgårdar äro belägne. Man kan nemligen ända ifrån *Skabersjö* resa från herrgård till herrgård och långa sträc-

*) Vid *Gylle*, N. om Trelleborg, uppresa sig *Gyllehögar*, och *Lundhög*, från hvars topp kunna räknas 24 kyrkor. Dessa höjder, som här uppsticka aldeles enstaka, tillhöra således denna södra gren.

**) Vid *Börringe*, på sidländta ställen, finner man *Scheuchzeria* och flera subalpinska starrvexter (*Carices*).

kor genom den herrligaste bokskog, alltid på afstånd följande den S. kusten, och strandhäradernes norra gräns, ända till trakten af Stenshufvud i *Albo* härad.

Denna ås möter Skånes medel-ås just i samma *Albo härad.* Landet uppstiger der till en höjd öfver hafvet af ända till 190 fot, och innehåller både Maglehems och Stenshufvuds bergshöjder: de två ändpunkterne, den ena af medel-åsen, den andra af denna ås.

Vi vilja kalla denna ås *Skånes kust-ås.*

Genom ofvannämnde tvenne åsar är Skåne deladt i tremne särskilta bälten, som sträcka sig tvärt öfver landet från kust till kust: det *norra*, det *medlersta* och det *södra bältet.*

1. *Det norra bältet*, som utgöres af *Bjära, N.* och *S. Åsbo, V.* och *Ö. Göinge,* samt *Gärds* och *Willands* härader är, med undantag af slättlandet i de två sista häraderne, allt igenom bergigt och skogrikt. Det innefattar den hufvudsakliga delen af Christianstads län.

Detta bälte delas naturligt i tvenne delar eller sluttningar, på hvardera sidan om landryggen; den vestra, hvars vatten flyter till Kattegatt, den östra, hvars vatten flyter till Östersjön.

Den vestra sluttningen, begränsad af den s. k. *Söderåsen*, vattnad af Rönne-ån, som flytande ut ur Ringsjön faller i hafvet vid Engelholm, innehåller Bjära och båda Åsbo häraderne.

Rönne-ån bildar således den dal, till hvilken båda åsarne, Hallands-ås, eller N. åsen, samt den s. k. söderåsen slutta.

Den östra sluttningen, som begränsas i S. af Linderöds-åsen innefattar Helge-åns Skånska flodområde, och det bäcken, som bildas af de stora sjöarne i Willands härad. Den består af Göinge häradernes bergstrakt och den stora slätten kring Christianstad inom Gärds och Willands härader.

2. *Skånes medlersta bälte* är det vidsträcktaste, och utgör Skånes egentliga stora slätt. Det ligger emellan medel-åsen och kust-åsen. Det innefattar *Luggude*, *Rönnebergs*, *Harjagers*, *Torna* och *Oxie* vid vestra kusten, samt *Onsjö*, *Frosta* och *Färs*

härader i det inre. Det är mycket bredt på vestra kusten, sträckande sig från Kullaberg till Falsterbo ref; men det afsmalnar mot öster, och upptages der endast af bredden af *Albo* härad, ifrån hvilken trakt vid östra kusten detta Skånes stora slättland nedsjunker emot vester, men så långsamt, att ögat, sedan man ifrån Albo genomfarit Färs härad, ej märker någon bestämd sluttning åt vester.

Detta bältes hufvudflod är *Keflinge-ån*, hvilken börjande vid Albo härads gräns knappt mer än en mil från östra kusten, — vid en bergsknut der 4 socknars gränsor möta, — genomflyter i Ö. och V. med sakta fart hela Skånes bredd, och samlande sina förnämsta källgrenar i Wombsjön faller ut i trakten af Barsebeck.

Detta bältes öfriga åar börja i det inre och medlersta af slätten, och äro således kortare och mindre betydliga.

Keflinge-ån afdelar den stora Skånska slätten uti tvenne delar, den norra eller *Helsingborgs-slätten*, som har mindre fruktbar, mera gneisartad jordmån, och ännu lemningar af skogar; och *Lunda-slätten*, som utgör Skånes och kanske Sveriges fruktbaraste trakt, — med jordmån af stark, men bördig, kalkblandad lera, — numera skoglös, men der och hvar genom skogens borthuggning öfversvämmad af flygsand; (hvarom vi i ett följande häfte komma närmare att tala). Det är hufvudsakligen om denna del af Skåne,som Linnés omdöme gäller, att man der om sommaren ej ser annat än himmel och sädesfält.

Man måste dock icke föreställa sig Skånska slätten, som ett horisontelt slättland utan ojemnheter; tvertom omvexla dalar och kullar, de senare understundom uppstigande till märkbar höjd, ss. Romele-klint, Hardeberga, Rönneberga högar, Dagstorps hög, Frualid o. s. v.

3. *Skånes södra bälte,* eller *kustbältet*, utgöres af södra och östra sluttningarne mot Östersjön af Skånes kustås, ifrån hvilken flera åar nedflyta. Af dessa, i allmänhet små, är *Köpinge-ån* den största, på södra sidan och *Wirke-ån* på östra.

Detta bälte utgöres af en rad af härader, som hafva till sin ena gräns hafvet och till sin andra kuståsen. Dessa äro:

Wemmenhögs, *Ljunits*, *Herresta*, *Ingelsta* och *Gerresta*, samt *Albo härader*.

Om Skånes herrligheter vilja vi icke här tala, endast upprepande de ord, hvarmed Linné slutar sin skildring af detta land: "*Alltså är intet land, som hafver flera förmåner*"; (Sk, res. s. XIV), eller de, hvarmed en stor man säges hafva yttrat sig deröfver: *Skåne är icke en provins, det är ett konungarike.*

Men Skånes brist är skoglöshet. Sedan skogarne der blifvit uthuggne utom ikring herrgårdarne, har man tillgripit torfmossarne, och sedan deruti skärtorfvens lager slutat, har man måst derutur uppösa torfdyen, som man hopklappar till deg, och bakar till kakor i solen. Der äfven denna tillgång är uttömd, der kokar man sin mat vid gödsel eller halm, eller afskalade ljungtorfvor. I städerne har bränslet så stigit i pris i senare tider, att fattigt folk måste deraf lida den största nöd. I Skånes milda klimat kan ingen dö af hunger, men af köld.

Skåningarne, som i senare tider gjort så mycket för sitt sköna land, skola snart uppfatta denna vigtiga sak i stort, och utan hjelp af allmänna medel sjelfve förvandla sina flygsandsfält till nya uppvexande bokskogar.

De få *höjdbestämmelser*, som vi hafva oss bekante*), äro följande:

	Sv. f.	
Wombsjön	104.	His. 6. s. 98.
Ryd vid Höganäs	13.	His. 6. s. 162.
Brors-backe, högsta punkten inom kolfältet vid Höganäs . . .	17,5,	„
Lund, torget (stora?)	85.	„

*) Då topografiska undersökningar länge sedan blifvit gjorde i Skåne, finnas sådane visserligen i Topografiska Corpsens arkiv; men vi hafva ej haft tillfälle att der uppsöka dem.

Sjöbo gästgifvaregård	132.	„
Maglehems ås ofvan om Ölseröd	267.	„
Romelo klint	299,7.	Forss.
Frualid vid Öfveds kloster . .	252?	His. 6. s. 98.
„ kalkbrottet vid Bjärsjölagård . . . . , . .	319.	„
Kullaberg vid fyrbåken . . .	233.	His. 6. s. 96.
„ högsta topparne . .	394.	„
Fagerhults gästgifvaregård . .	455?	His. 6. s. 161.
Hallands-ås emellan Margretetorp och Ö. Karup	566.	Forss.

Genom den framställning vi gjort, visar sig, att — med undantag af Helge-ån, och den lilla Oppmanna-ån, hvilka gå rätt i söder till Östersjön, — flyta alla Skånes betydliga floder åt vester. Deraf följer, att, enligt vattendelnings-systemet, för Skåne tvenne hufvud-sluttningar måste antagas; *Helgeå-Christianstads-sluttningen* och *Skånes vestra sluttning.*

---

31. *Helgeå-Christianstads-sluttningen.*

Helgeå-sluttningen tager sin begynnelse i Småland i trakten af *Rydaholm* och *Nederled*, S. om *Rymnen*, vid en liten sjö, som säges bära namn af *Helga-sjö;* ett namn, som tillägges äfven den stora sjön, som Helgeån bildar vid sitt utlopp. Den begränsas på vestra sidan af landryggen, hvilken afskiljer densamma först från Hallands-sluttningen, och sedan från Skånes vestra sluttning. På östra sidan begränsas den af den ås, som afskiljer den från Wexiö-Blekings-sluttningen, hvilken vi förut hafva beskrifvit (sid. 176, 177).

Denna sluttning består af trenne ganska naturligt skilda områden: *Möckel-bäckenet*, *Skånska Helge-sluttningen* och *Ifö-bäckenet.*

1. *Möckel-bäckenet* uppkommer deraf, att Helgeåns källgrenar, i sitt lopp åt söder, möta Göinge-åsen, som de ej kunna öfverstiga. De samla sig derigenom, — sedan de bildat flere, äfven betydliga, sjöar, — uti den ännu betydligare sjön

Möcklen; hvaraf vattensamlingarne, instängde på alla sidor, bilda ett bäcken, hvarutur Helgeån 'genom en krökning åt norr måste taga sitt utlopp.

De sjöar, som lemna sitt tillflöde till Möcklen äro *Ryssby-sjön*, *Sten-sjön*, *Wise-sjön*, *Agunnaryd-sjön* m. fl., som alla ligga nära hvarandra, och i en enda samling.

Möckel-bäckenet ligger på sjelfva gränsen emellan Sunnerbo och Albo härader, och utgör till landvidden ett ganska inskränkt område *).

Dess höjd öfver hafvet kan deraf bedömas, att Ryssby-sjön ligger 427, och Möcklen 361 Sv. f. ö. h. (se His. 6. sidan 161).

2. *Skånska Helge-sluttningen* innefattar det område, som Helge-ån med sina grenar vattnar under dess lopp genom Skåne. De betydligaste af dessa grenar äro trenne, *Skeinge-ån*, *Alma-ån* och *Wrams-ån*, alla kommande från vester, och flytande i nära nog vinkelrätt lopp emot hufvudfloden. Derigenom utbreder sig landet och får ett betydligt område, bildande nemligen *Vestra*, och nästan hela *Östra Göinge härader*, samt *Gärds härad*.

På gränsen till Möckel-bäckenet och öfver Göinge-åsen går vägen öfver de så kallade *Getaryggarne*, som äro kortsträckta åsar, eller låga kullar af gnejs och rullsten hopvräkta. De synas vid *Loshults* kyrka; uppstiga der något högre, åtföljde af *Getebäcken*, men sänka sig åter närmare *Marklunda*, utplattas och försvinna.

Helge-åns nedre del, närmare hafsstranden, flyter genom ett stort fält af sand, inom hvilket en stor vattenutbredning bildar sig, kallad *Helge-sjön*, i trenne afsatser, hvaraf den nedersta kallas *Yngsjön*, nära utloppet vid Åhus.

De på Christianstads-slätten bildade sandfält äro i all deras flackhet särdeles behagliga genom deras egendomliga

---

*) Det innefattar endast 10 socknar, *Rydaholm*, *Ryssby*, *Tutaryd*, *Pjetteryd*, *Götteryd*, *Wiresta*, *Stenbrohult*, *Härlunda* och *Hallaryd*.

vegetation, som utom de vanliga sandvexterne visa den skönt blommande sandneglikan, och tvenne lilje-artade vexter (*Anthericum ramosum* och *Liliago*) m. fl., som uppfylla luften med sin vällukt.

3. *Ifö-sjöns bäcken* utgör hufvudsakligen Willands härad, och består af trenne betydliga sjöar *Immelen*, *Oppmanna-sjön*, och *Ifö-sjön*, hvilken sistnämnde är den största sjön i Skåne. Bäckenets södra del utgöres mest af sandfält, på hvilka manträffar *Spartium Scoparium*, en sand-Papilionacée, i mängd.

---

32. *Skånes vest-sluttning.*

Dennas norra gräns omgifver densamma nästan i form af en halfcirkel, utgörande en ås, bestående först af Hallands-ås, som uppstiger vid Houfs hallar nära Båstad utur hafvet, sedan af landryggen, som fortsätter till Ringsjön, och sist af Linderöds-åsen, som öfver Degeberga går fram genom Albo härad till hafvet vid Maglehem, och Stenshufvud. Den öfriga delen af gränsen utgöres af hafvet, och sträcker sig från Stenshufvud till Hallands-ås.

Skånes vestsluttning består af trenne delar, Rönne-åns sluttning, Skånes medlersta bälte, samt Strandbältet, om hvilka vi alla redan förut hafva talat.

---

33. *Öland.*

Öland och *Gottland* äro tvenne ur hafvet uppstigande berg, icke af den i Skandinavien vanliga bergarten, gneis och granit, utan af öfvergångsbergarter, hvilkas öfversta lager är kalk. Huru djupt det urberg ligger, hvarpå dessa lager hvila, är obekant.

De likna således i sin sammansättning de öfver fältet uppstigande öfvergångsbergen i Westergöthland.

Båda öarne hafva en parallel rigtning, neml. åt NNO; hvilken är egendomlig för Skandinavien. De största sträc-

korne af landryggen hafva neml. samma rigtning, t. e. landryggen i Småland, Westergöthland och Nerike, äfvensom i Sveriges fjällrygg, hvilka alla hafva en rigtning åt NNO. Man återfinner denna rigtning äfven i andra delar af Sverige, t. e. i Wettern, i Wisingsö, i Westgöthabergen, Billingen, och Kinnekulle. Ja man kunde säga, att denna rigtning i NNO. tillhör sjelfva Skandinaviens hela landsträckning emellan Nordsjön och Östersjön.

Af dessa båda tvillingöar är Öland den smalaste och den mindre till vidden, men något längre än Gottland. Öland är $13\frac{1}{2}$ mil lång, $\frac{3}{4}$—$1\frac{1}{2}$ mil bred, och $12\frac{1}{2}$ Sv. qv. mil i vidd. Den är genom ett sund, — som vid Stora Ryrs färjestad icke är mer än $\frac{3}{8}$ mil bredt, — skild från fastlandet.

Öland uppstiger ur hafvet i tvenne afsatser eller terrasser, en yttre och lägre, en inre och högre, i synnerhet synbara och afskilda på den vestra sidan, der den inre uppstiger öfver den yttre genom nästan lodräta väggar af ifrån 3 till 120 Sv. fots höjd. På den östra sidan skiljer den öfre sig från den lägre och yttre blott genom en sandås.

Den inre och högre afsatsen kallas *midt-landet;* den yttre och lägre vilja vi kalla *strand-bältet.*

Midtlandets kant, som kallas *landborgen*, löper parallelt med den nuvarande stranden, och utgör således liksom en högre strand, ifrån hvilken hafvet i en yngre tidsålder nedfallit till den närvarande. Denna kant är betäckt af en sandås, både på den vestra och östra sidan, hvilken sandås således löper rundt ikring ön, parallelt med hafvet.

Emellan båda landborgarne, den vestra och östra, går ifrån N. till S. ännu en ås, platt, vågrät och bestående af en hård röd kalksten. Under tidernes längd har dess yta fått någon betäckning af jord, djupare eller grundare. I öns norra fögderi — *Norra Motet*, — är betäckningen, som består af hvad der kallas *ör, örjord,* eller kalkgrus och sand, djupare, hvarföre åsen der ej är så märkbar. Men i södra fögderiet — *Södra Motet* — är jord-betäckningen så grund, att

derpå endast vexer kort gräs och låga vexter, och den således blifver otjenlig till åkerbruk, tjenlig endast till fårbete. Denna i dagen liggande kalkstens-ås kallas *Alvaren.*

Alvaren ligger närmare vestra landborgen än den östra. Ifrån dess östra kant nedsänker sig landet emot hafvet, och blir der tjenligt för åkerbruk.

Utomkring denna öfre platå löper strandbältet både på den vestra sidan, och den östra. Det utgöres på vestra sidan blott af en smal remsa, sällan mer än $\frac{1}{8}$ mil bred, men af mycket fruktbar jord. Det sluttar mot hafvet och består af uppsvämmadt land, med lera och lermergel till underlag. Detta är i synnerhet fallet på vestra sidan, der det liknar en trädgård, och upptages af sädesfält och skogsängar, stängdt af hafvet på den yttre sidan, af landborgens lodräta väggar på den inre.

På östra sidan finnes icke för strandbältet en sådan gräns af landborgens lodräta väggar, utan det afdelas der ifrån midt-landet genom landborgens sandås. Det är icke heller der så fruktbart, som på vestra sidan.

Den vestra landborgen stiger, såsom man ser, mycket högre än den östra. Dess högsta punkt är vid *Borgholm*, der den uppstiger till 120 Sv. f. ö. h. På hela Ölands midt-land finnas inga berg, eller berglika upphöjningar. De ställen, som upphöja sig betydligare öfver hafvet, synas vara endast sammandrifning af hafs-sand. På landets norra udde är flygsand; och Tuneld omtalar tvenne "berg", som uppkommit genom en dylik sammandrifning, och der flygsanden betäckt en furuskog, hvaraf endast topparne syntes.

En enda sjö finnes, nemligen *Hornsjön,* belägen i norra delen af ön, $\frac{1}{8}$ mil lång, $\frac{1}{4}$ mil bred. Men några träsk utan utlopp, synas der och hvar; och innanför, samt längs åt, östra landborgen finnas sidländta marker, hvilkas affall hindras genom åsen.

På vestra sidan finnas inga åar, om man ej som sådan vill anse den en fjerdingsväg långa bäck, som utflyter vid Borgholm. Då således inga vattenqvarnar kunna finnas, är den vestra landborgen späckad med väderqvarnar.

Pä östra sidan finnas deremot några åar, hvaraf den största är *Gärdslösa*-ån, ¾ mil lång.

Men Öland saknar icke källor. Resmo källa är så ymnig, att den drifver en liten vattenqvarn med öfverfall.

Skogar funnos fordom. Tuneld omtalar flera — "jemna, täta och vackra tallskogar", — men de finnas ej mer. Både byggnadstimmer och bränsle måste föras till ön från fast-landet. Det är en dryg skatt på landet, drygare än någon annan, och som blir det mer hvarje år.

Då år 1818 kronan utdelade alla skogar till enskilte, bibehöll hon *Böda* kronopark på Öland. Men genom skogsbristen öfver hela ön, har det hittills varit vanskligt att freda denna för åverkan. Fyra beridne jägare och två plantörer se sig ur stånd dertill. Slutligen har Landshöfdingen föreslagit att uppköpa de kringliggande hemmanen. Härigenom aflägsnas visserligen grannarne, men skogsbristen blir ej afhulpen. Det går långt, när man ej kan freda skogen på annat sätt, än att göra landet derikring obebodt *). — Öländningarne äro ett modigt och dristigt folk. — Af Tidningarne ser man, att för ett år sedan lemnades en ordentlig träffning emellan krono-betjeningen och en här af skogs-åverkare,

*) Det var år 1824, som Ständerne beslöto, att kronans skogar och allmänningar skulle utdelas åt enskilta, en del för intet, en annan del för en obetydlig penning, och det antogs såsom styrelse-princip, att den enskilte bäst vårdade skogarne. Den enskilte, sade man, förstörde väl skogarne först, men derefter stego de i värde och gåfvo vinst, så att det blef hans intresse att bevara dem, och sköta dem med omsorg.

Förf. som nu skrifver detta kom sent till Riksdagen år 1823, och fick plats i Ekon.-utskottet *sedan* frågan var inom ständen i det närmaste afgjord. Förslaget försvarades af utmärkte statsmän, den gamle finan-

som sökte med våld eröfra skogen. Sannolikt trodde de sig ha rätt att begagna den skog, som vexte i deras eget land, heldre än att nödgas bo utan tak, och frysa. Naturligtvis besegrades den angripande hopen, och hufvudmännen blefvo straffade. Skall man då ej en gång tänka på att införa författningar, som förekomma brotten, i stället för sådane, som förr eller senare göra brotten nödvändiga?

Öland kan nu, genom brist på bränsle, ej draga den fördel af sina kalkberg, som det annars kunde göra. Endast vid aluntillverkningen, kan alunskiffern sjelf begagnas till bränsle. Derföre har också Öland det största alunbruket i Sverige, S. Möckleby.

---

34. *Gottland.*

Gottland, Östersjöns största ö, liger i dess djupaste trakt. Dess kortaste afstånd från Öland (*Hamar-udd* till *Engerne-udd*) är icke mer än 5¼ Sv. mil; till fast-landet i Kalmar län (Gnisvärds fiskläge till Boskärs-udde) 8 Sv. mil, till Kurland 13 Sv. mil.

---

sieren *Schultzenheim,* m. fl., af sjelfve då varande stats-sekreteraren, af alla Riksdagens doctrinärer, samt naturligtvis af en stor del af dem, som genom skogarnes utdelning erhöllo en betydlig skänk. Förf. skyndade, efter sin uppkomst till Riksdagen, att slå larm i Presteståndet, och att i Ekonomi-utskottet bekämpa det olycksbringande beslutet. Det lyckades att bibehålla åtminstone en del af kronans skogar, men icke att genom allmänningarnes bibehållande oskiftade, rädda de enskiltas skogar från allmän och fortgående förödelse. Förf. skref Ekon.-utskottets betänkande vid återremissen, och förde under och efter Riksdagen, i Allmänna Journalen, en långvarig polemik i denna fråga med, såsom det troddes, då varande stats-sekreteraren sjelf. De vexlade skrifterne finnas uti N:o 286 och bihanget för den 17 Dec. 1823, samt i N:ris 38, 41, 45, 48, 98, 99 och 128 i nämnde dagblad för år 1824. Sedermera har den utmärkte che-

Den medlersta stråken emellan Öland och Gottland är mycket djup, 360, 450 ända till 540 fot. Dessa båda öar synes således knappt hänga tillsammans. Också är deras geologiska bildning mycket olika.

I norr går en bank ifrån Gottska sandön, 6 mil, till Gottland. Ifrån Gottlands södra udde går en annan bank rätt i söder. Sänkte sig hafvet, skulle en stor arkipelag uppstiga i norr och söder om Gottland.

Ända ifrån "en aflägsen forntid" har isen emellan Gottland och fastlandet aldrig varit sammanfrusen. Likväl har inträffat, att äfven i senare tider kommunikationen med fastlandet varit afbruten ända till fem månader. Hindret säges uppkomma af drifis *). Om någorstädes, vore här en underhafstelegraf behöflig.

Gottland är omkring 12 mil lång, Fårön inberäknad. Tillägger man de båda bankarne i N. och S., skulle längden af den höjning, hvarpå ön hvilar, utgöra omkring 20 mil. Största bredden midt öfver ön utgör 5 mil; arealen 24 mil.

Liksom Öland, utgör Gottland ett öfvergångsberg, men af olika bildning med Öland. Hela den del, som är öfver hafvet, utgör ett kalklager hvilande på sandsten, hvilken blott på södra udden visar sig i dagen.

Granit och gneis finnes lika litet här som på Öland. Endast i S. delen af ön finner man några mindre ströblock och rullsten af granit, härstammande från fastlandet.

Kalkberget uppstiger ur djupet med branta väggar; högre på vestra än på östra kusten. Landets medelhöjd på den

---

fen för Sveriges skogsväsende, *Israel af Ström*, med aldrig kallnadt nit och största omtanka bevarat och vårdat, hvad som 1824 års Ständer lemnat qvar att vårda, samt sökt införa en regelbunden skogshushållning.

*) Postfarten emellan Klintehamn och Böda är $6\frac{1}{8}$ mil. Emellan Stora Carls-ön och Engerne-udd är $4\frac{1}{4}$ Sv. mil. Ui Ålands haf är emellan Grislehamn och Signilds-skär. afståndet omkring 3 mil. Der sker om vintern öfverfarten på isbåtar.

vestra sidan är omkring 130 fot; något lägre, 90—100, på den östra. Dessutom lutar landet från midtel-bältet både mot norra och södra ändan af ön.

Berg, i den mening vi antaga på fastlandet, finnas icke. "Dalar och fördjupningar äro sällsynta, alltid låga och långsluttande" (His.). Men klintar uppstiga på flera ställen.

Midt öfver ön, der den är äfven bredast, synes vara den högsta höjningen af landet; ett bälte, som utgör den naturliga gränsen emellan öns norra domsaga och den södra; der inga åar flyta igenom, och på hvilket landets högsta klint, Thorsborg, ligger. Detta bälte går från *Klinte*, öfver glest bebodda trakter, till *Östergarn*.

Dessa båda hälfter äro äfven till sin natur olika. Uti den norra går landhöjden nära vestra kusten, och sluttar starkare mot öster. Der vexa äfven öns barrskogar. Och der ligga hufvudsakligen träsken. Den södra hälften är fruktbarare. Der vexer löfskog. Der äro träsken i mindre antal, och den geologiska bildningen är nyare.

Höjdbestämmelser.

	Sv. f.	
Wisby. Pipar Carls källa	32,8.	His. 7. s. 84.
Gymnasii-källan	53,6.	"
Kräklingsbo kyrka på östra sidan . .	92.	V. ak. H. 1826.
Vesterhejde d:o på vestra sidan . .	117.	His. 7. s. 84.
Milstenen $\frac{1}{4}$ mil derifrån	160,8.	"
Bro kyrka på vestra sidan	130.	"
Hoburgsberget på södra udden . . .	124,7.	"
Klinten vid Klintehamn	170,6.	"
Kalkberget N. om Stenkumla kyrka .	196,7.	"
Thorsborgen på medlersta bältet, men åt östra sidan	202,2.	"
Högklint och Korpeklint nära Wisby uppgifvas efter ögonmåttet . . .	218?	"
Lilla Carlsön	216,6.	"

Thorsborgen uppstiger, med branta väggar på tre sidor, till 200 fot, slutande sig i en flat yta af 4000 fot i längd och bredd, hvarpå säges skola finnas vatten.

Hoborgen slutar på samma sätt med en flat yta 594 fot i längd, 290 fot i bredd, äfvenledes med en vattensamling.

Vid klintarnes fot ligga nedramlade block. Deras lodräta väggar, äro uppkomna af samma orsak som de djupa sprickor, som sönderdela bergen.

Utom dylika sprickor, som gå på djupet, finnas i kalkbergen på många ställen grottor af sällsamma former, salar och kamrar. Utur en af dessa grottor, vid Martebo myr, framstörtar en underjordisk ström.

Nära kusten vid Kyllej och Slite hamnar visar sig en mängd stenstoder, 9 à 10 alnar höga, groteskt bildade. Mindre sådane finnas på Carlsöarne.

Så märkvärdig och så olika Sveriges fastland bildningen af Gottlands berg än är, så är dess vattensystem det ännu mera. Det består, icke såsom på fastlandet af sjöar med leende stränder, inskurna vikar, inlopp och utlopp, samt krusade vågor, icke af floder som forsa mellan bergen, eller flyta stilla i ängarne. Sådane vatten finnas icke der. Man finner åar, som nästan alla torka ut om sommaren; myror och träsk.

Träsken äro vattensamlingar uti urholkningar i kalkklippan af 12—15 fots djup med sand på bottnen. De flesta ligga nära hafvet, dit de falla ut med ett kort utlopp. Ett af dem, — Bogeviks träsk nära Slite — faller ut i sju sådane utlopp, blott 15 alnar långa, hvilka man figurligt kallar "sju strömmar". Träskens storlek är olika, omkring $\frac{1}{4}$ mil i längd, och mindre. Det största är Lummelunds träsk, $\frac{3}{4}$ mil långt. Midt på ön finnas de nästan icke; mindre på södra hälften än på den norra, der de äro mera hopade; ända till sju på Fårön.

Myrorne äro deremot allmännare, och strödde öfver hela ön. De äro större, ända till $\frac{3}{4}$ mil i längd eller bredd. De största äro *Martebo-* och *Mäster*-myrorne. På bottnen är dyjord, och i dyjorden vexa vattenvexter, förnämligast Myragen (*Schoenus Mariscus* L.), en märkvärdig och i Norden sällsynt, för Gottland nyttig starr-vext. Myrorne torka ut om sommaren till en betydlig del, och gifva då en vigtig slot-

ter. Vanligen finnas myror ikring träsken. Kanske får man deraf sluta, att de alltid hafva ett träsk till källa.

Träsk och myror upptaga på Gottland öfver 50,000 tunnland, $\frac{1}{18}$ af hela öns yta.

Källor saknas ingalunda på Gottland.

Åarne äro små, och sägas i allmänhet uttorka om sommaren. Sannolikt sker detta i mån af deras storlek. *Göthems* å, som är den största och tre mil lång, genomflyter trenne myror.

Hamnar finnas på Gottland flera förträffliga, särdeles på östra sidan. Slite hamn är en af de yppersta på Östersjöns kuster. Ofta har det, äfven på Riksdagarne, varit föreslaget, att göra denna hamn till en frihamn. Men små intressen, eller fega skäl hafva mera nedtystat än vederlagt detta förslag *).

Den lösa jorden på Gottlands yta är blandning af kalkgrus och sand. Det förra kommer från det fasta berglagret, den senare från hafvet.

I norra delen är öfversta kalklagret mindre söndersmuladt, och antingen föga betäckt liksom Alvaren på Öland, eller betäckt af sand. Sand utbreder sig der öfver stora trakter.

---

*) Wisby intresset? hvarföre skulle ej Wisby-boerne heldre flytta till Slite? — Frugtan för lurendrejerier? en skam för våra tullförfattningar. — Rädsla för Engelsmännens rofgirighet? Det är snarare nu man behöfver frugta både Engelsmäns och Ryssars begär för Gottland. — Blir Slite frihamn, *behöfva* Engelsmännen ej äga den. I krig skola ej Ryssarne tillåta Engelsmännen, Engelsmännen ej Ryssarne att bemägtiga sig den. Bådas politiska intresse skall blifva att Sverige behåller denna ö, och det i samma mån, som den blir vigtig. Blir ön en nederlagsplats för Östersjö-handlen, såsom fordom, så blir Sverige med detsamma mästare i Östersjön, alltid understödt af en af dessa magter, och medlare i Norden, om den har en flotta motsvarande ett sådant kall. Vi anse Gottland vara ett af trappstegen till Sveriges magt.

På nordligaste delen är flygsand, som uppdrifves i skogarne och betäcker trätopparne. Det är i norra delen, som Gottland har sina stora tallskogar, — genom sitt virke de yppersta i Norden, kanske i verlden. De utgöra Gottlands egentliga välstånds-källa, som i samma mån, som timmerskogarne glesna öfverallt i Europa, få ett ännu högre värde. Hvarje nytt år stiga dessa Nordens fonder i pris, utan att någonsin kunna falla mer, förrän civilisationen gått under, och skogarne måste åter börja vexa på dess ruiner. — Man börjar klaga, att man på Gottland skyndar att göra sig af med skogarne. Med varsamma ord häntyder sista femårsberättelsen derpå. Skarpare har skogarnes befarade förödelse på Gottland blifvit framhållen i öfver-direktör Falkmans nya, tänkvärda skrift om skogarne, upplyst med vigtiga vittnesbörd *). I samma mån, som timret blir dyrare, hvilket måste ske oupphörligt, i samma mån måste skogarnes förminskning tilltaga öfverallt, der de öfverlemnas åt den enskilta spekulationens vinstbegär **).

*) Åren 1848 och 1849 upphöggos i spekulation på afsättning till Tyska jernvägar, så ofantliga qvantiteter af slipers, att *vissa skogstrakter på Gottland totalt sköflades;* men spekulationen misslyckades och virket ligger nu att ruttna i hamnarne. — Hemmanet *Stora Gervide* med en rymd af 480 tunnland har att stänga 74,000 alnar, d. v. s. 4½ mil, hvartill materialet tages af skogarne. — Södra delen af ön är redan totalt skoglös o. s. v. (Falkman, om Sv. skogarne 1852, s. 49 följ.) Se der uppgifter, som äro nästan officiellt gifna, och kunna ej betviflas. Enligt sista femårsberättelsen bortsäljas allt jemt krono-allmänningar. Så väl Fjäle, som Bod och Öster-udds allmänningar hade år 1840 blifvit skattlagde, i lotter fördelade och försålde till enskilde.

Hvad utländningarne skola förundra sig öfver ett folk, som så sträfvar att förstöra sig, som Svenskarne genom sin skogshushållning!

**) Förf. har i de stridskrifter införda i Allm. Journalen år 1824, som omtalas sid. 203, med en kalkul bevisat, att det är misshushållning för den enskilte, att *icke* uthugga sina skogar. Det är äfven lätt att inse, ty att försälja sin skog är att utbyta ett kapital, som ej åter-

Södra delen har djupare kalkgrus, men der blandadt med sand. Den är mera tjenlig för åkerbruk, och der vexer herrlig löfskog, ek och ask. Men äfven den förstöres. "Ekskogen, som tillförene var högst betydlig, har för det mesta blifvit förstörd". — Sedan Ständerne beslöto, att ekträden, som förut voro kronans, skulle försäljas till de enskilte, befunnos år 1838 25,896 st. ekträd på Gottland hembjudna för 18,863 Rdr Bko; d. v. s. hvarje ekträd för en obetydlighet.

Gottland framkallar i sina borgerliga förhållanden i många afseenden minnet af medeltiden; men — ett vackert minne deraf. Ej blott uti dess storartade ruiner, dess många oförändrade medeltids kyrkor, men ock i invånarnes enkla seder och lefnadssätt, spåren af deras fordna bildning, deras stolta borgar-sinne, i hög grad ömtåligt för förolämpningar; deras frihetskänsla ådagalagd genom deras med det öfriga Sveriges olika, men efter borgerlig grund bildade, bevärning.

Gottlands vegetation tillhör en sydländsk natur, och denna ö är mer än något annat landskap tjenligt för silkesodling.

Kring Gottland finnas flera öar tillhörande samma bildning, d. v. s. bestående af öfvergångsberg. De vigtigaste deraf äro *Fårön,* blott skild genom ett sund; *Stora* och *Lilla Carls-ön*, tvenne höga kalkklintar nära kusten; samt *Gottska sandön.*

Gottska sandön, som ej är en bildning af öfvergångskalk, utan af dess underlag, sandsten, ligger 5 mil N. om Fårön, och upptager i vidd omkring 12,500 tunnland. Deraf äro 6000 tld skog, 400 tld inägor, allt med högst mager sandig jord. Flygsanden formerar kullar på stränderne och intränger mot skogen. Utan skogen skulle hela ön förvand-

---

vexer på mindre än 130—150 år, mot ett kapital, som återvexer på 15 år. Det vore endast patriotism, som skulle afhålla en att begagna en sådan fördel. Förr, då godsen gingo i arf, kunde man hoppas det. Nu icke, då de äro lösören. Att sälja sin skog är ej annat än en ränte-conversion af ett kapital, som ger blott ½ procent, mot ett, som ger 5.

las till en sandhed, hvilket numera synes nästan vara oundvikligt, sedan ön, för skogstillgångens skuld, är inköpt af personer på fasta landet (se Femårsberättelsen). Denna ö borde inköpas af Staten. Vill Staten anlägga fattig-kolonier, och silkesodling, så är der rätta platsen. Men den bör då snart räddas.

D.

Sveriges jernvägs-system.

35. *Orsaken att Sverige ej har jernvägar.*

Den vigtigaste tillämpningen af ett lands höjd- och dalförhållanden är i nyare tider jernvägs-anläggningar.

Orsaken hvarföre i hela det öfriga Europa dessa inrättningar i sednare tider utgjort föremål för nästan hela deras stats-lif, då de deremot i Sverige knappast förrän i de sista åren ens varit påtänkte; orsaken hvarföre man i alla Europas framåt sträfvande länder redan anlagt hundradetals mil jernvägar, under det man i Sverige ännu icke anlagt en enda mil, måste ligga i någon stor på hela statslifvet ingripande orsak.

Denna orsak ligger icke i landets beskaffenhet. Ty i intet land skynda dalgångarne, som jernvägarne skola följa, i så rak linea emot hafvet, som i Sverige. Det är bekant, att Sir *John Rennie*, efter genomfarandet af vårt land från kust till kust, en sträcka af 55 mil, förklarade sig anse Sveriges läge särdeles gynnsamt för jernvägar, och att han näppeligen i andra länder sett dermed något jemförligt.

Orsaken till nämnde olikhet är helt och hållet artificiell. Den ligger neml. närmast uti olikheten i Sveriges penningväsende mot andra industriella länders. Jernvägars anläggning lättas genom det senare, men blifver nästan omöjlig genom det förra.

I alla andra industriella länder har man utsträckt stats-krediten till en utomordentlig grad. I Sverige är stats-krediten en okänd sak.

I alla andra industriella länder äro de enskilta kapitalerne i ett utomordentligt stigande, och penning-räntan allt jemt i fallande. I Sverige hafva småningom alla enskilta kapitaler försvunnit, och räntan är högre der än annorstädes.

En följd deraf är, att i Sverige hvarken Staten eller enskilte kunna bekosta några stora företag.

På Sveriges budget finner man en otalig mängd små företag, men icke ett enda stort.

Företagen måste inskränkas jemt till inkomsterne för året. Räcka ej dessa till, måste det föreslagna företaget, — vare sig omälggningen af ett stycke backig väg, uttappningen af en sjö, muddringen af en hamn, uppmurandet af en kaj, upprensningen af en ström, uppbyggandet af ett landshöfdingeresidens, eller ett laboratorium, korteligen något af dessa otaliga små företag, med hvilkas tillvägabringande Ständerne under en halftannat årig Riksdag sysselsätta sig, — uppskjutas till nästa Riksdag, då man får se, om det då finnes medel.

I Sverige anskaffar Staten alltid medlen först, innan man ännu vet hvartill de skola användas. När Riksdagen kommer, anmälas otaliga projekter till lokal-företag. Stats-utskottet har till ett af sina förnämsta ändamål, att då dela ut de för handen varande öfverskotten och besparingarne. Sådant kallas extra Statsregleringen, — en stor kuriositet.

Således bestämmes alltid beskattningen så högt, att den måste gifva öfverskott till nästa Riksdag, för att då hafva något att utdela.

Hvar Riksdag slår man sönder öfverskotternes sparbössa, och tillverkar en ny.

Hvar Riksdag göras hundradetals motioner, hvaraf en stor del har till föremål, att få del af de emedlertid samlade öfverskotten och besparingarne.

I stället för att i andra stater man har *Treasury-bills*, *Staats-scheine*, sväfvande skuld o. s. v., korteligen ett årligt

deficit, som betäckes med stats-anvisningar, upplägger det Svenska statsverket, för hvarje år, alltid öfverskotter i Riksbanken, och i uppbördskassor.

Dessa öfverskotter äro tillräckliga, såsom vi nyss nämnt, för en mängd små företag, men de äro för små för att dermed bekosta stora.

Om det blir fråga om något stort företag, som kostar några millioner, så har Staten inga medel. Stats-utskottet har också för princip, att icke gerna assignera på kommande Stånder. Man tvekar att besluta ett företag, som ej kan bli färdigt till nästa Riksdag. Händer det någon gång, så måste Regeringen vid hvarje ny Riksdag särskilt begära medel till fortsättningen. Det är som nästa Riksdag väntades yttersta domen.

Kostnaden för Örebro-Hult-jernvägen utgör omkring 3,240,000. Bestridandet af denna för hvarje annan Stat lumpna summa, har man icke ens vågat begära af Statsverket. Man har slutligen måst lemna företaget i händerne på ett utländskt bolag, och Staten har i stället gifvit bolaget en garanti för en årlig summa af 162,000 Rdr, — af extra statsregleringen.

Detta var väl i sig sjelft det samma, som att gifva ränta på en statsskuld, men man lät förleda sig af ordet *garanti*. Det kallades dock icke ränta. Det kallades dock icke skuld. Och då Svenska Staten tyckte byggnads-summan vara för stor, för att sjelf öfvertaga den, tyckte bolaget, att den var för liten, och föreslog att jernvägen skulle utsträckas till Köping och kapitalet och ökas med 2,000,000 Rdr. Det var en större affär.

Uti andra industriella länder är Staten låntagare, och enskilte medborgare långifvande och kapitalister; men förhållandet är motsatt i Sverige, der de enskilte äro låntagare, och Staten samt de allmänna kassorne äro långifvare. I andra länder gifvas tusentals personer, som lefva af sina räntor; men i Sverige är en sådan klass försvunnen. Sverige har ej mer andra kapitalister än de allmänna kassorne. Sverige har endast skuldsatte, — låntagare, och lånsökare.

Lika litet som Staten kan göra några stora anläggningar, t. e. en jernväg, som kostar ett par millioner, lika litet

kunna således enskilte göra det. Ty de som skulle göra det, skulle då draga sina, till största delen lånta, kapitaler från sin rörelse, eller sitt dagliga underhåll. Det skulle vara handlande, fabrikanter och possessionater. Men detta vore för dem en dålig affär, att utdraga penningar ur sin rörelse, för att derför få 4 procent i en jernväg.

För att få ihop aktier till ett företag i Sverige, måste man antingen nedsätta dem till små summor, kanske något större än till ett par theater-biljetter i London (aktierne till Örebro-Hult-vägen gälde 5 L. St.); eller måste de delas i så små inbetalningar, att man lätt kan undvara en sådan summa. Nyssnämnde aktier på 5 L. St kunde inbetalas i tiondedelar, alltså med ½ L. St., eller så mycket man kan tappa en afton på ett parti whist.

Hela detta system infördes eller stadfästades år 1817, då man störtade våra nyss började kredit-anstalter, och förklarade Götha-kanal för en riksolycka. Det ena var en finansprincip. Det andra var en Stats-princip. Båda hafva utvecklat sig sedan i alla riktningar till stående systemer. Inga eller försvårade kreditanstalter. Inga stora företag. Ingen framtid. Se der planen — eller verkningen.

Att båda delarne måste i längden hafva ett menligt inflytande på Svenska national-karakteren är otvifvelaktigt. Svenskarne, i 40 år insnörde i detta system, måste slutligen förlora förmågan att se sakerne i stort; de måste slutligen komma till den öfvertygelse, som vi så ofta hört i senare tider, — i fordna tider aldrig, — att vi äro för fattiga att kunna åstadkomma något stort i vårt land. Svenskarne hafva vid åsynen af huru allt utvecklar sig i andra länder med en ofantlig fart, slutligen vänt sig att missakta sitt land, eller börjat misströsta om dess och sina krafter, ja till och med om dess försvar. Och detta ej utan *all* anledning.

Hvarifrån skola vi nu t. e. — efter 40 års fred — taga 1788 års 29 linieskepp och 13 fregatter, och denna skärgårdsflotta, som under "storm-foglen" *Ehrensvärds* befäl, ej hade sin like i Europa?

Det vore olyckligt om sådant kunde fortvara beständigt. Detta beklagansvärda system måste hafva ett slut. Ett folk kan ej öfvergifva sin natur. Svenskarne måste återtaga medvetandet af sig sjelf, af sina krafter och af sin bestämmelse.

Den häftighet, som nu i hela landet visar sig för jernvägars införande i vårt land, är, jemte hypotheksinrättningarne, en började reaktion mot den förra nulliteten. Båda äro stora, vidt omfattande inrättningar. I stället för att hafva ingen statsskuld, hafva vi nu i hast fått en sådan af nära 30 millioner. Ifrån att för tre år sedan de fleste ansågo jernvägarne för omöjliga i vårt land, fordrar man nu jernvägar i alla provinser, och deras ledande fram till allas dörrar.

Det är den vanliga öfverdriften i alla reaktioner. Så i kreditväsendet. Så i jernvägs-frågan.

Ett inskränkt statsekonomiskt system hade sedan år 1817 hopkrympt nationalsinnet. Med början af konung Oscars regering synes det hafva återhämtat sin spänstighet, och börjat utveckla sina krafter Men en sådan förändring är icke utan fara. Må Sverige med hela den liflighet, som tillhör Svenska folket, när det uppvaknat från sin "tröghet" till sin "hetsighet", upptaga det goda i tidehvarfvets rigtning, och förkasta det onda deruti. Må Sverige bortlägga förhastandet och obetänksamheten. Må det uppgöra för sig ett system, ett stort helt; ställa framför sig ett värdigt mål, och ordna allt till detta mål. Må det icke, efter det har sju ministèrer, hafva sju statssystemer, utan ett enda, hvaruti allt ingår, som kan befordra Svenska folkets lycka, och Sveriges ära. Må detta system icke bildas efter utländska mönster, utan tagas utur djupet af landets egen natur, dess aldeles särskilta läge och aldeles särskilta förhållanden.

---

36. *Den första Jernvägen.*

I de flesta länder, kanske i alla utom i Belgien, hafva jernvägarne blifvit anlagde, utan en föregående öfvertänkt plan, utan beräkning af Statens krafter, utan undersökning

om Staten eller enskilte borde anlägga dem, och ofta utan val af de vägar, som borde anläggas före de andre.

Gref Rosen har sökt att gifva en grundläggning af en sådan plan för Sverige. I sin ansökan år 1845 till Regeringen om en oktroy för jernvägars anläggande öfver hela Sverige, har han gifvit följande utkast till ett jernvägsnät öfver hela Sverige.

Sverige skulle, enligt detta utkast, genomskäras af trenne hufvudbanor.

I. *Första hufvudbanan.* Stockholm, Södertelge, Södermanland, Nerike N. om Tisnaren, V. om Askersund, emellan Unden och Wettern, Westergöthland, Carlsborg, Fahlbygden, Edsmärens allmänning, Alingsås, Götheborg.

Sidolinier. *a)* Ifrån någon punkt på hufvudbanan till Örebro. *b)* Örebro till Nora och Linde. *c)* Örebro, Wenern. *d)* Örebro, Filipstad.

II. *Andra hufvudbanan.* Stockholm, samma väg som den förra till Tisnaren, emellan Glan och Bråviken, Norrköping, Linköping, N. om Sommen, Eksjötrakten, Kronobergs län, Christianstads län, Ystad.

Sidolinier. *a)* genom Södertörn; *b)* Linköping, Wimmerby, Calmar, Carlskrona; *b)* Eksjötrakten till Jönköping; *c)* Christianstad, Lund, Malmö, Landskrona, Helsingborg.

III. *Tredje Hufvudbanan.* Stockholm, Upsala, Gefle.

Sidolinier. *a)* Upsala, Westerås, Köping, Arboga, Örebro; *b)* Westerås, Dalelfven; *c)* Gefle, Forsbacka bruk.

Dessa jernvägar upptaga, såsom det synes, en sträcka af omkring 200 mil.

Jemte framställning af denna plan för jernvägars anläggande i Sverige, ingick Gref A. E. v. Rosen år 1845 med en ansökan till Sv. Regeringen, hvaruti han förklarade sig jemte flere in- och utländske män vara betänkt på bildandet af bolag för utförandet af de samma, och att redan en komité vore i England för ett sådant ändamål förberedd; samt anhöll om rättighet till ett sådant företag. Han begärde, att de anlagda jernvägarne skulle vara anläggarnes egendom, äf-

vensom han för dem betingade åtskilliga förmåner, ungefär de samma som varit Götha kanal bolag beviljade Genom nådig resolution af den 27 Nov. 1845 meddelades Gref Rosen till hufvudsaklig del bifall till denna underd. ansökning, hvarefter Gref *Rosen* i förening med brukspatron *Henström* företog alla nödiga undersökningar för anläggandet af en jernväg emellan *Örebro* och *Hults lastageplats* vid Wenern, utgörande en sträcka af 8 Sv. mil *). Under Gref Rosens derpå följande frånvaro i England utfärdades en inbjudning till aktieteckning af d. v. Major, nu Öfverste *Westfelt*, Gr. Rosens ombud, samt brukspatron *Henström*, hvilken lyckades så väl, att inom ett par månader 10,000 aktier à 60 Rdr Bko voro tecknade.

Sedan detta var undangjordt, sedan Regeringen bifallit Gref Rosens ansökning, sedan banan Örebro-Hult var bestämd såsom den första, sedan undersökningarne dertill voro färdige, sedan en vacker början var gjord till aktieteckning, sedan en jernvägsbyrå var inrättad, sedan allt detta var förberedt af Gref Rosen och Hr Henström, då först inkommo flere i saken intresserade Engelsmän (bland dem *Sir John Rennie*, chef för civil-ingeniörernes korporation i England) till Sverige, genomreste i förening med Gref Rosen och brukspatron Henström hela den sträcka emellan Götheborg och Stockholm, beräknad till 55 mil, hvartill Örebro-Hult-banan

---

*) Att denna bana, fastän icke upptagen såsom någon väsendtlig del i Gref Rosens första allmänna plan (se ofvan), hvilken afsåg första banan böra gå ifrån Stockholm genom Södermanland till Askersund, likväl slutligen kom att blifva hufvudbasen för hela Sveriges jernvägs-system, föranleddes till en början deraf, att *Hults* lastageplats var Hr *Henströms* enskilta egendom, hvarföre han hade en särskilt anledning, att i fall banan kom att gå i denna rigtning, med hela sin förmåga understödja förslaget. Detta minskar icke Hr Henströms förtjenst af detta företag. Det befanns nemligen, och har oaktadt alla derom uppkomna tvister, bekräftats, hvad Hr Henström förutsagt, att just denna bana, Örebro-Hult, tillika var den vigtigaste sträckan af hela Sveriges jernvägsnät.

ansågs vara den egentliga bas-linien. Sådant är verkliga tidsordningen *).

Anläggandet af nyssnämnde sträcka, ehuru icke uppgå-

*) Flere föreställa sig att Engelsmännen gjort början. Sådant är ej förhållandet. Den 27 Nov. 1845 utfärdades konungens bifall till Gref Rosens ansökning. Följande vinter blef uppgjordt emellan Gr. *Rosen* och Hr *Henström*, att banan skulle gå emellan Örebro och Hult. Våren 1846 började undersökningarne på denna väg af Svenska ingeniörer, under inseende af Major *Olivecrona*, hvilka synas icke hafva blifvit fulländade förrän slutet af året. Samma vår afreste Gref Rosen till England för att der arbeta på jernvägsförslagets framgång, och Hr *Henström* erhöll uppdrag under tiden och åtog sig att samla och till England öfversända alla de upplysningar rörande jernvägen, som ansågos nödiga. I början af år 1847 utfärdades prospekten till aktieteckning, undertecknad af Major *Westfelt* å Gref Rosens vägnar, samt af Hr *Henström*. Vid Fastingen år 1847 framlade Hr Henström prospektus till aktieteckning, hvarefter alla vid Fastingen närvarande tecknade sig för aktier, så att på en afton tecknades 2600 stycken. Omedelbart derefter afreste Hr Henström till Götheborg, för att samla aktier, hvarvid han understöddes af d. v. landshöfdingen Gref *Löwenhjelm*. Derifrån reste han genom Westergöthland till Örebro, der hushållssällskapet hade sammanträde, och der han understöddes af Baron *Hugo Hamilton;* allt med den påföljd, att inom tre månader voro 10,000 aktier tecknade. Afskrift af aktieteckningen afsändes till England; och då först, när nästan allt var förberedt, när utsigterne till full aktieteckning voro de mest lofvande, då först inkommo Engelsmännen. Gref Rosen, som medföljde från England, anförde jemte Hr Henström dem på denna fart, som för Engelsmännen mer synes varit en pittoresk resa i ett vackert främmande land, än en djup undersökning. På åtta dagar genomfors vägen från Götheborg till Krontorp, Hr Henströms egendom, och ungefär på lika tid vägen derifrån till Stockholm.

Förf. har sig icke bekant, sedan 10,000 aktier voro tecknade i Sverige, huru många tecknades i England, eller om några akter der alls tecknades.

ende till större beräknad kostnad än 3,200,000 Rdr Banko, ansågs dock icke kunna erhålla aktieteckning till fulla beloppet, utan att erhålla garanti af Riksens Ständer för 4 procents inkomst, hvarom fråga väcktes vid 1848 års Riksdag. Denna garanti blef också, dock icke utan häftiga strider, af Riksens Ständer beviljad.

Intresset för jernvägsfrågan började nu utbredas inom landet allt mer och mer, och en allmän diskussion derom uppkom mot och med, såsom om landets vigtigaste fråga.

Efter beviljandet af garantien återkommo Engelsmännen till Sverige för att bringa saken till slutlig verkställighet. Det var då, som ett förslag till bolags-reglemente uppgjordes, hvilket väckte allmän missbelåtenhet i Sverige, och förorsakade att saken nästan måste — under dess dåvarande form, — uppgifvas, samt hela Bolaget slutligen upplösas.

Jernvägssaken syntes då å nyo förlorad. En annan skulle hafva dragit sig ifrån alltsammans. Men Gref Rosen, liksom Platen, förlorade icke modet.

Vid Riksdagen 1851 framställdes saken å nyo, men under annan form, och understöddes dervid hufvudsakligen af grosshandlaren *C. Fr. Wærn* J:r. R. Ständer, som ej inlåto sig uti någon fråga om att låta Staten sjelf bygga denna jernväg, hvilket icke kunde ske utan "beträdande af den farliga statsskulds-banan", öfverlemnade anläggningen, — som nu utsträcktes ifrån Hult öfver Örebro ända till Köping, utgörande en sträcka af 14½ mil, att färdigbyggas inom 1853 års slut, med en beräknad kostnad af omkring 5 mill. Rdr Bko — till ett Bolag genom handelshuset *Palmer, Makkillop, Dent & C:o* i London, och med den förändring i de förra vilkoren, 1:o att Svenska Staten skulle garantera detta bolag en inkomst af denna jernväg, motsvarande 4 procent af byggnadskapitalet under 40 år, samt dessutom 2:o 1 procent deraf under samma tid såsom amortissement, då efter nämnde 40 år jernvägen skulle tillfalla Svenska Staten.

Ehuru detta R. St. beslut fattades redan den 2 Sept. 1851, uppkommo så stora svårigheter genom till Regeringen

inkommande framställningar från flera håll, — hvaruti modifikationer i R. St. beslut rörande vägens rigtning i underd. begärdes, — att Regeringen ansåg nödigt att till deras utredande nedsätta en komité. Såsom R. Ständer denna gången utsatt en preskriptionstid, måste komitén arbeta med mycken skyndsamhet, olikt andra komitéer i vårt land, hvilka vanligtvis för sitt ämnes utredande använda flera år. Men det oaktadt kunde först några dagar före 1852 års slut, — eller före den tid, hvarinom R. St. beslut skulle, för att blifva gällande, af Regeringen vara stadfästadt och jernvägsarbetet företaget, — Regeringens hufvudsakliga beslut i ämnet hinna utfärdas, och arbetet påbörjas. Men ännu då detta skrifves återstår för Regeringen att bestämma rigtningen af en del af vägen; en sak hvars afgörande innebär en högst vigtig principfråga, nemligen den, huruvida en jernväg bör gå kortaste vägen emellan ändpunkterne, eller kröka sig, för att under sitt lopp närma sig vissa lifligare produktions-orter.

De flesta skälen synas oss tala för den principen, att jernvägen skall genomskära landet i den kortaste bana som möjligt emellan ändpunkterne, emedan alla de punkter, som ligga utom krökningarne få betala hvad de närmade punkterne vinna *).

---

*) Detta jernvägsföretag företer en annan egenhet, ovanlig i vårt land neml den, att Ständerne, då de beslöto detsamma och den dervid fordrade garantien, funno för sig alla förberedelser uttänkte, besörjde, fulländade och bekostade af enskilte personer för detta i vårt land stora företag; då deremot för alla andra dylika företag, äfven da minsta, om det ej är mer än omläggningen af en backe, Staten besörjer föregående undersökningar. Vid detta företag fordrades dessutom många andra omkostnader än sjelfva ingeniör-undersökningarne. Det är bekant, att innan år 1845, och ända till år 1848, det allmänna omdömet var, att Sverige ej var ett land för jernvägar. (Se skriften: *Skall Sverige hafva jernvägar eller icke? Stockholm 1848)*, och att man dittills aldrig, icke ens i tidningarne, hörde sättas i fråga någon anläggning af

36. *Sverige måste hafva en egen jernvägs-organisation.*

Den plan för jernvägs anläggande i vårt land, som Gref *Rosen* år 1845 framlade för Regeringen, omfattade en vägsträcka af omkring 200 Sv. mil. Kostnaden för dess utförande, beräknad till 350,000 Rdr Bko pr mil för enkel bana, skulle utgöra en summa af 70 millioner Rdr Bko, ett belopp, som jemfördt med förhållandet i andra stater, väl icke borde vara oöfvervinneligt att utföra. Danmark bär en statsskuld af

---

jernvägar i Sverige. Men det är tillika bekant, att denna ton småningom omstämdes; och att detta skedde genom en bearbetning af opinionen, icke på en utan på flere vägar. Det vigtigaste medlet till denna omstämning, var den storartade inrättning, som kallades *Jernvägs-byrån* under 1848 års Riksdag, hvilken var tilltagen i en sådan scala, att Sverige aldrig sett något dylikt på enskilt bekostnad företaget för ett ännu alltid ovisst ändamål. Der arbetade 22 personer, alla sysselsatte med kartor, profiler, afvägnings-dokumenter och modellritningar. Der emottogos af Gref Rosen, såsom värd, dagligen en ström af personer, som önskade se dessa nya och för de fleste okända föremål. Att denna inrättning måste hafva kostat ganska stora summor är ingen tvifvel. Således funno Rikets Ständer för sig alla dessa summor, hvilka blifvit beräknade till 216,000 Rdr, redan utbetalda för att förbereda och möjliggöra jernvägsföretaget, utan att af Ständerne eller Staten begärdes annan ersättning derför än garantien. Ännu står denna kostnad i detta företags historia nästan som en patriotisk skänk. Ty att denna blifvit fullt utlagd af Herrar *Palmer*, *Makkillop Dent & C:o;* det synes så mycket mindre sannolikt, som när allt var sålunda färdigberedt, att ej mer återstod än att sätta spaden i jorden, och mejseln till klippan, infunno sig två bjudare på denna jernväg, och Ständerne utan att fråga det ringaste efter om någon af dem derföre utlagt dessa kostnader, antogo det nyssnämnde långfirmade handelshusets anbud.

Det synes också, som ej heller nu någon menniska bekymrade sig, hvarifrån dessa stora summor togos ifrån; aldraminst Herrar *Palmer*, *Makkillop Dent & C:o.*

130 mill. Rdr Sv. Bko; Bayern en omkring lika stor; Belgien en statsskuld af omkring 250 millioner Rdr Sv. Bko, alla utan synnerlig klagan; — länder mindre än Sverige.

Våra provinser hafva också inom icke många år uppgjordt utländska lån af nära 30 millioner Rdr Bko, utan att de anse sig tryckte deraf, emedan de äro tvärtom betänkte att öka denna skuld.

Då nu ofvannämnde 70 millioner skulle användas för ett produktift ändamål, eller ett sådant, som kraftigt anses inverka på produktionens framkallande, neml. jernvägars anläggning, så synes, som uti föreslående förslag af ett så vidsträckt jernvägsnät, Gref Rosen icke öfverskattat sitt fäderneslands krafter.

Men — betrakta vi denna sak sammanbunden med alla de förhållanden, som ligga den närmast; så visar sig genast, att utförandet af ett sådant förslag, så länge dessa förhållanden fortfara, är aldeles omöjligt.

Icke blott skulle dessa 70 millioner fordra en årlig ränta med amortissement efter 5 proc. utgörande 3½ mill. Rdr Bko, som äro aldeles omöjliga att uppbringa efter vårt beskattningssätt; utan dessa 70 mill. måste också upptagas i utländska lån, som sammanlagda med hypotheksinrättningarnes utländska lån, skulle göra för Sverige en statsskuld af omkring 100 millioner Rdr Bko, och fordra en ränta af 5 millioner. Om än landet förmådde bära en sådan ränta, som utgör mer än en tredjedel af hela vår beskattning, och mer än dubbelt så mycket som vår allmänna bevillning, så skulle den årliga utbetalningen af dessa 5 millioner till utländningen aldeles förrycka hela Riks-Bankens rörelse, sådan som den nu är organiserad, och i hast göra slut på vår så kallade realisation och således åstadkomma en allmän bankrutt.

Allt detta tyckes väl kunna undvikas, om man utförde detta system på en längre tid, och lät Sverige liksom dagligen lyfta på Milos kalf; men den slutliga verkan skulle dock alltid blifva densamma; emedan ingen ting är sannare än att

gutta cavat lapidem non vi, sed sæpe cadendo.

I stället för en hastig ruptur, skulle det endast blifva en långsam qväfning.

Oaktadt, af de många jernvägs-förslagen, som nu dagligen göras, det verkligen synes vara en allmänn föreställning, att Sverige kan småningom utföra hela detta jernvägssystem, så länge det finnes firmor, sådane som Herrar *Palmer*, *Mackkillop*, *Dent & C:o*, som vilja mot billig garanti d. v. s. pant, förskjuta de nödige kostnaderne, för att sedan i 40 år vara herrar öfver alla våra kommunikationer, samt öfverflytta hela inkomsten deraf till England, så skulle det väl icke dröja länge förrän Sverige skulle börja känna snöret kittla om halsen.

Vi vilja nu betrakta denna allmänna plan af ett jernvägsnät öfver hela Sverige ifrån en annan synpunkt. Om det än är ingen tvifvel att en sådan plan är fullkomligen passande för Tyskland, och andra stora länder, så frågas: är den också i en sådan utsträckning passande för Sverige?dess läge och natur?

Vi tillåta oss några anmärkningar till besvarande af denna fråga.

Sveriges hela inre rörelse bestämmes till en betydlig grad af den starka motsatsen emellan vinter och sommar, hvilken är större i Sverige än i något annat land; Norrige icke undantaget. Om vintren äro alla Sveriges kuster tillfrusne, all sjöfart inställd, alla hamnar i hvila, och fartygen aftacklade. Dermed förändras äfven nödvändigt hela den inre rörelsen. Man arbetar då i stället inom sig så mycket lifligare. Man är då hemma hos sig. I alla bergstrakterne spränger man i grufvorne; man smälter malmen, man smider jernet. Man forslar från grufvan till hyttan, från hyttan till hammarn. På landsbygden tröskar man säden; man stallfodrar boskapen; man kör till skogen och sågen, — hämtar ved, timmer och bräder. Mannen hugger, slöjdar, skär hackelse; qvinnan syr, spinner, väfver. Barnen läsa. Hela denna rörelse, som i öfrigt sker med den största liflighet, har blott en kort radie, och transporterne förrättas med släda på de frusna sjöarne och myrorne, tvärt igenom skogarne, allt på de kortaste vägarne. Sjelfva nöjena

taga denna karakter af slutenhet, förening, och inåt vänd rigtning. Ty af dem är slädpartierne det förnämsta och för Norden mest karakteristiska nöje; dessa fester med de frustande, nätbeklädde hästarne, de klingande bjellrorne, som öfverljuda den gnisslande snön, de åkandes friska, synbara andedrägt och blomstrande kinder, allt eklärcradt af himmelens tindrande stjernor. Korteligen hela Sveriges lif under vintern är koncentriskt. Om sommaren är det rigtadt utåt emot kusten, om vintren jagas det tillbaka från den frusna kusten till det inre. Det utgör en ofantlig pulsation, af hvilket hela Sveriges lif bestämmes.

Allt detta är så sammanbundet med hela Sveriges natur, att det icke kan genom införandet af några nya inrättningar förändras. Ty ingen ting kan taga bort, att dagarne äro korta, nätterne kalla och långa, resor obehagliga, och kusterne frusna om vintren i Sverige.

Det är tydligt, att efter denna pulsation af det Nordiska lifvet, måste Sverige rätta alla sina förhållanden, och framför allt sina kommunikationer, sina transporter, sina resor, och till följe deraf sin jernvägsrörelse, som således måste blifva ganska olika jernvägsrörelsen i andra länder.

Jernbanorne hafva två ändamål, person-trafiken och varu-trafiken. Den förra eller person-trafiken på jernbanorne är i andra länder till en betydlig del ett nytt sätt att roa sig. I länder, der ofantliga rikdomar och öfverskotter hos enskilte personer finnas, der otaliga menniskor endast jaga efter nöjen och nya slag deraf, i dessa länder är persontrafiken nästan det vigtigaste eller åtminstone det mest rikttande föremålet för jernvägsrörelsen. Att anlägga jernvägar, hufvudsakligen för ett sådant ändamål, kan dock aldrig tillhöra Staten, eller dess omsorg. Detta må i dessa rika länder tillhöra enskilte, som spekulera på de menskliga skröpligheterne, och draga vinst i stort af de menskliga passionerne.

För Staten är jernvägens ändamål deremot tveggehanda. I *statsekonomiskt* afseende kan ändamålet icke vara annat än

ökandet af konsumtionen på verldsmarknaden d. v. s. sänkandet af priset på landets produkter genom minskade transportkostnader. I politiskt afseende kunna jernvägarne betraktas såsom understödjande ett lifligare samband med Europeiska statsförbundet och civilisationen, [illegible] äfven vigtigt såsom ett [illegible] medel för landets försvar.

Man kunde säga, att jernvägarne i afseende på personal-trafiken äro i allmänhet vigtigast för konsumtionen, i afseende på varutrafiken vigtigast för produktionen. Ehuru båda till en del sammansmälta, måste de dock i flera afseenden åtskiljas.

Således kan man ock antaga, att personal-trafiken på jernvägarne är vigtig för enskilta intressen, produkt-trafiken för Staten *).

Och såsom Sverige icke är nog rikt för att inrätta anstalter, hvars hufvudsakligaste påföljd skulle blifva, att en stor del af dess invånare vore årligen ute på resor, så måste jernvägar, der personal-trafiken vore den vigtigaste, i Sverige öfverlemnas åt enskilte, på sin höjd understödjas af Staten.

En Tysk, Hr *Egidy*, har dels som det synes på psychologiska grunder, dels på erfarenhets-grunder beräknat huru många menniskor, — som annars skulle sannolikt måhända förblifvit hemma, — gifva sig ut på eller begagna jernvägsfarter. Denna kalkul har jernvägs-komitén lagt till grund för att kunna beräkna huru många personer som, boende i trakten af en jernväg, skulle i Sverige komma att begagna den. Resultatet deraf tillämpadt på banan Köping-Hult, är

1. att 75 procent af den befolkning, som bor inom $3\frac{1}{8}$ mil på ömse sidor om jernvägen, räknad från och till ändpunkterne, skulle årligen komma att begagna densamma;

2. att den delen af populationen, som bor inom $\frac{1}{4}$ mil på ömse sidor om linien, skulle begagna banan tre gånger om året för resor i medeltal af $3\frac{1}{8}$ mil hvarje gång;

---

*) Vi hafva icke förbisett, att personal-trafiken är äfven vigtig för produktionens höjande; men i synnerhet i Sverige, kan den ej tagas i samma beräkning, eller vara så vigtig som godstrafiken.

3. samt att den återstående delen af populationen, enligt 1:sta punkten, skulle färdas å banan en gång om året, i medeltal $3\frac{1}{2}$ mil.

Skulle nu den plan i hela sin vidd antagas, som Gref Rosen framställt, att hela Sverige, söder om Norrland, skulle genomskäras af 200 mil af jernbanor, så skulle man få se en stor del af populationen i Sverige hänföras af lusten att resa. Det är fara värdt, att jernbanan skulle blott blifva en ny bana för lyxen, och mera tjena konsumtionen än produktionen. Badresor och förlustelsesor utan produktift ändamål skulle höra till lifvets ordning. — Ett nytt skådespel i Stockholm, en ny sångerska af Europeiskt rykte, en stor stats-ceremoni, skulle sannolikt draga dit en ofantlig massa resande.. Man skulle någon gång få se hela Upsala störta sig på Stockholm.

Emot allt detta i och för sig hafva vi icke något egentligt att erinra. Vi vilja blott här säga, att Svenska folket är icke rikt nog, men tillika allt för begifvet på nöjen, för att kasta fram åt detsamma en så storartad frestelse, att tillfredsställa detta begär. Det kan ej heller vara Svenska Statens pligt, såsom det var de Romerska kejsarnes, att se till att folket får roa sig. Sådant må tillhöra endast de enskilte att besörja.

Här inträder en mycket ventilerad fråga. De fleste förutsätta att vilkoret för jernvägars anläggande i ett land är, att de skola bära sig, d. v. s. gifva ränta för det utlagda kapitalet. Den är nu lätt besvarad.

De enskilta, som anlägga jernvägar, måste naturligtvis antaga detta såsom ett nödvändigt vilkor. Det hafva också Herrar *Palmer*, *Mackkillop*, *Dent & C:o* icke förgätit. Och ingen kan förtänka dem detta.

Staten åter, som aldrig såsom frukt af sina utgifter får beräkna omedelbar ränta, bör endast räkna på den medelbara, som ligger i tillvexten af produktionen, välståndet och civilisationen. På denna grund är, till exempel hela det hittills varande transport-systemet i Sverige, neml. genom landsvägarne utfördt, hvilka underhållas, utan att Staten deraf dra-

ger en enda skilling i omedelbar ränta. Kunde man beräkna den oerhörda summa, som blifvit nedlagd på detta transportmedel, skulle man förundra sig öfver huru ett så penning-fattigt land som Sverige kunnat åstadkomma en sådan kostnad. Till och med underhållet af landsvägarne har i Sverige folket underkastat sig; emedan det utgöres genom en beskattning eller ett onus. I de flesta länder är det dock icke så. Der betalas vägen till en betydlig del af dem som resa. Den förra grundsatsen är således företrädesvis Svensk. Men den är urgammal, som allt godt i Sverige, ty den härstammar från Braut Anund. Den var äfven det gamla Roms. Och det som mest förtjenar att beundras af allt det stora, som Rom efterlemnat, är dess vägar.

På denna grund är ock den nya jernvägen Köping-Hult af Ständerne beslutad. Ty dess nettobehållning kommer enligt komiténs beräkning icke att utgöra mer än omkring $\frac{7}{10}$ procent af anläggningskostnaden (Bet. s. 80), om neml. och *då* man kan hoppas att trafiken i en framtid kan ökas med en tredjedel öfver hvad som för närvarande kan påräknas.

Om vi således äfven för vår del gilla ofvannämnde grundsats, så måste dock dervid anmärkas, att Staten icke bör öfvertaga andra jernvägar, än sådane, hvilka hafva det närmaste inflytande på produktionens befrämjande.

Naturligtvis måste jernvägarnes fördel för ett land bero på jemförelsen af transportkostnaden på de samma med den genom andra transportmedel. I detta afseende finna vi hos Hr Rydqvist (Reserv. s. 11) följande kalkul, enligt jernvägskomitéens tabeller öfver förhållandet i Sverige:

Person-trafik pr Svensk mil.

	Hyttbiljett.	Salongsbiljett.	Fördäcksbiljett.
Ångbåt .	16 à 22 sk.	10 à 14 sk.	4 à 7 sk.

Skjuts efter en häst 16, 24 à 28 sk.

Jernväg i vagn af 1:sta kl. 32 sk. — 2:dra kl. 16 sk. — 3:dje kl. 6 à 8 sk.

Gods-trafiken pr mil.

	Forsellön för 1 skeppund eller 1 tunna: högst	lägst
Med seglande fartyg . .	— 7 rst.	3 sk. 8 rst.
Dito med hjelpångmaschin	— 9½ rst.	4 sk.
Ångfartyg	— 9 rst.	11½ sk. *)
Jernväg	2 sk. 8 rst.	8 sk.
Foror på landsvägarne .	4 sk. ——	13 sk. 4 rst.

Häraf visar sig, att transport med seglande fartyg är den billigaste af alla; dernäst med seglande fartyg, som hafva hjelpångmaschin; dernäst med ångfartyg; sedan med jernvägar och sist med det hos oss hittills mest begagnade forselmedlet, hästar och vagn, som är det dyraste af alla.

Häraf förklaras obetydligheten af våra städer; häraf det ringa antalet i folkmängd äfven i Sveriges fruktbaraste provinser, när de ligga i det inre af landet. Orsaken är att vi ännu begagna det dyraste transportmedlet för vårt lands tunga produkter, då utlandet begagnar de billigaste transportmedel, och har mindre tunga produkter.

Vid ofvannämnde priser måste likväl tvenne vigtiga omständigheter iakttagas. Den ena angår fartyg, den andra jernvägar.

1:o Transportkostnaden för fartyg ökas genom slussafgälder i kanaler. Äro många slussar i en kanal, så blir denna förökning ganska betydlig.

2:o Ofvannämnde priser angå endast jernvägar med ångkraft och lokomotiver. Men vi hafva i Sverige börjat använda jernvägar, der såsom drifvande kraft begagnas vägens lutning, och der denna ej kan användas, hästkraft. Detta gör en skillnad, ty transportkostnaden på jernväg minskas gan-

*) Så upptages det på anförda stället, ehuru skillnaden emellan högst och lägst här tyckes vara väl stor, för att ej bero på tryckfel.

ska betydligt, der man kan använda lutande plan jemte hästkraft i stället för ångkraft och lokomotiver.

Naturligtvis måste lokomotiver tillhöra de stora jernvägarne; lutnings och hästkraften de små. Man kunde tillägga, att lokomotiv-vagnarne måste användas der hastigheten och oafbrutenheten samt personal-trafiken är af jemförelsevis större vigt; lutnings- och hästkrafts-vägarne deremot kunna ofta vara tillräckliga för godstrafiken.

I afseende på hastigheten, så är skillnaden emellan jernvägsfarten och ångbåtsfarten — så framt frågan ej är om att drifva båda delarne till det yttersta, — icke serdeles betydlig. Jernvägsfartens hastighet kan visserligen drifvas längre än ångfartens, men i flere länder, såsom i Tyskland och Förenta Staterne, befordras tränerne icke hastigare än 2½ mil i timmen, en hastighet, som äfven ångbåtar kunna uppnå. Ångfarten är äfven hastigare än seglande skepps, hvilka anses segla mycket fort, när deras hastighet är 20 fot i en sekund, eller 2 Sv. mil i timmen (*Chapm.* Skeppsb. s. 49). Men skepps hastighet beror af vinden, en blott tillfällig kraft, som det ej står i menniskans magt, att framkalla.

I afseende på säkerheten af båda transportmedlen, så synes ångbåtsfarten otvifvelaktigt hafva företrädet.

I afseende på behagligheten och beqvämligheten af färden, är äfven företrädet på ångbåtens sida, enär en jernvägs "waggen" utgör ett vida trångare fängelse än en ångbåt.

Sannolikheten att kunna hjelpa och rädda sig i uppkomna faror eller tillstötar är på en ångbåt vida större än i en jernvägs-waggen. Ty i denna är hvar och en i ödets våld, men på ångbåt äro många utvägar, att genom egna bemödanden kunna rädda sig.

De svårigheter och kostnader, som vid ångbåtsfarten uppstå genom slussar och seglande förbi stora vattenfall, hafva sina motsvarigheter uti jernvägarnes starkare stigningar. Lokomotiven förlorar på jernvägen en betydlig del af

sin kraft, i den mån som banan stiger. Den förlorar, vid en stigning

af 1 : 300, hälften af sin kraft;
„ en af 1 : 130, tvåtredjedelar;
„ en af 1 : 100, trefjerdedelar och
„ en af 1 : 62, 86⅔ procent eller tretton 15:delar.

I Nordamerika uppgår understundom stigningen ända till 1 : 40; men då måste särskilt hjelpkraft användas. Det uppgifves, att vid Christiania-Mjösen-vägen fordras en stigning af 1 : 40 på en sträcka af 9440 Norrska fot.

På Svenska jernvägar såsom dels på Örebro-Hults, dels på Gefle-Falun-vägen har man nödgats antaga stigningar af omkring 1 : 60.

Då i Sverige sammanbindande antingen kanaler eller jernvägar emellan sjöar måste förekomma mera än i andra länder, så uppstår frågan, hvilka af dessa äro förmånligast. Vid sådane kanaler både försinkas och fördyras transporter genom slusspassagerne Vid sådane jernvägar sker detsamma genom omlastningarne, från farkost till jernväg, från jernväg åter till farkost. Frågan visar sig således i Sverige under en annan form än i andra länder, der man sällan kan använda annat än antingen oafbrutna vattenleder eller oafbrutna jernvägar, då i otaliga fall i Sverige måste förekomma kommunikationslinier, som äro blandade af sjöar och kanaler, eller af sjöar och jernvägar.

En mycket väsendtlig jemförelse-punkt emellan vattenvägar och jernvägar är den, att en vattenväg, en gång anlagd, är fri och öppen för alla, men en jernväg kan endast befaras af ägarens, vare sig Statens eller en enskilts, forverk. En kanal får hvilken som helst besegla antingen med ångbåtar, eller andra fartyg och båtar, som hvarje enskilt köper eller säljer efter behag; och den resande eller transport-begagnaren väljer bland alla dessa fartyg, den som seglar bäst och för bästa priset. Der bildar sig således nödvändigt en täflan, eller en konkurrens, som måste nedsätta transportkostnaden så låg

och billig som möjligt, hvilket just är ändamålet af de nyare transportmedlen. Med en jernväg är förhållandet annorlunda. Der är det endast ägaren som kan fortskaffa personer eller saker. Ingen kan täfla med honom, och på det att ej stora prejerier må uppstå, är Staten nödsakad att antingen sjelf anlägga jernvägen eller ock inblanda sig i förvaltningen i den enskiltes egendom. Jernvägen är ett monopolium; kanalen är lika öppen och fri för allas forslings-konkurrens, som hafvet. Detta har gjort, att i rika länder, såsom i England och Amerika, man understundom företagit sig att anlägga två jernvägar bredvid hvarandra; äfvensom det visar sig, att när en jernväg blifvit anlagd bredvid en kanal, har kanalen icke derföre förlorat sin trafik, fastän den visserligen blifvit minskad och priserne nedsatte.

Vattenvägar skapa ett nytt slags egendom, ett nytt slags kapitaler, som jernvägar icke kunna skapa. Det är nemligen fartygen och ångbåtarne. Hundradetals fartyg byggas för att begagnas på en kanal eller en genom en kanal öppnad sjö, som icke skulle hafva blifvit byggde om man der i stället anlagt en jernväg. Men bildandet af en ny slags egendom är af den största vigt, der så få slag af inkomstgifvande egendom finnas, som i Sverige.

Jemför man dessa förhållanden, så torde väl ångbåtsfarten i vårt land hafva företrädet för jernvägsfarten, neml. der hvarest ångbåtsleder äro möjliga; och jernvägar komma i fråga att användas hufvudsakligen der, hvarest segelleder ej kunna sammanbindas med kanaler.

Sverige har i det afseendet företrädet framför alla Europeiska länder, vester om Ryssland, att det är genombrutet af de största sjöarne. Blifva Sveriges tre stora insjöar sammanbundne genom kanaler, så blifva dess vigtigaste provinser: Upland, Westmanland, Nerike, Wermland, Östergöthland, Westergöthland, samt en betydlig del af Småland, förenade genom sjöfart och ångbåtsfart.

Det synes häraf att Sverige är det för konst-kommunikationer bäst lottade land i Europa.

Att försumma en så dyrbar förmån, som naturen företrädesvis förlänat Sverige, för att i stället såsom i andra länder, der det icke finns några stora sjöar, införa ett purt jernvägssystem, synes oss icke vara välbetänkt.

Det enda företräde som jernvägar hafva framför ångbåtslinier, är att de kunna befaras hela året igenom. Men vi hafva redan visat, att detta företräde blir för Sverige mera skenbart än verkligt, enär hafskusterne äro om vintren tillfrusne, således hela godstrafiken alltid måste stanna der, samt persontrafiken äfven derigenom betydligt förminskas. Dock bör medgifvas, att sjöar och i synnerhet kanalerne äro här längre tillfrusne än flere af våra hamnar. Wenern och Mälaren äro väl segelbare omkring 250 dagar; men de stora kanalerne knappast mer än omkring 210 dagar. Hvaraf följer att på mellantiden, emellan kanalfartens öppnande och tillslutande samt hafskusthamnarnes, visserligen en eller två månader förgå, då jernvägar skulle med fördel, men ångbåtar icke kunna i vårt land begagnas. Detta förhållande bör äfven komma i beräkning.

I afseende på den omedelbara inkomst, som anläggaren kan vänta af en jernvägsanläggning uti den scala, som brukas i andra länder eller med lokomotiv, så torde ännu lång tid fordras, innan den kan i Sverige blifva sådan, att det derpå använda kapitalet kan lemna någon ränta; hvadan Statens anspråk torde böra inskränka sig dertill, att en af den anlagd jernväg kan med sin inkomst bestrida underhållskostnaden.

Den jernväg i Sverige, som kan anses bäst böra betala sig, är den nu påbörjade emellan Köping och Hult. Dess anläggningskostnad för 14½ mil är beräknad till 5 millioner.

Se här den kalkul som, enligt de data, som af jernvägskomitéen blifvit uppgifne (se Bet. sid. 78), kan uppgöras öfver inkomster och utgifter för denna jernväg, sedan den blifvit öppnad.

Utgifter:

Ränta à 4 procent på anläggningskosnaden	250,000 Rdr Bko.
Utgifter beräknade af komitén pr mil 19,310 Rdr, tillsammans	276,700. „ „
Dertill bör komma underhållskostnaden, som — då vi härför sakna någon säker ledning, — vi upptaga till $\frac{1}{50}$ af anläggningskostnaden	100,000 „ „
Tillsammans årliga utgifter	626,700 Rdr Bko.

Inkomster:

af person-trafik	130,000 „ „
af gods-trafik	91,800 „ „
Postföring och hyresmedel . . , . . .	8,200 „ „
Framdeles påräknad förökad trafik . . .	75,400 „ „
	315,200 Rdr Bko.

Således skulle ett enskilt bolag komma att årligen utbetala för jernvägsrörelsens drift	626,700 „ „
men icke erhålla i inkomst mer än . . .	315,200 „ „
årlig förlust	311,500 „ „

motsvarande ett kapital af 6,230,000 Rdr Bko.

Denna årliga förlust minskas med 50,000 Rdr och nedsättes till 261,000 Rdr, om anläggaren endast räknar 4 procent på sitt kapital; men kapital-förlusten ökas med det samma, och uppstiger efter 4 procents ränta till 6,500,000 Rdr.

Det kan således icke nekas, att Svenska kronan gjort ett högst fördelaktigt kontrakt med det Engelska bolag, som mot garanti för en inkomst af 4 procent öfvertagit anläggningen af jernvägen Köping-Hult.

Så att, om icke andra och högre afseenden komma i fråga, kunde Sverige icke önska några bättre vilkor för sina lokomotiv-jernvägar, än de som blifvit ingångne med detta bolag.

Det hörer till ett fullständigt utredande af detta ämne, att äfven tillse hvad en kanal skulle hafva kostat, som blott

behöfde förbinda Hjelmaren och Wenern, för att hålla sjöfarten öppen emellan Mälaren och Kattegatt, i jemförelse med jernvägen från Hult till Köping. Men härom skola vi tala i följande paragraf.

Det synes oss, att de anmärkningar vi i det föregående framställt, berättiga oss att antaga det resultat, att de medelbara fördelarne af stora kanaler i vårt land ojemförligen öfverträffa de som kunna hämtas af lokomotiv-jernvägar, och att skälen dertill i synnerhet äro grundade derpå, att en kanal bildar icke ensamt en lättad transport, utan skapar, såsom vi ofvanför nämnt, tillika en ny slags rörelse, nemligen en oafbruten skeppsfart, och ångbåtsfart, samt dermed tillika en ny slags egendom: skepp, ångfartyg, samt båtar.

Framför allt tro vi oss kunna anse för afgjordt, att Sverige icke bör obetingadt i afseende på jernvägsanläggningar taga andra länder till mönster, utan bör på grund af de aldeles särskilta och exceptionella förhållanden, som gälla för vårt land, och för att ej förlora de stora fördelar, som Sverige har uti sina stora sjöar, utgörande tillsammans liksom ett inre haf, uppgöra ett blandadt system af kanaler och jernvägar i förening.

---

38. *Sveriges trenne transito-banor.*

Man kan indela Sveriges inre kommunikationer uti tvenne klasser: transito-linier, som gå från kust till kust, och sidolinier, sem gå från rika produktionstrakter till punkter vid en transito-linea, eller vid hafskusten.

Af de förra kan man antaga trenne såsom för närvarande vigtiga och nödvändiga: *Göthakanal-linien*, *Stockholm-Götheborgs-linien*, och *Stockholm-Skåne-linien*.

A. *Göthakanal-linien.*

Den kommunikations-linea, som redan är öppnad genom Götha och Trollhätte kanaler, sammanbindande Östersjön,

Wettern, Wenern och Kattegatt, utgör 36 mil 1,114 alnar, och har 58 slussar. Den har kostat 10,386,000 Rdr, hvilken summa icke bör anses belasta blott den byggda kanal-sträckan, utan hela den sträcka af 36 mil, som genom denna kanal blifvit oafbrutet segelbar, hvilket gör 280,000 Rdr pr mil. Såsom kanalen är 10 fot djup, är den segelbar för fartyg, som kunna befara både Östersjön och Nordsjön *). Den kan således i en framtid, då transito- och regelbunden ångbåtsfart kan beredas ifrån Rysslands kuster till Englands och Nederlands, och hvartill, genom Hr *D'Aubigné's* nitiska bemödande, redan början är gjord, åstadkomma en högst betydande trafik.

B. *Stockholm-Götheborgs-linien.*

Den kommunikations-linea, som skulle sammanbinda Stockholm med Götheborg, Mälaren med Wenern, har under de senaste åren varit föremål för den lifligaste uppmärksamhet. För att åstadkomma en sådan förbindelse hafva tvenne sätt blifvit föreslagne, en kanal och en jernväg. Kanalen, som vi först vilja betrakta, har redan fått ett namn, *Svea kanal.*

Historien om Svea kanal är ett sidostycke till den historia om Götha-kanal, som vi förut lemnat i denna skrift; och vi tillåta oss att här i korthet upptaga äfven denna, emedan den lika mycket som den sistnämnda är lärorik och karakteriserar det statsekonomiska system, som herrskat vid våra Riksdagar allt sedan år 1817, och som der räknar ännu ett mäktigt parti.

*) Både från Hult och ifrån Jönköping sägas hafva gått fartyg på England. Våra gamla Vikingar seglade med sina farkoster ända till Amerika. Sir *John Ross* d. ä. satte sig jemte ett par matroser i en öppen båt vid Stockholm, seglade med den genom Östersjön, Kattegatt, Nordsjön till England; en segelfart, sannolikt den djerfvaste, som hittills blifvit företagen. Såsom det synes, böra sådane fartyg, som ämnas att från G. kanal gå till utländska hamnar, hafva ett eget byggnadssätt.

Redan för 15 år sedan väcktes genom en rik och patriotisk handlande, Hr *Broms* i Örebro, fråga om en kanals anläggande, som skulle förbinda Hjelmaren med Wenern. Utan att begära understöd af Staten, uppdrog han åt öfverste-löjtnant *Edström*, att häröfver göra nödige undersökningar, hvilka han sjelf bekostade. Den plan, som blef ett resultat af dessa undersökningar, var att kanalen skulle utgå från Hjelmaren (80 f. ö. h.) vid *Hjelmarsberg*, sedan uppstiga parallelt med Svartåns södra strand fram till *Winteråsa*, hvarifrån den skulle förena sig med Svartån ända fram till sjön *Teen* (220 f. ö. h.), utom ungefär 1 mils väg öfver land förbi *Knista*. Ifrån *Teen* skulle den uppstiga till sjön *Toften* (253 f. ö. h.), sedan till Lilla och Stora *Björken* (323 f. ö. h.), hvarefter den måste öfverstiga landhöjden*). Sedan, förenande sig med *Letelfven*, nedstiger den till *Skagern* (232 f. ö. h.) och derifrån, genomskärande landtungan, till Wenern (149 f. ö. h.); bildande så en sträcka af 11⅛ mils längd emellan Wenern och Hjelmaren. Den upptogs endast till 7 fots djup, antingen emedan Hjelmare-kanalen ej har större djup, eller emedan man ej ville hafva emot sig Göthakanal-intresset. Kostnaden beräknades till 3,951,000 Rdr Bko, otvifvelaktigt för lågt, men sannolikt för att icke afskrämma Riksens Ständer med utgiften af en för stor summa.

Kanalens längd öfver land var	4¼	mil.
„ „ igenom sjöar och elfvar	6⅞	„
hela längden	11⅛	mil.

*) Att finna öfvergången öfver landhöjden hade stora svårigheter, enär den kortaste vägen från Toften till Skagern ej hade tillgång till vatten, samt dessutom fordrade djupa gräfningar. Under sökandet efter ett bättre ställe "fanns nära Strömsnäs eller den så kallade rå-udden en vild och steril skogstrakt, der uråldriga märken utvisar tillfälle till segelled emellan tvenne berg, skilde af en mindre kärn, *Bergkärn* kallad, dit väl ingen vattenränna nu mera finnes, dock fordom varit starkt strömfall, och hvartill reservoirer kunna finnas från sjöarne Ölen, Stora och Lilla Lysingen, Wåtsjön m. fl."

Sänkslussar	50.	
Bestämmande	5.	
antal slussar	55.	
Slussarnes längd	120	fot.
„ bredd	24	„
Segeldjupet	7	„

Sedan undersökningarne voro fulländade, förekom frågan vid 1840—41 årens riksdag, uti en lycklig tidepunkt. Ty aldrig hafva väl så stora öfverskötter och besparingar varit sammanlagda vid någon Riksdag, som tillfälligtvis vid denna. Ett kapital-öfverskott fanns i Riksbanken af 3,300,000 Rdr Bko, hvilket, enl. Banko-utskottets eget förslag i ett betänkande af den 12 Aug. 1840, kunde komma det allmänna till godo, och användas för nyttiga företag. Detta öfverskott hade vid 1840 års slut uppstigit till 4,118,558 Rdr Banko, så att ensamt Banken kunde bekosta hela företaget, och genom ett sådant exempel visa, att dess ofta öfverklagade monopol kunde rikligen återgäldas — icke med att bygga en bro, som vid Fittja, på hvilken i gyldene bokstäfver förkunnas, att det är Sveriges Bank som byggt den, utan med en kanal, som öppnar en ny segelfart af 11 mil; — icke blott med att gifva några odlingslån om några tusen Rdr, utan med att bereda odlingen i stort af hela provinser, — icke blott med att utdela några fastighets-lån på åtskilliga hemman, utan utsprida millioner, som nu måste lånas hos utländningen, till stora företag.

Utom dessa tillgångar i Riks-Banken, utgjorde Statens, enligt det antagna finans-systemet, samlade öfverskotter och besparingar sedan sista Riksdag, en summa af omkring 5,000,000 Rdr Bko, så att extra statsregleringen vid denna Riksdag hade tillsammans en fond af omkring 9,000,000 Rdr, som kunde fritt användas för allmänt nyttiga ändamål. Hvem skulle kunnat förmoda annat, än att det skulle lyckats att få använda en del af denna summa för företagandet af Svea kanal? De vanliga inkasten, hämtade från Svenska Statens fattigdom, samt från faran och förderfligheten af Statsskuld,

kunde åtminstone ej nu begagnas för att qväfva detsamma i sin födelse.

Det oaktadt mötte mot företagandet af Svea kanal det häftigaste motstånd. Det utskott, *Stats-utskottet*, som hade att utdela de rika håfvorne, hvilka lågo uppsamlade sedan sista Riksdag, förklarade sig ej hafva full visshet, att företaget kunde utan allt för stora uppoffringar utföras. Utskottet föreslog derföre blott en summa af 230,000 Rdr till undersökningar härom; och att till följe deraf frågan om sjelfva företagets utförande skulle uppskjutas till nästa Riksdag. När denna fråga förekom i stånden, den 20 Mars 1841, bestriddes företaget af en mängd af ledamöter i alla stånd. Såsom historien en gång skall förundra sig öfver den utgång, som denna fråga slutligen fick, och efterverlden måste vara nyfiken på de skäl, som kunnat användas, för att bereda den, så vilja vi här lemna ett utdrag af ett af de utförligare och mest skimrande talen uti ett af RiksStånden', emot detta företag.

"Våra kanaler", säger talaren, "kunna endast begagnas halfva året. Ryssland anlägger inga kanaler i Sibirien. — Man bör ej för det så kallade stora beröfva sig medlet att åstadkomma det nyttiga och nödvändiga t. e. förbättrandet af landets vägar. Man behöfver blott komma utom Stockholms portar för att öfvertygas om behofvet deraf. — Ett varnande exempel emot kanaler erbjuder Götha-kanal. Hvilka missräkningar! Hvilka misstag! — *Bland dessa var sjelfva anläggningen det största och beklagligaste.* — Svenskens öfvertygelse mognar långsamt. Det vore väl billigt, att man unnade den tid att stadga sig. — Man begär en *liten* summa af 230,000 Rdr, och lägger fram kalkuler! Ja, kalkulerne äro noten, penningarne äro fisken. Nog blir det notdragare, men hur blir det med fisken? — Tillgång på penningar finnas nu *). Ja, jag hade så när sagt: *thy värr.* Ty begäret är omäteligt

*) Se ofvan, om de stora penningsummor som lågo upplagda i Banken och Riksgäldskontoret. Så yttrar sig en talare härom: "Vi hafva fått *förut okända* bekymmer.

och omätteligt. — Vådligast är hvad som utgör begynnelsen till begynnelsen. — Hur slogo Grefve v. Platens kalkuler ut? Skulle vår lättsinnighet vara så stor, att vi hafva glömt det? *Då i sanning vore allt förloradt.* — Man talar om de militäriska fördelarne af kanalen. Detta förstår jag naturligtvis intet. Men det förekommer mig såsom något särdeles, att en försvarshär, i händelse af ett fiendtligt angrepp mot Stockholm, skulle i hast komma hit kanalvägen. På hvad sätt, får jag fråga? På farkoster förmodligen, efter det skall vara på en kanal; men hvilka, hurudana? Seglande fartyg komma ej särdeles fort på kanaler. Roende icke heller. Troligen tänker man på ångfartyg? Frågas blott, hvarifrån skall ett tillräckligt antal sådane komma? Eller skola de hållas af Staten i ständig beredskap. Detta blir då ett försvar — under freden; men ett, som gör oss vanmägtiga i kriget. — Man har väl yttrat, att Svea kanal vore ett oundvikligt vilkor för Sveriges bestånd och försvar i händelse af ett krig. Jag frågar då, hur det kommer sig, då vi förut icke haft Svea kanal, att Sverige icke är redan underkufvadt. — I sanning, om Sverige utan denna kanal är så redlöst, så låtom oss, för att rädda fäderneslandet, i den aldra största tysthet anlägga denna kanal. Ty får fienden nys om att vi företaga den, och att vi således ämna försvara oss, skall han skynda sig att dessförinnan bemägtiga sig ett så lättfånget rof innan kanalen blifver färdig. — Dock, må det vara möjligt, att Svea kanal kan blifva af någon vigt; men otänkbart är det icke

---

Man synes både till höger och venster, liksom af ett samvetsqval, vara oroad af denna enda fråga: hvartill skola vi använda våra många penningar? Utvägar saknas visserligen icke. Från orter, der man visste huru stor vår förlägenhet var, har man benäget erbjudit sig, att aflyfta den ena bördan efter den andra. Det lindrade väl, men gjorde dock icke tillfyllest. Så uppkom tankan på Svea kanal. Hitåt skall nu guldfloden ledas. Jag tillstyrker åtminstone uppskof i hufvudfrågan, i fall man icke skulle blifva ense om fullkomligt afslag". Så skämtade man om en af landets vigtigaste frågor.

heller *att den tillika blifver förderflig derigenom, att den utsuger landets märg.* — Jag kan derföre icke föreslå mer än 20,000 Rdr i stället för de begärda 230,000 Rdr i ett för allt, och det till undersökningar; — *intet ett runstycke till arbetets begynnelse*"!

Detta tal, ganska parlamentariskt, eller rättare sagdt, hållet i Engelsk folkmötes-stil, — en stil, hvarmed man vederlägger ovederläggliga sanningar — och ett fullkomligt uttryck af det statsekonomiska system, som blifvit antaget i Sverige efter år 1817, rönte den största framgång. Det stånd, hvaruti detta tal hölls, hänfördt af samma grundsatser, som genomandade detta, vägrade efter slutad öfverläggning icke blott att anslå till Svea kanal de 230,000 Rdr, som utskottet föreslagit, utan gick längre än talaren, och vägrade äfven de 20,000 Rdr, som denne medgifvit till undersökningar *).

Man afslog således till och med undersökningar!

---

*) Det vore orättvist, att icke här anmärka, att i alla stånden en mängd röster höjde sig för detta företag, och med värma utvecklade dess vigt och nödvändighet. I Presteståndet var det *Gumælius* som förde dess talan, och det med den påföljd, att det var endast med *en* rösts pluralitet, som förslaget förkastades, denna *ena* röst, som liknande hårstrået, hvilket uppbar Damokles svärd, mer än en gång bestämdt Sveriges företag.

Det är bekant, att vid 1851 års Riksdag det var genom Presteståndets bifall till jernvägen, som frågan afgjordes, men att detta bifall berodde äfven då på pluraliteten af en enda röst. Denna enda röst måste anlitas och kallas fram tvenne gånger. Den första voteringen, som afgjordes medelst en rösts öfvervigt, kasserades, emedan det fanns en röst mera än röstande; ett misstag, som klandrades då, men lätt kan hända, genom notariens oaktsamhet, när samma sedel för tydlighetens skull uppläses två gånger. Man nödgades alltså rösta å nyo; och då blef det åter blott en enda röst, som gaf pluralitet. En enda röst, liksom vid besluten på en Polsk riksdag, afgjorde äfven denna gång landets största fråga.

På sådane skäl, som de ofvannämnde, blef frågan om Svea kanal, — den vigtigaste statsekonomiska fråga, som förekommit sedan 1809, och fullt jemförlig med, om ej öfverträffande i vigt den om Götha kanal, — vid 1841 års Riksdag nedmyllad för alltid. Ty uti de öfriga stånden visade sig icke stort mera intresse derför, emedan om än dessa väl anslogo 6,666 Rdr 32 sk. till undersökningar i stället för de af utskottet föreslagne, så synes detta endast hafva skett för att få frågan uppskjuten.

Vid 1844 års Riksdag gjordes af Hr *Hörnstein* en ny motion derom. Men stats-utskottet svarade, att i anseende till de inskränkta tillgångarne kunde denna anläggning ej nu företagas; och vid 1848 och 1851 årens Riksdagar kom denna kanal icke ens i fråga, såsom vore den ej mer värd att omtala.

I stället uppkom vid 1848 års Riksdag frågan om jernvägen emellan *Örebro* och *Hult*. Vi hafva redan berättat huru — efter två Riksdagars strider, hvarvid två aldeles olika beslut fattades, — efter en mängd petitioner i olika rigtning, med tillhörande deputationer från landsorterne, — efter inblandandet af aldeles nya projecter, som lågo utanför frågan, sådan den var af R. St. uppställd och beslutad, — efter hörandet af landshöfdingar och andra auktoriteter, — efter nedsättandet af en komité i ändamål att utreda alla dessa svårigheter, — efter nya undersökningar rörande Hults hamn och banans rigtning, — kortligen efter de otaliga hinder, som öfver allt lades i vägen, — det lyckats Regeringen att i ellofte timman och kort förrän den tid förlupit, då den borde vara afgjord, om ej den skulle förfalla, så mycket afgöra denna fråga, att åtminstone arbetet kunde börja.

Denna inveckling af frågan, detta motstånd, och dessa svårigheter härledde sig till en betydlig del af åtskilliga bri-

---

Författaren, som bevistade denna riksdag, förklarade för sin del, att han ansåg detta företag för det vigtigaste, som förekommit sedan år 1809, och var en af dem, som reserverade sig mot den utgång frågan fick.

ater, som funnos uti förslaget i afseende på sättet för företagets utförande. Många, som gillade saken, ogillade sättet, men nödgades, för att få saken fram, åtnöja sig med sättet *); och andra, för att förhindra sättet, trodde sig böra sätta sig emot saken. Regeringen åter, som önskade företaget,

*) Då likartade frågor vid nästa Riksdag sannolikt förekomma, är det af vigt, att framställa de brister, som kunna anmärkas vid denna, och öfverlemna dem till närmare granskning af de sakförståndige ledande riksdags-statsmännen. Många anmärkningar hafva visserligen redan deremot blifvit gjorde, men hufvudsakligen af jernvägarnes motståndare. Må Förf., som sedan Svea kanal föll igenom, varit en af jernvägarnes eller snarare en af de stora kommunikations-anstalternes varmaste anhängare, äfven vara tillåtet göra några anmärkningar vid det sätt, som Stats-utskottet vid sista Riksdag föreslog för den första jernvägens utförande, och som R. St. också lade till grund för sitt beslut.

1. Ett så stort och vigtigt företag hade, enl. Förf. tanka, bort blifva anlagdt för Svenska Statens räkning, och på dess bekostnad Det visar sig äfven af det kontrakt, som Bolaget uppgjort med Hr *Burge*, att om Svenska Staten på samma vilkor kontraherat med Hr *Burge*, kostnaden icke blifvit högre än 5,000,000 Rdr, hvarföre Staten äfven nu ansvarar. Många skäl tala för att Sverige icke bort antaga Bolagets mellanhand. Man hade nemligen icke bort gifva ett utländskt handelshus en så betydlig egendom i Sverige, och försäkrat detsamma om en bestämd årlig inkomst i vårt land under så många år. Man hade icke bort lägga landets vigtigaste kommunikation i utländningars händer. De förvecklingar, som deraf kunna blifva en följd, kunna icke beräknas. I allmänhet är det i våra dagar farligt för Sverige, att låta utländske och utomlands boende personer innehafva fast egendom inom området af vårt land. För att vara rättvis, måste man erkänna, att R. St., inseende faran, nedlagt i kontraktet ett medel att förekomma den. Öfverlemnandet har nemligen skett med förbehåll, som i vanliga fall borde vara tillräckliga till bevarande af kronans rätt och fördel, men som i andra, visserligen icke

hvilket bevisas af föregående propositioner derom, kunde icke undgå, att inse bristerne i sättet. Tvekande måhända att stadfästa dem, slutligen lemnad ensam genom den älskade konungens sjukdom, sökte den stöd för sitt slutliga beslut, i alla

---

omöjliga fall, kunna åstadkomma betydliga svårigheter, som skulle kunna hafva till och med politiska följder.

2. Hvad man velat undvika, neml. att bevara Sverige för stats-skuld, har icke vunnits, emedan det kontrakt, som nu blifvit ingånget, och hvarigenom kronan förbinder sig att ansvara 4 procents ränta, och 1 procents amortissement, icke är annat än statsskuld. Men det värsta dervid är, att de vilkor, på hvilka denna maskerade stats-skuld är kontraherad, äro mycket hårdare än någon hittills känd och vanlig stats-skuld. Ty om Sverige upptagit ett vanligt lån af 5,000,000 Rdr, med 5 procent i ränta och amortissement, samt kontraherat med Hr *Burge*, att för samma 5,000,000 Rdr bygga jernvägen, så hade Svenska Staten genast kommit i besittning af densamma. Nu åter skall Svenska Staten utgifva aldeles samma summa, men kommer ej i besittning af jernvägen förrän efter 40 år, då den är utsliten, och kanske får byggas å nyo. Sverige har handlat såsom en, hvilken ville köpa ett hus, och aflade en procent om året, till dess denna besparing förräntad efter 40 år uppgick till köpesumman, samt då först köpte och kom i besittning af huset, i stället för att om han genast lånt denna summa och betalt denna procent år för år, hade han genast kunnat köpa huset, genast inflytta deruti, eller uthyra det för 4 procent, och med dessa 4 procent betala räntan på lånet. Sverige har således genom ett sådant kontrakt skänkt bort besittningsrätten under 40 år, som det med aldeles samma utgifter kunnat ifrån första början innehafva, om Det lånat denna summa på vanligt sätt.

3. Rikets Ständer hafva vid denna vigtiga fråga, såsom ock vid andra tillfällen, betraktat den aldeles isolerad, och förbisett dess sammanhang med andra Statens förhållanden vid detta tillfälle, hufvudsakligen de vigtiga ..., som derigenom kunde företagas i fattigvård, ... sedliga utveckling. Författaren skall nedan-

de upplysningar och alla de undersökningar, som den ägde konstitutionell rätt och pligt att infordra.

Förbindelsen emellan Stockholm och Götheborg, elle emellan Mälaren och Wenern, blifver emedlertid numera snart — neml. före slutet af år 1855 — tillvägabragt, icke genom en kanal, men genom en jernväg. Det är dock sannolikt, att denna jernvägsanläggning icke skall göra en kanal, — kanalen med det stolta namnet: Svea kanal — öfverflödig, synnerligen om den samma kan erhålla lika dimensioner, med Götha kanal. Den ofantliga fördel, som för Stockholm och Mälarprovinserne deraf skulle uppstå, att kunna sända seglande fartyg och ångfartyg direkte ifrån hufvudstaden, och utan att passera Östersjön, — ej blott till Sveriges inre rikaste provinser, utan ock till vesterhafvet, — ligger för en dag. Det är icke heller osannolikt, att en del af Bottniska vikens och Finnlands sjöfart skulle leta sig väg genom denna kanal, heldre än att, kryssande i Östersjön och Kattegatt, dervid bero af hela kompassens alla vindar. Och ehuru vi, liksom den ta-

---

före söka ådagalägga, att båda dessa problemer, som äro i sig sjelfva vida vigtigare än både jernvägar och kanaler, icke kunna lösas, utan genom deras sammanbindande med allmänna arbeten, hvilka i och för sig visserligen äro vigtiga i materiellt och statsekonomiskt afseende, men af oändligt mera vigt uti sedligt, emedan arbete icke blott är en källa till välstånd, utan äfven en källa till dygd och moralisk kraft, så att arbetets organisation måste förenas med landets anstalter för sedlighet, såsom muskelkraften är förenad med den andliga.

R. St. hafva nu, genom jernvägsarbetets öfverlemnande åt ett utländskt handelshus, — vid ett af de största företag som Staten hittills ingått uti, — låtit ett sådant tillfälle gå sig ur händerne, att, i stort och på en gång, ordna denna vigtiga angelägenhet, med samma medel, och för samma kostnad, som nu skola användas för jernvägen. Genom detta uraktlåtande blir Sverige nödsakadt att,ännu längre bibehålla det hittills följda förderfliga system, att vilja hämma den tilltagande demoralisationen

lare vi nyss citerat, icke förstå oss på militäriska saker, utan liksom han måste hålla oss till sunda förståndet, så är likväl detta tillräckligt för att säga oss, att hela den stora strategiska idé, som ligger till grund för Götha kanals anläggning och Carlsborgs befästnings-system, (se 1:sta häftet sid. 22 följ.) är endast utförd till hälften, så länge ej omedelbar ångbåtsfart är öppnad emellan Mälaren och de öfriga stora sjöarne. Jernvägens attractionskraft sträcker sig i afseende på tunga varor icke heller ända till Stockholm eller Götheborg. Dessa varor komma efter jernvägens inrättande sannolikt, att hädanefter som hittills, derifrån gå genom Götha-kanal.

Svea kanal blef, såsom vi nyss nämnt, vid 1841 års Riksdag icke öppet förkastad. Tvertom anslogo Riks. St. en, ehuru liten, summa för vidare undersökningar. Dessa undersökningar gjordes, och resultatet deraf var i hög grad gynnande för kanalens företag. Vid 1844 års Riksdag blef den

---

genom fångforslande, korrektionsinrättningar, cellfängelser, och fästningsstraff, och derföre fortfarande utgifva millioner, i stället för att på de offentliga arbetenas systematiska ordnande för alltid, grunda ett nytt preventift system, ämnadt att motarbeta lättjan, lättsinnigheten, fylleriet, och de deraf uppkommande lasterne och slutligen brotten.

4. Då ändamålet var att sammanbinda Mälarens ångbåtsfart med Wenerns, var utsträckningen till Köping, hvilket ökade kostnaden med 2,000,000 Rdr, och gör årliga förlusten för Staten betydligt större, aldeles öfverflödig, och hade bort undvikas. Den är ändamålslös. Den ökar anläggningskostnaden, och minskar inkomsten.

5. Kontraktet är i vissa delar icke nog bestämdt. Till de punkter, som Friherre Palmstjerna i sin reservation redan anmärkt, kan äfven läggas den, att det icke är klart uttryckt, hvad som med *netto inkomst* skall förstås, och huru den skall beräknas. Detta kan möjligen föranleda till tvist. Bolaget kan möjligen vilja beräkna vissa utgifter, t. e. af underhållet, för att minska nettobehållningen, hvilka Staten deremot vägrar att beräkna. Nettobehållningens beräkning är en af de vigtigaste punkterne i hela kontraktet.

icke heller förkastad, utan blott af brist på medel uppskjuten. Således i sträng mening taladt, hvilar endast denna fråga på Ständernes bord.

Skulle alltså Svea kanal åter komma i fråga och upptagas, så måste Staten äfven inköpa Götha-kanal, hvars trafik till en början otvifvelaktigt skulle lida af denna nya medtäflare, och hvars inköpande äfven aktieägarne redan erbjudit Staten för den i sjelfva verket obetydliga summan af 1,050,000 Rdr Bko.

C. *Stockholm-Skåne-linien.*

Denna linie skulle bestå af en sammanbindning emellan Mälaren, Hjelmaren, Wettern och Skånska kusten medelst konstbanor, vare sig kanaler eller jernvägar.

A. Emellan Mälaren och Hjelmaren finnes redan en kanal, 7 fot djup. Huruvida naturbelägenheten tillåter att sänka den till 10 fots djup, — hvilket vore vigtigt, — synes icke vara undersökt.

B. Emellan Hjelmaren och Wettern har öfv.-löjtn. Edström föreslagit och utstakat en kanal. Dess väg ifrån Hjelmaren (75,97 f. ö. h., enl. *Edstr.*) skulle vara densamma som Svea kanal fram inemot *Winteråsa* (139 f. ö. h.). Derifrån skulle den, gående förbi *Täby* och *Kumla*, genom *Skalleruds dal* uppstiga till *Tisaren* (332,47 f. ö h.), sedan öfverstiga landhöjden, (omkr. 353 f. ö h.), sänka sig derefter genom sjön *Tiboen* (348,86), *Skiren*, och *Fogel-sjön*, som ligga i samma höjd, samt genom *Åmlången* (307,82 f. ö. h.), ned till Wettern (295,26 f. ö. h.) och utgå vid *Kärrvik*. Denna sträcka utgör omkring 7 mil.

Kanalen skulle hafva 7 fots djup, och 37 slussar. Sedan den uppstigit från Hjelmaren förbi Carlslund, — 10,000 alnar, — med 8 slussar och 63,3 fot, går den derifrån med jemn yta fram till Gärdsjö, 25,000 alnar. Sedan börjar den stiga, på 6,500 alnars längd, inemot Skalleruds dal omkring 50 fot. Men här lyfter den sig på en gång nästan lodrätt med 150 fots höjd genom 15 slussar, som ligga nästan omedelbart öfver hvarandra, och måste åstadkomma en af de mest förvånande utsig-

ter i Sverige. Den är då på höjden af Tisaren, hvarifrån den ännu uppstiger med 2 slussar eller 20 fot till Åby, der landhöjden (353 f. ö. h.) är upphunnen. Derifrån sänker den sig, 19,000 alnar långt, långsamt mot Wettern med 7 slussar eller 70 fot.

Denna kanal, om den företages, skall, såsom det synes, komma att öfverträffa Götha-kanal i skönhet och herrliga naturscener.

Öfver uppkomsten af förslaget dertill och deraf följande undersökningar (år 1826), hvilar ett visst dunkel. Den, som bekostat undersökningarne för denna kanal var en gruffogde vid Dalkarlsbergs-grufvan, *P. Nordmark*. Han egde en vacker förmögenhet; men dog i fattigdom. (Uppg. lemnad af bergm. *v. Schéele*). Sådane exempel äro många i vårt land. Personer, hvilka icke höllo patriotiska tal, utan handlade patriotiskt, offrande sin förmögenhet på fäderneslandets altare, utan att begära sitt fäderneslands tacksamhet derför, eller ens fästa sitt namn vid de tjenster de gjort. Tjena fäderneslandet och dervid fästa sitt namn är ära; göra det och vilja glömmas, är den ädlaste dygd.

Kanalens längd utgör, noga rädnadt, 84,300 alnar öfver land, 27,200 alnar genom sjöar och elfvar, tillsammans 111,500 alnar. Dess bottenbredd 42 fot; vattendjup 7 fot; slussarnes bredd i portöppningen 24 fot; sänkslussar 34, bestämmande 3.

Kostnaden är icke uppgifven, men jemförd med Svea kanals, skulle den, beräknad efter längden, blifva som 1115 : 2090 = 1,974,000; beräknad efter slussarne 37 : 55 = 2,483,000, hvaraf medium 2,228,000 Rdr således kan antagas utgöra dess approximatifva kostnad.

Naturligtvis behöfves ännu noggrannare undersökning för att afgöra valet emellan en kanal eller en jernväg på denna sträcka. Sannolikt går kostnaden för denna kanals byggnad, om dess djup skulle bringas till 10 fot, — hvilket vore önskligt, — till 5 millioner Rdr.

C. Wettern bildar ett bäcken, på alla sidor omgifvet

af en rygg af berg. Man har uppsökt tvenne af de lägsta punkterne — vid *Motala* och *Carlsborg*, — derifrån Göthakanal har fått utlopp emot hafvet. I söder höjer sig landryggen ikring detta bäcken och uppstiger såväl i Elfsborgs som i Jönköpings län till en höjd af 700 fot öfver sjöns yta; och emedan den går ganska nära intill dess strand, synes den branta stigningen bilda stora hinder för anläggande, vare sig af en kanal eller af en jernväg derifrån, genom Småland, till Skåne.

Men det är märkvärdigt, att denna relatift höga bergsrygg är på ett ställe genombruten af en klyft, eller dalgång, som afdelar den i tvenne grenar, och synes öppna tillfälle till en sådan anläggning. Denna dalgång följer från Jönköping vägen till Barnarp, öfverstiger emellan Barnarp och Byarum, — i trakten af *Taberget* och förbi dess fot, — landryggen, som der (enligt *Hisinger* 4. s. 85) icke skall stiga högre än omkring 220 fot öfver Wettern. Man kommer då in i en af Lagaåns källdalar, som sluttar långsamt åt söder förbi Skillingaryd och Klefshult. Från Wernamo löper vägen utmed sjön Widöstens strand, förbi Tånnö till Dörarp. Söder om Dörarp är man inne på Sveriges största hedland, Sunnerbo härad; en ofantlig slätt, med några små förhöjningar och terrasser, samt utan både rullsten och stenblock. Först omkring *Orkelljunga* tillkommer rullsten, uppvräkt i små åsryggar, hvilka ändtligen upphöra ½ mil nära Östra Ljungby i Skåne. Derifrån har man icke mer än 2 mil till Engelholms-viken, som ligger norr om Öresund, har tvenne hamn-anledningar, vid Halsa-hamn, och vid fiskläget Skepparkroken, samt ligger nära till *Höganäs* stenkolslager.

Denna sträcka utgör ungefär 24 mil. Således höjer sig landet från hafvet till dess högsta punkt icke mer än 500 fot på 23 mil, eller 1 fot på 1600, och utan att egentligen något högre berg kommer emellan.

Kunde man genom denna dal anlägga en kanal, så synes den böra slutas i *Ringsjön*, och derifrån utgrena sig. Måste man åter anlägga jernväg, så synes en gren-bana från Ö.

Ljungby till någon hamn söder om Öresund icke kunna möta något hinder att anlägga.

Dessa äro de 3 stambanor, som synas mest nödvändiga att, söder om Dalarne, utföra i vårt land, vare sig genom kanaler, eller der ej dessa kunna anläggas, genom lokomotiv-jernvägar.

Genom en sådan anläggning, skulle, i fall kanaler kunna dervid anbringas, en ny segelfart öppnas i det inre af Sverige, genom vattenleden Stockholm-Götheborg af omkring 50 mil, genom Götha-kanal af omkring 36 mil, genom vattenleden Stockholm till Skåne omkring 60 mil, således en sträcka af tillsammans 150 Sv. mil, uppfyllde af fartyg och ångbåtar.

Man tänke sig hvilket lif, hvilken rörelse, hvilken cirkulation, hvilken förbindelse emellan fäderneslandets mest aflägsna orter skulle uppkomma derigenom, och huru alla rikets provinser skulle vinna deraf.

Men ty värr felas oss fullständiga undersökningar rörande sjelfva den fysiska möjligheten af så stora företag.

Näst undersökningen om sjelfva företagets möjlighet, kommer frågan om Sveriges förmåga att bekosta detsamma.

Ehuru kostnaden för närvarande icke kan med noggrannhet bestämmas, kan man dock göra sig ett ungefärligt begrepp derom genom följande antaganden:

Jernvägen Köping-Hult	5,000,000.
Svea kanal, eller Hjelmaren-Wenern högst	5,000,000.
Kanalen Hjelmaren-Wettern högst . . .	5,000,000.
Kanal eller jernväg: Wettern-Skåne . .	11,000,000.
Dertill kommer inköpet af Götha-kanal . .	1,050,000.
Summa Rdr Bko	27,050,000,

eller, upptaget till det högsta, 30 millioner Rdr Bko.

Denna summa, som under Sveriges närvarande penningförhållanden anses icke kunna anskaffas utan genom utländske lån, fordrar till ränta och amortissement en årlig utgift af 1,500,000

Rdr, hvilken under närvarande beskattnings-system, då alla nya utgifter bruka läggas på allmänna bevillningen, icke skulle kunna uttagas utan att åstadkomma den största oro och missbelåtenhet i landet. Vi måste således betragta denna sak ifrån en annan synpunkt.

---

39. *Medels anskaffande för de stora kommunikations-anläggningarne.*

Sedan vi visat, att kostnaden för Sveriges blifvande vigtigaste kommunikations-anläggningar uppgår till en summa af högst 30 millioner, så utgör den angelägnaste frågan, hvarifrån en sådan summa i Sverige skall tagas. Att lägga den på den allmänna bevillningen, vore, såsom vi redan sagt, omöjligt. Ty hvarje skatt, huru stor den är, som trycker jemt och fördelas efter de beskattades krafter, är dräglig; men det finnes knappast någon skatt, som trycker så ojemt, som den allmänna bevillningen. Den är som en eröfrares beskattning; den tillgriper det som är lättast och med minsta besväret åtkomligt. Man beskattar dermed, säga de som försvara den, den synbara förmögenheten. Men ingen skatt bör hafva en demoraliserande verkan på folket, och det finnes ingen skatt, som så frestar till undansnillning och öfverträdelse af lagen, som den nyssnämnde, hvilken egentligen icke är något annat än en beskattning på redligheten. Denna skatt lägges tillika ensamt på arbetet, produktionen och tjenstemännens löner, men lemnar konsumtionen fri; nedtrycker de förra, uppmuntrar den senare *).

*) Det utskott, som hvarje riksdag ånyo bestämmer vårt tullsystem, vårt bränvins-beskattningssystem, och den allmänna bevillningen, har sina sittningar i sekreta utskottets rum, belägne i jordvåningen af Riddarhuset, mörka såsom en fransysk estaminet. Det är der som vid Riksdagarne drabbningarne lefvereras emellan bränvins-intresset och nykterhets-ifvern, förbuds- eller skydds-intresset och öfverflöds-tullfrihets-intresset. Det är der, som hvarje riksdag förordnas en ny tulltaxa, en ny bevillnings-förordning, och nya bränvinspannor.

Att således på denna väg utpressa ofvannämnde 30 millioner, kan aldrig af någon upplyst fosterlandsvän tillstyrkas. Också, då de första 5 millionerne af denna summa beslutades vid sista Riksdag, tillgrep man en annan utväg, oaktadt denna hittills varit ännu mera förhatlig, — ett utländskt lån; ehuru man ej vågade gifva denna utväg detta namn, utan maskerade det under namnet af ett köpe-kontrakt, eller en entreprenad.

Också, sedan nu mera en allmän ifver uppstått att uppfylla vårt land med jernvägar, synes man vid frågan om kapitalers anskaffande dertill, icke tänka sig något annat medel att anskaffa dem, än utländska lån. Frågan är endast nu att anskaffa garantier för räntorne, d. v. s. anskaffa pant derför. Man är redan genom hypotheksföreningarne van vid en slags pantsättning af våra tillgångar hos utländningen. Och med samma lätthet, som den enskilte i vårt land går i borgen för enskilte lån, synes Sv. Staten nu börja ingå garanti eller borgen för inkomster, som sannolikt aldrig kunna vinnas.

Förf. af denna skrift, som fordom mycket sysselsatt sig med studium af statskreditens theori, nödgas, för att ej blifva missförstådd, här förklara, att resultatet af hans forskningar varit, att det visserligen knappast finnes något stats-element, som så kan höja och bevara ett folks produktifva krafter, som ett inländskt statsskulds-system, eller ett så kalladt fondsystem, (hvilket skarpt åtskiljer Statens utgifter för det närvarandes orubbade gång, från dess förskotter för framtiden), men att deremot ett utländskt skuldsättnings-system verkar aldeles i motsatt rigtning, i det att det omärkligt förslöser en stats krafter, och undergräfver dess framtid lika mycket, som det förra bereder dess förkofran *).

*) Författaren har aldrig försvarat utländsk statsskuld. Han skref år 1833 ett företal till en öfversättning af Gref Björnstjernas skrift om *Englands Stats-skuld*, hvilken skuld är inhemsk och utgör Englands fondsystem, hvaruti Förf. utvecklade en theori för fondsystemet och dess verkningar. Detta företal angreps på det häftigaste

Ehuru en stor del af de Europeiska Staterne antagit det utländska statsskulds-systemet, så är detta icke ett exempel att följa för Sverige, som i allt bör söka bero af sina egna krafter. Och om de förra Staterne äro fria för följderna af detta system, eller dessa der åtminstone blifva omärkbara, så härleder det sig deraf, att deras utomordentligt utvecklade industri, eller andra förhållanden i deras land, motväga dessa följder; då deremot, infördt i Sverige, ett sådant system skulle ånyo föra vårt land till samma mål, hvartill den utländska skulden alltid hittills fört detsamma — till bankrutten.

Då således Sverige icke har för närvarande något inhemskt stats-kredit-system, icke ens den nödiga förberedel-

---

i Upsala Literatur-tidning, hvarpå Förf. utgaf ett utförligt, särskilt tryckt, svar, under titel: *Ytterligare om Statsskuld af C. A. A.* Lund 1833. Uti detta sökte Förf. visa huru välgörande ett fondsystem, d. v. s. ett inländskt statsskulds-system, verkar på utvecklingen af en nations krafter. Men redan i början af denna skrift protesterar han emot den tydningen, att detta kunde tillämpas på ett utländskt statsskulds-system. Hans ord äro dessa: "Helt annat är förhållandet med utländsk stats-skuld. Utg. (d. v. s. Förf., som utgifvit Gr. Björnstjernas skrift), kan ej annat än anse utländsk statsskuld *för det förderfligaste* af alla förhållanden" (se sid. 11). I denna skrift yttrade Förf., att, den då ännu blott tillämnade, realisationen icke skulle bereda Sverige några fördelaktiga fördelar, om den ej förbants med ett fondsystem (se sid. 116), och vid Riksdagen 1834, då realisationens verkställigbet beslöts, reserverade han sig emot densamma, så framt ej dermed förenades ett nytt kreditsystem och ett statsskulds-system. (Jfr skriften: "Penningbristen och penningväsendet; bref af Julius och Junius. Stockh. 1845, sid. 223). Samma grundsats följde Förf., då han anmodades att uppgöra en plan för en hypotheks-inrättning i Skåne, samt sedan deltog i öfverläggningarne derom, hvilken inrättning, tvertemot förutvarande och efterföljande exempel, icke blef grundad på utländska lån, utan på ett slags inhemskt fond-system, i mindre scala, eller på en inrikes kredit och derpå grundade räntebärande papper.

sen dertill, — en sväfvande skuld; och då det vore förderfligt, att uppbringa den betydliga summa, som fordras nästan på en gång för anläggningen af våra vigtigaste kommunikations-linier, — vilkoret för landets materiella förkofran — genom förökandet af den allmänna bevillningen, samt ännu mera förderfligt att göra det genom utländska lån; så skulle det synas, som Sverige redan vore bragt till den punkt af fattigdom och magtlöshet, att det ej kunde anskaffa medel för dessa vigtiga ändamål och således måste för närvarande afstå derifrån.

Men sådan är icke vår mening. Sveriges materiella tillstånd har efter år 1809 visserligen icke utvecklat sig så, som jemfördt med andra länder det bort och kunnat. Ända till år 1834, eller så länge icke ett reelt mynt, utan endast ett vacklande sedelmynt fanns i landet, kunde Sverige väl icke blifva särdeles rikt; men det kunde ej heller blifva fattigt. Ty kursens rörelse icke allenast inskränkte konsumtionen och importen, utan utgjorde tillika en stimulus för exporten och produktionen. Landet gick således, — äfven med sitt bristfälliga kredit-system, — under denna tid framåt, ända till år 1834. Men med realisationen nämnde år upphörde både detta band på konsumtionen, och denna stmulus på produktionen. Man hade då bort införa ett kredit-system, som ersatt dessa vigtiga momenter, och verkat i samma rigtning som de. Men detta skedde icke, och följderna hafva icke uteblifvit *). Deraf får man dock icke sluta att Sverige ej har medel att sjelf och utan

*) Förf. har öfver dessa följder yttrat sig i Prestest. vid 1844 års Riksdag den 24 Aug. och den 2 Okt., genom ett anförande, som fick namn af *den mörka taflan,* och emot hvilket tvenne intressanta vederläggningar utkommo, den ena i skriften: *Penningbristen och penningväsendet*, Stockh. 1845 (s. 170), den andra i skriften: *En blick på handels- och penningställningen i Sverige.* Lund år 1844 (Bih. sid. 96). Jfr äfven *Skogman,* Anteckn. om Sveriges Bank. Stockh. 1846. Se sid. 139. Sverige var neml. år 1844 i en ganska eftertänklig både penningkris, och ekonomisk ställning, från hvars fortsättning landet tills vidare upphjelptes genom de hypotheks-inrättningar, som kort derefter

hjelp af utländningen, ännu bekosta alla de inrättningar, som för dess framtida välstånd och materiella utveckling äro nödvändiga.

Det kapital Sverige kan anskaffa, äfven i sjelfva nödens stund, bestämmes ej af Bankens rörelse-kapital eller af penningstocken. Om ock denna icke är mer än 30 mill., kan landet likväl anskaffa 30, 60, 100 mill., och ändå kunna de 30 millionerne förblifva i rörelsen. Detta beror af ett helt annat kapital, nemligen af inkomst-kapitalet; det kapital som Sveriges folk använder för att lefva på. 3,500,000 menniskor använda i Sverige årligen 350 millioner Rdr att lefva upp. Det är dessa 350 millioner, räntan på landets kapital-förmögenhet, som cirkulera i landet, utgöra dess verkliga rörelse-kapital, och till hvilket de 30, som Bankerne utgifva, genom cirkulationen kan mångdubbla sig. När någon del af dessa 350 millioner lemnas till Sta-

---

uppstodo i Sverige, och som indrogo småningom genom lån omkring 20 millioner Rdr utländska kapitaler. Förf. sökte i nämnde anförande visa, att denna ställning härledde sig *af 1834 års realisation*, som företogs isolerad, och utan att kreditanstalterne i öfrigt förbättrades. Då realisationen företogs år 1834, hade Författaren såsom Riksdagsman reserverat sig emot detta beslut, och sökt visa, att om ej dermed förbundes ett helt och sammanhängande förändradt system för så väl den offentliga, som enskilta krediten, skulle realisationen i stället för att bereda Sverige de förespeglade fördelarne, tvertom bereda endast en långsam uttömning af dess krafter. (Se denna reservation i Prest. Protokoller 1834 d. 8 Aug. IX s. 43). Dessutom hade Förf. i en särskilt skrift *Ytterligare om Statsskuld 1833*, sökt visa att den tillämnade realisationen ej kunde hafva bestånd, utan att i Sverige infördes ett inhemskt Statsskuld-system. Då nu 10 år derefter, d. v. s. år 1844, utan betydliga anledningar, en stark penningkris inträffade, och Riksbanken var nära att nödgas upptaga utländska lån för att kunna blott uppehålla den dagliga vexlingen, samt måste indraga sin rörelse, och förminska rörelse-kapitalet, afgaf Förf. detta yttrande, hvaruti han ville visa, att det då varande tillståndet, hvilket han skildrade med hvad man kallat mörka färgor, härledde sig deraf, att man år 1834 försummat, att

utgifver dem i rörelse åt dem som bygga sådana [illegible] kommunikationer. De förstnämnda [illegible] icke, utan [illegible] i [illegible] sen, och landet blir i [illegible] deraf hvarken rikare eller fattigare.

Det återstår att visa, att sådana tillfällen, der dessa [illegible] millioner kunna uttaxeras, finnas. Vi göra det åskådligt [illegible] följande tabla:

a. I Sverige införes omkring 20 millioner [illegible] socker. Ökas tullen med 1 sk. banco, så erhåller Staten . . . . [illegible]

b. I Sverige förtäres omkring 8 millioner [illegible] kaffe. 1 sk. ökning i tull ger . . . . 160,000 [illegible]

---

med realisationen tillika grundlägga ett nytt system [illegible] den allmänna och enskilta krediten. Kassan gick [illegible] omkring riktigt [illegible], först genom de goda åren 18[illegible] och 1840, då hvarje år utskeppades 300,000 tr. [illegible] och sedan genom hypoteksinrättningarnes lån, som på de följande åren indragit pr medium 3 millioner [illegible] rikets pr år. Det är lätt att inse, att den senare [illegible] gjorde för Banken sjelf öfverflödigt att upptaga [illegible] utländska lån för att upprätthålla realisationen; men [illegible] kommer denna vändning i penningställningen, att den [illegible] [illegible] år 1843 var falsk eller [illegible]. Tvärtom synes den genom nödvändigheten af denna [illegible] tillstånd vara bevisad. All penningställningens [illegible] har icke sedan 1844 förbättrats, utan hvilket [illegible] plan af fortfarande skuldsättning, det [illegible]

tala 1 Rdr i hertpenningar för året till Staten . . . . 100,000 Rdr.

l) Låt för hvarje lösgående hund betalas 1 Rdr i stället för det nu ålagda halsbandet . . . . 100,000 „

Härtill kommer:

k. När Provins-Bankerna en gång upphöra, så måste Riks-Banken utgifva 7 millioner Rdr i sedlar mera än förut. Räknas vinsten derpå till 4 procent, så uppkommer deraf en årlig tillgång af . . 600,000 „

Summa 9,620,000 Rdr.

o. s. v.

Det är icke vår mening, att med denna kalkul, — som likväl icke är en *chimère*, emedan den är grundad på andra länders exempel, uti hvilka den betydligaste delen af beskattningen utgöres af konsumtionsafgifter, — uppgöra hvarken en tulltaxa eller en bevillningsförordning; vi hafva redan sagt, att vi dermed endast vilja bevisa, att Sverige *kan* sjelf tillvägabringa nödiga medel för att anlägga dess nödigaste kommunikationsanstalter, om de ock vore tre gånger större, än som nu erfordras, och att det hädanefter som hittills kan med stolthet förklara sig vara den enda Europeiska Stat, utom England, som icke har någon *utländsk* skuld.

Tillsammans utgöra de ofvannämnde statsinkomsterne 9,600,000 Rdr. På fyra år kan Sverige dermed fullända sina nödigaste kommunikationsanstalter. Om man nedsätter denna summa, t. e. förminskar den till hälften, så kunna de fulländas på 8 år; till fjerdedelen och de kunna fulländas på 16 år.

Och slutligen, om man förvandlar en del deraf till ränta och amortissement för ett *inländskt* lån, — om ock på hårdare vilkor än ett *utländskt* *), — så kunna de fulländas på huru kort tid som heldst, utan att dessa anläggningar på det hela kostat Sverige en skilling, eller gjort Sverige en sk. fattigare.

*) När Frankrike, på Lafittes proposition, stiftade sitt fondsystem, kunde 5 procents lånen icke erhållas på bättre vilkor än till omkring 60 procents kapital.

Sverige *behöfver* således icke se utländningarne i händer efter de summor som fordras, för att besluta och fullända hvilka och huru stora företag som heldst. Hvilken vanheder för ett folk, att för sina inrättningar, ja sitt försvar stå i skuld hos utländska enskilta handelshus! Sverige hade hittills denna stolthet, att icke göra det. Det behöfver icke heller framdeles förlora denna ära?

---

40. *Bihang om förderfligheten af utländsk, nyttan af inländsk statsskuld*).*

Sverige har i senare tider kastat sig uti utländsk statsskuld.

Det har blifvit inledt på denna bana, derigenom, att man vid den förändring som infördes i penningväsendet år 1834, och hvilken man kallat realisationen, försummade att på ett ändamålsenligt sätt ordna vårt kreditväsen, så väl det enskilta som offentliga, hvarigenom man slutligen blifvit bragt derhän, att man för alla stora och vigtiga behof ej mer kan inomlands uppbringa nödiga kapitaler, utan nödgas upplåna penningar utomlands.

Derigenom t. e., att man då ej införde en stor och allmän hypotheks-lånefond, nödgades landets jordbrukare och bruksegare att, mot ett medelbart pantsättande af deras egendomar hos utländningen, upptaga lån, hvilkas belopp småningom, och på några få år stigit till en kontraherad summa af omkring

---

*) Detta ämne hörer egentligen icke till detta häfte, och skall också i ett senare mera fullständigt afhandlas. Men då afgörandet af frågan om våra nya kommunikations-anläggningar beror på frågan om medlen dertill, och Författ:s åsigter om statsskuld dels hafva blifvit missföstådda, dels afvika ifrån de flestas, som i vårt land sysselsätta sig med Statsekonomien (se t. e. Forsell, Stat. s. 372), så har han ansett nödigt göra en utbrytning utur hvad som derom framdeles skall afhandlas, och som till en hufvudsaklig del redan är sagdt i Förf:s skrift: *Ytterligare om Statsskuld.*

15,600,000 Rdr Hamb. Bko, d. v. s. ungefär 41 millioner Rdr Sv. Bko *).

Derigenom t. e. att Sverige icke inom sitt Statsverk grundlagt ett fondsystem, d. v. s. ett ordnadt inländskt statsskuldsystem, har man nödgats, när det obetydliga behofvet af 5,000,000 Rdr, för anläggandet af en jernväg, nyl. uppkom, icke kunnat med fördel uppläna dem inom landet, utan måst upptaga denna summa utomlands, med förbindelse, att för densamma betala 4 procent i ränta, och 5 procent i amortissement **).

---

*) Denna summa är ej med full säkerhet på siffran bekant. Enligt en uppsats i Sv. Tidn. för den 10 April 1852 af en väl underrättad insändare, utgjorde då de kontraherade utländska hypothekslånen följande belopp:

Lånebelopp i Rdr Hamb. Banko.

	Kontraheradt.	Indraget.	Återstod att indraga.
Bruksegares H. C. . .	3,500,000.	3,500,000.	— — —
Östgötha H. F. . . .	3,333,000 2/3.	2,316,167 2/3.	1,017,167 2/3.
Wexiö	1,666,666 2/3.	1,665,666 2/3.	— — —
Götheborgs	4.000,000.	1,000,000.	3.000,000.
Wermlands	1,100,000.	933,333 1/3.	166,666 2/3.
Örebro	2,000,600.	630,010.	1,319,910.
S:a Rdr Hamb. Bko	15,600,000.	10,096,256 2/3.	5,503,743 1/3.

Dessa lån äro för Sverige mycket dyrare än andra länders utländska lån, i det att de skola betalas al pari genom utlottning, då deremot i andra länder lånen vanligen betalas efter deras pris på börserne. (Jfr yttrande af Förf. i Prestest. 1834, d. 25 Nov. sid. 498—520). Ofvannämnde lån hafva t. e. stått en tid till ett pris af 91, 92, 93, men af Hypotheksinrättningarne dock måst betalas med pari eller 100. Dessa förlorade således på detta betalningssätt 7—9 procent, hvilket på hela lånesumman skulle göra 3,280,000 Rdr Sv. Bko, och beräknadt med ränta på ränta, på 40 göra år en betydlig förlust.

På detta sätt kontraherade Sverige äfven sina äldre utländska lån, och förlorade derpå stora summor.

**) Sedan Gref Björnstjernas skrift om *Englands statsskuld* utkom i Svensk öfvers., med företal af *C. A. A.*, innehållande en utveckling af det inhemska stats-skulds-systemets eller fondsystemets fördelar, sedermera fortsatt i

Derigenom att man vid realisationen år 1834 försummade att genom ett sådant statsskulds-system grundlägga de enskilta kapitalernes oupphörliga tillvext, har räntan förblifvit oförändradt hög i Sverige, under det den nedfallit i alla Europeiska länder, hvaraf det blifvit en fördel i vårt

en särskilt skrift: *Ytterligare om Statsskuld* år 1833, gjorde Regeringen vid Riksd. år 1834 proposition om införande af ett fondsystem för alla utomordentliga företag, till lättande af bevillningen. Den summa, som K. M. derför då begärte, var icke mer än 3 mill. Rdr Bko, deribland ett anslag för Carlsborgs fästning. Hade R. St. då antagit detta förslag, och tillika uppgjort ett ordentligt inhemskt statsskulds-system för alla framtids-företag, så hade Sveriges ställning i detta ögonblick varit helt annorlunda. Stats-utskottet (se Betänkandet N:o 203), förklarade att ett sådant system endast bör tillgripas i nödens stund, och yttrade den originala åsigten, att Statens lån endast borde användas för företag som hastigt återbetala kapitalet, och således icke behöfde något amortissement. Det tillstyrkte derföre, att de äskade 3 millionerne skulle läggas på allmänna bevillningen; en utväg, som alltsedan också blifvit följd af Stats-utskotten vid alla följande Riksdagar. Alla större företag, — till och med krigsrustningar, — kastas hos oss på bevillningen. Det var i samma betänkande, som detta Utskott, då en sådan härförare som K. Carl Johan satt på thronen, hvars mening borde väl betyda något i krigs-saker, lät inflyta den frasen, "*att utskottet icke vill ingå i något bedömande af den nytta, som Carlsborgs fästningsbyggnad kan för Rikets försvar medföra*". — En stor mängd reservationer bifogades väl detta betänkande, men ingen enda fanns bland dessa, som förordade Regeringens framställda princip, att alla framtids-utgifter borde grundas på en inhemsk stats-skuld; en princip, som tydligen tillhörde K. Carl Johan sjelf. — Emedlertid hade genom Gref Björnstjernas skrift, samt de stridskrifter rörande ett Statsskuldssystems införande äfven i Sverige, som derefter utkommo, frågan om ett fondsystem uppväckt en icke ringa uppmärksamhet. I Stånden kom derföre vid företagandet af ofvannämnde betänkande (som diskuterades omkring d. 28 Aug. och d. 3 Nov. 1834) i sjelfva verket

land att diskontera utländska kapitaler. Man kan nemligen upplåna utländska penningar för 3 à 4 procent, samt åter utlåna dem i Sverige till 5 á 6, ofta mera, samt derigenom förskaffa långifvaren en betydlig vinst. Sedan man grundat våra hypotheksinrättningar på utländsk skuld, och sedan man äfven börjat bygga våra jernvägar för utländska penningar; har man nu slutligen börjat påtänka Banker, som skulle röra sig med utländska kapitaler *).

På detta sätt komma nästan alla våra näringar snart att förläggas af utländska penningar. Och det är väl bekant, att förläggaren är den, som drager, om ej den största, dock den säkraste vinsten. Derföre förbliifva, såsom vi se, icke heller de indragna utländska penningarne qvar i vårt land. Så snart de influtit, utflyta de genast, såsom en våg som, sedan den skummat litet vid stranden, drager sig hastigt åter tillbaka. Allt detta bevisas bäst af Riksbankens ställning, hvarest de utländska kapitalerne måste förvandlas till Svenska sedlar. Denna har oaktadt de 30 millioner Rdr, som blifvit på 10 år indragne, hittills hvarken kunnat öka sin kassa eller sin sedelstock.

Det synes, det oaktadt, som man numera i vårt land vore fullt besluten, att fortsätta denna utländska skuldsättning i ännu större skala och i Statens namn. Sedan man insett

äfven denna fråga under diskussion. De flesta afstyrkte ett Statsskulds-system. ”Kommer man en gång rätt in i stats-skulden, så blir möjligheten, att komma derur ytterst tvetydig”, yttrade en af de då varande inflytelserikaste talarne i Prestest., som likväl nödgades förorda det såsom nödvändigt. En stor del af riksdagsmännen, som icke studerat sig in i denna fråga, ansågo som en uppenbar orimlighet, att påstå det vara en fördel för landet och folket, att Staten skuldsatte sig.

*) Den största faran af en Bank, grundad på utländska kapitaler, ligger deruti, att vid en Europeisk penningkris, t. e. krig och oroligheter, dessa kapitaler dragas ifrån Banken, då med detsamma infordras alla lån, hvarpå en häftig skakning i vårt land måste följa.

huru långt Sverige i sjelfva verket ännu i flera saker står efter de öfriga industriella länderne, vill man nu på allvar grundlägga alla de nya företag, som man för en högre ekonomisk utveckling inser vara nödiga; men då Staten icke har några penningar, måste det ske på grundvalen af utländska lån.

Nästa Riksdag äro sådane förslag att förutse i mängd.

Förf. af denna skrift, som redan från början förklarat utländsk statsskuld för det mest förderfliga förhållande i ett land (se *Ytterl. om Statssk.* sid. 11), tillåter sig ännu en gång att framställa några ord till varning för faran af denna tillflygt.

Han skall, för korthetens skull, nedlägga den uti en simpel arithmetisk beräkning af en utländsk Statsskulds verkan, tillämpad på ett konkret fall, neml. på det fall, som just nu är i fråga, eller grundläggandet af våra nya kommunikationsanstalter på utländska lån.

Vi förutsätta att trenne af de vigtigaste kommunikationslinierne i vårt land, kunna beräknas komma att kosta 30 millioner Rdr Bko. Man har redan börjat att för ett litet stycke deraf ingå uti en utländsk skuld af 5 mill. Rdr Bko.

Antag nu, att dessa 30 millioner upplånas utomlands, och att derför skall betalas 4 proc. i ränta och 1 procent i amortissement, d. v. s. 1½ million Rdr Bko om året. Denna utbetalning gör efter 40 år, då lånet först anses inbetaldt, 60 millioner Rdr.

Således utskickar Sverige för de 30 millioner kontant, som blifvit emottagne, inom 40 år 60 millioner tillbakas, och betalar 30 med 60.

Upptoges deremot dessa 30 millioner inomlands och af Svenska kapitaler, så förökades dessa 30 millioner till 60 millioner i vårt eget land.

Ja, de 30 millioner Sverige fått från utländningen, äro redan återbetalte till honom vid 20:de året och försvunna ur landet.

Låtom oss nu tillse, hvad Sverige förlorar vidare på detta lån. På dessa 60 millioner är icke räntan beräknad.

Amortissements-procenten 300,000 Rdr, årligen utbetald,

och accumulerad med ränta på ränta, bildar efter 41 år en summa af 30 millioner. Således om det utländska Bankierhuset eller den association, som försträckt Sverige detta lån, utlånar på detta sätt, och alltjemt, icke blott amortissementsprocenten, utan alla 5 procenten, så har detta hus på 41 år för de 30 millioner det utlånat, förökat sitt kapital till 150 millioner Rdr Bko.

Om lånet deremot upptoges i Sverige, så skulle det hafva samma verkan här, och hafva på 41 år kunnat förvandla ett kapital af 30 millioner till ett kapital af 150 millioner inom vårt eget land.

När man således lånar utomlands, så förfar man så, som när man exporterar kreatursben till gödningsämne. Man göder utlandets åkrar i stället för sina egna.

Den utländska skulden bildar ett långsamt utsugningssystem. Landet blir som en hecticus, hvilken afmagrar ju mer han äter, under det rosorne blomstra på kinderne. Det är endast på en blå strimma under ögonen, som man ser att han är sjuk.

Må detta vara nog för att genom ett enda exempel skildra de förstörande följderne af utländsk statsskuld för vårt eget land, och de fördelar, som deremot genom ett inländskt kunna vinnas.

Man ser häraf blott de direkta fördelar, som Sverige sjelf af ett inhemskt Stats-skulds-system kunde hafva vunnit. De indirekta följderne äro ännu vigtigare.

a. Ett inhemskt fond-system skapar en ny slags kapital-egendom; d. v. s. vinstgifvande och säljbar egendom. Sådan är hittills i Sverige endast jord, bergverk, fabriker, hus, fartyg. Dertill skulle derigenom komma Stats-obligationer.

b. Ett fond-system är det enda medel att skapa ett säkert och solidt enskildt Banksystem. I stället för att man nu endast kan grunda den enskilta Bankrörelsen, antingen på ett liggande, dödt penning-kapital, — eller ock på intecknade reverser, som ej kunna afyttras, och således i en kris ej kunna hindra Bankens bankrutt, — *eller på, hvad som värre är, utländska*

kapitaler, kan den genom ett inhemskt fondsystem grundas på Statsobligationer, hvilka jemte Bankernes ökade vinst, tillika skulle sätta Bankrörelsen under en lätt offentlig kontroll.

c. Endast genom en solid enskilt Bankrörelse, kan ett säkert och välgörande enskilt kreditsystem — med vexel-rörelse, kreditiv-rörelse, och depositions-rörelse — uppkomma.

d. Det inhemska Stats-skulds-systemet skulle verka såsom en Sparbank i stort. Allt det goda, som säges om Sparbanker, inträffar i mångdubblad grad på ett fond-system. Ty hvad äro de små summor, som de förra förvandla till räntebärande och besparda, emot dem som de högre, rikare, yppiga klasserne skulle kunna lemna?

e. Ett fond-system skulle upphäfva inteckningsväsendet, göra slut på borgensväsendet, och tysta förmånsrätter onödiga.

f. Det skulle införa sparsamhet i lefnadssättet, husligbet i familjelifvet, och, med dessa, alla christliga dygder.

g. Det skulle göra alla enkekassor, alla pensionsinrättningar öfverflödiga, alla förmynderskap lätta.

Man skall göra ett inkast. Huru skulle de kapitaler i Sverige, — kanske 60 till 100 millioner Rdr Bko — som nu fordras, kunna uppbringas? Få äro de i Sverige, som ej hafva skuld. Alla kapitaler äro ju utlånte till enskilte; och dessa vilja ju låna ännu mer.

Vi svara derpå, att här är ej fråga om de kapitaler, som finnas, utan på de, som kunna bildas. Huru bildas kapitaler? derigenom, att man ej lefver upp dem. Hvar enda menniska kan bilda ett kapital, — från arbetaren till millionären, — derigenom att han lefver upp något mindre.

Lefnads-kostnaden är i Sverige mindre underkastad en klok beräkning än i något annat land. Man kan säga, att nästan alla i vårt land, från den högsta funktionären, ned till arbetskarlen, ja ända till tiggaren, lefva upp mera än de behöfde lefva upp. Den allmänna princip, som i Sverige i det afseendet följes, är att hvar och en lefver upp så mycket han har i inkomst. Om af två kyrkoherdar den ene har 4000 Rdr

Bko i inkomst, och den andre 1000 Rdr Bko, så fastän de efter sin ställning kunde lefva upp lika, upplefver vanligen den förre lika säkert sina 4000 Rdr, som den andre lefver upp sina 1000. Samma förhållande visar sig i alla medborgareklasser. — Besparingen af lefnadskostnaden liknar ett stycke gummi elasticum, som kan utvidgas till en ofantlig längd. På huru litet kan ej menniskan lefva, och huru mycket kan hon ej slösa bort? Emellan dessa båda ytterligheter ligga otaliga gradationer.

Orsaken till detta lefnadssätt är att Sverige icke har haft något inhemskt Stats-skuld-system. Öfverallt der det är Statsskuld-system, är ock sparsamhet, t. e. i England, Nederland, Danmark.

I en depesch yttrar Nordamerikanska ministern i Haag till sin regering år 1852: "Holländarne äro stora hushållare. De förbruka den minsta möjliga qvantitet af allt som är nödvändigt för lifvets uppehållande". Och Holland har en inhemsk stats-skuld af 1,279 millioner Rdr Sv. Bko. Danmark har en inhemsk stats-skuld af 80 millioner Rdr Bko. England har en af 8,400millioner Rdr. Så snart en invånare i dessa länder gör en besparing, går han på börsen och köper en statsobligation. I Sverige gör han ett kalas, eller köper han en möbel.

Låtom oss derföre göra ett öfverslag öfver huru mycket hvarje stånds-klass skulle möjligtvis kunna lefva upp mindre än den nu gör. Vi inneslata i nedanstående beräkning endast hvarje fullmyndig man, med eller utan familj, som lefver af sin inkomst, vare sig lön, eller rörelse, eller arbete, eller kapitaler.

3000 adelsmän *) kunde årligen pr medium spara (à 200 Rdr) . . . . 600,000 Rdr.

*) Vid första åsynen synes följande beräkning föga sannolik, då många i dessa klasser hafva mycket små inkomster. Men man bör besinna, att i samma klass finnas andra, som kunna spara mångfaldigt mera, än här upptages. Det är otroligt hvad man slösar bort penningar i vårt land. Ej nog med hvad man använder för sig och sin

3,400 af Eccl.-staten (à 100 Rdr) . .	340,000 „
10,000 Ståndspersoner (à 100 Rdr) . .	1,000,000 „
16,000 Borgare (à 100 Rdr)	1,600,000 „
400,000 af Bondeståndet (à 10 Rdr) .	4,000,000 „
431,400 fullmyndige män kunde årl. spara	7,440,000 *).

Alltså 7,000,000 Rdr kunde efter denna beräkning årligen sparas på lefnadskostnaden och förvandlas till Statsobligationer. På 10 år gör det 70 millioner; en summa, för hvilken Sverige kunde bygga största delen af sina jernvägar.

Vi tro således, att i vårt eget land det ej är kapitaler, som felas för grundandet af ett inhemskt Statsskuld-system, utan sparsamhet; och den kommer ej förr än med Statsskuld-systemet **).

Man skall göra ännu ett inkast. Det medgifves att besparingar kunde ske i de flesta hus, och af de flesta full-

familj; men man offrar stora summor blott åt fåfängan. Snart hvarje vecka cirkulerar t. e. en subskriptionslista för någon fest, för ett kalas, för en bal, för en bok, för ett lotteri, för en staty, för en medalj; och hvar och en tecknar utan svårighet sitt namn. — I Sverige spelar ingen med brukade kort; men i Hamburg spela äfven de rikare köpmännen i sina hus med kort, köpta på spelhusen.

*) Adelsståndet utgjorde år 1845 11,000 personer, män, qvinnor och barn. Till Ecclesiastikstaten räknades 15,000, till Ståndspersoner 66,000, till Borgare-klassen 70,000, till Bondeståndet 2,200,000. Dertill komma *Alla andra.* Ofvanför äro endast de fullmyndige männen, ungkarlar som föda sig sjelfva, och gifta som hafva familjer att föda. — En folkmängd af 3,500,000 menniskor, hvardera beräknad till ett underhåll af blott 100 Rdr, fordrar en lefnadskostnad af 350 millioner Rdr. Hvem tvifflar att ej på dessa 350 kunna sparas 7 millioner? En tiggare lefver upp minst 10 Rdr blott i bränvin om året.

**) Vi skola i ett följande häfte, der kreditväsendet kommer att afhandlas, söka visa i detalj huru ett inhemskt Statsskuldsystem genast kan bildas i vårt land, och huru skulden utan tryckande pålagor kan förräntas och betalas.

myndige män, uppgående till en sådan summa. Men Svenskarne äro nu en gång så. Huru skall man då förmå dem att göra försakelser, hvarvid de ej äro vanda *); huru förmå dem, att blifva mindre gästfria i sina hus, och mindre roa sig utom hus? Om så är, tjenar ju hela förslaget till intet. — Vi neka denna förutsättning. Svenskarne hafva blifvit gjorda så genom våra institutioner **) och en mängd förhållanden, som icke gå ut på annat än att framkalla ett sådant lefnadssätt ***). Hvarföre skulle de ej återgå till samma lefnadssätt som Danskar, Fransmän och Engelsmän, — d. v. s. så att hvar och en årligen hade ett litet öfverskott, — om man ville och kunde införa

*) I intet land har utkommit så många öfverflöds-förordningar, som i Sverige. T. e. i senare tider 11 Mars 1794, — 6 April 1799, — 2 Aug. 1800, — 30 Apr. 1817, — 18 Mars 1818, — 8 Juni 1819. I motsats deremot kan nämnas, att för några få år sedan utgafs en tidning, hvaruti en stående artikel var beskrifningen på de glänsande fester som gåfvos hvarje vecka i enskilta hus i hufvudstaden, och det med en ton, som om detta vore något, hvaröfver Svenska folket skulle högligen glädja sig.

**) Vi kunna exempelvis här anmärka det förhållande, att då i andra länder Staten upplånar penningar, och förvandlar derigenom enskiltas döda kapitaler till räntebärande, så gör deremot Staten i Sverige det motsatta, neml. utlånar penningar; och vi se Riksgäldskontoret annonsera i tidningar, att det vill köpa räntebärande papper, och således förvandla de enskildas räntebärande kapitaler till döda.

***) Hvad lära vi t. e. i våra skolor? Lära vi väl der mathematik, mekanik, kemi, neturhistoria, sådant som kan sysselsätta och intressera, under en hel lefnad. Nej vi lära poesi, historia; vi förskaffa oss smak, höga känslor, theaterbildning; och ve den, som i student-examen presenterar sig med endast ofvannämnde vetenskaper. Man bränmärker honom med ett improbatur, och jagar honom bort från den heliga staden. Man säger ju högt, att vetenskaper äga mindre värde för det att de äro "nyttiga", "reella", "materiella". Hvad skall det tlil slut blifva af ett folk, hvars håg redan från barndomen riktas företrädesvis blott på en njutnings-bildning?

andra och motsvarande förhållanden. Detta fordrar tid, svarar man, och emellertid är behofvet trängande. Sverige behöfver i detta ögonblick 30, 40, 50, 100 millioner, för att icke blott betala vår redan varande utländska skuld af omkring 40 millioner, utan äfven att efter den nu vaknade verksamhetsifvern ordna våra kommunikationer, och grundlägga den nya ofantliga industrien man har in petto, och som man synes tro framkomma blott derigenom att vi anlägga jernvägar.

Vi anse icke detta anskaffande *omöjligt*. Vi anse Sverige kunna börja ett Stats-skuld-system hvilket ögonblick som heldst, ehuru visserligen till en början i mindre skala. Dertill erbjuda sig många sätt. Och då här åter endast är fråga om möjligheten, skola vi framställa ett enda. Staten har ett stort antal embetsmän att löna. Låt den erbjuda dessa embetsmän att taga $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{5}$ af lönen o. s. v i räntebärande Statsobligationer, med rättighet, att dessa kunna, *med iagttagande af ränteskillnaden, till sitt fulla belopp* belånas i Riksbanken. Hvilken embetsman skulle vara så dåraktig att icke hellre mottaga en summa i ett kapital, som genast gifver ränta och när som heldst kan förvandlas i sedlar? Låt derefter Staten erbjuda hvar och en annan medborgare att förvandla ett liggande kapital i en Statsobligation, som i Riksbanken kan på ofvannämnde sätt genast utbytas emot sedlar. Låt dessa hypotheker erhålla företrädet i Riksbanken framför alla andra säkerheter, framför borgen, pant, varor, och fastigheter, och vi skola snart se om ej kapitaler skola strömma till Staten från alla håll. — Men dertill fordras kredit, förtroende till Ständernes vishet!

Man skall göra ännu ett inkast: Detta, skall man säga, kan ej ske, emedan den allmänt fordrade räntan i Sverige är nära 6 och Staten kunde ej erbjuda högre ränta än 5 eller 4½. Vi svara derpå, att detta ingenting hindrar. Ty om någon skulle heldre vilja låna ut sitt kapital till 6 procent, mot inteckning, borgen och allt dermed följande krångel och risk, än mot 5 procent till Staten, så behöfver han blott belåna

sin Statsobligation i Riksbanken, och utlåna den erhållna summan derefter till de enskilta *).

41. *Öfversigt af Sveriges kanaler och jernvägar.*

Vi upptaga i följande öfversigt så väl de kommunikationslinier, som redan äro anlagde och påbörjade, som de, hvilka blifvit ännu blott föreslagen.

De kunna delas i tvenne klasser: Stambanor och Sidobanor.

1. *Stambanor.*

Såsom sådane kunna anses: 1. *Götha-kanal-led*, bestående af östra kanalen, Wettern, vestra kanalen, Wenern, och Götha-elf med Trollhätte kanal. 2. *Mälar-Wener-leden*, bestående af Mälaren, Hjelmare-kanal, Hjelmaren, Örebro-Hult-jernvägen påbörjad, Svea kanal utstakad, Wenern, Götha-elf med Trollhätte-kanal, samt jernväg utstakad eller kanal föreslagen emellan Wenersborg och Uddevalla. 3. *Mälaren-Skåne-leden*, bestående af Hjelmare-kanal, Hjelmaren, Hjelmare-Wetterns kanal utstakad, Wettern, kanal eller Jernväg Jönköping-Skåne föreslagne.

2. *Sidobanor.*

Dessa äro sådane, som sammanbinda någon rikare produktionstrakt antingen med en stambana eller med hafskusten.

A. *Till Bothniska viken.*

1. *Jernbana: Falun till Gefle* omkring 9 mil efter plan af Major Norström. Kostnaden beräknad för locomotiv 2,400,000 Rdr; för hästkraft 1,600,000 Rdr. Motion derom gjord vid 1851 års riksdag, men då afslagen, ehuru af stor vigt.

2. Hittill kunna äfven räknas *Strömrensningar* i nästan alla Norrlands stora floder; ss. Kalix-elf, Råneå-elf, Luleå-elf, Piteå-elf, Umeå-elf, Vindel-elfven, Indals-elfven, Ljunga-

*) Vi skola i ett följande häfte vidare utföra detta ämne.

elfven, Dal-elfven, på hvilka i många år i synnerhet efter år 1819, arbetats.

B. *Till Mälaren.*

3. *Westmanlands stora kommunikationslinie* består af följande delar:

a) *Kanal-leden Mälaren-Barken* eller *Strömsholms kanal-led*, sammanbinder följande vattendrag: Mälaren, Kolbäcks-ån, Skans-sjön, Östersjön, Norrby-sjön, båda sjöarne Nadden, Wirsbo-sjön, Åmänningen, båda sjöarne Aspen, Södra och Norra Barken, fram till Smedjebacken. Denna kanal-led går genom sjöar och elfvar 133,670 alnar; öfver land 35,520 alnar; tillsammans 160,190 alnar, eller 9 mil 7,190 alnar. Bredd 18 à 32 fot. Höjning öfver hafvet 336 fot. Sänkslussar 26; bestämmande 6; tillsammans 32 slussar. Djup 5 fot. Först anlagd 1787—1795; börjat ombyggas, efter Öfv.-Löjtn. *Edströms* plan, år 1842; beräknad blifva fullt färdig 1859. Bygges således på 17 år!! Kostnaden beräknad till 1,311,884 Rdr, hvartill Staten lemnar 600,000. — Det är att beklaga, att denna vackra kanal-led måst byggas med så ringa djup, och ej är ämnad att begagnas af ångbåtar.

b) *Gren-kanal emellan Åmänningen och Snyten* i rigtningen mot Norberg, föreslagen. 2,700 alnar lång. Slussar 3. Kostnad 84,812.

c) *Gren-kanal emellan N. Barken och Wessman* mot Grangärdsberget. 22,000 alnar genom elfvar och sjöar; 8,200 alnar öfver land; tillsammans 30,800 alnar. 14 slussar. Höjd öfver hafvet 519 fot. Kostnad 526,789 Rdr.

d) *Kanal ifrån N. Barken till Siljan och Orsa-sjön*, föreslagen såsom fortsättning af Strömsholms-leden. Sammanbinder följande vatten: Myrgåsen, Jernsjön, båda Ulfsjöarne, Dalelfven vid Amsberg nära Båtsta, kanal vid Gråda eller Gagnef, Dalelfven, Siljan, Orsa-sjön. Genom sjöar och elfvar 128,600 alnar; öfver land 68,300 alnar; tillsammans 196,900 alnar, eller nära 11 mil. Största höjd öfver hafvet 648 fot. Slussar 56. Kostnaden beräknad till 1,461,233 Rdr.

e) *Sidoled på Dalelfven från Båtsta till sjön Runn och Falun.* Med Strömsholms-leden göra dessa föreslagne anläggningar en sträcka vattenled, af öfver 20 mil, på hvilken fartygen skulle uppstiga 640 fot öfver Mälaren, och genomgå 88 slussar. Vore det möjligt, att göra denna led farbar för ångfartyg, skulle den utgöra en af de märkvärdigaste kanal-anläggningar i Europa. Hela den storartade planen derför är uppgjord af Öfv.-Löjtn. *Edström*, en man från den djerfva tiden, — från *Platens* tid.

3. *Jernväg Norberg-Ämdammingen* förbi Högfors och Engelsberg, och förenande sig med det nyssnämnda stora kanal-systemet, 28,000 alnar lång. Påbörjad 1852, ämnad att fulländas i år, 1853. Det är i fråga att utsträcka den norr ut till Båtsta, söder ut till Westerås. Locomotiv skall vara beställd i Eskilstuna, ett beslut, hvilket är mycket glädjande. På denna väg arbetade förra året 320, i år 500 man.

4. *Jernväg emellan Westerås, Sala, Hedemora, Säter, Falun*, ifrågasatt.

5. *Jernväg emellan Upsala och Stockholm*, förslagen.

6. *Wäddö kanal* i Roslagen, utan slussar; 10 fots djup. Kostnad 440,302 Rdr. Börjad 1820, slutad 1841, således färdiggjord på 21 år! Trafiken omkring 560 fartyg pr år. Afgifterne uppgå till omkring 600 Rdr pr år.

7. *Åkers kanal*, äfven i Roslagen. Anlagd åren 1820—1825 genom uppmuddring af Åkers-ån. Lång $\frac{1}{4}$ mil; 6 fot djup. En sluss. Kostnaden 62,737 Rdr. Trafiken omkring 100 fartyg pr år.

8. *Djurgårds-kanalen.* Anlagd 1832—1834. 3000 alnar lång. 4 fot djup. Kostnad 50,978 Rdr.

9. *Wermdö kanal.* Anlagd 1832—1833. $3\frac{1}{2}$ fot djup. Kostnad 5,700 Rdr.

10. *Carlbergs kanal.* Anlagd 1832—1833. 6 fot djup. Kostnad 9,400 Rdr.

Dessa 5 sistnämnde kanaler äro anlagde för trafiken med hufvudstaden.

11. *Södertelge kanal*, börjad 1806, slutad 1819. 1,500

alnar lång; djup 6 fot. Kostnad 556,409 Rdr Bko; passeras af omkring 3,000 fartyg, men alla större fartyg gå genom skärgården.

12. *Vattenled från Stockholm till Dalarön* genom Södertörn och Drefviken, föreslagen (se Hellstr. karta).

13. *Vattenled emellan Mälaren och Yngaren.* Genom sjöar och elfvar 136,730 alnar; öfver land 17,300; tills. 164,030 alnar. Sänkslussar 10; höjd öfver hafvet 68,77 fot. Kostnad 912,804 Rdr. Plan uppgjord af Öfv.-Löjtn. *Edström.* Kan fortsättas till Nyköping (Hellstr. karta).

14. *Jernbana från Stockholm till Norrköping*, föreslagen. Ämnad att gå genom Södertelge, Kumla, Laggsta, Wadsbro, Malmköping, Stensjö, Malmsås, Simonstorp till Norrköping, med sidobana från Malmköping till Eskilstuna. Komitè nedsatt år 1853.

C. *Till Jernvägen Örebro-Hult.*

15. *Jernväg Köping-Örebro*, beslutad.

16. *Jernväg Nora-Ervalla eller Dylta;* för locomotiv; beslutad. $1\frac{1}{2}$ mil lång. Kostnad 413,600 Rdr.

17. *Kanal förbi Knapforsen* emellan Alkvettern och Möckeln, under anläggning. En sluss. Understöd af Staten 11,333 Rdr Bko, beräknad färdig i Aug. 1853.

18. *Jernväg från Qvisbro till Askersund*, föreslagen. Skall gå genom Tångeråsa, Wiby, Snaflunda. 3 mil lång (obs. samma rigtning som kanalen emellan Hjelmaren och Wettern).

19. *Jernväg från Dalkarlsberget till Möckeln*, föreslagen. Omkring 4 mils längd.

D. *Till Wenern.*

20. *Kommunikations-systemet från Filipstads-trakten till Christinehamn;* innefattar följande delar:

a) *Jernvägen Sjöändan till Christinehamn*, färdigbyggd år 1851. Plan af Major *Norström.* Längd omkring 1 mil, höjd öfver Wenern 300 fot. Kostnaden beräknad till ungefär 140,000 Rdr. Lån af Staten $66,666\frac{2}{3}$ Rdr.

b) *Kanal emellan Daglösen, Aspen och Lungen.* Emellan Aspen och Daglösen 500 alnar, emellan Lungen och Aspen 4,480 alnar. Sänkslussar 4, bestämmande sluss en. Börjad år 1852, färdig 1854. Beräknad att utom jordersättningar kosta 135,000 Rdr Bko.

c *Jernväg emellan Yngen och Östersjön, samt Östersjön och Öjevettern,* föreslagen (se jernvägskomitéens karta).

d) *Jernväg emellan Yngen och Daglösen* vid Filipstad, börjad 1852, färdig 1853. 11,500 alnar lång; beräknad kostnad 72,450 Rdr. Lån af Staten 48,000 Rdr.

e) *Lerviks jernväg,* emellan sjöarne Långban och Yngen. 5,250 alnar lång. Största lutningen 1 : 38. Kostnad i allt 15,175 Rdr; lån af Staten 12,000 Rdr Bko. Byggd år 1851 af kapten *Cl. Adelsköld;* fragtinkomst år 1852 2,306 Rdr Bko.

21. *Kanal-led vid Clar-elfven.*

a) *Carlstads kanal* med en sluss, byggd 1835—1837; kostat 122,600 Rdr Bko.

b) *Kanaler förbi Forshaga och Dejeforsen,* föreslagne, och äfven medel dertill anslagne; nemligen till Forshaga kanal 94,877 Rdr, till Dejefors 110,000 Rdr. Förslaget hvilar.

22. *Jernbana emellan Fryken vid Fryksta och Clar-elfven vid Lyckan.* 13,500 alnar lång; färdig år 1851.

23. *Säffle kanal,* byggd 1826—1838; 6 fot djup; kostat 141,000 Rdr Bko.

24. *Vattenled emellan Byelfven och Glommen,* föreslagen (se öfv.-löjtn. *Edströms* skrift om kanaler).

25. *Kanal emellan Wenern och Ånimmen och Ärren.* Medel, 60,000 Rdr, anslogos dertill af Staten vid 1834 års riksdag, utan att verkställighet följt. Har sedermera i mindre skala blifvit utförd af trenne bruksegare, och kostat 12,000 Rdr. Förer 10,000 skeppund bruks-effekter.

26. *Kanal-led emellan Wenern och Stora Lee,* föreslagen. Undersökningar gjorde åren 1836—1838. Längden af kanalen öfver land 2,280 fot, 4 fots djup; 14 slussar. Beräknad kostnad 257,856 Rdr Bko.

27. *Jernväg emellan Mariestad och Keddabo*, 7 mil, föreslagen. Undersökningar af Ingen. *Tottie*. Komité nedsatt *).

E. *Till Götha-kanal-led.*

28. *Kinda kanal*, från sjön Krön till Roxen; påbörjad år 1803. Slussar byggde; men arbetet nedlagdt. Skulle öppnat en vattenled af 10 mil.

F. *Till Kattegatt.*

29. *Kanal emellan Wenersborg och Uddevalla*, föreslagen; 3 mil lång, 10 fot djup, 14 slussar; beräknad kosta 3,000,000 Rdr.

Då fråga uppkom om Trollhätte-kanalens ombyggnad, framställdes detta förslag såsom alternativ. Fördelen deraf ansågs vara en kortare fart, neml. blott 3 mil emellan Wenern och Hafvet, öppen för större skepp ända upp i Wenern. Kostnadsförslaget uppgjordes, enligt den uppgift vi fått, af n. v. Öfverste *Erikson*. Men Trollhätte-kanalen erhöll företrädet. År 1846 väcktes deremot förslag om en jernväg emellan Wenersborg och Uddevalla. Regeringen gaf dertill bifall under den 22 Maj 1846, men med vilkor att alla undersökningar och handlingar härom skulle vara inlemnade till K. M. före 1847 års slut. De deruti intresserade skyndade således med undersökningens fullgörande, och samlade medlen genom sammanskott. Öfver-Ingeniören *Koenigk* från Berlin företog undersökningen, utmätte banan, som företedde stora svårigheter genom det söndersplittrade landet, men hvilka lyckligen öfvervunnos. Hela planen granskades och godkändes af Öfv. *Erikson*, såsom "vacker och väl utförd". Banan, som utpålades, går genom Wassbotten, norr om *Yxnesjön*, förbi *Ryr*, *Räknebo*, *Samnered*, *Marieberg*, och slutar vid hafvet på norra

*) Till dessa kommer ett enskilt företag af *Uddeholms* bolag; en kanal från Tabergs och Nordmarks gruffält, bildande en mils vattenväg, och lemnande tillika en tillräcklig vattenkraft för grufdriften. Förer lastpråmar af 9½ fots bredd, 3 fots djupgående. Har en bestämmande sluss, och lastageplats. Börjad 1848, slutad 1850.

sidan om Uddevalla och *Stansberget*, med största höjden midt emellan *Råhuebo* och *Kålleröd*, 288 fot öfver hafvet. År $2\frac{1}{2}$ mil lång, skulle kosta 1,444,000 Rdr Bko. Calkulen öfver brutto inkomsten uppgick till 159,612 Rdr Bko eller 11 procent. Utom ofvannämnde vilkor, som uppfylldes, var äfven ett annat stadgadt, det att Bolaget skulle ställa säkerhet för företagets verkställande före 1851 års utgång. Aktieteckningen kunde ej fullbordas, och Statsmedel begärdes icke. Om förlängning af tiden anhölls; och företaget har således blifvit uppskjutet.

30. *Jernväg emellan Borås och Warberg.* Undersökningar gjorde af Gr. *Rosen.* Locomotiv. Kostnad 2,030,000 Rdr Bko.

31. *Jernväg emellan Jönköping och Malmö*, föreslagen, och plan på ett berömligt sätt och med egna ideer för verkställigheten utarbetad af kronolänsman *Rundberg.* Se om vigten af en kanal i denna led, i fall den är utförbar, sid. 247.

35. *Kanal-led genom de större Småländska sjöarne*, och derifrån medelst en omkring 3 mils jernväg till Carlshamn; undersökt af Ingeniören *Tottie* och ansedd väl skola löna sig.

---

32. *Den mindre trafiken, och personal-trafiken till lands.*

Vi hafva hittills talat om den trafik, som står närmast i sammanhang med vår export-handel, — den för oss vigtigaste. Vi hafva indelat de banor, på hvilken denna trafik föres, i tvenne klasser: *Stam-banor*, som vi kunde äfven kalla *Stapel-banor*, emedan de emottaga våra produkter till afskeppning, och *Sido-banor*, som föra produkterne till stapelplatserne.

Ifrån en sådan uppfattning härleder sig det företräde vi lemnat åt de stora vattenlederne.

Men utom denna måste det finnas en annan trafik, en mindre, men allmänt utbredd, som dels kringsprider varorne i landet, dels befordrar de resande. Detta har hittills skett på våra urgamla landsvägar; det förra medelst forslande, det senare medelst skjutsning.

Svenskarne resa mycket. De hafva blifvit vande dertill

genom det låga pris, som fordom var på skjutsen; då en resande egde rätt, att för några skillingar pr mil framkommendera åkdon, häst och körsven, hvar och hvarthelst hän han behagade. Det tryckande dervid låg dock icke så mycket i priset, som i den rättighet hvar och en ägde att bemägtiga sig, begagna och nästan efter behag behandla en annans, ofta dyrbaraste, egendom.

Till denna skjutsnings-underdånighet, som i synnerhet eller endast drabbade jordbrukarne, kom äfven skyldigheten för dem, att underhålla landsvägarne, på hvilka de skulle skjutsa de resande.

Det är klart, att denna qvarlefva efter en tid, *då man tog hvar något fanns*, måste i en upplystare tid komma i fråga att, om ej aldeles upphöra, åtminstone så förmildras, att det förnärmande deruti borttoges. Man har försökt, att åstadkomma en sådan förmildring på flere sätt, t. e. medelst förhöjd skjutslega; medelst medgifven rättighet för skjutsaren, att få åka på sitt eget åkdon och efter sin egen häst, som han dock ej får köra; medelst diligencers inrättning; medelst *entreprenad*-skjutsning, o. s. v., utan att det egentliga ändamålet derigenom vunnits.

Sedan jernvägarne blifvit uppfunne, synas de utgöra det enda och rätta medlet att närma sig detta mål.

I Sverige har utbildat sig två jernvägs-systemer; locomotiv-banor och häst-banor. De senare hafva äfven varit i bruk utomlands, men hafva blifvit utträngde af de förra. Dock hafva äfven i senare tider häst-banor der blifvit anlagde. Se *Rydqvist* 2. ss. 286, 331 *).

*) Den största häst-jernbana utomlands är en i Österrikiske staterne, som går från *Budweiss* till *Gmünden*, 24 geogr. mil. Oaktadt den är mycket planlöst anlagd, och de resande icke fortskaffas hastigare än ungefär 1 Sv. mil på timman, foro dock år 1846 171,739 resande derpå. Den gaf, oaktadt sin ofullkomlighet, 6 procent i netto behållning; "en behållning", säger H:r *Rydqvist*, "som högst få locomotiv-banor i Tyskland hittills kunnat frambringa". Se Rydqvist, Kommun. 2. s. 332.

Det faller i ögonen, att valet emellan båda beror af en mängd särskilta omständigheter, som dervid böra komma i beräkning.

Locomotiv-banorne, så som de i det öfriga Europa anläggas, kunna ej betala sig annorstädes, än der stora massor jemt och oafbrutet kunna transporteras. När dessa massor utgöras af export-varor, är Staten deruti högligen intresserad, och kan således åtaga sig att derför göra stora uppoffringar. Men vi hafva sökt visa, att i Sverige de dock icke kunna göra de stora vattenlederne öfverflödiga såsom i utlandet, der det ej finnes så stora insjöar, som i vårt land.

Emellan locomotiv-vägarne, och hästbanorne uppstår hos oss en annan jemförelse än emellan locomotiv-vägarne och de stora kanalerne, hvilka senare i Sverige öppna en transito-fart emellan Ryssland och vestra Europa.

Locomotiv-jernvägarne äro icke blott dyrare att anlägga och underhålla, utan rörelsen på dem kan äfven efter omständigheterne blifva mycket dyrare, än på häst-jernbanor. Ty de stående utgifterne, d. v. s. sådane som förblifva oförändrade antingen rörelsen är stor eller liten, äro på en locomotiv-bana mycket betydligare än på en häst-jernbana. Icke blott de nödvändiga byggnaderne, och bi-anläggningarne äro mycket kostsammare, utan en sådan bana fordrar en kostsam ständig betjening *). Dessa omkostnader, jemte räntan på byggnads-kapitalet, det årliga underhållet, samt aflönings-staten är på en locomotiv-bana med liten rörelse, i det närmaste lika stor som på en af samma längd med stor rörelse. Deraf kommer att utomlands jernbanorne gifva så olika afkomst. De Preussiska banorne gifva tillsammans icke mer än 3 procent; oaktadt flere finnas, som gifva ända till 10 procent. Så gifva äfven Nederlands jernbanor icke mer än 3 procent i netto behållning.

Enligt komitéens beräkning (se Bet. s. 80), kommer *Köping-Hult*-banan icke att gifva 1 proc. i netto behållning;

*) Den ständiga aflönings-staten för jernbanan Örebro-Hult, 8 mil, är beräknad till 38,700 Rdr Bko.

och dock är denna bana den, hvilken anses gifva den största afkomsten, hvadan alla öfrige banor som med mindre trafik befaras kunna icke blott ej gifva någon ränta, utan äfven årlig förlust.

I Preussen, som dock har Ryssland på ena sidan och Frankrike på den andra, och således kan påräkna en stor transito-fart, gick Regeringen på det betänksammaste sätt tillväga, innan Den antog jernvägs-systemet. Den sammankallade ett utskott af Provincial-ständerne år 1842, föreläggande detsamma att besvara följande frågor: Om utskottet ansåg ett sådant vidsträckt jernvägs-system motsvara landets önskningar; om det ansåg, att Staten borde öfvertaga en räntegaranti af högst 3½ proc.; samt slutligen om det kunde tillstyrka detta, äfven om Regeringen skulle nödgas förhöja saltpriset. Först då detta utskott i folkets namn besvarat dessa frågor med ja, företog Regeringen detta system, och utförde det derefter med en sådan kraft, att de flesta stora jernbanorne redan äro färdige *).

Det är lätt att inse, att Sverige långt ifrån erbjuder så fördelaktiga lokala och industriella förhållanden, som Tyskland, Frankrike och Belgien; icke att tala om England. Visserligen äro många hos oss af den tanken, att sedan blott jernvägar äro införde, kommer industrien af sig sjelf, såsom fallet är i Nordamerika. Men i Nordamerika äro en mängd förhållanden, som icke finnas i vårt land.

Sverige synes således böra öfverallt, der ej större massor af exportvaror komma att forslas; d. v. s. för den mindre trafiken och person-trafiken på de stora stråkvägarne, tills

*) Vi måste här äfven erinra om den betänksamhet, med hvilken Svenska Regeringen gått till väga, innan den, tvungen af *la force des choses*, och den peremtoriskt förelagda tiden, nödgades sätta spaden i jorden. Vi tro för vår del, att jemförelse dock bort ske icke emellan en locomotiv-väg och en landsväg, hvarvid den förras företräde är tydlig, utan emellan en locomotiv-väg och Svea kanal, innan den förra hade bort blifva af Ständerne beslutad.

vidare hålla sig till häst-banor, hvilka, såsom det synes, kunna i vårt land emottaga stora förbättringar *).

Häst-banorne kosta $\frac{1}{5}$ af hvad locomotiv-banor kosta. De behöfva icke någon stor aflönings-stat. De behöfva icke några betydande byggnader. De äro icke blottställda för sådane faror, som locomotiv-banor. De bibehålla (då dervid hästar kunna hållas genom ackord och icke på stall) en vigtig binäring för landmännen, som dessa icke gerna mista, och i vårt näringsfattiga land icke är att förakta. Häst-banorne kunna forsla för utomordentligt lågt pris, enär på en jernbana en häst kan draga minst 10 gånger så stort lass, som på en landsväg, hvaraf följer, att forslingen och resan icke behöfver kosta mer än $\frac{1}{10}$ af nu varande forsel-lön och skjuts, om anläggningskostnaden efterskänkes och underhållet ej inräknas.

En häst-bana synes i sjelfva verket hafva alla fördelar af en locomotiv-bana, utom hastigheten; men denna brist kan till en betydlig del ersättas genom elektriska telegrafer, som med häst-jernbanorne på de stora stråkvägarne kunna förenas, och som kunna fortskynda, om ej personerne, dock deras beslut och uppdrag.

Kostnaden för en häst-banas anläggning varierar dels efter konstruktionssättet, dels efter lokalen. *Lerviksvägen* kostar efter 50,000 Rdr Bko pr mil. *Christinehamns*-jernvägen efter 133,000 Rdr. Medium kan alltså antagas vara 100,000 Rdr.

Enligt försök i England drager en Engelsk häst på horisontal bana 120 skeppund. Med en stigning af 1 : 3360, 107 skepp. D:o af 1 : 1680, 101 skepp. D:o af 1 : 1000, 95 skepp. D:o af 1 : 500, 80 skepp. D:o af 1 : 250, 63 skepp. D:o af 1 : 100, 36 skepp.

På jernvägen emellan *Fryken* och *Clar-elfven* är högsta stigningen 1 : 45. Der drager en Wermlands-häst 17 skepp.

*) På den lilla häst-jernbanan emellan Fryken och Clarelfven fördades under 1852 omkring 1,700 passagerare, fastän inga särskilta vagnar äro för dem beredde. Äfven den kongl. familjen har åkt på denna väg.

På *Christinehamns*-vägen är högsta stigningen från Sjöänden 1 : 47. Der drager en häst 14—18 skepp. På *Lerviks*-vägen är högsta stigningen 1 : 38. Der drager en häst 12 skepp. Man ser att en Wermländsk eller Norrsk häst icke mycket eftergifver en stor Engelsk *). Naturligtvis uppstår häruti skillnad, om stigningen är lång eller kort. På Christinehamns-vägen är stigningen på södra sidan oafbruten under ¾ mil, dock omvexlande i höjd. Den högsta stigningen är vid slutet, neml. 1 : 55; der den dock räcker endast 1620 aln. af 15,880. Den öfriga vägen omvexlar som 1 : 656, 120, 65, 122, 153, 92, 320, 377, 114, 68, hvarefter sist kommer 1 : 55. På hela denna sträcka pålastas blott 9 skepp., således blott hälften emot hvad som pålastas vid norra sidan, der stigningen likväl är 1 : 47, men ej räcker mer än 2000 alnar.

Deremot kan vid en lutning tyngden vara huru stark som heldst, och så mycket vagnen tål, ty någon häst eller artificiell drifkraft behöfves icke.

Terrasseringen af en häst-jernväg kan således blifva föremål för intressanta mathematiska beräkningar af max. och minima. — Emedan hvad som är stigning på den ena sidan, är lutning på den andra, och en lång men ringare stigning mattar mera än en kort och starkare, bör verkan af dessa omständigheter i kalkulen upptagas. I allmänhet synes att 1:o lutningen bör vara heldst jemt så stark, att lasten utföre går af sig sjelf; 2:o att i stället för en lång jemn stigning, man bör heldre minska stigningen på en längre sträcka, och förlägga på en gång på ett kort stycke den starkare stigningen, hvilken hästen kan genom en kort men stark ansträng-

*) Den Wermländska eller Norrska hästen med sin breda bringa, sin täta skapnad, är efter sin storlek en af de starkaste i Europa; tillika en af de dygdigaste och förståndigaste, samt för backar tjenligast. En Wermländsk häst skenar aldrig, stryker aldrig, äfven i den värsta backe, men drager tills den stupar. Den kan naturligtvis förbättras, icke genom rasens uppblandning med utländska, utan genom korsning inom egen ras.

ning öfvervinna, eller en artificiell drifkraft derföre användas.

Man vet, att på en vågformig bana går lasten efter nedgåendet ett stycke upp på den följande stigningen. Det måste således finnas ett sätt att så beräkna vägens vågor, att en ny lutning vidtager der lastens sjelfuppgående rörelse efter en föregående lutning slutar; hvilket också utgör principen icke blott för *Badnalls* system, utan äfven för de i England bekanta *selfacting planes.*

Hastigheten kan, då högtryckningsmaschin begagnas, på en locomotiv-jernväg uppdrifvas till en utomordentlig grad. Det var genom meddelandet af en förvånande hastighet åt locomotiven, som *John Erikson* vann sin första namnkunnighet. Deremot är hastigheten på en häst-bana begränsad af hästens förmåga. Deruti ligger locomotivens egentliga och nästan enda företräde.

Nyssnämnde företräde försvinner likväl vid lutningar, emedan häst-banevagnen går der lika fort, som en locomotiv-waggen. Vid Christinehamns-banan, 1 mil lång, behöfver visserligen en häst på det första stycket, som är 2000 alnar långt, och har en stigning af 1 : 47, för att draga en last af 14—18 skeppund, 15 minuter; men derefter vidtager lutningen — hvars längd är 15,880 alnar, — då hästen frånspännes, och vagnen går af sig sjelf denna sjudubbla längd också på 15 minuter. Således genomlöpes hela banan eller 17,880 alnar, d. v. s. ungefär 1 Svensk mil, på $\frac{1}{2}$ timma.

Men i motsatt rigtning är på denna väg förhållandet omvändt. Då åtgår på stigningen af 15,880 alnars längd för en häst-vagn 45 à 50 minuter, och på den derefter kommande lutningen af 2000 alnar blott 3 minuter. Således tillsammans icke fullt en timma.

Man kan till följe häraf antaga såsom ett medium för hastigheten på en häst-bana med omvexlande stigning och lutning till 40 minuter.

Således visar sig att om på de stora stråkvägarne häst-banor anläggas, så vinnes icke så litet i hastighet, mycket uti

beqvämlighet, men aldramest uti transport-kostnad, framför vanliga forslor och skjutsning.

Dervid bör dock erinras, att på sådane vägar måste jernbanan ofta vara dubbel, en för hvardera rigtningen, hvarigenom dock anläggningskostnaden blir nära dubbelt så dyr, och kan pr medium antagas till en kostnad af 200,000 Rdr pr mil.

För 200 mil häst-bana, anlagd i Sverige på de stora stråkvägarne, skulle kostnaden således blifva omkring 40 millioner Rdr Bko.

Länsman *Rundberg*, numera afliden, har framställt ett förslag för betäckandet af kostnaden för en locomotiv-väg, hvilket förtjenar uppmärksamhet. Detta förslag grundar sig på förutsättningen af afgifter, som de närmast boende, hvilkas egendomar genom en sådan anläggning stiga i värde, skulle utgöra.

Vi skola söka använda en sådan princip för nyssnämnde anläggning af häst-jernbanor på Sveriges stråkvägar; dock med någon förändring, hufvudsakligen för kalkylens skuld.

Vi antaga, att hela det kringliggande landet på en mil nära banan, der jordvärdet genom en sådan anläggning betydligen förhöjes, skall bidraga till betalningen af ränta och amortissement för det derför upptagne lån. För en mils sträcka väg åtgår dertill 12,000 Rdr; hvilka fördelade på 16,000 tunnland, gifva pr medium 12½ sk. Bko afgift pr tunnl. årligen, till dess lånet är amorteradt. Om nu antages, att Staten betalar för all oduglig mark, och de enskilta blott för sina inägor och skog, och att den förra förhåller sig till de senare som 2 : 1, så kommer Staten att betala ⅔ och de enskilta, inom en mils område på hvardera sidan, blott ⅓ af denna ränta. Af ofvannämnde 40 millioner komme således Staten att betala omkring 27 mill., och de enskilta omkring 13 millioner.

Naturligt vore att de närmast boende skulle gradvis betala mer pr tunnland och de aflägsnare mindre än medium 12½ sk.

Sedan vägen vore färdig, skulle den blifva de enskildes tillhörighet, hvilka deraf droge inkomsten, med vilkor att underhålla densamma. Statens bidrag skänktes, men enast rättighet att på fastställda grunder få bestämma afgifterne.

I fall de enskilda på en eller annan sträcka hellre ville hafva locomotiv använd, borde detta dem icke förmenas, utan Staten äfven då åtaga sig betalningen för den odugliga marken, hvilken betalning blefve efter en högre skala.

Antogs systemet nyttigt, borde ofvannämnde bestämningar för fördelningen af afgifterne, liksom expropriationslagen, till undvikande af al tvister, afgöras genom beslut af båda Statsmagterne *).

Hela den öfversigt af det nya kommunikationsväsendet, som af oss blifvit lemnad i de nästföregående paragraferne, synes leda derhän, att Staten, så framt de nya anläggningarne skola komma till stånd, och så vida deruti skall blifva något system, icke kan undgå att ikläda sig en skuldsumma af omkring 70 millioner Rdr Bko. Härtill skulle under nuvarande förhållanden icke ens räntan kunna anskaffas. Och i fall denna summa skulle upptagas genom utländska lån, måste detta verka mycket förderfligt och betydligt förminska nyttan af dessa företag. Det visar sig således såsom oundgängligt vilkor för att ingå på en sådan bana, att icke blott vårt beskattningsväsende måste betydligt förändras och sättas i likhet med hvad som är antaget i andra länder **), utan äfven att Statens

---

*) Enligt amerikanska tidningar hafva landsvägar i Amerika börjat anläggas, belagda med plankor. Ett par hästar draga på dem omkring 40 skeppund på horisontal väg. De kosta omkring 30,000 Rdr Bko pr Svensk mil. Sedan 1848 hafva omkring 450 Eng. mil sådane vägar blifvit anlagde i *Canada;* 2,106 Eng mil i *Newyork*. De anläggas för enskilt räkning och gifva 20 till 40 procents afkastning. I alla trakter der sådane vägar anläggas, stiger jorden mycket i värde. (Aftonbl. och Post-Tidn. Juni 1852).

**) Sedan den på sid. 155 förekommande kalkylen nedskrefs,

lån för detta ändamål böra upptagas inom landet, och således i och med detsamma ett regelbundet inhemskt stats-skulds-system bildas.

Om ej dessa förändringar gemensamt vidtagas, är det ej värdt att tänka på de stora, vidsträckta och talrika jernvägsförslager, som nu börjat sättas i fråga.

---

43. *Utbrytning om allmänna arbeten* *)

Sex dagar skall tu arbeta. *2 Mos. 20: 9.*

Ther man arbetar, ther är nog; men ther man omgås med ordom, ther är fattigdom. *Ordspr. 14: 23.*

Jag gick fram om thens latas åker, och si, ther var icke annat än nässlor på, och then stod full med tistel, och muren var kullfallen. *Ordspr. 24: 30, 31.*

Ho, ther icke vill arbeta, han skall icke heller äta. *Paulus, 2 Thess. 3: 10.*

Utom de vanligen uppgifne orsaker till pauperismen och demoraliseringen — det tilltagande eländet, och de tilltagan-

---

har Hr *Hagelstam* genom en utförlig undersökning sökt ådagalägga, att Sverige på 44,000 brännerier, under de förflutna åren, årligen tillverkat omkring 54 millioner kannor bränvin (se Aftonbladet 1853 den 7 April). En beskattning derpå med 4 skilling pr kanna, skulle gifva Staten en ny inkomst af omkring 4 millioner Rdr Bko, hvilken i det närmaste motsvarar räntan med amortissement för ofvannämnde 70 millioner. Man erinre sig dervid Preussens exempel, der Regeringen förutsatte att till och med priset på en nödvändighets-vara, neml. saltet, skulle kunna komma att förhöjas, för anläggningen af dess nuvarande jernvägs-system. Ehuru vigtiga och intressanta både de upplysningar och de åsigter äro, som Hr *Hagelstam* framställt, torde de dock både i beräkning, och i tillämpning kräfva åtskillig jemkning.

*) Kommunikationsanstalterne komma sannolikt att hädanefter utgöra de största allmänna arbetena, och för att visa deras stora vigt, torde deras inflytande äfven i afseende på fattigvården och dermed nödvändigt sammanhängande arbetets organisation icke här böra förbigås.

de förbrytelserne — hos de lägre klasserne i Europa, finnes det en, till hvilken det synes oss, som man icke alls lagt märke till, men som, enligt vår tanke, dertill betydligt medverkat. Denna är den i senare tider *förändrade organisationen af de stående härarne* uti alla Europas länder vester om Weichseln.

Före revolutions-krigen eller före 1793 bestodo Europas stående härar nästan endast af värfvade trupper. Sedan dessa krig togo sin begynnelse, infördes konskriptionen öfverallt i Europa, och soldaterne, förut tagne från dagdrifvarnes klass, togos derefter från p'ogen och föräldrahemmet i de lägre klasserne.

Aldrig hafva härarne i Europa varit så talrika, som under och efter revolutions-krigen. Den klass, hvaraf soldaterne förut togos, uteslöts dock från härarne, och förblef i samhället till öfverlopps, då deremot de som gingo in deruti, ehuru bestämde åt fredens yrken, drogos in i kriget. Detta var otvifvelaktigt en stor revolution i hela det Europeiska samhället, som icke kunde blifva utan högst betydliga följder.

Uti hvarje generation födas och uppvexa en mängd personer, som man kunde kalla generationens snillen. Det äro de, som hafva lifligare lynne och starkare passioner än mängden, sådane som vilja gå sin egen väg, och icke gerna låta spänna sig i hvardagslifvets seldon.

Lika väl finnas sådane *undantags-menniskor* inom arbetarnes och de fattigas klass, som ibland de högres och rikares. Ty naturen vet icke af någon skillnad i förmågor emellan stånden, och huru mycket man än söker genom vår moderna uppfostran qväfva individualiteten, så bryter den sig dock igenom hos alla starkare naturer. För de högre klasserne har samhället öppnat många vägar för tillfredsställandet af sådana personers särskilta rigtning. Men för arbetsklassen finnes icke mer än en utsigt för lifvet, det kroppsliga arbetet, — och det ofta i sin tyngsta form. Hur mången outvecklad Wargentin, Polhem, Lidner, Bellman finnes icke, som ej har

annan utsigt än att föra plogen, sitta vid lästen, eller i hela sin lifstid mata en maschin?

Alla sådane bilda småningom genom den attraktions-kraft, som finnes emellan likartade sinnen, lika väl som inom likartade yrken, en särskilt klass. De personer, som tillhöra densamma börja med att undandraga sig det kroppsliga arbetet så ofta de kunna, arbeta kanske en eller annan dag, för att förlusta sig de öfriga. Staten har tillika välvilligt sörjt för att lemna näring åt denna naturliga drift, då den placerat en krog i hvart gathörn i städerne, och en krog vid hvarje korsväg på landet.

Ingenting står stilla i samhället. Dessa snillen, dessa lustiga bröder genomgå sina utvecklingar. De visa sig i första stadiet såsom *dagdrifvare*, *krogsittare*, *Eckensteher*, *Polissons*, *Gamins*, hamnbusar och bodhängare. — Småningom börja kapitalerne för dem tryta, men icke uppfinningsgåfvan. Det andra stadiet inträder. De blifva *äfventyrare*. De spekulera på den menskliga svagheten, eller på det menskliga medlidandet. De begagna alla de utvägar att lefva, som lagen antingen icke förbjuder eller ej kan åtkomma. Samhället går dem äfven här till möte dels med sina filantropiska, dels med sina bristfälliga ordnings-inrättningar. De lefva på samhällets brister, och det finnes ingen remna deruti, som de icke upptäcka, och slinta in uti. Krogarne utgöra deras föreningspunkt, deras samhällslif, deras läseförening, deras uppfostrings-inrättning, deras vexelundervisningsanstalt, deras theater. Samhället, när det en gång låtit en sådan klass fritt bilda sig, handlar i sjelfva verket konsequent, då det bibehåller och omhuldar krogarne, hvilka utgöra centralpunkten i systemet. Ty huru skulle denna klass annars kunna samla sig, få sammanhållning och undervisning?

En sådan lefnad kan blott fortfara en tid utan förbrytelse. De personer, som föra den, räkna endast sina behof och sina begär, men icke sina tillgångar. Desse senare taga slut, men icke de förra i samma mån. Försakelserna börja. Nödvändigheten tränger in på dem. Frestelserne omhvärfva dem. Den bur-

gerliga lagen försvinner för dem uti en dimma. Endast nödens lag står klar framför dem. Det tredje stadium inträffar. Under hårda frestelser tvingas de att blifva snattare, ficktjufvar, sedelförfalskare, och slutligen i fjerde stadiet, inbrottstjufvar, poströfvare, rånare. De plundra de heliga kärlen i kyrkorne, och prydnaderne på liken i grafvarne. Ertappade, försvara de sig naturligtvis. De blifva mördare, mordbrännare, och lägga till slut sitt hufvud under bilan, eller måste de förtvina i den långsamma fängelsets död, i den oafbrutna tystnadens graf.

Det finnes ett sätt för dem att undvika öfvergången till det tredje stadium, eller förbrytelsernes; det är att gripa till tiggare-stafven. Försupne och klädde i trasor vandra de kring land och rike, anropande barmhertigheten, eller tvingande sig till den. Förgäfves utfärdas emot dem författningar och bannlysningar. Hvar vill man väl göra af denna skara? Man hänviser dem till arbete, som ej finnes; till tjenst som ej kan fås; till försvar, som ingen vill lemna dem. Man rycker på axlarne, vänder bort ögonen, och betalar en slant; och denna slant förtäres genast på krogen, som just är för detta ändamål helt nära. Mången dag besökes i vårt land ett hushåll af 10 till 20 vandrande tiggare, som sluta sitt lif på landsvägen, gödselhögen, eller, som bäst, i en barmhertig främmande torparstuga.

Hvarföre välja de detta beklagansvärda, elände-uppfyllda lif? För att ej stjäla, för att ej blifva förbrytare. Hvilken ursägt ligger ej deruti? Hvilken anklagelse emot samhället?

Vi vilja beteckna dessa fem stadier af deras bana, med namnen: dagdrifvare, äfventyrare, tiggare, skälmar och missdådare.

Samhället har måst sätta sig till motvärn emot denna småningom farligblifna klass. Midt uti detta skiftesrika lefnads-hvimmel se vi dem uppfångas af en mängd samhällets inrättningar. Vi se fattighusen uppfyllas af förstörda drinkare; barnhusen af barn utan fader, förskjutne af moder; kurhusen af uppfrätta liderlingar; barackerne af förfrusne o-

lycklige, som ej hafva tak öfver hufvudet för natten; korrektionsinrättningarne af nyläringar i brotten, som ofta der endast fortsätta sin uppfostran; landsvägarne af kringforslade anklagade, med black om benen, handklåfvar på armarne; spöpålarne af dömde, som upphängas der, för att, uppfyllande luften med sina jemmer-rop, piskas värre än djur, och sedan släppas ut i verlden, som vandrande åkerspöken, skydde af alla; fästningarne af lifstidsfångar, eller af fångar på kortare tid, för att beredas till att blifva det för lifstiden.

Är denna tafla öfverdrifven?

Hvar och en vet, att den ej är öfverdrifven.

Den är taflan af det menskliga elände, hvilket allt mer och mer utbreder sig i Europa, och för hvilket vi nu hafva i alla länder en särskilt, ganska vidlöftig statistik. Vi se der för ögonen, huru den ena klassen af den dit hörande personalen regelbundet stiger upp uti den andra, till dess de, som ej under vägen förgåtts, slutligen visa sig, utan ånger och utan förtviflan, och sedan allt det menskliga hos dem gått förloradt, trampande på det sällhetens löftesbref, som samhället gaf dem i deras ungdom, segrande hinna det menskliga eländets högsta spets.

Man kan fråga om de, som slutligen uppnått detta mål, af naturen voro skapade derför. Voro de väl sämre än deras bröder, som qvarblefvo vid plogen, vid hyfvelbänken eller vid maschinen? Visst icke. Många voro tvertom ämnade att gagna lika väl som de öfrige, och måhända mera. Genom deras spejande sinne, genom deras rikedom af uppfinningar, genom deras friska mod voro de ofta ämnade till något högre. Naturen har i allt detta ingen skuld.

En stor brist i folk-uppfostran, är att ej den läran inskärpes hos ungdomen, att arbetet är menniskans bestämmelse, att arbetet är icke blott hennes pligt, utan äfven vilkoret för hennes lycka. Det *tredje* budet, såsom det lyder i Bibeln, föreskrifver icke blott, att man skall helga hvilodagen, utan tillika, att man skall arbeta de öfrige sex dagarne. 2 Mos. 20: 8, 9. 5 Mos. 12: 13. Det senare är uteslutet i våra

undervisningsböcker. Ingenstädes underrättas ungdomen, att ingen på jorden kan vara sannt lycklig, utan att arbeta; ingenstädes, att hvar och en som lefver blott för att njuta, aldrig kan hinna sällheten, aldrig bibehålla denna jemnvigt i själen, som är vilkoret för all andlig och verldslig lycka.

Före revolutionskrigen lågo värfvare i alla trakter af Europas länder. Både värfnings-författningen och sjelfva naturen af soldat-lifvet gjorde att värfvarne hufvudsakligen vände sig till dessa dagdrifvare och äfventyrare, som utan att ännu hafva varit anklagade för något vanärande förhållande, lefde ett lif för dagen, deltogo framför allt gerna i slagsmål och allehanda äfventyr, och utgjorde ständiga gäster på krogen.

För dessa måste nödvändigt soldat-lifvet också hafva lockande behag; om än å andra sidan tvånget i detta lif måste till en betydlig del afskräcka dem derifrån. Men tvånget och det regelbundna lifvet blef mindre afskräckande genom ett annat moment i menniskolifvet, hvarpå ingen synes hittills hafva aktat.

Samhällslifvet har tvenne olika härdar, ikring hvilka menniskorna samla sig, och som ersätta hvarandra. Den ena är *hemmet* eller familjelifvet; den andra är *kamratskapet*. Utan att tillhöra någon af dessa båda, kan ingen lefva; och vi skola finna, att den som ej har, eller ej njuter något hemlif, nödvändigt söker ett kamratlif. De utgöra hvar på sitt sätt, tillflygten för lifvets sorger. Det ädlaste kamratlifvet, student-lifvet, tröstar ynglingen för saknaden af det ljufva hemmet. Soldatkamratskapet på samma sätt för krigets faror och tjenstens mödor. Vid sjelfva bivuaken, utan tak, ersättes för soldaten vid brasan, upplågande af stormen, hemmets lugna härd, på sjelfva det öppna fältet. Den som väl har ett hem, men drifves derifrån af tillfälliga missförhållanden, söker ingalunda ensligheten för att sörja deröfver, men värdshuset och krogen, der kamratskapet ersätter, så godt det kan, den i hemmet förlorade trefnaden.

De tänkare, som således i våra dagar med rätta yrkat nödvändigheten, att återgifva familjelifvet och hemmet den drag-

ningskraft, som det fordom ansågs äga, hafva dervid förgätit att, — då detta lif omöjligen kan komma alla till del, — äfven ordna dragningskraften af samhällets andra pol, kring hvilken en helt annan del af lifvet hvälfver sig, nemligen deras klass, som icke hafva och icke kanna hafva något hem.

Soldatlifvet har utom kamratskapet många andra behag, som ersätta det tvång, som det pålägger. Och om än detta tvång någon gång, i de tider vi här omtala, länge afhöll äfventyraren från att antaga värfningen, så påträngde sig honom småningom behofvet och nöden, hvilka slutligen ej lemnade honom annat val, än att blifva antingen skälm och afskydd af samhället, eller soldat och hederlig karl.

Värfningen lyckades således öfverallt. Den borttog den tiden i alla länder hela den plantskola, hvarifrån skälmarnes och missdådarnes klasser nödvändigt måste uppstå, när all värfning upphörde. Man hörde aldrig den tiden talas om de lägre klassernes demoralisation; om förderf, om misstro och hat hos dem till samhället, om hånet mot lagarne. Man hörde icke heller omtalas andra brott, än sådane, som härledde sig af hämden och passionen, under det de flesta brotten nu för tiden härleda sig ifrån nöden, eller bränvinet, eller förhärdelsen.

Derigenom, att alla äfventyrares bana den tiden afbröts i sin rigtning och leddes in på en aldeles ny, skingrades äfven de, som stodo färdige att beträda dagdrifvare- och äfventyrare-lifvet, emedan den saknade kärnan för denna klass, saknade sammanhållning, och voro utan anförare och ledare. Så renades den tiden samhället från de lägre klassernes förderf och elände; ej såsom man i våra dagar söker göra det, dels genom straffen, dels genom den mängd fromma inrättningar, hvarpå man är så uppfinningsrik, utan genom den nya rigtning i lifvet, som samhället gaf åt alla dem, som ej hade något hem, eller ej kunde genom yttre omständigheter hafva eller eftersträfva ett sådant.

Det är ej garnisonslifvet, de värfvade soldaternes förra lif, hvilket vi här vilja prisa. Det är ej till detta vi vilja föra dem, hvilka samhället framdeles ämnar rädda från att drunkna

i det haf af förderf, som nu på alla sidor omgifver arbetare-klasserne, och i hvars dy de vandra. Man kan i Sverige lyckligtvis vara soldat, utan att instängas i en fästning, och utan att hvar dag exercera, marschera och paradera. Sverige har ett ofantligt försteg framför de öfriga Europas länder ej blott genom sitt indelningsverk, som gör soldaten tillika till arbetare, utan äfven derigenom, att hela regementen i massa hafva varit kommenderade till allmänna arbeten.

Det är åter K. Carl Johan, som framstår här som reformator i den ädlaste rigtning. Det var han, den store härföraren och hjelten, som skickade Sveriges soldater icke till fästningar, utan — regementsvis, såsom tågade de och kämpade mot fienden, — till allmänna arbeten. En annan konung skulle måhända icke vågat det. En annan konung skulle måhända fruktat för att försvaga den militäriska andan. Men Carl Johan uppfattade ett nytt system för Sveriges försvar. Liksom Gustaf Adolf borttog pansarn från soldaternes bröst, så borttog Carl Johan de fleste fästningarne från vårt land, i det han gjorde Sverige sjelf till ett enda fästningsverk, hvartill de få fästningar, som blefvo qvar, ej blefvo annat än utanverk. Sedan Svenska hären återeröfrat de lagrar på samma fält, der Gustaf Adolf först vann dem, återvände den till sitt fädernesland, för att arbeta på Götha kanal, — och bekämpa naturen. Före år 1818 arbetade der 5 à 6000 Svenska soldater. Det var 1817 års system, som motarbetade och tillintetgjorde den store konungens åsigter i detta afseende, som i så många andra.

Före år 1809 hade Sverige ett betydande antal värfvade trupper. *Djurberg* uppräknar år 1778 sju värfvade regementen, bestående af 7000 man, utom de tre regementena, — garderne, artilleriet och kronprinsens husarer, — som ännu finnas. Dertill kommo 1,500 värfvade matroser, tillsammans 8,500 man. *Wåhlin* uppräknar år 1805 ett lika antal regementen. Väl hade vi då Finland och Pomern; men folkmängden var, — äfven med dessa provinser, — då mycket mindre, nemligen (år

1777) 2,700,000 menniskor, än nu Sveriges ensamt, som har 3,500,000 invånare. Statsinkomsterne voro äfven då vida mindre än de äro nu; och Sverige hade dock råd att hålla 8,500 värfvade trupper mer än nu.

Ännu är värfnings-reglementet af den 7 April 18 fullt gällande i vårt land. Det utmärker sig för klokhet, humanitet och aktning för den personliga friheten. Värfningen utgör efter detta ej annat än ett frivilligt kontrakt emellan soldaten och kronan, en kapitulation för vissa år, — liksom tjenstehjon tjena de enskilte för ett år. Det enda tvång, som detta reglemente pålägger, nemligen uti stadgandet om lösdrifvares eller försvarslösas tvungna förfallande till soldatlifvet, var då icke farligt, emedan genom den beständiga värfningen få kommo så långt att de blefvo lösdrifvare. Nu åter är detta barbariska stadgande, som ännu qvarstår i hela sin bokstafliga kraft, icke annat än en spökelse från förflutna tider, på hvilken man ej fästar någon uppmärksamhet. Lösdrifvare genomstryka, i trots af stadgandet, landet i alla rigtningar.

Fråga har för närvarande uppstått i vårt land om ingen ting mindre, än att utföra allmänna och enskilta arbeten för en kostnad af 50, 60, 70, 100 millioner Rdr. Dervid bör betraktas icke blott hvar penningarne, som erfordras, utan äfven hvar arbetarne, som skola användas, skola tagas ifrån, och tidslängden under hvilken dessa arbeten skola utföras. Naturligtvis måste man göra allt detta efter någon plan, och uti någon bestämd ordning; icke efter tillfälligheten, icke allt efter som någon motionär väcker fråga derom, eller något lokal-intresse vaknar, eller någon omständighet visar nödvändigheten att ej uppskjuta det ena eller andra arbetet. En kalkul måste göras på förhand, icke för hvar jernväg, utan för alla jernvägarne på en gång, och icke blott för jernvägarne, utan tillika för alla slag af kommunikationer, korteligen en plan på en gång för alla allmänna arbeten för ett halft århundrade, innefattande förslag rörande tillgångarne, arbetarne och ordningen i de särskilta arbetenas företagande.

Antag att Ständerne tro sig kunna anslå 1 million Rdr

om året för sjelfva arbetet*). Om man tillika antager att en arbetare, erhållande pr medium 24 sk. bko om dagen för sitt arbete, och att han således kan arbeta för 150 Rdr om året, så fordras 6,660 man årligen till detta arbete för 1 million. Då uppstår frågan hvar dessa arbetare skola tagas.

Enligt hvad vi i det föregående sökt göra tydligt, kan Staten hafva två ändamål för allmänna arbeten, — ja man kunde tillägga ännu ett tredje. Det ena är, att utföra sjelfva de nyttiga och vigtiga arbetena; det andra, att dermed upptaga hela den klass, som vi betecknat med dagdrifvare och äfventyrare, och derigenom rensa samhället för det elände, som genom tillvaron och utvecklingen af en sådan klass uppkommer, att, — i stället för att man nu bygger det ena cellfängelset efter det andra, den ena korrektionsinrättningen, den ena baracken efter den andra, det ena tvångs-arbetshuset, det ena fattighuset efter det andra, den ena fattigkasernen efter den andra, allt detta *för* dagdrifvare och *för* tiggare, — utföra allmänna arbeten *med* desamma, och derigenom göra dessa dagdrifvare och tiggare till vigtiga, aktningsvärda medborgare i samhället. Om så är, så följer, att arbetenas vidsträckthet, och de millioner man vill bygga för, måste till en betydlig del komma att bero af dessa dagdrifvares och tiggares antal.

Förfar man på annat sätt, t. e. än fortskyndar arbetena, än förminskar dem, utan afseende på arbetarnes antal, så åstadkommer man nya olyckor, sålunda nemligen, att än brist på arbetare för de enskilte måste uppstå, än öfverflöd af arbetare, saknande arbete, som således måste öfvergå till det lefnadssätt, som Staten ville medelst de allmänna arbetena utrota.

Man kan på alla dessa förutsättningar tänka sig följande plan för de allmänna arbetenas utförande i Sverige:

Staten upprättar ett nytt antal värfvade regementen, *sappörer, pontonierer* och *pionierer*. Deruti upptagas inga för-

---

*) Det är klart, att utom sjelfva arbetslönen, fordras tillika en särskilt summa till materialier, inköp af jord m. m.

brytare, d. v. s. inga som äro dömda för ärerörliga brott *). Soldaterne der ingå frivilligt i krigstjenst i den ordning värfnings-reglementet af år 1802 stadgar, — emot värfningspenningar och på viss kapitulationstid. Det bör tillåtas äfven kommunerna att anvärfva soldater för dessa regementen. Ingen, som är i enskilt tjenst, bör få anvärfvas; hvilket värfningsreglementet äfven stadgar. Dessa trupper inöfvas i vapen lika väl som den öfriga arméen, och äro underkastade samma krigstukt och stränga ordning som denna. Till befäl antagas endast ingeniör-officerare; personer kunnige i mathematik, fysik, kemi, mineralogi och geologi.

Må man tillika sörja för soldaternes i dessa nya regementen andliga och sedliga uppfostran. Låt dem alla regudagar undervisas i arithmetik, geometri, kemi, krigshistoria och geografi. Låt dem alla söndagar, jemte högtidlig gudstjenst, erhålla religionsundervisning, och hvarje afton sluta sitt arbete med det i Svenska arméen antagna upplyftande chorum. Må man inrätta för dem en ordnad hushållning, insätta en del af deras aflöning i sparbank, hvarifrån en samlad summa aflemnas till dem vid kapitulationens slut, då de återvända till det fria lifvet såsom murare, stensättare, timmermän, skeppsbyggare, skicklige, händige, driftige och eftertänksamme i alla de yrken der på en gång fordras kraft och skicklighet.

Dessa regementen skola kommenderas icke blott till kronans och statens arbeten, utan äfven kunna reqvireras till enskilte arbeten, der så stor trupp behöfves, att befäl kan åtfölja **).

---

*) Till en början qvarblifver väl en klass af lössläppte förbrytare i samhället; men det kan ej undvikas, ty det är af vigt, att ej dömde förbrytare upptagas i en militärisk trupp. Men denna förbrytare-klass dör småningom ut, när ämnesvennerne dertill alltjemt borttagas.

**) Flera enskilta arbeten, som redan äro påbegynte i vårt land, fordra ett betydligt antal samladt manskap. Vid Åmänningens jernväg skola i år 500 man arbeta. För sänkningen af *Halleby* sjö i Östergöthland, begärte i år (1853) tvenne församlingar hos Regeringen att få be-

Detta blefve en stor välgerning både för enskilte, och kommunerne. De sluppo vid större företag hela besväret med arbetets ledande. Befälhafvaren för truppen kunde åtaga sig detta mot särskilt ersättning. De sluppo tillika det ansvar beydertet att hålla ett så talrikt manskap till drift, ordning och nykterhet. Och de kunde utföra sina arbeten till vida billigare pris, än som nu är fallet.

Vi hafva nämnt ett tredje ändamål för utförandet af allmänna arbeten genom vårfvade trupper. Detta vore tillökningen af vår här, utan kostnad i fred, emedan arbetet skulle i alla fall betalas, och med öfvadt och slagfärdigt manskap i krig; hvartill kom möjligheten att i fred genom motsvarande vakanser i den indelta arméen, öka tillgångarne för de allmänna arbetena och värfvade truppernes underhåll.

Korteligen: Genom en sådan förbindelse emellan allmänna arbeten, och preventiva anstalter för att förekomma brotten, — en plan, hvaraf vi här sökt teckna de allmänna dragen, —, skulle samhället, vi vilja icke säga, befrias ifrån en mängd oordentligt och oregerligt folk, utan upptaga denna klass i sitt sköte, uppfostra den till bättre menniskor. Staten skulle för godt pris få sina stora arbeten utförde; de enskilte skulle, för att utföra sina, icke behöfva annat än öfverlemna dem åt en sådan trupp. De återvändande soldaterna, inlärde att arbeta med drift och skicklighet, skulle meddela dessa egenskaper åt de öfriga arbetarne på landet. Kroglifvet skulle inom de lägre klasserne förlora sin seger, bränvinet sin helvetesvåld, lättjan sitt behag; sedeslösheten sina lockelser. Gudsfruktan och sedlighet skulle återtaga sitt välde. Intresset skulle åter börja hvälfva sig om bragder och stora företag; och när faran kom från vester eller öster eller söder, hade Svenska folket en mognad soldater i hvarje by.

gjorde en arbetskommendering af 300 man (se Post-Tidn. den 11 Mars 1845).

44. *Officielt framställdt förslag till jernvägs-nät.*

Genom nådig skrifvelse af d. 29 Maj 1852 hade Regeringen lemnat det uppdrag åt chefen för topografiska corpsen, General-Majoren *Akrell*, att upprätta förslag till ett systematiskt bestämmande af hufvud- eller stamm-linier för jernvägs-kommunikationer uti Sverige. Med anledning häraf har Generalen under den 4 Dec. till K. M. nådiga pröfning öfverlemnat ett s. k. preliminärt utkast, antydande riktningen, hvaruti stamm-linierne böra sträckas i ett framtida jernvägs-system *).

Detta utkast upptager följande linier:

1. *Den norra Stamm-linien:* från Stockholm till Barkarby (med dubbelbana), Upsala till Gefle; utgör nu i landsväg 18 mil.

2. *Den vestra:* (från Stockholm till Barkarby), Enköping, Westerås, Köping (13 mil); Köping, Arboga, Örebro till Svartå (11½ mil). Tillsammans omkring 24 mil. Derefter grenar sig stammbanan i 2 grenar:

A. *Södra gren-banan:* Svartå, öster om Skagern, öfver Götha-kanal vid Lyresta kyrka, till närheten af Mariestad; derifrån vester om Billingen, öfver Falbygden, Alingsås, till Götheborg. Omkring 24 mil.

a) *Sidobana till Jönköping:* (Falköping, Jönköping?) 6¼ mil.

b) *Sidobana till Borås:* (Alingsås, Borås?) 4⅛ mil.

B. *Norra grenbanan:* Svartå, Degerfors, Björneborg, Christinehamn, Carlstad, Arvika till Norrska gränsen; utgör omkring 20 mil.

a) *Sidogren:* Svartå, Hult; 3⅜ mil.

---

*) Såsom detta utkast icke genom tidningarne blifvit allmänheten meddeladt förrän det föregående af denna skrift redan var tryckt (Sv. Tidn. d. 18 Apr. 1853), har det ej förut kunnat der upptagas och begagnas der det egentligt borde. Det utgör dock en alltför vigtig handling att förbigås, hvarföre det här i korthet upptages. Beräkningen af längdmåttet efter längden af nuvarande landsvägar, och som således ej kan vara noggrann för jernvägar, är här tillagd.

3. *Den södra Stamm-linien:* Stockholm, Södertelge, Läggsta, Malmköping, Norrköping, Linköping. 23 mil.

a) *Sidobana* från Norrköping till vestra stammlinien emellan Westerås och Köping; omkring 7 mil.

Vid Linköping delar sig linien i tvenne grenar:

A. *Östra grenbanan:* Linköping, Wimmerby, Wexiö till Carlshamn; 35 mil.

a) *Sidobana till Kalmar*, omkring 10 mil.

B. *Vestra grenbanan:* Linköping, Jönköping, Wernamo, Ljungby, Skepparslöf (½ mil nära Christianstad), Lund, Malmö. Omkring 44 mil.

Hela denna sträcka utgör således omkring 195 mil tillsammans; och då dertill måste komma en bana emellan Götheborg och Malmö (28 mil), så kommer hela jernvägsnätet, enligt denna plan, att upptaga omkring 223 Sv. mil; samt då det är förutsatt, att det skall utgöras af locomotiv-banor, att fordra en anläggningskostnad af omkr. 72 mill. Rdr Sv. Bko.

Vi behöfva icke fästa våra läsares uppmärksamhet derpå, att det system vi i det föregående antagit för ordnandet af vårt lands kommunikationer, utgår ifrån helt andra förutsättningar än det nyssnämnde förslaget. Vårt system grundar sig nemligen på det aldeles egna förhållandet, att Sverige uti sitt inre innesluter den största vattenyta, som finnes i något land i Europa, och deribland stora, samt för stora fartyg segelbara, sjöar, hvilka man blott behöfver lemna utlopp till hafvet, för att göra hela Sverige söder om Norrland till ett inre kustland med betydliga hamnar och skeppningsplatsar i hvarje provins; och med detsamma grundlägga de mest naturliga och minst dyra transportmedel; ty dessa utgöras alltid af vattentransporter. Jernvägarne måst således i vårt land erhålla en helt annan bestämmelse, än i andra länder, nemligen en endast supplementär, i det de behöfva begagnas endast der, hvarest genom särskilta hinder vattenkommunikationer blifva dyrare att begagna än jernvägarne, eller genom vintren, då den stora handlen och rörelsen, både med och utan jernvägar, visserligen måste hvila, men likväl icke kan aldeles

afstadna, utan måste, ehuru i vida mindre skala, jemt underhållas.

Det enda land i Europa, der något när ett sådant kommunikations-system är infördt, är Nederländerna, ehuru, besynnerligt nog, under mycket olika, nästan motsatta, naturförhållanden.

Det nya och förbättrade kommunikations-system, som i senare tider, eller allt ifrån 1847, kommit i fråga att införas i vårt land, har hittills ansetts böra helt och hållet efterbildas det, som är antaget i det öfriga Europa, der jernvägarne utgöra ett helt och oblandadt system för sig, utan att hafva blifvit satt i ringaste förbindelse med vattenkommunikationerne. Således har man hos oss uti alla uppgjorda planer lemnat aldeles ur sigte våra stora vattenkommunikationer; och äfven i den sista planen hafva jernvägarne ansetts böra hafva ej sin rigtning *till* desamma, utan gå *bredvid* dem. Gefle-banan t. ex. går parallelt med och ofta nära hafskusten. Den vestra banan går först parallelt med Mälaren, och sedan parallelt med Wenern. Den södra banan går parallelt både med hafskusten och med Wettern. Banorne gå till och med på båda sidorne *parallelt* med dessa sjöar. *En* jernväg skall nemligen gå på norra, och *en* på södra sidan om Mälaren, äfvensom *en* på norra och *en* på södra sidan om Wenern. *En* jernväg skall gå längs östra kusten af Wettern, och *en* längs åt den vestra. Man finner således nästan öfverallt tre kommunikationslinier å stora sträckor ligga bredvid hvarandra i samma rigtning.

Man måste frukta att dessa tre banor skola komma att täfla med hvarandra, taga trafiken ifrån hvarandra, så att ingendera af dem kan bära sig *).

---

*) Man skall måhända här finna en motsägelse, då vi, sedan jernvägen Köping-Hult redan är beslutad, yttrat, att Svea kanal likväl bör tillika anläggas. Men denna motsägelse förklaras lätt dermed, att om än en jernväg anlägges, såsom vinterväg, för att under hela året underhålla kommunikationen emellan Stockholm och Götheborg,

45. *Återblick på Statsekonomiens föremål.*

Allt ifrån den tid *Adam Smith* utgaf sitt ryktbara och dialektiska verk öfver *Naturen af och orsakerne till folkens rikedom*, hafva Statsekonomerne förutsatt att det är rikedom, som utgör föremålet för den vetenskap de kallade *Statsekonomi* (*Political Economy*, *E'conomie Politique*). *Macculloch*, en af Europas förnämste författare i denna vetenskap, säger i de första raderne af sitt bekanta *Inlednings-tal* (*Discourse on the rise &c. of Pol. Econ. 1824*), att den har till föremål att framställa medlen att göra den menskliga verksamheten mest produktiv på rikedom (*The object of Political Economy is to point out the means by which industry of man may be rendered most productive of wealth*). Sedan han gifvit denna definition, öfvergår han till utvecklingen af de stora välgerningar, som rikedomen gifver åt menskligheten, i det han söker visa, att rikedomen är oumbärlig för de enskilta för att njuta lifvet, och för folken att framskrida i civilisation; och efter att hafva tecknat behagen af ett beqvämt och njutningsrikt lif, gifver han en hänförande skildring af allt det goda civilisationen i detta afseende gifvit menskligheten.

Om man närmare undersöker denna definition eller denna bestämning af Statsekonomiens föremål, skall man lätt deruti finna icke blott att den innehåller stora luckor, utan att den tillika gifver en falsk och missledande rigtning åt sjelfva begreppet derom.

Denna definition står för det första uti uppenbar strid med sjelfva vetenskapens namn: *Political economy*, *Economie nationale*, hvaruti nemligen ingår ett politiskt element, begreppet om Stat och nationalitet, hvilket aldeles försvunnit uti definitionen. Den vetenskap *Adam Smith* skapat är således en *kosmopolitisk Ekonomi*, icke en politisk, icke national-ekonomi,

---

(enligt den plan, som i paragrafen om personal-trafiken, sid. 274 och f., är framställd), är det oaktadt en stor och segelbar kanal emellan Mälaren och Wenern af så stor politisk vigt, att den ej kan underlåtas.

icke statsekonomi. Den rikedom, hvars omätliga fördelar *Adam Smith* och *Macculloch* framställa såsom vetenskapens mål, betecknar endast verldens och menniskoslägtets rikedom, men icke nationernes *). Det är en lära, huru jorden skall blifva rik, men icke huru de särskilta staterne skola blifva det.

Denna definition förbiser vidare helt och hållet, att det är endast under vissa vilkor och i ett visst mått, nemligen i form af *välstånd,* som rikdom bevisat de välgerningar statsekonomerne omtala; och att således det är genom en dertill sträfvande rikedomarnes fördelning inom samhället, som dessa välgerningar kunna uppkomma.

Denna definition lägger ytterligare icke nog vigt derpå, att rikdom icke kan vara ett mål i och för sig sjelf, emedan sådant vore *girighet.* Det yttre mål, hvartill menniskoslägtet sträfvar eller måste sträfva, är *sällhet.* Denna består ingalunda uti alla de *njutningar,* som rikdomen och civilisationen gifva, utan beror lika mycket af arbetet som af njutningen, hvilka båda tillsammans, men ingendera ensamt — i viss form och visst mått, — det ena icke förnedrande, den andra ren och oskyldig, — utgöra de konstituerande beståndsdelarne af den jordiska sällheten. Men en sådan sällhet kan finnas utan rikedom.

Hvad folken åter angår, så visar sig, att ett folks rikedom, der den ej åtföljts af vissa vilkor, oftare störtat det i förderf, än ledt det till ovanskligt lycka.

Genomgå vi historien, så finna vi tillräckliga exempel på denna sats. Carthago var det rikaste landet på sin tid, och likväl föll det för Rom, då detta ännu var så fattigt, att medborgarne kunde tagas från plogen till Dictaturen. Grekland var Rom vida öfverlägset, och innehade alla civilisationens företräden, då Romrarne, — den tiden rikare på dygd och mandom än på skatter, — lade det under sitt välde. — Och huru behandlade Rom den Grekiska civilisationen? Det gjorde den

*) Förf. har sökt visa detta närmare i en afhandling *om absolut och subjectif rikedom*, införd i Tidskriften Svea för år 1833.

till slaf i. sitt land. Grekernes bildhuggare, målare, tempelbyggare, skalder, vetenskapsmän, astronomer, läkare, voro slafvar i Rom, ehuru de visserligen ofta erhöllo friheten, och utgjorde en särskilt klass. Det var nemligen slafvar och frigifne, som genom sina kunskaper skulle bereda Romarnes nöjen, deras fester, nästan alla deras njutningar, och som representerade en betydlig del af deras konst och vetenskap.

Sedan Rom blifvit rikt — och småningom rikare än något annat land på jorden dittills varit, — blef det svagt. Från dess omätliga rike bortplockades alla de provinser, — den ene efter den andra, — hvilka det vunnit till en stor del, då det utgjordes ännu af ett fattigt, dygdigt, och förnöjsamt folk. Och sedan det förlorat alla provinser, blef det slutligen sjelf ett rof för Göthernes fattiga folkstammar.

Slutligen — det Byzantinska riket, som inneslöt de sista qvarlefvorne ej blott af den Grekiska civilisationen, utan äfven af de Romerska från alla jordens ändar hopsläpade rikedomarne, undergick aldeles samma öde som dess moderstat, och måste, — sedan det blifvit plundradt på allt, och måst köpa sina freder för allt det guld det ännu hade qvar, — framräcka till slut sitt hufvud åt muselmännens krokiga sabel.

Så såg man forntidens rikdomar och civilisation, — bildade redan uti Indiens och Egyptens urtid, väckande folkens roflystnad, småningom flyttade igenom Indiens, Egyptens, Assyriernes, Persernes, Grekernes och Romarnes omätliga välden, först uppresande dessa folk skiftesvis till magt, och sedan störtande dem i slafveri, — försvinna till intet uti Europas underbara medeltid. Och sedan rikdomarne, under fyra årtusenden genom tidernes skiften dragit öfver menniskoslägtet så oerhörda olyckor, såg man allt, hvad menskligheten vunnit i civilisation, på en gång störtande tillsammans, begrafvas under ruiner, och menniskoslägtet blifva åter lika fattigt och nästan lika barbariskt, som det varit i begynnelsen.

Uti den nyare tiden hafva vi ännu icke framskridit rätt långt; men denna tid, redan under dess korta tillvaro, är nästan lika lärorik. Ingen stat har efter medeltidens slut blifvit be-

varad genom sin rikedom. Det var ej Nederländarnes stora rikedom, som räddade dem från Ludvig XIV:s öfvermodiga anfall, utan slussarne i deras kanaler; — således ett naturförhållande. Det nya Italien var det rikaste land i den nya tiden. Der blomstrade Genua och Venedig, som drogo till sig genom sin handel de nya staternes skatter; der riktade sig det nya Rom genom sitt prestvälde, med hvad dessa lemnat qvar. Hvartill har all denna rikdom tjenat Italien, der det nu ligger skälfvande och förblödt under främlingars välde?

Den kosmopolitiska rigtning, som *Adam Smith* gaf åt statsekonomien, erhöll ett kraftigt stöd, och en trogen bundsförvandt uti Encyclopedismen, som utbredde sig vid samma tid, som *Adam Smith* uppträdde. Encyclopedismen betraktade nemligen icke nationaliteten såsom en af Försynen sjelf stiftad rigtning eller drift i menniskonaturen. Den insåg icke huru mycket densamma är vilkor för mensklighetens sällhet och förädling. Den insåg ej att när nationaliteterne gå under, går menskligheten under. Den uppfattade fosterlandskärleken endastsåsom en följd, en form af egenkärleken *). Den kunde ej höja sig till den åsigten, att nationaliteten, eller folkens medvetande att vara en nation, motsvarar *samvetet* hos menniskan, att således om den ej är motsatsen af egenkärleken, dock är högre än densamma; att den fordrar till och med uppoffringen af lif och egendom, offret af individen, när det är fråga om att rädda nationen. Derför förklarade äfven de statsekonomer, som tillhörde Encyclopedismen, uppriktigt och med stor naivetet, att nationaliteten är oförenlig med statsekonomiens läror, och att ingen annan begriper statsekonomien, än den som förkastar nationaliteten **).

---

*) *L'amour d'un homme pour la patrie n'est qu'une suite nécessaire de l'amour éclairé et raisonnable, qu'il se doit à soiméme.* Art. **Patrie** i stora Encyclopedien.

**) Uti ett bref af *Turgot*, som blifvit förvaradt i Abbé *Morellets* Memoirer (utgifne år 1821), finner man följande uttryck: *Quiconque n'oublie pas, qu'il y a des états*

Efter Encyclopedismen uppträdde filantropismen i samma rigtning. Det var icke, såsom Biblen så bestämdt och praktiskt uttrycker sig, menniskoslägtet *uti sin nästa* man skulle hjelpa, nej det var hela menniskoslägtet, hela jorden man skulle innesluta i sin famn *). Man skulle såsom Thor uttömma hafvet för att släcka sin barmhertighets törst.

Den förvirring af begrepp, och den missrigtning i tänkesättet, som *Adam Smiths* princip för statsekonomien, som vore rikdomen det högsta målet för folkens sträfvande, i förening med Encyclopedismen, som upphäfde fosterlandskärleken såsom en sjelfständig känsla, hafva hvälft öfver Europa stora olyckor, och skola åstadkomma ännu flera. Allt mer och mer lossnar bandet emellan medborgaren och fosterlandet. Den kosmopolitiska grundsatsen: *ubi bene ibi patria*, blir allt mer och mer herrskande, och understödjes af statskonstens hittills visade oförmåga att inse, eller om den inser dem, att afhjelpa de stora missförhållanden, som nu finnas i hvarje land i Europa, och som, — dels tryckande medborgarne med *illa* fördelta bördor, dels omgifvande dem med eländen, laster och förbrytelser bland sina likar, — göra dem likgiltiga för ett land, der de för sig och sina barn, slutligen icke hoppas mer någon för dem ljusare framtid. Medborgarne fästa sig derföre, liksom judarne, som icke hafva något fäderneslând, vid penningen, och de söka med raseri nya länder, der rikdomen uppgräfves med spadar och hackor, eller ledes i rännilar till de kring jorden irrande guldsökarnes provisionela boningar.

Hela Napoleons krigarelycka berodde till en betydlig del på det öfvervägande värde, som rikdomen erhållit hos nationerne, såsom mål för staten. Han gick nemligen alltid i sina

---

politiques séparés les uns des autres, ne traitera jamais bien aucune question d'économie politique.

*) Det senaste intressanta exemplet på denna slags filantropism utgöres af de Engelska damernes skrifvelse till de Nordamerikanska, hvaruti de, glömmande sina egne Irländare, sina egna manufakturslafvar, uppmana de senare att intressera sig för Nordamerikas slafvar.

härtåg rakt på staternes hufvudstäder, der folkens största skatter voro hopade, och hvilka för att rädda sina rikedomar lemnade staten och landet i hans våld, utan att lossa ett skott eller draga ett svärd **).

Det var först vid Moscau, — der en nation hade fosterlandskärlek nog, att bränna sina i tusen år samlade skatter, för att rädda sin nationalitet, — som hans krigarlycka bröts.

Vi uppfatta i denna skrift statsekonomiens begrepp och föremål ur en vida högre synpunkt. Denna vetenskaps föremål är, enligt vår tanka, icke rikdom, utan *kraft hos nationen att bevara sin sjelfständighet.*

När en nation, d. v. s. en stor slägt-stamm, öfvergick till stat, gjorde den det för att bevara sin sjelfständighet, och försvara sig för andra nationers förtryck. Förvärfvandet af rikedom blef ej statens, utan hvars och ens egen enskilta omsorg. Nationen förutsatte snarare, att staten icke skulle blanda sig uti de enskiltas bemödande att befordra sitt välstånd, och att öka sin rikedom.

När man således talar om statsekonomi, *Political economy*, ett ord som innefattar tvenne åtskilda begrepp, nemligen *stat* och *hushållning* så kan detta ord icke betyda något annat, än att staten bör hushålla så, att den enskilta rikdomen, — som alla eftersträfva, — får en sådan rigtning och en sådan fördelning, att den framför allt tjenar till bevarandet af nationens sjelfständighet, såsom det mål och det intresse, hvarföre alla enskilta intressen måste uppoffra sig.

Staten ordnar således alltid det närvarande under det tillkommande, — icke blott under det närmaste tillkommande, utan under ett oändligt.

Staten kommer derigenom ofta i strid med rikdomsbegäret, som endast har ett kort tillkommande, nemligen den enskiltes korta lif; men statens lif förutsättes vara evigt; — vara så länge som jordens.

**) Napoleon följde samma plan i sitt krig mot Storbritannien, hvaruti han äfven riktade det emot dess rikdom.

Vi vilja anföra ett par exempel härpå från vårt eget land. Det närvarande finner en ofantlig fördel uti att nedhugga alla Sveriges skogar, men staten, såsom stat eller målsman för det tillkommande, kan icke se en sådan rikdomsförvärfning med likgiltighet. Det blir tvertom statens pligt att ordna densamma så, att äfven den aflägsnaste framtid, lika så väl som den närvarande tiden, kan draga fördel af Sveriges skogar, hvilka till en betydlig del utgöra vilkoret i alla tider för invånarnes möjlighet att lefva der.

När det närvarande enskilta intresset söker i bränvinsbränningen ett medel till rikdom, så måste staten, det oaktadt, så ordna denna rikdoms-förvärfning, att den ej förstörer nationalkarakteren, och undergräfver folkets fysiska, intellektuella och moraliska kraft.

Understundom förenar sig det närvarandes och tillkommandes intresse, t. e. uti förbättrade kommunikationsanstalter. Då uppträder staten såsom det närvarandes målsman, i det att den anser sig böra tillse, att båda — både det närvarande och tillkommande — bära den dermed förenade bördan, så att den icke trycker blott det närvarande. Staten måste således uppfinna ett sätt att göra det, och den gör det genom införande af ett *inhemskt statsskulds-system.*

Äfven uppfostran, fastän den synes vara helt och hållet en enskilt angelägenhet, är genom ett sådant begrepp om staten tillika en statsekonomisk. Men staten betraktar den offentliga uppfostran helt annorlunda, än den enskilte betraktar den enskilta uppfostran. Staten måste tillse, att den nya generationen blir uppfostrad till kraft och icke till veklighet; till arbete och arbetslust, och icke till njutning och njutningslust, till sedlighet och sedlighets-känsla, icke till läror som försvaga denna känsla; till nationalitet, och icke till kosmopolitism. Längre sträcker sig icke statens omsorg om uppfostran. Afviker den i sina anordningar från detta mål, så blandar den sig uti något, som icke angår densamma.

Detta ämne är rikt, och vi kunna icke här fullfölja detsamma. Vi kunna ej här framställa i ett enda sammandrag alla de förändrade åsigter, som en sådan uppfattning af statsekonomien skapar, och särskilt för vårt land *). Vi måste lemna detta till de detaljafhandlingar, som skola den ena efter den andra förekomma i denna skrift. Vi hafva dock velat nämna något derom här, för att gifva en ledning för ett rigtigt bedömande af af dess anda och mål.

Vi skola således hoppa öfver alla nära liggande föremål på denna tafla, och fästa för ett ögonblick våra blickar på Sveriges *yttersta* framtid; — denna *yttersta* framtid må ligga i ett långt aflägset fjerran, eller såsom orkanmolnet vid horisonten på Vestindiska hafvets himmel, hota oss med en hastig undergång.

Den närvarande tiden är för de mindre staterne en farlig tid. Aldrig hafva utsigterne — midt under det skenbara lugnet, midt under förespeglingarne af den eviga freden — varit så hotande för deras sjelfständighet.

En af det franska revolutionskrigets olyckligaste följder var den utomordentliga magt, hvartill några få af Europas stater vid dess slut uppvexte, och den aldeles nya gestalt, som det Europeiska statsförbundet derigenom tog.

Utur medeltidens djup upplyfte sig Europa, såsom en arkipelag ur ett haf. Det bestod nemligen af otaliga små och stora sjelfständiga stater. Uti Tyskland var en stor mängd sådane, och icke mindre än 51, af hvilka hvardera ej utgjordes af mer än en enda stad: *Riksstäderne*. Italien bestod af en blandad mängd af republiker och monarkier.

Alla dessa stater lefde med hvarandra uti ett bestämdt rättsförhållande. De erkände en gemensam *stats-rätt* eller

*) Den åsigt af statsekonomien, som här blifvit uttalad, i strid med *Adam Smiths* kosmopolitism, började Förf. att framlägga i en serie af akademiska afhandlingar, under titel af: *Granskning af Statsekonomiens grundläror*, hvilka utkommo i Lund 1829 och f., men afbrötos genom Förf. flyttning.

folk-rätt, som ingen stat kunde öfverträda, utan att åstadkomma en allmän oro, och ofta ett allmänt motstånd. Denna statsrätt var en slags *Lynchlag*, som i brist af skrifven lag och afgörande domstol, tillämpades efter den allmänna rättskänslan.

Tvenne snillen, *Hugo Grotius* och *Samuel Pufendorf*, sökte bringa denna Lynchlag i system. *Hugo Grotius* skref en bok *de Jure belli et pacis*. *Pufendorf*, Professor i Lund, skref en bok: *de Jure naturæ et gentium*. Dessa skrifter följdes, vid folkrättens tillämpning, såsom lagböcker.

De utgå hufvudsakligen ifrån den åsigten, att stater äro nationer (*gentes*), — af naturen bildade, handlande, förnuftiga väsen, eller såsom de kallades *personæ morales*, hvilka såsom sådane hafva rättigheter och skyldigheter. Man skilde emellan de stater, som voro hyfsade (*moratiores*), d. v. s. de hvilka erkände folkrätten, och *barbariska* stater, som icke erkände den. Endast emot barbariska stater utöfvade de hyfsade ingen folkrätt. Deraf — Sveriges eröfringar i Ryssland.

Denna folkrätt inskränkte de större staternes politik. Emedan stater voro personer, ägde ingen af dem rättighet att tillintetgöra en annan, utan att anses för att hafva begått ett mord. Detta gälde lika mycket till skydd för den minsta stat, som för den största. Ja man betraktade ofta våldet på de små staterne, liksom i samhället på barn, med mera afsky, än anfallet emot de stora. Också finner man endast få exempel derpå under denna tid, att någon stat, huru liten den än var, blef tillintetgjord. Men väl uppkommo nya stater af provinser, när dessa beboddes af andra stammar, än hufvudstaten. Så uppstod Nederland. Så lösgjorde sig Portugal från Spaniens välde.

När öfvermodige och herrsklystne monarker anföllo mindre stater i afsigt att eröfra dem, uppträdde alltid andra stater till deras försvar, såsom verkställare af folkrättens bud. Hvad Påfven gjorde under medeltiden, det gjorde nu det allmänna tänkesättet och folkrätten. När *Ferdinand* försökte att underkufva hela Tyskland, uppträdde den ena staten efter den andra, för att stäfja hans öfvermod. När *Carl X* ville tillin-

tetgöra Polen och Danmark, samt lägga dem såsom provinser under Sverige; uppträdde emot honom hela Europa. När *Ludvig XIV* ville eröfra Nederland, skedde detsamma. Samme Ludvig brände Pfalz till grunden, men kunde ej behålla det som en eröfring. Danmark bemägtigade sig Hamburg, men plundrade blott dess bank, och gick sedan hem.

Det fanns en liten republik i Italien, som till en början ej var annat än en eremitage: *San Marino;* en af de äldsta sjelfständiga stater i Europa. Den lilla staten kämpade redan i de Gibellinska krigen. I det 13:de århundradet var dess sjelfständighet fullkomligen erkänd. Den höll en krigshär af 800 man, liksom för att försvara sig mot oförmodade angrepp. *San Marino* var den enda stat Napoleon respekterade. När han på sin segerbana tågade förbi dess lilla stad, betraktade han den såsom en helgedom, liksom Alexander visade Jerusalem sin vördnad på sitt tåg till Indien. Napoleon komplimenterade *San Marinos* republik och erbjöd den kanoner, spannmål och mera land. Det stora Rådet svarade, att "kanonerne betraktade republiken såsom en äre-skänk, säden ville den betala; men andras land kunde den ej emottaga".

Man förde den tiden ofta krig, — mera än nu, — men sällan för att bemägtiga sig en stat, utan för att hämnas en skymf, eller straffa ett brott mot folkrätten. Sverige förde krig i ett halft århundrade blott om en figur i ett vapen. Andra stater stridde ofta blott om en titel. Kriget betraktades såsom en duell. Man smög sig ej på fienden. Man drog icke svärdet förr, än man förut skickat en krigsförklaring, liksom man vid en duell skickade en utmaning. Man underrättade fienden, att man ämnade anfalla honom, och att han borde vara på sin vakt. Sedan kriget börjat, gjorde man sina rörelser efter alla konstens reglor, såsom på en fäktsal; när man behöfde hvila sig, gjorde man stillestånd; och om vintrarne gingo båda härarne i sina qvarter, och lade sig att se på hvarandra. Sedan man gifvit hvarandra några hugg, frågade den som gifvit de djupaste, om den andre hade nog. Man öfverenskom, att man skulle sluta, och kallade det fred.

Den som haft bästa lyckan, tog då en provins af den andre, i ersättning för krigskostnaderne.

En af folkrättens vigtigaste punkter var bevarandet af *jemvigten emellan staterne*. Ingen stat fick blifva så mägtig, att den kunde blifva farlig för de öfrigas sjelfständighet.

Af Europas stater kan man säga, att Sverige var den, som respekterade folkrätten mest; Preussen minst. Sverige tog både *Hugo Grotius* och *Pufendorff* i sin tjenst och gaf dem höga platsar och de ärofullaste uppdrag. Gustaf Adolf bar *Hugo Grotii* bok *de Jure belli et pacis* i sin ficka under sina fälttåg. Endast tron på folkrättens gudomliga helgd förde Gustaf Adolf in i det Tyska kriget tvärtemot alla råd. Vid Westfaliska freden, der Sverige kunde fordra allt, förbehöll det sig nästan endast en landningsplats på Tysklands strand, för att bevaka de Tyska staternes sjelfständighet. När Danmark ville eröfra Holstein, slog Carl XII ned som en blixt på eröfraren, och slöt efter det kortaste krig, den kortaste fredstraktat; ty den inneböll nästan icke mer än en artikel, återställandet af Holsteins sjelfständighet. En dylik fred slöt han några år derefter för bevarandet af Polens sjelfständighet. Ingen konung har så mycket förfäktat staternes jemvigts-system, som den Svenske konungen Gustaf III. Och när vid kongressen i Wien alla de öfriga krigförande magterne införlifvade hela stater med sina områden, betingade Sverige sig icke någon enda landvinning, utan endast ett evärdeligt förbund med en annan nation, Norriges, för att stifta en evig fred emellan Nordens broder-stater. Carl Johan lade, såsom hela priset för Europas befrielse, grandvalen till en stor Nordisk konfedererad stat; en förening, hvilken faran en dag skall lära de tre Nordiska folken att knyta närmare tillsamman *).

*) Det är otvifvelaktigt, och historien skall erkänna det en dag, att om ej Svenskarne deltagit i befrielsekriget, hade Napoleon å nyo kufvat Europa — och för alltid. Vi tro oss redan hafva berättat, att *Fichte*, den djerfve Författaren af: "Reden an die Deutsche Nation", sade till Förf. af denna skrift i Juni år 1810: "*Wir können nicht*

Hela Preussiska staten är deremot till en betydlig del grundad på ingrepp uti folkrätten; och en falsk historia kallar de af dess konungar stora, som gjort de största. Hvar och en känner genom hvilka medel denna stat, ifrån att icke innehålla mer än den stora sandhed hvarpå *Berlin* blef lagd, emedan den lilla staten ej hade någon bättre jord för sin hufvudstad, uppvuxit till en af Europas stormagter. Det innehåller fragmenter af nationer, boende vid Weichseln och Memel, vid Elbe och Rhen; och det sträcker ut sin lystna hand både mot Schweitz och Skandinavien.

Fransyska revolutionen skakade folkrättens välde i sina djupaste grundvalar, emedan den gjorde Frankrike till den enda lagskipande magten. Dock erkände den nationernes rättighet, att utgöra särskilta stater. Den återställde Italiens nationalitet, införde i Tyskland ett nytt statsförbund efter folkstammarne, och lofvade att återställa Polen. Den bibehöll folkens nationalitet, men tillintetgjorde deras sjelfständighet.

I trenne århundraden hade ofvan skildrade rättsförhållande herrskat i Europa, under hvilket hvarje stat, så liten den var, behöfde knappt frukta någon fara för sin sjelfständighet. Först genom de kosmopolitiska och filantropiska idéer, hvarifrån Fransyska revolutionen utgick, och genom de segrar denna revolution vann i Europa, öfverändakastades detta förhållande. Frankrikes härar tågade från stat till stat; och proklamerande "menniskans rättigheter" (*les droits de l'homme*), förtrampade de folkens.

Napoleon slutade revolutionen i Frankrike, men fulländade den i Europa, hvilket han sönderskar i bitar och sedan sammanfogade med sitt svärd. I stället för folkrätten

---

dazu; die Hülfe muss aus Norden kommen". Detta uttryck visar det moraliska inflytande, som Sveriges uppträdande hade i detta utomordentliga krig. Dertill kommer CARL JOHANS namn, som då uppvägde en armé. Men för öfrigt — blott det att CARL JOHANS armé hindrade Fransmännens tåg till *Berlin*, afgjorde — väl icke utgången, men den slutliga utgångens möjlighet.

vårt land. Det skall göra det, åtminstone när faran kommer eller synes, och först än, såsom på det veldiga Ryssland, då planmässiga och blodiga hejan trycker.

Men det finnes en annan strid än den öppna; vapen af andra metaller än jern. Flere stater hafva fallit genom förräderiet, guldet, splitet, tröttheten att strida, utmattningen af krafter, än genom nederlaget.

Huru föll Polen, huru föll Finland under det tappraste försvar? och huru skall det modiga Turkiet falla? Två mägtiga riken, tre ridderliga folk, trogna sitt fosterland i döden.

Sverige måste vara väpnadt i rummet och i tiden. Det måste ej falla för det, att *ett* Sveaborg faller. Det måste, såsom Spanien, göra hvarje pass i sitt land till ett Sveaborg. Sverige måste förblifva Sverige, om än såsom Fredrik den andres armé, såsom Carl XII i Bender, det ej har qvar mera land än den plats, hvarpå dess sista armé står slagfärdig. Detta är hvad vi mena med försvaret i rummet.

Fienden, — hvarifrån den helst må komma, — skall, äfven om detta sker, söka att besegra Sverige genom tiden. Den skall ej slåss med det, den skall försöka att utmatta det. Den skall ej sticka sitt svärd — studsande mot refbenet — i Sveriges bröst; den skall ej lemna det någon hvila, under det den hvilar sjelf; den skall öppna dess ådror, för att se det långsamt förblöda till dess den uttröttade hjelten faller.

Det är mot detta, som endast en sann statsekonomi kan försvara vårt folk. Ty, såsom vi sökt visa, dennas uppgift är att reproducera fosterlandets krafter, att göra dem sjelftillräckliga och outtömliga. Svenska folket måste uppfatta hela sin statshushållning i denna mening.

Har Svenska folket ej gjort det; har det ej insett, tror det ej på Nordens bestämmelse i verldsutvecklingen, — Asa-Gudarnes framträdande efter Ragnarök; har det, — i stället troende såsom *Elihu Burrit* på den eviga freden, — ej befästat sitt land på alla punkter; har det ej förberedt medien till sitt försvar inom sitt eget sköte, — utan att behöfva tillita

i Europa, ligger i dimma för menskliga blickar. Men att den ej skall evigt förblifva sådan den nu är ordnad, derpå kan ingen tvifla, som af historien känner den vexling, som äfven de största, äfven de bäst grundade stater undergått. Denna pentarchi har uppkommit af förstoringsbegär, utan aktning för nationaliteterne, utan känsla för deras rätt, som de icke ens erkänna. Den skall gå framåt, i samma rigtning som hittills. Icke blott detta förstoringsbegär, utan äfven fruktan för hvarandras stigande magt, och misstroende till hvarandras politik skall drifva dem alla till oupphörligt nya förstoringar. Deras arméer stå rustade, deras magasiner äro fyllde, och fonderne jagas oupphörligt upp och ned af uppkommande eller försvinnande krigsrykten.

Europa står på en vulkan, och det bäfvar redan under dess fötter.

Hvarje krig emellan de stora magterne, blir tillika ett Europeiskt krig. De skola indraga deruti de öfriga mindre; de skola söka tvinga dessa dertill, såsom förut *Napoleon*; och sedan de gjort det, skola de vid den följande stora fredskongressen införlifva dem med sina stater, och skicka dem ett protokolls-utdrag derpå.

Äfven Sverige skall måhända indragas i denna Europeiska jettekamp. Äfven Sverige skall man måhända efter dess slut våga skicka ett protokolls-utdrag.

Men Sverige skall ej emottaga det. Det skall sönderhugga det med sitt svärd — om armen ännu har den fordna styrkan, hjertat det fordna friska modet, känslan för sitt ärorika land den fordna friskheten, och framför allt, om Svenska folket förut insett faran, och i tid — i tid — beredt sig derpå.

Ingen fiende skall, — och hela vårt folks historia bevittnar det, — besegra vårt land i den öppna striden. Och Sverige skall ej sakna hjeltar, så länge det har konungar; ty själavandringen är ännu qvar i Svenska konungarnes rad.

Vi äro förvissade att det Svenska folket skall vakna ur den söderländska veklighet, hvaruti det allt mer fördjupar sig; ur den kosmopolitism som intränger sig på så många sätt i

Några rättelser.

I första häftet.

Sid. 39 står: *300 år*, läs: 400 år.
— 124 noten — *som derefter kommenderade*, — läs: hvarefter han kommenderade
— 125 står: *i 12 år*, läs: i 18 år.
— 130 — *och hjelp*, läs: om hjelp.
— d:o — *enväldsmagten är* läs: enväldsmagten åt konungen, är
— 163 noten står: *omkring dem*; bör bortingas.
— 190 står: *de verktyg han begagnade.* Tillägg: (se Portf. 3 s. 149, 158, 180.)
— 191 — *såsom Polen.* Tillägg: (Portf. 3 s. 184.)
— 192 Hela bladet är omtryckt och åtföljer detta häfte.
— 190 — *1883,500*; läs: 1803.580
— 215 noten står: *som handlade*, läs: som behandlade.
— 218 står: *och man ansåg*, läs: men man ansåg.

Andra Häftet.

Sid. 1 står: *Bottniska viken*, läs: Bottniska vikens bäcken.
— 3 — *Ty Skandinavien*, läs: Ty norra Skandinavien
— 4 — *Två provinser, Dalarne och Dalsland*, läs: tre provinser, Dalarne, Dalsland och Herjedalen.
— 42 — *samt åt*, läs: som åt
— 59 — *söderländska*, läs: Sydsvenska
— 70 och på flera ställen står: *v. Akrell*, läs: Akrell.
— 71 står: 148, 1 *Pf.* Tillägg: Koenigk 152 Sv. f.
— 92 — *Ålleberg 447,5*, läs: Ålleberg öfver Leaby 447,5.
— 93 — *Domberget 787*, läs: Domberget 797 Sv. f.
— 96 — *de se åren*, läs: de senare åren.
— 128 — *högt, eller öfver*, läs: högt öfver
— 130. Hvad som här säges om Södertörns gräns, bör något rättas efter hvad som sedan förekommer om Södermanlands dalens gräns.
— 139. Hvad som här säges om Lagadalens kanal, bör rättas efter hvad sedan förekommer.
— 139 står: 2 1-2 *mil*, läs: 2 1-2 mil aflägsne.
— 141 — *med Wadstena*, läs: med Wadstena och med Jönköping
— 152 — *och på vigtigare*, läs: och isynnerhet afseende på vigtigare
— 164 — *vore både spekulation*, läs: hafva både spekulation.
— 165 — *icke om*, läs: icke tala om.
— 210 — *Europa*, läs: Europas stater
— 210 — *en sådan plan för*, läs: en plan för jernvägarne i
— 215 och flerstädes står: *gref Rosen*, läs: *gref v. Rosen.*
— 223 står: *Ty af dem*, läs: T. ex. af dem.
— 230 — *Jernvägar komma*, läs: Jernvägar böra komma.
— 240 — *och var*, läs: och han var.
— 258 — *5 procent i amortissement*, läs: 1 procent i amort.
— 264 — *lefver upp lika*, läs: lefver upp lika litet.
— 276 — *är stor*, läs: äro store.
— 303 — *evigt*, läs: evärdeligt.
— Företalet 4:de sid. står: *han fritt låter*, läs: gör att han fritt låter ämnet.

FÖRSÖK

TILL EN

STATSEKONOMISK STATISTIK

ÖFVER

SVERIGE.

Den Statsekonomiska afdelningen

af

C. A. AGARDH,

Den Statistiska

af

C. E. LJUNGBERG.

Tredje Häftet.

CARLSTAD.

TRYCKT HOS CARL KJELLIN, 1853.

Statistisk Öfversigt

af

Svenska Penningeväsendets beskaffenhet i äldre och nyare tider,

af

C. E. LJUNGBERG.

I.

CARLSTAD.
TRYCKT HOS CARL KJELLIN, 1853.

Förord.

Uppmanad af Herr Biskop Agardh att öfvertaga den Statistiska afdelningen uti det »Försök till en Statsekonomisk Statistik öfver Sverige», hvaraf han redan utgifvit 2:ne häften, har jag icke trott mig bättre kunna inleda detta arbete, än med en faktisk framställning af vårt Penninge- och Bankväsendes beskaffenhet, då detta ämne i närvarande tidpunkt, måhända i högre grad än någonsin förr, ådragit sig en förtjent uppmärksamhet, och de vigtiga reformer, i denna väg, som vid instundande riksdag komma under representationens öfverväganđe, torde göra en klar insigt i det närvarande tillståndet icke blott nyttig, utan nödvändig. I den öfvertygelse att det närvarande blott genom en jemförelse med det förflutna erhåller sin rätta belysning, samt att en framställning af våra äldre penningeförhållanden dessutom bör kunna vara af nytta så väl till upplysning om de grunder, hvarifrån man vid ordnandet deraf utgått, och det sätt, på hvilket man derefter fortskridit, som till varning för ett upprepande af fordna tiders misstag och förvillelser i denna väg, har jag äfven sökt visa, huru det Svenska mynt- och bankväsendet från äldsta tider utvecklat sig.

Det hörer till egenheterne i vårt land, att vi, midt under en allmän klagan öfver bristande kapitaler och omsättningsmedel, hafva ofantliga penninge-tillgångar upplagda i en oerhörd mängd af publika kassor, hvilka den stora allmänheten knappt känner till namnet, och hvilkas tillstånd, verksamhet och inflytande ännu färre — om ens någon — är i tillfälle att rätt bedöma. För att kunna lemna en i någon mån fullständig statistik öfver vårt penningeväsende hade jag derföre önskat att till denna afhandling kunna bifoga en kort

redning af dessa kassors uppkomst, kapitaler, verksamhet och förvaltning; men, efter att redan hafva utarbetat en del af detta ämne, har jag funnit detsamma erfordra både mera tid och mera utrymme, än jag nu kunnat lemna deråt: och jag har derföre trott mig icke längre böra, af sådan orsak, fördröja utgifvandet af detta häfte. Möjligen torde jag, efter någon tids förlopp, blifva i tillfälle att, uti en särskild skrift, lemna en sådan framställning af våra allmänna låne-anstalter, som jag här ofvan omtalat; och torde denna då kunna betraktas såsom ett bihang till förevarande arbete.

Stockholm den 25 Maj 1853.

C. E. Ljungberg.

Om Sveriges Mynt.[1])

Efter hvad man numera torde kunna antaga såsom med full säkerhet utredt hafva inhemska mynt i Sverige blifvit slagna först under Olof Skötkonungs tid (993—1024), och således samtidigt med kristendomens införande. Dessa mynt voro af ganska fint *silfver* och endast af ett slag: *"penningar"*; men sedan de efter hand blifvit försämrade först i *vigten*, och derefter (från början af 13:de seklet, såsom det synes) äfven *i halten* eller *kornet*, började man under Konung Albrechts tid (1363—1389) äfven slå *örtuger*, en högre mynt-

[1]) Man måste beklaga, att vår i många andra, mindre väsendtliga delar ganska rikhaltiga litteratur ännu icke har att uppvisa något godt och fullständigt arbete i vårt myntväsendes historia. De fleste författare, som skrifvit i detta ämne, hafva inskränkt sig till behandlingen af endera utaf följande 2:ne perioder: tiden före Konung Gustaf I:s anträde till regeringen samt realisationsperioden straxt före år 1776. Blott få, och desse högst ofullständigt, hafva behandlat hela tiden ända till sistnämnde realisation, och ingen enda har gifvit oss en genomförd och fullständig mynthistoria. Detta förhållande torde månhända tillåta oss att hoppas något öfverseende med de fel och brister, som kunna vidlåda den öfversigt af våra myntförhållanden, som *vi* nu gå att meddela. Ehuru förf., för att dock göra densamma, äfven såsom sådan, i någon mån tillfredsställande, icke sparat hvarken tid eller möda samt sorgfälligt rådfrågat nästan allt hvad som hos oss hittills utkommit i denna väg, har det nemligen icke alltid varit honom möjligt att ingå i *så* speciella forskningar, som han skulle hafva önskat, samt ämnet visserligen ofta påkallat. De hufvudsakligaste källor vi begagnat äro i noterna åberopade.

sort, hvaraf, efter den gamla markräkningen [1]), 3 gingo på öret samt 24 på marken, men hvar och en, för sig innefattade, i Svea rike 8 och i Götha rike 16 penningar. Dessa örtuger lära varit af ganska svag halt, men man saknar bestämd kännedom om den myntfot, hvarefter de blifvit slagna. De under Carl Knutssons tid slagne örtuger anses hafva varit af bättre beskaffenhet: men under hans närmaste efterträdare försämrades de allt mera, och i början af Konung Gustaf I:stes regering utmyntades sådane af endast 5-lödigt silfver [2]) samt 31 kast eller 124 stycken på vägna marken. En

[1]) Obeqvämligheten att byta vara emot vara hade tidigt gifvit våra förfäder anledning att till bytesmedel begagna *silfver*, äfvensom — ehuru i mindre skala — *guld;* och då man, i saknad af annan mättstock för bedömande af metallstyckenas inbördes värde, plägade *väga* dem, var det naturligt att *vigt-enheten*, *marken*, öfvergick till penninge-räkningen, när prägladt mynt uppkom. Det torde derföre vara ganska tvifvelaktigt, om, såsom man velat påstå, den Svenska markräkningen leder sitt ursprung från Carl den Stores myntsystem enligt hvilket af ett pund (libra, livre) silfver skulle slås 20 skillingar (sous, soldi etc.), och hvarje soldi etc. åter fördelas i 12 penningar (denari, deniers, pfennings, pence etc.) — desto heldre som man i Sverige i flere århundraden efter Carl den Stores tid fortfor att, jemte markräkningen, begagna *öre-* och *örtugs-*, men icke *skillings*-räkningen.

Då Svenska myntet småningom blef dels försämradt till sin halt, dels förminskadt till sin vigt, uppkom skillnad emellan en *mark vägen* och *mark räknad*, hvaraf den förra, efter orden, bestod i en vägen mark godt, lödigt silfver, och den sednare allenast i räknade penningar.

Utom dessa var under medeltiden äfven ett annat slags marktal ganska brukligt, nemligen uti s. k. *värdören* eller hvarjehanda lösegendom, hvilken man, i anseende till bristen på andra penningar, nödgades använda såsom mynt. Dessa värdören räknades, likasom penningar, i mark och ören, men voro likväl icke af lika värde med dessa, utan hade, likasom silfret, i hvart tidehvarf sin olika relation till det slagna myntet.

[2]) *Lödigt* kallas det silfver, som är blandadt med en viss del koppar, hvarvid det får sitt namn efter den mängd eller det antal af lod fint silfver, som en *lödig mark*, eller 16 lod, af den lojerade blandningen innehåller. Således heter silfver *tolf-lödigt*, då en mark deraf består af 12 lod silfver och 4 lod koppar, *fem-lödigt*, om den innehåller 5 lod silfver och 11 lod koppar o. s. v.

örtug, som, efter 1449 års myntordning, innehållit $^1/_{12}$:dels lod fint silfver, och således redan vid den tiden varit allenast jemngod med det gamla "penning"-myntet, skulle nu, enligt 1527 års myntordning, innehålla endast ungefär $^1/_{25}$:dels lod, och hade således till sitt inre värde fallit 52 procent under det äldre myntet af samma namn, äfvensom under den gamla *penningen*, som likväl, efter räknevärdet, skulle utgöra blott $^1/_8$:del af örtugen. Ett nytt större mynt var således af behofvet påkalladt, och Konung Gustaf lät derföre prägla det första *öres*-myntet, hvaraf endast 50 stycken skulle skrådas af vägna marken. Men äfven detta var likasom hans örtugar och halförtugar [1]) endast fem-lödigt, och en myntordning af år 1543 visar, att konungen efter Dackefejden fann sig nödsakad att förringa äfven rundstyckena både till halt och vigt. [2])

De första *Daler* [3]) blefvo slagna i Gustaf 1:stes tid, för att villfara hans Tyska soldaters begäran, och som den Svenska myntfoten då var sådan, att till fullt värde för en god Tysk Riksdaler behöfdes 2:ne Sexton-öresstycken, kom man i

---

En lödig mark *guld* innehåller 8 uns eller 16 lod; 1 uns = 2 lod eller 8 qvintin; 1 lod = 4 qvintin; 1 qvintin = 72 ass eller 1 dukat. Då fråga är om finheten delas 1 mark guld uti 24 karat samt hvarje karat i 12 grän. Dukat-guldet innehåller 23 karat och 5 grän guld samt 7 grän silfver på marken.

En lödig mark *silfver* utgöres af 8 uns eller 16 lod; 1 uns = 2 lod eller 8 qvintin; 1 lod = 4 qvintin eller 18 grän; 1 qvintin = $68^1/_2$ ass. Ett skålp. vikt.-vigt myntsilfver innehåller 100 *Ort*, och hvarje ort 100 *Korn*.

1) Half-örtugar, äfven kallade *Fyrkar*, blefvo först slagne i K. Albrechts tid. — Konung Gustafs ören benämndes gemenligen *Rundt mynt* eller *Rundstycke*, troligen i anseende till dess motsats emot de små fyrkantiga klippingarne (hola penningar), hvilka voro nästan de enda penningar, som syntes i handel och allmän rörelse, då detta runda, och på den tiden ovanligt stora myntet först begynte myntas. *Hallenberg*, Historisk afhandling om mynt och varors värden i Sverige under Konung Gustaf I:s regering. Stockholm 1798.

2) En lödig mark verk skulle efter denna myntordning hålla allenast 2 lod 3 qvintin fint och utmyntas till 9 mark och 5 öre eller 77 stycken.

3) Egentligen Joachimsthaler, af Joachimsthal, ett myntställe i Tyskland, der detta mynt, år 1517, för första gången blef slaget.

vana att räkna 32 öre eller 4 mark på en daler [1]). Det var dock först under Erik XIV:s och Johan III:s regeringar som Daler-myntet egentligen fick insteg i allmänna rörelsen. Man slog detsamma till en början (1576), äfvensom år 1594, efter Johans död, till 14 lods finlek och således af lika halt med Riksdalerne; men från 1604 till 1619 slogos Dalerne föga mer än tretton- och 1634 endast tolf-lödiga. Riksdalern, som, enligt 1638 års myntfot, höll 14 lod och 2 grän, steg då i räknevärde från $4^1/_2$ till $6^1/_2$ mark silfvermynt; och man började skilja emellan den "tyska" och den "svenska" dalern, med hvilken sednare alltid menades 4 mark, myntet måtte vara af hvilken godhet som helst, då den förras marktal deremot varierade.

Hittills hade det Svenska myntmaterialet alltid varit af *silfver* [2]), fastän under vissa tider, isynnerhet under Johan III:s regering, starkt uppblandadt med koppar; men den genom fleråriga krig uppkomna penningebristen tillika med saknad afsättning på kopparn, hvaraf landet just då, genom Fahlu grufvas rika afkastning, erhållit den ymnigaste tillgång, föranlät Konung Gustaf II Adolf att samtycka till kopparmyntning. De första mynt af denna metall voro "klippingar" (klippta stycken) slagna till 2, 1 och $^1/_2$ öre, svarande mot $^1/_{24}$, $^1/_{48}$ och $^1/_{96}$ af en riksdaler, men då klippingarne blifvit så ojemna, att de måste vägas och deras räkning till och med förbjudas, så lät konungen (från Juli månad 1627) invexla och omstämpla dem mot rundt mynt, slaget till 1 öre, $^1/_2$ öre och fyrkar ($^1/_4$ ören). Det var först under Drottning Christinas tid som man företog sig att slå gröfre mynt af koppar, nemligen *plåtar* af en, två, fyra, åtta och tio daler silfvermynts värde, af hvilka det sistnämnda slaget hade icke mindre än

---

[1]) Föreläsningar öfver Upsala Akademies Myntsamling, af Evald Ziervogel; Upsala 1772.

[2]) I Landskapslagarne förekomma väl mynt-benämningar (*er*penningar, *bla*penningar), som synas utvisa, att koppar eller brons då varit begagnade till mynt; men dels är icke afgjordt, att desamma icke äfven innehållit silfver, och dels anses de med temlig säkerhet vara af Danskt ursprung. *Nordström, J. J.*, Bidrag till penningeväsendets historia i Sverige intill Konung Gustaf I:s tid; Stockholm 1850.

2 lispund 18 markers vigt. Den ursprungliga planen var att kopparmyntet skulle i handel och vandel gå lika med silfvermyntet af samma valörer; blott emot Riksdalern skulle koppardalern förhålla sig ungefär såsom 3 till 2 (noga 150 till $95^5/_{13}$). Men då, enligt 1625 års myntplakat, hvarje skeppund skulle utmyntas till 150 daler, ehuru priset å sjelfva metallen i allmänna rörelsen var endast 69—75 daler, och då, oaktadt alla bemödanden, samma pris icke kunde uppdrifvas och bibehållas till en så öfverdrifven höjd, så uppkom straxt ett agio emellan silfver- och kopparmyntet; Riksdalern, inom riket gällande 6 mark, kom att, efter kurs, gälla först $6^1/_2$, sedan 10 och slutligen 14 mark; och den 26 Augusti 1633 såg sig regeringen nödsakad att officiellt erkänna en bestämd skilnad emellan silfver- och koppar-mynträkningen. 150 koppardaler skulle gälla endast 75 daler silfvermynt och i specie 50 riksdaler. En riksdaler höjdes således till värdet af 5 daler eller 12 mark.

Huru kopparmyntet sedermera försämrades så väl till vigt som värde synes af nedanstående tablå. Vi erinra, att 1 daler s:mt år 1649 höjdes till $2^3/_4$ d:lr k:mt, och 1666 till 3 d:lr, vid hvilket inbördes förhållande det sedan förblifvit.

År	utmyntades 1 skeppund koppar	ansedde i värde till		1 Rdr Sp. gällde i K:mt.	
		1 Rdr Sp.	1 D:lr S:mt.	inrikes.	efter kurs
1638	till 165 d:lr k:mt	55	?	3 d:lr = 12 m:k.	15 m:k.
1649	— $187^1/_2$ „	50	75	$3^3/_4$ „ = 15 „	16 „
1661	— 225 „	60	90	lika	18 à 21.
1666	— 270 „	lika	lika	$4^3/_4$ „ = 18 „	21 „
1674	— 300 „	? 50	100	6 „ = 24 „	25 „
1681	— 300 „	50	100	6 „ = 24 „	24 „
1710	— 360 „	60	?	6 „ = 24 „	24 „
1715	— 540 „	?	?	9 „ = 36 „	36 „

Sedan riket, efter Carl X Gustafs död, åter fått lugn, beslöt man att ånyo göra silfver till Sveriges hufvudmynt. En ny mynt-ordning utfärdades år 1664, och genom Kongl. Förordningen den 7 Okt. 1665 afskaffades kopparmyntsräkningen (denna metall skulle derefter endast få användas till skiljetec-

ken) samt påbjöds, att "all handel och kontrakt, af hvad namn det vara må," skulle slutas i *dukater* och *riksdaler* eller svenskt silfvermynt, beräknade såsom följer:

1 dukat för	100	öre silfvermynt.
1 riksdaler för . . .	52	d:o.
1 Sp. silfverdaler för . .	32	d:o.
$^{1}/_{2}$ d:o . .	16	d:o.
1 mark för	8	d:o.

Enligt 1664 års mynt-ordning, som legat till grund för alla följande silfverutmyntningar, och för hvilken vi derföre anse oss böra något fullständigare redogöra, skulle en mark brutto (allieradt silfver), utmyntad i Riksdaler, hålla i fint 14 lod 1 grän; $7^{1}/_{5}$ R:dr skulle gå på 1 mark, och fina marken således utmyntas till $8^{248}/_{1265}$ R:dr, som, à 52 öre eller $1^{5}/_{8}$ daler s:mt, gör $13^{402}/_{1265}$ daler s:mt. — En *Carolin*, eller Svensk daler (som den egentligen skulle heta), borde deremot blott hålla i fint 11 lod 2 grän; $10^{1}/_{8}$ daler skulle gå på en mark brutto, och fina marken alltså utmyntas till 14 daler 18 öre $13^{11}/_{25}$ penningar, som à 4 mark svenska gör daler s:mt $14^{29}/_{30}$. — *Tvåöresstycken* höllo 7 lod 2 grän, och 120 gingo på 1 mark brutto. — *Enöresstyckena* skulle hålla 5 lod i fint, och 171 gå på 1 mark brutto.

Ehuru finhets-satsen i 1664 års Riksdalrar är högre än i vårt nuvarande specie-mynt, var densamma likväl något lägre än enligt 1638 års myntfot (14 lod 2 grän), hvilken likväl redan med 2 procent understeg den af 1635. Men Carolin-myntet var ändock $5^{1}/_{2}$ procent sämre än det förstnämnda (af 1664).

Efter få års förlopp måste regeringen, i följd af 1673 års krig, åter tillgripa kopparmyntningen, denna gång likväl blott för kort tid; ty år 1681 såg man sig åter i tillfälle att göra silfver till rikets hufvudmynt, och ehuru koppar ännu skulle få utmyntas i plåtar till 6 markers, 3 dalers, 6 dalers och 24 dalers värde (af hvilka de sistnämnda skulle, såsom handelsvara, få fritt utföras), blef likväl myntningen deraf obetydlig i anseende till denna metalls höga pris på utrikes orter. Men sedan krigslyckan vändt sig emot Carl XII,

lät Rikets Råd, till förekommande af befarad penningebrist, företaga utmyntning af sex-dalers-plåtar i koppar; och som man funnit att medeltalet af kopparns försäljningspris under de sista 12 åren varit 339 daler $13^1/_2$ öre efter kopparmynts-räkning, blef skeppundet utmyntadt till 60 i stället för 50 stycken dylika plåtar. Det är likväl först från år 1715 som man kan datera den oerhörda omhvälfning i hela vårt penningeväsende, som Carl XII:s olyckliga kirg, eller, måhända ännu mera, regeringens rådlöshet medförde. I Maj 1715 blef nemligen påbudet att de dåvarande 6-dalers-plåtar skulle gälla 9 daler, och de andra kopparmyntslagen i proportion; hvarjemte skeppundet skulle utmyntas till 90 sex-dalers-plåtar. Riksdalerns pris steg följaktligen 50 procent, nemligen till 9 daler eller 36 mark. Följande året blef Carolinernes värde, som år 1664 varit $^1/_2$ daler s:mt, men sedermera blifvit bestämdt, år 1681, till $18^2/_3$ öre och, 1686, till 20 öre, förhöjdt till 25 öre s:mt.[1] Den sednare åtgärden var ämnad att motverka den förra, hvilken naturligtvis skulle jaga silfvermyntet ur rörelsen; men den var dertill otillräcklig, och båda myntslagen hade dessutom redan fått en gemensam fiende i det nödmynt, som år 1715 börjat slås under namn af *Mynt-tecken.*[2] Så länge denna flod utströmmade från myntet kunde hvarken silfver- eller vanligt koppar-mynt hålla sig i rörelsen. Sedan, under loppet af de 3:ne åren 1715—1717, en summa af 42 millioner daler s:mt tillika med 67 millioner daler k:mt (utgifne af Upphandlings-deputationen) i mynt-teckenssedlar blifvit utsläppta,[3] kunde vexlar på red-

---

[1]) Emot slutet af år 1717 blefvo Carolinerne aflysta; men i Mars 1718 utkommo nya Caroliner (äfven kallade Görtz-dalrar), som skulle gälla endast 16 öre, eller ungefär $^2/_3$:delar af de förras värde. Dessa sistnämnde fingo likväl år 1719 återkomma i rörelsen.

[2]) »Utkast till en Svensk Mynt- och Finance-historia», Stockholm 1771.

[3]) År 1715 infördes mynttecknet »Kronan», hvaraf myntades 65 skeppund koppar till 40,000 stycken på skeppundet. Följande året slogos af 206 skepp:d koppar mynttecknet »Publica fide» till 20,000 af skeppundet, för att inlösa »Kronorne»; år 1717 utmyntades 340 skeppund koppar i mynttecknet »Vett och Vapen» till 50,000 på skeppundet, och dermed invexlades »Publica fide», likasom under följande

bart utländskt mynt knappast köpas för Svenska penningar. Kursen, som ännu år 1715 stod vid 26 mark, hade år 1719 uppstigit till 40 mark.

Sedan den skakning, som mynttecknens devalvation åstadkommit, var öfverstånden, började icke allenast det undangömda specie-myntet åter visa sig, och varupriserna återgå i sina naturliga proportioner, utan rikets tilltagande krafter kunde äfven märkas af kursen, som ifrån 1723 (ända till 1740) merändels stod en eller flera mark under pari; men vid denna tid vidtogs en åtgärd, som, genom dess missbrukande, sedan skulle blifva en anledning till nya myntförvillelser; — den 11 Januari 1726 blef nemligen, genom en Kongl. Förordning, tillåtet att insätta penningar på vexel-bankens transporträkning, samt att derför erhålla *sedlar*, som kunde nyttjas man och man emellan. [1]) — Historien om dessa sedlar och det Svenska sedelmyntets sednare öden hörer till skildringen af *Riksbankens*

året de förra med mynttecknet »Flink och färdig», hvaraf slogos 600 skeppund koppar till 30,000 på skeppundet. I allt hade således på dessa 3 åren 1261 skeppund koppar blifvit utmyntade i tillsammans 42,620,000 stycken mynttecken. Äfven efter Carl XII:s död sökte regeringen hålla mynttecknen och »Ständernes mindre obligationer» (myntsedlarne) i tvångskurs (Kongl. Påbud den 11 Dec. 1718); men i April 1719 förordnades, att de skulle blifva till hälften betalta och inlösta, sålunda, att innehafvarne för hvarje mynttecken (hvilket gällde en daler silfvermynt) skulle undfå en Ständernes obligation på 14 öre silfvermynt; sjelfva tecknet och sedeln komme sedermera i handel och vandel att gälla 2 öre silfvermynt.

[1]) En annan åtgärd, som mäktigt bidrog att jaga det redbara myntet ur landet, var den att regeringen, på 1740-talet, lät mynta koppar med *silfvermynts prägel*. Slantarne fingo nemligen inskrifter af 1 och 2 öre *silfvermynt*, ehuru de, till halt, voro 40 procent under *plåtmyntet*. Man åtnöjde sig icke heller med den inskränkta utmyntning af 100 skeppund, som från början varit bestämd, utan ökade densamma så betydligt, att man år 1767 hunnit tillverka 17,483,240 daler kopparmynt i slantar. Följden var naturligtvis att dessa blefvo herrar öfver fältet; men de kunde icke bibehålla det; ty man påfann ett ännu sämre myntsurrogat af papper, med kopparmynts rang, och »slantmyntet, som vantrifdes i dess sällskap,» säger Schwerin, »gick att utomlands uppsöka plåtmyntet, till hvars utvandring det 20 år tidigare varit orsak.

förvaltning. Vi anmärka derföre nu blott att de gamla transportsedlarna efter 50 års förlopp blefvo realiserade med en rabatt af 50 procent å deras ursprungliga värde; att, 27 år derefter, innehafvarne af ett nytt sedelmynt måste underkasta sig en förlust af $33^1/_3$ procent; samt att vi åter, efter 31 års förlopp, fått vidkännas en *tredje* realisation eller bankrutt, denna gång på $62^1/_2$ procent!

Alltsedan Daler-räkningen (i Erik XIV:s och Johan III:s tid) fått insteg i Sverige, hade det *allmänna räknesättet* varit i daler, mark och ören, fastän äfven riksdalrar och runstycken (de sednare, sedan den 4 Maj 1719, utmyntade till 1 öre k:mts värde) varit gängse såsom mynt; men sedan regeringen, uti särskilda förordningar af år 1766 den 20 Nov. och 1770 den 9 Jan., förklarat att något annat mynt hädanefter icke skulle i riket slås, än af guld och silfver, jemte skiljemynt af koppar, hvarvid tillika blifvit bestämdt, i den förra Förordningen, att riksdalern skulle utmyntas till hela, halfva, fjerde- och åttonde-delar, samt i den sednare, att hufvudmyntet skulle fördelas i $^2/_3$, $^1/_3$, $^1/_6$, $^1/_{12}$ och $^1/_{24}$ R:dr, så utkom slutligen, år 1776, den 27 November, en förordning, hvaruti stadgades, att specie-riksdalern, af samma skrot och korn som dittills, samt utmyntad i $^2/_3$:delar, $^1/_3$:del o. s. v., på sätt i 1770 års K. Förordning blifvit stadgadt, skulle utgöra rikets hufvudmynt; att denna myntenhet skulle fördelas i 48 skillingar [1]) samt hvarje skilling i 12 runstycken, och att de då brukliga, olika räknevärden af mark och öre kopparmynt eller silfvermynt skulle afläggas. I förhållande till det äldre myntet skulle specie-riksdalern beräknas efter det värde af 72 mark eller 18 daler kopparmynt, hvartill densamma, på någon tid, liksom sjelf satt sig. [2])

---

[1]) Skillingsräkningen, ursprungligen gemensam för de Syd-Germaniska folken och sedermera antagen i det Lübeckska och några af de öfriga hansestädernas mynt-system, blef från desse städer först införd till Holstein och Danmark samt sedermera, under Carl Knutssons tid, till Sverige. Man räknade 16 skillingar på 1 mark (en skilling var således lika med $^1/_2$ öre eller $1^1/_2$ örtug), och 10 skillingar motsvarade den tiden ett värde af 25 sk. silfver efter 1664 och 1835 årens myntfot. *Nordström* l. c. sid. 171.

[2]) I afseende på beräkningen af Kronans penningeräntor stadgades sär-

Detta räknesätt — i riksdaler, skillingar och runstycken — är ännu det gällande; men den enhet och enkelhet, som ursprungligen fanns deruti, har gått förlorad först genom riksgäldssedlarnes uppkomst och fallande i värde, då man lärde sig att räkna i 2:ne myntslag, och sedan genom bankosedlarnes fall emot specie-myntet samt försummelsen vid 1830 års realisation att återinföra den gamla specie-räkningen. Vi hafva derföre för närvarande *3:ne* mynt-enheter, nemligen: riksdaler *Specie*, riksdaler *Banko* och riksdaler *Riksgälds* (likasom vi hafva 2:ne längd-mått-enheter, 3:ne yt-mått-enheter, 4 mål-enheter och 15 vigt-enheter!) [1].

skildt, uti Kongl. Kungörelsen den 6 December 1776, att de, som voro äldre än år 1719, skulle, enligt 1776 års mynt-valvation (då riksdalern förhöjdes från 2 till 3 daler), utgöras efter 3 daler, men alla sednare efter 6 daler samt på riksdalern.

[1]) Behofvet af en reform i denna fråga har länge varit insedt, och då densamma vid nu instundande riksdag åter torde förekomma, anse vi oss böra i korthet referera det vigtigaste af de vidlyftiga förhandlingar i detta ämne, som hittills förekommit, desto heldre som de icke sakna intresse både i historiskt hänseende och såsom bevis, hvilken tid, hvilka omvägar och hvilka ansträngningar, som erfordras, för att under vår nuvarande stånds-representation komma till något godt och nyttigt resultat.

Redan vid 1834—1835 års riksdag ingingo Rikets Ständer till K. Maj:t med anmälan, att de faststält Svenska myntets räkne-enhet till jemnt $^1/_4$ R:dr Specie, samt att de för sin del beslutat, att denna mynt-enhet, i räknevärde lika med En R:dr R:gds, skulle benämnas »Riksdaler Courant» och indelas i 48 skillingar samt hvarje sådan i 12 runstycken. Härtill ansåg sig regeringen böra vägra sitt bifall, och samma öde hade enahanda förslag, då det vid 1840 års riksdag åter blifvit af Ständerna framburet. Emedlertid hade man alltmera börjat inse, att det ändamål, som genom ett ordnadt myntsystem äsyftades, icke skulle fullständigt uppnås, utan att i samband dermed antaga *decimal-systemet*, och 1844 års Banko-Utskott ingick derföre till Ständerne med ett förslag, af innehåll, bland annat, att den gemensamma mynt- och räkne-enheten måtte bestämmas till ett värde motsvarande En R:dr Riksgäld, men benämnas endast »*Riksdaler*», samt att densamma borde indelas i 100 delar, hvardera i det närmaste lika i värde med två styfver riksgäld; och skulle en sådan 100:del benämnas »Cent». *) Ständerne vidblefvo likväl sitt förra förslag, en-

*) Banko-Utskottets Betänkande N:o 15, infördt i Bihang till R. St. Protokoll 1844—45. Saml. VI, Afd. 1 & 2.

Den nya myntordningen af den 23 Juni 1830 föreskref, likasom den af 1766, att specie-riksdalern skulle utmyntas i halfva, fjerdedelar och åttondedelar, men tillade dertill *tolftedelar*, som i den förra saknades. Dessa blefvo likväl i myntordningen af den 9 Maj 1835 utbytta emot *sextonde-delar*, och enligt K. Kung. den 4 Maj 1852 utmyntas nu äfven $^{1}/_{32}$ riksdalrar. På hvarje hel specie skola räknas 128 skillingar eller $2^{2}/_{3}$ R:dr Banko, och så vidare i proportion.

---

dast med den förändring, att mynt-enheten numera skulle kallas allenast »Riksdaler» och att hvarje skilling borde indelas i 4 styfver; och härå lemnade Kongl. Maj:t sin nåd. sanction, med förklarande derjemte att Han, sedan de för det nya myntsystemets fullständiga ordnande och tillämpning i afseende på allmänna räkenskapers förändring m. m. nödiga upplysningar hunnit inhemtas, ville förordna om tiden och sättet att bringa samma system i verkställighet.

Med anledning af de utlåtanden angående sättet för det sålunda antagna myntsystemets tillämpning, hvilka derefter inkommit, och då mynt-enhetens indelning i 100:delar stode i samband med det på 100:talsräkningen grundade nya system för mått, mål och vigt, hvilket Rikets Ständer redan år 1823, för sin del, antagit, fann Kongl. Maj:t likväl sedermera det vara lämpligare att förändringen af rikets mynt verkställdes efter decimalsystemet; och Rikets Ständer emottogo derföre, vid 1848 års riksdag, en Kgl. proposition, hufvudsakligen af innehåll att räkne-enheten borde benämnas »Riksdaler Kurant» och indelas i 100 lika delar, benämnda »Penningar». Men detta förslag vann endast 2:ne Stånds bifall, i följd hvaraf frågan förföll; vid sistförflutna riksdagen blef densamma likväl, med anledning af 2:ne inom Bondeståndet väckta motioner, återupptagen; och Rikets Ständer afläto en skrifvelse till Kongl. Maj:t, med anhållan om ny undersökning af ifrågavarande ärende genom en förening af vetenskaps- och affärsmän, till beredande vid nästa riksdag af ett förslag till decimalsystemets användande i afseende å såväl rikets mynt, som mått-, mål- och vigt-beräkningen. (Detta mynt-systemets sammanhang med frågan om mått-, mål- och vigt hade först blifvit yrkadt af Biskop Agardh, som, uti en vid 1848 års riksdag till Banko-Utskottets protokoll afgifven reservation (B.-U:s Bet. N:o 24), visade, att den förändring man hade i sinnet, borde vara så vetenskaplig som möjligt, för att vara så nyttig som möjligt, och att, så framt *mynt*-systemet skall vara vetenskapligt, derför måste uppsökas någon absolut eller vetenskaplig princip, hvilken icke kan vara någon annan än densamma, som finnes för *mått-*, *mål-* och *vigt*-enheterne. Biskop A. visade derjemte, att an-

I afseende på myntets halt och vigt m. m. är uti sistnämnde myntordningar föreskrifvet, att silfvermyntet skall utgöras af 3 delar silfver och en del koppar, samt att af 2 skålp. v.v. (200 ort) myntsilfver skola utmyntas 25 hela Specie R:dr, 50 halfva, 100 fjerdedels, 200 åttondedels och 400 sextondedels Rdr. — Remedium i *finhet* får utgöra $^{3}/_{1000}$ skålp. öfver eller under den ofvan uppgifna halten; remedium i vigt på hela Sp. R:dra $^{2}/_{1000}$, på halfva $^{4}/_{1000}$ o. s. v. — Myntskatten, $^{3}/_{4}$ procent, inräknas i myntet.

Af *Guld* präglas enkla, dubbla och fyrdubbla dukater. Ett skålp. fint guld utmyntas till 125 dukater; de dubbla och fyrdubbla i förhållande dertill. Deras halt är i det närmaste lika den förut vanliga, så att 50 delar (eller korn) fint guld lojeras med 2 delar koppar; och en enkel dukat skall således väga $^{22}/_{1000}$-dels skålp. v.v. Remedium i halt och vigt på guldet är $^{2}/_{1000}$ på hvarje skålp.; och myntskatten derå $^{3}/_{10}$ procent, jemte viss skedarelön för guld af lägre halt, än den för dukater bestämda.

För att gifva läsaren en åskådlig öfversigt af de (slagna) *Svenska hufvudmyntens olika halt och värde under olika tider*, vilja vi slutligen meddela följande tablå:

År.	Namn.	Fint silfver.	Värde i Speciemynt.	Värde i Bankomynt.
1000	Penning.	$^{1}/_{12}$ lod.	2 sk.	5 sk. 4 rst.
1449	Örtug.	$^{1}/_{12}$ „	2 „	5 „ 4 „
1480—97	Dito	$^{1}/_{17}$ „	1 „ 5 rst.	3 „ 9$^{1}/_{3}$ „
1522	Öre	$^{1}/_{7}$ „	3 „ 5$^{1}/_{7}$ „	9 „ 1$^{5}/_{7}$ „
1633	Daler S:mt	1$^{1}/_{3}$	32 „	1 Rdr 21 sk. 4 r.
1664	Riksdaler	1$^{9}/_{10}$ „	1 Rdr.	2: 32. —
1830	Riksdaler	1$^{9}/_{10}$ [1])	1 Rdr.	2: 32. —

tagandet af decimal-systemet i och för sig skulle blott vara en obetydlig vinst, om man icke till grund för hela förändringen lade ett *verldsmått*, i likhet med det franska af år 1791.)

[1]) Enligt myntbestämningslagen af den 1 Mars 1830 samt Kongl. Förordningen om myntfoten af den 9 Maj 1835 är finhetsatsen något lägre, under det att vigten är något högre i det nya silfvermyntet, än efter 1664 års myntfot; men denna olikhet är så afpassad, att hvad som minskades i finheten återtogs i vigten, så att de yngre myntsor-

Denna tabell visar dock icke hela den mängd af myntsorter, som i Sverige efter hvarandra uppkommit och försvunnit, eller huru länge de, hvar för sig, varit gällande. För att åskådliggöra detta och tillika komplettera de uppgifter vi

---

terne uttryckligen äro förklarade vara i kronans uppbörd samt all handel och vandel lika goda och gällande som de äldre. Den minskning, som sålunda skett i myntets finhet är äfven obetydlig. Då nemligen, efter 1664 års myntfot, en mark fint silfver om 16 lod, innehållande 4384 Holländska eller Svenska ass, utmyntades till $8,_{196}$ Riksdalers-stycken, utan beräkning af slagskatt, så att hvarje Riksdaler innehöll $534,_{990}$ ass fint silfver, så utmyntas nu, efter 1830 års myntordning, då slagskatten är inberäknad i myntet, af en dylik mark $8,_{257}$ Riksdaler, i följd hvaraf hvarje R:dr innehåller allenast $530,_{947}$ ass fint silfver. Vi skulle således i ofvanstående tabell, om vi derutt velat nyttja decimaler, angifvit den äldre Riksdalerns finhet till $1,_{952}$ och den nyares till $1,_{937}$ lod. Man torde emedlertid med skäl kunna anmärka, att det Svenska myntsilfret äfven nu är *alltför godt;* och man måste beklaga, att regering och ständer, vid den nya myntfotens bestämmande, icke sökte bringa densamma i full öfverensstämmelse med det Norska specie-myntet, hvilket några år förut, genom en lag af den 14 Januari 1816, blifvit faststäldt sålunda, att $9\frac{1}{4}$ st. Speciedaler skulle utmyntas på en Cölnisk mark fint silfver, och att hvarje R:dr således skulle innehålla $525,_{911}$ Cölniska ass eller $1,_{729}$ lod fint. Man hade derigenom icke blott gjort ett steg till det närmande emellan »brödrafolken», som ju dock skulle vara unionens ändamål, utan äfven besparat Svenska nationen många olägenheter och förluster. Man vet nemligen i Norge att begagna sig af det Norska speciemyntets yttre likhet med det Svenska sålunda, att de Svenska gränsboerne, vid afsättningen af sina produkter derstädes, betalas med Norskt silfvermynt, såsom vore det fullt motsvarande det Svenska; och sedan våra landsmän på detta sätt, vid liqvidernas emottagande, på hvarje R:dr förlorat 4 sk. $^{9}/_{10}$ r:st. banko, få de åter, vid samma penningars förvandlande i Svenskt mynt, i de Norska vexlingskontoren vidkännas ett nytt afdrag af 6 till 8 sk. s. m., emedan man *då* iakttager skillnaden emellan myntens halt. Detta sammanräknadt gör för hvarje Svensk transaktion en förlust på vår sida af c:a $5\,^{7}/_{10}$ procent; och då det under sådana förhållanden är klart att det Svenska myntet måste försvinna ur rörelsen, som deremot uppfylles af det sämre, Norska, kan det icke förundra, att fullmäktige af Bondeståndet från alla de intill Norge gränsande provinserne, vid sistförflutna riksdagen, hos Kongl. Maj:t begärde att *Norskt* speciemynt måtte, efter samma värde som *Svenskt*, få emottagas i kronouppbörden, äfvensom vid omsättningar af lån i Banken och Diskont-kontoren. Denna ansökan, ur

derom i det föregående meddelat, tillägga vi följande. Den gamla *"penningen"*, som, omkring år 1000, utgjorde endast $^1/_{192}$:del af fina silfvermarken, hade år 1527, då densamma upphörde att myntas, fallit icke mindre än 3102 procent. En mark silfver uppvägde nemligen då 6144 penningar. *Örtugarne*, som år 1403 gingo blott 144 på silfvermarken, hade, efter 107 års förlopp (1520), då de försvunno ur rörelsen, redan försvagats 100 procent, så att det erfordrades 288 st. örtugar, för att uppgå till en mark. Under den korta tiderymd af 33 år (1480—1513), under hvilken *halfva örtuger* voro gängse, hunno desse likväl försämras 7,6 procent, nemligen från 565,5 till 608 på marken. Öres-myntet, hvaraf, år 1522, endast 102,4 gingo på fina silfvermarken, hade, år 1625, fallit till 384 på marken — 277 procent; och af *halfva silfverören* gingo år 1524: 307, men år 1543, då de upphörde att myntas (under samma namn slogos sedan fyrkar af koppar), 896 på hvarje mark — således en försämring på 19 år af 192 procent. Det slagna markmyntet, hvaraf, år 1537, blott 26,6, men 1715, då det upphörde att myntas, 96 slogos af fina marken, hade således på 178 år försvagats 261 procent, och ett

hvilken vi hemtat ofvanstående uppgifter om mynt-transaktionerne på gränsen, blef väl afslagen (genom Kongl. Br. den 11 April 1851), och *Statsverket* således besparadt en förlust, som skulle förökats i samma mån som det Norska myntet lyckats ur rörelsen uttränga det Svenska; men de öfverklagade olägenheterne öfver förlusterna för gränsprovinsernes invånare qvarstå naturligtvis icke desto mindre. Att man i Norge, äfven å det offentligas sida, förstår att bättre se sina intressen till godo, visar sig deraf, att Norska Banken, genom en kungörelse af den 6 Februari 1817, förklarat Svenska specieriksdalrar ej böra beräknas till högre värde än de Norska, ehuru de förra, såsom man vet, då voro af bättre halt till och med än våra nuvarande specier, samt $1^3/_4$ procent bättre än de Norska.

Till dessa skäl att icke antaga en högre myntfot än den Norska kommer ännu det, att den sednare är enahanda med den Danska och Hamburgska, emedan de båda förstnämnda äro lånade från denna sednare. Vi hade således, om vi, då ändock en förändring i detta afseende skulle ske, ställt beslutet derom i harmoni med endera af de Skandinaviska grannstaternes myntordningar, på samma gång erhållit gemensam myntfot med dem *båda* äfvensom med den stats, med hvilken vi stå i den lifligaste beröring i handels- och penninge-affärer.

lika öde hade dalermynlet, såväl silfver-dalern som koppar-dalern. Den förra, som ännu år 1594 var af lika halt med en specie-riksdaler, hade år 1777, då denna mynträkning upphörde, fallit till $^1/_{48}$ mark, d. v. s. ungefär 500 procent, och den sednare föll under samma period från $^1/_{30}$:del till $^1/_{144}$:del eller 380 procent. — Det bästa tillfälle till en öfversigt öfver det svenska myntets förfall sedan äldre tider gifver emedlertid *mark-räkningen*, emedan densamma från den historiska tidens början genomgår alla tidehvarf, ända till Gustaf III:s realisation; och vi meddela derföre här nedan en tablå deröfver. Vi anmärka blott, att sedan (från medlet af 15:de århundradet) den räknade eller penninge-marken fallit till $^1/_8$:del af fina silfvermarken, och således till likhet med specie-riksdalern, hafva vi, för den följande tiden, tagit denna till måttstock i stället för silfvermarken, hvars förhållande till det gångbara myntet likväl straxt inhemtas blott genom att multiplicera det utsatta marktalet med 8.

År								
1000	var 1 mark fint silfver — vid pass 8 R.Sp. — lika med 1 mark penningar.							
1160	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	2	m.	d:o.
1260-98	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	3	m.	d:o.
1335-50	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	$4^1/_2$	m.	d:o.
1351	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	7	m.	d:o.
1368-94	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	6	m.	d:o.
1422-31	„ 1 m.	d:o	d:o	=	„	2	m.	d:o.

År							
1438-55	var 1 R:dr Specie lika med $1^1/_{16}$ penningemark.						
1460	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^1/_8$	d:o.
1488	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^1/_3$	d:o.
1489	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^1/_4$	d:o.
1509	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^5/_6$	d:o.
1515	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^{11}/_{24}$	d:o.
1521	„	1 d:o	d:o	=	„	$1^1/_2$	d:o.
1526	„	1 d:o	d:o	=	„	$2^2/_5$	d:o.
1528-41	„	1 d:o	d:o	=	„	$2^3/_4$	d:o.
1542	„	1 d:o	d:o	=	„	3	d:o.
1560	„	1 d:o	d:o	=	„	4	d:o.

År					
1585	var 1 R:dr Sp. lika med 1 D. S:mt	=	. . . .	4	mark.
1594	„ 1 „ „ = „ 1 d:o	=	. . . .	$4^1/_2$	d:o.
1611-32	„ 1 „ „ = „ $1^5/_8$ d:o	=	$1^5/_8$ D. K:mt =	$6^1/_2$	d:o.

1633	var	1	R:dr Sp.	lika med	$1^1/_2$	D Smt	= 3	D. K:mt	= 12	mark.
1649	„	1	„ „	= „	$1^1/_2$	d:o	= $3^3/_4$	d:o	= 15	d:o.
1666	„	1	„ „	= „	$1^1/_2$	d:o	= $4^3/_4$	d:o	= 19	d:o.
1674	„	1	„ „	= „	2	d:o	= 6	d:o	= 24	d:o.
1716	„	1	„ „	= „	3	d:o	= 9	d:o	= 36	d:o.
1762-77	„	1	„ „	= „	6	d:o	= 18	d:o	= 72	d:o.

Hvad som, vid betraktandet af det svenska penningeväsendet icke minst förtjenar uppmärksamhet är det, att våra myntförhållanden i äldre tider, likasom riksbankens organisation, vid dess stiftelse, varit så beskaffade, att de kunnat tjena andra nationer till föredöme och af få varit öfverträffade, hvaremot vi i sednare tider finna vårt myntväsende uti nästan oafbrutet förfall och vårt bankväsende *så* ordnadt, att visserligen ingen civiliserad nation skulle velat eller vilja deremot utbyta sitt eget. Om vi, till exempel, jemföra vårt myntväsende med Frankrikes och Englands, finna vi att, medan det *engelska* myntet från år 1000 till 1527 fallit 1100 procent[1]) (i medeltal årligen 3,3 %), och det *franska*, från samma år till 1285, försämrats 270 (årligen 0,94) procent, hade det *svenska*, från år 1000 till 1290, fallit endast 200 (årligen 0,68) procent, och var vid denna tid måhända det bästa i Europa, oaktadt landet just då genomgått sin första, kända myntbankrutt (från 2 till 3 mark, under Magnus Ladulås). Den svenska penningemarken innehöll nemligen då ännu 5,2 lod fint, under det att den franska mer än $^1/_3$:del vigtigare Livren, som ursprungligen innehållit 302 Fr. Grammes eller 22,8 Sv. lod, nedgått till 6,1 lods vigt, och det Eng. pundet, som år 1000 innehållit 25 lod, fallit till 2 lod. Under de 3:ne nästföljande århundradena sjönk det svenska myntet, från 1290 till 1520, ytterligare 300 (årligen 1,6) procent, medan det franska, från 1285 till 1546, föll 402,7 (årligen 1,5) %, och det engelska, från 1527 till 1557, endast 128,3 (årligen 0,5) %; men det svenska myntet var likväl ännu något bättre än dessa staters mynt; ty det innehöll ännu 1,287, medan det franska innehöll 1,223 och det engelska blott 0,917 lod pr mark.

---

[1]) Se »Tabeller, som bestämma förhållandet emellan Sveriges och andra länders mynt, vigt, mått och mål,» af J. F. Hyckert. Stockholm 1825.

Sedan Sverige sålunda under en tid af öfver 500 år haft bättre mynt, än de 2:ne rikaste stater i Europa, har det åter i de påföljande 300 åren nästan alltjemnt gått nedåt i detta afseende, medan de nyssnämnde staterne deremot förbättrat sitt mynt (ehuru, hvad Frankrike angår, under många omskiften). Under de stora Gustavernes och Carl X:s sekel (1520—1675) försämrades det Svenska myntet icke mindre än 540 (årligen 3,4) %, medan det Franska (från 1546 till 1642) föll endast 105,5 (1,09) och det Engelska, i följd af Drottning Elisabeths realisation, steg $24^{2}/_{5}$ pund närmare det ursprungliga Sterlings-pundet [1]), så att man, emot slutet af 17:de århundradet, finner en Svensk mark innehålla allenast 0,206 lod fint silfver, under det att den Franska livren innehöll 0.606 och ett Engelskt pund icke mindre än 8,362 lod.

Åter förgick ett århundrade (1675—1777), hvarunder det Svenska myntet föll 150 (årligen 1,4) proc., men det Franska (1715—1792) endast 76 (0,8) proc. och det Engelska bibehöll sig oförändradt. Vid slutet af denna period innefattade vårt mynt pr mark endast 0,202, men det Franska 0,346 och det Engelska, såsom förut, 8,362 lod fint silfver.

Den sista perioden, från 1777 till närvarande tid, har i Sverige sett 3:ne, i Frankrike 2:ne och i England 1 realisation; men medan det Svenska myntet derunder fallit $166^{2}/_{3}$ procent, och, i följd deraf, den ursprungliga silfvermarken numera, genom approximation, skulle gälla 316,90 mark (räknade) samt innehålla blott 14,876 ass fint silfver, har det Franska myntet stigit från 0,346 till 0,432, och det Engelska innehåller ännu 7,877 lod pr pund sterling.

Kännedomen om ett visst lands äldre och nyare myntförhållanden har icke blott vetenskapligt intresse — för den historiska forskningen och statistiken — den är äfven af ganska omedelbart, *praktiskt* gagn för dem, som i administrativa ärender eller för andra ändamål vilja anställa några jemförelser emellan varuvärden och prisförhållanden under olika tider.

---

[1]) År 1557 stod det gamla Sterlings-pundet i förhållande till ett Pund i dåvarande mynt såsom 1 till 27,4, men genom den följande året företagna realisationen blef proportionen, såsom till 3.

För sådane jemförelser erfordras nemligen icke blott kännedom om då gängse priser, utan äfven om myntets halt, hvilken, såsom bekant är, ofta gifver helt andra resultater, än de nominella prisuppgifterne låtit förmoda. För att visa, huru en dylik jemförelse i afseende å den Svenska jordens tvenne förnämsta produkter, spanmål och jern, utfaller, meddela vi här en tablå, upptagande priserne å dessa varor från äldsta till närvarande tid, såväl i de olika myntsorter och myntnamn, som under hvarje tid varit rådande, som till deras inre eller silfver-värde.

Tablå öfver de i Sverige gällande *Spanmåls-* och *Jernpris* från äldsta till närvarande tid [1]).

Pris å 1 tunna *Spanmål.*

År	Gällande pris i hvarje tidehvarfs myntsort.	Uttryckt i silfver eller speciemynt.	Uttryckt i Banko-mynt.
1150	1 öre s. m.	1 lod f. silfver.	32 sk.
1356	$4^1/_3$ „ „	$1^3/_4$ „ „	1: 8. —
1624	2 D. 24 ö. k:m.	1 Rd. 40 sk. Sp.	1: 40. —
1653	6 D. 16 ö. „	1: 30. — „	1: 30. —
1701	11 D. „	1: 40. — „	1: 40. —
1751	17 D. „	1: 33. 8. „	1: 33. 8.
1800	6 Rdr 8 sk. Rgs.	3: 45. 6. „	3: 45. 6.
1810	8: 36. — „	4: — — „	5: 40. —
1820	10: 3. — „	2: 24. 9. „	6: 34. —
1830	9: 42. — „	2: 22. 6. „	6: 28. —
1840	10: 46. 3. „	2: 35. 3. „	7: 14. 10.
1845	8: 7. $1^1/_2$ „	2: 1. $9^3/_8$ „	5: 20. 9.
1850	9: 33. $1^1/_2$ „	2: 20. 3. „	6: 22. 1.
1852	13: 13. 6. „	3: 15. $4^1/_2$ „	8: 41. —

[1]) De uppgifter, som ligga till grund för denna tablå, äro hemtade: för de *äldsta* tiderne från Botin och Hyckert, för sednare tider från Schwerins och Skogmans arbeten, och, hvad de *nyaste* beträffar, i afseende på *spanmål* från Länens markegångstaxor samt de i Författningssamlingen intagne riksmarkegångspris, och i afseende på jernpriserne från Stockholms börs. Då uppgiften om jernpriset för år 1809 måhända torde förefalla läsaren alltför låg, anse vi oss böra särskildt nämna, att den stöder sig på en uti inledningen till Hyckerts tabel-

Pris å *Stångjern*, pr skepp. af ordinära sorten.

År	Gällande pris i hvarje tidehvarfs myntsort.	Uttryckt i Specie-mynt.	Uttryckt i Banko-mynt.
1509	2 m:k 5$^1/_3$ öre.	1 R:dr 32$^2/_3$ sk.	1: 32$^2/_3$ —
1559	20 m:k.	5 R:dr.	5: — —
1689	30 D. k:m.	5: — —	5: — —
1703	25 à 32 D. „	4: 43. à 5: 11.	4: 43. à 5: 11.
1761	100 à 108 „	5: 36. —	5: 36. —
1804	15 R:dr R:gs.	9: 19. —	10: — —
1810	10: — — „	4: — —	6: 32. —
1820	31: 24. — „	7: 33. —	21: — —
1830	25: 24. — „	6: 18. —	17: — —
1835	24: — — „	5: 40. —	16: — —
1840	25: 24. — „	6: 18. —	17: — —
1845	22: 24. — „	5: 32. —	15: — —
1850	24: — — „	6: — —	16: — —
1852	21: 36. — „	5: 24. —	14: 24. —

Dessa tabeller visa huru förvillande våra äldre myntnamn äro, och huru omöjligt det i vårt land är att efter de nominella prisuppgifterna bedöma värdeförhållanden under olika tider. Hvem skulle, till exempel, utan kännedom af våra myntförhållanden, kunna föreställa sig att samma vara, som, år 1150, gällde 1 öre silfvermynt, men år 1550: 4$^1/_3$ öre, likväl i sjelfva verket stigit i värde allenast 75 procent; att 11 Daler kopparmynt, år 1701, uttryckte samma värde som, år 1624, 2 D:r 24 öre s. m., samt att, ett halft århundrade derefter, 17 Daler k:m. hade *ännu mindre* värde. Läsaren finner äfven att 6 R:dr 8 sk. r:gs, år 1800, hade effektivt högre värde, än 13 R:dr 13 sk. 6 r:st. samma mynt under sistlidet år (1852), och att ett skeppund stångjern, som år 1689 gällde 30 Daler k:m., år 1761 stigit i värde allenast 15 procent, ehuru det nominella priset, 100 à 108 Daler, stod vid pass 246 procent högre. Till de betraktelser öfver det Svenska *jordbrukets och*

ler sid. XXXII meddelad uppgift att 1 Läst jern, nämnde år, kostat 32 mark eller 20 R:dr 8 sk. 5 r:st. specie, samt att dermed utan tvifvel menas *osmundsjern*, då stångjernsförädlingen i Sverige först infördes under Gustaf I:stes regering (år 1535).

jernhandteringens tillstånd under olika tider, hvartill denna tablå gifver anledning, torde vi få återkomma vid ett annat tillfälle, då vi skola fullständiga densamma med flera ytterligare uppgifter, och tillika, genom en sammanställning af de under olika tider gällande pris å arbete, jord samt de vigtigaste kolonialvaror och fabrikater, söka gifva läsaren tillfälle att bilda sig ett på fakta stödt omdöme, huruvida dessa förhållanden i senare tider mera än förr gestaltat sig till fördel för nationens materiella välbefinnande.

Sedan vi i det föregående sökt visa beskaffenheten af de olika mynt-systemer, som under skiljda tidehvarf varit rådande i Sverige, skola vi nu äfven lemna några upplysningar om sjelfva *förmyntningen*, nemligen dels huru densamma varit och för närvarande är ordnad samt dels huru mycket guld, silfver och koppar, som under olika tider utmyntats i Sverige.

Rättigheten att slå mynt har i vårt land från de äldsta tider varit Kronan förbehållen; men den utöfvades fordom icke såsom nu vid ett enda, stort myntverk, utan i flere s. k. "myntarehus", nemligen Sigtuna (under Olof Skötkonung), Skara, Söderköping, Skenninge, Jönköping, Nyköping, Örebro, Upsala, Westerås, Åbo, Stockholm, Calmar och Lödöse. På 1500-talet blef denna rättighet inskränkt till hufvudstaden allena, som ännu år 1635 erhöll tillstånd att slå vissa mynt efter samma skrot och korn som Kronan; men någon tid derefter försattes hela myntväsendet under Kammar-Collegii styrelse och förvaltning. Då Rikets Ständers Bank inrättades, erhöll denna, såsom en synnerlig förmån, rättigheten att förvalta myntet — hvars förrättningar likväl skulle besörjas af Kronans myntare och betjente — samt att, emot bestridande af alla omkostnader, deraf draga all fördel; och härvid förblef det — utom under de 2:ne åren 1717—1719, då en Holländsk köpman, efter öfverenskommelse med Baron Görz, fått sig guld- och silfvermyntningen uppdragen — intill år 1731, då Myntet kom tillbaka under Kammar-Collegium. Efter att år 1829 hafva blif-

vit ställdt under Bergs-Collegii inseende, blef myntverket likväl, redan nio år derefter, år 1838, förflyttadt under Stats-Contorets öfverstyrelse, hvarunder det sedermera förblifvit. Den egentliga förvaltningen deraf ombesörjes emedlertid af en öfverdirektör, hvilken, såsom ledamot i Stats-Contoret, föredrager alla mål och ärender rörande myntverket samt äger att i öfverläggningarne och besluten derom deltaga. Sedan 1829 äger Banken deltaga i de årliga inventeringarne af myntverket. — Hvar och en som vill till detta Verk inlemna guld och silfver, för att förmyntas, erhåller i utbyte deremot en assignation på Banken, der han äger uttaga värdet deraf, sedan myntskatt (för guld $^{3}/_{10}$:dels och för silfver $^{3}/_{4}$:dels procent) och öfriga kostnader blifvit afdragna. Den inlemnade qvantiteten får likväl icke understiga $^{1}/_{10}$ skålp. v. v. fint guld eller 1 skålp. v. v. fint silfver.

Sitt hufvudsakliga myntmaterial erhåller Myntverket, af ädla metaller från Banken och Sala grufva samt af koppar genom kontanta inköp hos enskilda lefveranter. På grund af 1741 års s. k. Kongl. "Transport", hvarigenom Sala grufva öfverläts dervarande bergslag, skall, ännu i dag, allt det vid Sala tillverkade silfver öfverlemnas till Myntet, emot godtgörelse till $^{9}/_{10}$:delar af silfrets värde, efter afdrag af den uti serskilda författningar bestämda så kallade myntarelön eller slagskatt, hvilken för närvarande utgör 3 R:dr 22 sk. 8 r:st. specie på hvarje 100 R:dr samma mynt. Den återstående tiondedelen, som utgör Kronans "silfver-tionde", insättes, jemte ofvannämnde slagskatt, i Kongl. Stats-Contoret; men från den sednare afdrages likväl dessförinnan den vanliga myntskatten, $^{3}/_{4}$:dels procent. — Äfven Löfås grufva har från äldre tider varit förpligtadt att till Myntet inlemna sin silfver-produktion — hvilken dock numera är ganska obetydlig —; men de öfriga grufvorne hafva icke fått sig någon sådan skyldighet ålagd. — Det guld och silfver, som Myntet erhåller från Banken och enskilde, godtgöres efter den uti 1830 års Kongl. Förordning bestämda norm för utmyntningen, sålunda, att 1 skålp. v. v. fint guld betalas med 128 dukater samt 1 skålp. fint silfver med 16 R:dr 32 sk. specie, o. s. v. i proportion, allt med af-

drag af den förutnämnda myntskatten. Till lojering af det silfver, som erhålles från Banken och enskilde, får Myntet lemna kopparn utan ersättning.

Utom den *koppar*, som Myntverket inköper för egen räkning, har detsamma under en längre tid haft äldre, indragna kopparmynt till ommyntning, för hvilka Banken erhåller godtgörelse efter 150 R:dr B:ko pr skeppund (de voro utmyntade till 166 R:dr 32 sk. pr skepp.). Deremot inlöser Banken allt det präglade kopparmyntet efter dess åsatta värde; och som skillnaden emellan detta och det verkliga eller inköpspriset är ganska betydlig — isynnerhet vid den af Myntet för egen räkning inköpta kopparn, som i allmänhet under de sednare åren erhållits till ett pris af 130 R:dr — är Myntets vinst på koppar-myntningen icke obetydlig, ehuru ganska ombytlig. Den är äfven olika efter de olika valörer, som präglas.

4 sk.-stycken	utmyntas	till	450	R:dr	B:ko	pr	skepp:d,
2 sk.	„	„	„ 300	„	„		„
1 sk., ²/₃ sk.	„	„	„ 250	„	„		„
¹/₃ sk., ¹/₆ sk.	„	„	„ 200	„	„		„

Skillnaden emellan dessa värden och kopparns inköp (med tillägg af präglingskostnaden), hvilken är störst i de högre valörerne, blir myntets vinst. På $^1/_3$ och $^1/_6$ skillingarne lärer icke vara någon vinst, emedan de kosta för mycket i tillverkning. Det är således på 4 sk.-styckena, som Myntet har största vinsten (hvaremot samma Verk på utmyntningen af 4 sk. i silfver har förlust); men af detta slag har någon förmyntning under innevarande år icke egt rum. [1])

Vi hade önskat kunna meddela i någon mån fullständiga uppgifter öfver förmyntningen af guld och silfver under olika tider, emedan desamma kunnat tjena till mycken upplysning i fråga om landets penningestock eller rörelsekapital samt beskaffenheten af dess hufvudsakliga cirkulationsmedel under

[1]) Ofvanstående upplysningar hafva benäget blifvit oss meddelade af Hr Kameneraren i Mynt- och Kontrollverken *Berndes*.

samma tidehvarf; men då detta ämne blifvit antingen helt och hållet åsidosatt eller endast i förbigående vidrördt af alla dem, som hittills behandlat våra myntförhållanden, och då tiden icke tillåtit oss att utur Myntverkets hufvudböcker, för den tid sådane finnas att tillgå, hemta alla de uppgifter härom, som varit erforderliga, måste vi inskränka oss till följande data.

Guld. Från och med år 1684 till och med 1692 utmyntades 58,302, eller i årligt medeltal $4484^4/_5$, dukater; under de fyra åren 1693—1696: allenast 3755 eller $938^7/_{10}$ dukater årligen; från 1731 till 1774: 138,239 (årligen $3141^4/_5$),

från 1775	t. o. m. 1789:	98,536	eller i medeltal	6569	dukater	årl.,
„ 1790	„ 1797:	23,557	„	„ 2944,6	„	„
„ 1798	„ 1811:	157,091	„	„ 11,220.8	„	„
„ 1812	„ 1827:	141,252	„	„ 8828,2	„	„

Under hela den 97-åriga perioden fr. o. m. 1731 t. o. m. 1827 utmyntades 558,491 dukater — i medeltal $5757^2/_5$ årligen. — År 1831 lefvererades på Myntet 37 skålp. 60 ort och 75 korn guld, i värde motsvarande 4690 dukater 31 R:dr 12 sk. specie; och utmyntades samma år 3917 dukater; år 1840 utmyntades 1840 dukater, då till myntverket blifvit inlemnade 11 skålp. 71 ort 75 k. guld; år 1850 inkommo från Banken: 152 skålp. 53 o. 33 k. och från enskilda 28 skålp. 57 o. 97 k., tillsammans motsvarande i värde 22,611 dukater 8 R:dr 15 sk. 4 r. specie, och utmyntades 23,177 dukater. År 1852 lefvererades på Myntet endast 50 skålp. 41 ort och 03 korn, men utmyntades 27,103 dukater. Under årtiondet 1843—1852 slogos i medeltal 30,161 dukater årligen.

Silfver. Enligt en i K. Kammar-Collegii arkif förvarad hufvudbok för år 1638, hade, nämnde år, till myntverket blifvit inlemnadt silfver: från Sala grufva 2819 marker $2^1/_2$ lod, från Vestra Sölfberget 661 m. $11^1/_2$ l. och från Piteå silfverbruk 269 m. 13 l., tillsammans 3750 m. 11 l., jemte från enskilda personer 463 marker 2 lod, Samma år utmyntades i silfver 37,612 daler 4 öre $11^3/_{16}$ penningar.

År 1665 inlefvererades från Sala i Myntet 7122 marker, år 1765 endast 1447 marker — således 5675 marker mindre — och 1852: 1684 marker 16 ort 59 korn.

Under åren

1669—1671	myntades	164,000	skålp.,	således	i medeltal	årligen	82,000 skålp.
1673—1690	„	271,000	d:o	d:o	d:o		15,941,1 „
1691—1696	„	417,000	d:o	d:o	d:o		83,400 „
1697—1703	„	160,000	d:o	d:o	d:o		26,666,6 „
1704—1717	„	80,000	d:o	d:o	d:o		6153,8 „

Från 1738 till 1757 utmyntades 44 tunnor guld i silfver. Under de 20 åren från 1773 till 1794 utmyntades en silfvermassa af 9,653,105 R:dr specie, eller i medeltal 482,655 R:dr 12 sk. Från 1797 till och med 1811 slogos 2,394,328 eller i medeltal 171,023 R:dr årligen, och från 1811 t. o. m. 1827: 536,775, således i medeltal 33,548 R:dr årligen. — Den högsta silfvermyntning, som ifrån slutet af Carl XI:s regering ända till närvarande tid egt rum, var år 1831, straxt efter beslutet om den sednaste realisationen, då 1,041,905 R:dr specie utmyntades, nemligen i *hela* riksdalrar 47,303, halfva 134,937: 24, 1/4:dels 617,439: 12, 1/8:dels 224,534: 30 och 1/12:dels 17,690: 40. (1832 års silfvermyntning uppgick till 679,207 R:dr 36 sk. specie.) Från Sala hade, detta år, till Myntet inkommit allenast 1602 marker 15 ort och 0,02 korn, från Löfås grufva 13: 86. 16, och från enskilde 264: 49. 10, men från Banken 62,606 skålp. 17 ort 68 korn.

År 1840 lefvererades från Sala 1803 marker 28 ort 70 korn, från Lofås silfververk (i Dalarne) 22 m. 68 o. 25 k., från Banken 1430 m. 76 o. 22 k. och från enskilda 173 m. 21 o. 06 k., tillsammans 3429 marker 51 ort 23 korn, till ett värde af 59,265 R:dr 33 sk. 7 r. specie; och utmyntades s. å. 68,452 R:dr specie.

År 1850 inlemnades från Sala 1886 marker 40 ort och 48 korn, från Banken 3773: 82. 10, och från enskilda 106: 11. 27, tillsammans 5765 marker 33 ort 85 korn till värde af 96,105 R:dr 30 sk. 5 r:st.; och utgjorde silfverförmyntningen under samma år 110,050 R:dr 39 sk. 5 r:st. specie.

Under sistlidet år, 1852, inkommo till Myntet från Sala 1684 marker 16 ort 59 korn, från Banken 5807: 21. 58, och från enskilde 188: 48. 88, tillsammans 7679 m. 87 o. 05 k.,

af 127,997 R:dr 59 sk. 8 r:st. sp. värde; och utmyntades s. å. 133,239 R:dr specie, hvilket i det närmaste motsvarar medelbeloppet af silfvermyntningen under årtiondet 1843 t. o. m. 1852. Totalsumman af det under dessa tio år slagna silfvermynt utgjorde nemligen 1,330,367 R:dr specie, hvaraf voro *hela* riksdalrar 732,904, *halfva* 88,819, 1/4:*dels* 87,698, 1/8:*dels* 5700 och 1/16:*dels* 415,446 R:dr.

De äldsta underrättelser vi ega om *Koppar*-myntningen uppstiga till år 1661, från och med hvilket år till och med år 1664: 3000 skeppund koppar utmyntades i plåtar, till ett belopp 1,080,000 daler silfvermynt (således i medeltal 270,000 daler årligen) eller 27 tunnor guld. Vid Avestad [1]) uppmyntades från år 1710, då plåtmyntningen förnyades, till den 20 Maj 1715 af 20,594 skepp. 9 lisp. 16 1/4 marker: 11,123,731 daler kopparmynt, eller i medeltal 2,224,746 daler årligen, hvartill kommer en summa af 180,000 dlr i ostämplade plåtar samt (från 1714 till 1718) 402,197 dlr af nedsmälta segertecken (kanoner). [2]) Från 1715 till 1762 års slut förmyntades 118,469 skepp:d 9 lisp:d 7 1/2 skålp:d [3]), som à 540 daler göra 69,373,504 d:lr k:mt eller i medeltal 1,476,032 daler årligen. Derjemte blefvo under de 3:ne första åren af denna period en summa af 37 millioner daler s:mt (i medeltal 12 1/3 million) utgifna i *mynttecken*, samt från 1751 till 1766: 17,167,000

[1]) *Avestad*, ett bruk, beläget vid Dalelfven i Avestads socken, två mil från Hedemora, var i äldre tider af ganska mycken betydenhet; men de flera inrättningar, som här varit anlagde, hafva till större delen blifvit dels genom eldsvådor förstörda, dels än af en, än af en annan orsak nedlagda. De förnämsta deribland voro: Kopparmyntningen och kopparverket; men den förra blef, efter att hafva i 2:ne århundraden derstädes bedrifvits, år 1830, förflyttad till Stockholm; och koppartillverkningen har under tidernas lopp så aftagit, att, då densamma, år *1644* uppgick till 12,390 skeppund, besteg den sig år *1744* blott till 5169 och *1844* till 2989 skeppund.

[2]) I Frankrike gjötos deremot, under de första revolutionskrigen, enahanda vapen *af mynt*. År 1796 blefvo t. ex. 10 millioner sous dels med konglig och dels med republikansk prägel nedsmälta och förvandlade till kanoner. För de republikanska mynten, som voro af klock-metall, var detta den *tredje* metamorfosen.

[3]) *Nordencrantz*, Bekymmerslösa stunder, I. sid. 107.

[illegible] eller [illegible] daler årligen utmyntade i *slantar*. — Sedan 1776 års realisation har kopparmynt allenast af sistnämnde slag blifvit utmyntadt: och utgjorde denna förmyntning från 1776 till 1820, uti 4- och 2-skillingsstycken: 416,[illegible] R:dr eller i medeltal 12,2[illegible] R:dr 28 sk. specie. År 1840 utmyntades 32,935 R:dr 45 sk. B:ko i kopparmynt.

Från 1835 till 1850 lefvererades från Myntet till Banken:

92	fjerd.	4 skill.	à 450 R:dr pr skepp.	= B:ko	41,400	R:dr.
299	„	2 skill.	à 300 „	„ „	89,700	„
294	„	1 skill.	à 250 „	„ „	73,500	„
311	„	2/3 skill.	à 250 „	„ „	77,750	„
260	„	1/3 skill.	à 200 „	„ „	52,000	„
114	„	1/6 skill.	à 200 „	„ „	22,800	„

1370 fjerd. à 1 skepp. Stap. vigt, motsv. B:ko R:dr 357,150; hvarjemte från myntverket omedelbarligen utgifvits 40,572 R:dr, så att den årliga förmyntningen af koppar under denna tid utgjort, i medeltal, 26,514 R:dr 38 sk. 4 r:st. B:ko. Sistnämnde år (1850) utmyntades af 29,495 skålpund 25 ort koppar 27,250 R:dr, men år 1852 allenast 14,848 R:dr 8 sk. B:ko, då 17,491 skålp. voro till Myntet lefvererade eller inköpta.

Jemförer man nu dessa uppgifter om förmyntningen under olika tidehvarf, finner man att *guld*-utmyntningen i nyare tider är ansenligt högre än i äldre tider; men att deremot af silfver- och kopparmynt — våra egentliga rörelsemedel i reda penningar — långt mindre qvantiteter nu komma i rörelsen än i allmänhet förr. Då nemligen, i medlet af 18:de århundradet, präglades allenast 4897 dukater årligen, samt i slutet deraf 5486, slogos deraf under sistlidet år 30,461; hvaremot, då i medlet af 17:de århundradet utmyntades: af *silfver* vid pass 113,000 och af *koppar* 180,000 R:dr specie, på 1670-talet: 1,312,000 R:dr af den förra och omkring 100,000 R:dr af den sednare metallen, samt etthundra år derefter omkring 500,000 R:dr i silfver- och 12,000 R:dr i koppar-mynt, uppgår förmyntningen i dessa metaller för närvarande blott till 153,000 R:dr i silfver och 6,000 R:dr, allt specie i koppar. Silfver-myntningen var, såsom läsaren redan torde hafva anmärkt, störst under Carl XI:s tid (1691—1696), likasom kop-

parmyntningen under hans efterträdare (1715—1718). Följande tablå torde kunna tjena till någon ledning för bedömandet af den årliga förmyntningen i dessa tvenne metaller under olika tider.

År		Silfver.	Koppar.	Summa.
1638	Rdr Sp.	25,075.	—	—
1661—65	„ „	113,000.	180,000.	293,000.
1691—96	„ „	1,334,400.	100,000?	1,434,000.
1704—17	„ „	97,864.	258,487.	356,351.
1773—94	„ „	482,655.	12,249.	494,904.
1798—1811	„ „	171,023.	12,249.	183,272.
1843—52	„ „	133,057.	9,943.	143,000.

Då man kan antaga att det i rörelsen cirkulerande klingande mynt öfver hufvud taget alltid står ungefär enahanda proportion till den årliga förmyntningen, fastän detsamma, till qvantitet och värde, naturligtvis betydligt öfverstiger densamma, kan man af dessa uppgifter sluta till det relativa beloppet af Sveriges kontanta rörelsekapital under olika tider; och om man dermed jemförer vår folkmängd och sedelstock — den sednare från den tid, pappersmynt varit gängse i Sverige — finner man lätt att beloppet af det i rörelsen cirkulerande klingande mynt i allmänhet under äldre tider varit långt större än i våra dagar. I jemförelse med några af de näst-föregående åren har visserligen det i omlopp varande silfvermyntet under de 3:ne sednaste åren, i följd af skillingssedlarnes indragning, blifvit något förökadt; men denna förökning är likväl, i förhållande till den omlöpande sedelmassan, alltför obetydlig, för att betaga det ofvan sagda sin giltighet äfven för närvarande tid.

Men det är icke blott i jemförelse med äldre förhållanden inom vårt eget land, utan äfven, och ännu mera, om man kastar en blick på förhållandet i främmanden länder, som vårt nuvarande rörelsekapital i klingande mynt visar sig särdeles obetydligt. Till upplysning härom meddela vi, med förbigående af de osäkra och ofta sins emellan stridiga uppgifter, som man har att tillgå rörande beloppet af det i rörelsen *kringlöpande* myntet, följande tablå öfver sjelfva *förmyntningen* i oli-

ka stater, helst densamma äfven erbjuder sig till en jemfö
med det Kongl. Myntets verksamhet hos oss. Vi erinra
att totalbeloppet af det i Sverige, under de sistförflutn
åren (1843—1852) utmyntade guld och silfver utgjort 301
st. dukater och 1,350,567 Rdr specie, tillsammans (då d
terne, à 102 sk., reduceras till speciemynt) 1,971,486
eller, i medeltal, 197,148 Rdr 22 sk. 9 rst. specie = 59
Rdr 22 sk. 8 rst. Banko.

Öfversigt af förmyntningen af guld och silf under olika tider, i Frankrike, Ryssland, Stor tanien, Preussen, Mexiko, Brasilien och Nor amerikas Förenade Stater.

År	Förmyntningens totalbelopp under nedanstående år.	Årligen utmyntadt guld och silfver.	Värde i Sv Banko af myntning hvarje lan der det sis förda år
		Frankrike.	
	Francs.	Francs.	R:dr B:
1793—1849	5,546,621,658.	99,046,815.	
1848	. . . . . .	139,500,000.	
1849	. . . . . .	233,658,224.	
1850	. . . . . .	c:a 160,000,000.	
1851	. . . . . .	329,036,879.	164,518,
		Ryssland.	
	Rub Silfver.	Rub. Silfver.	
1664—1762	92,580,000.	944,693.	
1762—1796	86,879,000.	2,555,264.	
1796—1801	12,187,000.	2,437,400.	
1801—1826	153,410,000.	6,136,400.	
1826—1851	340,000,000.	13,600,000.	25,783,
		England.	
	Pund Sterl.	Pund Sterl.	
1801	. . . . . .	450,295.	
1811	. . . . . .	312,263.	
1821	. . . . . .	9,951,444.	
1831	. . . . . .	621,645.	
1841	. . . . . .	867,968.	

År	Förmyntningens totalbelopp under nedanstående år.	Årligen utmyntadt guld och silfver.	Värde i Svenskt Banko af förmyntningen i hvarje land under det sist anförda året.
	Pund Sterl.	Pund Sterl.	R:dr B:ko.
1848—1852	19,838,375.	4,959,594.	
deraf 1852	. . . . .	8,931,866.	107,182,392.
	Preussen.		
	Thaler.	Thaler.	
1764—1808	150,685,306.	3,348,562.	
1809—1840	102,823,136.	3,213,223.	
1841—1845	25,552,611.	4,258,768.	
1846—1851	18,285,208.	3,047,535.	5,587,149.
	Mexiko.		
	Dollars.	Dollars.	
1690—1803	1,354,000,000.	11,982,300.	
1784—1805	477,000,000.	22,714,285.	60,571,427.
1845	. . . . .	11,669,371 [1])	(31,112,694)
	Brasilien.		
		Milreis.	
1851	. . . . .	6,824,188.	19,005,735.
1852	. . . . .	4,546,355.	
	Förenta Staterne.		
	Dollars.	Dollars.	
1793—1840	81,226,972.	1,728,233.	
1847	. . . . .	22,595,835.	
1848	. . . . .	5,815,562½.	
1849	. . . . .	11,122,711½.	
1850	. . . . .	3,847,833½.	
1851	. . . . .	62,641,630.	167,054,343.

Till undvikande af alltför stor vidlyftighet, hafva vi i denna tablå icke velat upptaga guld- och silfverutmyntningen särskildt; men vi anse oss likväl böra i förbigående anmärka, att det myntade guldet utgjorde af hela förmyntningen: i *Mexiko* under åren 1784—1805: 5 procent; i *Preussen* från 1764 till 1840, i medeltal 12 proc., under åren 1841—1845: blott

[1]) Denna summa innefattar endast det år 1845 *präglade silfvermynt.*

15, men under perioden 1846—1851: 36 proc.; i *Frankrike* från 1793 till 1849, i medeltal, 28 proc., men år 1850: 50 och 1851: 81 procent; i *Ryssland* under åren 1664—1762: 2½, från 1796 till 1801: 17 samt under perioden från 1826 till 1851: 65 procent; i *Brasilien*, år 1851: 90 och 1852: 82 procent; i *Förenta Staterne*, från 1783 till 1840: 35, under åren 1841—1850: 82 samt år 1851: 96 procent; och i *England* under åren 1828—1832: 98 samt från 1848 till 1852: 97 procent. Såsom vi förut omtalat, är utmyntningen af guld för närvarande äfven i Sverige större än fordom; och den utgjorde under åren 1843—1852 icke mindre än 32,4 procent af hela förmyntningen; men härvid förekommer den väsendtliga skillnad, att *vårt* guldmynt, som endast utgöres af *dukater*, *icke kan sägas ingå i allmänna rörelsen*, för hvilken det är nästan helt och hållet främmande.

Riksbankens förråd af myntadt guld och silfver med svensk prägel var, vid slutet af år 1842, 1,407,213 Rdr 12 sk. specie eller 3,752,568 Rdr 32 sk. Banko, men vid 1852 års utgång allenast 837,755 Rdr specie eller 2,234,015 Rdr 32 sk. B:ko. Skillnaden — 1,518,553 R:dr B:ko, jemte hvad som under dessa tio år blifvit förmyntadt (se pag. 29), utgörande i bankomynt 5,257,296 Rdr — har således under denna tid ur Banken utgått och skulle kunna antagas vara i landet cirkulerande, såvida detsamma icke blifvit nedsmält och förarbetadt till verksilfver eller till utrikes orter exporteradt. Huru förhållandet varit i förstnämnde afseende kan naturligtvis icke med någon visshet utrönas; men, sedan mynt- och verksilfret efter 1830 års myntfot är af olika lödighet, har en sådan nedsmältning så mycken svårighet, att densamma icke torde kunna särdeles högt uppskattas.

Öfver förhållandet med ädla metallers ut- och införsel under de sistförflutna tio åren gifva Commerce-Collegii berättelser följande upplysningar:

			Guld och silfver i mynt och plansar. Införsel.	Utförsel.
År 1843	Banko Rdr		2,000.	2,531,000.
„ 1844	„	„	993,000.	100,000.
„ 1845	„	„	3,681,000.	20,000.

			Guld och silfver i mynt och planšar. Införsel.	Utförsel.
År 1846	B:ko	R:dr	1,863,000.	9,000.
„ 1847	„	„	7,606,000.	332,000.
„ 1848	„	„	14,000.	4,833,000.
„ 1849	„	„	3,000.	2,086,000.
„ 1850	„	„	3,000.	459,000.
„ 1851	„	„	548,000.	164,000.
„ 1852	„	„	—	102,000.
Summa	B:ko	R:dr	14,713,000.	10,636,000.

Häraf inhemtas att *införseln* af ädla metaller för denna tid haft en öfvervigt af 4,077,000 Rdr Bko; och man skulle således — förutsatt att den öfverskjutande införseln icke innefattat större belopp af *Svenskt* silfvermynt, än som motsvaras af den samtidigt skedda nedsmältningen af sådant mynt till verksilfver — hafva anledning antaga att ofvannämnde 6,775,849 Rdr Bko kommit den inhemska rörelsen till godo. Men härvid måste ihågkommas att en betydlig utförsel under denna tid gått på vägar, som icke kontrolleras af tullspecialerne, och att denna utförsel åtminstone under sednaste åren, då utvandringen till Amerika vunnit en så betydande tillväxt, kan antagas betydligt öfverstiga införseln af samma slag [1]). Det

[1]) Man finner icke sällan äfven bildade landsmän drifva den satsen, att utvandringarne från Sverige icke i sjelfva verket utgöra för fäderneslandet någon förlust, emedan desamma för de qvarblifvande och efterkommande blott öppna lättare förvärf och gifva utrymme till desto mera fördelaktig verksamhet. Men man förgäter härvid, att emigranten (vi tala här naturligtvis om den stora mängden) från sitt gamla hem medtager icke blott den materiella frukten af hela sitt föregående lifs verksamhet, jemte allt hvad han genom arf m. m. kunnat förvärfva, utan äfven den kostnad, som direkt och indirekt blifvit af staten nedlagd på hans uppfostran, samt att fäderneslandet dessutom äfven förlorar allt gagn af hans *framtida* verksamhet — en förlust desto större som flertalet af utvandrare befinna sig i sin kraftigaste mannaålder. Sådant allt kan naturligtvis icke blifva staten ersatt, derigenom att en och annan enskild dymedelst erhåller lättare försörjningsutvägar. I allmänhet torde man kunna antaga, att det erfordras en ny mansålders produktion, för att ersätta hvad genom en bortgående generation sålunda gått för ett land förloradt. Om vi emellertid nu blott fästa oss vid de pekuniära kapitaler, som genom emigra-

cirkulerande metalliska myntet i Sverige torde således icke få beräknas så högt. Man torde komma sanningen närmast, om man antager detsamma blott uppgå till omkring en tredjedel af ofvanstående belopp.

Utom Danskt mynt i Skåne samt Norskt vid gränsen emot detta land, cirkulerar i Sverige icke något främmande mynt; men då det, i allt fall, för en stor del af våra läsare torde vara af intresse att, på ett ställe, ega en öfversigt af de allmännaste utländska myntsorters värde i Svenska penningar, och för att derjemte visa deras halt och vigt, i jemförelse med det Svenska myntet, meddela vi följande

Tablå öfver de förnämsta, nu gällande, in- och utländska mynt [1]).

	Vigt i Holl. ass.	Stycken på en Köln. mark fin metall.	Värde i Svenskt Bankomynt. Rdr. sk. rst.
Bayern [2]).			
En Gulden, sedan 1837, till 60 Kreutzer	220,661.	24,500.	— 47. 10.

tionen frångå Sverige, och då man af officiella uppgifter vet att, år 1850, en utvandrare från *Preussen* — så vidt det kunde utrönas — medförde 297 Thaler (544 Rdr 24 sk. Bko), från Würtemberg: 450 Thaler (825 Rdr) och från Bayern 280 Floriner eller Riksdaler Banko, hvaraf man för hvarje utvandrare från dessa länder erhåller ett medeltal af 549 Rdr 40 sk. sistnämnde mynt, finna vi att, då man för sistl. år kan beräkna antalet af dem som för alltid lemnat fosterjorden, till 2 à 3000, samt ingen af dessa kan, öfverhufvud taget, hafva medfört ett mindre kapital än 400 Rdr Bko, fäderneslandet blott på detta sätt och på ett, enda år, genom emigrationen, gjort en förlust af vid pass *en million* Rdr Bko. — Det är en ny, negativ faktor, mot hvilken den progressiva utvecklingen af nationalvälståndet hos oss har att kämpa!

[1]) Denna tablå grundar sig, hvad uppgifterne om myntens halt och vigt beträffar, på den af C. & F. Nobach utgifna "Vollständiges Taschenbuch der Münz-, Maass- und Gewichts-Verhältnisse" &c; Leipzig 1851; men hvad de utländska myntens värde i Svenska penningar beträffar, har förf. vid alla sådane, som hafva kurs å Stockholms börs, tagit ett medeltal af den, som under de sistförflutna tio åren — 1843 t. o. m. 1852 — blifvit för dem noterad, då det i sjelfva verket är kursen, men icke myntets inre värde, som närmast bestämmer dess pris. Blott för de öfriga är värdet utsatt efter myntens halt.

[2]) Enligt en år 1753 emellan Wiener- och Münchener-hofven afslutad

	Vigt i Holl. ass.	Stycken på en Köln. mark fin metall.	Värde i Svenskt Bankomynt. Rdr.	sk.	rst.
Danmark.					
En Specie-Riksdaler, sedan 1813	601,15.	9,250.	2:	34.	8.
En Rigsbankdaler, d:o d:o [1]	300,58.	18.500.	1:	17.	4.
Frankrike.					
Ett 40-franc-stycke . . .	267,389.	20,312.	18:	7.	8.
En franc (sedan 1803) till 100 centimer	102,433.	53,126.	—	22.	10.
Förenta Staterne (i Nord-Amerika).					
En Eagle (guldmynt), sedan 1837, till 10 Dollars . .	347,834.	15,542.	23:	20.	—
En Dollar (silfvermynt) d:o d:o till 100 cents . . .	556,130.	9,721.	2:	26.	—
Grekland.					
En Drachma, sedan 1833, till 100 Lepta	93,150.	58,043.	30:	2.	—
Hamburg.					
En Mark, till 16 skillingar Lübsk kurant	—	27,750.	—	43.	$1\frac{1}{3}$.

---

konvention skulle fina marken *guld* utmyntas till 283 floriner 8 k:rz. $3^{44}/_{77}$ pfenn. samt fina marken *silfver* till 20 fl. eller $13^{1}/_{3}$ konventions- (eller specie-) thaler. Detta är den så kallade *Konventionsfoten*. Men år 1776 antogo Bayern och de närgränsande staterne, Würtemberg, Baden, storhertigdömet Hessen, Nassau, Frankfurt a. M. o. s. v. den s. k. 24-guldenfoten, som likväl egentligen icke var någon särskild myntfot, utan blott ett annat räknesätt af de efter 20-guldenfoten präglade mynten; och den 25 Aug. 1837 ingingo samma stater en mynt-konvention, enligt hvilken fina marken guld skall utmyntas till $342_{,4}$ floriner samt fina marken silfver till $24^{1}/_{2}$ gulden.

[1]) Innefattar 6 mark och 96 skillingar. Hvarje Rigsbankmark motsvarar således, efter de sednare årens medelkurs, rätteligen 10 sk. $10^{2}/_{3}$ rst. Sv. Bko, och hvarje Rigsbank-skilling $8^{1}/_{6}$ rst. Bko; men man räknar vanligen en Dansk mark lika med 16 sk. Rgs och en Dansk skilling lika med en Svensk skilling Rgs. Kursen har äfven under de sednaste 3:ne åren mera närmat sig detta räknesätt. Den utgjorde, 1852: 64 sk. 5 rst. Bko pr Rigsbankdaler.

	Vigt i Holl. ass.	Myckenhet på en Köln. mark fin metall.	Värde i [illegible] Banko. Rdr.	sk.	r.
(En Riksdaler Hamburger-banko		9,[illegible]	2:	33.	5[illegible])
Italien.					
En Lira Italiana	104,[illegible]	51,967	—	17.	4.
En Lira Austriaca, sedan 1823, till 20 kreutzer e. m.	90,[illegible]	50,[illegible]	—	19.	3.
En Scudo Romano, sedan 1833, till 100 Bajochi	—	9,[illegible]	2:	24.	8.
En Scudo eller Piaster, sedan 1818, till 12 Carlini eller 120 Grani	572,[illegible]	10,192	2:	19.	—
En Carlino Neapolitano, d:o d:o, till 10 Grani	95,471	61,1[illegible]	—	9.	7.
Nederländerne.					
En Dukat	72,696	68,113	5:	29.	—
En Gulden, sedan 1839, af 100 cents	203,[illegible]	24,746	—	47.	1.
Norrige.					
En Speciedaler, sedan 1818, till 120 skillingar	601,15	9,[illegible]	2:	28.	—
Ost-Indien.					
En Compagnie-Rupie, sedan 1835	242,62	21,872	1:	—	5.
(En Sicca-rupie	—	—	1:	9.	8.)
Portugal.					
En Krona (Coroa) eller Milree, sedan 1835, till 1000 Reis	616,08	8,615	1:	42.	—
(En Conto de Rees eller Conto = 1000 Milrees	—	—	1875:	—	—)
Preussen.					
En Thaler, sedan 1821, till 30 Silfvergroschen	463,382	14,000	1:	40.	8.

	Vigt i Holl. as.	Stycken på en mark Köln. fin metall.	Värde i Svenskt Bankomynt. Rdr.	sk.	rst.
En Silfvergroschen, sedan 1821, till 12 pfennigen .	45,615.	480,000.	—	2.	11.
Ryssland.					
En Rubel Silfver, sedan 1810 och 1813, till 100 kopek	431,538.	12,994.	1:	43.	—
En Rubel Papper, sedan 1839 fastställd vid en prop. till R. Silfver af $3^1/_2$ till 1 .	—	—	—	26.	—
Schweiz.					
En Franc eller Livre, till 10 Batzen	—	36,371.	—	32.	—
Spanien.					
En Silfver-piaster (peso duro), sedan 1772, till 8 reales de plata mexicana eller 20 reales de Vellon	561,415.	9,674.	2:	25.	4.
En Real de Vellon, till 34 Maravedis	30,89.	199,608.	—	6.	2.
Storbritanien och Irland.					
En Sovereign (guldmynt), sedan 1817, till 20 Shillings (lika med det gamla räkne-myntet: ett Pund Sterling)	166,198.	31,937.	12:	5.	—
(Guinéer, till 21 shillings, präglas icke efter 1817.)					
En Crown eller Krona (silfvermynt) sedan 1816, till 5 shillings	588,303.	8,941.	3:	1.	3.
En Shilling till 12 pence .	117,661.	44,705.	—	29.	$^3/_5$.
Sverige.					
En Dukat, efter 1835 års myntfot	72,522.	68,767.	5:	32.	—

	Vigt i Holl. ass.	Stycken på en mark Köln. fin metall.	Värde i Svenskt Bankomynt. Rdr. sk. rst.
En Specie-Riksdaler, d:o d:o	707,538.	9,169.	2: 32. —
Turkiet.			
Sedan år 1820 har myntförsämringen mer och mer tilltagit, så att den Turkiska Piastern, till 40 Para, numera gäller föga mer än $^1/_5$:del af en piaster från år 1818. Den beräknas nu i allmänhet sålunda	—	250,000.	— 4. 8.
En Kefer eller pung silfver är = 500 piastrar, och en Kitze eller pung guld = 15,000 sequiner eller 30,000 piastrar.			
Österrike.			
En Species-Thaler, sedan 1753, till 2 Gulden . .	583,869.	10,000.	2: 21. 2.
En Gulden eller Florin, till 30 Zwantziger eller 60 Kreutzer	145,967.	20,000.	1: 10. 7.

I närmaste sammanhang med frågan om vårt myntväsendes *närvarande beskaffenhet*, står den om dess *framtida bestånd;* ty ett *godt* myntväsende är blott det som är *fast*, och för att bedöma dess värde, måste man derföre äfven känna garantierne för dess *orubblighet*.

Man har hos oss hittills nästan uteslutande fästat sin uppmärksamhet vid *sedelmyntets* upprätthållande i sitt fastställda värde emot silfver; och detta med allt skäl, då en lika dyr

som rik erfarenhet lärt oss inse vådorne af ett vacklande pappersmynt, samt någon fara för omstörtningar i sjelfva myntregulatorns — silfrets — pris icke varit för handen. Vi komma äfven i det följande att tala om de af Rikets Ständer ingångne förpligtelser i afseende å upprätthållandet af bankosedlarnes silfvervärde; men, sedan Californiens och Australiens nyupptäckta guldlager gifvit massan af de i bruk och omlopp varande ädla metallerne en så utomordentlig tillökning, torde det icke vara ur vägen att undersöka, om icke denna verldshändelse kan hafva något inflytande på sjelfva *silfrets* värde, och om således det Svenska myntväsendet icke tilläfventyrs från detta håll har någon fara att förvänta.

De sistförflutna årens priser å den metall, i följd af hvars ökade produktion man till en början emotsett de största omstörtningar, hafva icke varit egnade att gifva bekräftelse åt dessa farhågor. Då nemligen medelkursen i Hamburg å guld, år 1847, var $433\,^{1}/_{8}$ mark b:ko, och dess förhållande till silfver såsom 15,61 till 1, stod densamma

år 1848 vid $436\,^{3}/_{16}$ m:k, med en prop. till silfver såsom 15,72 : 1,
„ 1849 „ $437\,^{1}/_{16}$ „ „ „ „ 15,75 : 1,
„ 1850 „ $432\,^{13}/_{16}$ „ „ „ „ 15,59 : 1,
„ 1851 „ $425\,^{7}/_{8}$ „ „ „ „ 15,55 : 1,
och „ 1852 „ $428\,^{5}/_{16}$ „ „ „ „ 15,43 : 1.

Det är utan tvifvel häraf som man hufvudsakligen hemtat anledning att betvifla de nya guldtillgångarnes förmåga att öfva något väsendtligt inflytande på våra nuvarande mynt- och prisförhållanden. Man ser att guldpriset under åren 1848 och 1849, då betydliga summor från de nya guldgrufvorne i Californien redan voro bragta i omlopp, varit i *stigande*, i stället för att falla; att det väl icke sedermera kunnat bibehålla samma höjd, men år 1851, då det stått lägst, dock varit högre än (för att taga ett exempel från de nästföregående decennierne) år 1818, då kursen å denna metall varit $419\,^{1}/_{4}$ mark Hamb. b:ko pr fina marken, och förhållandet till silfver såsom 15,11 till 1, samt att detsamma under sistlidet år (1852) åter höjt sig samt till och med öfverstigit 1840 och 1841 årens priser ($428\,^{1}/_{8}$ m:k = 15,43 : 1 och $427\,^{5}/_{8}$ m:k = 15,41 : 1).

Man slutar häraf, att det så högt utropade guldflödet, så att sig förrunnit i sanden, att den stora massan af redan i omvarande ädla metaller gjort detsamma omärkligt eller åtminstone oskadligt, och att nutidens stora industri och handelsrörelse äro mäktiga nog att konsumera äfven större massor i dessa metaller [1]).

Månne likväl, om icke andra, mäktiga orsaker varit för handen, dessa allena skulle hafva varit och vara tillräckliga att uppehålla priset å en metall, hvars produktion *inom få år* blifvit nära fyrdubblad [2]). Det är sannt att folkmängd, industri och handel under det sistförflutna århundradet tilltagit i långt större progression än det cirkulerande metalliska myntet [3]); men den stegrade produktionen af guld och silfver kan icke anses såsom en obetydlighet emot de förutvarande tillgångarne uti samma metaller [4]), och sedan man lärt sig att

---

[1]) Till denna åsigt sluter sig Finans-komitén, som uti sitt den 8 April innevarande år afgifna Betänkande, sid. 7, anser tillförseln af guld från Kalifornien och Australien ringa emot den i myntad form omlöpande myckenheten af guld- och silfver-mynt (hvilken dock dervid beräknas till allenast 1800 millioner Rdr silfver), jemte banksedlar (beräknade till ett belopp af 1561 millioner Rdr silfver), samt att, om densamma skulle komma att fortfara, guldets fallande i pris likväl, såsom efter Amerikas upptäckt, skulle ske gradvis under en längre tidrymd, hvarföre och då guldpriset i London under de 2:ne sednaste åren hållit sig oförändradt vid myntpriset samt priset på silfver icke heller mycket omvexlat, Komitén förmenat, det en förändring i guldets värde, om också ledande till hvälfningar i de länder, som hafva guld till värde-måttstock, i allt fall ej komma att medföra samma olägenheter för dem, som dertill hafva endast silfver, i följd hvaraf någon våda för Sveriges myntförhållanden i detta hänseende icke vore att befara.

[2]) År 1847 uppskattades guldproduktionen öfver hela jorden till 203,900, 1852 till 800,000 Köln. mark.

[3]) Värdet af de fyra staterne Storbritaniens, Frankrikes, Rysslands och Förenta Staternes internationella handelsrörelse uppskattas, efter officiella källor, för år 1750 till vid pass 510 millioner Rdr Bko, för 1850 deremot till 5,500 millioner Rdr s. m. — således ett mer än tiofaldigt tilltagande. Europas och Förenta Staternes befolkning har på 50 års tid förökat sig med mer än 80 millioner menniskor.

[4]) Uti ett tillägg till 2:dra bandet af John S. Mills »Grundsätze der po-

af *krediten* draga icke blott samma nytta, utan till och med, i vissa fall, *större* fördelar, än det klingande myntet förmår gifva; då bruket af vexlar, banknoter och andra kreditpapper i alla civiliserade länder vunnit den utsträckning, att de till en stor del intagit det redbara myntets plats, och då man icke under dessa sednaste åren förmärkt något aftagande i detta bruk, kan man då antaga, att behofvet af cirkulationsmedel blott under loppet af dessa få år skulle så hafva stigit, att detsamma kunnat taga en så plötslig och stark förökning af de ädla metallerne i anspråk, utan att dermed känna sig öfverfyldt, utan att varupriserne deraf skulle lida någon rubbning? — Man erinre sig vidare att, efter upptäckten af Potosis grufvor (omkring år 1545) uppstod ett raskt och betydligt prisfall i de ädla metallerne, eller, hvilket är detsamma, ett stigande i alla varupriser; och då, omkring medlet af förra århundradet, de Brasilianska guldgrufvorne under några år gifvit en större afkastning, sjönk genast guldets värde, i förhållande till silfver, för längre tid från c:a 15,20 till 14,50. Likväl hafva hvarken Potosis eller — ännu mindre — Brasiliens grufvor, under sina rikaste perioder, gifvit någon jemförlig afkastning med den som nu kommit på verldsmarknaden från Californiens och Australiens guldfält. Denna märkvärdiga stabilitet i guldpriset torde således otvifvelaktigt hafva sin grund i vissa särskilda, mäktigt verkande momenter; och dessa äro, efter sakkunnige författares sammanstämmande omdö-

---

litischen Oekonomie» har Ad. Soetbeer beräknat summan af det i Europa, Förenta Staterne och de Brittiska kolonierne befintliga förråd af ädla metaller,

vid slutet af 16:de århundradet till 750 millioner thaler,
„ „ „ 17:de „ „ 1500 „ „
„ „ „ 18.de „ (1790) „ 2300 „ „
vid 1848 års ingång „ 3000 „ „
samt vid början af år 1853 „ 3600 „ „ eller

6,600 millioner Rdr Bko. Efter denna beräkning, som synes vara med sorgfällighet uppgjord, ehuru det ligger i sakens natur att den icke kan göra anspråk på någon högre tillförlitlighet, skulle således totalförrådet af det i ofvanstående länder cirkulerande metalliska medium (barrer och mynt) under de sednaste åren blifvit förökadt med *en femtedel* af hela sitt förutvarande belopp.

me [1]), myntlagarne och de dubbla myntsorterne i Förenta Staterne och Frankrike. Ty då i en stat tvenne myntmetaller hafva lika giltighet såsom betalningsmedel, och således hvar för sig kunna användas till bestridande af rörelsens alla behof, måste i längden dock blott den ena af de båda metallerne, nemligen den, som för tillfället på verldsmarknaden drager ett lägre pris än det lagligen normerade förhållandet, förmedla penningecirkulationen, och den andra blifva behandlad som vara. Det är nemligen naturligt att, då valet är fritt, ingen skall så misskänna sitt intresse, att han vid köp eller liqvider betalar mera än han behöfver. Likasom derföre, då guldpriset varit högt, det icke kunnat falla någon in att betala en skuld med guldmynt, då han för sådana kunnat tillvexla sig det erforderliga beloppet i silfver med en à två procents vinst, så måste äfven, under omvändt förhållande, så snart en större tillgång på guld, och ett ringa sjunkande i dess hittillsvarande värdeförhållande till silfver yppade sig, guldmyntet erhålla en tendens att träda i stället för silfret, med undantag allenast af den del deraf, som antingen, såsom skiljemynt, icke kunde ersättas genom guldmynt, eller genom afnötning redan till sitt inre metallvärde förlorat alltför mycket af den ursprungliga myntfoten. I Förenta Staterne, der guldmyntets lagliga värde i förhållande till det fullhaltiga silfvermyntet är såsom 1 till 15,98, måste detta inträffa omedelbart efter den Californiska guldskördens begynnelse, och denna omständighet har icke mindre än den lifliga, direkta handelsrörelsen varit en hufvudorsak, att den vida större mängden af californiskt guld tagit sin väg till Förenta Staternes myntverk. I Frankrike var förhållandet enahanda, blott med den skilnad, att öfvergången från silfver- till guld-cirkulation här hvarken skett så hastigt eller så omfattande som i Förenta Staterne, emedan guldets lagliga värdeförhållande der är betydligt lägre, nemligen såsom 1 : 15½, samt Frankrike, bland alla stater, har det största myntförrå-

[1]) *A. Soetbeer:* "Andeutungen in Bezug auf die vermehrte Goldproduction und ihren Einfluss;» Hamburg 1853.

Leon Faucher: "De la production de l'or", uti Annuaire de l'Economie politique et de la Statistique pour 1853; Paris 1853.

det. Så länge nu substitueringen af guldmynt i stället för femfrancs-stycken ännu försiggår i Frankrike, samt guldcirkulationen i Förenta Staterne icke är fullständigt genomförd, kan icke guldets värde sänka sig betydligt.

Men hvar och en finner att dessa 2:ne momenter blott inom en viss, icke synnerligen långvarig period kunna utöfva en så mäktig inflytelse; och *derefter* torde, efter all sannolikhet, en ansenlig värdeförminskning i guldet inträda [1]. Skall *silfret* då i samma mån *fördyras*, eller — *indragas i guldets prisfall?*

Det torde kunna antagas såsom afgjordt att, om de nuvarande produktionsförhållandena inom dessa båda metaller komma att fortfara, guldet måste komma att falla, i jemförelse med silfret, eller — som är detsamma — det sednare stiga i värde, i förhållande till guldet; ty det låter icke tänka sig, att sådane qvantiteter af guld, som åren 1851 och 1852 bragt i dagen, skulle år efter år kunna försättas och bibehållas i omlopp till samma kurs emot silfver, som varit gällande på en tid, då produktionen af sistnämnde metall var nästan *lika stor* som den nuvarande, men guldproduktionen blott *en fjerdedel* af hvad den numera är [2]. Men den oundgängliga

[1]) Om man jemförer medelpriset å guld under det sistförflutna året med enahanda pris under en längre föregående period, såsom den från och med 1816 till och med 1847 — hvilket naturligtvis gifver en säkrare grund för bedömandet af den nya guldproduktionens verkan — finner man att, då medelpriset under sistnämnde period uppgick till 434 1/4 mark b:ko ($15,_{65}$: 1), utgjorde detsamma, år 1852, 428 5/16 m:k ($15,_{43}$: 1), hvaraf synes att guldet på dessa fem år undergått en värdeförminskning af $1,_{3}$ procent.

[2]) De nya guldupptäckterna i Amerika och Australien hafva i sjelfva verket tillvägabragt en fullkomlig omkastning i de ädla metallernes inbördes produktionsförhållanden.

Michel Chevalier (Cours d'Economie politique. III. La monnaie. Paris 1850) har, till en del (nemligen för tiden från 1492 till 1803) med stöd af Alex. v. Humboldts uppgifter, men föröfrigt på grund af sjelfständiga undersökningar, meddelat följande beräkning öfver produktionen af ädla metaller, från Amerikas upptäckt till 1848. De uppgifna värdebeloppen äro af oss reducerade i Svenskt mynt.

följden af ett sådant sjunkande i guldvärdet måste blifva än, att kapitaler och arbetskraft med större fördel och begär vända sig till silfvergrufvornes bearbetning, samt att mindre gifvande guldvaskerier eller bergverk, som under sakernes ny

---

	Guld.	*Silfver.*
Från Amerikanska grufvor Rdr Bko	4,952,000,000.	13,132,000,00
Från länder utom Amerika » »	2,200,000,000.	1,509,000,00
Tillsammans » »	7,132,000,000.	14,641,000,00

Tillsammans alltså 21,793,000,000 Rdr Bko (ett från Medeltiden återstående förråd af 148 millioner inberäknadt), hvaraf, till vigten, 33 procent komma på guldet och 67 procent på silfret.

Efter vigt gifver denna beräkning i allt:

Guldproduktion 17,977,699 mark (3 procent).

Silfverproduktion 580,334,554 mark (97 procent).

Den årliga guld- och silfverproduktionen i början af detta århundrade, äfvensom omedelbart före upptäckten af de Californiska grufvorne, uppskattas af Hr Chevalier sålunda:

	Guld.		*Silfver.*	
	år 1801 mark.	år 1847 mark.	år 1801 mark.	år 1847 mark.
Amerika	59,866.	64,997.	3,420,912.	2,999,584.
Andra verldsdelar	41,478.	242,244.	427,614.	1,171,662.
Tillsammans	101,344.	307,241.	3,848,526.	4,171,246.

Till vigten komma härefter:

	år 1801:	år 1847:
på guldproduktionen:	$2,_{6}$ proc.	$6,_{9}$ proc.
„ silfverproduktionen: . . .	$97,_{4}$ „	$93,_{1}$ „

Till värdet uppkomma derefter följande förhållanden:

	år 1801:	år 1847:
Guldproduktion:	40,333,333 Rd. Bko (29 pr.)	122,283,333 Rd. Bko (53 pr.)
Silfverproduktion:	98,816,667 „ „ (71 „)	107,066,667 „ „ (47 „)
Tillsammans	139,150,000 Rd. Bko (100 „)	229,350,000 Rd. Bko (100 „)

Medan silfverproduktionen alltså under det sistförflutna halfva århundradet bibehållit sig temligen oförändrad, hade deremot guldskörden stigit till tredubbla beloppet, och medan för 40 till 50 år sedan det årligen tillkomna värdebeloppet af silfret mer än dubbelt öfvervägde guldets värde, hade deremot redan före 1848, medelst de Ryska guldvaskerierne, värdet af det årligen nyvunna guldet blifvit något högre, än det af silfret.

Öfver guldproduktionen *efter* upptäckten af de Californiska och Australiska guldlagren meddela vi, efter Engelska tidningar, följande uppgifter:

ordning icke mera afkastade vanlig arbetslön och kapitalvinst, komma att tillsvidare öfvergifvas. Under det att sådant kommer att i någon mån motverka guldprisets sjunkande, skall emedlertid en ökad tillgång på silfver gifva priset å denna

---

	år 1848 mark.	år 1849 mark.	år 1850 mark.	år 1851 mark.
Californien	25,000.	75,000.	375,700.	480,000.
Australien	—	—	—	20,000.
Ryssland	121,200.	107,100.	104,300.	108,200.
Andra länder	76,000.	76,000.	77,000.	77,000.
Tillsammans	222,200.	258,100.	557,000.	685,200.

Hvad produktionen af silfver beträffar uppskattas densamma af Hr Birkmyre (i en uppsats i Times) för åren 1846, 1850 och 1851:

År	Mexiko mark.	Det öfriga Amerika mark.	Andra länder mark.	Tillsammans mark.
1846	1,617,000.	888,000.	595,000.	3,100,000.
1850	2,563,000.	894,000.	728,000.	4,185,000.
1851	—	—	—	4,358,000.

Till vigten var således produktionsförhållandet: 1846: Guld (192,200 mark) 5,8 och Silfver 94,2 procent. — 1850: Guld 11,1 och Silfver 88,9 procent. — 1851: Guld 13,6 och Silfver 86,4 procent.

Till värdet ställde sig produktionen af dessa metaller, i runda tal, som följer:

År	Guld Rb.	Silfver Rb.	Tillsammans Rb.	Procent-förhållande. Guld.	Procent-förhållande. Silfver.
1846	75,700,000.	79,600,000.	155,300,000.	49	51
1847	80,300,000.	82,500,000.	162,800,000.	50	50
1848	87,450,000.	82,500,000.	169,950,000.	51	49
1849	102,750,000.	85,300,000.	188,050,000.	55	45
1850	219,800,000.	107,400,000.	327,200,000.	67	33
1851	262,900,000.	111,800,000.	374,700,000.	70	30

Under år 1852 har, efter alla underrättelser, summan af det tillkomna guldet, isynnerhet genom den utomordentliga utsträckningen af den Australiska guldproduktionen, varit ännu mycket högre, än den af år 1851; och i analogi med guldproduktionens stigande i Californien, torde densamma under innevarande år blifva fördubblad.

Förhållandet emellan de båda ädla metallernes produktion har således undergått en utomordentlig förändring. Medan, i början af detta århundrade, det årligen vunna qvantum guld förhöll sig till silf-

hufvudsakliga [illegible] är vårt penningeväsende. Det skulle ligga till [illegible] att [illegible] en [illegible], om en sådan värdeförminskning kan inträffa, men vi äro långt ifrån att misskänna vigten af de [illegible] och betydande momenter, som länge skola uppehålla och återvända till någon del afsevärda den flod af guld, som nyligen utgjutit sig öfver penningemarknaden; vi hafva blott velat antyda, att detta fenomen icke med säkerhet torde kunna frånkännas all betydelse för våra förhållanden, och vi hafva trott att en enkel framställning af de faktiska förhållandena i ett ämne, som för närvarande ådrager sig hela den civiliserade verldens uppmärksamhet, icke skulle vara ovälkommen äfven för dem af våra läsare, som icke anse detsamma vara för oss af rent, praktiskt intresse.

[illegible] II. p. 88 yttras följande: »Så snart guldet, om det också skulle blifva produceradt i än så stort öfverflöd, icke [illegible] skall blifva den lättaste metallen, måste en förökning deraf förminska värdet af den mindre ädla metallen. Öfverflöd på guld skall förringa silfrets värde, och de naturliga förhållandena måste skall [illegible] af silfver för cirkulationen, hvad man och må göra, för att upprätthålla dess värde.» — Äfven Leon Faucher yttrar, i sin ofvannämnde afhandling, sur la production de l'or, sid. 433, efter att hafva förklarat sig anse någon förändring i de tvenne ädla metallernas inbördes förhållande icke vara nära förestående: »Om någon revolution hotar oss från denna sida, är det långt snarare en gemensam och samtidig förminskning af de *båda* metallernas värde.»

Om Sveriges Bankväsende.

Den Svenska Riksbanken eller, såsom den officiellt benämnes, *Rikets Ständers Bank*, är den äldsta penninge-institution, Sverige för närvarande eger, och den kan äfven berömma sig af att vara den äldsta Bankinrättning i hela Norden [1]). Men

[1]) Danmarks första Bankinrättning, den "Kiöbenhavnska Assignations-Vexel- och Laane-banken" öppnades först i Mars 1737, och dess nuvarande "National-bank" inrättades år 1818. — Den Ryska Assignat- eller Assignations-banken i Petersburg grundlades år 1768, och Finska banken i Helsingfors år 1811. Norges första bankinrättning, den s. k. "Rigsbanken" upprättades i Christiania år 1813, och den nuvarande "Norges Bank" i Trondhiem. år 1816.

Voltaire påstår i sin historia öfver Carl XII att Svenska Banken är *den äldsta* i Europa; men denne ryktbare författare är, som man vet, icke synnerligen stark i kronologien. I sjelfva verket är vår Bank, till åldern, den 7:de i ordningen bland alla kända Banker i hela verlden, såsom följande tablå öfver de förnämsta Bankers i Europa och Amerika stiftelseår utvisar.

Banker blefvo inrättade:

I Genua	*1407.*	*I Dublin*	*1783.*
„ Venedig	*1587.*	*„ Paris*	*1800.*
„ Amsterdam	*1609.*	*„ Stuttgart*	*1802.*
„ Hamburg	*1619.*	*„ Neapel*	*1808.*
„ Nürnberg	*1621.*	*„ Helsingfors (utvidgad 1817)*	*1811.*
„ Rotterdam	*1635.*	*„ Christiania (återupprättad i Trondhiem år 1816)*	*1813.*
„ Stockholm (förnyad 1668)	*1656.*	*„ Philadelphia*	*1816.*
„ London	*1694.*	*„ Lissabon*	*1822.*
„ Edinburgh	*1695.*	*„ Warschau*	*1828.*
„ Wien (dito 1816)	*1703.*	*„ München*	*1834.*
„ Köpenhamn (dito 1818)	*1736.*	*„ Brüssel*	*1835.*
„ Berlin	*1765.*	*„ Constantinopel*	*1852.*
„ Petersburg	*1768.*		
„ Madrid	*1782.*		

[illegible] Bank var äfven [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [1]). [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] på [illegible] [illegible] till [illegible] och [illegible] för de [illegible] [illegible] för [illegible] i Tyskland och [illegible] [illegible] [illegible] [2]).

Rikets Ständers Bank var likväl icke den första inrättning af detta slag i Sverige. Den föregicks af ett enskildt företag, eller en Privat-bank, till bedrifvande af hvars rörelse ett privilegium, lydande på 30 år, den 30:de November 1656 blifvit utfärdadt för Commissarien *Johan Palmstruch* och hans meddelegare [3]). Men denna Bank hade icke lång varaktighet. Genom oförsiktig administration och för vida sträckt utlåning kom densamma, redan år 1664, på obestånd: och den 22 Juli 1668 dömdes Palmstruch, "emedan han vid direktionen af banko-verket sig märkeligen hade förgripit"; att vara sina privilegier förlustig [4]).

Carl XI:s Förmyndareregering, sjelf obeslutsam, hänsköt nu till Rikets Ständers "goda betänkande" frågan, om banken skulle falla eller återupprättas. De bestämde sig för det senare alternativet och begärde hos K. Maj:t att få taga banken under sin "disposition och anordning"; hvarpå Kongl. Maj:t

---

[1]) *Encyclopédie du droit*, art. *Banque*, af M. Gautier.

[2]) *Dictionnaire de l'Economie Politique*, art. *Banque*, af Ch. Coquelin; Paris 1851.

[3]) Dessa meddelegare utgjordes nästan uteslutande af embetsmän. Reglementet var grundadt på solida, bankmessiga föreskrifter, i det Vexelbanken skulle befatta sig endast med *deposit-* och *giro-rörelse*, samt Lånebanken allenast med utlåning på *reel pant*. Endast den obegränsade omsättningen på oförderflig pant, hvilken "icke skulle anses förlåten, utan stå och oförsåld blifva, så länge räntan ordenteligen betaltes", kunde anses betänklig. Kontrollen öfver att banken bedref sin rörelse i enlighet med reglementet var öfverlemnadt åt dåvarande Riksskattmästaren, under benämningen "Öfverinspektor". *Skogman*, Anteckningar om R. St. Bank; Stockholm 1845, I. sid. 8.

[4]) Palmstruch blef äfven dömd att ersätta all af hans förvaltning härfluten skada och förlust samt att derefter gå i landsflykt. I anseende till bristande tillgångar blef domen förvandlad till lifsstraff, hvarifrån han dock år 1670 blef benådad.

genom öppet bref af den 17 September 1668, fann för godt "*uppdraga och öfverlåta samtliga Rikets Ständer ofvanbemälte Vexel- och Lånebank sig att antaga och öfver dess upprättande, anläggning och förvaltning förordna och sluta, som de till Verkets befrämjande och för det gemena bästa pröfva nyttigast och rådligast vara.*"

Detta är Bankens äldsta urkund och utgör grundvalen för det stadgande, som efter enväldets upphörande finnes intaget i sednare tiders regeringsformer, att nemligen: "Riksens Ständers Bank skall förblifva hädanefter, såsom den hittills varit, under Riksens Ständers egen garantie och vård" [1]).

Fem dagar derefter, den 22 September 1668, utfärdades "Rikets Ständers Beslut och Förordning om Banken", som ännu i dag betraktas såsom detta Verks egentliga Grundlag, och hvaruti Ständerna "på det kraftigaste" förbundo sig att "Bankoverket *försvara, beskydda och handhafva*, så att den, som antingen sjelf några penningar i Banken insätter, eller ock af hvarjehanda tillfällen bekommer deri någon avance, skall ofelbart och utan någon invändning kunna deröfver efter sitt eget goda nöje råda;" hvarjemte de lofvade och försäkrade, "*att hvar och en, som hade någon avance i Banken, skall kunna den disponera, icke annorlunda, än han hade samma penningar uti sitt eget hus, kontor och låda.*"

Denna förordning innehöll äfven åtskilliga föreskrifter om bankens styrelse och förvaltning, hvilka dels ännu äro i gällande kraft, dels visa detta Verks "ursprungliga skick och bestämmelse", hvartill man i sednare tider så ofta velat återföra detsamma; och vi anse oss derföre här böra anföra de i samma lag stadgade hufvudgrunder för Bankens framtida verksamhet; men då dessa hufvudgrunder icke kunna framställas mera redigt och kort, än desamma redan blifvit skildrade af 1823 års Banko-Utskott, uti ingressen till dess vid samma års riksdag afgifna förslag till banko-reglemente, tro vi oss göra läsaren en tjenst med att här intaga denna Utskottets beskrifning.

[1]) *F. B. v. Schwerin:* Författningar rörande Banko-verket; Stockholm 1828.

"Banko-verkets föremål, sådant det uti Rikets Ständers beslut och förordning om Banken af den 22 September 18[illegible] finnes uttryckt och tillkännagifvet, är:

A. *I egenskap af Depositions- och Vexel-bank.*

Att för allmänhetens säkerhet, nytta och beqvämlighet emottaga penningar af en hvar som sådant åstundar, deröfver föra räkning, och dem vid anfordran insättaren tillhandahålla, så att handel och rörelse må underlättas genom de deri utfärdande assignationers och invisningars kredit, kraft och eftertryck; samt dessförutan jemväl till säkert förvar mot vådliga händelser och tillgrepp, under försegling emottaga och vårda, såväl kontanta penningar som annan flyttbar egendom.

B. *I egenskap af Låne-Bank.*

Att dels upplåna fruktlöst liggande kapitaler, dels på drägliga vilkor, emot fullgod säkerhet, biträda lånebehöfvande med understöd, till befordran af handelns och alla nyttiga näringars uppkomst och förkofran, förebygga ocker och obilliga intressens beräknande enskilde emellan.

C. *I egenskap af allmän Stats-anstalt.*

1:o Att det inländska myntet må bibehållas vid dess rätta och skäliga valör, samt fremmande myntsorters obilliga och egenmägtiga stegrande hindras och förekommas.

2:o Att uti den genom låne-operationerne årligen inflytande och besparda vinst, en nödhjelps- och tillgångskassa må beredas, hvaröfver Rikets Ständer ega att till K. Maj:ts och fäderneslandets heder och nytta samt allmänt gagneliga ändamål disponera."

Vi skola i det följande söka lemna en i korthet affattad, men, så vidt möjligt, faktisk och systematisk framställning af Bankens tillstånd och verksamhet under olika tider i alla dessa hänseenden; men, då Bankens skyldighet att upprätthålla myntvärdet, hvarigenom alla andra värden bestämmas och på hvars grund all eganderätt hvilar, bildar den vigtigaste af alla dess funktioner, anse vi oss först böra taga i betraktande

I. *Rikets Ständers Bank, i dess egenskap af allmän Statsanstalt.*

Det första vilkor, som i nyare tider anses erforderligt för hvarje Bank-inrättning, äfven den minsta — *fond* för dess blifvande rörelse — synes icke hafva blifvit iakttaget hvarken vid Palmstruchska eller den nuvarande Riksbankens stiftelse. 1656 års privilegium för den förra, likasom de år 1668 af Konung och Ständer utfärdade Beslut om den sednare nämna ingenting om något tillskjutet kapital[1]); båda dessa banker synas hafva efterhand bildat sina fonder ur den vinst, som uppkommit af rörelsen sjelft; och denna har, till en början, i den *Palmstruchska* banken åtminstone *hufvudsakligen* samt uti *Riksbanken uteslutande* bedrifvits med statens och enskildas dels i Vexelbanken och dels i Lånebanken insatta medel.

Redan uti 1656 års privilegium hade regeringen tillåtit och befallt att alla tullmedel skulle i banken inlefvereras, och K:gl. M:ts "nådiga Försäkring öfver Banco" af d. 17 Sept. 1668 tillade Banken, utom denna förmån, äfven följande, neml. att *Kronans inkomster äfven utom Stockholm* skulle, efter plägad kommunikation med Kammarkollegium, kunna till Banken indragas; att Kronans *kopparränta*, antingen den förmyntades eller icke, skulle gå igenom Banken; att vinsten af *Myntverket* och den Kronan förbehållna *styckehandeln* skulle till Banken öfverlemnas, äfvensom att *Stockholms* stads *inkomster, arfsmedel* och *serskilda inrättningars* medel tillika med *penningar, som*, efter domstolars beslut, *borde deponeras*, skulle insättas i samma Verk. Härigenom, och i följd af Rikets Ständers garanti (se ofvan sid. 55), vann Banken straxt förtroende hos allmänheten; penningar tillflöto i ymnighet [1]) och

---

[1]) Eget nog är att, sedan vi hos både äldre och nyare, *inhemska* författare förgäfves sökt någon upplysning om beloppet af Palmstruchs fondkapital, finna vi hos en utländning, *Mac Culloch*, uppgifvet, att Palmstruch grundat sin bank på ett emot 4 procents ränta upplånadt kapital af 300,000 species. "Universal-Lexicon für Kaufleute, nach dem Englischen s J. R. Mac-Culloch; Augsburg 1835; 1:ster Band, pag. 121.

[1]) Till penningars emottagande öppnades Vexelbanken den 3 November 1668 och Lånebanken den 12 i samma månad; och vid årets slut,

[illegible]

[illegible]

[illegible] Myn- och Finanswerkens; Stockholm 1770. 2:dra uppl. sid. 12.

²) [illegible] nya [illegible], på hvilka lån nu medgåfvos: förut belånades endast fastigheter, ädla metaller och vissa [illegible] köpmannavaror, voro. [illegible] 173[illegible], jern, [illegible], enligt Kongl. Kungörelsen den 8 Maj 1739, segelduk, ull, silke och hvita kattuner m. fl. rudimaterier och manufakturvaror. Till lättnad i lånerätten, afskaffades i samma K. Kun-

till ett ändamålslöst och olyckligt krig, föranledde en stark sedelutgifning; och då man snart derefter äfven vidtog den besynnerliga åtgärden att medelst premier uppmuntra utskeppningen af landets redbara mynt [1]), var det naturligt att Ban-

görelse *skyldigheten att ställa fyllnadsborgen* för lån på stadsjord, frälse- och skattebruk med egen kolttillgång för minst halfva tillverkningen, samt säterier och frälsehemman, som, det oaktadt, fingo i vissa fall belånas ända till $^{3}/_{4}$ af värdet; hvarjemte belåningen på jern och andra metaller *utsträcktes ända till* $^{7}/_{8}$ af värdet. År 1741 blef räntan, ifrån 6 procent, nedsatt å lån emot fastigheter och rörlig pant till 5 samt å belånade Lånebanco-obligationer till $4^{1}/_{2}$ procent.

[1]) Efter det att Ständerne, vid 1734 års riksdag, afslagit ett från Holland gjordt anbud att, emot 1 Riksdaler Holländsk courant för hvarje 9-dalers plåt, inlösa bankens plåt-kapital, på den grund att samma kapital, "i anseende till dess ovighet, ansågs tjenligast till bankomynt (Utkast till en Svensk Mynt- och Financehistoria, l. c. sid. 15), lemnade Kongl. Maj:t redan två år derefter (1736) "på sine trogne handlande undersåtares föreställning" en hvar frihet att, mot erläggande af $^{1}/_{8}$ procents rekognition, utskeppa myntade kopparplåtar; och genom Kongl. Kungörelsen den 5:te Maj 1739 stadgades derpå, det skulle icke allenast rekognitionsafgiften upphöra, utan ock den som på en gång utsände myntade kopparplåtar utöfver 5 skeppund, undfå 10 daler kopparmynts premium för hvarje skeppund! — Man gjorde sig till och med ett nöje af att uträkna, huru lång tid som skulle erfordras, innan hela rikets supponerade tillgång af plåtar (50,000 skeppund) skulle vara förflyttad på fremmande botten!

Hvad egentliga meningen härmed varit, är svårt att inse, emedan förebärandet att man dermed afsåg att införskaffa silfver i stället, synes motsägas icke blott af utgången, då silfret uteblef, utan ännu mera af underlåtenheten att föreskrifva sådant såsom vilkor f ö belöningens erhållande; och då man sammanlägger dessa åtgärder med Carolinkapitalernes (Lånebanko-skuldens) uppsägande (1739 och 1741), känner man sig verkligen frestad att instämma uti Grefve B. v. Schwerins förmodan (Förff. rörande Bankoverket, sid. 123), att utländske kapitalister, som under det räntan här i landet var ovanligt hög (ännu 1738: 9 procent), i Banken insatt sina reda penningar, för att med de derföre erhållne transport-sedlar idka låne-rörelse, under åren 1739—1741, då kriget med Ryssland redan var beslutadt, bemödade sig att bringa sina reella kapitaler i säkerhet, och att de dervid njöto understöd af en complaisant eller kortsynt regering. Premierna blefvo väl snart återkallade, men man hade nu tillräckligt lärt känna vinsten af en sådan handel, hvilken derföre äfven sedermera — emedan kopparn stod i temligen högt pris utrikes — forsattes lika ifrigt, så att på ett

ken slutligen skulle blifva urståndsatt att inlösa sina sedlar. Vid slutet af år 1745 utgjorde bankens skuld för upplånta kapitaler, hvilka när som helst kunde i banken belånas och sålunda åter uttagas, 4,443,403 daler s:mt, och Vexelbanko-skulden 9,704,279, tillsammans öfver *14 millioner* (14,147,682); hvaremot reela fonden bestod endast af 970,260 daler i silfvermynt och 406,000 daler kopparmynt i plåtar (tillsammans något öfver *en million* — 1,105,353 — daler s:mt), af hvilka sistnämnde likväl förrådet hade utgjort, år 1737: 13,500,000 och ännu 1743: 3,000,000 daler kopparmynt.

I samma mån det reela myntet försvann ur bankens hvalf och ur landet — man hade, liksom om man alldeles velat förstöra Bankens metalliska styrka, år 1743 upphäft de handlandes år 1719 stadgade skyldighet att betala den ingående stora sjötullen med dukater eller silfver, hvilken inkomst var hypothiserad till Banken — föll naturligtvis sedelmyntet i vanpris. Alla, som hade fordringar i banken, skyndade att uttaga sina plåtar; och sedan regeringen, den 25 Febr. 1745, utfärdat förbud emot agios tagande emellan plåtar och bankosedlar (vid bot af 25 för 100:de), samt, uti skrifvelse till Bankofullmägtige af den 5 påföljde Oktober, förordnat att Banken tills vidare ej finge utlemna "stora summor af plåtar eller silfvermynt i sänder, utan allena små poster, som jemte sedlar och slantar kunna fordras till skiljemynt," såg K:gl. Maj:t sig slutligen, den 23 i samma månad, nödsakad "*tillåta, det banken tills vidare ej må utlefverera mera i plåtar, än till oundgängligt skiljemynt betarfvas, när slantar ej äro att tillgå.*" [1]) Tillika kungjordes att Banken, till lättnad i rörel-

enda år kopparplåtar till ett värde af 13,124,616 d:l. k:mt, utgörande $^{2}/_{3}$ af den utelöpande sedelstocken, utskeppades. Ändtligen — då det var för sent — blef all utförsel af myntplåtar strängdt förbuden (K. Förordn. den 25 Jan. 1743, hvilken sedermera flera gånger förnyades och skärptes). Men då fanns föga mera koppar att utskeppa. Öfver 30 tunnor guld i plåtar hade redan utgått ur banken. (Secreta Utskottets Betänk. af den 22 Mars 1765.) Enligt tullspecialerne utfördes, 1740, plåtar för 84,260 d:lr s:mt, 1741 för 106,897 d:lr, 1743 för 282,051 d:lr, 1744 för 834 d:lr.

[1]) Märkvärdigt nog är att, samma år och i samma månad, då *vår* Bank inställde sina betalningar, fann *Danska* Banken sig föranlåten att gö-

sen, åtagit sig att hädanefter utgifva sedlar äfven på 6, 9 och 12 daler kopparmynt.

Liksom om detta steg icke varit tillräckligt att störa förtroendet till det representativa myntet, utvidgades derjemte Bankens lånerörelse och sedelemission långt öfver sina förra gränsor. — Genom K. Förklaringen d. 15 Ok. 1747 utsträcktes den uti 1739 års förordning medgifna belåning å jernbruk och skattehemman äfven till messingsbruk och skatte-rusthåll. År 1748 blefvo jernmanufakturverken tillerkände samma låneförmåner i banken som förut voro stångjernsverken förunnade. Äfven utlåningsräntan blef nedsatt, 1747, för jern och 1756 för fastigheter till 4 procent, samt från sistnämnde års början för ädla metaller, jemte koppar, messing och lånebanko-obligationer från 4 till 3 procent. Dessa åtgärder, på en tid då räntan enskilde emellan ännu var ganska hög, verkade, naturligt nog, att nästan alla som hade lös eller fast pant att hypothisera, skyndade till Banken att låna; och sålunda utgingo ur Banken under perioden

fr. o. m. 1744 t. o. m. 1747: 36,671,610 d:lr k:mt, eller i medeltal 9,167,902 d:lr årligen, hvaraf år 1747: 16,102,460 d:lr;

fr. o. m. 1748 t. o. m. 1756: 178,707,530 d:lr, eller i medeltal 19,856,392 d:lr årligen, hvaraf år 1752: 25,382,660 och 1756: 35,279,710 d:lr;

---

ra detsamma. Då nemligen denna Bank genom en öfverdrifven utsträckning af sin låne- och diskonterings-rörelse, skulle hafva kommit i största förlägenhet, om större delen af dess sedlar blifvit presenterade till inlösning, förskaffade den sig af Regeringen befrielse från denna skyldighet, först genom en Förordning af den 16 Oktober 1745 på 6 veckor, och sedan genom Förordningen den 26 November s. år *"tills vidare"*. Denna befrielse blef likväl temligen snart (den 14 Mars 1757) återkallad; men då sjuåriga krigets utbrott förorsakade en stark efterfrågan efter mynt, såg Regeringen sig åter, redan den 6 Oktober 1757, nödsakad att *"för en kort tid"* frikalla Banken från att lösa sina sedlar med silfver; och denna "korta tid" fortvarade sedermera ända till 1845, eller i 88 år. — *Norges* Bank måste, redan den 15 Augusti 1818, således blott 2:ne år efter dess stiftelse, förklara sig insolvent; och först efter $25^1/_2$ års förlopp, genom lagen af den 25 April 1842, förklarades densamma beredd att inlösa sina sedlar med silfver.

operationerne [1]) bidrogo. — Dessa gynnsamma förhållanden fingo ett hastigt slut genom Pommerska kriget och det derpå följande Mössornas välde. Kursen, som redan 1757 uppstigit till 56 mark, uppnådde, vid slutet af år 1761: 71 mark; och sedan det blifvit bekant att Ständerne ämnade nästan helt och hållet *tillstänga* Banken för alla lån på pant, vexte de privata lånen, vid 1761 års slut [2]), till 29,162,356 daler silfvermynt, hvarigenom endast på 7 månader sedelstocken ökades med 56 tunnor guld. Den var i sin helhet år 1760 föga öfver 118 millioner daler kopparmynt, tillvexte påföljande året sill nära 137 och 1762 till öfver 162 millioner. Derigenom hände att samma riksdag, som skulle dämpa kursen, uppjagade den till 108 mark, eller tredubbla pari (36 mark). Äfven bankosedlarne hade "märkeligen förlorat af sin begärlighet" [3]).

Nu förändrades system. Den 16 Februari 1762 utfärdades K. Maj:ts Kungörelse, att Banken tills vidare komme att innehålla med låns beviljande, utom på Lånebankens egna obligationer, och den 11 November s. å. påbjöds, att, med undantag af sistnämnde lån, alla försträckningar på lösörepanter skulle sednast inom 32 veckor inbetalas, samt af lånen på fast pant 2 procent hvarje halft år. — Reaktionen gick ännu längre, sedan Mössorne, 1765, kommit till styret. Alla understöd för manufakturerne indrogos, och sedelstocken förminskades direkt dels genom inflytande afbetalningar å Bankens lån, dels ock genom inlösen emot de vexlar, som Banken erhöll för tullintrader och tiondejern; och man utfärdade ordentliga förbud för kursen att stiga [4]). Mera ändamålsenliga och gag-

---

[1]) Se 1:sta Häftet af detta arbete, sid. 175.

[2]) D. v. S. Bref, sid. 163.

[3]) Secreta Utskottets framställning till R. St. af den 2 Mars 1761, intagen uti »Förff. rör. Bankoverket».

[4]) I Kongl. Maj:ts Förordning om Vexelkursen af den 11 Nov. 1766 heter det att K. M:t »för godt funnit utsätta vexelkursen för år 1767 till 66 mark koppar för 1 Rdr Hamb. Banko, väl derunder, men icke deröfver.» Den 8 September 1767 stadgades åter att, för år 1768, inga vexlar skulle få slutas öfver 42 mark för 1 Rdr Hamb. B:ko, och proportionaliter för andra myntsorter; och för år 1769 förnyades enahanda förbud uti K. Förordningen den 6 Dec. 1768. — Meningen var

neliga voro styrelsens bemödanden att förstärka Bankens metalliska valuta.

Genom K. Förordningen den 9 December 1766 påbjöds "till speciemyntrörelsens återinförande samt bibehållande i landet", att åtskillige Kronans inkomster skulle, under åren 1767 till och med 1770, betalas i *speciemynt* eller med bankosedlar *efter kurs;* enligt K. Kungörelsen den 18 Juli 1768 skulle de inkommande stora *sjötullen* från 1769 års början erläggas i specie-riksdalrar, i stället för dukater; K. Kungörelsen den 11 Januari 1770 meddelade, att den, som vid ränte- eller kapital-betalning till banken inlemnade guld eller silfver, efter bestämdt pris, skulle tillgodonjuta *1 procent afskrifning* å kapitalet i proportion till hvad han sålunda betalat; och den vid 1772 års riksdag utfärdade instruktion för Bankofullmägtige innehöll, att Bankens silfverfond skulle förstärkas med Verkets ränteinkomster, den afbetalning som inflöt genom Kronans pantsatta intrader, de vexlar, som för Statsverkets utgifter ej behöfdes, och Bankens eget plåtförråd, förytttradt till ett minimipris af 52 Rdr silfver skeppundet, äfvensom att sedelstocken icke finge understiga 36 eller öfverstiga 38 millioner daler silfvermynt, den tillökning oberäknad, som kunde ega rum genom vexelköp till förekommande af kursens hastiga fall. Sluligen upptogs, år 1775, ett utrikes lån af 1,200,000 Rdr Holländsk courant [1]).

Under tiden hade man insett nödvändigheten af att mildra det vid 1765 års riksdag införda strypsystem. Banken öppnades åter (genom ofvannämnde K. Kungörelse af den 11

---

att reducera Riksdalern till 36 mark, hvilket visserligen, under vissa förutsättningar — nemligen om sedlarne förvandlats till obligationer, att successive inlösas — (Schwerin l. c. 181), icke varit lika *omöjligt,* som det i alla enskilda affärsförhållanden skulle varit *störande* och för den stora mängden *förderfligt.* Försöket misslyckades, eller, rättare sagdt, planen öfvergafs vid sjelfva början af utförandet.

[1]) Man har beräknat att emellan åren 1715 och 1762 icke mindre än $862^{2}/_{3}$ tunnor guld eller 260,602,646 daler koppármynt i redbart af alla slag blifvit dels härstädes myntade, dels i myntad form till riket inkommit. (Utkast l. c. sid. 69.) — Emellan åren 1775 och 1789 inkom silfver för ett värde af 7,153,000 Rdr specie, deraf för staten

Januari 1770) till lån både på rörlig och fast pant samt emot nedsatt ränta (till 4 procent); och den åren 1756 och 1762 påbjudna *afbetalning* af 4 för hundrade skulle från 1770 års början upphöra, så att låntagarne endast behöfde erlägga den årliga räntan. Härigenom vexte åter Bankens sedelstock, som under de 7 åren från 1762 till 1769 blifvit förminskad med nära 17 millioner d:lr s:mt [1]); men Konungen (Gustaf III) stod fast vid sitt beslut, och den 26 Nov. 1776 utfärdades Kongl. Maj:ts nåd. Kungörelse och Förordning, hvarigenom det *lemnades hvar och en öppet att, från och med 1777 års början utbyta Bankens kopparmynts-sedlar emot specie-riksdalrar, efter 1664 års myntfot, eller Bankens på denna myntsort ställde transportsedlar;* hvarvid det gångbara värde af 72 mark eller 18 daler kopparmynt, hvartill en Svensk specieriksdaler, på någon tid, liksom sjelf satt sig, skulle tjena till grund och rättesnöre." Derjemte förordnades, att, likaledes från 1777 års början, utgifvandet af kopparmyntsedlar skulle upphöra, samt att vexlar, handelsböcker och alla publika räkenskaper skulle, för att ega vitsord, föras i Riksdalersräkning med 48 sk. på en Riksdaler och 12 runstycken på en skilling m. m.

Banken började sin nya bana med ett behållet kapital af 1,798,539 Rdr specie. Dess sedelstock var vid samma tid icke mindre än 8,369,423 Rdr samma mynt.

Men faran kom icke nu från detta håll.

Riksgäldskontoret, som år 1777 blifvit inrättadt endast till riksskuldens förvaltning, blef vid 1789 års riksdag bemyndigadt att, i händelse utrikes eller inrikes lån, som skulle sö-

2,858,000 och för enskilde 4,315,000 Rdr. (Skogman l. c. I, sid. 85.)

1) Resultaterne af de emellan 1762 och 1772 årens riksdagar vidtagna, omvexlande beslut, i afseende på Bankens rörelse, synas af nedanstående sifferuppgifter — alla upptagna i daler silfvermynt.

År.	Låne-Banko-skuld.	Vexel-Banko-skuld.	Lån på rörlig pant.	Lån på fastigheter.
1762.	16,756,000.	51,976,773.	3,074,530.	29,421,536.
1765.	9,454,829.	42,443,250.	3,066,975.	26,049,975.
1769.	7,707,085.	35,043,340.	2,975,356.	22,221,545.
1772.	6,020,000.	37,600,000.	3,020,000.	25,459,000.

kas, ej nog hastigt inginge, utgifva obligationer med 3 procent ränta, på större eller mindre summor samt ställda på, 1 eller 2 års betalningstid, dock till en början icke öfver en sammanräknad summa af 5 till 600,000 Rdr. Denna summa kunde likväl, om sedlarne befunnes främja det åsyftade ändamålet, *med Kongl. Maj:ts tillstånd ökas;* och detta tillstånd synes icke hafva länge uteblifvit; ty redan vid 1791 års slut hade Riksgäldskontoret en utelöpande sedelstock af 8,046,[illegible] Rdr, hvilken, 1799, vuxit till ett belopp af 16,037,295 Rdr.

Dessa sedlar, som, sedan den 10 Mars 1791, gingo utan ränta och således såsom myntrepresentativer allenast, inlöstes icke af Banken, hvarföre redan på andra året efter deras utgifning ett agio uppkom emellan dem och bankosedlar, hvilka sednare alltid godtgjordes med klingande mynt; det verkliga myntet försvann, kreditsedlarne, som intagit dess rum, voro underkastade ständiga förändringar, och priserne på alla förnödenheter uppstegrades. Under sådana förhållanden sågo sig Rikets Ständer, år 1800, då agiot emellan Riksgäldssedlar och Specie eller Bankosedlar stigit från 6 procent (1790) till 50 procent, nödsakade att *ånyo företaga en realisation*, bestående deruti att Banken ålades inlösa 15 millioner riksgäldssedlar (hvartill hela denna sedelstock beräknades uppgå) med devalvation af $^1/_6$:del, och således med 12,500,000 Rdr Banko; hvilket beslut sedermera undergick den förändring, att, enligt Kongl. Förordningen den 4 Nov. 1802, realisationen skulle verkställas efter $33^1/_3$ procents rabatt, i stället för $16^2/_3$ procent, så att för 100 Rdr blott skulle gifvas $66^2/_3$ i stället för $83^1/_3$ Rdr [1]).

---

[1]) Enligt den af Rikets Ständer vid 1800 års riksdag antagna plan, skulle af Riksgäldskontorets hela sedelstock, som man antog utgöra 15 millioner R:dr, 10 millioner, med devalvation af $^1/_6$, infrias genom en Banken lemnad fond af $4^1/_2$ millioner Rdr i silfver, hvilken skulle inbringas genom en allmän förmögenhetsafgift af högst $2^1/_2$ procent. De återstående 5 millionerna skulle, under namn af courantsedlar, hvilka banken, såsom i kommission komme att utgifva, fortfara att i allmänna rörelsen omlöpa, samt successive, under en tid af 15 år, efter samma devalvationsgrund till bankomynt omvexlas; och skulle banken för detta ändmål, under samma tid, af bevillningsmedel erhålla ett bidrag af 300,000 Rdr årligen. Berörde förmögenhetsaf-

Denna realisation, som tog sin början den 29 Augusti 1803, [1]) verkade emedlertid föga till förminskning af Bankens

gift blef också verkligen till sin första hälft, $1^1/_4$ procent, påbjuden genom Kongl. kungörelsen den 15 Juni 1800; och för att lätta anskaffandet af det till realisationen nödiga silfret utfärdades tillika, den 2 Augusti s. å., ett »Förbud emot bruk och nyttjande af öfverflödigt silfver» (»vid förlust af varan eller dess värde»); men blott en ringa del af den, år 1801, uppburna förmögenhetsprocenten inflöt i silfver (den indragte i denna metall *och vexlar* icke mera än 75,000 Rdr Banko); omkring 600,000 Rdr utgjordes af speciemynt och vexlar, och allt det öfriga, 2,700,000 Rdr, bestod af riksgäldssedlar.
Ehuru något mer än hälften af det belopp, hvartill hela afgiften blifvit beräknad, sålunda influtit, insåg man likväl omöjligheten att på denna väg erhålla den påräknade realisationsfonden. Den andra hälften af förmögenhetsafgiften blef derföre, genom K. Förordningen den 4 Nov. 1802, eftergifven; och emedan riksgäldssedlarnes agio, långt ifrån att jemna sig med realisationsprocenten, efter ett fortfarande stigande, slutligen under sednare tiden hållit sig vid $33^1/_3$ procent, förordnade regeringen, att Banken skulle inlösa 15 millioner riksgäldssedlar med 10 millioner Rdr Banko, på det sätt att $^2/_3$ betaltes med klingande mynt eller bankosedlar och $^1/_3$ godtgjordes med bankens obligationer på 10 år med 4 procent ränta.

Genom denna nedsättning af devalvationsgrunden blef Bankens ansvarighet för riksgäldssedlarne minskad från 12,500,000 till 10 millioner Rdr specie, eller med *lika mycket som den eftergifna hälften af förmögenhetsafgiften.* Bankens ställning blef således i detta hänseende icke försämrad, och eftergiften var en välgerning för hela nationen. Derjemte förföll det vid riksdagen fattade beslutet om *courant-sedlarne*, hvilka möjligen kunnat medföra samma olägenheter, som dem man nu sökt undanrödja.

För realisationen åtnjöt Banken likväl en 15-årig bevillningsafgift af 300,000 Rdr. Dessutom öfvertog Banken den vinstgifvande diskontrörelse, som sedan 1792 tillhört Riksgäldskontoret, och hvaraf behållningen från 1803 till och med år 1816, hvilken för realisationen användes, utgjorde omkring 3,480,000 Rdr. Det qvantum silfver, hvarmed Bankens reella fond, genom *regeringens* försorg, förstärktes, steg till 4,398,679 Rdr. Åren 1803 och 1804 levererades 1,847,517 Rdr, hvaraf 883,836 Rdr Hamb. Banko utgjordes af Riksgäldskontorets i Leipzig upptagna lån; det öfriga hade Konungen lemnat af Wismarska pantskillingen och af medel, som han hade att disponera hos Ostindiska kompaniet.

Åren 1807 och 1808 levererades subsidiemedel, komna från England, till ett belopp af 2,533,162 Rdr. (Schwerin l. c. 265.)

[1]) Bankens metalliska kassa uppgick, realisationsdagen, till ungefärligen

metalliska valuta, emedan riksgäldssedlarne vid samma tillfälle erhöllo ett fixeradt värde emot banko, och på denna grund såväl gingo bland allmänheten, som emottogos i kronouppbörden; men när Banken, några år derefter, dels i anseende till statsverkets behof för 1808 och 1809 årens krigskostnader, och dels medelst ansenliga förskott till Riksdiskonten och de privata Diskonterne, ökade sin sedelutgifning öfver allt tillbörligt förhållande till sin metalliska kassa; och då det slutligen befanns att flera millioner riksgäldssedlar, utom de 15 millioner, som Banken åtagit sig inlösa och hvilka verkligen före 1808 års slut blefvo infriade, voro utelöpande [1]), steg begärligheten efter speciemynt så, att Fullmägtige, år 1810 och följande år, ansågo sig nödsakade att göra åtskilliga in-

---

5,500,000 Rdr specie hvarmed densamma skulle svara för inlösen al pari af 8 millioner Rdr Banko i egna och Riksgäldskontorets sedlar. Förhållandet emellan Bankens silfverfond och sedelstock var således såsom 1 till $2_{,26}$.

[1]) Enligt den vid 1800 års riksdag fastställda realisationsplan, borde Riksgäldskontoret, sedan Banken öfvertagit dess sedelstock, *ej vidare tillverka och utgifva några sedlar;* men för att med säkerhet kunna fullgöra sina ränteliqvider och öfriga förbindelser, hade Kontoret, "af försigtighet", då tiden till realisationen närmade sig, låtit tillverka en summa af 3,920,000 Rdr uti s. k. kreditsedlar på 5 Rdrs valör och deröfver, samt jemväl *ansenligen* förstärkt den s. k. Generalkassan eller förrådet af småsedlar på 2 Rdr och derunder. — Följden deraf var att, vid realisationsdagen, riksgäldssedelstocken, i stället för 15 millioner utgjorde 17,179,741 Rdr (enligt Revisorernes berättelse för år 1803, men enligt Statsutskottets memorial af den 18 Nov. 1810: 18,879,172 Rdr), och att, vid 1803 års slut, 17,206,572 Rdr riksgäldssedlar voro utelöpande, ehuru under mellantiden Bankens sedelstock, förnämligast genom realisation af riksgäldssedlar, hade ökats med omkring $2^1/_2$ millioner Rdr Banko.

Men icke nog dermed. Sedan Banken redan infriat omkring 500,000 Rdr mera än de 15 millioner, som den vid 1800 års riksdag ålades, voro ändock, vid 1808 års slut, 6,354,000 Rdr riksgäldssedlar utelöpande, emedan en del af krigskostnaden hade, i följd af en då hemlig öfverenskommelse med Riksgäldskontoret, blifvit bestridd genom ny utgifning af dess sedlar. Totalbeloppet af riksgäldssedlar, som Banken successive öfvertagit, utgör *27,000,000* Rdr.

skränkningar i silfverutvexlingen [1]), hvarefter, den 18 Mars 1818, en Kongl. Kungörelse utfärdades af innehåll, att *utvexling af silfver* emot transportsedlar komme, hädanefter liksom de sednast förflutna åren, *att vara inställd.*'

Bankens redbara fond steg likväl då till 4,771,000 Rdr silfver, och hela Banko- och Riksgälds-sedelstocken var endast 30,435,000 Rdr Bko. Således var den förra nära 200,000 Rdr högre än den metalliska kassan, vid slutet af år 1830, och 132,000 Rdr högre än i medlet af *sistlidet år*, under det att sedelstocken var mer än 1 million *lägre*, än vid båda dessa sistnämnda tidpunkter [2]). Evalverad efter då gällande kurs (110 sk.) uppgick den allenast till ett värde af 13,290,000 Rdr sp., hvaremot den redbara fonden svarade i ett förhållande af 1 till 2,7, således vida bättre än vid 1777 års realisation, då proportionen emellan den metalliska kassan och sedelstocken var såsom 1 till 4,4 samt föga mindre fördelaktigt än förhållandet för närvarande (i medlet af 1833) är.

Från 1818 ända till 1834 var Bankens silfverutvexling inställd; [3]) men under tiden vidtogos åtskilliga åtgärder till

---

[1]) Redan 1807, då utvexlingen för året steg till 487,000 Rdr, hade Kassörerne erhållit tillsägelse under hand att, så vidt möjligt var, bespara hela riksdalrar, såsom ock att förekomma uttagandet på en gång af mycket betydande summor i $^1/_3$ och $^1/_6$ Rdrs-sorter; men först 1810 började de egentliga inskränkningarne. Endast smärre poster af 2, 3 till 4 Rdr skulle utlemnas till hvarje person; utvexlingen skulle förrättas endast uti en kassa från klockan 9 till 11 förmidd.; och de som åstundade större poster, egde ingifva skriftliga reqvisitioner, hvilkas behörighet det ålåg samtlige Vexel-bankokommissarier att granska och bedöma. — År 1811 blef vexlingen inskränkt till 3:ne dagar i veckan och utdelningen per man bestämd till 24 sk.; men sedan man i Mars samma år nödgats använda militär till ordningens upprätthållande, och då en mängd arbetsföra menniskor, genom de vidtagna åtgärderne, under flera dagar i veckan afhöllos från deras egentliga yrken, inskränktes vexlingen snart till *en* dag i veckan. — År 1813 i December blef utdelningen för hvarje person nedsatt till 12 skillingar; och 1815 års Bankoutskott förordnade, att den för veckan utgående vexlingssumman ej finge öfverstiga 200 Rdr. Denna ordning gällde till år 1818. (Schwerin l. c. sid. 306 och följ.)

[2]) Se tabellen, sid. 81.

[3]) Endast hufvudstadens vetenskapliga och vittra akademier, jemte några

förstärkande af dess metalliska kassa,[1]) och den 1 Mars 1830 utfärdades de ännu gällande *Lagarne angående myntbestämningen* samt *för Rikets Ständers Bank*, af innehåll, bland annat,

den förstnämnda, att såsom orubblig grund såväl för invexlingen af Bankens sedlar, som för inlösen af dess öfriga förbindelser, hvilka nu med bankosedlar fullgöras, 128 [2]) skillingar, eller $2^2/_3$ Rdr specie i sådana sedlar eller förbindelser skola gälla lika med En Rdr i silfver, efter den, med afseende å slagskattens beräkning i myntet, af Kongl. Maj:t och Rikets Ständer förändrade 1664 års myntfot;

och den *sednare*, att, ifrån den dag, då utvexling af silfver, enligt hvad derom vid riksdagen blifvit beslutadt, ånyo vidtager, Banken är skyldig inlösa sina sedlar efter den grund Konung och Ständer fastställt; samt att den summa af 4,400,000 Rdr [3]), som Rikets Ständer vid denna riksdag till Banken anslagit, såsom återstod af rikets skuld för kostnaderne vid 1808

---

andra korporationer, hade rättighet att årligen, mot 2,240 Rdr specie i sedlar, uppbära 2,240 Rdr specie silfver.

[1]) Under åren 1824 till och med 1829 inköptes med bankosedlar 1,782,028 Rdr 11 sk. 6 r. silfver.

[2]) Medelkursen å 1 Rb. Hamburger Banko, som håller omkring $1^1/_2$ skilling mindre i värde än Svenska specieriksdalern, hade under åren 1819 till och med 1828 på Stockholms börs utgjort 127 skillingar 1 rst. i Svenska bankosedlar, hvaraf man drog den slutsats, att massan af penningeafhandlingar blifvit, vid deras ingående, beräknade efter detta bankosedelns värde.

Likasom kursen under de förflutna åren, medan silfverutvexlingen var inställd, nästan oafbrutet varit i stigande, så vexte den nu alltjemnt intilldess realisationen verkligen försiggick, så att densamma, 1833, uppgick till 144 sk. 8 rst. — Deremot föll den sedermera, 1834, till 134: 5, 1835 till 129: 4 och 1836 till 126: 9. I medeltal var kursen på Hamburg under de 6 åren 1829 t. o. m. 1834: 137 skillingar $6^2/_3$ rst., men under de påföljande 10 åren, 1835—1844, blott 129 sk. 1 rst.

[3]) På denna summa skulle Riksgäldskontoret, enligt de förenade Stats- och Bankoutskottenas af Rikets Ständer bifallna förslag, utfärda förskrifningar till Banken eller ordres å minst 10,000 Rdr Banko hvardera, med 4 procent ränta och 2 procent årlig afbetalning å primitiva kapitalet.

års krig, skall, utan beräkning af Bankens fasta egendom och inventarier, utgöra en behållning utöfver de förbindelser, för hvilka Banken ansvarar, och användas endast till förstärkande af Bankens metalliska fond, sedan silfverutvexlingen börjat, så att möjligen inträffande kapitalförminskning under året af vinsten ersättes.

Först i Augusti månad 1834 inkommo Rikets Ständer till Kongl. Maj:t med anmälan, att hindren för silfverutvexlingens begynnande voro undanröjda, hvarefter K:gl. Maj:t. uti Kungörelse den 10 September, tillkännagaf, att samma utvexling, den 1 påföljde Oktober, skulle taga sin början.

Bankens redbara fond bestod då — vid realisationens början — af 6,384,648 Rdr i silfver, myntadt och omyntadt, samt af 5,461 dukater i guld, motsvarande således, efter myntbestämningsgrunden, 17,576,957 Rdr i bankosedlar. Beloppet af dessa, jemte utelöpande riksgäldssedlar, beräknades, efter de i Bankoreglementet föreskrifna afdrag, till 34,785,302 Rdr Banko, så att den metalliska kassan stod till sedelskulden i ett förhållande såsom 1 till 1,97. En tillökning skulle således hafva varit af nöden, för att uppnå det vid 1830 års riksdag föreskrifna förhållandet af 5 till 8.

Emedlertid var tilloppet af vexlande icke större, än att under de 3 första månaderne föga mer än 100,000 Rdr i silfver [1]) uttogos; och under de nästpåföljande åren vexte den

---

[1]) Nemligen från 1 Okt. till och med 1 Nov. 1834: 56,372: 30 sk.
från 3 Nov. „ „ „ 29 Nov. „ 27,416: 42 „
från 1 Dec. „ „ „ 31 Dec. „ 26,302: —
Summa *Rdr* Sp. 111,682: 36 sk.

Under de 3:ne år, som närmast påföljde riksgäldssedlarnes företagna realisation, år 1803, utvexlades från Banken uti speciemynt emellan 220,000 och 250,000 *Rdr* årligen. Efter sednaste realisation utgåfvos från Bankens specialkassor till allmänheten under de 3:ne första åren (1834 oberäknadt) i medeltal 244,026 *Rdr* i silfver.

Följande tablå utvisar, i hvad mån Bankens guld- och silfvertillgånger under olika år varit af allmänheten anlitade, från realisationsdagen till 1834 års slut.

År.	Utgångne Dukater.	Utvexladt Silfvermynt.
1834.	448.	111,683.

metalliska kassan ungefär i lika progression med sedelstocken. Stadgandet om proportionen af 5 till 8 emellan den metalliska fonden och sedelstocken — en proportion, som kunde anses utomordentligt hög, äfven om den blott afsett förhållandet till Bankens *utelöpande* sedlar, och hvilken icke heller hvarken vid realisationens början eller sedermera varit uppnådd — öfvergafs, på goda skäl, redan vid 1835 års riksdag, då Rikets Ständer i det stället förordnade, att den metalliska kassan ej skulle få *bibehållas under 2 millioner i silfver*, samt att, *då den icke öfverstege* $^2/_5$*:delar af sedelstocken, den sednare icke i något fall finge ökas.* — Bankens redbara fond skulle således, om den allenast uppnådde 2 millioner, efter detta stadgande få nedgå ända till $^2/_5$ af sedelstocken. Den var likväl alltjemnt vida högre, (1835 den 31 December: 4,226,832 Rd. och 1836 den 31 December till och med 5,474,150 Rdr Bko *öfver* denna proportion), ända till dess hela den i Finland ute-

År.	Utgångne Dukater.	Utvexladt Silfvermynt.
1835.	1,388.	214,587.
1836.	7,702.	113,227.
1837.	27,677.	404,566.
1838.	14,285.	1,000,350.
1839.	12,359.	34,200.
1840.	15,073.	80,350.
1841.	18,525.	918,279.
1842.	24,557.	2,117,950.
1843.	272,876.	635,796.
1844.	24,785.	95,264.
1845.	20,407.	57,450.
1846.	26,507.	45,750.
1847.	30,432.	200,344.
1848.	28,342.	180,900.
1849.	17,000.	262,500.
1850.	14,000.	399,600.
1851.	12,000.	177,800.

Den *högsta* summa, som intill 1843 blifvit på ett år tagen ur *Norska* bankens hvalf, var (enligt Blom) 204,000 specier, nemligen år 1828, och den *minsta*, år 1825, 165 sp.; men den förra har numera blifvit vida öfverträffad genom 1848 års silfverutvexling, som steg till icke mindre än 960,639 specier. År 1849 uttogos ur samma Bank 59,865, 1850: 99,780 och 1851: 111,257 speciedaler i silfver.

löpande sedelmassan, nästan på en gång, presenterades Banken till inlösen, då den metalliska kassan nedtrycktes, 1842 den 30 September till 265,044 och 1845 den 31 December till 2,249,093 Rdr Banko *under* nämnda förhållande.

Vid 1845 års riksdag blef den metalliska kassans minimum, oberäknadt hvad å utrikes ort är för Banken nedsatt, förhöjdt till 2,500,000 Rdr i silfver — nemligen så, att densamma icke får *bibehållas* vid lägre belopp —; hvarjemte ett *maximum af 20 millioner* Rdr Banko fastställdes för den del af sedelstocken, som icke motsvaras af metallisk valuta.

Dessa föreskrifter äro bibehållna äfven uti sednaste — 1851 års — Bankreglemente som likväl, för de nya Filialbankernes behof, tillåter Bankofullmägtige disponera en summa af 2,500,000 Rdr Banko utöfver ofvannämnda maximum för Bankens sedelstock.

Den Svenska bank-lagstiftningen har således i *detta* hänseende gjort icke obetydliga framsteg under de sednare åren. Man finner sådant, icke blott vid en jemförelse med de nyss anförda stadganderne i samma ämne under de 2:ne sistförflutna decennierne och de ännu äldre [1]), utan äfven, om man kastar en blick på grannrikenas lagstiftning i detta fall.

I *Danmark*, hvarest den år 1791 inrättade s. k. Speciebanken var skyldig att hafva 1000 Species i redå penningar för hvare 1900 Rdr Specie-sedlar, som Banken utgaf (således 52,6 för 100), måste den nya National-banken alltid hafva en silfver-fond, motsvarande *hälften* af hela den existerande sedelmassan; hvarjemte Banken, till säkerhet för den andra hälften af sedelstocken, skall hafva goda och säkra effekter till belopp af minst hälften mera, eller 150 procent, hvaribland aldrig får vara öfver $^1/_4$:del i direkta inteckningar i fast egen-

[1]) Vid 1772 års riksdag föreskrefvo Rikets Ständer både maximum (38 millioner) och minimum (36 millioner) för sedelstocken, utan afseende på den metalliska kassans belopp — för närvarande är, såsom läsaren finner, bankens sedelstock blott med afseende på *nämnde kassa*, men icke *på det hela* begränsad —; och 1779 års Bankreglemente stadgade, att den reella fonden alltid borde bibehålles vid $^2/_3$ af Vexelbankens skuld (de temporära lånen oberäknade), hvilken proportion efterhand skulle höjas till $^3/_4$:dedelar.

dom; och i *Norge*, der enligt "Fundatsen" af 1816, den metalliska kassan skulle förhålla sig till sedelmassan såsom 1 till 2, har väl, enligt lagen af den 23 April 1842, Banken erhållit tillåtelse att utgifva sedlar i ett förhållande till silfverfonden såsom 2 till 5 — således detsamma, som hos oss var föreskrifvet intill 1845 —; men så snart Banken, genom denna förökade verksamhet, erhållit medel att öka sin metalliska kassa så mycket som behöfves för att det gamla förhållandet kan ånyo inträda, skall den äldre stränga regeln åter blifva gällande[1].

Såsom Rikets Ständers Banks metalliska kassa skall, enligt 1851 års Banko-reglemente, anses och beräknas:

a) Gångbart Svenskt silfvermynt;

---

[1]) De flesta utländska banker äro icke genom lag begränsade till sin verksamhet; och *de* anses vara ganska försigtige, som göra sig till en regel att upprätthålla ett förhållande emellan den metalliska fonden och sedelmassan såsom 1 till 3. I sednare åren har den så utomordentligt stegrade guldproduktionen i Amerika och Australien framkallat ett hittills osedt fenomen, det att de kontanta behållningarne i alla de förnämsta Europeiska Bankerne (med undantag af den i Wien, som blifvit för djupt inveckIad i Österrikes förstörda finanser) stigit till den grad, att de uppväga eller till och med öfvergå beloppet af det cirkulerande pappersmyntet. Så hade t. ex., i medlet af år 1852, Banken

	i Noter	i Kontant.
i *England*, den 19 Juni:	21,437,035 P. St.	21,437,017 P. St.
i *Frankrike*, den 10 Juni:	612,421,775 Fr.	621,361,009 Fr.
i *Preussen*, den 30 Juni:	20,544,600 Thlr.	22,250,800 Thlr.

Dessa Banker hade således då kunnat förvandla hela papperscirkulationen till metallisk, om man ansett sådant önskvärdt eller nödvändigt.

Englands Bank, som, före 1844, till norm för förhållandet emellan sin sedelstock och invexlingskassa antagit proportionen 3 : 1, får numera, enligt nya banklagen af den 19 Aug. 1844, icke utgifva sedlar utan fullt motsvarande säkerhet uti metallisk valuta, jemte goda papper; hvarvid de sednare icke få tagas i beräkning utöfver ett maximum af 14 millioner pund sterling. De olägenheter för affärsväsendet, som denna inskränkning i sedelemissionen medfört, och de vigtiga anmärkningar, som äfven på andra grunder blifvit framställda emot detta system, göra emedlertid sannolikt att denna förändring i den Engelska banklagstiftningen icke erhåller någon längre varaktighet.

b) Dukater, Svenska och Holländska;

c) Aflyst Svenskt silfvermynt;

d) Utländska silfvermyntsorter;

e) Omyntadt silfver och guld;

f) Silfver- och guld-poster, dem Kongl. Myntverket af Banken eller andra, för Bankens räkning, enligt dit ingångna, af Myntverket utgifna qvittenser och bevis, emottagit och under sin vård eger;

g) Det silfver eller Hamburger-banko, som genom vexelköp blifvit hos något eller några kända och säkra handelshus i Hamburg för Bankens räkning nedsatt, samt det silfver eller Hamburger-banko, hvilket är under transport från utrikes ort till Banken; samt

h) Beloppet af de uppköpta vexlar, hvilka icke till liqvid förfallit eller blifvit för inkassering till Bankens antagna bankier-hus i Hamburg afsända.

Såsom *Sedelstock* anses och beräknas:

a) alla utelöpande banko-sedlar samt invisningar och insättningsbevis;

b) alla på räkningar i Depositions-afdelningen innestående medel;

c) alla obegagnade andelar af låne- och kreditiv-förslagen beräknade i enlighet med Bankens räkenskaper.

Derifrån afräknas:

1:o Kreditivet till Riksgäldskontoret på en million Rdr;

2:o Utlemnade förskott till invexling af förslitna sedlar; samt

3:o Otydliga sedlar, som blifvit af Låne-afdelningen infriade.

Vid samma riksdag, under hvilken Rikets Ständer, för första gången, gifvit en bestämd föreskrift om förhållandet emellan Bankens silfverförråd och utgifne sedlar, anslogo de äfven en bestämd summa, såsom grundfond, till upprätthållande af Bankens soliditet. Den skulle, såsom vi ofvanföre nämnt, enligt lagen af den 1 Mars samma år, utgöra, 4,400,000 Rdr Banko, men det beslöts, redan vid 1835 års riksdag, att densamma skulle bringas till minst 5 millioner, och vid 1845 års

riksdag blef den ytterligare förhöjd till Tio millioner a. m., hvaraf minst hälften skall utgöras af räntebärande obligationer. Banken har likväl alltid en betydlig behållning derutöfver, till exempel, vid början af år 1850: 1,981,603, 1851: 2,911,185 och 1852: 1,774,277 Rd. Banko.

En af de vigtigaste åtgärder i afseende på våra inre omsättningsmedel, som i sednare tider blifvit vidtagen, är den vid 1848 års riksdag beslutna indragning af Bankens småsedlar å 16, 12 och 8 sk. samt 14 och 10 sk. kopparmynt.

Förslaget derom, motiveradt derpå, att silfvermynt numera präglades af så låga valörer ($^1/_{16}$, $^1/_8$ och $^1/_4$ Rd.), att sedlar icke vidare kunde vara behöfliga, och att de betydliga kostnader, som nu vore förenade med tillverkningen af bankens sedlar, skulle, genom småsedlarnes borttagande, väsendtligen förminskas, hade först blifvit framställdt af 1845 års revisorer; och sedan nästföljande revisorer instämt deruti, samt äfven Bankoutskottet, vid 1848 års riksdag, tillstyrkt denna förändring, beslöto Rikets Ständer att all utgifning [1]) af sedlar

---

[1]) Det är icke lätt att inse, hvarföre det icke för ändamålet kunnat vara tillräckligt att påbjuda, det icke *nya* sedlar af ofvanuppräknade valörer finge *förfärdigas*, i stället för att förbjuda *utgifvandet* äfven af sådane, på hvilka Banken redan nedlagt stora kostnader i tryckning, skrifning och numerering m m. Dylika, alldeles nya sedlar, hvilka allmänheten säkerligen med nöje skulle hafva emottagit i stället för silfver, blefvo nu i betydliga qvantiteter *uppbrända* — ett hushållningssätt, som ehuru visserligen hos oss icke ovanligt, likväl nu borde förekomma oväntadt, då hela förändringen sökte sitt förnämsta stöd i *besparingsprincipen.*

Enligt de af Bankoutskottet (i dess utlåtande № 25) meddelade upplysningar, skall kostnaden för de ifrågavarande sedlarnes tillverkning och utgifning hafva (för en summa af 2,000,000 Rd. Banko, hvartill de vid den tiden beräknades uppgå) utgjort omkring 40,000 Rd. årligen, hvaremot Banken, för anskaffande af silfvermynt till motsvarande belopp (800,000 Rd. specie), ansågs komma *för en gång* att vidkännas en utgift, allenast motsvarande slagskatten, som för 800,000 Rd. specie utgjorde, à $^3/_4$ procent, 6,000 Rd. specie, eller 16,000 Rd. Banko. Dessutom skall, efter hvad erfarenheten ådagalagt, ett silfvermynt bibehålla sig i rörelsen under en tid af 40 à 50 år, utan att behöfva omprägias, och den förlust genom nötning, sådant mynt är underkastadt, skall i afseende å bankens nuvarande mindre silfver-

å ofvannämnde valörer skulle med 1849 års slut upphöra. I följd häraf har den ansenliga massa af dessa sedlar, som 1849 var i allmänhetens händer (nemligen 1,822,860 Rd.), på de 3:ne års tid, som derefter förflutit, blifvit förminskad till ungefär en tredjedel; och silfvermyntet har numera till större

mynt, icke kunna uppskattas till mera än $2^1/_2$ procent af primitiva värdet på en tiderymd af 50 år, eller för 800,000 Rd. specie till omkring 1,100 Rd. Banko för året.

Den nötningsprocent, Banko-utskottet här antagit, är icke obetydligt *lägre* än den man i allmänhet antager i andra länder. Den ryktbare statsekonomen *Jacob* har, på grund af undersökningar, företagna på Myntet i London, beräknat den genom nötning uppkomna förlust till, i medeltal: för *guldmynt* $^1/_{800}$ och för *silfvermynt* $^1/_{150}$ (således $4^1/_2$ procent, då Utskottet anslagit densamma till $0_{,05}$ procent), eller för båda metallerne till i medeltal $^1/_{420}$ årligen. Nyare undersökningar, som i olika länder på Kontinenten blifvit anställda i större skala (t. ex. då de Syd-Tyska myntföreningsstaterne efter 1845 indrogo 20 millioner gulden i Kron-thaler) hafva väl utvisat att Jacobs ofvannämnde beräkningar äro mycket för höga, åtminstone för våra nuvarande myntförhållanden i allmänhet; men man har dock för större silfvermynt en årlig nötningsförlust af $^1/_{8210}$ ($0_{,0128}$ proc.) och vid små skiljemynt af $^1/_{625}$ ($0_{,16}$ proc.), eller båda i passande förhållande sammanslagna och den periodiskt återvändande smältningsförlusten inberäknad, till $^1/_{4000}$ = $^1/_{40}$ procent. (Se vidare: "Die Schwankungen in den preisen der edlen Metalle" &c. i № 37 af Deutsche Viertel-Jahrsschrift).

Men äfven den förlust, som uppkommer derigenom att mynt genom våda gå helt och hållet förlorade, eller m. a. o. borttappas, hvilken torde vara föga mindre än förnötnings-procenten, förtjenar att tagas i betraktande. I detta ämne finner man någon gång underrättelser, som öfvergå alla föreställningar, som man hittills gjort sig derom. När i Frankrike, för kort tid sedan, de i början af århundradet (med bokstafven N.) präglade 10-centimer, hvilka ursprungligen voro satta i cirkulation till belopp af 3,286,932 francs, samt sedermera genom falskmyntning blifvit betydligt ökade, blefvo indragna till sitt nominalvärde, inlemnades deraf åter blott en summa af vid pass 2 millioner francs. (*M. Chevalier. La Monnaie*, p. 321.) Antager man deras omloppstid till 50 år hade således, öfver hufvud taget, minst $4_{,8}$ procent af dessa mynt gått årligen förlorade. Denna sida af frågan tyckes Utskottet hafva helt och hållet förbisett; men, om man också icke, med afseende derå, bordt underlåta den, äfven efter vår tanka, gagneliga indragningen af småsedlarne, torde denna omständighet likväl böra tagas i öfvervägande vid pröfningen af fråga om de öfrige lägre sedelvalörernes utbytande emot silfver.

delen intagit dess plats [1]). (Från slutet af år 1849 till 1851 års ingång blefvo 325,552 Rd. specie utvexlade till allmänheten uti åttondedels och sextondedels Riksdalrar). Genom ökad tillverkning af några bland de högre sedelvalörerne, uppgick likväl Bankens utelöpande sedelstock, på det hela, vid 1852 års slut, till ett belopp, som med endast 149,801 Rd. understeg det

[1]) Det egentliga småsedelsystemet är icke så gammalt i Sverige som mången torde förmoda. År 1701, då Bankens Revisorer (Banko-deputerade), icke Ständerne, beslöto införandet af transportsedlar, bestämdes minsta sedelvalören till 100 daler silfvermynt, som motsvarade nära 140 Rb. Banko; 1726 bestämdes minsta valören till 50 daler kopparmynt, motsvarande 15 Rb.; 1745 till 6 daler koparmynt, som motsvarade 44 skillingar i sedlar; 1777 bestämdes minsta sedelvalören till 2 Rb. i silfver, motsvarande $5^1/_3$ Rb. i sedlar; men denna höga valör bibehölls icke längre än till 1802, då regeringen, i sammanhang med riksgäldssedlarnes realisation, genom Kongl. Förordningen den 4 November s. å., tillkännagaf att Banken, till lättnad i den mindre rörelsen, komme att, tills vidare, till den det åstundade utgifva sedlar på 16, 12 och 8 sk:r specie. Riksgäldskontoret hade nemligen, år 1790, börjat utgifva sedlar äfven å 1 Rb., 24 och 12 skillingar. Under åren 1803 och 1804 utgåfvos af Banken äfven kopparmyntssedlar å 10 och 14 skillingar.

Oaktadt den nu skedda indragningen af skillingssedlarne gifves det likväl knappt något land i verlden, som eger ett kurserande sedelmynt af så låga valörer, som det Svenska. Lägsta sedelvalören är t. ex. i *Danmark* 1 Rigsbankdaler, i *Norge* 1 Speciedaler (Banklagen af 1842 upphäfde nemligen den Norska banken år 1821 gifna rättighet att utgifva sedlar å $^1/_5$ och $^1/_2$ sp.), i *Ryssland* 1 Rubel silfver, i *Preussen* 1 Thaler, i *Österrike* 5 Floriner, i *Belgien* 40 Francs, i *Frankrike* 100 Francs, i de flesta af *Förenta Staterne* i Nordamerika 10 Dollars, i *Kyrkostaten* 25 Scudi, i *Portugal* 4 Modeas (= 19,200 Reis) samt i *England*, sedan 1829, 5 Pund sterling (de Skottska och Irländska bankerne utgifva likväl äfven *ett* punds noter). I flera länder synes således *mynt-enheten* hafva utgjort norm för bestämmandet af sedlarnes minimibelopp, hvilket ingenstädes, utom i Sverige, är lägre, men ofta högre än denna. Man hörer derföre icke sällan hos oss yrkas, att de nuvarande 32 sk. och 2 Rb. Banko-sedlarne borde indragas, så att sedlar å lägre valör än 1 Rb. specie icke längre blefve i Sverige gångbara. Men denna reform torde dock, för att förtjena detta namn, böra föregås af en annan, som äfven i flera hänseenden synes vara af större vigt, nemligen införandet af *post-vexlar*, eller en på annat sätt bättre reglerad post-försändning af penningar inrikes orter emellan.

vid utgången af år 1849; och den stiger för närvarande (i medlet af år 1853) med ännu 1,444,851 Rdr Banko derutöfver [1]).

[1]) Till jemförelse emellan Bankens sedelstock af olika valörer under de sistförflutna 20 åren meddela vi följande:

Bankens *sedelstock* har såväl under innevarande som under det förflutna seklet betydligt varierat, likväl till *namnvärdet* långt mera än till sitt inre, *verkliga* värde. Medan densamma nemligen under den sednare hälften af 18:de seklet uppsteg från 35 till 161 millioner *Daler kopparmynt* — och det på en tid af icke fullt 20 år — samt under innevarande århundrade varierat emellan 11 och 39 millioner Riksdaler i *Bankosedlar*, har dess *metalliska värde* hållit sig, under förra århundradel emellan 3 och 8, samt under det nuvarande emellan 10 och 22 millioner Rd. specie.

Dessa fluktuationer, som i äldre tider voro icke blott *stora*, utan äfven stundom så *plötsliga*, att, till exempel, under den 6-åriga perioden från 1756 till 1762 sedelmassan förökades från 61 till 161 millioner, och under en annan 3-årig period (1808—1811), sedan densamma från mindre än 15, på ett enda år sprungit upp till 22 millioner, inom 3:ne år, till sitt verkliga värde, föll ifrån 22 till 11$^1/_2$ millioner, hafva likväl i nyare tider mer och mer aftagit, såsom läsaren inhemtar af närstående tablå, af hvilken vi, för tydlighets skuld, här nedan meddela hufvudresultaterne i detta afseende. Vi fästa oss likväl dervid endast vid sedelstockens metalliska värde, och upptaga, för utrymmets skuld, detta blott i millioner (Rd. specie).

Tablå öfver Ban

År.	Banko-sede ningarne å begr
1744	34,551,3
1755	40,050,00
1756	61,062,62
1760	132,000,00
1762	160,775,95
1765	38,580,00
1772	37,600,00
1776	8,369,42
1777	7,845,52
1778	7,388,33
1785	5,150,00
1788	6,121,00
1789	6,050,00
1790	4,535,00
1791	3,032,00
1792	2,541,00
1793	2,046,00
1794	1,850,000
1795	1,716,000
1796	1,462,000
1797	1,251,000
1798	1,153,000
1799	1,002,000
1800	1,326,000
1801	1,989,000
1802	1,628,000
1803	3,105,000
1804	5,377,000
1805	7,075,000
1806	8,390,000
1807	9,554,000
1808	17,526,000
1809	22,694,000
1810	23,714,000
1811	23,726,000
1812	23,901,000
1813	22,603,000
1814	20,981,000

Tablå öfver Bankens sedelstock oc

papp

År.	Banko-sedelstock; behållningarne å räkningar inbegripna.			Rik sede deva Rdr
1815	20,728,000	Rdr	Sp.	4,7
1816	22,549,000	-	-	4,3
1817	24,549,000	-	-	4.2
1818	25,816,000	-	-	4,5
1819	26,383,000	-	-	4,1
1820	26,277,000	-	-	3,8
1821	26,027,000	-	-	3,7
1822	25,117,000	-	-	3,7.
1823	25,810,000	-	-	4,0
1824	26,632,000	-	-	4,5
1825	26,634,000	-	-	5,0.
1826	27,202,000	-	-	5,6
1827	26,460,000	-	-	5,5
1828	27,142,000	-	-	5,6
1829	28,602,000	-	-	5,7
1830	28,753,000	-	-	5,8
1831	28,689,000	-	-	6,2
1832	28,764,000	-	-	6,0
1833	28,277,000	-	-	6,2
1834	28,150,393	-	-	6,2
1835	30,420,000	-	-	4 1
1836	33,164,000	-	-	2,5
1837	34,688,000	-	-	1,5
1838	32,355,000	-	-	9
1839	33,730,000	-	-	7
1840	34,498,951	-	-	5
1841	35,051,000	-	-	4
1842	30,113,000	-	-	3
1843	26,755,000	-	-	3
1844	25,963,000	-	-	3
1845	31,172,051	-	-	
1846	33,339,000	-	-	
1847	39,288,000	-	-	
1848	34,043,000	-	-	
1849	31,181,000	-	-	
1850	30,569,975	-	-	
1851	32,395,015	-	-	
1852	31,325,708	-	-	

·h metalliska kassa, äfvensom det i Sverige gångbara enskilda ·rsmynt under åren 1744—1852.

sgälds-stock, lverad i Banko.	*Summa Sedelstock*, devalverad i Rdr Specie.	Medelkurs på Hamburg.	Bankens-*metalliska kassa* i Rdr Specie.	Enskilda Diskonters och Bankers sedlar, efter afdrag af deras behållningar i Rikets mynt. Rdr Banko.
57,000	12,223,000	100 sk.	4,827,015	6,046,000
04,000	11,306,000	114 -	4,797,050	5,767,000
21,000	12,600,000	109 -	4,799,372	4,096,000
19,000	13,290,000	110 -	4,771,542	1,429,000
22,000	12,000,000	122½ -	4,768,280	32,000
02,000	11,020,000	131 -	4,505,888	—
61,000	11,720,000	122 -	4,594,865	—
31,000	11,170,000	124 -	4,576,801	—
25,000	11,470,000	124½ -	4,526,384	—
72,000	11,656,000	128½ -	4,495,767	—
62,000	12,193,000	124¾ -	5,055,134	—
14,000	12,120,000	130 -	5,064,326	—
75,000	11,244,000	136¾ -	5,095,282	—
25,000	12,364,000	126¾ -	5,467,802	—
07,000	13,240,000	124½ -	6,320,322	—
22,000	12,674,000	130¾ -	6,341,321	—
34,000	13,096,000	139 sk. 11 r.	6,561,141	—
80,000	13,067,000	146 - 4 -	6,581,521	—
03,000	12,930,000	144 - 5 -	6,587,581	432,000
85,215	12,913,353	134 - 5 -	6,491,301	570,000
29,000	12,956,000	129 - 4 -	6,578,995	627,251
23,000	13,383,000	126 - 9 -	7,166,838	972,565
29,000	13,584,000	129 - 6 -	6,735,597	1,253,142
88,000	12,508,000	130 - 6 -	5,721,859	2,531,249
43,000	12,927,000	127 - 9 -	6,352,864	3,596,845
80,719	13,154,878	128 - 8 -	6,837,498	3,994,382
15,000	13,311,000	129 - 3 -	6,304,749	3,992,000
98,000	11,442,000	130 - 1 -	4,158,857	3,901,000
73,000	10,193,000	130 - 3 -	2,964,651	4,514,000
62,000	9,870,000	128 - 11 -	3,310,743	3,969,000
—	11,689,519	127 - 2 -	4,980,378	4,088,207
—	12,502,125	127 - 3 -	5,893,568	3,861,161
—	14,733,000	127 - 2 -	8,252,528	5,990,361
—	12,766,125	129 - 10 -	5,877,712	6,811,125
—	11,692,875	129 - 2 -	4,839,331	7,019,935
—	11,463,740	128 - 5 -	4,573,806	7,136,961
—	12,148,131	128 - 4 -	4,850,562	6,919,970
—	11,731,515	128 - 4 -	4,870,965	7,402,827

kurs på Hamburg.

Sedelstockens fluktuationer under åren 1744—1852.

Perioder.	Antal år.	Lägst.	Högst.	Skilnad.	
				Absolut.	Relativ.
1744—1771	28	$3_{/1}$	$8_{/0}$	$4_{/9}$	$15_{/8}$ proc.
1772—1779	28	$5_{/1}$	$11_{/6}$	$6_{/5}$	$12_{/7}$ „
1800—1827	28	$11_{/0}$	$22_{/0}$	$11_{/0}$	$10_{/9}$ „
1828—1852	25	$9_{/8}$	$14_{/7}$	$4_{/9}$	$5_{/0}$ „

De år, då sedelstocken under dessa fyra perioder varit *högst*, voro: 1760, 1793, 1808 och 1847; den var *lägst* under åren 1744, 1785, 1820 och 1844.

Emedlertid har penningestocken äfven i sednare tider undergått ganska betydande och häftiga förändringar. Under åren 1819—1820 uppkom en kännbar penningebrist, då, i följd af provinsdiskonternes obestånd, sedelstocken från 31,864,000 nedgick till 30,079,000 R:dr, helst kursen under samma tid sprang upp från 110 till 131, hvarigenom landets rörelsekapital i sjelfva verket föll i värde från 13,290,000 till 11,020,000 R:dr specie; och då, under åren 1842—1844, en mängd silfver utfördes till inlösen af det förut i Finland kurserande sedelmyntet, nedgick Bankens sedelstock från ett värde af 13½ million till 9⅘ millioner, eller föga mer än ⅔ af hvad den varit några år förut, och mindre än någon gång förr under hela detta århundrade.

Dessa af ofördelaktiga konjunkturer och tillfälliga händelser framkallade kriser bilda likväl naturligtvis undantag från regeln, och man skulle väl trott att sedelstocken för öfrigt varit i jemnt framskridande, i samma mån nationen tilltagit i folkmängd, eller utvidgat sin industriella verksamhet och sin handelsrörelse m. m.; men detta är icke fallet. Bankens sedelstock var, för öfver 40 år sedan, till sitt verkliga värde nära dubbelt större, än den för närvarande är; och det är anmärkningsvärdt, att, medan andra nationer, nästan utan undantag, oafbrutet ökat sitt rörelsekapital och sina omsättningsmedel [1]), har Svenska Bankens sedelstock en längre tid

[1]) Det torde härvid vara nog att anföra *Norges* exempel, der den cir-

varit stationär eller till och med gått tillbaka, utan att, under tiden, hvarken kreditpapper eller i rörelsen utelöpande klingande mynt tilltagit i den mån, att de kunnat ersätta bristen. Under de sistförflutna 33 åren har sedelstockens medelhöjd varit, från och med 1820 till 1830: 11,819,700 R:dr, från och med 1830 till 1840: 13,038,353 samt från 1840 till 1852, båda inclusive, 9,337,169 R:dr specie.

Likasom Bankens sedelstock, så har äfven dess metalliska kassa under tidernas lopp undergått många omvexlingar, nemligen under åren

1744—71 från 700,000 till 1,200,000 R:dr — med en skillnad af ½ million,
1772—99 „ 1,2 till 5 millioner, med dito af 3,8 millioner,
1800—27 „ 1,2 till 5,4 „ med dito af 4,2 „
1828—52 „ 2,9 till 8,2 „ med dito af 5,3 „

men man finner likväl härvid ett *fortfarande*, ehuru ojemnt, *stigande*, såväl uti *minimi*-, som i *maximi*-beloppet af Bankens redbarheter. Sin högsta ståndpunkt under hela den 109-åriga period, som tabellen omfattar, uppnådde densamma år 1847 och dernäst 1836 och 1840 [1]). Det är emedlertid den

kulerande sedelmassan år från år så stigit i värde, att, då densamma, år 1820, utgjorde allenast 1,426,195 speciedaler i silfver,
steg den 1830, ... till 3,561,870 „ „
1840, ... till 5,197,829 „ „
och 1847, ... till 5,523,890 „ „

I följd af de under åren 1847 och 1848 inträffade, ofördelaktiga handelskonjunkturer, förminskades Norska bankens sedelstock betydligt, men har från 1850 års början höjt sig, i samma mån landets ekonomiska verksamhet tilltagit, och uppgick vid 1852 års slut åter till 5,270,806 speciedaler.

[1]) För att tydligare, än uti ofvannämnde tabell kunnat ske, åskådliggöra den metalliska kassans stigande och förminskning efter realisationen, meddela vi följande tablå:

		Tillökning för året.	Minskning för året.
År 1834:	6,491,301: 20, 7.	— — —	96,280: 17, 1.
„ 1835:	6,578,994: 39, —	87,693: 18, 5.	— — —
„ 1836:	7,166,838: 30, 3.	587,843: 39, 3.	— — —
„ 1837:	6,735,597: 5, 9.	— — —	431,241: 24, 6.
	Transport	675,537: 9, 8.	527,521: 41, 7.

metalliska kassans *relativa* höjd, som hufvudsakligen påkallar uppmärksamhet; och vi hafva derföre serskildt utarbetat följande öfversigt.

		Tillökning för året.	Minskning för året.
	Transport	675,537: 9, 8.	526,521: 41, 7.
År 1838:	5,721,859: 26, 5.	— — —	1,013,737: 27, 4.
„ 1839:	6,352,864: 20, 6.	631,004: 42, 1.	— — —
„ 1840:	6,837,498: 1, 9.	484,633: 29, 3.	— — —
„ 1841:	6,304,749: 38, 2.	— — —	532,748: 11, 7.
„ 1842:	4,158,837: 11, 2.	— — —	2,145,912: 27, —
„ 1843:	2,964,651: 20, 10.	— — —	1,194,185: 38, 4.
„ 1844:	3,310,743: 4, 2.	346,091: 31, 4.	— — —
„ 1845:	4,980,378: 15, 6.	1,669,635: 11, 4.	— — —
„ 1846:	5,893,567: 40, 5.	913,189: 24, 11.	— — —
„ 1847:	8,252,528: 2, —	2,358,961: 9, 7.	— — —
„ 1848:	5,877,712: 21, 8.	— — —	2,374,815: 28, 4.
„ 1849:	4,839,330: 30, 3.	— — —	1,038,381: 39, 5.
„ 1850:	4,573,806: 17, —	— — —	265,523: 13, 3.
„ 1851:	4,850,562: 31, 9.	276,756: 14, 9.	
	Summa	7,355,809: 28, 11.	9,093,827: 34, 10.

Denna tablå visar att den metalliska kassan förminskats under jemnt *lika många år* som den ökats, och att totalsumman af denna förminskning med 1,738,018 Rdr 5 sk. 11 rst. öfverstiger tillökningen. Men då invexlingen af Bankens i Finland cirkulerande sedelstock, det vill säga, en tilldragelse, som icke hade något sammanhang med våra handelsförhållanden eller vårt eget penningeväsende, under denna tid medtagit nämnde summa ungefär dubbelt, — hvilket man torde kunna sluta deraf, att under åren 1841—1843 öfver 3,800,000 Rdr i silfver uttogos från banken, ehuru handelsbalansen såväl under samma år som under de närmast föregående stod till Sveriges fördel —, finner man, att den metalliska kassan egentligen förkofrat sig vida mer, än den förminskats; och då man derjemte erinrar sig, att Banken under samma period ökat sin grundfond från 5 till 10 millioner, synes Riksbankens ställning, för närvarande, vara både till soliditet och verkningsförmåga mera fördelaktig, än vid realisationens början.

Till jemförelse med förestående tablå meddela vi härnedan en dylik öfver den metalliska kassans till- och aftagande under de 2:ne sednaste decennierna af den föregående realisations-perioden:

		Tillökning för året.	Minskning för året.
År 1789:	4,710,000.	— — —	315,000.

Bankens metalliska kassa stod till dess sedelstock i förhållande

år 1744,	såsom	1	till	2,8
„ 1755	„		„	7,8
„ 1760	„		„	11,4
„ 1772	„		„	6,2
„ 1776	„		„	4,4
„ 1777	„		„	1,7
„ 1778	„		„	4,1
„ 1790	„		„	2,8
„ 1800	„		„	10,1
„ 1803	„		„	4,2
„ 1810	„		„	3,3
„ 1820	„		„	2,6
„ 1830	„		„	2,0

		Tillökning för året.	Minskning för året.
År 1790:	3,382,000.	— — —	1,428,000.
„ 1791:	2,896,644.	— — —	685,356.
„ 1792:	2,871,622.	— — —	25,022.
„ 1793:	2,019,397.	— — —	852,225.
„ 1794:	2,039,956.	20,559.	— — —
„ 1795:	2,325,683.	285,727.	— — —
„ 1796:	2,254,305.	— — —	71,378.
„ 1797:	1,983,644.	— — —	270,661.
„ 1798:	1,334,177.	— — —	649,467.
„ 1799:	1,259,850.	— — —	74,327.
„ 1800:	1,284,000.	24,150.	— — —
„ 1801:	3,303,000.	2,019,000.	— — —
„ 1802:	2,000,000.	— — —	1,303,000.
„ 1803:	3,465,000.	1,465,000.	— — —
„ 1804:	3,437,000.	— — —	28,000.
„ 1805:	3,403,000.	— — —	34,000.
„ 1806:	3,303,000.	— — —	100,000.
„ 1807:	2,910,000.	— — —	393,000.
„ 1808:	5,440,000.	2,530,000.	— — —
	Summa	6,344,436.	5,929,436.

Denna 20-åriga period gifver icke så höga totalsummor hvarken af tillökning eller förminskning, som den föregående 18-åriga; men man ser att den metalliska kassan derunder förökat sig något mera, än densamma förminskats, ehuru det sednare fortgått i 14 år, medan förökningen egt rum allenast under 6 år.

år	1834	"	"	2,0
"	1840	"	"	1,9
"	1845	"	"	2,3
"	1846	"	"	2,1
"	1847	"	"	1,8
"	1848	"	"	2,2
"	1849	"	"	2,4
"	1850	"	"	2,3
"	1851	"	"	2,5
"	1852	"	"	2,4

Om man delar denna ansenliga tiderymd uti 2:ne hälfter, den ena från 1744 till 1799, båda inclusive, och den andra från och med 1800 till och med 1852, finner man proportionen emellan sedelstocken och den redbara fonden hafva varit *högst*: under första perioden, åren 1760 och 1799 (under sednare året såsom 1 till 9,2), samt under den andra: åren 1809 och 1807 (under hvilket sednare år förhållandet var såsom 1 till 5,1). — Den var deremot *lägst* under åren 1777 och 1783 (= 1 : 1,2) samt 1840 och 1844 (= 1 : 1,3).

Huru ojemnt och obetydligt det genom Bankens verksamhet frambragta fiktiva eller representativa kapital tilltagit, synes af följande uppgifter öfver det öfverskott som uppkommer, då man från sedelstockens silfvervärde afdrager den metalliska kassans belopp. Detta öfverskott utgjorde — då vi, till undvikande af alltför stor vidlyftighet, endast beräkna detsamma från 19:de seklets början —:

år	1800	. .	12,079,000	R:dr	specie.
"	1810	. .	11,477,000	"	"
"	1820	. .	6,514,000	"	"
"	1830	. .	6,333,000	"	"
"	1840	. .	6,318,000	"	"
"	1845	. .	6,709,000	"	"
"	1846	. .	6,608,000	"	"
"	1847	. .	6,480,000	"	"
"	1848	. .	6,888,000	"	"
"	1849	. .	6,854,000	"	"
"	1850	. .	6,890,000	"	"
"	1851	. .	7,297,000	"	"

Samma öfverskott nedgick åter, år 1852, till 6,860,550 R:dr [1]).

Man finner äfven häraf, att Bankens sedelstock icke under något af de sednare åren uppnått det sedan 1845 tillåtna maximum af 20 millioner *Rd* Banko (7,500,000 *Rd* specie) öfver den metalliska kassan.

Vi hafva visat, hvilka förändringar, sedelstocken under tidernas lopp undergått, såväl till sin absoluta storlek, som i sitt förhållande till den metalliska kassan; men dessa uppgifter gifva icke någon säker måttstock för bedömande af dess tillräcklighet eller otillräcklighet för omsättningen under olika tider. Dertill fordras att jemföra densamma [2]) med handels-

---

1) Huru den Norska Banken under de sistförflutna 28 åren ökat sin ofonderade sedelmassa, utan att likväl dervid hafva öfverskridit det lagbestämda förhållandet till den metalliska kassan, ses af följande uppgifter.

Det genom Norska bankens verksamhet frambragta, konstlade kapital utgjorde:

År 1823:	257,000	speciedaler.
„ 1829:	927,000	„
„ 1835:	1,515,000	„
„ 1841:	2,590,000	„
„ 1845:	2,744,000	„
„ 1846:	2,938,000	„
„ 1847:	3,164,000	„
„ 1851:	2,116,000	„

2) Läsaren skall måhända anse oss hafva gått alltför ytligt tillväga, då vi härvid betrakta sedelstocken, såsom vore den landets hela rörelsekapital; men orsaken dertill är den, att man för den äldre tiden saknar alla tillförlitliga underrättelser om beloppet såväl af det i rörelsen kringlöpande klingande mynt, som af de enskilda kreditsedlar eller assignationer på Banken, som då voro i omlopp; och då vi icke velat blottställa oss för förebråelsen att hafva stödt oss på *gissningar*, der läsaren söker *fakta*, hafva vi föredragit att, i stället för de alltför osäkra uppgifter, vi nödgats lemna, om vi velat angifva *hela* rörelsekapitalets belopp, taga den *kända sedelstocken* allena till grund för bedömandet deraf, desto heldre, som man, vid ett öfverslag af *alla* de elementer, som ingå i rörelsekapitalet eller som, vid bestämmandet deraf, måste ur beräkningen uteslutas, finner att de sednare — d. v. s. den del af sedelstocken, som då måste afdragas — fullt uppväga dem af de förra, som icke tillhöra densamma. Se här ett exempel!

rörelsen och industrien eller, ännu heldre med folkstocken, såsom en mera fast storhet och hvilken tillika omfattar *alla* dem, hvilkas omsättningsbehof penningen är ämnad att bemedla; och vi meddela derföre här nedan en periodiskt affattad tablå öfver

---

År 1810 utgjorde Bankens och Riksgäldskontorets hela sedelstock tillsammans	Bko Rdr	27,419,000.	
samt Götheborgs och Malmö Diskonters utelöpande sedlar	„ „	5,792,000.	
Bruksegares m. fl. enskilda personers assignationer å Riksbanken kunna vid samma tid uppskattas till	„ „	500,000.	
samt utelöpande Silfvermynt till .	„ „	500,000.	34,211,000.
Härifrån afräknas: alla i Finland utelöpande sedlar, som då kunna antagas hafva utgjort	Bko Rdr	5,000,000.	
Förkomna eller förslitna sedlar .	„ „	200,000.	
samt de på räkningar i Banken innestående	„ „	1,800,000.	7,000,000.
så att en totalsumma af det inom Sverige gångbara sedel- och silfvermynt uppkommer af	Bko Rdr		27,211,000.

Denna summa utgör i speciemynt (efter då gällande 79 sk. kurs) 16.533,000 Rdr; men Bankens och Riksgäldskontorets hela sedelstock utgjorde 16,555,000 Rdr specie, och skillnaden emellan denna och det kalkylerade rörelsekapitalet är således endast 22,000 Rd.

Samma hinder för bestämmande af rörelsekapitalet, som vi anmärkt för den äldre tiden, gäller i föga mindre mån, äfven i nyare tider, då vi endast kalkylationsvis kunna uppgifva beloppet af det i omlopp varande silfvermynt, äfvensom enskilda kreditpapper; men äfven nu skulle, om vi ock kunde till siffran uppgifva hela rörelsekapitalets belopp, resultatet sannolikt blifva detsamma som förr, nemligen att det uppginge till ungefär enahanda belopp som Bankens sedelstock, emedan *Depositionsskulden* i detta Verk synes hafva stigit ungefär i lika progression med *Privatbankernes sedelemission.* Vi meddela emedlertid här nedan en beräkning öfver Sveriges rörelsekapital vid 1851 års slut, för att visa huru en sådan i nyare tid utfaller.

Sveriges rörelsekapital vid slutet af år 1851.

Riksbankens utelöpande sedlar uppgingo till ett belopp af	Rdr 22,413,401.
Dertill kommo Privatbankernes utelö-	
Transport	Rdr 22,413,401.

Sedelstocken, till sitt metalliska värde, jemförd med Rikets folkmängd, från 1744 till 1852.

	Sedelstock.	Folkmängd.	Rdr sk. r. specie pr individ.
År 1744:	3,141,000 Rdr.	2,078,000.	1: 24. 7. „
„ 1760:	8,000,000 „	2,389,000.	3: 16. 2. „

	Transport Rdr		22,413,401.
pande sedlar (efter afdrag af de hos dessa banker och deras vexlingsombud då befintliga kassabehållningar)	„	6,919,970.	
Vidare: Inrikes vexlar	„	1,500,000.	
Enskilda personers assignationer å Riksbanken *)	„	20,000.	
Det i allmänna rörelsen utevarande silfvermynt, omkring	„	2,000,000 **)	32,853,371.
Härifrån måste afdragas:			
Förkomna eller förslitna sedlar, nemligen: Transportsedlar, som kunna beräknas till	„	60,000.	
Gamla 5- och 2-Rdrssedlar å dubbla blad, deraf icke någon enda hvarken under 1850 eller 1851 blifvit till inlösen företedd	„	71,000.	
dylika sedlar å enkla blad	„	90,000.	
äldre och nyare skillingssedlar	„	200,000.	
nyare sedlar å högre valörer	„	50,000.	47,1000.

Då dessa 471,000 Rdr afdragas från det såsom utelöpande uppgifna sedel- och silfvermynt, blifver Sveriges effektiva rörelsekapital . . . 32,382,371 Rdr Bko, hvilket, efter nuvarande myntfot, utgör i speciemynt 12,143,389 Rdr eller 4,742 Rdr mindre än Bankens dåvarande sedelstock, som i sin helhet uppgick till 12,148,131 Rdr specie.

*) Dylika assignationer hafva nästan försvunnit ur rörelsen, sedan Rikets Ständer höjde minimibeloppet derå till 200 Rdr Bko. Se härom i det följande.

**) Denna beräkning grundar sig derpå att beloppet af utelöpande småsedlar, som, 1839, på sin kulminationspunkt, utgjorde 2,419,162 Rdr, vid 18.1 års slut hade nedgått till 851,837 Rdr, med en förminskning således af 1,568,325 Rdr, hvilken vi antagit hafva blifvit ersatt med silfver. De återstående 431,675 Rdr torde ungefärligen motsvaras af det i rörelsen cirkulerande speciemyn af större valörer. — Man skall månända anse oss hafva beräknat det utelöpande silfvermyntet för högt, och vi veta rätt väl att man i allmänhet uppskattar det-

	Sedelstock.	Folkmängd	Rdr sk. r. specie pr individ.
År 1778:	6,121,000 Rdr	2,729,000.	2: 15. 4. „
„ 1800:	13,363,000 „	3,172,000.	4: 10. 5. „
„ 1820: [1]	7,520,000 „	2,585,000.	2: 43. 2. „
„ 1840:	10,155,000 „	3,139,000.	3: 11. 5. „
„ 1852:	11,795,000 „	3,539,000. [2]	3: 16. — „

Dessa uppgifter, hvilka, såsom vi redan (se noten pag. 79) nämnt, med Bankens sedelstock, äfven i det närmaste angifva totalbeloppet af alla våra omsättningsmedel, utvisa ett så ringa individuellt rörelsekapital, att man förgäfves skulle i hela Europa — om icke möjligen i Finland och Ryssland — söka något motstycke dertill [3]. Men de visa äfven att detta

samma till vida lägre belopp; men då man icke kan visa, att de indragna småsedlarne blifvit ersatte med annat verkligt eller representativ-mynt, och det icke låter tänka sig att allmänheten, under en tilltagande verksamhet i alla affärsgrenar, skulle hafva mindre behof af rörelsemedel nu än förr, lärer man väl få antaga, att den genom skillingssedlarnes indragning för ögonblicket uppkomna brist blifvit ersatt medelst silfvermynt.

[1]) Sedan Finland blifvit afskiljdt från Sverige, hafva vi icke, såsom i det föregående, kunnat i denna jemförelsetablå upptaga Bankens *hela* sedelstock, äfvensom båda ländernes förenade folkmängd, emedan, fastän det Svenska sedelmyntet ännu en längre tid var gångbart i Finland, det likväl straxt efter inkräktningen, och sedermera i stigande proportion, måste dela området med Finskt och Ryskt mynt, hvarföre en fördelning af den Svenska sedelstocken å Sveriges och Finlands sammanräknade folkmängd naturligtvis skulle gifva den del deraf, som verkligen begagnade samma sedelmynt till omsättningsmedel, ett mindre rörelsekapital, än som rätteligen på dem belöpte sig. Vi hafva derföre, från och med år *1820*, uteslutit Finlands befolkning, och tillika från Bankens sedelstock afdragit den i samma land utelöpande sedelmassa, hvilken vi, med afseende på det betydliga belopp i bankosedlar, som under åren 1841—45 derifrån inlemnades, till utbyte mot silfver, ansett oss kunna beräkna: för år *1820* till 3,500,000 och för *1840* till 3,000,000 Rdr i speciemynt.

[2]) Rikets folkmängd, som, år 1849, enligt Tabellkommissionens sednaste berättelse, utgjorde 3,443,803 inbyggare, är för 1852 kalkylerad efter dess progression under åren 1845—1849.

[3]) Det skulle utan tvifvel vara ganska intressant att kunna anställa en exakt jemförelse emellan olika länders rörelsekapitaler; men detta må-

rörelsekapital, ehuru numera i stigande, likväl redan för omkring 50 år sedan och ännu längre tillbaka var betydligt högre än nu (det uppgick, 1808, ända till 6 Rd. 37 sk. 3 rst. specie för hvarje person); och om vi, för att icke taga alle-

ter oöfvervinneliga svårigheter, då det icke gifves någon möjlighet att bestämdt lära känna beloppet af det i rörelsen cirkulerande klingande mynt eller omlöpande enskilda kreditpapper. Se här likväl några bidrag till en dylik jemförelse.

De af *Danska* Nationalbanken utgifne sedlar och mynttecken uppgingo, i medlet af 1852, till 20 millioner Rbdr eller 10 millioner Rdr specie, som på en folkmängd af 1,800,000 menniskor, hvartill Danmarks och Schleswigs befolkning vid denna tid kunde uppskattas, utgjorde 5 Rdr 26 sk. 8 rst. Danskt specie eller i Svenskt silfver *5 Rdr 18 sk. 4 rst.* på hvarje individ.

Detta är redan, såsom läsaren finner, öfver 2 Rdr specie mera än *vårt* individuella rörelsekapital utgör; men dertill måste ännu läggas ett ungefär lika högt belopp uti inrikes vexlar, då Banken under året 1851—52 på sådana papper diskonterat icke mindre än 20,080,484 Rbdr.

Norska Bankens sedelskuld uppgick, vid 1851 års slut, till 7,934,150 speciedaler, som, för en folkmängd af 1,433,000 menniskor, gaf 5 Rdr 25 sk. 9 rst. eller, i Svenskt silfvermynt, *5 Rdr 17 sk. 5 rst.* pr individ. Att den inrikes vexelrörelsen i Norge icke är så obetydlig, synes deraf, att, under loppet af samma år, vexlar blifvit i Banken diskonterade till belopp af 6,669,907 specier.

Den *Engelska* Bankens papperscirkulation steg, den 19 Juni 1852, till 21,437,035 Pund St. eller (à 4: 24 sp. pr 1 Pund) 96,466,657 Rdr 24 sk. specie, som på en folkmängd af 18,108,000 individer, gifver *5 Rdr 15 sk. 9 rst.* sp. för hvarje person. *Vexelrörelsen i Storbritannien* uppskattades, år 1847, till 132,010,000 Pund, och torde säkerligen numera kunna, för *England och Wales* allena, uppskattas i rundt tal till 130 millioner samma mynt. Dertill kommer det i omlopp varande metallmyntet, som för denna hufvuddel af Riket kan beräknas till 27 millioner Pund St. (då detsamma för hela riket antages utgöra 37 millioner) samt omsättningen i statspapper, som, likaledes för England och Wales, kan antagas uppgå till omkring 600 millioner samma mynt. Dessa 757 millioner Pund St., motsvarande i Svenskt speciemynt 3,406,500,000 Rdr, gifva tillsammans med de cirkulerande Bankonoterne ett rörelsekapital, pr individ, af 188 Rdr 5 sk. 10 r. specie.

Den 10 Juni 1852 hade *Franska* Banken utelöpande sedlar till belopp af 612,421,775 francs eller (à 9 sk. specie pr franc) 114,829,082 Rdr 39 sk. i silfver, som på en folkmängd af 36,200,000 individer, utgör *3 Rdr 18 sk. 3 rst.* specie för hvarje person. Till bedömande

nast enstaka år till måttstock för omdömet i detta fall, jemföra 2:ne hela årtionden eller till och med tjugoåriga perioder, under olika tidehvarf, skola vi erhålla samma resultat. Under åren 1800 till och med 1809 gaf, till exempel, hela vår penningestock (utgörande i medeltal 16,064,700 *Rd.* specie) 4 *Rd.* 41 sk. 1 rst. s. m. för hvarje individ af hela folkmängden (3,308.500), medan densamma under årtiondet 1842—1851 utgjorde allenast 3 *Rd.* 28 sk. specie för hvarje person (nemligen 11,858,051 *Rd.* specie på en folkmängd af 3,344,137 individer); och under den *tjugoåriga* perioden 1790—1809, båda inclusive, utgjorde landets hela rörelsekapital i medeltal 14,596,950 *Rd.* på en folkmängd af 3,172,132 [1]) inbyggare, d. v. s. 4 *Rd.* 28 sk. 7 rst. på hvarje person, då detsamma deremot, under perioden från och med 1832 till och med 1851, uppgick i medeltal till allenast 11,802,575 *Rd.*, under det riket hade en folkmängd (pr medium räknadt) af 3,174,417 personer, och således utgjorde blott 3 *Rd.* 34 sk. 6 rst., allt specie, för hvarje individ.

Visserligen har rörelsekapitalet i sednare tider ökat sig i något starkare progression än folkmängden; men i förhållande till den utveckling, handel och näringar vunnit under samma tid är denna tillvext i omsättningsmedel alltför ringa; ty medan de sednare under loppet af åren 1820—1850 stigit allenast från 7,520,000 till 11,464,000 *Rd.* specie, eller med $52_{,4}$ (årligen $1_{,7}$) procent, hafva produktionen och handeln tilltagit, på sätt följande, från officiella källor hemtade uppgifter utvisa:

af vexelrörelsen i Frankrike torde den upplysning kunna tjena, att Nationalbanken i Paris, år 1847, då handeln och industrien voro i sitt flor, diskonterat vexlar, till belopp af 1,329,000,000 francs. För öfrigt uppskattas det i rörelsen omlöpande klingande mynt till icke mindre än 5 tusen millioner samt handeln med statspapper till omkring 6 tusen millioner francs. Tillägge vi nu — under förutsättning att vexelrörelsen kan antagas lika hög med beloppet af de i Banken diskonterade vexlar — dessa 3:ne summor till den förstnämnda, uppkommer ett rörelsekapital, stort 12,941,421,775 francs eller 2,426,516,583 Rdr specie, som för hvarje Fransman gifver en tillgång i rörelsemedel af 63 Rdr 41 sk. 3 rst. specie.

[1] I denna siffra är Finlands befolkning inberäknad.

							Förökning i procent. Total.		Årlig.
Tackjernstillverkningen utgjorde	år 1833:[1]	806,471	skepp.,	år 1850:	727,597	skepp.	43,7	eller	2,5.
Koppartillverkningen .	„ „	5,519	„	„ „	10,102	„	83,0	„	4,9.
Silfvertillverkningen . .	„ „	5,835	mark.,	„ „	6,002	mark.	62,8	„	3,7.
Svenska *fabrikernes* tillverkningsvärde	„ 1820:	7,109,707	R:dr Bko,	„ „	24,727,682	R:dr Bko	107,1	„	3,5.
Export från Riket:									
af Spanmål, omalen, . .	„ „	29,000	tunnor,	„ „	343,321[2]	T:r.	1083,9	„	36,1.
af *Stångjern*	„ „	348,000	skepp.,	„ „	592,378	skepp.	64,5	„	2,1.
af *Koppar* (gårad och plåtar)	„ 1832:	3,998	„	„ „	7,164	„	79,2	„	4,9.
af *Bräder* och *Plankor*	„ 1831:	238,240	tolfter,	„ „	715,034	tolfter.	200,1	„	10,5.
Värdet af Sveriges hela *utrikes handelsrörelse*	„ 1821:	23,304,000	R:dr Bko,	„ „	48,492,000	R:dr Bko	108,1	„	3,7.
Handelsflottans lästetal	„ 1830:	72,074	läster,	„ „	112,983	läster	56,8	„	2,8.
Sveriges *Tullinkomster* (brutto)	„ 1821:	1,584,042	R:dr Bko,	„ „	4,708,989	R:dr Bko	197,3	„	6,8

[1]) År 1833 är det första, för hvilket någon officiell berättelse om Bergshandteringen i Riket blifvit från trycket utgifven.

[2]) År 1849 uppgick spanmålsexporten till 529,759 tunnor.

Sedan vi i det föregående tecknat Bankens tillstånd och verksamhet under olika tider i afseende på *myntvärdets upprätthållande*, skola vi nu söka visa, huru Banken verkat eller varit anlitad i sin *andra* funktion såsom Statsanstalt [1], den att för Staten utgöra en "nödhjelps- och tillgångs-kassa", eller, med andra ord, att, då nöden så fordrar, med sitt öfverskott bispringa Statsverket.

Uti det ursprungliga privilegiet för den Palmstruchska banken var något förbehåll icke gjordt i afseende på den af Verket fallande vinst, hvilken således skulle odelad tillfalla inrättningens egare; men genom en Resolution af den 16 December 1656 förordnade Konungen, att *hälften* af Vexel- och Låne-bankens rena behållning skulle tillfalla Kongl. Maj:t och Kronan, samt den andra hälften delas i lika lotter emellan Stockholms stad och Banco-Companiet [2]; och enligt den plan, som Riksskattmästaren G. Bonde uppgjort för den *nya* Banken, skulle äfven af *dennas* vinst hälften tillfalla Staten. 1668 års Ständer uppställde emedlertid blott såsom princip, att den salderade vinsten skulle disponeras, såsom den med Kongl. Maj:ts och Fäderneslandets heder och nytta bäst kunde användas; men lemnade åt framtiden att närmare bestämma sättet och till hvad del sådant skulle ske.

Förr än år 1741, då Ständerne läto Banken till Regeringen utbetala 1 million daler silfvermynt, såsom en gåfva till

---

[1]) Se sid. 56. — Då Bankovinstens användande i nyare tider utgör ett stående tvist[illegible]e vid Riksdagarne, anse vi oss här böra införa sjelfva grundtexten af den § i Banko-ordningen, som handlar härom. 74:de § af 1668 års »Beslut och Förordning om Banken» lyder sålunda: "Verkets gevinst, så ock den bekostnad, som derpå årligen uppgår, skall i en serdeles sluträkning föras och balanceras. Och lära Ständerne, som under Kongl. Maj:ts protection, dess handhållande och försvar sig påtagit hafva, öfver den salderade gevinsten sedan disponera, som den med Kongl. Maj:ts och Fäderneslandets heder och nytta till publicos usus bäst kan användas."

[2]) Till ersättning för den minskning i inkomster, som denna förändring af privilegiet skulle tillskynda Palmstruch, erhöll denne under samma dag fullmakt att vara *Director* öfver Banco-Companiet, med löfte om årlig lön, hvilken sedermera i en Bankostat för år 1659 finnes upptagen till 1500 daler silfvermynt. Skogman l. c. I. sid. 6.

förande af kriget mot Ryssland, uppstod icke fråga om några direkta dispositioner till förmån för Staten. Ty man kan icke dertill räkna afskrifningar af Bankens fordringar, såsom hos Fältmarskalken Grefve Magnus Stenbock, år 1710 [1]), ehuru denna eftergift skedde till betygande af Ständernes erkänsla för bemälde Grefves förtjenster om fäderneslandet, samt hos Kronan, under åren 1723 och 1727, helst de fordringar, som då afskrefvos, egentligen bestodo i upplupna räntor. — Under sednare hälften af 18:de seklet, likasom i början af det innevarande, erhöll Staten visserligen ofta anseliga försträckningar af Banken, men blott i form af kreditiv eller lån (hvarom vi sedermera komma att tala) — Bankens behållna vinst var äfven under denna tid både ojemn och föga betydlig; men vid 1823 års riksdag beslöto Ständerne, jemte det de, såsom vanligt, på Banken anvisade de 2:ne i Grundlagen föreskrifne kreditiverne, att, sedan 266,666²/₃ R:dr från och med år 1824, årligen blifvit afsatte till inköp af myntbara metaller, återstoden af Bankens behållna räntevinst skulle insättas på Riksgäldskontorets räkning för de utgifter, som Rikets Ständer derå anvisat, samt att på samma sätt borde förhållas med de i afbetalning å statsverkets skuld till Banken årligen inflytande 150,000 Riksdaler; och sedermera har Bankovinsten, nästan vid hvarje riksdag, blifvit till större eller mindre del disponerad till statsändamål.

Så beslöts vid 1830 års riksdag, att den del af Bankens räntevinst för åren 1829 till och med 1834, som återstode, sedan det årliga anslaget till inköp af silfver (266,666 R:dr 32 sk.) vore afdraget — och hvilken återstod beräknades till 1,150,000 R:dr Banko — skulle användas såsom bidrag till bestridande af de utgifter, man nu för första gången anvisat på en vid sidan af den ordinarie budgeten upprättad *extra statsreglering* [2]);

[1]) Efter den ryktbara segren vid Helsingborg beslöto Ständerne att Grefve Stenbocks i Banken upptagna lån, stort 30,128 Dal. Caroliner skulle afskrifvas.

[2]) Till samma statsreglering anordnades äfven 1 million R:dr af Bankens fordran hos Allmänna Magasinsinrättningen, så att Bankens bidrag utgjorde mer än hälften af de dertill påräknade tillgångar, tillsammans 4,122,000 R:dr.

vid 1841 års riksdag reserverades för Banken 1 million Riksdaler af de 3,311,216 Rdr 11 sk. 5 rst., hvarmed behållningen, enligt 1839 års bokslut, öfversteg Bankens grundfond (5 millioner); och återstoden skulle, från och med 1842, med en femtedel (462.243: 17, 10) årligen öfverlemnas till Riksgäldskontoret för derå af Rikets Ständer anvisade utgifter;

1845 års Ständer beslöto, att den del af Bankens, *vid 1844 års slut behållna vinst*, diskonternas uppdebiterade reservfonder deruti inberäknade, som icke erfordras för att bringa kapitalöfverskottet eller grundfonden till 10 millioner *Rd.* Banko, skulle aflemnas till Riksgäldskontoret, enligt deröfver upprättad liqvidationsräkning, grundad på omslut af Bankens räkenskaper för år 1844; men att den behållna vinst, som komme att inflyta *från 1845 års början till nästa riksdag*, borde *reserveras för Bankens ändamål*, samt användas till uppköp af räntebärande papper, såvida Bankofullmäktige icke ansåge för Bankens säkerhet nödigt att de inflytande vinstmedlen i Banken reservera;

vid 1848 års Riksdag ansågo likväl Ständerne den ifrån 1845 års början upplupna bankovinst icke erfordras för bankens konsoliderande, utan beslöto att samma vinst, beräknad till 2,862,000 *Rd.* Banko, skulle vid slutet af hvartdera åren 1848, 1849 och 1850 med en tredjedel, eller 954,000 *Rd.* årligen, från banken i och för statens allmänna behof aflemnas; och *vid 1851 års riksdag* beslöts, att af Bankens under åren 1848 till och med 1850 influtna, behållna vinst, ett belopp af 700,000 *Rd.* Banko årligen skulle, vid slutet af hvartdera åren 1851, 1852 och 1853 från Banken i och för statens allmänna behof till Riksgäldskontoret aflemnas; hvarjemte stadgades, att det belopp af bankovinsten, som från 1851 års början till nästa riksdag inflyter, och icke erfordras till försträckningar åt

---

Deraf anvisades:

för materiel och byggnader m. m. vid försvarsverket	2,972,000	*Rd.*
„ Götha Kanals fullbordan	745,334	„
till fond för Södertelje Kanals underhåll	30,000	„
„ strömrensningar m. m.	250,000	„
åtskilliga mindre, på Riksgäldskontoret anvista utgifter	124,666	„
Summa	4,122,000	*Rd.*

Filial-banker skall, om sådant anses nödigt, i Banken reserveras; men i annat fall och i mån densamma inflyter, af Fullmäktige användas till inköp af räntebärande papper.

Endast 1835 års Ständer läto Bankovinsten oafkortad förblifva under Bankostyrelsens disposition ända till påföljande riksdag.

Följande tablå visar beloppet af Bankens behållna vinst vid slutet af hvarje år, från det nya statsskickets införande till närvarande tid. Den utgjorde:

År	R:dr B:ko.	År	R:dr B:ko.
År 1809 - -	211,719.	År 1831 - -	404,957.
1810 - -	248,129.	1832 - -	378,046.
1811 - -	256,875.	1833 - -	338,047.
1812 - -	— —	1834 - -	346,074.
1813 - -	276,849.	1835 - -	619,256.
1814 - -	240,494.	1836 - -	685,301.
1815 - -	228,579.	1837 - -	655,702.
1816 - -	294,842.	1838 - -	676,574.
1817 - -	169,552.	1839 - -	674,381.
1818 - -	536,654.	1840 - -	807,352.
1819 - -	671,892.	1841 - -	796,726.
1820 - -	767,513.	1842 - -	843,647.
1821 - -	733,824.	1843 - -	957,049.
1822 - -	695,667.	1844 - -	846,793.
1823 - -	678,563.	1845 -	1,642,785. [1]
1824 - -	471,752.	1846 -	1,247,362.
1825 - -	451,353.	1847 - -	777,830.
1826 - -	468,754.	1848 -	1,003,838.
1827 - -	474,568.	1849 - -	944,272.
1828 - -	437,585.	1850 - -	929,582.
1829 - -	494,785.	1851 - -	963,092.
1830 - -	347,357.	1852 - -	985,683.

[1]) En hufvudorsak till det höga belopp, som Bankovinsten, år 1845, uppnått, var den att Diskonternes reservfonder under det året blefvo uppförde bland Bankens tillfälliga inkomster och kapitalvinster, nemligen Bankodiskontverkets reservfond, utgörande . , ... 171,033: 44. 8.
Malmö Lånekontors dito . . . . 38,767: 12. 4.
och Handelsdiskontens i Stockholm dito . . . . . 209.620: 45. 8.
Tillsammans 419,422: 4. 8.

Enligt 1668 års Banko-ordning skulle Banken, såsom

II. *Depositions- och Vexel-bank,*

till allmänhetens säkerhet, nytta och beqvämlighet, emottaga penningar af hvar och en som sådant åstundade, deröfver föra räkning och dem vid anfordran insättaren tillhandahålla, så att handel och rörelse måtte underlättas genom de derå utfärdade assignationers och invisningars kredit, kraft och giltighet. Dessutom skulle Banken, till säkert förvar emot vådliga händelser och tillgrepp, under försegling emottaga och vårda såväl kontanta penningar som annan flyttbar egendom.

Den första och vigtigaste af dessa Bankens funktioner var uttryckligen ämnad att underlätta den inre penningerörelsen, men måste naturligtvis till större delen förfela sitt ändamål, då räkningshafvaren (enligt 15 § af 1668 års B.-O.) var förbunden att inställa sig antingen personligen eller genom befullmäktigadt ombud, så snart han ville verkställa någon assignering, och dessutom icke fick tillgodoräkna sig någon ränta för den tid hans penningar varit i Banken innestående. Den förra inskränkningen blef väl snart, såsom alltför opraktisk, borttagen, men någon depositrörelse, emot ränta, har ännu i dag icke blifvit införd i Rikets Ständers Bank.

Föröfrigt hafva de reglementariska stadganderne för assigneringsrättigheten under tidernas lopp varit föremål för många jemkningar och förändringar. Vi skola i korthet anföra de vigtigaste.

Enligt R. St:s Beslut och Förordning af år 1668 skulle 50 dukater, 100 Rdr specie och 100 daler silfver- eller kopparmynt vara det *minsta* belopp någon finge "inbringa" eller assignera; men år 1689 blef minimum för insättning eller as-

Genom antagandet af förändrade grunder för beräknandet af Bankens utestående räntefordran, erhöll denna, vid 1846 års slut, utöfver ränteskulden en tillökning, i jemförelse med förhållandet den 31 Dec. 1845, af 146,239 Rdr 5 sk. 11 rst., hvilken blifvit uti 1846 års vinst inberäknad, likasom beloppet af utelöpande riksgäldssedlar, efter den för deras inlösen bestämda præscriptionstid, blifvit uti sistnämnde års räkenskap upptaget såsom kapitalvinst med 275,245 Rdr 46 sk. B:ko. Häraf uppkom den höga vinstsumman för år *1846*. Se R. St. Revisorers Berättelse ang. Bankoverket af år 1847, s. 9.

signation nedsatt till 50 daler k:mt; 1789 bestämdes detsamma till 10 *Rdr* specie och 1816 till 20 *Rdr* Banko. Emellan de 3:ne sistnämnde beloppen, valverade till silfver, var ingen serdeles skillnad; men vid 1851 års riksdag beslöto Ständerna — i anseende till de betydliga förluster, som under sednare åren drabbat allmänheten och i synnerhet allmogen derigenom att tryckta invisningar å lägre belopp (vanligen 20 *Rdr*) gått såsom mynt i allmänna rörelsen — att höja minimi-beloppet ända till 200 *Rdr* Bko; hvarjemte föreskrefs, att räkningshafvare, tillhörande 5:te klassen (se nedan), icke få utställa andra än handskrifna invisningar.

Om någon assignerade mera, än han i Banken hade avance, skulle, enligt lagen af år 1668, hans afskrifningssedel den gången kasseras, och han i straff erlägga 3 procent "af allt det öfriga, han assignerat hafver." — År 1730 (27 Maj) utkom en vidlyftig förordning i samma ämne, hvarefter för öfverassignering, der svek icke kunde misstänkas, skulle bötas första gången 3 procent af den öfver-assignerade summan, andra gången 6, och så för hvarje gång med tre procents tillökning, samt, der assignanten befunnes hafva handlat mala fide, första gången 20 och andra gången 40 procent. Tredje gången kunde brottet icke med penningeböter försonas. Ett säkrare korrektiv vidtogs år 1789, då (genom Kongl. Kung. den 19 Aug.) stadgades, att privat persons assignation icke finge utgifvas till mindre summa än 10 *Rdr* specie, samt att, då någons invisningar, för felande behållning, blifvit 3:ne gånger kasserade, komme i allmänna tidningarne att kungöras, det samme assignantsinvisningar icke vidare blefve i Banken emottagne. Sistnämnda stadgande är ännu i 1851 års Bankoreglemente bibehållet, med tillägg att den som å sin räkning utfärdat invisning, utan att motsvarande behållning derå öfver en natt innestått, skall böta tre för hundrade af hvad utöfver behållningen från föregående dag blifvit anvisadt [1]).

---

[1]) Några utländska Banker, såsom de Skottska, tillåta öfverassignering för sådane insättare, som i banken ega kassakreditiv; andra — t. ex. de Engelska Jointstock-bankerne — medgifva det i allmänhet emot viss, högre ränta.

Vid 1818 års riksdag blefvo räkningshafvare i Depositionsafdelningen skiljde i 6 klasser, hvilka uti nu gällande Banko-reglemente blifvit inskränkta till 5. [1])

Följande tablå visar beloppet af Bankens *depositionsskuld*, eller innestående behållningar af derstädes deponerade medel, från de äldsta tider, för hvilka några anteckningar derom finnas offentliggjorda.

Beloppet af i Banken till assignering insatte eller på löpande räkning innestående medel utgjorde, vid slutet af

år 1745	- - - -	2,300,000	Daler S:mt.
1753	- - - -	2,400,000	„ „
1760	- - - -	3,500,000	„ „

[1]) Till den *första* af dessa klasser höra:

Medel, som bero af *Bankens egen styrelses disposition*, äfvensom skuldbalanserne för ännu utelöpande, icke 10 år gamla, invisningar och insättningsbevis förra Vexel-banken och dess kassor emellan (fria från folii-afgift).

Till den *andra:*

Alla varande eller blifvande kontos, tillkomna under egenskapen af kreditiv eller förlag af Banken, kassa-kreditiv undantagne, vare sig räntefritt eller mot utsakad ränta (fria från folii-afgift).

Till den *tredje:*

Medel, tillhöriga Staten samt dess allmänna Verk och Kassor, ej egande natur af kreditiv eller förlag från Banken (fria från folii-afgift).

Till den *fjerde:*

Alla under Stockholms stads styrelse hörande Embetsverk och Kassor samt sådana allmänna inrättningar, välgörenhetsanstalter och konkursmassor, som begagna Depositions-banken till förvaringsställe samt jemväl sådane enskilde, som antingen innan folii-afgiften vidtog, behörigen anmält sig hafva upphört med assigneringen på Banken; eller ock derefter fortfarande bibehållit eller upptagit ny räkning i Depositions-afdelningen, men framdeles göra anmälan om samma räknings upphörande, samt insätta det mot utelöpande assignationer svarande belopp (från folii-afgift befriade; de sistnämnde likväl ej förr, än under året efter det, anmälan om assigneringens upphörande blifvit gjord).

Till den *femte:*

Medel, tillhöriga såväl alla med beräkning på vinst för den enskilde grundade stiftelser och bolagsföreningar, som ock alla enskilde personer, med de här ofvan gjorda undantag (underkastade folii-afgift).

år 1765 - - - - 3,260,000 Daler S:mt.
1772 - - - - 2,420,000 „ „
1777 - - - - 520,000 Rdr Specie.
1785 - - - - 610,000 „ „
1788 - - - - 450,000 „ „
1795 - - - - 400,000 „ „
1799 - - - - 300,000 „ „
1803 - - - - 1,519,000 „ „
1804 - - - - 1,250,000 „ „
1807 - - - - 1,030,000 „ „
1818 - - - - 1,400,000 Rdr Banko.
1822 - - - - 2,105,000 „ „
1824 - - - - 1,822,000 „ „
1826 - - - - 2,556,000 „ „
1828 - - - - 2,931,000 „ „
1830 - - - - 4,063,710 „ „
1835 - - - - 5,098,653 „ „
1840 - - - - 7,627,371 „ „
1845 - - - - 8,271,760 „ „
1850 - - - - 9,179,289 „ „
1851 - - - - 9,191,064 „ „
1852 - - - - 8,747,236 „ „

Insättningar och assigneringar hafva under de sednaste åren uppgått till följande belopp:

År.	Insättningar.		Assigneringar.	
	Dukater.	R:dr Banko.	Dukater.	R:dr Banko.
1844—45[1])	1,674	50,891,350	1,864	50,020,554
1845—47	6,147	111,958,160	6,843	109,074,394
1847—49	8,212	113,121,579	7,136	113,796,899
1849—51	4,530	124,955,464	5,749	125,250.269

Vid 1835 års riksdag beslöto Ständerne att enskilde räkningshafvare skulle för sin assigneringsrättighet erlägga folii-

1) Detta år (räknadt från den 30 Juni 1844 till den 1 Juli 1845) är det första, för hvilket vi funnit några uppgifter om assigneringsrörelsen offentliggjorda. För de efterföljande åren äro uppgifterne derom i revisionsberättelserna sammanslagna för 2:ne år i sender, så att vi icke kunnat detaljera denna rörelse serskildt för hvartdera året.

afgift; och har denna afgift (som, enligt Kongl. Kungörelsen den 17 December 1833 skulle utgå med 4 ß. Bko för hvart folium, men numera måste erläggas med minst 20 ß. Bko om året), sedermera, exempelvis, uppgått till följande belopp:

år 1837:	4,138	Rdr	Banko,
„ 1840:	4,646	„	„
„ 1845:	4,088	„	„
„ 1850:	3,984	„	„
„ 1851:	2,036	„	„
„ 1852:	1,344	„	„ [1]

[1] Under det man i andra länder *uppmuntrar* allmänheten att i bankerne deponera alla tillfälligt ofruktbara kapitaler, och för sådant ändamål upphäfver folii-afgiften samt till och med gifver ränta för de insatta medlen, belägger man sådane hos oss med en afgift, liknande ett vite, hvilket man dessutom — för säkerhets skuld — *förhöjer*. — Ännu för några år sedan måste man äfven i Norge betala för de penningar, man ville insätta i Banken derstädes; men år 1842 upphäfdes icke allenast denna betalning, utan banken bemyndigades derjemte att erlägga en liten ränta å de på folio insatte penningar, hvilken ränta för närvarande utgör $2^1/_2$ proc. årligen. Följden häraf var att, då man förr endast undantagsvis insatte penningar samt allmänna kassor och enskilda personer i allmänhet sjelfve förvarade sina kontanta penningesummor, äfven om de någon längre tid icke kunde begagna dem, har det nu blifvit en regel för alla och en hvar, som för någon tid hafva större penningebelopp inne, än de straxt kunna använda, att insätta dem i närmaste bankafdelning. Medan der således vid slutet af de året 1842 närmast föregående 5 år, i medeltal, voro innestående på folio i Norska Banken allenast 118,270 speciedaler, vexte denna summa, redan vid slutet af år 1842 till 288,722 sp:d., 1844 till 863,092 och 1846 till 1,474,453, samt utgjorde, 1848: 1,389,762, 1850: 1,320,060, 1851: 1,652,315 och 1852: 1,476,047 sp:d. *(M. B. Tvehle,* "Om Norges Bank"; jemte de officiella "Regneskabe for Norges bank".)

Det är bekant, hvilken vigt de *Skottska* bankerne fästa vid depositionsrörelsen; men det är hos oss *icke* nog bekant, och förtjenade likväl utan tvifvel att väl eftersinnas, hvilket mäktigt och välgörande inflytande till befordrande af sparsamhet och ordning, samt till produktionens och den allmänna välmågans förökande som den i Skottland allmänna seden att i bankerne insätta alla besparingar, dem egaren icke kan mera fördelaktigt placera, utöfvar. Det kapital depositionerne inbringa i dessa banker uppskattas äfven till något öfver 30 millioner pund sterling!

Rörande den *andra* af de till Bankens egenskap af Depositionsbank hörande funktioner — den att till förvar emottaga förseglade deposita, för hvilka afgift erlägges i förhållande till det nedsatta godsets rymd och den tid, det i Bankens förvar innestått — torde det vara tillräckligt att nämna, att de för depositionshvalfvets begagnande influtne inkomster utgjort, 1835: 284; 1840: 498, 1845: 370, 1850: 594, 1851: 508 och 1852: 563 Rd. Banko.

Den *tredje* af Bankens hufvudfunktioner är att, såsom

Låne-Bank,

dels "till förebyggande af ocker och obilliga intressens tagande, samt till beqvämlighet för dem, som ega fruktlösa kapitaler," [1]) upplåna andras penningar, dels ock, emot billig ränta utlåna sina egna.

Bankens *upplåningsrörelse* synes aldrig hafva blifvit betraktad annorlunda än såsom ett medel att förse Banken med nödiga kapitaler, dels till fond för dess sedel-emissioner och dels till bedrifvande af dess utlåningar. Den förmån, som dergenom bereddes några få kapitalister och fromma stiftelser, som kunde vara betjenade med att hafva större summor placerade på så säkert ställe, synes man hafva ansett tillräcklig, och Riksbanken har aldrig genom en reglerad upplåningsrörelse eller depositrörelse emot ränta sökt bereda allmänheten den fördel att kunna göra sina mindre kapitaler och tillfälliga besparingar fruktbärande [2]).

Vi hafva redan (sid. 57) omtalat, att Lånebanken öppnades till penningars emottagande den 12 November 1668, samt att inom mindre än 2:ne månader 300 dukater och 15,100 Rd. specie influtit. Detta förtroende fortfor icke blott under de närmast påföljande åren, utan tilltog äfven så, att, ehuru den allmänna, lagliga räntan var 8 procent, man heldre in-

---

[1]) R. St. Beslut och Förordning om Banken i Stockholm, § 44.

[2]) Skillnaden emellan ett land *utan* Upplånings-banker emot ett annat *med* dylika inrättningar är den, att i det förra undanhålles myntet och oroas kapitalerna, i det sednare åter hafva kapitalerna en lugn och myntet en jemn rörelse. »Om Mynt, Banker och Riksgäld,» af G. Hjerta, Stockholm 1828.

satte sina penningar i Banken emot 6 för hundrade; och kapitaler erbjödos i den mängd att Banken (år 1682) "försigtigtvis" på en tid tillslöts för deras emottagande [1]).

Emellertid blef Banken snart åter öppnad för upplåningar, och denna rörelse fortgick obehindrad och fri, ända till 1709, då, dels i följd af nöden inom landet, dels ock genom det af krigshändelserna väckta misstroendet, många enskilde äfvensom publika inrättningar begärde att få dels uttaga, dels belåna sina i Lånebanken insatte kapitaler. Banken åter, som icke straxt kunde återbekomma sina under kriget gjorda, betydliga försträckningar till Kronan (uppgående till 3,908,000 Caroliner och 450,000 daler S:mt), kunde icke heller afbörda sig sin lånebankoskuld, som i samma biträden influtit; den nödgades derföre vägra både utbetalning och belåning af lånebanko-kapitaler, och inskränkte sig till att utbetala räntorna derå.

Det dröjde emedlertid icke länge, förr än Bankens kreditorer åter lemnades tillfälle att utfå sina fordringar, då, först genom Baron v. Görtz's kungörelse af den 4 Aug. 1718, innehafvare af lånebanko-obligationer underrättades att de hos Upphandlings-deputationen kunde få dem omsatta "antingen mot gångbart mynt eller Ständernes obligationer", och sedan, uti "Kongl. Maj:ts Resolution öfver några banko-ärender" af den 1 Sept. samma år, de af Bankens kreditorer, som funne sådant nödigt, tillätos uti Kongl. Räntekammaren njuta full betalning. Å Bankens sida blef till och med, under hvardera af åren 1739 (genom Kongl. Kungörelsen den 13 April) och 1741 (Kongl. Kungörelsen den 2 Juli) en tredjedel af Bankens upplånta kapitaler i Caroliner uppsagda — med undantag allenast af de ad pios usus och till publik nytta testamenterade kapitaler.

Snart derefter öppnades Banken åter till upplåning, genom Kongl. Kungörelsen den 28 Oktober 1745, som tillkännagaf att Banken uti 6 månaders tid emottoge kapitaler i kopparmynt emot 6 procents ränta; och under den tid sedeltillverkningen gick som starkast, emottog den lån till ansenliga belopp i kopparmyntssedlar, det vill säga, af sina egna fabrikater, i afsigt

[1]) Banko-Utskottets Berättelse vid riksdagen i Norrköping, den 10 Juni 1800.

Rörande
positionsbank
taga försegla
de till det n
förvar innest
de för depo-
gjort, 1855:
och 1852: 8

Den t

dels "till f
de, samt
ler," [1]) u
utlåna si

Ban
traktad
nödiga
dels ti
igenor
som
cerad
och
rels
den
bes

de
a
s

Dessa för Handelsdiskonten upptagne lån äro numera helt och hållet inbetalda; men af den äldre Låne-bankoskulden återstå omkring 300,000 Rdr obetalde.

För närvarande har Bankens upplåningsrörelse helt och hållet upphört; ty man kan icke såsom sådan kalla den tillåtelse Sparbankerne i riket ega att, mot tre procents ränta, insätta kapital hos Banken, helst denna rättighet är inskränkt till vissa mindre maximi-belopp (för Stockholms sparbank 100,000, för Götheborgs 20,000 och för de öfrige Sparbankerne 10,000 Rd. Banko), och dessutom föga begagnas.[1] Desslikes kunna äfven efter 6 veckors uppsägning återbetalas.

Vi se häraf, att Bankens upplåningsrörelse varit högst ojemn[2]; huru dess skuldbelopp, i följd deraf, varierat, synes af nedanstående tablå; och vi tillägga här blott att Banken tidigt[3] började belåna sina egna obligationer, väl till en början mot *lika* ränta, som Banken sjelf gaf derför, men i allmänhet till *högre* ränta. De af Banken upplånte kapitaler drogo i början (1668) 6 procent, men räntan derå nedsattes, år 1688 till 5, 1698 till 4½ och 1730 till 3 procent. År 1745 erbjöd Banken 4 procent för det nya lån, som då söktes, och de förbindelser, som utfärdades för åren 1802 och 1803 inlemnadt silfver, likasom de för riksgäldssedlarnes inlösen (1803—1807) utgifne s. k. Realisations-obligationer, gingo alla med enahan-

---

erhållas; och af 5-procentslånen insattes mera än 9/10:delar på 6 månaders uppsägning.

[1] Endast Stockholms Sparbank plägar hafva 100,000 Rd. insatte i Handels- och Näringsdiskonten.

[2] Denna rörelse var inställd emellan åren 1682 och 1686,
„ „ 1766 „ 1800,
„ „ 1807 „ 1830,
således under 68 (och om man dertill lägger tiden efter 1835, då Handelsdiskontens egentliga upplåning upphörde, 82) år på en tiderymd af 184 år.

[3] 7:de §:n af Kongl. Maj:ts Resolution den 30 April 1689 förordnade först officielt, att »den som kapital i Banken hafver ståendes, må ock på samma sitt kapital penningar till låns bekomma,» men ett dylikt stadgande hade äfven blifvit meddeladt af 1672 års Banko-utskott, och sjelfva åtgärden synes hafva blifvit vidtagen redan derförut.

att derigenom något moderera kursen [1]. — Efter 1777 års realisation leddes de kapitaler, som pläga hembjudas Banker af dem, som icke kunna för lång tid fästa dem, till den vid sidan af Banken och på dess kredit bildade General-diskonten. — Till befordrande af 1800 års realisation, öppnades Banken till upplåning af inhemska redbara fonder [2]; men det, som derigenom inflöt, var ganska obetydligt. Sedermera var Bankens upplåningsrörelse en längre tid inställd, men år 1830 öppnades den åter, till beredande af fond för den då inrättade Handels- och Näringsdiskonten. För detta ändamål skulle högst 3 millioner Rd. Banko upplånas, emot Bankens obligationer med 2, högst 3 procents ränta och under ömsesidigt förbehåll af 3, högst 6 månaders uppsägning; men de upplånade summorne uppgingo icke ens till hälften af hvad de kunnat få göra (det högsta belopp, som på en gång var upplånadt, utgjorde — den 27 Mars 1833 — 1,183,125 Rdr Bko), och deraf hade ansenligt utöfver $^{2}/_{3}$:delar upptagits i Stockholm [3].

[1]) Vid slutet af 1750-talet hade Banken på detta sätt upplånat omkring 30 millioner daler kopparmynt, eller ungefär $^{1}/_{3}$:del af hela sin sedelstock.

[2]) Sedan Regeringen under den 2 Augusti 1800 förbjudit begagnandet af silfver, utfärdades, den 12:te i samma månad, en Kongl. Kungörelse, af innehåll att Banken, i afsigt dels att öppna tillfälle för allmänheten att draga vinst af det silfverförråd, som numera blifvit obrukbart, dels ock att underlätta den anstalt till kreditsedlarnes inlösen, som det ålåge banko-förvaltningen att ombestyra, upptoge lån af omyntadt och myntadt guld och silfver på minst 5 och högst 10 års tid, mot ränta till 4 för 100:de. De obligationer, som Banken för dessa lån komme att utfärda, skulle kunna användas till den kort förut påbudna förmögenhetsafgiftens afbördande, äfvensom till aktieteckning i de blifvande diskont-inrättningarne.

Vid samma tid upptog Banken äfven, enligt Kongl. Kungörelsen den 26 Aug. 1800, ett tvångslån af aktie-egarne i den då inrättade Riksdiskonten, hvilka voro förbundne att på högst 15 års tid och emot 4 procent årlig ränta låna Banken i *verksilfver* en lika stor summa som deras innehafvande aktier innehöllo, enär sådant af Banken 2 månader förut blifvit äskadt.

[3]) Vid Götheborgs Lånekontor inflöt icke $^{1}/_{4}$:del af de upplånade summornas totalbelopp, och vid Malmö Lånekontor endast omkring $^{1}/_{18}$:del. Emot 2 procent kunde endast en obetydlighet af omkring 4,000 Rd.

Dessa för Handelsdiskonten upptagne lån äro numera helt och hållet inbetalda; men af den äldre Låne-bankoskulden återstår ännu omkring 300,000 Rdr obetalde.

För närvarande har Bankens upplåningsrörelse helt och hållet upphört; ty man kan icke såsom sådan kalla den tillåtelse, Sparbankerne i riket ega att, mot tre procents ränta, insätta kapital hos Banken, helst denna rättighet är inskränkt till vissa mindre maximi-belopp (för Stockholms sparbank 100,000, för Götheborgs 20,000 och för de öfrige Sparbankerne 10,000 *Rd.* Banko), och dessutom föga begagnas.[1]) Dessa lån kunna äfven efter 6 veckors uppsägning återbetalas.

Vi se häraf, att Bankens upplåningsrörelse varit högst ojemn [2]); huru dess skuldbelopp, i följd deraf, varierat, synes af nedanstående tablå; och vi tillägga här blott att Banken tidigt [3]) började belåna sina egna obligationer, väl till en början emot *lika* ränta, som Banken sjelf gaf derför, men i allmänhet till *högre* ränta. De af Banken upplånte kapitaler drogo i början (1668) 6 procent, men räntan derå nedsattes, år 1688 till 5, 1698 till $4\frac{1}{2}$ och 1730 till 3 procent. År 1745 erbjöd Banken 4 procent för det nya lån, som då söktes, och de förbindelser, som utfärdades för åren 1802 och 1805 inlemnadt silfver, likasom de för riksgäldssedlarnes inlösen (1803—1807) utgifne s. k. Realisations-obligationer, gingo alla med enahan-

erhållas; och af 5-procentslånen insattes mera än $^{9}/_{10}$:delar på 6 månaders uppsägning.

[1]) Endast Stockholms Sparbank plägar hafva 100,000 *Rd.* insatte i Handels- och Närlagsdiskonten.

[2]) Denna rörelse var inställd emellan åren 1682 och 1686,
„ „ 1766 „ 1800,
„ „ 1807 „ 1830,
således under 68 (och om man dertill lägger tiden efter 1833, då Handelsdiskontens egentliga upplåning upphörde, 82) år på en tiderymd af 184 år.

[3]) 7:de §:n af Kongl. Maj:ts Resolution den 30 April 1689 förordnade först officielt, att »den som kapital i Banken hafver ståendes, må ock på samma sitt kapital penningar till låns bekomma,» men ett dylikt stadgande hade äfven blifvit meddeladt af 1672 års Banko-utskott, och sjelfva åtgärden synes hafva blifvit vidtagen redan derförut.

da ränta; men i sednare tider har Banken aldrig gifvit meraän 3 procent.

För de af Banken meddelade lån å Lånebanko-obligationer upptog densamma, år 1668, 8 procent, men från 1688 blott 6, och från 1741 blott 4½ procent. Från 1750 varierade den emellan 3 och 4 procent till 1830, då den förhöjdes till 5 procent. Belåningen af dessa obligationer upphörde med slutet af år 1845.

Lånebankens skuld, upplupne och outtagne räntor inberäknade, utgjorde:

År 1684:	2,890,000	Dal.	S:mt.	År 1799:	1,100,000	Rdr	Sp.
1688:	4,790,000	//	//	1802:	1,310,000	//	//
1692:	3,710,000	//	//	1804:	1,350,000	//	//
1698:	4,790,000	//	//	1807:	1,180,000	//	//
1702:	3,760,000	//	//	1808:	1,170,000	//	//
1706:	7,020,000	//	//	1809:	1,170,000	Rdr	Bko.
1710:	7,850,000	//	//	1815:	1,000,000	//	//
1745:	4,440,000	//	//	1818:	1,000,000	//	//
1753:	7,160,000	//	//	1822:	1,000,000	//	//
1760:	15,000,000	//	//	1826:	1,000,000	//	//[1])
1765:	9,340,000	//	//	1830:	1,504,946	//	//
1772:	6,020,000	//	//	1835:	1,555,873	//	//
1777:	1,190,000	Rdr	Sp.	1840:	736,934	//	//
1785:	1,140,000	//	//	1845:	672,589	//	//
1788:	1,140,000	//	//	1850:	644,674	//	//
1793:	1,130,000	//	//	1851:	626,255	//	//
				1852:	506,884	//	//

Bankens *utlåningsrörelse* är af flere slag, i anseende till de olika slag af säkerheter, som dervid fordras. Den omfattar nemligen lån *a*) *på lös eller rörlig pant*, *b*) mot inteckning i *fast egendom*, och *c*) medelst *krediliver* eller andra *försträckningar till staten och allmänna inrättningar*, hvartill *d*) torde böra läggas: lån emot *publika papper och person-*

---

1) Förestående uppgifter äro hemtade utur Grefve B. v. Schwerins förut citerade arbete: »Författningar rörande Bankoverket»; men de följande ur Bankens officiella öfversigter. De uti de sednare upptagna belopp för utelöpande invisningar och attester äfvensom innestående medel hafva vi uteslutit, såsom icke tillhörande Bankens upplåningsrörelse.

lig säkerhet, ehuru denna rörelse bedrifves af serskilda Diskontinrättningar eller Lånekontor.

Vi skola här nedan lemna en kort historik af hvardera utaf dessa lånegrenars utveckling ifrån de äldsta tider, jemte en framställning af deras närvarande ståndpunkt och beskaffenhet.

A. *Lån på lös eller rörlig pant.*

Redan den Palmstruchska banken gaf lån såväl på fast som lös egendom, den sednare bestående ej blott af guld, silfver och klenoder, utan äfven af andra metaller samt köpmansvaror af många slag, till och med färdigsydda kläder och linne; och denna rörelse fortsattes af den nya Riksbanken, endast med någon förändring i beskaffenheten af de panter, man antog såsom giltiga. De skulle nemligen hädanefter, utom perlor, smycken och metaller, vara endast socker, salt, ritorkad råg, beck och tjära. Räntan bestämdes till 6 procent för lån af 400 daler kopparmynt och deröfver, till $8^1/_4$ från 100 till 400 daler och för lån derunder till $10^5/_{32}$ procent. Det var tillåtet att låna ända till 8 daler k:mt allenast (motsvarande i nu gällande mynt 42 sk. 8 rst. Bko), och låntagaren kunde, om Bankens ställning det medgaf, alltjemt erhålla prolongation af betalningstiden, blott han före förfallotiden inkom med ansökan derom. Numera är, sedan 1845, 10 Rdr Bko det minsta belopp, som utlånas af Banken emot rörlig pant, hvilken får utgöras endast af guld, silfver, koppar, messing, jern [1]), svenskt bly och alun, och sådane lån kunna blott en gång

---

[1]) Belåningen på jern, som varit inställd emellan åren 1693 och 1735, öppnades åter sistnämnde år; och skulle då $^3/_4$ af värdet få belånas; men år 1739 blef lånerätten såväl för jern som för stål, koppar, messing och bly utsträckt ända till $^7/_8$. Den har i sednare tider åter blifvit inskränkt: för jern och öfriga oädla metaller till $^3/_4$:delar, för silfver till 1 Rd. Bko och för guld till 5 Rd. samma mynt dukaten. — Bankens jernbelåning var äfven inställd emellan åren 1762 och 1776.

För öfrigt har jern fått belånas: vid Fahlu Lånekontor under åren 1692 och 1693, i Jernkontoret år 1767 och några få år derefter, i General-diskont-kontoret från 1789 till 1792, samt i Riksgäldskontorets diskont under åren 1790—1796.

(för en tid af 12 månader) omsättas [1]). Deremot är räntan nedsatt till 4 procent. Lånetiden är ett år, med 3 månaders respit.

Till bedömande af denna lånerörelses utsträckning och betydenhet under olika tider, meddela vi följande uppgifter öfver Bankens utestående fordringar under de sistförflutna 90 åren.

Bankens fordringar mot lös pant uppgingo,

år 1762,	till	3,074,530	Daler	S:mt.
1765	„	3,066,775	„	„
1769	„	2,975,356	„	„
1799	„	3,423,045	„	„ [2])
1809	„	2,837,426	Rdr	Banko.
1810	„	2,813,376	„	„
1815	„	1,138,595	„	„
1820	„	1,670,164	„	„
1825	„	1,134,177	„	„
1830	„	1,358,671	„	„
1835	„	1,241,031	„	„
1840	„	2,133,572	„	„
1845	„	1,620,589	„	„
1850	„	2,263,592	„	„
1851	„	2,073,338	„	„
1852	„	2,238,205	„	„

Nya lån emot lös pant utgåfvos:

år 1821, till belopp af 1,633,000 Rdr,
hvaraf på guld och silfver 182,000 Rdr
på jern och andra vågförda effekter . . . . . 1,633,000 -

- 1826 - - - 2,681,489 Rdr,
hvaraf på guld och silfver 229,881 -
på jern o. a. v. effekter . 2,334,458 -

---

1) Det Palmstruchska bankprivilegiet medgaf, att lån emot *oförderflig* pant skulle få qvarstå, så länge räntan ordentligen betaltes.

2) Nemligen 254,322 Rdr specie lån på guld, silfver och andra metaller samt 430,287 Rdr specie på låne-bankokapitaler, tillsammans 684,609 Rdr specie, reducerade till daler silfvermynt, efter 3 daler på riksdalern.

	på Fahlu bergslags Kopparsedlar	117,150	-
år 1831 till belopp af	2,724,172 Rdr,		
	hvaraf på guld och silfver	331,057	-
	på jern o. a. v. effekter .	2,162,880	-
	på s. k. Kopparsedlar . .	94,860	-
	på Lånebanko-obligationer	135,375	-
- 1836 - - -	1,730,915 Rdr,		
	hvaraf på guld och silfver	397,393	-
	på jern o. a. v. effekter .	1,273,755	-
	på s. k. Kopparsedlar . .	27,360	-
	på Lånebanko-obligationer	29,800	-
- 1841 - - -	1,452,738 Rdr,		
	hvaraf på guld och silfver	381,228	-
	på jern o. a. v. effekter .	1,826,314	-
	på s. k. Kopparsedlar . .	54,360	-
	på Lånebanko-obligationer	116,900	-
- 1846 - - -	2,071,653 Rdr,		
	hvaraf på guld och silfver	464,368	-
	på jern o. a. v. effekter .	965,663	-
	på s. k. Kopparsedlar . .	72,990	-
- 1851 - - -	2,056,947 Rdr,		
	hvaraf på guld och silfver	333,638	-
	på jern o. a. v. effekter .	1,687,300	-
	på s. k. Kopparsedlar . .	36,009	-

Bankens förlagskapital för lån på rörlig pant är uti sednaste Bankoreglemente bestämdt till 3,500,000 Rdr Banko.

B. *Lån mot inteckning i fast egendom.*

Bankens fastighetsbelåning är lika gammal som Banken sjelf; och den har, med 2:ne afbrott allenast (från 1684 till 1734 och från 1770 till 1815), fortgått ända till våra dagar [1]).

---

[1]) *Danska* Banken har först för ett tiotal af år sedan börjat gifva lån på fast egendom, och den gör det ännu icke i någon serdeles hög grad. Den 30 Juni 1852 voro dess utestående fordringar mot detta slags pant 3,897,990 Rbdr. — I den *Norska* Banken är denna lånerörelse äldre och, jemförelsevis, högst betydande. Dess utestående fordringar voro nemligen vid slutet af år 1842: 5,046,943, 1846: 6,121,216 (högsta stadium under detta decennium) och 1852: 5,524,873 speciedaler, eller 14,272,589 Rdr Banko.

Men såväl fonderna för denna utlåning, som vilkoren derför och, i följd deraf, sjelfva rörelsens utsträckning hafva varit högst olika. — År 1815, då banken öppnades för nya fastighetslån, anslogos dertill dels alla betalningar af räntor och kapital, som derefter kunde inflyta för äldre fastighetslån, dels ock 3 millioner Riksdaler, som med 500,000 Rdr årligen i 6 år skulle dertill disponeras. Dessutom anslogos 100,000 Rdr årligen i 6 år, eller tillsammans 600,000 Rdr, till befrämjande af nyodlingars företagande, under namn af *Odlingslån*. — Vid 1818 års riksdag anslogo Ständerne till nya fastighetslån 500,000 Rdr om året för 1819 och 1820, jemte alla å äldre sådane lån inflytande ränte- och kapitalbetalningar, tillsammans inom ett maximum af *6,200,000 Rdr;* hvarjemte för odlingslån bestämdes ett maximum af 600,000 Rdr till och med år 1820 samt derefter af 960,000 Rdr till och med år 1823. — 1830 bestämdes cirkulationskapitalet för fastighetslån till 4,770,939 Rdr 5 sk. 7 rst. Bko, en summa som 1835 ökades till jemna beloppet 4,780,000 och sedermera efterhand blifvit förhöjdt till 6,500,000 Rdr, som för närvarande utgör fonden för denna lånegren [1]). Men under det cirkulationskapitalet för fastighetslån i sednare tid blifvit alltmera förökadt, har deremot fonden för odlingslån blifvit mer och mer förminskad, så att densamma för närvarande utgör allenast 80,000 Rdr, och man har dessutom, genom de missbruk, som med dessa lån bedrefvos och hvartill den låga räntan, af 2 procent, gaf en synnerlig frestelse, funnit sig föranlåten inskränka deras begagnande till personer, som efter 1823, i följd af verkställdde skiftesförrättningar, nödgats eller än vidare nödsakas göra *utflyttningar* samt i sammanhang dermed inrätta nya bostäder.

Hvad vilkoren beträffar, finner man uti 1668 års Bankoordning, att landtegendom kunde belånas till $^{2}/_{3}$:delar af värdet, och stadsegendom (såväl hus som jord) till hälften, men derjemte fordrades borgen, och räntan var icke mindre än 8 procent för lån af 400 dal. k:mt och deröfver samt $8^{1}/_{4}$ pro-

[1]) Af denna fond skola, enligt 1851 års Bankoreglemente, 5,650,000 Rd., eller något mer än $^{6}/_{7}$:dedelar, hållas tillhanda för inteckningar i egendom å landet, och 850,000 Rd. för inteckningar uti hus och jord i städerna utom Stockholm.

cent för mindre lån. Lånetiden var egentligen mycket kort, nemligen på helt eller halft år; men det stod gäldenären fritt, "om lånebankens lägenhet så medgaf", att "på nytt ackordera med Banken om en annan termin" [1]. — Numera meddelas på landtegendomar endast hälften af taxeringsvärdet och mot pant af hus i städerna, utom Stockholm, allenast $^1/_3$:del af samma värde såsom lån; men den ofvannämnda fyllnadsborgen blef afskaffad redan genom Kongl. Kungörelsen den 8 Maj 1739, och räntan har småningom blifvit nedsatt, redan år 1698 till 6 procent, samt 1741 till 5 och 1756 till 4 procent, hvilken sednare ännu fortfar. I afseende på lånetiden skedde, vid 1756 års riksdag, den inskränkning att låntagarne skulle, när de 2 första åren voro förflutna, i påföljande 5 år årligen afbetala 1 procent å det ursprungliga kapitalet, och derefter likaledes 2 procent, till dess de afbördat sig halfva kapitalet, då det sedermera stod dem fritt att å denna hälft betala endast ränta. Detta stadgande skulle, äfven efter Kongl. Kungörelsen den 11 Nov. 1762, fortfarande vara i kraft, men med den vigtiga ändring, att, i stället för den deruti utsatta lindrigare afbetalningen, 2 procent på hufvudstolen skulle vid hvart *halft* år, eller *4 procent om året*, afbördas under i öfrigt samma vilkor [2]) — en skärpning i betalningsvilkoren, som likväl redan genom Kongl. Kungörelsen den 11 Januari 1770 aflöstes af en full-

---

[1]) Enligt Palmstruchska Lånebanks-privilegiet af 1686 hade innehafvare af lån på oförderflig pant obegränsad omsättningsrätt, så länge räntan ordentligen betaltes.

[2]) Samma Kongl. Kungörelse stadgade äfven att hvar och en, som i Banken hade lån på lösörepanter, lånebankens egna obligationer undantagne, skulle nästa förfallodag desamma utlösa, så att alla panter inom 32 veckor derefter vore liqviderade. Båda dessa beslut åsyftade att minska sedelstocken, men, hvad afbetalningen på fastighetslånen beträffade, så kunde den, ehuru förstörande för mången enskild, icke på det hela vara af någon sådan betydenhet, att den kunde hafva någon inverkan på kursförhållandet; och hvad lånen på lösöre-panter angick, hvilka inom 32 veckor skulle liqvideras, torde denna dom, såsom Grefve Schwerin anmärker, endast hafva träffat madamerna, som lånte på guldringar och matskedar; ty de som förut lånat på jern, salt, koppar och spanmål, lånade nu penningar på hypothek af lånebankoobligationer.

komlig befrielse intill nästa riksdag från all annan betalning å dylika lån än den årliga räntan; hvarefter Kongl. Kungörelsen den 20 Oktober 1772 påbjöd en årlig afbetalning från och med 1773 af allenast 2 *procent*. Härvid har det sedermera förblifvit.

Det högsta belopp, någon låntagare ur denna fond kan erhålla, är, alltsedan 1815 års riksdag, 6,000 Rdr, och det minsta lån som utgifves är, sedan 1845, 200 Rdr Bko. (Det var 1830 bestämdt till 150 Rdr.) — Under tidpunkten emellan 1756 och 1761 var något maximum icke bestämdt hvarken för beloppet af hvarje serskildt lån eller för summan af fastighetslån på det hela, och emedan den sednare lånerörelsen, som år 1747 uppgick till allenast 2,826,334 dal. s:mt. i följd deraf, år 1761, uppnått ett belopp af 30,136,062 daler [1]), hade man exempel på enskildta lån, som uppgingo till 1,400,000 dal. k:mt, motsvarande i värde 23,000 skeppund stångjern (således efter nuvarande jernpris 345,000 Rdr Bko) [2]).

Se här en tablå öfver Bankens lånerörelse på fast egendom från äldre till närvarande tid.

---

[1]) Denna summa, i speciemynt motsvarande 10,045,354 Rdr, utgjorde nära ³/₄:delar af Bankens dåvarande sedelstock och uppvägde nästan hela vårt nuvarande rörelsekapital.

[2]) Författaren af »Utkast till en Svensk Mynt- och Financehistoria» berättar att handelshuset Jennings och Finlay, sedan de vid 36 à 37 markers kurs slagit under sig bruks-egendomar till ett värde af 6,391,167 daler k:mt, belånade desamma i Banken från 1755 till 1758 med 3,555,461 dal. k:mt — den största lånesumma, som någon enskild man ännu derstädes upptagit. Men icke nog härmed. Då desse herrar dels från egna bruk och dels genom ackord med Hofmarskalken de Geer och andra, kunde disponera öfver en högst betydande jerntillverkning, och således voro i tillfälle att på 15 års tid (från 1754 till 1769) exportera icke mindre än 795,871 skeppund stångjern, eller i medeltal 59,000 skepp. om året, blefvo de äfven i tillfälle att ifrån 1748 till 1761 på sin jernexport låna 12,128,698 daler k:mt. Tillägges denna summa till de ofvanstående, på bruksegendomar upptagne 3,555,461 daler, uppkommer en bankoskuld på en hand af 15,684,159 dal. k:mt, motsvarande (à 10 daler på R:drn) 1,568,416 specie, eller 4,182,442 Rdr Banko.

Bankens utestående fordringar för fastighetslån utgjorde:

År 1684	- - -	1,361,649	daler	silfvermynt.
1690	- - -	2,330,300	-	-
1699	- - -	2,693,202	-	-
1706	- - -	2,475,303	-	-
1710	- - -	2,355,706	-	-
1744	- - -	1,691,360	-	-
1747	- - -	2,826,334	-	-
1750	- - -	7,554,444	-	-
1753	- - -	11,977,967	-	-
1756	- - -	10,554,361	-	-
1761	- - -	30,136,662	-	-
1762	- - -	29,421,536	-	-
1765	- - -	26,049,975	-	-
1769	- - -	22,881,545	-	-
1770	- - -	26,083,056	-	-
1776	- - -	24,151,958	-	-
1777	- - -	3,998,341	Rdr	Specie.
1800	- - -	2,511,742	-	-
1813	- - -	2,696,402	Rdr	Banko.
1815	- - -	3,030,285	-	-
1820	- - -	7,243,940	-	-
1825	- - -	6,227,241	-	-
1830	- - -	6,215,883	-	-
1835	- - -	5,604,669	-	-
1840	- - -	5,261,507	-	-
1845	- - -	6,436,064	-	-
1850	- - -	6,240,804	-	-
1851	- - -	6,547,810	-	-
1852	- - -	6,452,796	-	-

Utom den ofvannämnda fastighetsbelåningen i Banken hafva lån på fast egendom äfven varit meddelade af det år 1787 för statens räkning inrättade General-diskont-kontoret, nemligen till högst $^2/_3$:delar af värdet och till 5 procents ränta, men blott från år 1790 till 1792, samt sedan år 1836 af Hypotheksföreningar inom de provinser, uti hvilka sådane blifvit inrättade.

För att visa, huru Bankens fastighetsbelåning under olika

tider varit anlitad för Bruks-, Landt- eller Stadsegendomar meddela vi här nedan en serskild tablå, som äfven upptager Bankens fordringar för lån till städer och korporationer, för odlingslån och för de af Kronan på Banken transporterade s. k. femprocentslån. [1])

År.	Bruk.	Landt-egendom.	Stads-egendom.	Lån till städer och korporationer.	Transporterade lån.	Odlings-lån.	Summa.
			Daler Silfvermynt.				
1753	4,768,210	4,785,406	2,259,427	164,925	—	—	11,977,969
1756	7,112,590	7,903,910	4,242,232	295,627	—	—	19,554,361
1761	8,490,039	12,666,542	8,706,827	272,653	—	—	30,136,062
1769	6,919,700	9,584,702	6,196,301	180,841	—	—	22,881,545
1770	6,999,527	11,765,110	7,148,840	169,577	—	—	26,083,056
1776	6,621,301	10,796,984	6,654,578	78,693	—	—	24,151,958
			Riksdaler Specie.				
1777	1,120,179	1,778,310	1,086,738	10,112	—	—	3,995,341
1800	815,253	984,336	712,152	—	—	—	2,511,742
1801	803,913	977,318	703,979	—	884,891	—	3,330,102
			Riksdaler Banko.				
1813	704,817	791,232	571,749	—	628,620	—	2,696,402
1821	606,904	3,904,565	1,261,451	271,699	446,804	609,775	7,101,670
1825	522,669	3,603,203	1,048,290	224,362	365,002	474,106	6,227,241
1835	329,564	4,128,337	832,419	86,635	140,687	142,663	5,604,669
1840	207,183	4,185,103	802,199	70,903	43,452	23,451	5,261,507
1845	140,345	5,378,860	841,317	53,158	15,726	59,816	6,436,064
1850	113,083	5,488,364	845,825	32,223	2,182	65,558	6,240,804
1851	101,090	5,535,837	843,498	29,237	1,670	65,725	6,577,057

[1]) Dessa, i fast egendom af olika slag utestående, fordringar hafva till-

C. *Låneunderstöd till Staten och vissa allmänna Inrättningar.*

Redan vid den Palmstruchska Bankens inrättning hade Konung Carl X:de gjort förbehåll att, för Kronans räkning, erhålla lån, om det tarfvades, ehuru alltid mot nöjaktig pant och säkerhet samt på den för Bankens utlåningar bestämda tid af 1 år och 6 veckor.

Vid Riksbankens stiftelse talades icke om något sådant; deremot lofvade Kongl. Maj:t, uti dess den 17 Sept. 1668 utfärdade Nåd. "försäkring", att Kronans intrader skulle gå igenom Banken och dess handtering. Men regeringens upplåningar eller, rättare, anticipationer i Banken synas likväl straxt derefter hafva tagit sin början, ehuru under de första åren blott till obetydliga belopp; de afstadnade äfven redan i början af 1690-talet, då staten icke mera behöfde några lån, utan tvertom lät sina förrådskassor utlåna sina behållningar till Lånebanken. — Carl XII:s krig bragte åter Kronan i behof af Bankens biträde. Sedan Konungen, i Maj månad 1702, börjat anlita banken, vexte reqvisitionerne med hvarje år. De synas likväl hafva utan svårighet blifvit fyllda, men när underrättelsen om slaget vid Pultava ankom, förlorade staten sin kredit i banken, och på regeringens begäran om ytterligare förskotter, svarades, "att Bankens oförmögenhet icke tillät några förskotters utlemnande".

De upplånta kapitalerne utgjorde:

År	D:r Carolin.	D:r Courant.
1702.	200,000.	—
1703.	400,000.	—
1704.	622,000.	—
1705.	536,000.	150,000,

hört den fordna General-diskonten, och blefvo år 1800 öfvertagna af Banken, såsom godtgörelse för det lånebiträde, sistnämnde Verk, år 1786, lemnat till spanmålsmagasiners bildande. De gifva 5 procents ränta, men Banken erhåller deraf endast 3 procent, emedan Staten, vid liqvidens uppgörande, fordrade, att, då Banken för lån till staten icke brukat taga högre ränta än efter 3 proc. (sedan 1756), så borde staten nu tillgodoberäknas skillnaden mellan 3 och 5 procent, hvilket medgafs.

År	D:r Carolin.	D:r Courant.
1706.	760,000.	150,000.
1707.	140,000.	150,000.
1708.	960,000.	—
1709.	240,000.	—
1712.	25,353.	—
	1,185,353.	150,000.

På denna skuld inbetalades (ränta och kapital sammanräknadt) redan under åren 1702 till och med 1722: 3,955,695 d:r Carolin. och 419,099 d:r courant, samt under de följande åren till och med 1769: 10,950,184 d:r Carolin. samt 877,855 d:r courant jemte 37,345 Rdr specie, tillsammans 14,905,880 Caroliner, 1,296,954 d:r courant och 37,345 Rdr specie. Återstoden, som, valverad i specie, vid 1770 års slut utgjorde 1,627,789 Rdr 29 sk., afskrefs år 1778.

Ofvan specificerade myntsorter, valverade i Rdr silfver och i bankosedlar till 128 sk. pr Rdr silfver, gifva följande summor:

	Rdr silfver.	Rdr sedlar.
Upplånt kapital	2,229,871: 17.	6,016,248: 45.
Inbetalning: ränta och kapital	8,233,142: 59.	21,954,908: 37.
Afskrifning	1,627,789: 29.	3,340,772: 13.
	9,860,932: 11.	25,295,681: 2.[1]

År 1741 anordnade Rikets Ständer 1 million daler s:mt i kopparplåtar af Bankens vinst, till utförande af kriget mot Ryssland. Derjemte ålades Banken att biträda Utredningskommissionen med 500,000 d:r s:mts förskott utan ränta; och då Ständerne, det nästföljande året åter sammankommo, måste Banken försträcka 4 tunnor guld för krigshärens behof: — Äfven kriget mot Preussen, 1757—1762, fördes hufvudsakligen med bankens penningar. Det af Sekreta Utskottet vid 1756 års riksdag efterlemnade kreditivet på 2 à 3 millioner d:r s:mt befanns snart otillräckligt; Bankofullmägtige måste på eget ansvar biträda med ytterligare nära 15 millioner; och 1761 års Sekreta Utskott fann sig i nödvändighet att på banken assignera ytterligare 10 millioner, samt att dessutom öpp-

[1] Schwerin: Författningar rörande Bankoverket. Stockholm 1828.

na ett lån på 3 millioner Rdr i silfver (hvilket hufvudsakligen upptogs utrikes).

Progressionen af statens skuld till Banken under tiden från 1741 till 1770 synes af följande öfversigt:

	Upptagna lån.	Inbetalningar.
Från 1741 till 1744	6,446,427 d:r s:mt.	—
1745 „ 1755	6,285,990 „ „	8,755,793 d:r s:mt.
1753 „ 1755	1,100,000 „ „	1,458,194 „ „
1756 „ 1760	19,443,023 „ „	8,697,115 „ „
1761 „ 1762	13,768,333 „ „	3,203,772 „ „
1763 „ 1764	2,752,972 „ „	3,809,978 „ „
1765 „ 1769	6,893,593 „ „	9,143,951 „ „
1770	3,935,738 „ „	325,202 „ „

Då kriget med Ryssland utbröt om sommaren år 1788, uppstod snart behof af stora summor; men regeringen upptog icke denna gång något lån i Banken [1]. Man hjelpte sig fram genom subsidier, tillfälliga upplåningar, anticipationer, skuldfordringsbevis för leveranser och slutligen medelst riksgäldssedlar, eller af Riksgäldskontoret utfärdade 3-procents obligationer. De sednare (som redan vid 1789 års slut stego till ett belopp af 5,250,000 Rdr) måste likväl Banken några år derefter inlösa.

Äfven till 1808 års krigskostnader upptog regeringen icke något lån i Banken, utom det vid 1800 års riksdag anordnade kreditiv å 1 million Rdr specie, som, emot återbetalning med 3 procents ränta och underpant af tullmedlen, skulle af Banken utgifvas; hvaremot Riksgäldskontoret (till följd af K. Brefvet den 8 Juli 1808) utgaf nära 5 millioner Rdr riksgäldssedlar; men följande året uppbar den nya regeringen af

[1]) Denna återhållsamhet hade troligen sin grund deruti, att Ständerne, vid 1786 års riksdag, då Konungen, för inrättandet af spanmålsmagasiner, äskat ett räntefritt lån af 1 million Rdr, icke blott beviljat en mindre summa — 833,333⅓ Rdr, utan äfven dervid fästat det vilkor, att "innan något utbetaltes, Banken skulle erhålla Kongl. Maj:ts allmänna Nåd. försäkran, att Banken skulle anses hafva genom detta förskott uppfyllt all sin förbindelse att biträda riket vid påträngande nöd, och att således vara från vidare anlitande i sådant afseende frikallad" m. m.

Banken, från och med den 20 Mars 1809, 200,000 Rdr specie i veckan; och när Rikets Ständer i derpåföljande Maj månad sammanträdde, biföllo de att dessa utbetalningar skulle tills vidare få fortfara, så länge Bankens förskott icke öfversteg 6 millioner Rdr.

Bankens lån till statsverket under åren 1809—1811 utgjorde:

1809. förskotter — 1808 års kreditiv inberäknadt —	6,910,225.
1810, 1811 och 1812, utbetalningar till leverantörer	4,216,943.
1810 till Statsverket, att dermed biträda tackjernsbergslagerne	200,000.
1811, lilla kreditivet, lyftadt af regeringen	500,000.
	Rdr 11,827,168.

Denna skuld blef sedan, genom afbetalningar, successivt minskad, så att densamma, vid 1823 års slut, utgjorde i kapitalåterstod endast 5,215,286 Rdr. Härå hafva sedermera 150,000 Rdr blifvit årligen afbetalde, men hvilka likväl icke kommit Banken till godo (se sid. 43).

Efter denna tid har Statsverket icke behöft upptaga lån i Banken, och endast någon gång lyftat de kreditiver Rikets Ständer vid riksdagarne plägat anvisa regeringen på detta Verk.

Bruket att förse regeringen med kreditiver på Banken leder sin uppkomst från år 1743, då Sekreta-Utskottet, emedan man befarade anfall från Danmark, förordnade, att, i sådan händelse, Regeringen skulle månadtligen lyfta i Banken 200,000 dal. s:mt, dock i allt icke öfver 2,400,000 samt emot pantförskrifning af statsrevenuer. — En del af kreditivet lyftades.

1747 års Sekreta-Utskott, efter att genom anvisningar på Banken hafva betäckt den då befintliga bristen, lemnade efter sig ett kreditiv på 2 à 3 millioner d:r s:mt, att, "vid all olycklig eller vidrig händelse" i Banken lyfta, mot förskrifning att "af Kronans säkra revenuer med årligt intresse återbetala." Deraf lyftades omkring hälften, år 1749.

Äfven 1752 års Secreta-Utskott meddelade regeringen ett kreditiv, hvars belopp nu icke är kändt, men för hvilket det vilkor var bestämdt, att det skulle få "begagnas i händelse af krig, men ej eljest."

Vid 1756 års riksdag erhöll regeringen ett kreditiv å 2 à 3 millioner d:r s:mt, att lyfta, "i händelse af någon riket åkommande olycka inom- eller utomlands." I skrifvelsen till Kongl. Maj:t förekomma jemväl dessa ord: "eller ock i hänseende till den förevarande belägenheten, hvaraf Kongl. Maj:t och Riket borde kunna draga någon säker fördel." Påföljande året bröts kreditivet, för kriget mot Preussen, men räckte på långt när icke till att tillvägabringa den väntade "säkra fördelen för Kongl. Maj:t och riket." — Utom det *stora* kreditivet, beviljade 1756 års Secreta-Utskott äfven ett *mindre* på 1,200,000 daler s:mt "till statsbristers förekommande"; men detta skulle icke anses såsom lån på längre tid, utan af inflytande medel återgäldas. Räntan å båda kreditiverne, likasom å kronolån i allmänhet, hvilken alltsedan 1688 varit 6 procent, blef nu nedsatt till 3 procent.

1762 års Sekreta-Utskott hade så väl sörjt för statens behof under Ständernes sammanvaro, att det ansåg sig icke behöfva lemna efter sig mera, än ett *mindre* kreditiv på Banken af 1,200,000 daler.

Äfven 1766 års Ständer ansågo sig icke behöfva anvisa något *större* kreditiv, och det *mindre* så kallade *anticipations*-kreditivet nedsattes till 600,000 daler.

1770 års Sekreta-Utskott beviljade deremot 2:ne kreditiver, ett på 3 millioner och ett på 1,200,000 d:r s:mt; och efter 1772 års revolution beslöt Banko-utskottet, på K:gl. M:ts den 7 Sept. gifna proposition, förse statsverket med ett anticipations-kreditiv på banken till belopp af 1,200,000 d:r, jemte det åtskilliga andra utbetalningar bifölls. Samma dag, den 9 Sept. 1772, beslöts äfven att Staten ej vidare skulle graveras med intressen, utan att hvad som inflyter skulle på kapitalskulden afföras.

Vid 1800 års riksdag erhöll regeringen ett kreditiv på Banken af 1 million Rdr specie, som lyftades 1808.

Vid 1809 års regementsförändring blef det slutligen i grundlagen (63 §:n Reg.-F.) bestämdt, att "tvenne serskilda, tillräckliga summor skola, vid hvarje riksdag, för oförutsedda händelser anslås, den ena att vara tillgänglig, då Konungen

till rikets försvar eller andra högst vigtiga och angelägna ändamål, sedan hela Statsrådets tankar deröfver blifvit inhemtade, finner den vara oundvikligen nödig; och den andra att, vid infallande krig, af Konungen lyftas, sedan han Statsrådet in pleno hört, och Rikets Ständer sammankallat.'' Af dessa kreditiver voro till en början alltid det större, och stundom båda anordnade på Banken; men sedan ofvannämnde grundlagsparagraf vid 1835 års riksdag erhållit den förändring, att dessa summor skola "till utbetalning å Riksens Ständers Riksgäldskontor anvisas" hafva de alltid varit anordnade på detta Verk, som varit anbefaldt att, i händelse af behof, dertill använda i första rummet disponibla tillgångar och att till återstoden anskaffa medel genom upplåning emot Kontorets obligationer.

Stora kreditivet har alltsedan 1809 utgjort 2 millioner Rdr, men det *mindre* har vid olika riksdagar blifvit ganska olika bestämdt, nemligen 1810: till 1 1/2 million, 1815 till 2, 1818 och 1823 till 1 1/2, 1830 och 1835 till 1, samt vid 1841 års och följande riksdagar till 500,000 Rdr, allt Banko.

Följande tablå gifver en öfversigt af Kronans skuld till Banken under äldre och nyare tider.

Statens skuld till Banken utgjorde, vid slutet af nedanstående år:

År 1670	. . . .	16,000	d:r s:mt.
1671	. . . .	12,500	" "
1672	. . . .	18,250	" "
1673	. . . .	18,783	" "
1674	. . . .	30,761	" "
1675	. . . .	314,489	" "
1678	. . . .	691,094	" " [1])
1680	. . . .	1,203,291	" "
1684	. . . .	1,371,331	" "
1688	. . . .	881,080	" "

[1]) Vid 1678 års riksdag gjordes sammanskott bland Ridderskapet och Adeln samt Preste- och Borgareståndet till afbetalning af statens skuld till Banken, nemligen bland Adeln 52,000 daler jemte 17,543 d:r 9 öre uti intressen af pantegods; i Presteståndet 5,537 d:r och i Borgareståndet 9,819 d:r 27 öre, eller tillsammans 84,900 d:r 4 öre s:mt.

År 1689	. . . .	730,000	〃 〃
1690	. . . .	537,000	〃 〃
1691	. . . .	144,000	〃 〃
1704	. . . .	207,463	〃 〃
1722	. . . .	8,598,455	〃 〃 hvaraf 601,287 d:r blefvo vid 1723 års riksdag afskrifna. [1])
1745	. . .	12,458,536	d:r s:mt.
1756	. . .	15,500,000	〃 〃
1770	. . .	23,541,732	〃 〃
1772	. . .	51,379,790	〃 〃
1778	. . .	30,732,094	〃 〃 eller 5,122,016 Rdr Sp., jemte 1,627,790 Rdr Sp. [2]), hvaraf, år 1778, 5,248,438 Rdr afskrefvos och återstoden blef betald.
1809	. . .	7,376,185	Rdr Bko.
1810	. . .	9,328,896	〃 〃

Efter denna tid började Banken få betydliga fordringar äfven hos publika verk och inrättningar.

Riksgäldskontoret, hvars skuld till Banken år 1811 utgjorde allenast 6,632 Rdr, stod 1818 i skuld för	2,138,191.
Spanmålsmagasins-inrättningen, utan skuld till Banken år 1811, var skyldig, år 1818	1,935,247.
Kanalbolagen hade från 1815 till 1818 åsamkat sig en skuld af	1,450,448.
Och filialdiskonternes utredning, öfvertagen år 1818, hade innan årets slut fordrat	700,000.
Summa Rdr	6,223,886.

[1]) Vid samma riksdag yrkade Banken betalning för en annan fordran, uppkommen genom lån till privata, åren 1674—80, dem Kronan sedan öfvertagit. Denna fordran, som med räntor, år 1727, utgjorde 288,852 d:r s:mt, blef afskrifven vid sistnämnde års riksdag. Båda dessa poster äro i Bankens böcker upptagne såsom afskrifningar af Kronans skuld till Banken ifrån Carl XI:s tid, utgörande en sammanlagd summa af 929,378 d:r s:mt.

[2]) Återstoden af Bankens fordran på Carl XII:s skuld.

Från 1818 till slutet af 1823 hade denna summa betydligen ökat sig:

Riksgäldskontorets skuld, till	4,011,852.
Spanmålsmagasins-inrättningens	1,953,093.
Samma verks på kreditivet till silfverköp	318,862.
Kanalbolagen och Strömrensningsfondens	3,709,939.
Filial-diskontutredningens	1,847,149.
Summa	11,843,897.

Numera, sedan spanmålsmagasins-inrättningen upphört [1]) har denna fordran nedgått 1851 till 3,007,000 *Rd.*, hvaraf 1,000,000 förskott till Riksgäldskontoret och 15,000 *Rd.* förlag till Götha Kanalbolags och Malmö Diskonters utredning, men, genom de stora kreditiver på banken, som vissa verk erhållit, såsom Jernkontoret och Manufaktur-diskonten m. fl., har Banken likväl äfven nu betydliga fordringar hos allmänna verk.

Vi fortsätta här tablån öfver Bankens fordringar hos staten, med tillägg af dem hos publika verk.

Bankens fordringar.

Vid slutet af år:		Af Staten. [2])	Å kreditiver för publ. verk.	Tillsammans.
1812	Bko Rdr	11,671,191.	5,610,572.	17,281.763.

[1]) Sedan Rikets Ständer vid flere föregående, och äfven vid 1818 års riksdag, med mycken förkärlek omfattat Allmänna Magasinsinrättningen, i hvilken man såg ett kraftigt medel till allmänna förlägenhetens afhjelpande, funno de omsider, helt plötsligt, år 1823, att denna inrättning "förfelat de med densamma egentligen åsyftade ändamål," hvarföre de funno sig föranlåtne besluta "att ej vidare med några bidrag eller kreditiver söka upprätthålla samma inrättning och att hos Kongl. Maj:t anhålla om dess upphäfvande." — Efter det Allm. Magasinsinrättningen derpå blifvit utredd, och de disponibla tillgångarne till Banken öfverlemnade, utgjorde detta Verks slutliga förlust på försträckningarne till samma inrättning: 1,925,000 R:dr, hvaraf ännu, vid slutet af 1852, 880,000 Rdr i Bankens räkenskaper inom linien balanseras.

[2]) De officiella uppgifter, som blifvit offentliggjorda öfver Bankoverkets ställning, upptaga först i sednare tider fordringarne hos Staten serskildt från dem hos de publika verken. Med undantag af Diskontverkets förlagskapital hafva de derföre äfven här måst sammanföras i en kolumn (statens) ända till 1830, från och med hvilket år statens och de publika verkens skuldsummor äro fullständigt åtskiljda.

Vid slutet af år:		Af Staten.	Å kreditiver för publ. verk.	Tillsammans.
1813	Bko Rdr	11,588,783.	5,706,904.	17,295,687.
1814	" "	11,485,219.	5,716,820.	17,202,039.
1815	" "	11,943,778.	6,241,879.	18,185,657.
1820	" "	17,245,353.	5,198,724.	22,444,077.
1825	" "	16,877,043.	8,820,149.	25,697,192.
1830	" "	5,699,131.[1]	9,928,458.	15,627,589.
1835	" "	5,584,509.	11,111,500.	16,696,009.
1840	" "	4,934,755.	13,371,163.	18,305,918.
1845	" "	4,470,756.	15,776,600.	20,247,356.
1850	" "	4,118,756.	12,593,139.	16,711,895.
1851	" "	2,916,000.	13,551,373.	16,467,374.

De för sistnämnde år upptagne fordringar hos *Staten* bestodo af Riksgäldskontorets löpande förbindelser på återstoden af Bankens fordran för lån till 1808 och 1809 årens krigskostnader m. m., 726 stycken à 4 procents ränta, hvardera å 4,000 Rdr, af hvilka årligen 22 stycken skola af Riksgäldskontoret infrias — 2,904,000 — samt förskott till K:gl. Myntet för ökade myntningskostnader — 12,000 Rdr.

Totalbeloppet af de kreditiver, som allmänna verk och inrättningar hafva hos Banken, var, 1851: 17,442,437 Rdr, nemligen:

Bankodiskonten	9,000,000.
Handels- och Näringsdiskonten	5,000,000.
K:gl. Kommerskollegium för Manufakturdiskonten	1,800,000.
Riksgäldskontoret	1,000,000.
Jernkontoret	600,000.
Fahlu Bergslag	22,437.
samt Sparbankerne i Malmö och Christianstad	20,000.

men å dessa kreditiver voro, vid årets slut, innestående: 3,891,064 Rdr, allt Banko.

D. *Bankens Diskont-rörelse.*

Den första offentliga inrättning här i landet som medde-

[1]) Såsom vi förut nämnt, afskrefvos, år 1829, öfver 11 millioner Rdr af Bankens fordringar hos staten.

lade lån på endast *personlig säkerhet*, var det år 1773, genom subskription, af enskilde personer bildade s. k. "*Diskontkompagniet i Stockholm*," hvilket "till penningerörelsens lättande och nyttiga näringars upplifvande," skulle på högst 6 månader, "diskontera invisningar, vexlar eller förskrifningar, försedde med behöriga accepter, endossementer eller cautioner." Detta kompani, som var privilegieradt blott för 12 år från det inrättningen kommit i ordning, efterträddes, 1787, af ett för Statens räkning inrättadt "*General-Diskont-kontor*," och kort derefter (1789) upprättades derjemte ett särskildt Diskontverk med Riksgälds-kontorets 3 procent-obligationer, motiveradt derpå att General-Diskont-kontoret icke kunde till alla delar uppfylla sitt nyttiga ändamål, i anseende till de under allmänt bruk varande Riksgälds-kontorets sedlar. Denna inrättning, hvars fond varit till $^3/_5$:delar tillskjuten af Kongl. Maj:t, och till de öfrige $^2/_5$:delar af enskilde aktieägare, upphörde likväl redan år 1792, då all diskontering med riksgäldssedlar tillegnades Riksgälds-kontoret, till förstärkning i dess inkomster.

Hittills hade Banken varit helt och hållet främmande för all diskont-rörelse; men år 1800, då man nödsakades anlita dess bistånd för realisation af den massa riksgäldssedlar, som blifvit utsläppta, ansågo Rikets Ständer sig böra gifva Banken en vedergällning för denna tjenst i diskonteringsrättigheten; och de beslöto derföre, med förklarande att all *diskontering med riksgäldssedlar* skulle upphöra, att all den utlåning, som bedrifvits genom General-Diskont-kontoret skulle öfverlemnas till Banken, som, gemensamt med enskilde aktieägare (till $^1/_3$del) för sådant ändamål och för en tid af femton år ägde bilda en låneanstalt under namn af "Allmänt Diskont-Verk." Denna inrättning började sin verksamhet år 1802, men upphörde 1816, då Rikets Ständer öfverlemnade diskontverket åt Banken ensam. Dervid har det sedermera förblifvit, och "*Rikets Ständers Banko-Diskont-Verk*," såsom det uti Kongl. Reglementet af den 7 Febr. 1816 blef uppkalladt, har från nämnde år oafbrutet fortgått, till en del såsom ett särskildt

Verk, men med Bankens fonder och under inseende af dess Öfverstyrelse.

Diskont-Verkets nuvarande rörelse-kapital är betydligt större än de fonder, som under föregående perioden blefvo använda i denna lånerörelse. Vår äldsta diskont-inrättning började med ett kapital af allenast 100,000 specier, till hvars förstärkning densamma, år 1777, erhöll ett lån i Banken af 200,000 *Rdr*, hvarjemte det var Diskont-kompagniet obetaget att af enskilde personer upplåna penningar, för att i rörelsen användas.

General-Diskont-kontorets fond blef åter (1787) bestämd till 400,000 *Rdr* specie, med enahanda rättighet att emot lindrig ränta upplåna penningar till diskonteringens utvidgande.

När sedan, år 1789, ett särskildt Diskontverk öppnades, som skulle röra sig med Riksgälds-kontorets obligationer, blef fonden för denna rörelse bestämd till 250,000 *Rdr* Riksgäld allenast, hvilken summa, tre år derefter, då Riksgälds-kontoret öfvertog denna diskontering, nedsattes till 240,000 *Rdr* samma mynt.

Riks-Diskonten öppnade sin verksamhet (1802) med ett kapital af 600,000 *Rdr* specie; men det nya Banko-Diskont-Verket erhöll (1816) ett kreditiv å 6,000,000 *Rdr* Banko, deruti belåningen af publika papper (hvartill 500,000 *Rdr* anslogos) likväl ändock icke var inbegripen. — År 1823 ökades Diskontens förlags-kapital till $8^1/_2$ millioner, hvaraf likväl 500,000 *Rdr* skulle utgöra fond för utlåningar på aktier och publika papper, och endast 5 millioner tillhöra Diskontrörelsen i Stockholm. Det öfriga blef de 2:ne då inrättade Lånekontoren i landsorten förbehållet.

Vid 1830 års riksdag öppnades en särskild låne-tillgång för *handeln och den större rörelsen* genom "Handels- och Närings-Diskontens" inrättning, hvars fond bestämdes att utgöra högst 3 millioner *Rdr* Banko, men Banko-Diskontverkets rörelsekapital förblef likväl, oförändradt, $8^1/_2$ millioner; och denna förlagssumma har sedermera blifvit bibehållen, utom under de 3:ne åren från 1845 till 1848, då densamma förökades till 9 millioner. Äfven Handels-diskontfonden blef efter

1845 års riksdag förhöjd till $3^1/_2$ millioner, men nedsattes åter vid den följande till sitt förra belopp; och sedan en särskild fond af 1,900,000 *Rd.* blifvit anvisad denna Diskont för kreditivrörelsen, uppgår Handels- och Närings-diskontens förlagskapital för närvarande till 4,900,000 *Rd.* Banko, oberäknadt 100,000 *Rd.* s. m., som Stockholms Sparbank nemligen har derstädes, emot 3 proc. ränta, insatte.

Nästan ännu större och mera väsendtliga äro de förändringar, som sedan diskont-inrättningarnes uppkomst blifvit gjorda i *sättet och vilkoren för deras begagnande.* De äldsta Reglementen, som blifvit utfärdade för dessa låneanstalter, utvisa tydligen att de hufvudsakligen voro afsedde att befordra den nationela industrien; såväl 1773 års privilegium som alla påföljande reglementen för dessa inrättningar till och med Kongl. Kungörelsen den 26 Aug. 1800 föreskrefvo att Diskontlån icke borde beviljas andra än dem, *som i nyttiga näringar och rörelser deltogo,* och att, jemte förskrifningar med borgen, *invisningar och vexlar* skulle diskonteras. [1]) Men detta hufvudändamål — att belåningen skulle ske på verkliga affärspapper och till näringarnes befrämjande — föll sedan i förgätenhet; och när Riksgälds-kontorets och General-Diskont-kontorets lånerörelser, åren 1800 och 1802, blef med Banken införlifvad, bibehölls icke blott bruket att "diskontera" *namn*

[1]) Utom «invisningar och förskrifningar försedda med behöriga accepter eller cautioner« belånade General-Diskont-kontoret, sedan 1790 års början, äfven *fast egendom* samt åtskilliga *produkter;* och Riksgälds-kontorets Diskont meddelade lån icke blott mot säkerhet i «vederhäftig borgen eller goda allmänt gällande dokumenter, accepter, obligationer eller aktier,« utan äfven mot «hypotheker af sådane *vågsedlar* och *dokumenter å jern och metaller,* som i Banken voro lånbara.«

1783 års Reglemente för det då inrättade (första) Diskont-bolaget i Götheborg innehöll, jemte de för Diskont-kompagniet i Stockholm gifne föreskrifter om belåning af invisningar, vexlar och förskrifningar, det tillägg att «till lättande af penningerörelsen *inom staden,*« Bolaget äfven skulle äga att genom af- och påskrifningar ombesörja de personers penningtransaktioner, som för sin säkerhet der deponera valuta« eller, med andra ord, öppna deposit- och girorörelse för orten.

och borgen, utan man gaf detsamma äfven en vida större utsträckning, än det någonsin tillförene haft. Först i sednare åren har man åter fästat uppmärksamhet vid dessa låneanstalters egentliga ändamål. *Ett* steg till att närma sig detta var inrättandet af Handels- och Närings-Diskonten, som likväl, genom stadgandet att, jemte accepterade *invisningar*, äfven vanliga *förskrifningar med borgen* få antagas såsom hypothek, till större delen torde hafva förfelat målet; men 2:ne andra och vigtigare voro: den från och med 1846 medgifna rättigheten att, emot 4 proc. ränta, få — företrädesvis emot andra papper — diskontera *inrikes vexlar*, samt den vid 1848 års riksdag åt enskilde gifna tillåtelse att i Handels- och Närings-Diskonten hafva *Kassa-kreditiv* eller låneunderstöd för tillfälligt begagnande, på sådant sätt att ränta påföres för hvad af det medgifna beloppet tid efter annan lyftes, men enahanda ränta åter godtgöres kreditivhafvaren för derå efterhand skeende inbetalningar.

En förmån för de lånsökande, som ifrån början icke var afsedd eller medgifven, *omsättnings-rätten*, har sedermera vunnit sådan häfd i Diskonten, att den ännu qvarstår, fastän redan 1815 års Banko-Utskott uttryckte den tanka, att "omsättningar af diskontlån icke vore ändamålsenliga och *sorgfälligt borde undvikas*," samt det i Banko-reglementet af samma år blef föreskrifvet, att "Direktionen borde söka inskränka den, så att inrättningen småningom och inom 1820 års slut måtte nalkas sitt *riktiga mål*." [1]) — Äldre är *borgensväsendet;* ty "kautioner" voro, såsom vi förut nämnt, redan föreskrifne i Diskont-kompagniets privilegium, och äfven *lånetiden*, af 6 månader, är bibehållen sedan denna tid. Deremot har *ränteberäkningen* undergått flera förändringar.

Den ordinarie räntan var nemligen från början bestämd till $^1/_2$ och öfverräntan (den som af gäldenären måste erläggas för den tid lånet utestår öfver förfallotiden) till 1 procent i *månaden;* men vid 1823 års riksdag blef den förra nedsatt

[1]) 1818 års Ständer beslöto att omsättningar af diskontlån skulle, *äfven efter 1820 års slut*, fortfara, men med afbetalning vid hvarje omsättning af minst $^1/_5$:del å kapitalets ursprungliga belopp.

till 5 och den sednare till 8 procent per *år* räknadt; och vid 1848 års riksdag blef öfverräntan ytterligare nedsatt till 6 procent årligen.

Vid Handels- och Närings-Diskontens utlåning var räntan i början bestämd till 6 procent, men utgår numera blott med 5 procent; lika ränta betalas äfven för de summor som å *kassa-kreditiv* lyftas eller insättas;[1] men vid belåningen af *vexlar* erlägges allenast 4 procent. — Den ordinarie räntan afdrages alltid i förskott såväl vid Banko- som Handels- och Närings-Diskonten.

Det *högsta lånebelopp*, som någon kunde vara skyldig Diskont-kompagniet, var, enligt 1775 års privilegium, 100,000 daler kopparmynt (ungefär 5,560 *Rd.* specie), och det blef uti 1787 års och följande diskontreglementen, till och med det af år 1800, faststäldt till 6,000 *Rd.* specie; men sedermera har blifvit stadgadt, att låntagare i Banko-Diskonten icke må innehafva större belopp än sammanräknadt 6,000 *Rd.* Banko, samt att icke eller någon såsom borgesman får derstädes häfta för mera än nyssnämnde summa, så att det högsta betalningsansvar någon får ikläda sig till denna fond är 12,000 *Rd.* — Uti publika pappersfonden är deremot högsta tillåtna skuldsättningsbeloppet 40,000 *Rd.* ,nemligen 20,000 såsom låntagare och en lika summa såsom löftesman, samt uti Handels- och Närings-diskonten 50,000 *Rd.*, i hvad egenskap som helst. I detta sednare belopp är likväl icke inbegripet hvad gäldenären kan vara skyldig till Banko-Diskont-Verket samt i och för kreditiv. För kreditivtagare är maximum 10,000 *Rd.*, allt Banko.

Minsta lånebelopp, som får utgifvas, är i Banko-Diskonten och publika Pappersfonden 100 *Rd.*, samt i *Handels-Diskonten* 1,000 *Rd.*, utom hvad angår vexlar, som antagas ända till ett minimi-belopp af 166 *Rd.* 32 sk., allt Banko.

Äfven i landsorten hafva, sedan lång tid tillbaka, Diskont-inrättningar varit anlagde; men de voro i början alldeles oafhängiga såväl af Banken, som af Diskontverket i Stockholm.

---

[1]) Då kreditivrättigheten erhålles, erlägges likväl derjemte, såsom inträdesafgift, en half procent af kreditivets hela belopp.

De första inrättades i Götheborg, åren 1783 samt (efter utgången af dennas oktroj) 1797, på enskilda aktiemedel; men, sedan det i Kongl. Kungörelsen den 26 Augusti 1800 (angående inrättningen af ett Allmänt Diskontverk) blifvit tillåtet att "i en och annan af rikets aflägsna städer under privata associationer öppna serskilda diskontinrättningar", blef icke blott, år 1802, ett nytt diskontkontor öppnadt i Götheborg, med 200,000 Rdr fond, utan äfven 2:ne dylika inrättningar oktrojerade i Malmö, 1803, med fond af 100,003 och i Åbo, 1805, med 150,000 Rdr kapital [1]. Slutligen erhöll äfven Götha Kanalbolag, år 1810, privilegium på en serskild diskont, med ett kreditiv på Banken af 800,000 Rdr Bko.

Dessa enskilda diskonter voro icke egentligen sedelutgifvande banker; de rörde sig med *anvisningar* på Rikets Ständers Bank för sina dervarande behållningar och *löpande förskrifningar* (för enskildta lån) betalbara dels efter bestämd tid, dels efter föregången uppsägning; men de började snart utfärda assignationer på Banken utöfver verkligen der egande behållningar, och dessa i förening med deras löpande skuldförbindelser, för hvilka något maximum icke var bestämdt och som derföre ymnigt utgåfvos, bildade i sjelfva verket en förökning i sedelstocken. — För den äldsta af dessa Diskonter, Götheborgs, var visserligen för de löpande förskrifningarne ett minimum stadgadt af 500 Rdr specie; men för Malmö och Åbo Diskonter blef detta nedsatt till 133 Rdr, och för Kanalbolagets förbindelser var *intet* minimum bestämdt. Dertill kom ännu att sistnämde Diskont kunde utgifva assignationer å Banken på så ringa summa som 5 Rdr Banko, samt egde till obegränsadt belopp belåna sina *egna aktier.*

Dessa fel i organisationen, förökade genom oklok och till en del oredlig förvaltning, förorsakade de Svenska Diskonter-

[1]) Dessa kapitaler förskötos af Banken, men emot vilkor (hvarifrån den sedermera inrättade Götha Kanal-diskonten likväl befriades) att motsvarande värden i verksilfver, utländska silfvermynt och aflysta svenska myntsorter, insamlade genom subskription af aktieegarne, insattes i Banken. Räntan för dessa försträckningar fastställdes till 3 procent.

nas obestånd år 1817 [1]), och regeringen fann sig nödsakad att upphäfva dem; men de efterträddes, år 1823, hvar på sitt ställe, af Lånekontor, hvilka, såsom filialafdelningar af Diskontverket i hufvudstaden, skulle erhålla, Götheborg 1/4:del och Malmö 1/8:del af den för diskontrörelsen bestämda fond. Dessa lånekontor fortfara ännu, och bestrida, hvar inom sitt distrikt (som för Götheborgs utgöres af Bohus Län, Halland, Westergöthland och Dalsland, samt för Malmö Lånekontor af provinserne Skåne och Blekinge), samma funktioner [2]), som tillhöra Diskontverket i Stockholm, och under enahanda vilkor. I anseende till den vissa tider af året hämmade postförbindelsen med Gottland, blef, år 1831, ett serskildt lånekontor för denna provins inrättadt i Wisby.

För att visa diskontrörelsens utsträckning och beskaffenhet under olika tider såväl vid de serskilda lånekontoren som vid de olika fonder som blifvit dertill anslagne, lemna vi här i tabellarisk form några uppgifter öfver antalet och beloppet af de från samma fonder och lånekontor såväl under äldre som nyare tider beviljade lån, öfver den andel, olika samhällsklasser tagit deruti, samt huru Handels- och Näringsdiskontens serskilda lånegrenar blifvit begagnade, sedan vexel- och kreditiv-rörelsen tog sin början, m. m. — Först anse vi oss likväl böra lemna en öfversigt af de serskilda lånefondernes fördelning emellan Lånekontoren, samt beloppet af det förlagskapital, hvarmed hvartdera af dessa har att röra sig.

---

[1]) Deras ställning befanns, vid utredningen, vara följande:

Malmö Diskont.

		Rdr Bko.
Skulder		1,731,669.
Tillgångar		1,271,303.
jemte seqvestrerad egendom . . , ...	70,000.	1,341,303.
	Brist	390,366.

Götha Kanal-Diskont.

Skulder	4,563,551.
Tillgångar	4,704,224.

Af de sednare voro likväl 3,512,725 Rdr uteslutande Diskontlån.

Götheborgs Diskont.

Skulder	871,410: 32. —
Tillgång (utestående diskontlån)	1,453,642: — —

Sistnämnde Diskonts skulder betalades till fullo af dess tillgångar; men å de öfriga Diskonternas utredning uppgick enligt räkenskaperna Bankens slutliga förlust:

för Götha Kanalbolags Diskont till	Rdr	913,909: 39. 11.
för Malmö Diskont	„	430,248: 38. 4.
	Summa	1,344,158: 30. 3.

[2]) Lånekontoret i Götheborg har likväl derjemte fått sig uppdraget att belåna jern och andra vågförda effekter; men denna befattning har icke någon gemenskap med Diskontens öfriga funktioner och räkenskaper.

Diskont-Verkens förlags-kapital.

1851—1853.

Lånefondernes namn.	Stockholm.		Götheborg.		Malmö.		Wisby.		Samtlige Lånekontorens förlags-kapital.
	Kapital.	Andel af fonden.	Kapital.	Andel af fonden.	Kapital.	Andel af fonden.	Kapital.	Andel af fonden.	
Publ. Pappers-fonden	333,333: 1/3	66,7 %	125,000	25 %	41,666 2/3	8,3 %	—	—	500,000
Banko-diskont-fonden	4,900,000:	61,5 〃	2,000,000	25 〃	1,000,000	12,5 〃	100,000	1,2 %	8,000,000
Handelsdiskont-fonden	2,850,000:	58,2 〃	1,300,000	6,5 〃	650,000	13,3 〃	100,000	2,0 〃	4,900,000
hvaraf till diskonter. och utlåning	1,850,000:	61,7 〃	800,500	26,7 〃	300,000	10,0 〃	50,000	1,6 〃	3,000,000
Till Kassa-kreditiv	1,000,000:	52,5 〃	500,000	26,3 〃	350,000	18,5 〃	50,000	2,7 〃	1,900,000
Summa	8,083,333: 1/3	63,2 〃	3,425,000	25,5 〃	1,691,666 2/3	9,8 〃	200,000	1,5 〃	13,400,000

Fördelning såväl å Fonder som å Distrikter af de vid slutet af nedannämnde år utestående diskontlån.

År 1831.

Vid Lånekontoren i	Publika Pappersfonden. Summa Rdr Banko.	Bankodiskonten. Summa Rdr Banko.	Handels- och Närings-Diskonten. Summa Rdr Banko.	Summa lån utestående.
Stockholm	122,237	5,403,277	522,000	6,047,514
Götheborg	200,690	2,044,049	312,700	2,557,439
Malmö . .	5,100	999,876	74,900	1,079,876
Summa	328,027	8,447,202	909,600	9,684,829

År 1841.

Stockholm	180,402	6,297,870	1,769,721	8,247,993
Götheborg	275,000	2,074,065	791,360	3,140,365
Malmö . .	—	1,181,508	221,700	1,403,208
Summa	455,402	9,553,443	2,782,721	12,791,566

År 1850.

			Mot revers med hypothek.	Å vexlar.	Å kassakreditiv.	Totalsumma.
Stockholm	218,772	5,139,043	1,613,441	364,009	23,870	7,359,135
Götheborg	136,319	1,940,320	632,141	99,914	—	2,808,694
Malmö . .	38,333	899,947	289,900	10,100	248,500	1,506,780
Summa	413,424	7,979,310	2,535,482	474,023	272,370	11,674,609

För att, så vidt möjligt är, visa, i hvad mån Diskontrörelsen mera gagnar de produktiva näringarne eller blott tjenar enskilda personer till temporära understöd, meddela vi här nedan en större tabell öfver diskontlånens fördelning på näringar och yrken, enligt den klassifikation, som af vederbörande Diskontdirektioner efter Verkets registraturer blifvit uppgjord. Denna klassifikation sträcker sig likväl under de första åren efter Bankodiskontverkets inrättning endast till *antalet* af de vid *Diskontverket i Stockholm* utgifne lån. För att kunna jemföra de serskilda klassernes relativa andel i dessa

lån från Diskontverkets *början* ända till närvarande tid, och då utrymmet icke tillåter oss att i de följande tabellerne, medelst procentuträkningar, detaljera förhållandet under olika tider äfven i detta hänseende, upptaga vi derföre här serskildt *antalet* af de vid nämnde Diskontverk beviljade lån, fördelade i 3:ne hufvudklasser.

Banko-Diskont-verkets (*i Stockholm*) *lånerörelse*, specificerad efter antalet af de under nedanstående år från allmänna fonden utgifne nya lån.

År.	Landtmanna-näringar.		Stadsmanna-näringar.		Tjenstemän och diverse personer.		Hela antalet beviljade nya lån.
	Antal lån.	Proc. af hela antalet.	Antal lån.	Proc. af hela antalet.	Antal lån.	Proc. af hela antalet.	
1817	152	36,0	83	19,6	188	44,4	423
1824	1,478	45,3	740	22,7	1,044	32,0	3,262
1834	1,414	44,8	705	22,4	1,033	32,8	3,152
1844	2,449	61,0	658	16,3	911	22,7	4,018
1850	2,418	63,5	611	16,1	775	20,4	3,804

Fördelning på Näringar och Yrken af de vid Banko-Diskont-Verket under nedanstående år, på namnsäkerhet med omsättningsrätt, utgifne, nya lån.

År 1828.	*Landtmanna-näringar.*			*Stadsmanna-näringar.*			*Tjenstemän och diverse personer.*			Totalsumma. Rdr.
Vid Låne kontoren i	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	
Götheborg[1])	1,001	576,317	33,2	603	586,400	33,7	1,054	575,200	33,1	1,737,917
Malmö	978	680,960	58,5	299	245,520	21,1	440	237,200	20,4	1,163,680
Summa	1,979	1,257,277	45,9	902	831,920	27,3	1,494	812,400	26,8	2,901,597
1831.										
Stockholm .	1,396	1,413,210	40,7	752	1,059,410	30,5	1,088	1,002,590	28,8	3,474,910
Götheborg .	3,025	897,450	43,8	996	684,824	33,4	1,154	468,718	22,4	2,050,992
Malmö	1,988	582,784	58,3	433	244,240	24,4	502	172,851	17,2	999,875
Summa	6,409	2,893,444	44,6	2,181	1,988,474	30,2	2,744	1,644,230	25,2	6,525,777
1834.										
Stockholm .	1,414	1,392,760	41,4	705	1,062,870	31,6	1,033	907,350	26,9	3,362,980
Götheborg .	982	432,790	32,9	461	559,970	42,5	475	321,930	24,4	1,314,690
Malmö	1,622	504,500	49,5	524	222,018	21,8	832	290,673	28,5	1,017,195
Summa	4,018	2,330,050	41,0	1,690	1,844,858	32,3	2,340	1,519,953	26,6	5,694,865

[1]) Då anteckningar om lånens fördelning på näringar och yrken icke blefvo förde vid Banko-Diskonten i Stockholm förr än år 1831, hafva vi för 1828 icke kunnat lemna dylika upplysningar utom för Lånekontoren i Götheborg och Malmö. — Vi böra härvid äfven anmärka, att orsaken till den högre lånenumerär, som för år 1834 finnes antecknad för dessa sednare Låne-kontor, är den att Revisionsberättelsen för nämnde år, hvarutur vi hemtat dessa uppgifter, upptager för Stockholms Diskont endast de under året *utgifna lån*, men för Låne-kontoren i Götheborg och Malmö alla vid årets slut *utestående fordringar.*

År 1835.	*Landtmanna-näringar.*			*Stadsmanna-näringar.*			*Tjenstemän och diverse personer.*			
Vid Låne-kontoren i	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	Antal.	Summa.	Proc. af Lånekont:s total-summa.	Totalsumma. Rdr.
Stockholm .	1,644	1,450,520	42,8	809	1,158,080	34,2	962	781,030	23,0	3,389,630
Götheborg .	1,209	502,250	34,1	585	639,080	43,5	534	333,430	22,6	1,474,760
Malmö	1,726	541,480	52,7	476	268,501	26,1	386	217,110	21,1	1,027,091
Summa	4,579	2,494,250	43,2	1,870	2,065,661	34,6	2,082	1,331,570	22,2	5,891,481
1841.										
Stockholm .	2,404	2,078,320	49,8	909	1,273,080	30,5	1,061	819,590	19,6	4,170,990
Götheborg .	1,581	537,360	39,0	514	557,090	40,4	522	284,580	20,6	1,379,030
Malmö	943	517,300	63,1	199	180,050	22,0	224	122,460	14,9	819,810
Summa	4,928	3,132,980	50,6	1,622	2,010,220	31,0	1,807	1,226,630	18,4	6,369,830
1845.										
Stockholm .	3,229	2,289,900	60,3	644	849,580	21,6	891	658,780	17,4	3,798,260
Götheborg .	2,271	732,250	57,8	342	318,770	25,1	371	216,640	17,1	1,267,660
Malmö	802	437,680	63,6	197	151,210	22,0	190	98,880	14,3	687,770
Summa	6,302	3,459,830	60,9	1,183	1,319,560	22,9	1,452	974,300	16,2	5,753,690
1850.										
Stockholm .	2,418	1,770,340	56,5	611	818,780	26,1	775	545,510	17,4	3,134,630
Götheborg .	2,106	632,870	58,8	294	223,650	21,3	540	214,370	19,9	1,075,890
Malmö	517	313,360	59,7	149	130,690	24,9	118	80,260	15,3	524,570
Summa	5,941	2,716,770	57,4	1,054	1,178,120	24,9	1,233	840,140	17,7	4,735,030

Dessa tabeller gifva i afseende på *lånebeloppen* ungefär samma resultat som den föregående mindre tabellen i afseende på *antalet* af de till särskilda samhällsklasser utgifne Diskontlån. De visa nemligen att *jord- och bergsbruks-idkare* (som innefattas under rubriken Landtmanna-näringar) numera anlita Diskonten relativt långt mera än förr, då deremot en betydligt mindre låneqvot nu faller på *Stadsmanna-näringar* än för trettio år sedan; och ett ännu större aftagande visar sig uti den andel *"Tjenstemän och diverse personer"* nu taga uti de utgifna diskontlånen. Hvad förhållandet inom de *särskilda Lånekontoren* beträffar, anmärka vi blott, att, likasom *Landtmanna-näringarne* hafva i Malmö lånedistrikt en betydande och tillika så stadigvarande och bestämd öfvervigt, att de öfriga Lånekontoren icke något enda år förete en högre proportion för samma näringar, hafva, inom Götheborgs Lånedistrikt, *Stadsmanna-näringarne* i allmänhet en större andel i lånerörelsen, än öfrige näringar eller klasser vid samma Lånekontor, äfvensom än de Borgerliga näringarne vid de 2:ne öfriga Kontoren. — Vid Banko-diskonten i Stockholm begagnas alltid största delen af Låne-fonden af landtbrukare, ehuru icke uti lika hög proportion som vid Malmö Låne-kontor. "Tjenstemän och diverse personer", som vid alla Låne-kontoren och i synnerhet i Malmö hafva minsta andelen uti lånerörelsen, taga vid Stockholms och Götheborgs Diskonter ungefär *lika* del deruti.

Följande tablå utvisar beloppet af Banko-Diskontens utestående fordringar samt inkomster, förvaltningskostnader och vinst under åren 1816—1852.

	Fordringar.		Inkomster.	Utgifter.	Vinst.
	Säkra.	Osäkra.			
1816	4,472,010				
1820	5,655,580				
1825	5,253,082	—	284,610	26,357	258,253.
1830	5,337,733	—	281,336	28,671	252,665.
1835	5,386,391	181,311	284,839	36,386	248,454.
1840	5,879,226	304,081	—	—	—
1841	6,297,870	311,462	331,603	34,977	296,626.

	Fordringar. Säkra.	Osäkra.	Inkomster.	Utgifter.	Vinst.
1842	6,314,785	318,281	352,292	39,406	312,886.
1843	6,343,295	317,916	332,358	47,253	285,105.
1844	6,228,728	325,825	341,386	40,627	300,759.
1845	6,026,782	363,982	346,141	31,440	314,701.
1846	5,552,386	377,234	319,902	33,977	264,325.
1847	4,740,841	398,315	275,058	33,394	241,796.
1848	5,023,865	330,436	266,803	30,381	236,423.
1849	5,080,905	350,853	283,608	37,242	246,365.
1850	5,139,043	349,726	260,992	31,205	229,797.
1851	4,905,144	208,070	259,595	29,516	230,079.
1852	4,889,234	202,021	256,965	32,101	224,864.

För att sätta läsaren i tillfälle att bedöma, huruvida Diskontrörelsens vexlande storlek under dessa år varit helt och hållet beroende af cirkulationskapitalets belopp, eller huruvida äfven andra förhållanden derpå inverkat, böra vi anmärka, att Bankodiskontens lånefond, 1816 likasom år 1820, uppgick till 6,000,000, att densamma år 1825, sedan diskontrörelsen vid 1823 års riksdag blifvit fördelad på 3:ne kontor, utgjorde 5,000,000, 1830: 5,146,911, 1835: 5,500,000, 1840: 5,460,000, 1845: 5,800,000 och 1850: 5,150,000 Rdr Banko. (Den utgör för närvarande och till slutet af 1853, såsom vi förut omnämnt, 4,900,000 Rdr.)

Med undantag af de första åren efter Verkets inrättning, har således diskontrörelsen i allmänhet temligen nära följt cirkulationskapitalets belopp, men i sednare åren — allt sedan 1843 — har densamma likväl varit i märkbart aftagande, oaktadt lånefonden derunder någon tid varit betydligt högre än förut.

Vid *Götheborgs* Lånekontor voro, vid slutet af år 1850, (det sednaste, för hvilket officiella uppgifter om Lånekontoren ännu finnas att tillgå) utestående fordringar, säkra: 1,940,320 och osäkra: 75,999 Rdr; årets inkomster uppgingo till 97,904 och utgifter till 17,925 Rdr, så att vinstsumman utgjorde 79,979 Rdr Banko.

Vid *Malmö* Lånekontor voro, vid 1850 års slut, utestå-

ende fordringar, säkra: 899,947 och osäkra: 21,802 Rdr; inkomsterna af lånerörelsen under året uppgingo till 45,453 och utgifterna till 11,968 Rdr, så att den behållna vinsten utgjorde 33,485 Rdr Banko. De *osäkra* fordringarne utgjorde således, i förhållande till de *säkra:* i Götheborg blott $3_{,9}$ och i Malmö blott $2_{,4}$ procent, medan de, samma år, vid Stockholms Bankodiskont uppgingo till $6_{,8}$ procent deraf. Deremot var *förvaltningskostnaden* vid Götheborgs Lånekontor $18_{,3}$ och i Malmö icke mindre än $26_{,3}$ procent, medan densamma i Stockholm utgjorde allenast 12 procent af Verkets inkomster.

Till jemförelse med äldre tider anmärka vi, rörande Bankodiskont-verket, att de osäkra fordringarne, i förhållande till de säkra, utgjorde, år 1835: $3_{,6}$, 1845: $6_{,0}$ och 1852: $4_{,3}$ procent, samt att förvaltningskostnaderne af Verkets inkomster medtogo, år 1825: 9, 1835: $12_{,8}$, 1845: $9_{,1}$ och 1852: $12_{,4}$ procent.

Lagsökningsbalancen är alltid ganska betydlig. Af de bland "säkra" lån upptagne fordringar voro t. ex., år 1850, vid Bankodiskonten 177,393 Rdr eller $3_{,5}$ procent, vid Götheborgs 89,189 Rdr eller $4_{,6}$ procent och vid Malmö Lånekontor 17,707 Rdr eller $2_{,0}$ procent beroende på lagsökning, konkurser och rättegångar. — Vid Banko-diskontverket i Stockholm voro, år 1825: 252,418 eller $4_{,8}$ procent, 1835: 313,301 Rdr, likaledes $4_{,8}$ %, 1843: 400,240 Rdr, $6_{,3}$ % och 1852: 142,688 Rdr eller $2_{,9}$ procent af de s. k. säkra fordringarne, beroende på Ombudsmännens handläggning. [1])

[1]) Ingenting är hos oss mera vanligt än lagsökningar, och de fleste af våra läsare skola derföre öfverhalka dessa uppgifter, såsom fullkomligt betydelselösa. Men om de ville göra sig mödan att jemföra desamma med likartade från andra länder, skulle de finna att detta ämne är värdt någon uppmärksamhet. I det »lättsinniga Frankrikes» hufvudstad diskonterades, till exempel, år 1842: 670,709 vexlar och andra papper till belopp af 955,510,875 francs. Af denna betydliga summa befunnos, efter förfallodagens förlopp, endast 22,147 francs, eller $0_{,02}$ procent, olnlösta, och endast 4782 fr. voro oliqviderade vid årets slut! Det bör dessutom ihågkommas att den Svenska Bankodiskonten gifver sina gäldenärer ett i den Franska Banken okändt anstånd med betalningen af icke mindre än *2:ne månader utöfver för-*

Nästan vid hvarje riksdag måste Rikets Ständer afskrifva större eller mindre summor af sådane Diskont-verkets osäkra fordringar, till hvilka gäldenärerne sakna all betalningstillgång, och för hvilka någon godtgörelse icke heller i framtiden är att påräkna. Sammanräknade beloppet af dylika afskrifna fordringar uppgick, efter 1840 års riksdag, till 56,976 Rdr 7 sk. 11 rst.; vid 1844 års riksdag afskrefvos åter icke mindre än 30,600 Rdr 8 sk. 5 rst.; och sedan Ständerne vid 1848 års riksdag beslutat låta, genom serskildt utsedde personer, genomgå alla till och med nämnde år inom linien förda lån, funno de sig vid sistlidne riksdag, till följd af de genom denna undersökning erhållne upplysningar, föranlåtne att åter afskrifva fordringar till belopp af 176,949 Rdr. — Vid den i början af år 1803 förrättade granskning af General-diskont-kontorets förvaltning befunnos förlusterne under alla de 15 åren af Kontorets verksamhet ej hafva utgjort mer än 2,640 Rdr 2 sk. 6 rst., eller $0{,}01$ procent af do tillgångar, som Kontoret för hela tiden haft att disponera (14,036,907 Rdr Banko); och äfven vid Banko-diskonten utgjorde de till och med 1840 års riksdag afskrifna lån — 56,976 Rdr — ännu blott $^1/_{27}$:dels procent af hela utlåningsbeloppet; men efter 1850 års riksdag stiger totalsumman af detta Verks afskrifna fordringar — 264,125 Rdr Banko — till $1\,^1/_{10}$ procent af utlåningsbeloppet.

Om man jemförer lånefrequensen vid de serskilda lånekontoren med folkmängden inom deras resp. distrikter, finner man att Banko-diskont-verket, år 1850, på en folkmängd af 2,193,020 [1]) menniskor, utgifvit 3,804 lån, till sammanräknadt belopp af 3,134,630 Rdr, så att, öfver hufvud, 1 nytt diskont-

fallodagen. — Är det begreppet om penningeförbindelsers helgd, eller förmågan att fullgöra dem, som är så himmelsvidt olika i Sverige, emot i Frankrike?

[1]) Dessa uppgifter om folkmängden inom de serskilda lånedistrikterne stödja sig på Kongl. Tabellkommissionens berättelse för år 1849; men för att erhålla dessa distrikters folknummer för samma år, som de sednast offentliggjorda uppgifterne om diskont-rörelsen omfatta, hafva vi till 1849 års befolknings-uppgifter lagt den procent-tillökning — $8{,}96$ % —, som egt rum inom rikets hela folkstock under perioden 1845—1849.

lån (till belopp af 824 Rdr 1 sk. 8 rst.) derstädes kommer på 5765 personer, samt att, om man fördelar lånesumman på hela folkmängden, på hvarje person inom Stockholms distrikt faller ett lånebelopp af 1 Rdr 20 sk. 7 rst.; men att, samma år, vid Götheborgs lånekontor, omfattande en folkmängd af 756,963 individer, blifvit utgifne 2740 lån till sammanräknadt belopp af 1,075,890 Rdr, i följd hvaraf derstädes kommit 1 lån på 2690 personer, till belopp af 392 Rdr 31 sk. 2 rst., som på hvarje person inom samma distrikt belöper sig 1 Rdr 22 sk. 1 rst.; och att, vid Malmö lånekontor på en folknummer af 546,876 individer uttagits 784 lån till belopp af 524,510 Rdr, hvaraf således 1 lån af i medeltal 669 Rdr 10 rst. kommit på 6975 personer, men på hvarje individ inom hela distriktet endast 46 sk., allt Banko.

Man finner häraf dels att diskontlånen, öfver hufvud taget, utgå i större summor vid Bankodiskontverket än vid Lånekontoren samt äro minst i Götheborg, dels ock att den relativa lånfrequensen är såväl till antal som belopp störst vid sistnämnde lånekontor, och minst i Malmö, isynnerhet hvad de upptagne låne-*beloppen* angår.

Då det icke saknar intresse att se, i hvad mån allmänna diskontrörelsen inom de serskilda distrikterne begagnas af deras hufvudorter eller residens-städer samt af de dertill hörande provinser, tillägga vi äfven följande jemförelse-data:

Vid Bankodiskontverket utgåfvos, år 1850, nya lån: Till Stockholms stad till belopp af 446,370 och till landtdistrikterne till belopp 2,688,260 Rdr; vid Götheborgs Lånekontor: till Götheborgs stad 140,430 och till de omgifvande länen: 935,460 Rdr, och vid Malmö Lånekontor: till Malmö stad 65,770 och till landtdistrikterne 458,740 Rdr, allt Banko. Således utgingo, under samma år, från denna fond: till Stockholm $15,_{16}$, till Götheborg $13,_{1}$ och till Malmö $12,_{5}$ procent (i medeltal ungefär $^{1}/_{8}$:del) af de serskilda Lånekontorens totala utlåningsbelopp.

Vi hafva förut (sid. 146) visat, huru Bankodiskontverket och de öfriga lånekontoren anlitas af olika näringsklasser, och vi tillägga derföre nu blott, såsom en ytterligare upplysning, hvilken icke lämpligen kunnat inrymmas uti de i berörde hän-

seende meddelade tabeller, att af de vid Bankodiskontverket utgifne lån, kommo, år 1850, 1772 till belopp af 773,800 Rdr på allmogen, samt att personer af denna klass, samma år, uttogo lån, vid Götheborgs Lånekontor: 1934 till belopp af 459,780 Rdr och vid Malmö Lånekontor: 449 till belopp af 224,460 Rdr. — Sammanställer man dessa uppgifter med totalsummorne af de vid samma lånekontor utgifne diskontlån, finner man att då allmogen inom Stockholms lånedistrikt endast till $^1/_4$:del (24,7 procent) emot andra klasser begagnade den allmänna diskonten, utgjorde låntagarnes antal inom denna klass vid de tvenne lånekontoren nära hälften af hela antalet, nemligen i Götheborg 42,7 samt i Malmö 42,8 procent! — En dylik, och till och med större, olikhet emellan allmogens begagnande af diskontrörelsen vid de serskilda lånekontoren förefanns redan för tjugo år sedan. År 1830 var nemligen proportionen i detta afseende: i Stockholm 8, i Götheborg 22,7 och i Malmö 30,6 procent. — Man finner äfven häraf, huru bruket att anlita dessa låneanstalter nu tilltagit bland allmogen.

Hela den behållna, till Banken lefvererade vinstsumman af allmänna diskontrörelsen (Handelsdiskonten således oberäknad) vid alla Lånekontoren, utgjorde, år 1851: 392,749 Rdr Banko på en fond af 8,000,000 Rdr s. m., eller 4,9 procent; räntevinsten af Bankens fastighets- och odlings-lån samt lån emot rörlig pant, utgjorde samma år allenast 323,654 Rdr på en fond af 10,080,000 Rdr, d. v. s. 3,2 procent.

Då vi förut anfört beloppet af de under olika tider utestående lån ur Publika Pappersfonden, tillägga vi här blott några uppgifter öfver antalet och beloppet af de i sednare åren ur denna fond *utgifna* lån, jemte antalet och beskaffenheten af de dervid hypothiserade aktier eller obligationer.

Emot hypothek af publika papper utgåfvos vid Bankodiskontverket,

år 1844:	193	lån à	381,450 Rdr	mot	13,844	aktier	eller oblig.
„ 1847:	631	„	„ 315,210	„	„ 12,588	„	„ „
„ 1850:	143	„	„ 426,220	„	„ 10,630	„	„ „

Och voro till säkerhet för dessa lån hypothiserade:

Publika papper.	År 1844. Antal aktier.	År 1844. Summa Rd.	År 1847. Antal aktier.	År 1847. Summa Rd.	År 1852. Antal aktier.	År 1852. Summa Rd.
Götha Kanal-aktier .	13,671	337,280	12,504	301,540	10,324	251,270.
Söderteljo d:o d:o .	104	5,200	93	3,770	68	3,400.
Skånska Hypotheks-föreningens oblig. .	2	1,000	11	9,900	14	11,000.
Östgötha d:o d:o . .	—	—	—	—	136	120,900.
Smålands d:o d:o . .	—	—	—	—	61	26,800
Bruksegares Hypothekskasses oblig. .	60	35,600	—	—	—	—
Arméens Ackords A-mort.-fonds oblig. .	7	2,370	—	—	27	12,850.
Summa	13,844	381,450	12,588	315,210	10,630	426,220.

Till upplysning öfver omfånget och beskaffenheten af *Handels- och Närings-diskontens* lånerörelse meddela vi följande tabeller.

Sammandrag öfver Handels- och Närings-diskontens i Stockholm utestående fordringar samt inkomster och utgifter under åren 1830—1852.

År	Fordringar. Säkra.	Fordringar. Osäkra.	Inkomster.	Utgifter.	Vinst.
1830	133,100	—	4,013	53	3,960.
1831	522,000	—	18,806	79	18,728.
1841	1,769,721	—	76,865	10,272 [1])	66,595.
1850	1,977,449	27,282	86,297	1,491	84,806.
1851	1,406,280	26,979	70,869	1,320	69,549.
1852	1,282,811	26,608	64,016	1,503	62,513.

Denna lånerörelse gifver således fördelaktigare resultater, än Bankodiskontens; ty beloppet af de till Handelsdiskonten hörande lånefordringar, som man funnit sig nödsakad afföra från kapitalräkningen såsom *osäkra*, utgjorde t. ex. år 1852 endast 2 procent, då sådane vid Bankodiskonten stego till $4{,}_2$ procent; och förvaltningskostnaden, som vid Bankodiskonten uppgick till $12{,}_4$ procent af inkomsterne, medtog, samma år, af Handelsdiskontens inkomster endast $2{,}_3$ procent. I afseende härå bör likväl erinras att, då sistnämnde lånerörelse nä-

[1]) Denna summa innefattar, utom förvaltningskostnaden, 10,000 Rd. ränta å Handelsdiskontens reservfond.

stan helt och hållet besörjes af de vid Bankodiskonten anställde embets- och tjenstemän, kostnaden för den förras förvaltning är till en del inbegripen i den sednares. Äfven lagsökningsbalancen är i allmänhet mindre vid denna Diskont, ehuru (eller kanske just derföre att) någon respit-tid icke här är tillåten. Den utgjorde t. ex. år 1849 blott 1,9 procent af de säkra fordringarne (nemligen 34,591 på 1,744,870 Rdr), då densamma vid Bankodiskonten plägar variera emellan 3 och 6 procent.

Vid *Götheborgs* Lånekontor hade Handelsdiskonten, vid slutet af år 1850, utestående fordringar, *säkra* till ett belopp af 740,499 samt *osäkra* till belopp af 482 Rdr; hvarjemte bland de säkra lånen upptagne fordringar, till belopp af 25,686 Rdr (3,1 procent af nyssnämnda lånesumma) voro beroende på *lagsökning;* och vid *Malmö* Lånekontor voro inom samma Diskont utestående 300,000 Rdr Banko uti s. k. *säkra* fordringar. Sistnämnde Lånekontor hade, vid denna tid, hvarken några osäkra fordringar eller några på lagsökning beroende lån, tillhörande denna fond.

Följande tabell visar till hvad belopp Handels- och Närings-diskonten i *Stockholm* varit anlitad af låntagare inom serskilda näringar och samhällsklasser.

År.	Jord- och Bergsbruksidkare.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Handlande.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Fabriksidkare och Handtverkare.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Husegare och diverse.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Total-Summor.	
	Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal lån.	Rd. Banko.
1840	198	930,500	50,3	627	1,768,500	57,5	167	368,400	12,0	3	7,500	0,2	995	3,074,900
1844	435	1,893,000	42,9	652	2,047,100	46,4	178	401,400	9,1	20	70,300	1,6	1,285	4,411,800
1847	230	940,800	38,0	396	1,205,500	48,7	105	255,400	10,3	20	72,200	2,9	751	2,473,900
1850	222	1,009,900	32,6	512	1,597,400	54,5	119	381,600	12,3	39	111,400	3,6	892	3,100,300
1851	216	869,700	29,7	502	1,624,000	54,5	147	412,300	13,7	21	68,000	2,1	886	2,974,200
1852	206	861,800	31,1	495	1,498,600	54,7	127	347,500	12,8	14	56,700	1,4	841	2,744,600

Till jemförelse meddela vi äfven följande tablå öfver fördelningen å näringar och yrken af de mot hypothek af reverser och invisningar utgifne lån vid *Malmö* Handelsdiskont.[1])

År.	Jord- och Bergsbruksidkare.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Handlande.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Fabriksidkare och Handtverkare.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Diverse personer.		Andel i proc. af hela lånesumman.	Total-Summor.	
	Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal.	Summa.		Antal lån.	Rd. Banko.
1831	7	11,500	6,8	62	109,600	65,6	4	10,000	5,9	4	36,200	21,6	77	167,300
1840	15	54,700	17,4	69	209,500	66,0	5	26,200	8,2	6	26,600	8,3	95	317,000
1844	77	301,100	45,2	74	226,500	34,0	13	35,000	5,5	31	102,200	15,3	195	664,800
1847	48	175,900	49,4	51	82,100	23,0	6	26,000	7,2	20	72,200	20,4	105	356,200
1850	60	195,100	32,5	75	276,900	46,5	19	43,400	7,3	22	81,000	13,7	176	594,400
1851	60	244,600	42,0	61	237,400	40,7	12	35,000	6,0	17	64,230	11,3	149	581,230
1852	45	177,000	31,0	69	289,900	50,9	15	46,000	8,2	16	56,800	9,9	145	569,700

[1]) Från *Götheborgs* Lånekontor hafva vi icke kunnat erhålla likartade uppgifter, emedan man icke derstädes uppgjort någon fördelning af lånefrequenserf emellan de olika samhällsklasserne.

Dessa tabeller visa att de serskilda samhällsklasserne, temligen lika under det ena året som det andra, begagna sig af Handelsdiskontens lånefonder, så att äfven en betydlig förändring i de utgifna lånens totalbelopp — såsom t. ex. emellan åren 1844 och 1847 — icke verkar serdeles störande på de serskilda klassernes proportion till det hela. Man finner äfven att, vid båda Lånekontoren, de *handlande* i första rummet samt dernäst *jord- och bergsbrukare* taga största andelen i denna utlåning; men af de 2:ne öfriga klasserne hafva *icke-näringsidkande* personer — de s. k. diverse — en serdeles hög proportion vid Malmö Lånekontor, nemligen, om man blott tager ett medeltal af de 3:ne sednaste åren, 11,6 procent, emot 2,4 procent i Stockholm, hvilket förekommer anmärkningsvärdt, då denna Diskont är inrättad allenast till "*handelns och den större rörelsens*" befrämjande, och man icke saknar anledning befara, det en alltför ringa del äfven af de på bestämda näringsklasser uppförde lån komma affärslifvet och näringarne till godo. Deremot faller vid samma lånekontor blott en ringa del af lånebeloppen (i medeltal under nämnde år 6,7 proc. emot 12,9 i Stockholm) på fabrikanter och handtverkare. — Jemförer man förhållandet under de 3:ne sistförflutna åren med det under de föregående, finner man (efter ett medeltal af hvardera perioden) vid *Stockholms* Handelsdiskont ett aftagande uti utlåningen till jord- och bergsbrukare, men ett tilltagande för alla de öfrige klasserne; hvaremot vid *Malmö* Lånekontor de förre, äfvensom fabriks- och handtverksidkare nu *mera* än förr, men handlande och diverse personer *mindre*, anlita dessa fonder.

Vi hafva i det föregående visat huru Riksbanken, efter att i äldre tider hafva gifvit lån och förskott endast mot hypothek i fastigheter och vissa lösörepanter, i början af innevarande århundrade öppnat en lånerörelse på namnsäkerhet, som sedermera vunnit en lika stor som för den personella krediten och affärslifvets solidare utveckling skadlig utsträckning; och vi hafva äfven anmärkt, huru man först i nyare tider sökt införa en mera bankmessig lånerörelse först genom Handels- och Näringsdiskontens inrättande, och sedan genom vexeldiskon-

terings- och kassakreditiv-rörelsen. Efter att hafva visat omfånget och beskaffenheten af den äldsta och ännu mest betydande af de Handelsdiskonten tillhörige operations-arter: utlåningen mot hypothek af reverser och invisningar, skola vi således nu söka visa, huru de nyssnämnde, 2:ne återstående rörelsegrenarne utvecklat sig.

För *diskontering af vexlar* erfordras att vexeln är accepterad, att förfallotiden är icke under en och icke öfver sex månader, samt att, om acceptanten icke bor i diskonteringsorten, ej allenast annan derstädes boende person är uppgifven, hos hvilken vid förfallotiden betalningen står att lyfta, utan ock att sista öfverlåtaren har derstädes sitt hemvist. Å lägre belopp, än 166 Rd. 32 sk. Banko antages icke vexel till diskontering, och i afseende å maximisumman gäller, såsom allmän regel för Handels- och Näringsdiskonten, att ingen, vare sig i egenskap af låntagare, vexel- eller hypotheksutgifvare, acceptant, endossent eller löftesman, får blifva hos Verket häftande för högre skuldbelopp än 50,000 Rd. Banko — deruti dock ej inbegripet hvad han må vara skyldig till Bankodiskonten samt i och för kreditiv.

Fonden för denna diskontering är gemensam med den för Handelsdiskontens utlåning, således för närvarande 3,100,000 Rd.; och *omkostnaderne* derför ingå uti samma Diskonts allmänna utgifter. Vinsten deraf upptages emedlertid serskildt, och vi meddela här nedan en uppgift om beloppet deraf äfvensom öfver antalet och beloppet af diskonterade vexlar från denna rörelses början intill sistlidet års slut, såväl vid Stockholms Handels- och Näringsdiskont som vid Lånekontoren i Götheborg och Malmö [1]).

[1]) Dessa uppgifter, äfvensom de rörande kassakreditiv-rörelsen, hafva benäget blifvit oss meddelade af Hr Bankokommissarien Wilh. Netherwood.

År.	Diskonterade Vexlar vid Lånekontoren uti						Räntevinst, levererad till Banken från alla tre Lånekontoren.
	Stockholm.		Götheborg.		Malmö.		
1846	130	329,899	94	289,286	36	127,600	11,068
1847	188	468,868	100	304,190	63	239,086	15,355
1848	304	607,646	60	164,527	21	71,414	12,831
1849	334	688,747	95	258,064	10	56,050	14,600
1850	404	828,146	99	199,134	7	22,234	15,228
1851	465	983,179	135	256,047	9	43,833	19,309
1852	625	1,209,174	118	234,099	7	29,950	21,046

Denna tablå visar att, medan vexeldiskonteringen i *Stockholm* varit i oafbrutet och starkt tilltagande, så att densamma på 7 år (till beloppet) stigit $236,_6$ eller årligen $33,_8$ procent, har denna rörelse deremot såväl vid *Götheborgs* som, i synnerhet, vid *Malmö* Lånekontor varit i betydligt aftagande; och totalsumman af hela denna diskontering uppgår derföre, ännu för sistlidna året blott till 1,473,223 ℛ︀𝔡. Banko [1]. Hvad som äfven visar, huru ny och outvecklad den inrikes vexelrörelsen hos oss ännu är, är de höga belopp, hvarå de diskonterade vexlarne äro utfärdade. Ehuru de i sednare åren belånade vexlar, såväl i Stockholm som i Götheborg, varit ställde å lägre belopp än under första åren var fallet, synes likväl anmärkningsvärdt att, 1852, hvarje diskonterad vexel, i

[1] Blott för *kontrastens* skuld (ty vi kunna icke tala om *jemförelse*) vilja vi här anföra, att den *Franska* Banken före revolutionen (nemligen år 1847) diskonterade 963,000 vexlar, till belopp af 1,329,000,000 francs (664,500,000 ℛ︀𝔡.), att vexel-cirkulationen i Storbritannien samma år, (beräknad efter vexelstämplingens afkastning) uppgick till ett belopp af 132,021,000 Pund Sterl., hvaraf vid pass 96 millioner (1,152 millioner ℛ︀𝔡. Banko) kommo på inrikes vexlar; att *Danska* Banken, ehuru densamma (enligt Bergsöe) ofta finner sig nödsakad att inskränka diskonteringen till $^1/_6$ eller $^1/_{10}$ af de vexlar, som för sådant ändamål erbjudas, belånade, under bankåren 1844—45: 18 millioner, 1845—46: 19 millioner och 1851—52: 20,080,484 Rigsbankdaler (26,774,979 ℛ︀𝔡. Banko); samt att de vid *Norska* Banken diskonterade inrikes vexlar och vexel-obligationer uppgingo, år 1851, till 6,669,907, och år 1852 till ett belopp af 7,228,839 Speciedaler (19,276,904 ℛ︀𝔡. Banko).

medeltal, gällde ett belopp: vid Stockholms Handelsdiskont af 1,934 R:dr 32 sk. 7 rst. och vid Götheborgs Lånekontor af 1,983 R:dr 12 sk. 9 rst. Banko — år 1846 var medelbeloppet å hvarje vexel, i Stockholm 2,537 R:dr 32 sk. 10 rst. och i Götheborg 3,077 R:dr 24 sk. 6 rst. s. m. — I Malmö, der vexeldiskonteringen är minst och i starkt aftagande, äro äfven beloppen högst och i stigande. De utgjorde nemligen i medeltal, för hvarje vexel, år 1846: 3,544 R:dr 21 sk. 4 rst., och 1852: 4,278 R:dr 27 sk. 5 rst. Banko. Öfver hufvud taget var medelbeloppet å hvarje diskonterad vexel, i Sverige, under sistlidet år: 1,964 R:dr 14 sk. 3 rst. Banko, då de vid Franska Banken belånade vexlar, år 1849, hade ett medelvärde af allenast 1,190 francs eller 595 R:dr Banko (1847: 1,329 francs och 1846: 1,285 francs).

Från år 1846 t. o. m. 1851 har, vid *Stockholms* Handelsdiskont, någon protestbehandling emot acceptant eller annan person, hos hvilken här diskonterad vexel eljest varit betalbar, icke ifrågakommit, men deremot har sådan, nästlidet år 1852, egt rum både mot utställare och acceptant af en år 1851 diskonterad vexel, hvilken år 1852 förfallit till betalning å belopp af 290 R:dr 32 sk.

Vid *Götheborgs* Lånekontor har väl protestbehandling, år 1852, egt rum för trenne stycken nämnde år till betalning förfallne vexlar å tillsammans 6,493 R:dr Banko, men beloppen hafva genast derefter blifvit liqviderade.

Vid Lånekontoret i *Malmö* har under alla dessa år någon protestbehandling icke erfordrats.

Kassa-kreditivlån åt enskilda personer beviljas, mot godkänd säkerhet, på ett år, till belopp af minst 1,000 och högst 10,000 R:dr Banko, mot en inträdesafgift af en half procent af kreditivets belopp; endast handskrifna assignationer äro tillåtna, och som kreditiven endast afse tillfälligt begagnande, skola utassigneringar och inbetalningar tid efter annan derå verkställas; räntan är 5 procent såväl å insatta som uttagna summor, och fonden för denna rörelsegren är 1,900,000 R:dr.

Huru *Kassakreditiv-rörelsen*, från dess början år 1849, vid de serskilda Lånekontoren blifvit begagnad, inhemtas af följande tabeller:

Vid Stockholms Handels- och Närings-diskont.

År.	Fond.	Beviljade Kassa-kreditiv.		Uttag å kreditiv.		Insättningar.		Kreditiv-afgifter och räntor.	Omkostnader,	Vinst.
		Antal.	Belopp.	Antal.	Belopp.	Antal.	Belopp.			
1849	1,000,000	81	441,400	902	1,415,410	823	1,415,410	11,758	916	10,841
1850	,,	186	1,009,900	2,327	3,828,160	2,143	3,804,290	31,236	1,641	29,594
1851	,,	187	990,000	3,120	4,842,240	2,811	4,830,270	30,856	1,604	29,252
1852	,,	238	1,097,900	3,330	5,068,760	3,210	4,956,580	29,595	1,529	28,066

Vid Lånekontoret i Götheborg.

År.	Fond.	Beviljade Kassa-kreditiv. Antal.	Beviljade Kassa-kreditiv. Belopp.	Uttag å kreditiv. Antal.	Uttag å kreditiv. Belopp.	Insättningar. Antal.	Insättningar. Belopp.	Kreditiv-afgifter och räntor.	Omkostnader,	Vinst.
1849	400,000	82	399,100	1,089	1,711,830	1,051	1,711,310	12,140	1,200	10,940
1850	500,000	117	500,000	1,848	2,833,020	1,836	2,833,540	20,738	1,941	18,796
1851	,,	168	500,000	2,581	3,547,560	2,534	3,546,560	18,551	1,972	16,580
1852	,,	274	808,000	2,915	4,216,250	2,969	4,027,110	14,903	2,107	12,796

Vid Lånekontoret i Malmö.

År.	Fond.	Beviljade Kassa-kreditiv. Antal.	Beviljade Kassa-kreditiv. Belopp.	Uttag å kreditiv. Antal.	Uttag å kreditiv. Belopp.	Insättningar. Antal.	Insättningar. Belopp.	Kreditiv-afgifter och räntor.	Omkostnader,	Vinst.
1849	300,000	—	407,000[1]	58	130,000	70	130,000	2,627	162	2,465
1850	,,	—	399,500	360	635,400	416	635,400	13,893	953	12,940
1851	350,000	—	350,600	855	1,022,660	754	1,007,480	14,287	732	13,555
1852	,,	—	350,000	895	2,267,520	888	1,320,550	12,462	690	11,772

[1]) Denna summa innefattar äfven de första 9 månaderne af år 1850, emedan de beviljade kreditivbeloppen för denna tid uti den från Malmö inkomna uppgiften icke finnas åtskiljda från dem för 1849. Nämnde uppgift upptager icke heller *antalet* af kreditiv-tagare.

Totalbeloppet af de vid samtlige Diskontkontoren beviljade kassakreditiv utgjorde således (då äfven Wisby Lånekontor, som åtnjuter ett kreditivförlag af 50,000 Rd., men öfver hvars först under sistlidet år öppnade rörelse vi sakna närmare uppgifter, inberäknas), vid 1852 års slut allenast vid pass 2,300,000 Rd. Banko, eller föga mer än $^1/_3$:del af de samtidigt vid *Privatbankerne* beviljade enahanda kreditiv (6,269,560 Rd.); men denna rörelse tyckes vid alla lånekontoren vara i *tilltagande*. De beviljade kreditiverne hafva nemligen, från 1849 till 1852, till beloppet stigit: vid Stockholms Handelsdiskont ungefär 14 och vid Götheborgs Lånekontor 10 procent. Äfven vid Malmö Lånekontor visa åtminstone de ökade uttagen och insättningarne en större rörlighet i denna lånegren. Att denna rörelse likväl ännu icke ernått den utveckling, hvaraf densamma är mäktig, eller blifvit så gagnande, som densamma borde och kunde vara, visar icke blott dess ringa betydenhet i jemförelse med den vanliga utlåningen i diskontväg — ty denna underlägsenhet kan till någon del tillskrifvas dess ringa ålder — utan äfven, och ännu mera, de höga belopp, som insättas eller uttagas för hvarje gång kreditiverne af sina innehafvare begagnas; ty det är naturligt, att om kreditiv-tagaren icke uttoge större penningebelopp, än han för de närmaste behofven hade af nöden, samt genast insatte de medel han inkasserat och för tillfället kunde umbära, skulle insättningarne eller uttagen icke, såsom nu, uppgå till, i medeltal, 15 à 1800 Rd. Banko. — Förvaltningskostnaderne vid denna lånerörelse uppgingo, under sistlidet år, i Stockholm till $5,_1$ och i Malmö till $5,_5$, men i Götheborg till $14,_1$ procent af de ur samma rörelse influtne inkomster.

Om Rikets Ständers Banks styrelse och förvaltning.

Den Palmstruchska bankens styrelse och förvaltningspersonal var ganska fåtalig. Högsta ledningen af affärerne fördes af en president eller öfver-director, en director (Palmstruch) samt ett banko-råd (förmodligen af Magistraten); och den egentliga förvaltningen besörjdes af 3 kommissarier, bi-

trädde af 3 bokhållare, 2 kassörer, 1 fiskal och 2:ne värderingsmän af guld, silfver, pretiosa och varor. Betjeningen utgjordes blott af en vaktmästare och en banko-kneckt. För öfrigt blef, år 1659, Riksskattmästaren Frih. Gustaf Bonde förordnad att, såsom *Öfverinspektor*, tillse det Kongl. Maj:ts resolutioner blefve behörigen verkställda, och att inga missbruk föröfvades [1]. — Snart derefter försattes Banken under Rikets Ständers uteslutande garanti och vård; och i följd deraf tillsattes Fullmägtige, till en början *sex* till antalet, hvilka, å Ständernes vägnar, skulle hafva "öfver-inspektionen öfver Verket" samt "med råd och dåd sekundera" kommissarierne i förvaltningen deraf [2]. På samma tid blef de sednares antal förökadt till 6; och dervid förblef det under de första 70 åren; men antalet vexte sedermera inom få år till 20, alla lika berättigade och lika förpligtade att deltaga i "förandet af Banko-verket". Det utgör för närvarande 17, af hvilka 7 äro chefer för hvar sin afdelning af Banken samt, under namn af "Understyrelse", bestrida dess egentliga förvaltning [3].

Äfven *Fullmägtiges* antal blef först, i anledning af Riddarhusets klassfördelning, — då hvarje klass ville nämna sin fullmägtig — förökadt till 9, och sedermera, då vid 1800 års riksdag, äfven Bondeståndet erhållit rättighet att deltaga i Bankens förvaltning, till 12, hvilket sednare ännu är bibehållet.

---

1) Skogman l. c. sidd. 7 & 8.

2) Sveriges Rikes Ständers Beslut och Förordning om Banken, den 22 Sept. 1668, § 7.

3) De för Bankens diskontrörelse anslagna fonder stå under förvaltning af *Direktioner*, som utgöras: i *Stockholm* af 8 ledamöter, nemligen 4 Fullmägtige, 2 Banko-kommissarier, en af Bankens Fiskaler samt antingen Banko-sekreteraren eller någon Bankens tjensteman i Kamrerare-graden; samt vid Lånekontoren af 4 inom Kontorets distrikt boende ledamöter, en af hvarje Riksstånd, tillika med ett Banko-ombud. Dessa sednare Direktioner förvalta äfven de för hvarje Lånekontor till *Handels- och Näringsdiskonten* anvisade medel; men i Stockholm förstärkes Bankodiskont-Direktionen, för ombesörjandet af de Handelsdiskonten tillhörande förrättningar, af högst fyra utaf Fullmägtige, inom eller utom Öfverstyrelsen, utsedde personer, som ega kännedom om näringarne och den större rörelsen.

Likasom Fullmägtiges och Kommissariernes, så har äfven tjenstemännens och betjeningens antal under tidernas lopp blifvit ansenligt förökadt. 1668 års Banko-Ordning talar endast om 2:ne bokhållare och 2:ne kassörer i Vexelbanken samt en bokhållare och en kassör i Lånebanken. Nu finnas i dessa befattningar allenast icke mindre än 29 tjenstemän, nemligen 7 kassörer och 22 bokhållare (utom 6 bokhållare vid Bankodiskontverket), samt för öfrigt 77 tjenstemän, kommissarierne inberäknade, men utom vaktbetjeningen, hvilken utgöres af 29 personer. Dessutom har Bankodiskonten en tjenstemannapersonal af 16 personer — då avis-skrifvare och andra biträden medräknas; och om man härtill lägger antalet af de vid lånekontoren i orterne anställde 16 tjenstemän, uppgår hela Bankoverkets förvaltningspersonal till 138 personer, utom 38 vaktbetjente [1]). Dessa uppgifter torde vara tillräckliga att gifva en föreställning om de tunga och invecklade former, i hvilka Banken rörer sig; och då man derjemte ihågkommer, att detta Verk äfven har ett stort antal extra-ordinarie tjenstemän (i April 1853: 95), af hvilka en stor del äro i åtnjutande af arfvoden för trägnare tjenstgöring, att förvaltningskostnaderne äro, i jemförelse med förhållandet i andra Banker, högst betydliga samt att, allt detta oaktadt, den trafikerande allmänheten, vid

---

[1]) År 1803 var Bankens och Diskontens tjenstemannapersonal ännu icke så talrik, nemligen allenast 100 personer, men år 1823 uppgick densamma till 148 personer. Den Norska Banken, med sina 5 filialkontor, sysselsätter endast 34 personer, och den stora Hamburger-banken förvaltas af 20 tjenstemän. Till och med i Frankrike, bureaucratiens förlofvade land, besörjes den stora Parisiska Bankens förvaltning af 101 tjenstjemän (biträdde af 118 vaktbetjente); och om vi jemföra förvaltningspersonalen i dessa (Hamburger-banken likväl oberäknad, emedan dess förrättningar inskränka sig till Giro-affärer allenast) och den Svenska Banken med samma bankers aktiva förmögenhet, finna vi, att då i *den förstnämnda*, hvars aktiva, år 1851, uppgingo till ett belopp af 11,099,307 sp:d., på hvarje tjensteman kom ett förvaltningskapital af i Svenskt mynt, 843,330 Rd. Banko, samt i den *Franska* Banken — med en aktiv förmögenhet, d. 5 Febr. 1852, af 955,077,908 francs, — utaf 4,619,196 Rd., belupo sig, vid 1852 års slut, af den *Svenska* Bankens aktiva — 45,326,065 Rd. — endast 328,449 Rd. 36 sk Banko, på hvarje tjensteman i detta Verk.

alla insättningar och uttag af penningar, måste underkasta sig en med skäl öfverklagad omgång och tidsutdrägt, finner man lätt att en reformering af Banken i denna väg är i hög grad af behofvet påkallad. För att tillvägabringa en sådan hafva äfven Rikets Ständer såväl vid 1844 som 1848 årens riksdagar utfästat belöningar (af högst 4,000 Rd. Banko) för den, som afgåfve ett antagligt förslag till en förbättrad organisation af Bankoverket; men då något sådant icke inom föreskrifven tid inkommit, har man slutligen, vid sistförlidne riksdag, berättigat Fullmägtige att åt 3:ne personer, emot lämpliga arfvoden, uppdraga utarbetandet af en ny plan i detta afseende; och har ett sådant förslag derefter, vid sistlidne års slut, blifvit till Fullmägtige aflemnadt.

De i det föregående anmärkta brister i Bankens förvaltningsmekanism synas emedlertid icke vara hvarken de enda eller de mest hufvudsakliga — sjelfva öfverstyrelsens organisation, hvilken man i dessa reformsträfvanden helt och hållet lemnat ur sigte, torde måhända i ännu högre grad påkalla någon förbättring. Ty icke nog dermed att hela denna styrelse nu måste *vid hvarje riksdag undergå nya val,* och således löper fara att hvart 3:dje år undergå en total omskapning; dessa val anställas icke af representationen *gemensamt,* utan *af hvart stånd* för sig, och icke heller bland alla dem inom nationen i sin helhet, som tilläfventyrs kunde vara till dessa befattningar mest lämplige, utan *blott inom de representerade ståndsklasserne* [1]). I andra länder har man deremot sökt undvika ett samtidigt ombyte af hela styrelsepersonalen, i det man stadgat att blott $^1/_5$:del eller $^1/_4$:del o. s. v. skall årligen eller hvart annat år afgå; man har der äfven, i allmänhet mera än hos oss, sökt bevara homogenitet och system i Bankens

---

1) "Rikets Ständer välje vid hvarje riksdag, genom slutna sedlar, hvart Stånd för sig samfäldt och ej medelst elektorer, sina Bankofullmägtige, tre af hvarje Stånd"; § 66 Riksd.-Ordn. — "Till fullmägtige för ett stånd i Banken och Riksgäldskontoret samt till revisorer öfver Statsverket, Banken och Riksgäldskontoret skola ej andre väljas, än sådane af Ståndets ledamöter, hvilka kunna i detsamma vara Riksdagsmän och ledamöter af Utskott." § 70 Riksd.-Ordn.

administration derigenom att man (såsom t. ex. i Ryssland, Danmark och Norge) låtit direktörernes embeten fortfara i fyra, fem à sex år; och äfven i de få länder, der Bankstyrelserne väljas ur särskilda klasser (såsom t. ex. i Danmark, der representanterne, enligt gammal häfd, väljas ur godsegarnes, juristernes och köpmännens stånd, samt i Ryssland, der 4 ledamöter af Kommers-bankens direktion utväljas af handelsklassen — de öfriga 5 ledamöterna utses af regeringen —) är valet dock icke, såsom i Sverige, underkastadt inskränkningar af vilkor, som icke hafva något gemensamt med personernes inre och egentliga competence till dessa befattningar.

Till upplysning om Bankens *inkomster* och *förvaltnings utgifter* under de sistförflutna trettio åren, hafva vi upprättat följande tabeller.

Rikets Ständers Banks Inkomster:

	1821.	1830.	1840.	1850.	1851.
	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.
1:o) Ränteinkomster af den egentliga Bankorörelsen:					
a) För lån mot rörlig pant	326,000	43,291	80,336	68,421	68,896
b) „ „ till städer och korporationer		5,086	2,896	1,166	1,754
c) För lån mot inteckning i fastighet		188,544	209,310	256,966	253,369
d) „ skiftes- och odlingslån		6,047	563	1,431	1,389
e) „ kreditivlån	140,000	41,590	46,868	68,217	65,510
f) „ räntebärande papper	125,000	—	158,400	252,616	252,149
2:o) Vinst på Diskontrörelsen	356,000	386,794	477,174	523,344	635,026
a) af Bankodiskontens förlag	—	—	400,349	362,509	392,749
b) Handels- och Näringsdiskontens förlag.	—	—	76,852	160,834	242,277
3:o) Tillfälliga inkomster och kapitalvinster.	—	—	92,550	88,545	65,899
Summa inkomster Rdr.	947,000	671,352	1,068,097	1,260,706	1,343,992

Rikets Ständers Banks Utgifter och Förluster:

	1821.	1830.	1840.	1850.	1851.
	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.
1:o) Ränteutgifter	35,000	35,140	24,589	19,525	108,519
2:o) Förvaltningskostnad:					
a) Aflöningsstaten	95,500	122,531	118,458	124,125	124,908
b) Pensionsstaten	7,500	11,566	22,494	20,852	20,452
c) Bestämda Supplementarstaten: Ljuspenningar	—	—	11,254 [1]	5,014	4,870
d) Obestämda dito: Vicariater	—	—	3,771	3,531	3,407
Sedelskrifning	—	11,545	10,317	5,746	5,523
Sedlars granskning och korsning	—	4,345	4,370	5,171	3,952
Diverse	—	—	459	8,425	11,980
e) Egentliga Administrationsutgifter:					
1) Skrifmaterialier		4,620	3,401	1,895	1,730
2) Sedel- och bokföringsmaterial	71,500	25,380	26,720	37,276	28,823
3) Konsumtionsartiklar		14,651	2,930	3,415	3,014
4) Effekter och stående inventarier			2,769	995	595
5) Byggnadsunderhåll	15,000	61,042 [2]	1,343	2,694	1,481
6) Kostnad för olikartade behof	8,500	5,394	4,139	6,520	5,988
f) Extra Administrationsutgifter m. m.	—	13,444	5,377	28,730	37,492
g) Utgifter vid Jernbelåningen i Götheborg	—	—	630	556	522
3:o) Välgörenhetsbidrag	—	6,500	7,733	7,733	10,733
4:o) Afskrifningar och förluster	—	7,837	10,061	48,923	6,550
Summa utgifter Rdr.	253,000	325,995	260,745	331,124	380,900
Behållen vinst	714,000	347,357	807,352	929,582	963,092

[1]) För år 1840 äro äfven missräkningspenningar och arfvoden m. m. upptagne uti "Bestämda Supplementarstaten". De s. k. Ljuspenningarne för samma år utgjorde 5,133 Rdr.

[2]) I denna summa äro 25,626 Rdr, nybyggnadskostnad för Tumba pappersbruk, inbegripne.

Dessa uppgifter visa att totala *inkomsten* af Bankens hela rörelse under loppet af de sistförflutna trettio åren ökat sig allenast med 396,992 *Rd.* eller $41,_{9}$ procent, medan summan af alla dess *utgifter* stigit med 147,900 *Rd.* eller $63,_{8}$ procent, i följd hvaraf Bankens behållna vinst ökats med endast 249,092 *Rd.* $34,_{9}$ procent [1]). Och om man närmare granskar de olika källor, hvarifrån Verkets inkcmster härflyta och de särskilda utgiftstitlarne, finner man att inkomsterne af Bankens *egentliga lånerörelse*, som 1821 utgjorde 591,000 och 1851: 643,067 *Rd.*, stigit allenast $8,_{8}$ procent, men deremot vinsten af *Diskontrörelsen* $78,_{4}$ procent, medan rubriken "*Tillfälliga inkomster och kapitalvinster*" visar ett fortfarande aftagande; samt att, hvad utgifterne beträffar, *förvaltningskostnaden* i sin helhet stigit (från 198,000 till 363,611 *Rd.*) $83,_{6}$ procent, samt *Välgörenhetsbidragen* $65,_{1}$ procent, hvaremot *Ränteutgifterne* aftagit från 35,000 till 19,692 *Rd.*, då icke skillnaden emellan Bankens räntefordran vid slutet af 1851 emot 1850 deribland inberäknas [2]). (I detta fall visa nemligen ränteutgifterne för 1851 en förökning emot 1821 af $210,_{4}$ procent.)

En jemförelse af Svenska Bankens förvaltning, sådan den visar sig i dessa resultater, med den Norska och Danska Ban-

---

[1]) Härvid bör likväl observeras, att Bankens räkenskaper för år 1851 upptaga, bland »ränte-utgifter» en alldeles ny utgiftspost uti den "minskning Bankens räntefordran utöfver dess ränteskuld under samma år, i jemförelse med förhållandet vid 1850 års slut,» undergått — en minskning som uppgått till 88,827 *Rd.* Men denna förminskning i Bankens räntefordran kan, enligt vår tanka, icke rätteligen uppföras såsom en utgift eller förlust, emedan man i annat fall borde, af lika skäl, såsom sådan uppföra hvarje annan minskning i någon inkomsttitel under det ena året, i jemförelse med det andra. Sådant är visserligen en relativ förlust, men det är icke *derom* här är fråga. Vi anse derföre att dessa 88,827 *Rd.* icke rätteligen böra inflyta i Bankens utgiftssumma, som då, för 1851, blifver allenast 292,075 *Rd.*, och således sedan 1821 ökat sig blott med $25,_{4}$ procent. Genom denna rättelse i utgiftssumman stiger deremot *behållna inkomsten* för 1851 till 1,051,919 *Rd.*, som gifver en tillvext under de sistförflutna 30 åren af $47,_{3}$ (årligen $1,_{6}$) procent.

[2]) Se noten här ofvan.

kens förvaltning, utfaller, åtminstone för denna period, icke till den förstnämndas fördel; ty den Norska Bankens behållna inkomster stego under perioden från 1821 till 1851 från 74,501 till 216,116 speciedaler eller med en progression af 190,1 (årligen 6,3) procent, medan dess omkostnader ökade sig blott med 94,9 procent (från 24,876 till 48,491 sp:d.); och Danska Nationalbankens netto-inkomst steg under åren 1833 till 1852 från 602,332 till 1,004,732 Rigsbankdaler, således med 66,8 eller årligen 3,5 procent — då Svenska Bankens vinst-tillökning under åren 1821—51 utgjort endast 1,6 proc. årligen. Men, om vi till utgångspunkt taga året 1830, utfalla dessa jemförelser mindre ofördelaktigt, ty vi finna då vår egen Bank hafva under de sistförflutna 21 åren ökat sina inkomster med 672,640 *Rd.* eller 100,2 (årligen 4,77) procent, medan dess utgifter endast stigit med 56,905 *Rd.* eller 17,5 proc., hvarföre Bankens behållna vinst förökats med 615,735 *Rd.* — 177,3 (årligen 8,4 procent [1]).

Orsaken till den betydligt mindre inkomst, som Svenska Banken erhållit år 1830, i jemförelse med 1821, är hufvudsakligen den, att detta Verk sistnämnde år egde ansenliga fordringar dels hos staten och dels hos korporationer, hvilka, år

---

[1]) Detta enligt Bankens egen beräkning af sina utgifter, men om man, såsom vi ansett vara det rätta, derifrån afdrager de ibland ränteutgifterne intagne 88,827 *Rd.*, och således med detta belopp ökar nettovinsten, på samma gång utgiftssumman dermed blir förminskad, erhåller man ett ännu fördelaktigare resultat, emedan den sednare då finnes hafva, emot 1830, *förminskats* (från 323,995 till 292,073 Rdr) med 31,922 Rdr, och den behållna inkomsten deremot förökats (från 347,357 till 1,051,919) med 704,562 Rdr eller 202,8 (årligen 9,6) procent.

Med iakttagande af denna rättelse blifver resultatet af en jemförelse emellan de 3:ne Skandinaviska bankernes vinsttillökning i sednare åren det, att densamma i Sverige varit tre gånger större än i Danmark och en tredjedel högre än den i Norge, om progressionen derstädes räknas ända från 1821. Men den Norska bankens vinsttillökning har till och med varit blott 1/4:del af den Svenska, nemligen 2,3 procent årligen, om man för den förra, äfvensom för den sednare, blott tager perioden från 1830 till 1851 i betraktande.

1829, såsom vi förut omnämnt, blefvo till större delen afskrifna.

Jemföra vi derefter för en viss nyare tidpunkt de trenne ofvannämnde Bankernes inkomster och utgifter dels sins emellan och dels med hvarderas rörelsekapital eller aktiva tillgångar, erhålla vi följande resultater, som vi, för korthetens skull och till en lättare öfversigt, uppställt i nedanstående tablå.

	Aktiva.	Inkomster.	Prop. till aktiva i proc.	Utgifter.	Andel af inkomsten, i proc.	Behållen vinst.	Andel af inkomsten, i proc.
	Rd. Banko.	Rd. Banko.		Rd. Banko.		Rd. Banko.	
Sveriges Bank, år 1851 . .	45,574,780	1,345,992	2,9	380,900	28,3	965,092	71,7
Norges d:o, d:o . . .	28,673,210 (11,099,307 Sp.)	743,654 (227,866 Sp.)	2,6	185,354 (74,750 Sp.)	24,9	558,300 (216,116 Sp.)	75,1
Danmarks d:o, år 1851—52	52,945,193 (39,708,895 Rbd.)	1,728,556 (1,296,417 Rbd.)	3,3	388,915 (291,685 Rbd.)	22,5	1,339,643 (1,004,732 Rb.)	77,5

Man finner häraf, att Danska Nationalbanken gifver icke blott den *absolut*, utan äfven den *relativt* största inkomsten; och att Svenska Banken kommer den förra närmast i båda dessa hänseenden; men att *utgifterne* äro, i förhållande till inkomsten, icke obetydligt högre i Svenska banken, än i den Danska och Norska. Deraf har äfven blifvit en följd att Bankens behållna vinst är i Sverige relativt *mindre*, än såväl i Danmark, som i Norge.

För en närmare kännedom af vår egen Banks förvaltning, torde det äfven vara af intresse att se, huru stor del af sina inkomster, Banken hemtar från *lånerörelsen* eller från andra källor, äfvensom huru mycket af hela brutto-inkomsten afgår uti *förvaltningskostnad* eller till andra utgifter, allt i jemförelse med förhållandet inom de 2:ne öfriga Skandinaviska bankerne; och vi meddela derföre slutligen härnedan en tabellarisk sammanställning af de hufvudtitlar, hvarunder nämnde Bankers inkomster och utgifter i de officiella berättelserne äro sammanförda.

Inkomst- och Utgifts-titlar.	Sverиges Bank.	Norges Bank.	Danmarks Bank.
	1851.	1851.	1851—1852.
	Rd. Banko.	Rd. Banko.	Rd. Banko.
Ränte-inkomster.	1,278,093	719,585 (278,549 sp.)	1,710,165 (1,282,823 Rbd.)
Diverse d:o . .	65,899	19,398 (7,509 sp.)	18,096 (13,572 Rbd.)
Ränte-utgifter [1].	19,692	74,656 (28,899 sp.)	204,693 (154,270 Rbd.)
Förvaltningskostnad	255,092	125,268 (48,491 sp.)	149,240 (111,950 Rbd.)
hvaraf Aflöningsstat. . .	124,998 [2]	84,113 (32,560 sp.)	68,067 (51,050 Rbd.)
Diverse utgifter .	17,283	930 [3] (360 sp.)	39,313 (29,485 Rbd.)

Denna tablå visar att alla dessa trenne Banker hemta en, i förhållande till deras totalinkomster, ungefär lika stor vinst af sin lånerörelse, nemligen Svenska Banken $95,_1$, den Norska $96,_8$ samt Danska Banken 99 (1845—46: $96,_5$) procent; men deremot förekommer en anmärkningsvärd olikhet i beloppet af de utaf samma banker utbetalde räntor, hvilka i Sverige utgöra allenast $1,_5$ procent af Bankens inkomster, medan de i

[1]) Då fråga här är om verkligen af Banken *utbetalde räntor* för upplånta medel, skulle det vara oriktigt att i denna summa intaga den minskning i *uppburna* räntor, som i Bankens sednaste års-öfversigt blifvit räknad såsom en ränteutgift; och vi hafva derföre här endast upptagit de förra.

[2]) Hela aflöningsstaten vid R. St. Bank, då deruti äfven inbegripes Pensionsstaten, ljuspenningar och arfvoden för vikariater, tillsammans 28,729 Rdr, uppgick, 1851, till 153,637 Rdr; men vi hafva härofvan icke kunnat upptaga mera än lönerne till Bankens fasta embetsmän och betjente, emedan de Norska och Danska banko-rapporterne icke specificera det öfriga.

[3]) Att sammanräknade beloppet af den Norska bankens särskilda utgifts-poster med 6,000 specier öfverstiger den ofvanföre uppgifna totalsumman, härrörer deraf, att dessa 6,000 sp. godtgöras Banken af det s. k. "Laanefondet", såsom dess andel i omkostnaderne, och således, ehuru de ingått i de sistnämnda, afdragas från *Bankens* utgiftssumma.

Norge belöpa sig till 10 och i Danmark ända till $11,_7$ (1845—47: $13,_8$) procent — ett förhållande, som, om också till utseendet gynnsamt för Svenska *banken*, visserligen är långt ifrån att vara lika fördelaktigt för *nationen*. Det bevisar nemligen att Riksbanken i Sverige nästan helt och hållet undandrager sig en funktion, som de 2:ne andra Bankerne i ganska stor skala utöfva, och hvilken i andra länder anses vara en af de för en Bank mest väsendtliga, den att bemedla de små kapitalernes öfvergång i rörelsen och industrien samt att, genom emottagandet af depositmedel emot ränta, bereda näringarne den största möjliga fördel på sina öfverskjutande tillgångar. — Hvad som deremot vore minst önskvärdt — hög *förvaltningskostnad* — förefinnes hos oss i sådant mått, att denna titel i vår Bank är dubbelt högre än i den Norska och med 105,[illegible] Rdr öfverstiger den Danska Bankens omkostnader för samma ändamål, fastän den sednares aktiva förmögenhet är större än den som den Svenska Banken har att förvalta, samt den Norska Bankens aktiva med föga mer än $^1/_3$:del understiga den Svenska Bankens tillgångar. I förhållande till inkomsterne utgjorde förvaltningskostnaden i Rikets Ständers Bank 19 procent, medan enahanda kostnad i Norska Banken belöpte sig till $16,_8$, samt i den Danska till endast $8,_6$ procent af dessa bankers inkomster. Den Danska Bankens alla operationer äro af större omfång, än den Svenska Bankens, men bestridas likväl med en personal, som kostar föga mer än hälften af *vår* banks aflöningsstat; och under det att den sednare tager icke mindre än $9,_3$ procent af Bankens inkomster i anspråk, erfordrar den förra endast $3,_9$ procent. I Norge, der Bankens förvaltningskostnad i sin helhet är, äfven relativt, mindre än i Sverige, är likväl aflöningsstaten jemförelsevis högre. Den medtager nemligen der $11,_3$ procent af Bankens inkomster.

Vid slutet af år 1852 voro Bankens aktiva 45,326,065 *Rd.*, dess passiva 32,566,104 *Rd.* samt dess behållna förmögenhet således 12,759,961 *Rd.* Banko. För att visa förhållandet i dessa afseenden under en längre föregående tidsföljd, samt tillika gifva en jemförande öfversigt för samma tider af Bankens fordringar och skulder af olika slag, hafva vi utarbetat följande tablå:

Rikets Ständers Banks Status under åren 1778—1852. [1])

År.	Activa.	Passiva.	Behållen förmögenhet.	Fordringar: hos Staten, samt städer och korporationer.	Fordringar: mot inteckningssäkerhet i fast egendom. [2])	Fordringar: mot lös pant.	Fordringar: i diskontväg [3]) och på kreditiver.	Skulder: Obegagnade kreditiv och låneförlag.	Skulder: Mot förskrifning och bestämd uppsägning eller förfallotid.	Skulder: Att vid anfordran inlösa.
	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.					
1778	28,144,000	23,347,000	4,797,000	2,263,200	10,518,163	2,447,320	475,096	394,000	3,083,000	19,870,000
1803	47,285,000	37,847,000	9,438,000	20,436,000	2,978,458	817,501	2,325,767	982,000	3,592,000	33,273,000
1823	43,632,000	33,211,000	10,421,000	15,801,000	5,868,565	1,656,514	7,014,752	1,579,888	969,566	31,661,546
1827	45,307,000	34,012,000	11,295,000	15,416,000	5,508,023	1,425,453	9,481,283	483,518	969,526	32,558,956
1830	41,122,799	36,243,271	4,879,528	5,800,512	6,213,885	1,726,335	9,929,458	800,000 [4])	1,504,946	30,674,613
1835	42,079,500	36,460,243	5,619,257	5,651,144	5,673,710	1,241,032	11,111,500	4,197,652	1,555,973	33,706,618
1840	45,202,751	36,084,182	9,118,569	5,005,659	5,261,477	2,133,572	13,771,163	1,657,427	736,834	27,719,877
1845	44,400,705	33,110,983	11,289,722	1,091,913	6,376,248	1,620,589	15,776,600	3,656,009	662,589	24,166,584
1850	45,219,897	32,308,712	12,911,185	1,070,478	6,515,012	2,262,412	16,370,000	3,776,862	644,674	27,887,176
1851	45,574,780	33,800,503	11,774,277	41,837	6,547,820	2,073,338	17,442,437	3,891,064	626,255	29,283,184
1852	45,326,065	32,566,404	12,759,961	31,085	6,516,019	2,238,205	17,084,719	3,592,120	525,966	28,448,018

[1]) För att undvika ett upprepande af redan anförde uppgifter, måste vi, i afseende på Bankens *metalliska kassa* och *sedelstock* hänvisa läsaren till den sid. 81 intagna tablå, samt i afseende å beloppet af Bankens *vinst* under olika år till de sid. 45 derom meddelade uppgifter.

[2]) De för Skiftes- och Odlingslån utestående fordringar äro häruti inbegripna.

[3]) Uppgifterne om Bankens utestående fordringar i Diskontväg äro hemtade från de officiella öfversigtstabellerne, och innefatta derföre såsom dessa Diskontförlagen i sin helhet. Hvad som deraf icke vid slutet af hvarje år varit begagnadt, är inbegripet i de outtagne kreditiv-beloppen.

[4]) Då de officiella uppgifterne för åren 1830—1835 icke serskildt upptaga beloppen af de vid samma års slut outtagne kreditiv, hafva vi för förstnämnde år kunnat endast kalkylationsvis uppgifva beloppet af då obegagnade kreditiver.

Läsaren finner af denna tablå, att Bankens aktiva äfvensom dess behållna förmögenhet, efter att hafva erfarit en högst betydlig tillvext under åren 1772—1803, sedermera, intill 1830, undergått en ansenlig förminskning, isynnerhet Bankens *kapitalförmögenhet*, hvartill hufvudorsaken varit den vid 1829—30 årens riksdag beslutade afskrifningen af Bankens fordringar hos staten till belopp af 11,496,271 Rd 2 sk. 11 rst., och dessutom för lån till kanalbyggnader 3,040,000 Rd. —Efter 1830 har väl åter ett stigande inträdt, men icke så mycket i Bankens aktiva — hvilka under dessa 32 åren förökat sig endast med något öfver 4 millioner Rd Banko eller 10 procent, då t. ex. den Norska bankens aktiva under samma tiderymd vunnit en tillvext af 2,668,846 specier eller 32 procent — utan hufvudsakligen i dess kapital-*behållning*, emedan bankens passiva, icke såsom de förstnämnda varit i stigande, utan *aftagit*. Under de sistförflutna tio åren hafva bankens aktiva, som 1842 utgjorde 42,692,047 Rd, stigit allenast 6 procent, medan den *Norska* bankens aktiva förökats från 9,641,207 till 10,848,936 speciedaler, således med 12 procent, samt *Danska* bankens aktiva från 34,465,036 Rbd (under bank-året 1841—42) uppstigit till 39,708,895 Rigsbankdaler (år 1851—52) — en förökning af 15 procent. Deremot har den *Svenska* bankens *behållna förmögenhet* på samma tid stigit icke mindre än 51 procent, medan Norska bankens kapitalförmögenhet förökat sig allenast från 2,839,410 till 3,232,871 specier, eller 14 proc., samt *Danska* bankens behållna kapital från 11,849,031 Rbd. stigit till 13,462,931 Rbd., eller allenast 13 procent. — Vi måste, till undvikande af vidlyftighet, förbigå de vidare slutsatser och reflexioner, hvartill denna tablå gifver anledning.

Filial banker.

Till utvidgande af Bankens verksamhet beslöto Rikets Ständer, vid sistlidne riksdag, att dels anslå en fond af 2,500,000 Rd Banko, i ändamål att, antingen genom de redan varande Lånekontoren eller medelst inrättande af nya Afdelningskontor, ersätta den minskning i rörelsekapitalet, som skulle upp-

stå, i händelse nuvarande Privatbanker komme att upphöra, dels ock att till Banko-fullmägtiges disposition anvisa ett belopp af 1,500,000 *Rd.* s. m., för att till en mindre del såsom kreditiv, men för öfrigt i form af lån tilldelas de Filialbanker, som, utan ändamål att ersätta upphörd Privatbank, kunde till penningerörelsens lättande, i någon stad uppkomma.

Af de närmare föreskrifter rörande dessa nya Bankoinrättningar, som innehållas uti den om Banko-verket under den 30:de September 1851 utfärdade Kungörelse, inhemtas för öfrigt, 1:o *angående deras uppkomst och grundkapital:* att de skola bildas genom Aktie-bolag om minst 30 personer, hvilka, en för alla och alla för en, ansvara för Bankens förbindelser, att Aktieägarne skola af teckningssumman erlägga minst en fjerdedel i Rikets gångbara mynt och för öfrige tre fjerdedelar ställa en efter sex månaders uppsägning betalbar, löpande förbindelse, åtföljd af antaglig säkerhet i guld eller silfver, publika papper eller intecknings-handlingar; att sådan Bank från Rikets Ständers Bank erhåller försträckning till ett belopp, motsvarande den genom säkerheten representerade delen af teckningssumman, dock icke till högre belopp än 500,000 *Rd.* Banko; att af Riksbankens försträckning $^4/_5$:delar utgå såsom lån, och $^1/_5$:del såsom kreditiv, samt att för denna försträckning, hvilken i vissa, bestämda fall kan efter ett års eller 6 månaders uppsägning återfordras, erlägges 3 procents ränta; och 2:o *angående deras rörelse och förvaltning m. m.;* att de icke få utgifva egna kreditsedlar, att deras rörelse skall bestå uti *utlåning*, *vexel-diskontering*, *öppnande af upp- och afskrifningsräkning samt beviljande af kreditiv,* på sätt närmare blefve bestämdt genom reglementen, som underställas Konungens pröfning; att oktroj meddelas på högst tio år, samt att ett ombud för Riks-banken deltager uti den årliga revisionen af Filial-bankernas räkenskaper och förvaltning.

Filial-bankerne äro således icke ämnade att vara nya Sedel-banker; de skola hufvudsakligen genom enskilda depositioner samla tillgångar för sin rörelse; och i samma mån de hinna förvärfva förtroende, böra de äfven, hvar och en i sin ort kunna sprida större gagn, genom hopsamlandet och om-

sättandet emot ränta af smärre enskilda kapitaler, hvilka hittills större delen af året varit för sina ägare likasom för den allmänna rörelsen ofruktbara.

Tillåtelsen att bilda Filial-banker omfattades straxt med det lifligaste intresse; men, sedan Regeringen för åtskilliga deribland vägrat oktroy, äro för närvarande endast fyra sådane organiserade, med af Kongl. Maj:t fastställda reglementen, nemligen i Gefle, med reglemente af den 26 Mars, i Carlskrona och Mariestad, oktroyerade den 9 Juli samt i Christianstad, med reglemente af den 8 September, allt 1852. — Tecknings-summorna omvexla från 666,666 Rd. 32 sk. till 200,000 Rd. och af aktiebeloppen från 666 Rd. 32 sk. till 100 Rd. Bko. Från Riksbanken hafva de, i lån och kassa-kreditiver, blifvit berättigade att utbekomma: Filial-banken i Gefle 500,000 Rd., i Mariestad 375,000, Christianstad 175,000 och Carlskrona 150,000 Rd., allt Banko. Med de Banken i Halmstad beviljade 300,000 Rd., utgöra dessa belopp tillsammans 1,500,000 Rd., eller den summa, som Ständerne vid sista riksdagen anslogo för ifrågavarande ändamål; men sistnämnde Filial-bank har ej kommit till stånd.

Tanken att upprätta Filial-afdelningar af Rikets Ständers Bank är i Sverige hvarken ny eller helt och hållet oförsökt. Redan år 1662 synes nemligen uppmärksamheten hafva varit fästad på behofvet att, såsom det heter, "till negotiens facilliterande och för den commoditet bankoväsendet med sig hafver" [1]) inrätta Filial-kontor; och tio år efter den nya Riksbankens stiftelse, nemligen år 1678, väcktes åter samma förslag. Det gick emedlertid först år 1692 i verkställighet, i det ett dylikt kontor då inrättades i Fahlun, till Kopparbergslagens tjenst; hvarefter likartade Banko-kontor under åren 1693 och 1694 blefvo inrättade i Götheborg och Örebro; men, under förändrade tidsomständigheter blefvo de alla indragna, de sistnämnda år 1702, och det i Fahlun år 1705. Tid efter annan var man äfven betänkt att med Banko-kontor förse stä-

[1]) Malmö Recess den 12:te September 1662. §:n 12. Citat efter *Nordström J. J.* "Afhandlingar hörande till Läran om Crediten". I. sid. 231.

derne Wiborg, Westerås, Gefle, Riga och Narva; men dessa förslag kommo icke till verkställighet.[1])

Privata Sedel-banker.

Närmaste anledningen till inrättandet af dessa Banker var en Rikets Ständers skrifvelse till Kongl. Maj:t af den 29 November 1823, hvaruti dessa, i den öfvertygelse, att "den öfverklagade förlägenheten i allmänna rörelsen skulle kunna minskas genom upprättande af enskilda Bolag till bestridande af en samfäldt upplånings- och utlånings-rörelse, hvilken, oberoende af Rikets Ständers Penninge-verk, skulle förena de kapital-ägandes och kapital-behöfvandes intressen, samt småningom göra den vidsträckta kreditrörelse umbärlig, som hittills måst för allmän räkning bedrifvas," förmält sig "anse Diskont-rörelsen heldre böra öfverlemnas åt den enskilda omtankan, än utgöra föremål för statsförvaltningens omsorg."

Dessa åsigter vunno Regeringens bifall; och den 14 Januari 1824 utfärdades derföre en Kongl. Kungörelse, hufvudsakligen af innehåll, att Bolag, som "hafva till föremål att till enskilde personer utlåna penningar," må, med särskildt tillstånd af Kongl. Maj:t, få upprättas på högst tio år (för hvarje oktroy), att de, vid penningeförsträckningars meddelande, äga afdraga den högsta lagliga ränta samt uppbära lika öfverränta och af vederbörande åtnjuta enahanda handräckning som Banko-diskonten, samt att, för öfrigt, hvad för Handels-bolag vore eller blefve stadgadt rörande anmälan om bolagets stiftelse och ändamål, bolagsmännens *ansvarighet*, *en för alla och alla för en*, samt rörande invisningars utställande af en-

---

[1]) Se Banko-Utskottets vid 1800 års riksdag afgifna Berättelse angående Bankens förvaltning.

Danska National-Banken har först i nyare tid upprättet Filial-afdelningar, nemligen Bank-kontoret i Aarhuus, som öppnades den 4 Dec. 1837 samt den i början af år 1844 inrättade Filial-banken Flensburg.

Norges Bank har, sedan år 1816, Filial-kontor i de 3:ne Stifts-städerne: Bergen, Christiania och Christiansand; i sednare åren hafva sådana blifvit upprättade äfven i Drammen och Skien.

skilda eller bolag m. m. skulle äfven för Diskont-bolagen lända till efterrättelse.

Denna författning, hvilken, såsom läsaren finner, för de nya Bank-bolagen icke uppställer något annat och högre mål än att *utlåna* penningar, och i öfrigt var ganska ofullständig, förmådde emedlertid icke verka till sådane Bankers inrättande, förr än, genom 1830 års realisation, myntvärdet blifvit befästadt, då, samma år den 14 Oktober, den Skånska Privat-banken oktroyerades, efterföljd under de nästföljande sju åren af: *Wermlands,* inrättad år 1832, *Stora Kopparbergs Läns och Bergslags,* 1835, samt *Östgötha* och *Smålands* Privatbanker, 1837. Först tio år derefter — sedan, år 1846 den 9 Januari, en ny lag i detta ämne, hvartill äfven slutit sig Kongl. Förordningen den 6 Oktober 1848 och 30 Oktober 1850, utkommit — blefvo de 2:ne återstående af våra nuvarande Privatbanker inrättade, nemligen *Götheborgs* och *Mälare-provinsernas,* båda år 1847 oktoyerade på 10 år.

Ehuru 1824 års Författning icke egentligen innehåller något berättigande för Privatbank att utgifva sedlar, och något sådant bemyndigande icke heller igenfinnes uti den Skånska Privatbankens oktroy, blef Författningen likväl in praxi så tolkad af nämnde Privatbank; och såväl uti det för Wermlands Privatbank utfärdade Reglemente af den 17 November 1832, som uti alla de följande blef denna rättighet ifrågavarande Banker uttryckligen tillerkänd. Den blef äfven uti 1846 års Kongl. Kungörelse stadfästad: men sistnämnde Kungörelse innehöll ett förbehåll i afseende å valören af dessa sedlar, som dittills icke egt rum, nemligen att sådane icke skulle få utgifvas under 3 Rdr. 16 sk. Banko samt från 1851 års början ej under 6 Rdr. 32 sk. Banko valör. Genom en Kongl. Kungörelse af den 7 Nov. 1851 hafva emellertid sedlar på den äldre minimi-valören 3 Rdr 16 sk. blifvit tillåtna att fortfarande utgifvas till slutet af år 1854.

I fråga om Privatbankernes fonder är uti 1846 års K:gl. Kungörelse föreskrifvet: att teckningssumman för hvarje enskildt Bankbolag, skall, innan detsamma vinner Kongl. sanktion, utgöra minst 666,666 Rdr 32 sk. Banko, att 25 procent

deraf skola nedläggas i Landtränteriet eller annat allmänt förvaringsrum, och att, såsom säkerhet för de öfriga $^3/_4$:delarne af grundfonden, böra till Banken inlemnas guld och silfver eller sådane fastighetsinteckningar, aktier eller allmänna Verks och Inrättningars räntebärande obligationer, som för sådant ändamål af Bolaget och Konungens Befallningshafvande godkännas. Kreditsedlar eller invisningar på Rikets Ständers Bank få icke utgifvas till högre belopp, än som motsvaras af 1:o behållningen i Bankens kassor af riksmynt, 2:do återstod af deposition i Riks-Banken, 3:o odisponerade tillgångar i guld och silfver samt de hypothek, som utgöra grundfonden — Bankens egna lånehandlingar således icke dervid inberäknade — och 4:o innehafvande säkerhetshandlingar för begagnade kreditiver, dock, hvad de sistnämnda angår, icke till högre belopp än 80 procent af Bankens hela grundfond. Derest genom vexling eller af annan orsak det sålunda bestämda förhållande skulle komma att rubbas, åligger det Banken att inom en månad hafva detsamma återställt. För öfrigt hafva bolagsmännen solidarisk ansvarighet, och deras namn offentliggöras i tidningarne. Bolagsstämmor och revisioner skola årligen hållas, och berättelserne öfver sistnämnde förrättningar skola äfven i allmänna tidningarne publiceras.

Privatbankernes nuvarande *rörelse* består uti *utlåning* emot förskrifningar med borgen eller säkerhet i publika papper eller pant af vissa slags lösören eller fastighetshandlingar, samt uti *diskontering* af vexlar, *depositrörelse* mot ränta och *kassa-kreditiv-rörelse*. Men dessa 3:ne sistnämnde operationsarter hafva först i sednare åren blifvit mera allmänt upptagne, och äro ännu, i synnerhet vexel-diskonteringen och deposit-rörelsen, af alltför ringa betydenhet. Deremot har det direkta lånesystemet på reverser med borgen, hvilket — såsom man kan finna af de uti ingressen till 1824 års Författning framställde grunder för dessa nya inrättningar — Privatbankerne varit ämnade att motarbeta och småningom göra umbärligt, blifvit af dessa icke blott fortsatt, utan ännu mera utveckladt; och i stället för att, genom en väl organiserad upp- och utlånings-rörelse, på en gång göra redan befintliga kapi-

taler fruktbara och genom förskott på varor och verkliga affärspapper gagna handeln och industrien, hafva de ådragit sig förebråelsen att hufvudsakligen tjena konsumtionen samt endast sträfva att, så snabbt och vidsträckt som möjligt, sätta sina sedlar i omlopp. Ännu vid sistlidet års slut uppgick, såsom vi härnedan skola visa, totalsumman af de på kassakreditiv i Privatbankerne upptagne lånebelopp blott till ungefär hälften af deras i vanlig diskontväg utestående fordringar, och förhållandet emellan de på upp- och afskrifnings-räkning innestående medel till samma Bankers sedelskuld var såsom 1 till 7. [1])

Vi förbigå de flera inkast, som i öfrigt blifvit gjorda emot våra Privatbankers organisation och förvaltning; och anmärka blott, att hvarken Stats-styrelsen eller de sjelfva synas hafva så vårdat sig om undanrödjandet af några bland de för allmänheten mest känbara olägenheterne af Privatbankernes sedelmynt, som man visserligen, åtminstone från de sednares sida, kunde hafva väntat. [2])

---

[1]) Beloppet af de på upp- och afskrifnings-räkning innestående medel var, vid sistlidet års slut, störst i Östgötha Privatbank, som under revisions-året 1851—52 för sådana medel utbetalt 6,613 Rd. 21 sk. Banko i räntor, men i *Skånska* Privatbanken voro, vid samma tid, *inga* och i *Götheborgs* allenast 74,993 Rd. insatte på sådan räkning.

[2]) Det torde nemligen, från rationell synpunkt, kunna ifrågasättas, om icke, sedan Staten, genom sin Styrelse, sjelf föreskrifvit alla de säkerhetsmått den ansett nödiga till betryggande af allmänhetens rätt i förhållande till de nya Sedelbankerne; sedan dessa Bankers Reglementen och fond-kapitaler undergått Regeringens (eller dess Ombuds) granskning och godkännande, innan desamma fått börja sin verksamhet, och sedan samma Regering under vissa vilkor eller garantier, öfver hvilkas uppfyllande Kronans Ombudsman är anbefalld att hafva tillsyn, tillåtit och dymedelst sjelf i rörelsen infört ett nytt sedelmynt, — om icke, under sådana förhållanden, Staten sjelf minst af alla borde undandraga sig det äfventyr och de förluster, som en felaktig förvaltning, t. ex. en öfverdrifven sedelemission, tilläfventyrs kan medföra. Men om likväl Staten skulle anse sig kunna, vid upptagandet af den direkta beskattningen, fordra allenast sådant mynt, på hvilket hon sjelf påtryckt prägeln, månne man icke dock vid de indirekta skatternes, t. ex. Post- och Chartæ-Sigillatæ-medlens uppbärande, borde visa något större liberalitet, helst olägenheterne af en

Vi meddela här å andra sidan en tablå öfver

---

dylik inskränkning härvid äro större, i samma mån de äro oftare förekommande. — Hvad åter Privatbankerne angår, skulle de utan tvifvel, å sin sida, kunna träffa sådana anstalter, att Statens vägran att emottaga deras sedlar, icke för allmänheten medförde någon mehn. Det skulle äfven icke obetydligt bidraga till lättnad i cirkulationen för dessa sedlar, om Privatbankerne vidtoge den, såsom det synes, temligen enkla utvägen att förena sig om *gemensamma* Vexlings-ombud i hvarje stad. Då numera nästan hvarje penningeremiss, i synnerhet från landsorten, innehåller sedlar af flere olika Privat-bankers tillverkning, medförer det naturligtvis ett icke ringa besvär och tidspillan för emottagaren att få dessa utbytta emot bankomynt, när, såsom nu *är* förhållandet, nästan hvarje Privatbank har sin särskilda kommissionär, som icke tager någon befattning med de öfriges sedlar.

Privat-Bankernes ställning den 31 December 1852.

Privat-bankernes namn.	Oktrojer, på tio år, meddelade:	Tillgångar. Behålln. i Vexelkassan jemte depos. i R.-B:ken.	Hypothek eller Grund-fonder.	Fordringar.	Summa.	Skulder. Kontant till-skott och de-pon.-säkerhets-handlingar.	På upp- och afskrifn.-räkning in-nest. medel.	Utelöpande Kredit-sedlar.	Summa.	Tillgångar utöfver skulder.
Skånska...	1846 d. 25 Nov.	537,363	825,000	1,638,331	3,000,694	1,100,000	—	1,822,564 [1])	2,942,564	58,130
Wermlands	1846 d. 25 Nov.	365,749	658,433	1,122,050	2,146,232	983,000	112,530	1,031,476	2,127,006	19,226
St. Koppar-bergs Läns o. Bergslags	1846 d. 15 Maj	417,662	488,280	517,402	1,432,344	676,080	174,600	522,569	1,373,249	50,095
Östgötha ..	1846 d. 4 Nov.	484,487	750,000	1,564,396	2,798,883	1,000,000	534,370	1,195,778	2,730,248	68,635
Smålands .	1846 d. 26 Maj	1,211,551	1,410,600	1,672,941	4,408,092	1,880,800	311,310	2,174,244	4,366,354	41,738
Örebro	1846 d. 26 Maj	681,549	900,000	1,289,970	2,880,519	1,200,000	244,370	1,376,740	2,821,110	59,409
Götheborgs	1847 d. 12 Jan.	1,134,833	1,200,000	1,641,730	3,976,563	2,000,000	74,993	1,840,667	3,915,660	60,903
Mälarepro-vinsernas..	1847 d. 19 Jan.	436,088	1,238,250	1,432,470	3,106,808	1,651,000	112,580	1,303,300	3,063,833	42,925
Summa B:ko Rd.		5,382,282	7,470,563	10,888,290	23,741,135	10,490,880 [2])	1,564,653	11,267,338 [1])	23,339,975	401,159

[1]) Uti denna summa är en af sedelutgifningen oberoende skuld till diverse personer å 185,000 R:dr inberäknad, så att sjelfva sedelskulden utgör allenast, för Skånska banken: 1,657,564 R:dr, och för samtlige Privat-bankerne: 11,082,338 R:dr.

[2]) Af dessa tillskott bestodo 2,922,720 R:dr Banko af reda penningar.

Man finner häraf, att, af alla Privat-bankerne, den Småländska äger det största såväl tillgångar som skulder och att dernäst kommer i båda dessa afseenden Götheborgs Privat-bank; men den kontant tillskjutna fonden är likväl i den sednare större än uti någon af de öfriga, emedan den uti reglementet blifvit bestämd att vara 15 procent högre, än efter författningen varit erforderligt. Största öfverskott af tillgångar utöfver skulder hade, vid sistl. års slut, Östgötha och Götheborgs Banker. — För att visa, i hvad mån Bankerne i afseende på sedelemissionen hållit sig inom de lagbestämda gränsorne, samt huruvida de skulle vara i tillfälle att omedelbart inlösa sina sedlar, hafva vi uti följande tabell sammanställt den utelöpande sedelmassan med Bankernes kontanta behållningar och hypotheker, äfvensom särskildt med deras kassabehållningar i riksmynt. Vi bifoga dervid äfven uppgifter om alla de särskilda Privat-bankernes fordringar dels i *diskontväg* och dels å *krediliver*.

Tablå, utvisande förhållandet vid 1852 års slut, med de särskilda Privat-bankernes sedelskuld och fordringar.

Privat-banker.	Utelöpande sedlar.	Kontanta behållningar och hypotheker.	Kassa-behållning i Riksmynt.	Utestående Diskontlån.	Lyftade Kreditiv-medel.	Beviljade Kassa-krediter.
Skånska . . .	1,637,564	1,362,363	517,975	1,114,741	489,380	755,160
Wermlands . .	1,031,476	1,024,182	297,325	648,646	452,070	839,500
St. Kopparbergs.	522,569	905,942	384,338	438,939	58,400	601,500
Östgötha . . .	1,195,778	1,234,487	456,976	1,121,802	214,910	365,600
Smålands . . .	2,174,244	2,622,151	579,624	970,669	685,972	1,132,500
Örebro	1,376,740	1,581,549	420,067	689,560	609,410	1,000,000
Götheborgs . .	1,840,667	2,334,833	677,001	1,416,730	225,000	524,500
Mälare-Prov:nas	1,303,300	1,674,338	346,115	537,810	843,070	1,050,800
Summa B:ko R:d	11,082,338	12,852,845	3,679,511	7,148,901	3,578,212	6,269,560

Med undantag af den Skånska Privatbanken, hade således vid sistlidet års slut ingen af dessa banker öfverskridit beloppet af sina kontanta tillgångar och grundfonds-hypotheker; och då man äfven tager i beräkning deras säkerhetshandlingar för begagnade kreditiver till så stor del, som Författningen tillåter, finner man — äfven efter afdrag af de bland behållningarne i Vexel-kassan nu inbegripne "andra Privatbankers sedlar", hvilka vid nämnde tidpunkt uppgingo till ett belopp af 451,292 Rdr — så väl den Skånska Banken som alla de öfriga Privatbankerne hafva lemnat en betydlig del af sin sedelutgifnings-rättighet obegagnad. Totalbeloppet af den sedelstock Privatbankerne, i förhållande till sina fonder och säkerhets-handlingar, ägde utgifva, uppgick vid slutet af år 1852 till 15,136,834 Rdr; men deraf voro endast 11,082,338 Rdr utelöpande, i följd hvaraf 4,054,496 Rdr ännu kunnat utgifvas, utan att öfverträda Författningen. — Förhållandet emellan de utelöpande sedlarne och Riksmyntskassan omvexlade i de särskilda Bankerne från proportionen af 1 till $3,_7$ — såsom i Smålands och Mälareprovinsernes Bank — till den af 1 till $1,_3$ — såsom i St. Kopparbergs Läns och Bergslags Bank — och var för alla Bankerne i medeltal såsom 1 till $3,_2$.

Af de uti ofvanstående tablå meddelade uppgifter rörande Privatbankernes lånerörelse, finner läsaren, såsom vi förut anmärkt, att de på kassakreditiv uttagne lånebelopp för *alla* Bankerne, *öfver hufvud taget*, blott uppgå till hälften af de på reverser med borgen och omsättningsrätt utestående fordringar; och om man granskar förhållandet emellan dessa långrenar uti de *särskilda* Bankerne, finner man att kreditivrörelsen endast uti *en* Bank — *Mälare-provinsernes* — är större än den s. k. diskont-rörelsen, hvilken deremot är både relativt och absolut störst i *Götheborgs* och *Östergöthlands* Banker. I de sistnämnda utgjorde summan af de på kreditivräkningar upptagne lån allenast $13,_7$ procent af samma Bankers totala fordringsbelopp, då deremot summan af lyftade kreditiv-medel uti *Mälare-provinsernes* Bank uppgick till $58,_9$ och i *Smålands* till 41 procent af dessa Bankers sammanräknade fordringsbelopp.

Under de sistförflutna fem åren — 1847—1852 — hafva Privatbankernes utlåningar i diskontväg och på kreditiver stigit 44,1 procent (medan Riksbankens enahanda lånerörelse stigit 24,9 procent); och denna förökning faller hufvudsakligen på *diskont-rörelsen*, ty *kreditiv-rörelsen*, som under åren 1845—1849 varit i starkt tilltagande, har sedermera deremot aftagit. År 1849 utgjorde sammanräknade summan af de i Privatbankerne beviljade kassakreditiv 7,176,400 Rdr, hvaraf 4,216,760 Rdr voro vid årets slut utestående; men år 1852 hade endast 6,269,560 Rdr blifvit i denna väg beviljade; och utgjorde beloppet af de i samma kreditiv uttagne medel 3,578,212 Rdr. — Deremot hade summan af Privatbankernes utestående *diskontlån* under samma tid stigit från 6,842,596 till 7,148,901 Rdr.

Jemförelse-tablå
öfver *samtlige* Privat-bankernes sedelstock och behållningar i Riksmynt under åren 1835—1852.

År.	Utelöpande sedlar.	Kassa-behållningar i Rikets mynt.	Öfverskjutande sedelstock.
1835	1,156,800	525,925	627,251
1840	6,674,655	3,081,411	3,593,244
1845	7,972,686	3,884,479	4,088,207
1846	8,962,384	5,101,223	3,861,161
1847	10,359,401	4,467,040	5,990,361
1848	10,521,204	3,710,079	6,811,225
1849	10,266,528	3,246,593	7,019,935
1850	10,073,691	3,198,885	6,874,806
1851	10,940,235	3,603,015	7,337,020
1852	11,082,338	3,679,511	7,402,827

Denna tablå visar, att Privatbankerne under de första tio åren af denna period ökat sin sedelskuld med icke mindre än 589,1 eller, i medeltal, årligen 58,9 procent, hvaremot samma skuld under de sistförflutna 7 åren vunnit en tillväxt af allenast 39,3 — i medeltal 5,6 — procent; men det öfverskott af utelöpande sedlar, som uppstår, då kassa-behållningen i riksmynt afdrages, har icke helt och hållet följt denna progression; ty den öfverskjutande sedelstocken förökades under

förstnämnde decennium blott 519,9 eller i medeltal 51,9 procent, men deremot under de sednaste 7 åren 81,7 — årligen 11,6 — procent, emedan Privatbankerne under förra hälften af denna tiderymd förstärkte sin riksmynts-kassa i högre proportion, än de förökade sin sedelskuld, men deremot i sednare åren iakttagit ett motsatt förfaringssätt. Man ser nemligen af ofvanstående tablå att nyssnämnde kassabehållningar, som år 1835 utgjorde 45,4 procent af Privatbankernes hela sedelstock, år 1835 stigit till 49,9 procent deraf, men vid sistlidne års slut deremot, oaktadt den betydliga tillväxt som sedelstocken derunder erhållit, fallit till lägre belopp, än 1845, samt nära $1^1/_2$ million under maximisumman år 1846. De uppgingo derföre äfven, år 1852, blott till 33,2 procent af Privatbankernes utelöpande sedelstock.

Ehuru vi, af förut anförde skäl, icke kunnat i detta arbete meddela någon statistisk framställning af äfven dem bland våra penningeanstalter, som icke hafva naturen af Bankinrättningar, hafva vi dock icke velat förbigå tvänne af dessa, som genom den omfattande och för Svenska näringslifvet inflytelserika verksamhet de utöfva, synas oss företrädesvis kunna göra anspråk på en plats i ett arbete rörande Sveriges penningeväsende. Dessa Verk äro: *Manufaktur-Diskonten* och *Jernkontoret*.

Manufaktur-Diskonten.

I ändamål att genom räntefria lån "befordra nyttiga Fabrikers anläggning", hade Rikets Ständer redan vid 1727 års riksdag, åtagit sig en särskild gärd eller bevillning under namn af *Landshjelp*. Den utgick blott under tre och ett halft år, emedan allmogen fann densamma särdeles betungande, och utbyttes, år 1731, emot en tullförhöjning på vissa utifrån inkommande varor, hvaraf afkomsten erhöll namnet "Femprocents-medlen", emedan densamma i början utgjorde endast 5 procent (utom den vanliga tullen). [1]) Efterhand blef denna afgift förhöjd —

[1]) Den så kallade *Landshjelpen* inbragte icke, i allt, mer än 912,618 daler kopparmynt, som, efter spanmålens pris då för tiden, motsvarade en årlig utgift af nationen af omkring 13,000 tunnor, eller icke fullt 5

från den 1 Jan. 1735 till 7 procent å somliga och 10 å andra varor, samt sedan 1747 ända till 20 procent å vissa utländska artiklar —: och år 1739 ställdes de sålunda inflytande medlen, under namn af "Manufaktur-fond", under förvaltning af ett "Manufaktur-kontor", bestående af Rikets Ständers fullmäktige af alla fyra stånden. Men då vården om manufakturerne härigenom blef delad emellan tvänne auktoriteter, Commerce-Collegium och detta Kontor, beslöto 1766 års Ständer, att det sednare skulle upphöra, och Commerce-Collegium öfvertaga förvaltningen äfven af denna fond.

Redan tio år förut (1756) hade Ständerne, medelst ett af Banken lemnadt kreditiv å 131,666$^2/_3$ *Rd.*, inrättat och ställt under samma Collegii administration en särskild låneanstalt under namn af "Manufaktur-diskont", uti hvilken fabriks-idkare ägde belåna säkra köpares reverser eller accepterade invisningar för försålda varor. Dessa inrättningar fortgingo nu någon tid vid sidan af hvarandra, men år 1793 upphäfdes Manufaktur-fonden, sedan densamma i de sednare åren blifvit använd blott till premier för hvarjehanda uppfinningar och tillverkningar samt till liqviderande af räntan för Bankens lånebiträde till Manufaktur-diskonten. [1]) — Manufakturdiskontens fond, likasom dess verksamhet, har sedermera under tidernas lopp blifvit betydligt utvidgad. Den förra, som redan 1776 uppgick till 268,852 *Rd.* blef vid 1818 års riksdag förökad till *en million* och 1841 till 1,500,000, samt uppgår för närvarande (1853) till 1,800,000 *Rd.*, allt Banko. — Enligt det äldsta för denna Diskont-inrättning utfärdade Reglemente, af den 22 April 1779, voro blott sådane fabriks-idkare

kappar på tunnan; men den sedermera införda konsumtions afgiften. "femprocentsmedlen", gaf från 1731 till 1738 års slut, en summa, svarande mot värdet af icke mindre än 16.000 tunnor spanmål om året. Likväl ansågs den förra skatten tryckande, och den sednare bars utan knot — ett bevis huru den *indirekta* beskattningen kännes lätt i jemförelse med den *direkta*.

[1]) Äfven sedan Manufaktur-fonden upphört, erlades denna ränta någon tid af statsmedel, nemligen genom Stats-kontoret; men från 1797 bar Manufaktur-diskonten sjelf godtgjort sin ränta. Den utgår endast med tre procent.

och manufakturister berättigade att derstädes erhålla lån, som tillverkade väfnader af silke, bomull, lin och kamelhår, äfvensom fina, polerade eggjerns-smiden; hvarförutan de manufakturverk, slöjder och inrättningar, som genom särskilda nåd. Resolutioner, antingen redan erhållit eller framdeles erhölle diskonträtt, skulle åtnjuta berörde förmån. Genom ett nytt Reglemente af den 12 Febr. 1817 blef rättigheten till dessa diskont-lån utsträckt äfven till tillverkare af hampväfnader samt finare manufaktursmiden i allmänhet; och uti det sednaste Reglementet af den 8 Februari 1844 äro, utom de föregående, äfven *Mekaniska Spinnerier*, *Kattuns-* och *Vaxduks-tryckerier, Alun-*, *Glas-* och *Pappersbruk*, *Oljeslagerier* samt fabriker för tillverkning af *Sulläder efter Engelska sättet* och *Saffian* berättigade till erhållande af lån från denna fond [1]).

Beloppet af den lånerätt, som tillkommer hvar och en, bestämmes af Collegium särskildt för hvarje år, i förhållande till värdet af nästförflutna årets tillverkning, hvilken derföre bör inom den 10 Januari hvarje år specifikt till mängd och värde för Collegium uppgifvas; men härvid har i sednaste Reglementet en skillnad i låneprocent blifvit föreskrifven sålunda, att samtlige näringar, för hvilka lånerätt är medgifven, blifvit, med afseende å deras olika art och behof af lånebiträde, fördelade uti *tre klasser* på det sätt, att för 2:dra klassens tillverkningar åtnjutes tre fjerdedelar och för 3:dje klassens hälften af hvad lånerätten i 1:sta klassen utgör [2]).

Till *säkerhet* för lånet borde, enligt de äldre reglementena, sökanden förete reverser eller invisningar, utgifne för va-

---

[1]) Eskilstuna fristads Manufakturister hafva genom Kongl. Brefvet den 9 Maj 1827, blifvit berättigade att första året sedan de blifvit mästare, till understöd för bosättning och inrättandet af verkstäder, från denna Diskont erhålla lån till belopp af högst 400 Rdr Banko. I afseende på de bemälde Manufakturister i öfrigt tillerkända förmånsrättigheter se Kongl. Brefvet den 3 Nov. 1819 och 5 art. af Kongl. Reglem. för Eskilstuna fristad den 2 Mars 1833.

[2]) Hvilka tillverkningar, som tillhöra hvardera af dessa klasser inhemtas af Reglementet, intaget i 1844 års Författnings-samling.

ror af hans egen tillverkning, men enligt 1844 års Reglemente kan han äfven undfå lån på *a*) räkningar, accepterade att efter bestämd tid betalas till innehafvaren eller till viss man eller ordres, *b*) borgen, såsom för egen skuld för de af sökanden i reversen åtagne förbindelser, *c*) inrikes *vexlar*, behörigen accepterade och betalbara i Stockholm, antingen på reversens förfallodag eller inom 8 dagar derefter, och *d*) annan säkerhet som Collegium finner antaglig.

Räntan för dessa diskontlån, hvilken afdrages vid lånets utlemnande, är endast 4 procent; men straffräntan för försummad inbetalning af förfallna lån, hvilken uti 1777 års reglemente varit fastställd till allenast 1/2 procent i månaden, men efter 1817 års Reglemente skulle utgöra 5/6 procent i månaden (10 procent om året), samt enligt 1844 års Reglemente 8 proc. efter år räknadt, skall numera, enligt Kongl. Kungörelsen den 20 October 1848, utgå med 6 procent, i likhet med hvad i sådant afseende blifvit stadgadt f Diskontens äldsta Reglemente. — Den ordinarie räntan har alltjemnt varit densamma.

Omsättning af Manufaktur-diskontlån är icke tillåten.

Oaktadt den betydliga förstärkning i lånefond, som blifvit Manufaktur-diskonten förunnad såväl år 1818 som ytterligare år 1841, har likväl, i följd af en alltjemnt och i ännu större skala tillväxande produktion inom våra fabriks-näringar, [1]) denna fond visat sig mer och mer otillräcklig, och låneprocenten har derföre, år från år, nästan oafbrutet blifvit förminskad. Vi anföra här nedan de förändringar densamma undergått under de sistförflutna femton åren.

Den af Manufaktur-diskonten stadgade *låne-procent* utgjorde:

År 1835: $19^2/_3$ pr. af nästföregångna årets tillverkningsvärde.
„ 1836: $17^2/_3$ „ af dito dito.

---

[1]) Värdet af de vid Sveriges alla Fabriker och Manufakturier tillverkade varor, som år 1824 utgjorde allenast 7.281,182 R:dr Banko, hade, år 1850, stigit till 24,727, 682 R:dr s. m., och således förökats med 241 procent; men under samma tid hade Manufaktur-diskonten, såsom vi sett, blott vunnit en förstärkning af 800,000 R:dr eller 80 proc.

År 1837:	1:sta	kl.	$18\frac{1}{3}$,	2:dra	kl.	15,	3:dje	kl.	$13\frac{1}{2}$	pr:ct.
„ 1838:	„	„	$18\frac{3}{4}$,	„	„	15,	„	„	10	„
„ 1839:	„	„	18,	„	„	$13\frac{1}{2}$,	„	„	9	„
„ 1840:	„	„	17,	„	„	$12\frac{3}{4}$,	„	„	$8\frac{1}{2}$	„
„ 1841:	„	„	$18\frac{1}{2}$,	„	„	14,	„	„	$9\frac{1}{4}$	„
„ 1842:	„	„	d:o	„	„	d:o	„	„	d:o	„
„ 1843:	„	„	$17\frac{1}{6}$,	„	„	13,	„	„	$8\frac{2}{3}$	„
„ 1844:	„	„	$15\frac{3}{4}$,	„	„	$11\frac{3}{4}$,	„	„	8	„
„ 1845:	„	„	16,	„	„	12,	„	„	8	„
„ 1846:	„	„	$16\frac{1}{4}$,	„	„	$12\frac{1}{4}$,	„	„	$8\frac{1}{8}$	„
„ 1847:	„	„	$16\frac{1}{2}$,	„	„	$12\frac{3}{8}$,	„	„	$8\frac{1}{4}$	„
„ 1848:	„	„	$14\frac{1}{2}$,	„	„	$10\frac{7}{8}$,	„	„	$7\frac{1}{4}$	„
„ 1849:	„	„	$16\frac{2}{3}$,	„	„	$12\frac{1}{2}$,	„	„	$8\frac{1}{3}$	„
„ 1850:	„	„	$15\frac{1}{2}$,	„	„	$11\frac{5}{8}$,	„	„	$7\frac{3}{4}$	„

Sjelfva beloppet af Manufaktur-Diskontens utgifna lånemedel finnes icke upptaget för äldre år uti de tryckta Revisionsberättelserne, men har i sednare åren för dem som varit i åtnjutande af den s. k. allmänna lånerätten utgått och blifvit fördeladt på sätt som följer:

	Disponibel tillgång.	För fabriksidkare af		
	1 klassen,	2 klassen,	3 klassen,	4 klassen.
År 1837 Rd. Bko	1,245,552.	972,108.	144,674.	128,770:
„ 1840 „ „	1,254,943.	1,006,650.	126,866.	116,397.
„ 1843 „ „	1,402,693.	1,154,756.	135,790.	114,373.
„ 1846 „ „	1,429,581.	1,145,542.	140,422.	145,570.
„ 1849 „ „	1,818,598.	1,416,825.	168,191.	235,722.
„ 1850 „ „	1,851,602.	1,456,410.	153,705.	245,706.

Såsom ytterligare bidrag till kännedomen af Manufakturdiskontens lånerörelse under olika tider, meddela vi äfven följande tablå öfver dess utestående fordringar vid slutet af nedannämnde år, äfvensom öfver dess under samma år influtne inkomster, bestridda utgifter och behållna vinst.

Manufaktur-Diskontens

fordringar samt inkomster, utgifter och vinst under åren 1819—1850.

År.	Fordringar.[1]		Inkomster.	Utgifter.	Behållen vinst.
	Säkra.	Osäkra.			
1819	1,202,679	58,460	—	—	—
1820	1,278,412	70,432	52,780	35,226	17,554
1825	1,443,988	108,490	64,975	47,388	17,587
1830	1,560,592	131,640	62,856	52,842	10,013
1835	1,646,216	148,468	69,522	55,949	13,573
1840	1,580,781	188,879	65,740	56,970	8,770
1845	2,185,230	168,156	90,856	84,283	6,573
1846	2,132,918	161,058	94,122	66,089	19,133
1847	2,108,092	162,577	88,114	76,773	11,341
1848	2,287,430	181,711	92,906	69,119	23,787
1849	2,627,200	165,633	98,748	75,962	22,786
1850	2,636,527	154,786	104,174	89,203	14,971

Läsaren finner att Manufaktur-diskontens *osäkra* fordringar ökat sig i långt större progression än de *säkra*, att *utgifterne* tilltagit mera än *inkomsterne*, och att den behållna vinsten under de sistförflutna tjugo åren varit icke blott särdeles ojemn, utan äfven i allmänhet lägre än under åren 1820 och 1825. — Hvad de osäkra fordringarne beträffar, hafva de visserligen icke till ziffran stigit så betydligt, i jemförelse med den äldre tiden; ty de utgjorde redan år 1819 $4_{,6}$ procent af fondens totala fordringsbelopp, och hade år 1850 endast stigit till $5^1/_2$ procent deraf; men denna tillökning skulle visat sig vida större, om icke betydliga summor under tiden blifvit i Diskont-inrättningens hufvudbok afskrifne, såsom till exempel, 1825: 6530, 1832: 8734, 1845: 13,785, 1847: 6349 och 1849: 9209 Rdr Banko. År 1835 uppgingo de osäkra fordringarne till $8_{,2}$ procent samt 1844 till $7_{,9}$ procent af Diskontens hela fordringsbelopp.

[1]) De från Manufaktur-diskonten utgifne förskott till Ull-diskonten, som icke hafva något sammanhang med förstnämnde Diskonts egentliga lånerörelse, äro här icke bland dess fordringar upptagne, ehuru de länge blefvo såsom sådana i Manufaktur-diskontens räkenskaper balancerade.

Summan af alla under loppet af de sistförflutna 31 åren — från och med 1820 till och med 1850 — medgifne afskrifningar eller afkortningar å Manufaktur-diskontens fordringar uppgår till 61,700 *Rdr*, således till i medeltal 1990 *Rdr* om året.

Förvaltningskostnaden uppgick, år 1850, till 16,543 *Rdr*, hvaraf aflöningsstaten allena upptog 14,908 *Rdr*, eller vid pass $^7/_8$:delar, motsvarande $14,_3$ procent af Diskontens hela bruttoinkomst.

Jern-Kontoret.

Detta Kontor, om hvars inrättande fråga synes hafva varit väckt redan 1738, leder sin egentliga uppkomst från år 1744. Efter det Agenten Anders Backmansson (sedermera Commerce-Råd och adlad under namnet Nordencrantz) förmält sig kunna uppgifva ett sätt till bruksegarnes och bergslagernes förhjelpande "ur all fara" samt betryggande af deras bebit å sitt jern, äfvensom till beredande af en säker inkomst för Kronan af 5 à 6 tunnor guld årligen, samt, till inhemtande och öfverläggning om detta förslag, en s. k. Jern-kommission, år 1743, blifvit förordnad, beslöto nemligen, i Maj följande året, de i Stockholm församlade bruksegare och bergslagsfullmäktige, att nästpåföljande Michælsmessa begynna med erläggande till den af Jern-kommissionen föreslagna associations-inrättning för jernhandeln af 16 öre eller $^1/_2$ daler kopparmynt för hvart skeppund smide; och skulle kontoret då äfven börja med emottagande af det jern, som öfver vintern stadnade å vågarne, samt således sätta sig i ståud att vårda om nästa års priser på första vårdag. Först år 1747 den 29 Dec. blef emedlertid denna inrättning, i enlighet med Secreta Utskottets vid samma års riksdag fattade beslut, af Kongl. Maj:t stadfästad; år 1751 utfärdade Bruks-societeten reglemente derför, och följande året, den 22 September, behagade Kongl. Maj:t taga densamma "under sitt synnerliga hägn," med förklarande att bruksegarne i riket ägde, "under de föreskrifne reglors handhafvande, sköta och vårda jernkontoret såsom deras enskildta verk, under fullkomlig och ofelbar säkerhet för

alt [illegible]' [illegible] denna [illegible] [illegible] den 22 Ok- [illegible] ett Kongl. Reglemente för Jern-kontoret: men som [illegible] Ständer vid 1766 års riksdag tillkännagifvit att samma reglemente [illegible] [illegible] med Kontorets [illegible] och [illegible] förändringar, samt att Bruks-societeten sjelf ägde att för full- mäktige . Jern-kontoret [illegible] instruktion, utfärdade [illegible] Societet, samma år. 1772 reglemente både för förvaltningen af Jern-kontoret och den då vidtagna [illegible]: och har Kontoret efter denna tid [illegible] hvilt under Bruks-societetens egen [illegible].

Ändamålet med denna inrättning var, såsom vi redan anfördt, att genom jernprisets reglerande, betrygga den Svenska jerntillverkningens framtid och bereda landet en större vinst deraf. Vi skola strax härefter visa, hvilka åtgärder, som i detta afseende blifvit af Jern-kontoret vidtagna, samt huru detta Kontor äfven genom andra medel verkat till jernhandteringens och hela bergsbrukets bästa: men vi böra först redogöra för uppkomsten, beskaffenheten och omfånget af Kontorets tillgångar.

Enligt Nordencrantz's och Kongl. Jern-kommissionens förslag skulle fonden samlas sålunda, att hvar och en, efter dess smide, årligen insatte *en daler kopparmynt* af hvart skeppund stångjern, *efter kammarskatten* räknadt. Men 1741 års Sekreta-Utskott, som äfven tillstyrkte en sådan afgift, ansåg densamma likväl böra betalas af *köparen* af jernet, antingen han vore inhemsk eller främmande, och i enlighet med denna åsigt utfärdades äfven Kgl. Brefvet den 29 Dec. 1747. Samma stadgande bibehölls såväl uti Kongl. Brefvet den 22 Sept. 1752, genom hvilket vissa grofre jernmanufakturer, på försök, blefvo under Jern-kontoret intagne; som uti Bergs- och Kommerse-Collegiernes Kungörelse den 17 Nov. 1757, men uti det redan nämnda Kongl. Reglementet den 21 Okt. 1766 förordnades i afseende på *stångjern*, och uti 1769 års Reglemente, för *alla* slag af jern, att denna afgift skulle för *säljarens* räkning vid stapelstadsvåg erläggas, af vågbetjeningen uppbäras och till Jern-kontoret lefvereras. Denna Jern-kontors-daler har sedermera alltid blifvit erlagd, och utgår ännu med 2 sk. 8 r:st Banko för hvarje skeppund.

Utom denna afgift ingår till Jern-kontoret en s. k. *inträdes-afgift* för de jernverk, som blifvit anlagda sedan år 1803, — då anläggningen af nya smiden, som under det förflutna halfva århundradet varit förbjuden, åter, med vissa inskränkningar, blef medgifven — äfvensom en *inlösnings-afgift* för de bruk, som genom konkurs förlorat sin lånerätt. Den förra erlägges för närvarande med 2 R:dr 32 sk. Banko för skeppundet (räknadt efter det enligt privilegierna tillåtna antal, och den sednare med 2 Rdr s. m. för hvarje skeppund.

Jemte denna, genom sina egna medlemmars bidrag, samlade fond är Jern-kontoret dessutom, till lättnad i sina operationer, i åtnjutande af ett på Riks-banken ställdt kreditiv. Det beviljades första gången vid 1769—1770 årens riksdag, till belopp af 10 tunnor guld, för att användas till jernprisens bibehållande och till förlager i bergslagerne. Vid 1778—1779 årens riksdag nedsattes kreditivet till hälften eller 5 tunnor guld; men enligt Kongl. Brefvet den 20 Juli 1786 hade Banko-Utskottet vid då förflutna riksdag deruti beviljat en tillökning af 5 tunnor guld; dock ägde Banken ej utgifva något af dessa understöd, hvarken det äldre eller det sednare, när för 1 Rdr Hamb. Banko i vexel här i Stockholm betalades öfver 48 sk. specie och för 1 Rdr Holländsk kurant i förhållande derefter. I följd af detta förbehåll vägrade Bankofullmäktige, år 1789, då Jern-kontoret begärt att af kreditivet undfå 25,000 Rdr, att utgifva detta belopp, emedan kursen då stigit öfver nyssnämnde maximum. Sedan, i början af 1790-talet, Bankens metalliska kassa undergått en ansenlig förminskning genom en starkare efterfrågan af silfver, så indrog man kreditivet 1796, hvarefter det först år 1818 återställdes. Det bestämdes då till det belopp, hvarvid det alltsedan blifvit stadigt bibehållet, nemligen 600,000 Rdr Banko; och voro hufvudvilkoren då desamma som ännu i 1851 års Reglemente för Banko-Verkets styrelse och förvaltning, § 183, finnes bibehållna, nemligen: *a*) att en del af kreditivet, minst 100,000 Rdr, icke må i vanlig låneväg permanent disponeras, utan särskildt afsättas eller innestå såsom reservfond, användbar egentligen vid de terminer, då köpslut om jern vanligen äga rum, på det

att, deraf konjunkturen för tillfället gifve anledning till ofördelaktiga anbud, tillverkarens derigenom iråkade [illegible] måtte, genom jernkontorets mellankomst, kunna särskildt underlättas; b) att den vinst, som uppkommer genom differensen i räntebetalningen till Banken mot räntan af den genom Bankens biträde tillökade fond, bör särskildt redovisas och anses såsom tillgång, disponibel för Jern-kontorets fullmäktige till ändamål, som med näringens framgång och förkofran, såsom anställande rön och försök m. m., hafva gemenskap, men ej utgöra någon tillvext i kontorets enskilda lånefond. Räntan å detta kreditiv, som från 1769 till 1796 utgått med 4 för hundradet, blef vid 1817—1818 årens riksdag nedsatt till 3 procent, hvarmed den ännu utgöres.

Till förstärkande af fonderne för den nya rörelse, som år 1842 infördes, äro fullmäktige — enligt Bruks-societetens sednast vid 1853 års sammankomst förnyade beslut — äfven berättigade att upptaga *lån* emot obligationer; men denna rättighet har icke hittills varit i någon större utsträckning begagnad.

Hvad angår *sättet för fondens användande* eller *de medel* Jernkontoret till uppnåendc af sitt ändamål begagnat, hafva dessa hufvudsakligen bestått uti: *lån* under olika former och vilkor, *uppköp* af jern, samt *anslag* till läroverk, till vissa tjenstemän, för resors och böckers utgifvande samt till belåningar.

Rörande de af Jernkontoret i äldre tider lemnade lån och försträckningar kunna vi, för att icke blifva alltför vidlyftige, blott i förbigående anmärka, att kontoret under de första 15 åren (1747—1762) betalade den, som i Riksbanken belånat jern, den ränta han med banko-attest visade vara erlagd. Härigenom, och då jernet, enligt då gällande föreskrifter, fick i banken belånas ända till $^{7}/_{8}$:delar af värdet, kunde egaren deraf, utan synnerlig förlust, afbida den tid, då en lyckligare jernkonjunktur inträffade; men detta understöd upphörde naturligtvis, då Kongl. Kungörelsen den 16 Febr. 1762 inställde all utlåning utur banken på hvad slags egendom som helst. För egen del utgaf jernkontoret sedan 1748 lån på

lånebankosedlar, tullarrendesocietetens lottsedlar samt Ostindiska och Levantiska kompaniernes aktier, men icke på *jern* förr än år 1767.

De lån, som Jernkontoret i närvarande tid meddelar sina delegare, äro följande:

a) *Ordinarie lån.* De utgå efter 2 Rdr för hvarje skeppund, i Jernkontoret delaktigt, smide, samt efter 1 Rdr för hvarje skeppund s. k. gammalt ämnessmide; betalningen derför erlägges med 4 procent årligen å primitiva kapitalet, hvaraf 3 procent ränta och återstoden kapitalafbetalning, som efter vanlig amorteringsgrund, med minskad ränta i mån af kapitalets nedsättning samt ökad afbetalning, fortgår under 47 år, intilldess hela kapitalet blifvit till Jernkontoret återguldet. — För de å dessa lån utgifne skuldförbindelser, hvilka i allmänhet endast hvart 9:de år omsättas, ställes ej serskild *säkerhet*, såvida ej låntagaren häftar till Jernkontoret i skuld för obetald introduktionsafgift, i hvilket fall han skall för ordinarie lånet å det inlösta, nya smidet årligen afgifva revers och ställa sådan *borgen*, som af fullmägtige kan godkännas, intilldess afgiften är fullt inbetald. — Det kapitalbelopp, som å ordinarie lånen inflyter, förräntas åter af fullmägtige genom utlåning, hvaröfver serskild räkning föres, ända till dess hela beloppet af sådant lån åter till kontoret ingått.

b). *Förlagslån.* Dessa lån eger hvarje i Jernkontoret delaktig bruksegare erhålla efter 2 Rdr skeppundet, mot godkänd säkerhet och 4 procents ränta. De meddelas på högst 9 månader, men äfven på kortare tid, om låntagaren så åstundar.

c) *Extra eller diskontlån* utgifvas af de tillgångar, som för den ordinarie räntan icke erfordras, och beviljas på högst 4 månader — med förbehåll derjemte om betalning efter en månads uppsägning — emot revers med godkänd borgen eller hypothek. Räntan är 5 procent. Vill delegare i Jernkontoret diskontera godkände, inrikes vexlar, accepterade att betalas i Stockholm, böra sådane vexlar företrädesvis belånas, emot en förut afdragen ränta af 4 procent.

d) *Byggnadslån för valsverksanläggningar* meddelas till belopp af högst 20,000 Rdr Banko för hvarje serskildt vals-

verk, emot 4 procents årlig ränta samt reverser med säkerhet som fullmägtige finna antaglig. Reverserna omskrifvas årligen, en skall då äfven afbetalas jemväl öfver valsverksbyggnadens ingång. Lånet återgäldas på det sätt, att efter 5 års förlopp betalas $\frac{1}{3}$, vid 6:te årets utgång $\frac{1}{3}$ och vid 7:de årets utgång den sista tredjedelen. — Hela sammanlagda beloppet af dylika lån må ej öfverstiga 60,000 Rdr Banko.

e) *Olyckslån* beviljas till belopp af högst 10,000 Rdr Banko på tre år, mot godkänd säkerhet och årlig ränta af 4 för hundra till bruksegare, som lidit skada genom brand eller öfversvämning. Anmälningar om olyckorna, åtföljde af vederbörliga handlingar, skola till fullmägtige ingifvas senast inom 1 år från den dag, då olyckshändelsen timade, vid påföljd att i annat fall lemnas utan afseende.

Öfver de närmare föreskrifterne i afseende på Jernkontorets lånerörelse måste vi hänvisa till Bruks-societetens beslut samt Thurgrens handbok i Bergslagfarenheten.

Till bruksegares understödjande samt jernprisernas reglerande stadgades, bland annat, i 1766 års reglemente, "att jernkontoret skulle till Kristinehamns marknad nedsända en erforderlig fond, hvaraf lånen borde till bruksegarne efter tillgång och omständigheter distribueras, dock utan att med stångjernshandel sig befatta eller i köpsluten sig inblanda. *så framt icke jernpriset skulle vilja nedsättas under 6 Rdr., och på de bättre sorterna under den proportion, som de emot de sämre vanligen ega, i hvilken händelse* jernkontoret borde med behörig varsamhet söka bibehålla varan till detta värde;" och i 1769 års reglemente blef jernkontoret uttryckeligen tillåtet att "jemväl handla jern, när så för prisens upphjelpande, reglerande och vidmakthållande nödigt och oundgängligt befunnes." Denna jernhandel aflopp emedlertid icke alltid utan förlust, hvilken t. ex. för ett enda år, 1780, uppgick till 10,677 Rdr 4 sk. 3 r., oberäknadt ränta, och man upphörde derföre snart dermed. År 1811 indrog bruks-societeten äfven fullmägtiges resor till fastingsmarknad.

Med nit och frikostighet har Jernkontoret verkat till den Svenska bergshandteringens förkofran genom inrättandet af nya,

till uppsigt samt jerntillverkningens förbättrande nödiga tjenster (*öfvermasmästare-*, *öfversmedsmästare-* och *mekaniska* staten) samt stipendier åt elever i masmästeriet och smidesyrket, genom anslag till bergsskolorne i Fahlun och Filipstad, af hvilka den förra till stor del och den sednare helt och hållet af jernkontoret underhålles, genom inrättande af ett skogsinstitut (vid Vestsura), genom premier för prisuppgifters besvarande, och belöningsjettoner för flit och skicklighet i bergsmannayrket, samt genom anslag för resor och litterära arbetens utgifvande.

Jernkontorets styrelse och förvaltning. Jernkontoret förvaltas af 5 af brukssocieteten vid ordinarie allmän sammankomst för en tid af 3 år valda fullmägtige, hvilka alla böra vara jernbruksegare, och deraf åtminstone en ega manufakturverk. Utan afseende på andra deras egenskaper väljas de, för hvilka societeten har mesta förtroende, dock så att fullmägtige ej må vara i närmare skyldskap med hvarandra, än allmänna lagen vid domstolarne tillåter. Enligt vid 1842 års extra sammankomst fattadt beslut väljas äfven 2 suppleanter.

Till sitt biträde vid göromålens besörjande hafva fullmäktige sju ordinarie tjenstemän.

Förvaltningen *granskas* årligen af deputerade, som vid sådan revision, som närmast föregår Bruks-societetens allmänna sammankomst, skola vara 19 och sammanträda i början af Maj månad, men annars blott äro 12 och träda tillsammans emellan den 10 och 15 Maj. Om vid en dylik revision någon skadlig förvaltning af Kontorets fonder förefinnes, samt ordinarie sammankomst ej kan afbidas, förblifva de deputerade tillsammans, till dess bruksägare hunnit att på revisorernes kallelse efter 2 månader sammankomma.

Bruks-societetens ordinarie sammankomster ske hvart 3:dje år å den dag, som af fullmägtige bestämmes uti derom 3 månader förut utfärdad kallelse, hvilken genom Bergs-collegii försorg kungöres bruksägarne. *Extra allmän sammankomst* sker, efter på samma sätt utfärdad kallelse, då fullmägtige eller revisorerne så finna oundgängligen nödigt.

Öfver Jern-kontorets financiella ställning under olika ti-

der meddela vi efter Verkets räkenskaper följande uppgifter.

Vid 1748 års ingång ("Kontorets rätta början," såsom det heter i hufvudboken) utgjorde Jern-kontorets hela rörliga kapitalfond ett belopp af allenast 46,937 daler kopparmynt, men vid slutet af år 1800 hade Kontorets behållna tillgångar redan stigit till 715,665 R. 2 sk. 4 r:st specie, och de utgjorde, vid utgången af år 1830: 1,260,719 R. 36 sk. 3 r:st samt år 1852: 2,308,553 R:dr 19 sk. 1 r:st Banko. Uti sistnämnde summa voro dock värdet af Jern-kontorets hus och inventarier samt andra orörliga tillgångar, uppgående till cirka 150,000 R., inbegripne.

Jern-kontorets hufvudsakligaste inkomster äro: den s. k. *Jern-kontors-dalern*, eller årliga smides-afgiften, samt *intresse-medel*. Den *förra* utgjorde, år 1747: 49,653 daler k:m, år 1800: 19,734 R. 24 sk. 3 r:st specie, 1830: 20,467 R. 11 sk. Banko och 1852: (för vid pass 500,000 Skeppd) 32,322 R. 29 sk. 7 r:st Banko; och *ränte-inkomsterne*, som år 1747 utgjorde allenast 4,110 daler, uppgingo, år 1830, till 40,219 R. 24 sk. 3 r:st Banko samt, år 1852 (då de å Jernkontorets obligationer utbetalte räntor 7632 R. 12 sk. afdragas från bruttoinkomsten i intresse-medel) 71,094 R. 5 sk. 2 r:st s. m. — Totalbeloppen af Verkets inkomster, utgifter och vinst voro under nedanstående år:

			Inkomster.	Utgifter.	Vinst.
År 1747:	Dal.	K:mt	53,763.	6,826.	46,937.
1787:	Rdr	Sp.	43,261.	22,442.	20,819.
1800:	„	„	41,755.	38,584.	3,171.
1830:	„	Bko	64,185.	41,679.	22,506.
1852:	„	„	101,477.	59,683.	41,794.

Om Hypotheksföreningarne.

Det betydande inflytande Hypotheksföreningarne för närvarande utöfvar på landets penningeställning, föranleder oss att, ehuru vi icke här kunna inlåta oss i någon utförligare framställning af deras tillstånd och verksamhet, likväl meddela några uppgifter, till upplysning rörande beloppet af de genom dem från utrikes orter indragne samt inom landet utgifne lån äfvensom den inverkan de hittills kunna anses hafva utöfvat på jordbruket och dess ekonomiska läge. Vi meddela först (efter en i Finans-komiténs betänkande meddelad tablå) följande

Uppgift om Hypotheks-föreningarne.

	Afslutade lån i utländskt mynt.	Deraf återstående skuld vid slutet af 1832.	Utgifna Obligationer i Svenskt B:ko.	Deraf återstående vid slutet af 1832.	Utgifna Amorterings-lån emot inteckning i fastigheter på landet.	Andra lån vid slutet af 1832.	Återstod att indraga å utrikes gjorda lån vid slutet af 1832.
	Mark. Hb. Bko.	Mark. Hb. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Rd. Bko.	Mark. Hb. Bko.
Bruksegares Hypotheks-kassa .	10,500,000	8,611,000	327,500	—	6,628,407	1,275,974	—
Skånska Hypotheks-föreningen	—	—	4,378,628	3,941,620	4,608,582	—	—
Östgötha dito dito	8,425,500	8,081,500	2,956,500	1,543,500	6,918,036⅔	970,638	1,247,500
Smålands och Hallands dito dito	10,000,000	9,879,500	3,609,700	2,919,750	6,274,492	492,425	4,500,000
Örebro Läns dito dito	3,340,000	3,305,900	200,000	200,000	1,491,475	916,605	2,660,000
Wermlands dito dito	3,300,000	3,247,940	208,000	208,000	1,502,046⅔	998,061	—
Elfsborgs o. Bohus Läns dito dito	3,685,000	3,685,000	194,100	194,100	2,508,645	637,793	—
Summa	39,250,500	36,810,840	11,874,428	9,006,978	29,931,684⅓	5,291,496	8,407,500
	P. Sterl.	P. Sterl.					P. Sterl.
Sistnämnda Hypotheks-förening	450,000	450,000	—	—	—	—	346,500

gjort 456,672 skeppund, under åren 1836—1838 uppgick till 519,731 samt 1849—1851 till 659,525 skeppund, allt pr medium räknadt.

Af de 23,303,277 Rdr Bko, som sedan år 1836 blifvit genom sex Hypotheksföreningar till *jordegare* såsom amorteringslån utlemnade, har största delen utfallit under tidrymden mellan åren 1846 och 1852, utan tvifvel i ungefär samma ordning, i hvilken medel dertill erhållits från de utländska lånen, hvilka, om man sammanräknar hvad af de serskilda föreningarne blifvit under samma år indraget, influtit sålunda att, år 1846, endast 1 million m:k, 1847: 2,988,000 och 1849: 1,477,500 mark inkommit, men 1850: 5,259,500, 1851: 5,700,000 och 1852: 7,325,000 mark Hamb. Bko, tillika med 103,500 Pund Sterl.

För att nu visa, huruvida dessa betydliga lånekapitaler verkat till någon förminskning i de på jordegendomarne hvilande inteckningar, eller åtminstone förhindrat deras förökning, meddela vi efter Justitiestatsministerns officiella berättelser följande tablå:

				Inteckningar.		Öfverskott af beviljade inteckningar.
				Beviljade.	Dödade.	
År	1835	Bko	Rdr	9,106,446.	3,378,904.	5,727,542.
„	1840	„	„	10,028,100.	3,677,221.	6,350,879.
„	1845	„	„	12,560,522.	4,016,520.	8,544,002.
„	1846	„	„	12,218,106.	4,799,726.	7,418,380.
„	1847	„	„	12,653,719.	4,839,285.	7,814,434.
„	1848	„	„	11,678,674.	5,141,150.	6,537,524.
„	1849	„	„	14,249,314.	4,621,831.	9,627,483.
„	1850	„	„	17,696,533.	5,188,605.	12,507,928.
„	1851	„	„	19,341,358.	5,086,971.	14,254,387.

Läsaren finner häraf, huru summan af de uti fast egendom å landet beviljade inteckningar, isynnerhet under *sednare* åren tilltagit i en förvånande progression; att beloppet af *dödade* inteckningar, långt ifrån att tilltaga i samma mån, jemförelsevis tagit en motsatt riktning, samt att, i följd häraf, de beviljade inteckningarnes *öfverskott* under de sednare åren varit, äfven relativt, betydligt större, än såväl under perioden

1835—1846, som under de första åren af den derpå följande. — Då nemligen summan af beviljade inteckningar under åren 1835—46, då Skånska Hypotheks-föreningen ännu stod ensam och således icke kunde utöfva något särdeles inflytande i detta afseende, förökats med allenast 3,111,660 Rd., eller, i medeltal 3,1 procent årligen, steg densamma deremot under den sednare perioden (1847—1851), under hvilken de utländska lånen blifvit indragna, med, i medeltal, 7,123,252 Rd., eller 11,6 procent årligen, hvaremot beloppet af dödade inteckningar under den förra perioden förökats med i medeltal 1,420,822 Rd., eller 3,8 procent årligen, men under den sednare blott med 287,245 Rd., eller per medium 1,2 procent årligen; och under det de beviljade inteckningarnes *öfverskott* under de 2:ne första åren af sistnämnde period ännu, i medeltal utgjorde allenast 7,616,407 Rd., eller 61 procent af samma inteckningars totalsumma pr medium räknadt, öfverstego dylika inteckningar, under åren 1850 och 1851, de dödades medelbelopp med icke mindre än 13,381,157 Rd., eller 72 procent.

Hypotheks-föreningarne synas sålunda hafva bidragit icke att *förminska*, men att *förstora* den Svenska jordens skuldsättning.

Det är emedlertid naturligt att ökade lånetillgångar, som blott kunna erhållas emot säkerhet i fast egendom, kunna åstadkomma en stegrad inteckningssumma, utan att sådant likväl kan med säkerhet antagas innebära någon våda för jordbrukarens ekonomiska ställning, ännu mindre något *bevis* att denna försämrats. Det är först efter en längre tidsföljd, sedan det visat sig, huruvida skuldsättningen fortfar, eller jordägaren, utan nya lån, kan afbörda sig sina äldre förbindelser, som det torde vara tillåtet att döma om gagnet eller skadan af dessa inrättningar; och man kan under tiden blott af jordbruksnäringens tillstånd och produktionens till- eller aftagande inom denna näringsgren hafva någon tillförlitlig ledning för omdömet i denna fråga.

De bästa underrättelser vi, i saknad af en ordentlig jordbruks-statistik, i detta afseende hafva att tillgå, äro de uti

Läns-styrelsernes femårs-berättelser meddelade uppgifter om årliga utsädet och afkastningen i spanmål samt antalet underhållna kreatur; och ehuru vi här endast i största korthet kunna vidröra detta ämne, skola vi likväl härnedan meddela de väsendtligaste resultaterne af de uppgifter derom, som berörde berättelser innehålla.

I hela riket utgjorde *tillökningen i utsäde:*

		emellan åren 1832—1842.	emellan åren 1842—1850.
Af Spanmål	T:r	65,561.	284,447.
„ Potatis	„	141,940.	146,701.
Tillsammans		207,501.	431,148.

och uti antalet af underhållna kreatur:

	emellan åren 1832—1842.	emellan åren 1842—1850.
Af hästar och hornboskap	28,639.	138,545.
„ Får och svin	20,959.	151,238.
Tillsammans	49,598.	289,783.

Dessa uppgifter visa ett ansenligt tilltagande såväl i sädes- och potates-odlingen som uti ladugårdsskötseln; men om man närmare granskar de tabeller, ur hvilka de äro hemtade, finner man att den anmärkta tillökningen under åren 1842—1850, såväl hvad *utsädet* som hvad *kreaturen* angår, *till större delen* faller på perioden emellan 1842 och 1847, samt att under de 3:ne åren 1848—1850, hvarunder Hypotheks-föreningarne egentligen skulle hafva verkat till jordbrukets förkofran, en förminskning visar sig: uti utsädet af *potatis* med 25,892 tunnor samt uti antalet underhållna hästar, hornboskap och getter med 7,505 stycken. I förhållande *till* folkmängden har till och med vår kreatursstock af *alla* slag under sistnämnde period icke obetydligt förminskats. — Af Commerce-Collegii berättelser öfver Sveriges utrikes handel inhemtas derjemte, att vår spanmålsexport, som alltsedan år 1839 varit högre än införseln af denna vara, under år 1850 började *aftaga*, hvaremot införseln varit i *stigande;* att denna sednare *öfversteg* utförseln, år 1851, med 117,748 tunnor säd och 327,334 lisp. rågmjöl, samt år 1852, med 154,163 tunnor säd och 592,067 lisp. rågmjöl, d. v. s. under dessa 2:ne

Öfversigt af penningeställningen i Sverige vid slutet af nedanstående år.

	År 1842.	År 1847.	År 1852.
Utelöpande Banko- och Riksgäldssedlar - - - - - - -	22,384,060	22,910,066	22,574,485
Privatbankernes utelöpande sedlar, efter afdrag af deras kassa-behållningar i riksmynt - - - - - - - -	3,901,000	5,892,361	7,402,827
Summa af utelöpande Riks- och Privatbankssedlar, efter ofvannämnde afdrag -	20,285,060	34,900,427	29,977,312
Summa af Rikets Ständers Banks ansvarighet för utelöpande sedlar samt i depositions-afdelningen innestående medel - - - - -	30,113,186	40,327,633	31,325,708
Riksbankens metalliska kassa, evalverad i Bankomynt	11,186,000	22,006,741	12,989,241
Utlåningar i diskontväg och på kreditiver:			
af Rikets Ständers Bank	13,990,133	10,627,329	13,257,598
af Privatbankerne - - -	2,800,000	7,438,699	10,727,113
Dito från publika kassor i Stockholm och Götheborg: *)			
emot inteckning - - - -	15,671,043 (1843)	17,605,228	18,418,759
emot annan säkerhet - -	4,890,399 (1843)	4,751,645	7,975,633
Genom Hypotheksföreningar upptagne, utländska lån (efter afdrag af derå verkställda afbetalningar) - -	9,400,000	12,973,000	38,376,000
Totalbeloppet af uti fast egendom beviljade inteckningar - - - - - - - - -	12,394,550	12,653,719	19,341,358 (1851)
Värdet af försåld egendom på landet - - - - - - - - -	23,803,877	29,218,407	32,538,593 (1851)
hvaraf i följd af utmätning eller konkurs - - - - - -	303,913	785,806	1,294,819 (1851)
Genom Konungens Befallningshafv:de utsökte skuldbelopp - - - - - - - - - -	4,238,930	3,513,035	4,911,206 (1851)

*) [illegible] uppgifter äro hemtade från Finans-Kommitténs betänkande, och [illegible] Kommitté infordrade från 52 kassor och fonder i Stockholm t 22 dylika i Götheborg.

år med ett penningevärde af vid pass 5 millioner Rd. Banko, utan att landet dock derunder varit hemsökt af någon egentlig missväxt. Lika litet visar sig af dessa berättelser något framskridande i *boskapsskötseln;* ty om man genomgår tullspecialerna, finner man att Sverige — efter låg uppskattning — under åren 1848—50 infört ladugårds-produkter till ett värde af 11,667,981 Rd., eller i medeltal 3,889,327 Rd. årligen, att vi under loppet af åren 1843—50 ensamt för 3:ne artiklar — talg, hudar och ull — betalat till utlandet 24,070,551 Rd. Bko, samt att rikets underbalance i denna vigtiga gren af landthushållningen är i stigande, i det vi under åren 1848—50 utgifvit, i årligt medeltal, 982,975 Rd. Banko mera, än, öfverhufvud taget, under något af de nästföregående fem åren.

Äfven dessa sifferuppgifter utfalla således icke till fördel för Hypotheks-föreningarne; men vi upprepa härvid hvad vi här ofvan, i afseende på inteckningarne, yttrat, att man först efter en längre tids förlopp torde kunna fälla ett rättvist och fullt motiveradt omdöme i denna fråga. [1]) Måhända skola såväl Hypotheks-föreningarne som åtskilliga af våra öfriga penninge-anstalter, under en reformerad verksamhet, i en icke aflägsen framtid gifva långt mera tillfredsställande resultater, än dem vi här kunnat anteckna; men ännu för närvarande synas hvarken de förra hafva burit den frukt, som man både väntat och redan velat se förverkligad, eller våra kreditinrättningar i öfrigt så organiserade, som man kunde önska samt utan tvifvel, för näringarnes högre utveckling och trefnad, vore af behofvet påkalladt. Äfven landets penningeställning i sin helhet erbjuder icke för närvarande, såsom läsaren finner af närstående tablå, någon tillfredsställande anblick. — Visserligen synes Riks-bankens soliditet vara betryggad, en icke obetydlig massa silfvermynt har utgått i allmänna rörelsen, och den utelöpande sedelstocken har icke destomindre

---

[1]) Vi tala här endast om Hypotheks-föreningarnes *resultater,* icke om sjelfva principen — att organisera ett lånsystem i stor skala för att upphjelpa jordbruket — en princip, hvars värde kan bedömas icke blott a priori, utan äfven af förflutna tiders erfarenhet.

blifvit ökad, hufvudsakligen genom Privat-bankerne; men en stigande skuldsättning i alla kassor såväl af fastighetsägare som af andra medborgare; de betydliga lån, som, emot pantförskrifning af Svenska jordegendomar, blifvit upptagna å utrikes orter, och de tilltagande utsökningarne, vittna, att vår ekonomiska ställning för närvarande icke är fördelaktig. Detta förhållande faller straxt i ögonen vid en jemförelse med *äldre* tider, men det framstår äfven omisskänneligt, om man gifver akt på den förvånande utveckling, ett i moraliskt som ekonomiskt hänseende lika förderfligt låne- och borgens-system hos oss vunnit allenast under de sistförflutna tio eller till och med *fem* åren. Vi kunde i detta afseende blott behöfva hänvisa till de uti nyssnämnde tablå meddelade uppgifter; men för att mera fullständigt åskådliggöra detsamma och tillika visa i hvad mån våra särskilda Bank- och Låne-anstalter hafva del i detta systems underhållande, bifoga vi äfven följande öfversigts-tabeller.

Öfversigt af den publika lånerörelsen i Sverige.

	Vid slutet af åren					
	1842.		1847.		1852.	
Uppgift om utlåningar emot reverser med borgen samt å Kassa-kreditiver.						
Af R. St. Bank och dess Lånekontor	11,400,000		8,400,000		10,200,000	
„ Privat-banker	2,000,000		7,438,699		10,727,113	
„ Hypotheks-föreningar	500,000		1,500,000		5,291,496	
„ Publika Kassor	4,890,399	18,790,399	4,751,645	22,090,344	7,975,633	34,194,242
Uppgift om utlåningar mot inteckning i fast egendom.						
Af R. St. Bank	6,031,055		6,555,252		6,516,019	
„ Hypotheks-föreningar	3,000,000		6,000,000		29,931,684	
„ Publika Kassor	15,671,043	24,702,098	17,605,228	30,160,480	18,418,759	54,866,462
Summa Summarum		43,492,497		52,250,824		89,060,704

Det visar sig häraf att den personella kreditvärdien ensamt under loppet af de sistförflutna tio åren ökat sig med ett belopp af 13,105,243 Rd. eller 82 procent, att [illegible]-sen ensamt reell pant under samma tidrymd vunnit en tillväxt af 30,161,364 Rd. eller 122 procent, samt att nationen slutligen [illegible]-des, på det hela taget, under dessa 11 år och uti publika låne-anstalter allenast ökat sin skuldsättning med icke mindre än 15,568,267 Rd. eller 105 procent! Om man härjemte ihågkommer att lånebalansen emellan enskilda personer utom all tvifvel är betydligt större än den uti de allmänna kassorna, att de betydliga kapitaler vi hos utländningen upplånat väl gifvit den fasta egendomen i vårt land en hittills okänd rörlighet,[1]) men icke i samma mån lifvat *produktionen*; att, om året 1851 icke bör anses alldeles abnormt i detta fall, de *executiva* fastighetsförsäljningarne äro i långt större tillväxt än

[1]) Under de *fem* åren 1847—1851 har totalvärdet af all såld egendom å landet förökats med 8,160,086 Rd. Bko, eller 35 procent — nära 2 millioner mera än under de *tio* näst förutgående åren, hvarunder tillökningen likväl utgjorde 6,277,491 Rd. Frankrikes statsekonomer hafva mycket beklagat den starka s. k. mobiliseringen af fast egendom inom deras land, hvilken i sednare tider gått så långt, att man beräknar, det ungefär $^{1}/_{25}$-del af Frankrikes jord årligen ombyter egare; men i Sverige och Norge har redan fastighets-*handeln* (som dock utgör blott *en* art af egendomsförytring, ehuru visserligen den förnämsta) redan uppstigit till sådan höjd, att, om den så fortfar, skall öfver hufvud taget, hela Sveriges jord inom *elfva* samt Norges inom *femton* år, hafva ombytt egare. Se här några uppgifter, som visa egendomshandelns relativa tilltagande under de 2:ne sednaste decennierna i dessa 3:ne stater.

I Frankrike utgjorde officiella värdet af försåld fast egendom under de tio åren 1826 till och med 1835 i medeltal 1148 millioner francs årligen, samt under åren 1841 till och med 1847: 1568 mill. s. m. Det hade således på 14 år haft en tillvext af 36 procent. — I Norge steg sammanräknade värdet af försålde fastigheter från 4,266,712 speciedaler, hvartill det i medeltal uppgick under femårsperioden 1836—1840, till 5,345,506 spd. under åren 1846—1850 — en förökning således af 22 procent. I Sverige utgjorde totalvärdet af all å landet försåld fast egendom under åren 1836—1840 allenast 18,777,703 Rd. Banko, men under quinqvenniet 1846—1850: 30,792,842 Rd. s. m., allt i medeltal pr år räknadt; egendomshandeln hade således på dessa tio år stigit 64 procent!

len *frivilliga* egendomshandeln, samt att, ehuru den Svenska orden redan är belastad med en ganska dryg skuldbörda, [*]) summan af de å å landets fasta egendom häftande inteckningar under ren 1842—1850 blifvit ökad med 79,016,104 Rd. Bko eller på nindre än tio år med 73,1 procent, medan samma jords uppkattningsvärde (år 1842: 338,343,994 Rd. och 1850: 340,062,309

[*]) Enligt en på Kongl. Maj:ts Nåd. befallning år 1823 upprättad tabell, utgjorde beloppet af de vid 1821 års slut intecknade fordringar uti fast egendom å landet, för enskilda personers räkning: 38,592,131 Rd. samt för allmänna Verk och Kassor 17,975,300 Rd., tillsammans 56,567,431 Rd. Banko. Från denna tid finnas inga officiella uppgifter meddelade i detta afseende; men om man till nyssnämnde totalsumma lägger det belopp, hvarmed de under den 20-åriga perioden från 1821 till 1842 beviljade inteckningar öfverskjutit den dödade gälden, utgörande 51,463,640 Rd., uppgår totalsumman af de vid 1841 års slut gällande inteckningar, ensamt uti fastigheter å landet till 108,031,071 Rd., och om dertill ytterligare lägges den under åren 1842—1851 uppkomna tillökningen af 93,270,491 Rdr Banko, stiger gravationssumman för sådan egendom vid sistnämnde års slut till 201,301,562 Rdr eller 59 procent af jordegendomens å landet uppskattningsvärde vid år 1850. Man kan visserligen härvid invända, att en stor del *inlösta* inteckningar icke blifva dödade, dels af likgiltighet för iakttagandet af en dylik formalitet, och dels för att vid tillfälle begagnas, äfvensom att taxeringsvärdet å fast egendom i allmänhet betydligt understiger försäljningsvärdet, som skulle utgöra den rätta eller åtminstone en *mera* tillfredsställande norm för en sådan jemförelse; och man skulle sålunda möjligen kunna antaga, att föga mer än en tredjedel af landets jord verkligen är intecknad för skuld; men dessa anmärkningar gälla äfven, fastän i mer eller mindre grad, i afseende på andra länder; och de förlora således nästan all betydelse vid en jemförelse med dessa. Det torde derföre förtjena att anföras, det till och med i *Frankrike* — ett land, der jordegendomen både af egna landsmän och främmande national-ekonomer anses vara alltför skuldbelastad, för att gifva nog behållen inkomst åt sina egare — den inskrifna, hypothicerade skulden å fast egendom, år 1849 (enligt *Raudot:* "De la Decadence de la France") uppgick till allenast $13^1/_2$ milliarder på ett fastighetsvärde af 48 milliarder, d. v. s. 28 procent; och i *Danmark* voro, år 1850 (enligt A. Bergsöe: »Meddelelser fra det Statistiske Bureau», 1:sta Saml.) 411 större egendomar (som hafva öfver 20 Tdr. Fæstegods), uppskattade till ett värde af 100,700,000 Rigsbankdaler, behäftade med prioriteter till belopp af 22,702,939 Rbd. eller $22^1/_2$ procent.

R:dr.) stigit allenast $0{,}_5$ procent — om man öfverväger allt detta, måste man erkänna, att vår financiella ställning utan all öfverdrift kan sägas vara bekymmersam; det låter icke fördölja sig att nationen oupphörligt och med svindlande fart skyndar framåt på skuldsättningsbanan, på en tid, då andra civiliserade nationer, till en del begåfvade med långt mindre materiella ressourcer, öfverhufvud taget alltjemnt tillvexa i välmåga och kapitalrikedom; och man kan icke neka att vårt hittillsvarande finans-system, om det ock icke skulle vara förkastligt till sin *princip*, likväl åtminstone för *vårt* land icke synes vara välgörande i sina *resultater*.

Visserligen kan härvid invändas, att en stigande håg för jordbruket och ökade insigter i denna närings bedrifvande föranledt ett större användande af kapitaler på nyodlingar och förbättringar i denna väg, hvaraf åter följt ett förökadt behof af fastighetslån, hvilka i en *framtid* torde komma att bära god frukt; och om man i stället för att jemföra slutpunkterne af den ofvan åberopade, tioåriga perioden, tager ett medeltal af de *båda quinquennier*, hvaraf densamma utgöres, häntyder resultatet i vissa delar, t. ex. i den för bedömande af folkets ekonomiska tillstånd serdeles vigtiga frågan om beloppet af de för skuld anställde utsökningar och exekutiva försäljningar, på en i viss mån förbättrad penningeställning. — — Äfven en jemförelse med brödrafolkets ekonomiska läge under dessa sednare år utfaller i flere hänseenden till fördel för Sverige.

Då nemligen i Norge [1]) summan af de på jordegendom i hela riket hvilande inteckningar under femårs-perioden 1841—45 blifvit förökad med i medeltal allenast 1,022,094 specidaler, men under åren 1846—50 med, likaledes pr medium, 2,284,877 sp:d., och således under den sednare perioden med $123{,}_5$ procent högre belopp än under den förra, stegrades inteckningssumman å landtegendomar i Sverige under sistnämnde quinquennium med allenast 8,781,150 *R:dr.*, då densamma deremot under åren 1841—45 förökats med 9,071,775 *R:dr.*,

[1]) Se »Beretning om Kongeriget Norges ökonomiske Tilstand i Aarene 1846—1850, med tilhörende Tabeller.» Christiania 1853.

allt pr medium för år räknadt — tillökningen i Sverige var således i sednare åren *mindre* än under nästföregående period [1]) —; och under det att i Norge medelbeloppet af de "for Gjæld og udpantninger afholdte executioner", från 459,653 sp:d., hvartill desamma under åren 1841—45 uppgått, under den nästföljande femårsperioden utgjorde 689,170 sp:d. — en tillvext således af 49 procent —, förökade sig blott värdet af den för utmätning eller konkurs försålda fasta egendom i Sverige under samma tid från, i medeltal, 759,332 till 871,398 Rd. årligen (14 procent), och de hos Länsstyrelserne utsökte fordringsbelopp *förminskades* från 4,989,475 Rd. under den förra perioden till 3,938,406 Rd., allt pr medium räknadt, under den sednare. Det torde äfven förtjena anmärkas, att det i nya byggnader nedlagda kapital under sednare åren synes hafva varit i något större tilltagande i Sverige, än i Norge. Då nemligen sammanräknade försäkringsbeloppen i "Brandförsäkringsverket för byggnader å landet" samt "Städernes allmänna Brandstodsbolag", från år 1841 till 1851, stigit från 50,736,000 till 68,740,000 Rd. Banko, eller med $35,_4$ procent, växte försäkringssumman i den "Almindelige Brandkasse" i Norge — hvilken omfattar både stad och land — från 26,432,000 sp:d., år 1840, till 34,675,000 sp:d., år 1850, eller med $31,_1$ procent.

Men det är en svag tröst att andra lida af samma eller ännu större svårigheter, om också sådant kunde ledas i bevis — hvartill naturligtvis en fullständigare jemförelse vore af nöden —; och de framsteg till ett bättre, hvilka, såsom vi

---

1) Läsaren behagade observera, att dessa data icke innehålla någon motsägelse emot hvad vi förut anmärkt om den betydliga progressionen i de beviljade inteckningarnes öfverskott under åren 1847—1851 i jemförelse med enahanda tillökning under perioden 1835—1846, emedan, å ena sidan, de flera äldre år med sina lägre inteckningsbelopp, som innefattas i sistnämnde period, samt, å andra sidan, den höga inteckningssumma, som utmärker det i den förra tillkomna året 1851, föranleda ett helt annat resultat, då dessa perioder sammanställas. Uti en jemförelse med Norge hafva vi emedlertid icke ansett oss böra upptaga andra år, än dem till hvilka uppgifterne om de Norrska förhållandena hänföra sig.

här ofvan anmärkt, i vissa hänseenden egt rum under några af de sednare åren, äro — utom det att året 1851 visat en helt annan karakter — alltför få och obetydliga för att kunna i någon väsendtlig mån förändra det omdöme om vår närvarande penningeställning i sin helhet, som påtvingar sig hvar och en, som tager de faktiska förhållandena i betraktande.

Brist på kapital är en gammal klagan i Sverige, och man har i alla tider sökt afhjelpa den genom *lån*. Men lån skola betalas, och produktionen har knappt förmått åstadkomma medel *dertill*, än mindre skapa *nya* kapitaler; våra näringar, lifvade för en liten tid af de konstlade understöden, hafva, när dessa bortfallit, försjunkit i en vanmakt, ännu större än den, hvarifrån de nyss uppstigit; och behofvet af nya försträckningar har återkommit, blott mera känbart och djupt; ty till *fattigdomen* har nu äfven kommit *skuld*. Månne man icke ännu i dag är på väg att upprepa denna erfarenhet, så dyr och dock så ofta förnyad?

Man tyckes helt och hållet förgäta, att det gifves ett sätt att flerdubbla kapitaler och sålunda göra äfven mindre sådana tillräckliga för produktionens utvidgande eller en ökad produktions upprätthållande, nemligen genom deras försättande i en lifligare cirkulation, och att, om den enskilde medborgaren uppmuntrades att i bankerne insätta de penningemedel, hvilka han för sina dagliga behof under en viss tid kunde umbära, skulle icke blott kapitaler, som nu, spridda på mångtusende händer, ligga ofruktbara både för sina egare och den allmänna rörelsen, concentreras till belopp, som gjorde alla utländska lån öfverflödiga, utan äfven fäderneslandet beredas en nationalvinst af ännu större värde genom den vana vid sparsamhet och ordning, den uppmuntran till omtanka och arbetsamhet och den sjelfständighet i ekonomiskt och moraliskt afseende, som ett sådant system är egnadt att framkalla. Detta sätt att förena allmänt gagn med den enskildes intressen och att bereda näringarne tillfälle att arbeta med egna kapitaler är ännu i vårt land oförsökt.

Innehåll.

Sid.

